MARCEL PROUST

A la recherche du temps perdu

PREFAŢĂ

,,*Sodoma şi Gomora I* şi *II*, tomurile din *În căutarea timpului pierdut* publicate în mai 1921 şi în aprilie 1922, au ca temă inversiunea sexuală. Subiectul acesta se află poate în inima întregului roman al lui Proust, dar titlul *Sodoma şi Gomora* nu s-a irjipus decît în timpul Primului Război mondial1." Ca şinn cazul tuturor celorlalte titluri ale volumelor subsumate ciclului romanesc *în căutarea timpului pierdut*, şi acesta este rezultatul unui îndelungat proces de căutare, fie şi numai în sine extrem de semnificativ. Tema ,,inversiunii sexuale" (Proust preferă să nu spună ,,homosexualitate", formulă ce începea să se impună, dar pe care el o găseşte ,,prea germanică şi pedantă", tradusă fiind în franceză după ziarele berlineze) apare la Proust, sub o

formă mai mult sau mai puţin directă, mai mult sau mai puţin culturală (referinţe recurente la opera, dar şi la biografia lui Baudelaire, la unele romane ale lui Balzac, la Socrate etc), încă din primele scrieri. ■•

Această grilă de lectură, multă vreme ocultată, ignorată, sau’ abordată doar parţial, cu timiditate, se dovedeşte a fi foarte adecvată’ şi productivă, capabilă chiar a „controla" întreaga operă a lui Proust. Inversiunea sexuală nu numai că este principala cheie-pentru a înţelege tipul de sensibilitate proustiană, dar, ca temă, poate fi locul ideal de întîlnire între principalele obsesii ale viziunii proustiene, ale noului univers inventat de acesta: maladia, viciul, profanarea (mamei, a fiinţelor celor mai iubite), ca surse prin excelenţă vii, inepuizabile ale creativităţii artistice, relativizarea punctelor de vedere prin infinita lor multiplicare pînă la aneantizarea - paradoxală - a diferenţelor şi omogenizarea realului (în cazul la care ne referim: iubirea homosexuală nu-i de altă natură decît

cea heterosexuală, ci doar mai acut trăită prin autoculpabilizarea impusă de interdicţia socială şi deci constituind un exemplar obiect de studiu al psihologiei iubirii).

După Antoine Compagnon (alţi exegeţi văd lucrurile altminteri), a cărui opinie mi se pare acceptabilă, *Sodoma şi Gomora*

1 Cf. Antoine Compagnon, *in* Marcel Proust, Â *la recherche du temps perdu,* III, NRF, Gallimard, Bibliotheque de la Pleiade, edition publiee sous la direction de Jean-Yves Tadie, p.l 185.

are o „relativă independentă" în raport cu ansamblul căruia îi aparţine (observaţie pe care am făcut-o şi eu cu privire la fiecare dintre volumele ciclului *în căutarea timpului pierdut,* căci, spuneam în prefaţa la *Swann,* acestea sînt pe cît de stibsumate unui întreg, pe atîl de autonome, de asemenea, faţă de acesta, putînd fi citite fiecare în parte ca un tot). Acelaşi Antoine Compagnon aduce însă argumente cu care nu sînt de acord:

„originalitatea’" *Sodomei şi Gomorei* ar consta în aceea că este „momentul cel mai romanesc, locul unde opera se eliberează atît de *Swann* cît şi de *Timpul regăsit*, de autobiografie şi de teoria estetică, şi unde imaginaţia are rolul cel mai mare: să ne gîndim ia Nissim Bernard sau la Vaugoubert. Este episodul cel mai. balzacian din opera lui Proust1" Acest mod de a pune problema compartimerttează într-un fel inacceptabil şi cu totul inadecvat opera lui Proust („autobiografie", „teorie estetică", operă de imaginaţie).

Romanul *Sodoma şi Gomora* a cunoscut numeroase avataruri (dar care dintre romanele lui Proust nu le-a cunoscut?), structurîn-du-se treptat, versiune după versiune, prin introducerea - procedeu de înglobare de asemenea foarte proustian - unor elemente discontinui, mobile, răspîndite prin diferitele *Caiete* şi bruioane. Simetria din structura titlului o anunţă pe cea a romanului însuşi: întîlnirii dintre domnul de Charlus şi Jupien de la începutul romanului, îi răspunde episodul

final, în care naratorul află că Albertine le cunoaşte pe domnişoara Vinteuil şi pe prietena ei. Sînt introduse astfel *Prizoniera* şi *Albertine a dispărut*, pe care Proust le va include multă vreme în *Sodoma^i Gomora* (în 1922, ele se numesc încă *Sodoma şi Gomora III* şi *IV).* între cele două „scene" frapante, şocante chiar - după Proust însuşi, care îşi va avertiza de nenumărate ori editorii şi prietenii cu privire la caracterul special al romanului său -, progresează, se ţes şi întreţes cele două teme, sodomită şi gomoreeană, prima supusă unei priviri necruţătoare şi care nu o dată o vede caricatural, cea de-a doua mai curînd sugerată, insidios introdusă, prin mici tuşe succesive, repetate, dar discrete. O altă simetrie era explicit prevăzută de Proust în planul ciclului *în căutarea timpului pierdut*, publicat o dată cu ediţia originală a volumului La *umbra fetelor în floare:* punerea în corespondenţă şi tensiune a două momente de manifestare a memoriei involuntare, cel în care naratorul îşi aminteşte (recreînd abia atunci un trecut

uitat şi adevărul lui) de moartea bunicii şi, respectiv, de scena de lesbianism de la Montjouvain, la care asistase fără a fi văzut, amintire ce-1 determină să plece din Balbec. Aceste două evenimente ale memoriei involuntare, percepută ca inter-

1 *Idem..*

mitentă, urmau, conform planului din 1918, să dea şi titlul romanului: *„Intermitenţele inimii."* Alte simetrii pot fi, de asemenea, sesizate: cuplul Morel şi Charlus, cuplul Marcel naratorul şi Alberline, Morel, ca şi Albertine, conform aceleiaşi simetrii, fiind totodată şi intermediari între cele două sexe. ■

Structura simetrică a romanului, coroborată şi cu alte elemente, poate duce la afirmaţia că *Sodoma şi Gomora* funcţionează ca un centru de greutate al întregii construcţii. în mod necesar el trebuie să fie ceea ce este şi, scriindu-1, Proust se supune unei comenzi interioare imperioase, cu neputinţă de eludat. în ciuda dificultăţii -sporită prin însăşi tema abordată - de a-şi găsi un

editor, Proust nu se poate sustrage tiranicei - şi fecundei, în plan artistic - obsesii auctoriale căreia îi este pradă încă din august 1909, cînd încearcă să publice un roman născut din eseurile sale reunite sub titlul *împotriva lui Sainte-Beuve.*

Avem o mărturie despre acest roman încă din august 1909, într-o scrisoare pe care Proust i-o adresează lui Alfred Vallette, director la „Mercure de France", care îi va refuza manuscrisul: „Termin o carte care" în ciuda titlului său provizoriu: *împotriva lui Sainte-Beuve. Amintirea unei dimineţi,* este un adevărat roman şi chiar un roman extrem de impudic în anumite părţi ale sale. Unul din principalele personaje este un homosexual1". Două sînt lucrurile frapante aici: precocitatea temei homosexualităţii, cu care se identifică însăşi originea, geneza ciclului *în căutarea timpului pierdut,* dar şi - după cum se va vedea mai tîrziu - continuitatea „facerii" acestuia; una din caracteristicile cele mai tipice pentru scriitura

proustiană, în care textul şi metatextul (comentariul asupra textului, altfel spus „funcţia critică" pe care acesta o dezvoltă necontenit cu privire la propria-i structură şi funcţionare), practica şi teoria au o existenţă sincronică şi indisociabilă. în „teza" privitoare la critica lui Sainte-Beuve stă bine ascuns şi bine protejat însuşi nucleul romanului prouslian, după cum în chiar acest germene marcat ca artistic (literar) se află acea „teză" (atît de importantă pentru evoluţia ulterioară a întregii teorii - şi practici - literare a secolului nostru).

în 1912, cînd face o nouă tentativă de a-şi publica textul - acele eseuri care sînt totodată şi roman -, trimiţîndu-i-1 lui Eugene Fasquelle, Proust îi semnalează cu aceeaşi insistenţă „indecenţa" scrierii sale. (încereînd să prevină, prin explicaţiile-i epistolare, reacţia scandalizată a acestuia, ca şi pe cea a tuturor ’virtualilor săi cititori, el îşi urmează implacabil traseul creaţiei care, în cazul său,**CD**

1 *Corespondentă*, ed. Philip Kolb, Pion, 1970-1988,

t.IX, p.155, *apud* Marcel Proust, Â *la recherche du temps perdu*, III, *ed.cit.*

nu poate fi autentică decît dacă străbate teritoriile homosexualităţii, neocolindu-le nici o clipă, ci, dimpotrivă, explorîndu-le insistent, ca pe o sursă nepreţuită de nouă cunoaştere.) „Aş vrea ca, în chipul cel mai onest, să vă avertizez că această carte e ceea ce înainte trecea drept o carte *indecentă*, fiind chiar mult mai indecentă decît ceea ce se publică de obicei1" (...) „Personajul, un domn bătrîn dintr-o familie aparţinînd marii aristocraţii, se va vădi a fi un pederast ce va fi zugrăvit la modul comic şi care, fără să fi fost folosit vreun cuvînt grosolan, va putea fî văzut cum „agaţă" un portar şi cum întreţine un pianist2.." Proust insistă asupra noutăţii explorării unor zone ale psihicului uman cercetate pentru prima-oară de el: „Cred că aeest caracter - pederastul *viril*, ce-i urăşte pe tinerii efeminaţi care-1 înşală cu privire la calitatea mărfii, dovedindu-se a fi doar asemenea unor femei - este ceva nou (mai ales

prin modul cum este tratat, mod pe care nu’ vi-1 pot descrie aici în detaliu), şi de aceea vă rog să nu vorbiţi nimănui despre asta3". Urmează, în aceeaşi manieră, negocieri cu Gallimard care, ca şi cele cu Alfred Vallette şi Fasquelle, eşuează. Proust însă perseverează în demersul său, adresîndu-se, în 1913, lui Bernard Grasset, pe acelaşi ton, care nu escamotează „extrema licenţă şi indecenţă a anumitor părţi4" ale romanului său. „Al doilea volum, pe care-1 vom publica în aceleaşi condiţii, se va vinde poate mai bine, pentru că este infinit mai narativ şi poate şi pentru că este foarte indecent. Dar mi-ar părea rău ca asta să fie cauza succesului5". Proust este deci obsedat de ideea „indecenţei" romanului său6 şi, totodată, nu **mai** puţin obsedat de valoarea - sub raportul posibilităţilor de investigare psihologică - temei pe care o abordează în tonalitate majoră, tragică. „Fără vreo intenţie imorală - mai e nevoie să v-o spun? -, el zugrăveşte adevărul în chipul cel mai îndrăzneţ7", îi scrie Proust, în 1916, lui

Gallimard, despre volumul definitiv intitulat *Sodoma şi Gomora.* Sub presiunea convingerii că a făcut - şi e pe cale de a face încă - o descoperire extraordinară,

1 *Ibidem,* p. 157, *apud idem.*

"2 Ibidem, t.Xl, p.255, *apud idem.*

3 *Ibidem.*

4 *Ibidem,* **l.XII,** p.91, *apud idem.*

5 *Ibidem,* p.96, *apud idem.*

6 Le spune, de exemplu, prietenelor sale că nu le trimite cartea din cauza paginilor indecente pe care aceasta le cuprinde (cf. scrisorile către doamnele Daniel Mayer, Hugo Finaly şi de Pierrebourg, din noiembrie 1913, *ibidem,* p.289, 340 şi 349, *apud idem.).*

1 Ibidem, t.XV, p. 130, *apud idem..*

8

Proust îi roagă, rînd pe rînd, pe toţi editorii pe care-i contactează, să păstreze secretul cel mai absolut cu privire la manuscrisul său: „Vă amintesc că despre *Sodoma şi Gowora I* nu trebuie să vorbiţi nimănui, dar

cu adevărat nimănui1"; „este cel mai bogat în fapte psihologice şi romaneşti dintre toate pe care vi le-am dat2" .-

Tema pederastiei şi cea a lesbianismului apăruseră deja în cîteva povestiri din *Plăceri şi zile.* Una dintre acestea, *Confesiunea unei fete,* îi este dedicată lui Robert de Montesquiou, pe care Proust îl cunoscuse în 1893, an în care scrie şi un articol - pe care nici o revistă nu a vrut să-1 publice - despre cartea de poeme a acestuia, Le *Chef des odeurs suaves,* articol în care Proust face importante referiri la Baudelaire („cel mai mare poet al secolului al XlX-lea", singurul, în acest secol, „intelectual şi clasic", clasicismul formei baudelairiene fiind, în mod necesar, conform tezei lui Proust, consubstanţial unui conţinut ce nu poate fi asociat ideii de decadenţă şi depravare).

în *Jean Santeuil,* tema inversiunii apare mai puţin. Totuşi, urme ale ei pot fi recunoscute, la o analiză mai atentă.

După unii exegeţi, aşa-numita „afacere Eulenbourg3" i-a oferit lui Proust un cadru prielnic obsesiei sale, şi realizării ei literare, în măsura în care, cu acel prilej, homosexualitatea, fără a fi acceptată, devine totuşi un subiect despre care se vorbeşte, tabuul fiind astfel măcar în parte ridicat. Pe de altă parte însă, Proust nu încetează a scrie diferite epistole în care se apără de „toate ineptele calomnii" ce se vehiculează pe seama lui4, de „constantele acuzaţii de salaism" -Proust şi Antoine Bibesco desemnau prin acest cuvînt homosexualitatea - ce i se aduc. El îşi trăieşte aşadar înclinaţia cu multă dificultate, asumînd-o cu adevărat - printr-un fenomen.compensator - doar în plan scriptural, acolo unde eul auctorial uită, ignoră orice alte criterii de natură convenţional-socială.

1 *Lettres a la N.R.F.*, Gallimard, 1932, p.149 (Proust se referă în.

cele Ce urmează în mod concret la *Sodoma şi Gomora II)*.

2 Ibidem, p.158.

3 Prinţul Philipp von Eulenbourg (1847-1921), prieten al împăratu1
lui Wilhelm al II-lea, ambasador la Viena (1894-1902), bănuit de homo sexualitate, devine, cu începere din 1907, eroul unui scandal public şi al unui complicat proces cu numeroase implicaţii politice. în scrisorile sale,
Proust face de **mai** multe ori referiri la această afacere, despre care dădeau detalii toate ziarele europene. După Robert Vigneron şi Maurice
Bardeche, **faptul** că începuturile ciclului romanesc proustian se situează în aceeaşi perioada nu e o simplă coincidenţă.

4 *Corespondenţă, ed.cic,* scrisoarea către Louis d'Albufera, p.255, *apud idem.*

Avem, aici, încă o dată, măsura a ceea ce înseamnă pentru Proust „curajul" de a „traduce1" un adevăr al sinelui printr-o operă de artă ce nici nu poate exista în

afara acestei condiţii primordiale a voinţei - şi putinţei - de autocunoaştere, oricît de chinuitor şi - cel puţin într-o fază iniţială - dezintegrator ar fi acest demers.

IRINA MAVRODIN

Cei doi termeni puşi aici între ghilimele îi aparţin lui Proust, care îi foloseşte adeseori în contexte similare acestuia, adică privitoare la geneza operei.

10

SODOMA SI GOMORA

PARTEA INTir

Prima apariţie a unor bărbaţi-femei, coborîtori din acei locuitori ai Sodomei care au fost cruţaţi de focul cerurilor 2.

„Femeia va avea Gomora, iar bărbatul Sodoma -’."

ALFRED DE VIGNY

S

E ŞTIE CÂ, mult timp înainte de a merge în acea zi (cînd avea loc serata prinţesei de Guermantes) în vizita la duce şi ducesă pe care tocmai am povestit-o, le

spionasem întoarcerea şi făcusem, în timpul acelei pînde, o descoperire ce-1 privea cu deosebire pe domnul de Charlus, dar şi atît de importantă în sine, îr.cît, pînă în clipa cînd am putut să-i dau aici locul şi întinderea voite, am tot amînat istorisirea ei4. Cum am spus, părăsisem locul miraculos, atît de confortabil amenajat în partea de sus a casei, de unde îmbrăţişezi cu privirea povîrnişurile pe care urci pînă la castelul Brequigny5, vesel împodobite după moda italiană cu turnuleţul roz al remizei aparţinînd marchizului de Frecourt. Găsisem că este mai prac-. tic, gîndindu-mă că ducele şi ducesa, tocmai urmau să se întoarcă, să mă postez pe scară. Irni părea întrucîtva rău după locul meu de la înălţime. Dar la acea oră, după masa de prînz, aveam mai puţine lucruri de regretat, căci nu i-aş fi văzut, aşa cum îi vedeam dimineaţa transformaţi de distanţă în minuscule personaje dintr-un tablou, pe valeţii de la castelele Brequigny şi Tresmes, urcînd încet panta abruptă, cu o măturică de pene în mînă, printre foiţele de mică late şi

străvezii, care contrastau atît de plăcut cu stîncile roşii. Nu aveam privirea geologului, dar o aveam măcar pe cea a botanistului, şi mă uitam prin obloanele din dreptul scării la micul arbust al ducesei şi la planta preţioasă ce fuseseră expuşi în curte cu insistenţa cu care sînt scoşi în lume tinerii aflaţi la vîrsta căsătoriei, şi mă întrebam dacă vreo improbabilă insectă va veni, printr-un hazard providenţial, să cerceteze pistilul oferit şi ignorat6. Curiozitatea făcîndu-mă tot mai îndrăzneţ, am coborît pînă la fereastra de la parter, deschisă şi ea şi ale cărei obloane nu erau decît pe jumătate alăturate. Auzeam desluşit cum Jupien se pregăteşte, să plece, el neputîndu-mă descoperi îndărătul storului, unde am

12

rămas nemişcat pînă în clipa cînd m-am dat brusc la p parte, de teamă să nu fiu văzut de domnul de Charlus care, ducîndu-se la doamna de Villeparisis, străbătea încet curtea, burtos, parcă mai bătrîn în lumina puternică, şi" încărunţit. Doar o indispoziţie a doamnei

de Villeparisis (consecinţă a bolii marchizului de Fierbois, cu care. era certat la cuţite) îl hotărîse pe domnul de Charlus să facă o vizită, poate pentru prima dată în existenţa sa, la acea oră. Căci avînd apucăturile ciudate ale celor din familia Guermantes-care, în loc să se conformeze vieţii mondene, o modificau după deprinderile lor personale (nu mondene, credeau ei, şi meritînd deci ca acel lucru fără valoare, mondenitatea, să fie umilit în faţa lor - astfel că doamna de Marsantes nu avea o zi anume pentru primiri, ci era vizitată de prietenele ei în fiecare dimineaţă, între orele zece şi douăsprezece), baronul, păstrînd acel timp pentru lectură, pentru căutarea unor bibelouri vechi etc, nu-şi făcea vizitele decît între orele patru şi şase seara. La orele şase se ducea la Jockey-Club sau se plimba prin Bois de Boulogne. După o clipă, am executat o nouă mişcare de" retragere, pentru a nu fi văzut de Jupien; în curînd trebuia să plece la birou, de unde nu se întorcea decît pentru cină, şi nici măcar totdeauna, de cînd

nepoata lui se dusese, în urmă cu o săptămînă, cu ucenicele la ţară, la o clientă, ca să termine o rochie. Apoi dîndu-mi seama că nimeni nu putea să mă vadă, m-am hotărît să nu mă mai mişc, de vteamă să nu scap, dacă miracolul s-ar fi produs, sosirea, aproape cu neputinţă de nădăjduit (printre atîtea obstacole, în ciuda unei atît de mari distanţe, atîtor riscuri potrivnice, atîtor primejdii), insectei trimise de atît de departe, ca mesager, spre fecioara ce-şi prelungea de multă vreme aşteptarea. Ştiam că această aşteptare nu era mai pasivă decît cea a florii-bărbat, ale cărei stamine »e întorseseră spontan, pentru ca insecta s-o poată primi mai uşor; tot astfel floarea-femeie ce se afla aici şi-ar curba cu cochetărie „pistilul", dacă insecta ar veni, şi, pentru a fi mai bine pătrunsă de ea, ar înainta, imperceptibil, ca o fetişcană ipocrită, dar plină de ardoare, pînă la jumătatea drumului ce-i desparte. Legile lumii vegetale sînt guvernate şi ele de legi din ce în ce mai înalte. Vizita unei insecte, adică aducerea sămînţei unei alte flori, este

de obicei necesară spre a fecunda o floare, pentru că autofecun-darea, fecundarea florii de către ea însăşi, ca şi căsătoriile repetate într-una şi aceeaşi familie, ar duce la degenerescentă şi

13

la sterilitate, în timp ce încrucişarea săvîrşită de insecte dă generaţiilor următoare ale aceleiaşi specii o vigoare necunoscută de generaţiile mai vîrstnice. Totuşi acest avînt poate fi excesiv, specia se poate dezvolta,nemăsurat de mult; atunci, aşa cum antitoxina ne apără împotriva bolii, aşa cum tiroida ne controlează greutatea trupului, aşa cum înfrîngerea ne pedepseşte orgoliul, iar oboseala, plăcerea, şi aşa cum somnul alungă, la rîndu-i, oboseala, tot astfel un act excepţional de autofecundare vine tocmai la momentul potrivit spre a limita, a controla procesul, obligînd floarea care ieşise prea mult din normă, să se întoarcă la ea. Reflecţiile mele urmaseră un drum pe care-1 voi descrie mai tîrziu şi trăsesem din viclenia aparentă a florilor o concluzie

cu privire Ia o întreagă parte inconştientă a operei literare7, cînd l-am văzut pe domnul de Charlus care ieşea de la marchiză. De cînd intrase nu trecuseră decît cîteva minute. Poate aflase chiar de Ia bătrîna lui rudă, sau poate numai de Ia un servitor, despre ameliorarea, sau mai curînd despre vindecarea desăvîrşită a ceea ce nu fusese, în cazul doamnei de Villeparisis, decît un rău trecător. în acea clipă, cînd credea că nimeni nu-1 priveşte, cu pleoapele coborîte spre a se apăra de lumina soarelui, domnuî'de Charlus lăsase să apară pe chipul său o expresie mai puţin încordată, punînd frîu acelei vitalităţi artificiale pe care i-o întreţineau însufleţirea conversaţiei şi forţa voinţei. Palid ca o statuie de marmură, ivea nasul puternic, iar trăsăturile fine nu mai căpătau, datorită mei priviri voluntare, o semnificaţie diferită care să altereze rumusefea modeleului; nemaifiind nimic altceva decît un juermantes, părea o sculptură, el, Palamede al XV-lea, din apela din Combray. Dar aceste trăsături generale ale unei Hregi

familii dobîndeau totuşi pe chipul domnului de Charlus fineţe mai spiritualizată, şi mai ales mai blîndă. Regretam ;ntru el că de obicei îşi falsifica prin atîtea violente, ciudăţenii ;plăcute, cancanuri, durităţi, prin atîta susceptibilitate şi oganfă, că îşi ascundea sub o prefăcută brutalitate amabili-tea, bunătatea pe care, acum, cînd ieşea de la doamna de lleparisis, i Ie vedeam aşternute atît de naiv pe chip. Clipind i ochi spre a se feri de soare, părea aproape că surîde, şi am scoperit pe figura sa, văzută astfel într-un fel de stare de ihnă şi parcă de firesc, ceva atît de afectuos şi dezarmat, ît nu m-am putut împiedica să mă gîndesc cît de supărat ar fi t domnulde Charlus dacă ar fi putut şti că este privit; căci

14

acest bărbat atît de îndrăgostit de virilitate, care ţinea atît de mult la ea, căruia toţi ceilalţi bărbaţi îi păreau nişte fătălăi, mă făcea dintr-o dată să mă gîndesc la o femeie, cu care semăna leit din cînd în cînd prin

trăsături, expresie, surîs.

Voiam să-mi schimb din nou locul, pentru ca să nu mă poată zări; n-am avut nici timp, nici nevoie s-o fac. Căci ce-mi văzură ochii! Erau faţă-n faţă, în această curte unde nu se întîlniseră, desigur, niciodată (domnul de Charlus venind la palatul Guermantes.doar după-amiaza, în orele cînd Jupien se ^fla la birou), iar baronul, deschizîndu-şi dintr-o dată ochii pe jumătate închişi, îl privea cu o neobişnuită atenţie pe fostul croitor aflat pe pragul prăvăliei sale, în timp ce acesta, ţintuit dintr-o dată locului în faţa domnului de Charlus, înrădăcinat ca o plantă, contempla, cu desăvîrşire fermecat, făptura trupeşă şi uşor îmbătrînită a baronului. Dar, lucru încă *~şi* mai uimitor, atitudinea domnului de Charlus schimbîndu-se, cea a lui Jupien se puse pe dată, conform parcă legilor unei arte tainice, în armonie cu ea. Baronul încerca acum să ascundă ce simţise, . dar, în ciuda indiferenţei sale afectate, părea că nu se îndepărtează decît cu părere de rău, mergea în sus şi-n

jos, privea fără ţintă, într-un fel pe care-1 socotea capabil să-i pună cel mai bine în evidenţă frumuseţea ochilor, afişa un aer înfumurat, nepăsător, ridicol. Or, Jupien, pierzîndu-şi pe dată înfăţişarea umilă şi blîndă pe care i-o cunoscusem dintot-deauna, îşi înălţase - în desăvîrşită simetrie cu baronul - capul, îşi ţinea trapul într-un fel care-1 avantaja, îşi punea cu impertinenţă grotescă mîna în şold, îşi mişca fundul, lua o atitudine cochetă, precum’ o orhidee8 în faţa bondarului providenţial ivit. Nu ştiam că poate fi atît de antipatic. Dar ignoram de asemenea că era în stare să-şi joace pe neaşteptate rolul în această scenă cu două personaje mute, care (deşi el se găsea pentru prima dată în prezenţa domnului de Charlus) părea a fi fost îndelung repetată; - nu ajungi spontan Ia această perfecţiune decît cînd întîlneşti în străinătate un compatriot, cu care înţelegerea are loc de la sine, modul de a interpreta lucrurile fiind identic, şi fără ca să te fi văzut vreodată cu el mai înainte.

Această scenă nu era, de altfel, cu totul comică, fiind pătrunsă de ceva straniu, sau dacă vreţi de un firesc a cărui frumuseţe sporea întruna. Deşi domnul de Charlus îşi luase o înfăţişare distantă, coborîndu-şi pleoapele nepăsător, el le ridica din cînd în cînd, aruncînd asupra lui Jupien o privire atentă. Dar (fără îndoială pentru că se gîndea că o asemenea

15

scenă nu se putea prelungi la nesfîrşit în acel Ioc, fie din motive pe care le vom înţelege mai tîrziu, fie, în sfîrşit, din acel sentiment ce ne spune că toate lucrurile sînt trecătoare şi ’ne face să vrem ca fiecare privire a noastră să-J atingă pe celălalt drept în inimă, preschimbînd spectacolul oricărei iubiri în ceva atît de emoţionant), de fiecare dată cînd domnul de Charlus se uita la Jupien, el îşi întovărăşea privirea de cîteva cuvinte mute, ceea ce o transforma în ceva cu totul diferit de privirile pe care le îndreptăm de obicei asupra unei persoane pe care o cunoaştem sau n-o cunoaştem;

el îl privea pe Jupien cu fixitatea particulară a cuiva care dă să-ţi spună: „Iartă-mi indiscreţia, dar ai pe spate un fir de aţă lung şi alb", sau: „Cred că nu mă înşel, probabil că şi dumneata eşti din Ziirich, mi se pare că te-am întîlnit adeseori la anticariat." Tot astfel, la fiecare două minute, aceeaşi întrebare părea a-i fi fost pusă cu intensitate lui Jupien prin ocheada domnului de Charlus, ca acele fraze interogative din Beethoven, repetate la nesfîrşit, la intervale egale, şi menite - cu lux exagerat de pregătiri - să introducă un nou motiv, o schimbare de ton, o „intrare9." Dar frumuseţea privirilor domnului de Charlus şi ale lui Jupien venea, dimpotrivă, tocmai din faptul că, provizoriu cel puţin, acele priviri nu păreau a avea drept scop ceva anume. îi vedeam pe baron şi pe Jupien avînd pentru prima oară acea frumuseţe. în ochii amîndurora se înălţase nu cerul de deasupra oraşului Ziirich, ci acela al vreunei cetăţi orientale al cărei nume nu-I ghiceam încă. Indiferent de ceea ce-i putea ţintui locului, acordul dintre domnul de Charlus şi croitor

părea realizat, iar acele priviri inutile păreau a nu fi decît preludii rituale, precum serbările ce au loc înaintea unei nunţi gata hotărîte. Situîndu-ne încă şi mai aproape de natură - şi mulţimea acestor comparaţii este ea însăşi cu atît mai naturală cu cît acelaşi om, dacă-1 examinezi timp de cîteva minute, pare a fi succesiv om, om-pasăre sau om-insectă etc. -, i-ai fi putut asemăna cu două păsări, masculul şi femela, masculul încercînd să înainteze, femela - Jupien - nemairăspunzînd’prin nici un semn acestei manevre, dar privindu-şi noul prieten fără uimire, cu o fixitate neatentă, socotită de el fără îndoială ca fiind mai tulburătoare şi singura utilă, din clipa cînd masculul făcuse primii paşi, mulţumin-du-se sa-şi netezească penele. în cele din urmă, indiferenţa lui Jupien păru a nu-i mai fi de-ajuns; între certitudinea de a-1 fi cucerit pe celălalt şi faptul de a se lăsa urmărit şi dorit nu mai era decît un pas, şi Jupien, hotărîndu-se să plece Ia slujbă, ieşi

pe poarta cea mare, nu înainte totuşi de a-şi fi întors capul de două-trei ori. Cînd îl văzu în stradă, baronul, temîndu-se că-i va pierde urma (în timp ce fluiera, plin de sine, strigîndu-i „la revedere" portarului care, pe jumătate beat şi ospătîndu-şi musafirii în bucătărie, nici nu-1 auzi măcar), alergă spre a-1 ajunge. Chiar în clipa cînd domnul de Charlus ieşise pe poartă zumzăind ca un mare bondar, un altul, cel adevărat, intra în curte. Cine ştie dacă nu era cel aşteptat de atîta vreme de orhidee, şi care venea să-i aducă polenul atît de preţios, fără de care ea ar fi rămas fecioară? Dar am fost împiedicat să urmăresc jocurile insectei, căci după cîţeva minute şi solicitîndu-mi mai mult atenţia, Jupien10 (poate ca să-şi ia un pachet pe care-1 duse cu sine mai tîrziu şi pe care-1 uitase datorită emoţiei ce-i fusese-pricinuită de apariţia domnului de Charlus, poate pur şi simplu pentru un motiv mai firesc) se întoarse, urmat de baron. Acesta, hotărît să grăbească lucrurile, îi ceru croitorului un foc, dar adăugă pe dată: „îţi cer foc, dar văd că mi-am uitat

ţigările de foi." Legea ospitalităţii fu mai puternică decît regulile cochetăriei. „Vă rog să intraţi, veţi căpăta tot ce veţi dori", spuse croitorul, pe chipul căruia, în locul dispreţului, se ivi o mare bucurie. Uşa prăvăliei se închise în urma lor şi n-am mai putut auzi nimic. II pierdusem din vedere pe bondar, nu ştiam dacă este insecta de care avea nevoie orhideea, dar nu mă mai îndoiam de posibilitatea miraculoasă ca o insectă foarte rară şi o floare captivă să se întîlnească, de vreme ce domnul de Charlus (e o simplă comparaţie pentru providenţialele hazarduri, oricare ar fi ele, fără cea mai mică pretenţie ştiinţifică de a face o apropiere între anumite legi ale botanicii şi ceea ce numim uneori în chip foarte nepotrivit homosexualitate) care, de ani şi ani de zile, nu -venea în această casă decît la orele cînd Jupien nu se afla aici, îl întîlnise, datorită indispoziţiei întîmplătoare a doamnei de Villeparisis, pe croitor şi, o dată cu el, aventura rezervată bărbaţilor de genul baronului de către una din acele fiinţe care pot fi, după

cum vom vedea, chiar cu mult mai tinere decît Jupien şi mai frumoase, adică pe bărbatul predestinat, pentru ca şi aceştia să-şi aibă partea lor de voluptate pe acest pămînt: pe bărbatul căruia nu-i plac decît domnii bătrîni.

De altfel, ceea ce am spus aici e un lucru pe care nu aveam să-1 înţeleg decît cîteva minute mai tîrziu, într-atît de mult aderă la realitate aceste proprietăţi de a fi invizibilă, pînă cînd o împrejurare o despoaie de ele. Oricum, pentru moment

17

eram foarte supărat, pentru că nu mai auzeam conversaţia dintre fostul croitor şi baron. Am zărit atunci mica prăvălie de închiriat, despărţită de cea a lui Jupien doar printr-un perete foarte subţire. Ca să ajung acolo nu trebuia decît să lyc din nou în apartamentul nostru, să trec prin bucătărie, să cobor scara de serviciu pînă la pivniţe, să merg de-a lungul lor pe sub pămînt cît ţinea curtea şi, odată ajuns în "dreptul subsolului, acolo unde ebenistul îşi ţinea lemnul în urmă cu cîteva luni si

unde Jupien voia să-şi pună cărbunii, să urc cele cîteva trepte care duceau către interiorul prăvăliei. Aş fi făcut astfel tot dramul pe ascuns şi n-aş fi fost văzut de nimeni. Era calea cea mai prudentă. Nu pe ea am mers, ci, strecurîndu-mă de-a lungul zidurilor, am înconjurat curtea sub cerul -liber, încercînd să nu fiu văzut. N-am fost văzut cred că mai curînd datorită întîmplării decît înţelepciunii mele. Şi de fapt am luat o hotărîre atît de imprudentă, deşi drumul prin pivniţă era atît de sigur, pentru trei motive posibile, presupunînd că ar fi existat vreunul. Mai întîi din cauza nerăbdării mele. Apoi poate din pricina vreunei nedesluşite amintiri a scenei din Montjouvain, cînd mă ascunsesem în faţa ferestrei domnişoarei VinteuiI". De fapt, lucrurile de acest gen la care am asistat au avut totdeauna, în ceea ce priveşte punerea în scenă, caracterul cel mai imprudent şi cel mai puţin verosimil, ca şi cum asemenea revelaţii nu trebuiau să fie decît recompensa unei fapte pline de riscuri, deşi în parte clandestină. în sfîrşit, abia dacă

îndrăznesc, din cauza caracterului său copilăros, să mărturisesc cel de-al treilea motiv, care, cel puţin aşa cred, a fost, în mod inconştient, determinant. De. cînd, pentru a urmări - şi a vedea cum sînt dezminţite - principiile militare ale lui Saint-Loup, cercetasem cu de-amănuntul războiul burilor12, fusesem silit să recitesc unele vechi povestiri scrise de mari exploratori sau călători. Aceste povestiri mă pasionaseră, şi le aplicam în viaţa cotidiană, ca să capăt mai mult curaj. Cînd unele crize mă împiedicaseră timp de cîteva zile şi nopţi la rînd nu numai să dorm, dar şi să mă întind pe pat, să beau şi să mănînc, cînd epuizarea şi suferinţa deveneau într-atît de mari încît îmi închipuiam că nu voi mai ieşi niciodată din ele, atunci mă gîndeam la vreun călător aruncat de valuri pe plajă, otrăvit de buruieni nesănătoase, tremurînd de febră în veşmintele-i ude de apa mării, şi care totuşi, simţindu-se mai bine după două zile, îşi relua dramul-la întîmpîare, în căutarea unor locuitori care s-ar fi putut să fie antropofagi. Exemplul

lui mă întărea, îmi reda

18

speranţa, şi mă ruşinam că avusesem o clipă de descurajare. **Gîndindu-mă** la burii care, deşi aveau în faţă armatele engleze, nu se temeau să se expună atunci cînd trebuiau să străbată, înainte de a intra iar într-o pădure, cîmpii întinse: „Bine mi-ar sta, mă gîndeam, să mă arăt mai laş, cînd teatrul operaţiilor este doar propria noastră curte, şi cînd - eu care m-am bătut în mai multe dueluri, şi nu m-am temut deloc, din cauza afacerii Dreyfus13 - n-am a mă teme decît de lancea privirii vecinilor mei, care au de făcut lucruri mult mai interesante decît să se uite în curte."

Dar cînd m-am aflat în prăvălie, mergînd în aşa fel încît duşumeaua să nu scîrţîie, căci îmi dădeam seama că pînă şi cel mai mic zgomot din prăvălia lui Jupien se auzea în prăvălia unde mă aflam, m-am gîndit cît de imprudenţi fuseseră Jupien şi domnul de Charlus şi cît de mult îi slujise norocul;

Nu îndrăzneam să mă mişc. Grăjdarul familiei Guermantes, profitînd, fără îndoială, de absenţa stăpînilor, mutase în prăvălia unde mă găseam o scară ce se aflase pînă atunci în remiză. Dacă m-aş fi urcat pe ea, aş fi putut deschide ferestruica şi auzi totul, ca şi cum aş fi fost chiar în prăvălia lui Jupien. Dar mă temeam că voi face zgomot. De altfel, ar fi fost inutil. Nici măcar n-a trebuit să regret că sosisem doar după cîteva minute în prăvălie. Căci, după cele ce-am auzit în primele clipe în prăvălia lui Jupien - cîteva sunete nearticulate -, presupun că puţine cuvinte'fuseseră rostite. E adevărat că acele sunete erau atît de violente, încît dacă nu ar fi fost întruna reluate, cu o octavă mai sus, printr-un fel de vaiet paralel, aş fi putut crede că un om sugruma alt om alături de mine şi că apoi ucigaşul şi victima înviată din morţi se îmbăiau spre a şterge urmele crimei. Am ajuns mai tîrziu la concluzia că există ceva tot atît de zgomotos ca şi suferinţa, şi anume ptăcerea, mai ales cînd i se adaugă - atunci cînd nu-i

vorba de teama de a avea copii, ceea ce nu putea fi cazul aici, în ciuda exemplului prea^ puţin convingător din *Legenda aurită14* - preocupări imediate pentru curăţenie. în cele din urmă, cam după o jumătate de oră (în timpul căreia mă cocoţasem cu paşi uşori pe scară, spre a privi prin ferestruica pe care am deschis-o), între cei doi începu o conversaţie. Jupien refuza din răsputeri banii ce~i erau oferiţi de domnul de Charlus.

Apoi domnul de Charlus făcu un pas în afara prăvăliei. „De ce nu purtaţi barbă? îi spuse el baronului pe un ton drăgăstos. O barbă îngrijită e atît de frumoasă!

- Ba eu o găsesc

19

dezgustătoare", îi răspunse baronul. întîrzia încă pe prag şi îi cerea lui Jupien cîteva informaţii despre cei din cartier. „Nu ştii nimic despre vînzătorul de castane din apropiere, nu cel de pe partea stîngă, e groaznic, ci cel din faţă, vlăjganul acela negricios? Farmacistul de vkavi are în slujba lui un biciclist tare frumuşel care-i

transportă medicamentele.’> Aceste întrebări îl jigniră fără îndoială pe Jupien căci, îndreptîndu-se din spate şi luînd înfăţişarea înciudată a unei mari cochete trădate, răspunse: „Văd că aveţi o inimă nestatornică." Rostit pe un ton îndurerat, rece şi politicos, acest reproş îl răni desigur pe domnul de Charlus care, spre a şterge proasta impresie iscată . de curiozitatea sa, îi adresă lui Jupien, cu o voce prea scăzută pentru ca să-i desluşesc bine cuvintele, o rugăminte prin care-i cerea fără îndoială să-şi prelungească şederea în prăvălie şi care-1 emoţiona pe croitor, alungîndu-i suferinţa, căci el privi faţa baronului, grasă şi congestionată sub şuviţele de păr cenuşiu, cu expresia nespus de fericită a cuiva adînc măgulit în amorul lui propriu şi, hotărîndu-se să-i dea domnului de Charlus ceea ce acesta îi ceruse, după cîteva observaţii deloc distinse ca: „Ai un cur pe cinate!", îi spuse baronului surîzînd, pe un ton emoţionat, superior şi plin de recunoştinţă: „îţi stau la dispoziţie, băiete!"

Revin la întrebarea mea despre vatman15, reluă domnul de Charlus cu tenacitate, pentru că, oricum, faptul ar putea prezenta un anume interes în legătură cu întoarcerea mea. Mi se întîmplă, într-adevăr, ca şi califului care străbătea oraşul Bagdad şi era luat drept un simplu negustor16, să binevoiese a urmări vreo ciudată şi drăgălaşă persoană, a cărei siluetă mi se va fi părut nostimă." Aici am făcut aceeaşi observaţie pe care o Făcusem despre Bergotte. Dacă ar trebui vreodată să răspundă ~n faţa unui tribunal, el ar folosi nu fraze capabile să-i convingă pe judecători, ci unele dintre acele fraze constituite în maniera lui proprie şi pe care temperamentul său literar specific i le sugera firesc, făcîndu-1 să afle o adevărată plăcere în a le uitiliza. Ca şi el, domnul de Charlus folosea cu croitorul acelaşi limbaj pe care l-ar fi întrebuinţat vorbind cu oameni din lumea ta, exagerîndu-şi chiar ticurile, fie că timiditatea împotriva căreia se străduia să lupte îl îndemna către un orgoliu excesiv, e că, împiedicîndu-1 să se domine (căci

eşti mai tulburat în viaţa cuiva ce nu aparţine mediului tău), ea îl silea să-şi dezvăluie, să-şi arate pe deplin adevărata fire, care era într-adevar orgolioasă şi cam nebună, după cum spunea doamna de

20

Guermantes. ,,Ca să nu-i pierd urma, cootinuă el, sar ca un profesoraş oarecare, ca un tînăr şi frumos medic, în acelaşi tramvai cu drăgălaşa persoană, despre care vorbim la feminin doar pentru a respecta convenienţele (aşa cum spui vorbind despre un prinţ: Alteţa sa e sănătoasă?). Dacă schimbă tramvaiul, iau, poate o dată cu microbii ciumei, lucrul de necrezut numit «legătură», un număr, şi care, deşi îmi este dat *mie*, nu este totdeauna numărul 1.1 Schimb astfel de trei sau de patru ori «vagonul». Uneori mă pomenesc la orele unsprezece noaptea la gara Orleans, şi trebuie să mă întorc! Şi dacă n-ar fi decît gara Orleans! Dar odată, neputînd să intru în vorbă cu el mai înainte, am ajuns chiar în oraşul dHeans, cu unul din acele oribile

vagoane unde poţi vedea fotografia principalelor capodopere arhitectonice din ţeţea. Nu era decît un loc liber: aveam în faţă, ca monument istoric, o «vedere» a catedralei din Orleans, care este cea mai urîtă din Franţa17, şi care mă obosea la fel de mult cînd o priveam astfel, fără voie, ca şi sfera de sticlă din acele tocuri optice cete îmbolnăvesc de ochi. Am coborît la Aubrais o dată cu tînăra persoană pe care, vai, familia (tocmai cînd eu o vedeam plină de toate defectele din lume cu excepţia aceluia de a avea o familie) o aştepta pe peron! N-am avut drept consolare, în aşteptarea trenului ce urma să mă readucă la Paris, decît casa Dianei de Poitiers18. Deşi 1-a fermecat pe unul dintre regalii mei strămoşi, i-aş fi preferat o frumuseţe mai vie. Iată de ce şi tocmai pentru a mă apăra de plictisul acestor întoarceri singuratice, mi-ar plăcea să cunosc un băiat care lucrează pe wagons-lits sau un şofer 4e omnibus. De altfel, te rog să nu’fii şocat, spuse în concluzie baronul, totul este o chestiune de gen. Pe

tinerii din lumea bună, de exemplu, nu doresc să-i posed fizic, dar nu sînt liniştit decît după ce i-am atins, nu vreau să spun în mod material, ci la coarda sensibilă. De îndată ce, în loc să nu-mi răspundă la scrisori, un tînăr îmi scrie întruna, de îndată ce este moral la dispoziţia mea, sînt liniştit, sau cel puţin aş fi liniştit, dacă nu m-ar stăpîni curînd preocuparea faţă de un altul. E destul de ciudat, nu-i aşa? Şi fiindcă vorbim de lumea bună, nu cunoşti pe vreunul din cei care vin pe aici?

- Nu, puişor. Ba da, totuşi, îl ştiu pe unul, brunet, foarte înalt, care poartă monoclu şi rîde întruna, întorcîndu-şi capul.

- Nu văd la cine te referi." Jupien completă portretul, dar domnul de Charlus nu izbutea să ghicească despre cine era vorba, pentru că nu ştia că fostul croitor era unul dintre acei oameni, mai numeroşi decît

21

s-ar putea crede, care nu-şi amintesc culoarea de păr

a celor pe care nu-i cunosc prea bine. Dar eu, care nu ignoram aceasta infirmitate a lui Jupien, am înlocuit brunet prin blond, şi mi s-a părut că portretul este leit cel al ducelui de Châtellerault. „Şi ca să ne întoarcem la tinerii ce nu se trag din popor, continuă baronul, în momentul ăsta nu-mi pot lua gîndul de" la un-june ciudat, un mic-burghez foarte inteligent, care se arată faţă de mine de o desăvîrşită nepolitefe. Nu-şi dă cîtuşi de puţin seama că eu sînt un personaj prodigios şi că el nu-i decît o vietate microscopică. La urma urmei, puţin îmi pasă, măgarul ăsta poate să ragă cît vrea în faţa augustei mele robe de episcop.

-De episcop!" exclamă *Âipien*, care nu înţelesese nimic din ultimele fraze rostite de domnul de Charlus, dar pe care cuvîntul episcop îl umplu de uimire. „Dar asta nu se potriveşte deloc cu religia, spuse el.

- Am în familie trei papi19, îi răspunse domnul de Charlus, şi dreptul de a ne drapa în roşu, căci am şi un alt titlu, nepoata unchiului meu cardinalul aducîndu-i

bunicului meu titlul de duce, care a fost apoi înlocuit prin cel de cardinal. Văd că metaforele îţi rămîn de neînţeles, iar istoria Franţei te Iasă indiferent. De altfel, adăugă el, poate nu atît ca pe o concluzie cît ca pe un avertisment, această atracţie exercitată asupra mea de persoanele tinere care mă evită, din teamă, bineînţeles, căci doar prea marele respect ce-1 au pentru mine le împiedică să-mi strige în gura mare că mă iubesc, nu se naşte decît dacă ele au un rang social de primă importanţă. Dar şi indiferenţa lor prefăcută poate să ducă tocmai la efectul contrariu. Dacă este prelungită prosteşte, ea mă dezgusfă. Şi ca să caut un exemplu într-o clasă care-ţi va fi mai familiară, cînd mi-au reparat palatul, ca să nu stîrnesc gelozia printre toate ducesele ce-şi disputau onoarea de a-mi putea spune că mă găzduiseră, mi-am petrecut cîteva zile la «hotel», cum se spune. Unul dintre băieţii de pe etaj îmi era cunoscut, i-am vorbit despre un micuţ «liftier», destul de ciudat, care închidea portierele şi care a rămas

refractar la propunerile mele. în cele din urmă, exasperat şi pentru a-i dovedi că intenţiile mele erau cît se poate de curate, i-am oferit o sumă ridicol de mare, cerîndu-i să urce în camera mea doar spre a-mi vorbi cinci minute. L-am aşteptat zadarnic. Atunci am simţit faţă de el un asemenea dezgust, încît ieşeam pe poarta de serviciu doar ca să nu mai zăresc mutra acelui băieţaş mizerabil. Mai tîrziu am aflat că nici una din scrisorile mele nu-i parvenise, căci toate fuseseră interceptate, prima de

22

băiatul de pe etaj, care era invidios, cea de a doua de portarul de zi, care era virtuos, cea de a treia de portarul de noapte, care-1 iubea pe tînărul liftier şi seculca cu el la ceasul cînd Diana se trezea. Dar dezgustul meu a continuat să persiste şi, chiar dacă liftierul mi-ar fi adus acum precum un vînat pe o tavă de argint, l-aş respinge, scuipîndu-mi maţele. Nenorocirea e că am vorbit de lucruri serioase şi că acum totul s-a

sfîrşit între noi în privinţa a ceea ce eu speram. Dar ai putea să-mi faci mari servicii, să-mi fii mijlocitor; ia te uită, fie şi numai asemenea gînd mă face să mă simt iar în formă şi să-mi zic că lucrurile nu s-au sfîrşit."

încă de la începutul acestei scene, o adevărată revoluţie -căci mi se deschiseseră în sfîrşit ochii - avusese loc în domnul de Charlus, completă, imediată, de parcă ar fi fost atins de o baghetă magică. Şi asta pentru că pînă atunci nu înţelesesem, nu văzusem. Viciul (vorbim astfel pentru că aşa-i mai comod) ne întovărăşeşte precum acel duh ce nu putea fi văzut de oameni atîta vreme cît îi ignorau prezenţa. Bunătatea, înşelătoria, numele, relaţiile mondene nu se lasă descoperite, şi le purtăm ascunse în noi. Ulise însuşi n-a recunoscut-o în prima clipă pe Athena20. Dar zeii sînt pe dată şi nemijlocit percepuţi de zei, iar cei ce se aseamănă se percep între ei la fel de repede, aşa cum fusese cazul cu domnul de Charlus şi Jupien. Pînă atunci mă găsisem în faţa domnului de Charlus asemenea unui

bărbat distrat care, în faţa unei femei însărcinate, rămîne orb la talia ei îngroşată, încăpăţînîndu-se, în timp ce ea îi repetă surîzînd: „Da, sînt cam obosită în clipa asta", s-o întrebe în mod indiscret: „Ce ai?" Dar dacă cineva îi spune: „E însărcinată", dintr-o dată îi vede pîntecele şi numai pîntecele. Cea care ne deschide ochii e raţiunea; o eroare în minus ne dă un sens în plus.

Cei cărora nu le place să exemplifice această lege cu domnii de Charlus ce figurează printre cunoştinţele lor şi pe care vreme îndelungată nu i-au bănuit, pînă în ziua cînd pe suprafaţa uniformă a individului care seamănă cu ceilalţi au apărut, scrise cu o cerneală pînă atunci invizibilă, literele ce compun cuvîntul iubit de grecii antici, n-au decît să-şi amintească, pentru a se convinge că lumea care-i înconjoară le apare mai întîi nudă, despuiată de nenumăratele ornamente pe care ea le oferă unor oameni mai instruiţi, de cîte ori, în viaţă, li s-a întîmplat să se afle în pragul unei gafe. Nimic, pe chipul lipsit de caracteristici al vreunui bărbat, nu-i

putea face1 să

23

presupună că el era fratele, sau logodnicul, sau amantul unei femei despre care tocmai se pregăteau să spună: „Seamănă cu o cămilă!" Dar, chiar în acea clipă şi din fericire, şoapta unui vecin le opreşte pe buze cuvîntul fatal. Pe dată apar, ca un *Mane, Tekel, Phaws21*, următoarele cuvinte: e logodnicul, sau e fratele, sau e amantul femeii pe care nu se cuvine s-o numeşti în faţa lui: „cămilă." Şi această singură noţiune nouă va aduce după sine o întreagă regrupare, retragerea sau înaintarea noţiunilor, de acum înainte completate, pe care le aveai cu privire la restul familiei. Zadarnic se împerechea în domnul de Charlus o altă fiinţă, care-1 diferenţia de ceilalţi bărbaţi, precum în centaur calul, zadarnic această fiinţă făcea corp cu baronul, eu nu o întrevăzusem niciodată. Acum abstractul se materializase, fiinţa în sfîrşit înţeleasă îşi pierduse pe dată puterea de a rămîne invizibilă, iar transmutarea

domnului de Charlus într-o nouă făptură era atît de completă, încît nu numai contrastele de pe faţa sa, din vocea sa, dar, retrospectiv, înseşi momentele bune şi cele rele din relaţia lui cu mine, tot ceea ce îi păruse mintii mele pînă atunci incoerent, devenea inteligibil, se arăta ca evidenţă, aşa cum o frază, neoferind nici un sens atîta vreme cît rămîne descompusă în litere aşezate la întîmplare, exprimă, dacă literele sînt resituate în ordinea necesară, un gînd pe care nu-1 vom mai putea uita.

Mai mult, înţelegeam acum de ce adineauri, cînd îl văzusem ieşind de la doamna de Villeparisis, mi se parase că domnul de Charlus seamănă cu o femeie: tocmai asta era22! Aparţinea rasei acelor fiinţe mai puţin contradictorii decît par, al căror ideal e viril tocmai pentru că temperamentul lor e feminin, şi care sînt în viaţă asemănători, dar numai în aparenţă, celorlalţi bărbaţi; acolo unde fiecare poartă, înscrisă în acei ochi prin care vede toate lucrurile din univers, o

siluetă crestată în faţeta pupilei, ei au nu o nimfă, ci un efeb. Rasă asupra căreia apasă un blestem şi care trebuie să trăiască în minciună şi sperjur, de vreme ce ştie că dorinţa-i este socotită vrednică de pedeapsă şi ruşinoasă, de nemărturisit, acea dorinţă care constituie pentru orice creatură cea mai mare plăcere a vieţii; rasă care trebuie să-şi renege Dumnezeu], de vreme ce, chiar creştini fiind, cînd apar ca acuzaţi în faţa tribunalului, ei trebuie, în faţa lui Christos şi în numele său, să se apere ca de o calomnie de ceea ce este însăşi viaţa lor; fii fără mamă, pe care sînt siliţi să o mintă chiar şi în clipa cînd îi închid ochii; prieteni fără prietenii, în ciuda tuturor celor pe care le inspiră farmecul

24

lor adeseori recunoscut şi pe care inima lor adeseori bună le-ar simţi; dar putem oare numi prietenii acele relaţii ce nu vegetează decît datorită unei miciuni şi din care, la primul elan de încredere şi sinceritate pe care ar fi ispitiţi să-1 aibă, ar fi izgoniţi cu dezgust, dacă nu au a

face cu un spirit imparţial, ba chiar simpatizînd cu ei, dar care, atunci, înşelat în ceea ce-i priveşte de o psihologie convenţională, va zămisli din viciul mărturisit însăşi afecţiunea ce-i este cea mai străină, tot astfel cum anumiţi judecători presupun şi scuză mai uşor asasinatul la invertiţi şi trădarea la evrei pentru motive care ţin de păcatul originar şi de fatalitatea rasei? In sfîrşit - cel puţin conform primei teorii pe care o schiţam atunci, pe care o vom vedea modificîndu-se în cele ce urmează, şi care i-ar fi supărat mai mult decît orice, dacă o asemenea contradicţie n-ar fi fost ascunsă ochilor lor de însăşi iluzia ce-i făcea să vadă şi să trăiască -, amanţi cărora le este aproape închisă posibilitatea acelei iubiri a cărei speranţă le dă forţa de a îndura atîtea riscuri şi atîta singurătate, de vreme ce sînt îndrăgostiţi de un bărbat care nu are nimic dintr-o femeie, de un bărbat ce nu-i invertit şi care deci nu-i poate iubi; astfel încît dorinţa lor ar rămîne în veci nesatisfăcută dacă banii nu le-ar pune la dispoziţie

adevăraţi bărbaţi, şi dacă imaginaţia n-ar sfîrşi prin a-i face să-i ia drept bărbaţi adevăraţi pe invertiţii cu care s-au prostituat. Fără altă onoare decît una precară, fără altă libertate decît una provizorie, pînă la descoperirea crimei; fără altă situaţie decît una nesigură, ca aceea a poetului sărbătorit în ajun în toate saloanele, aplaudat în toate teatrele din Londra, izgonit a doua zi din toate camerele de hotel şi neputînd găsi o pernă pe care să-şi pună capul23, învîrtind la piatra de moară ca Samson şi spunînd ca şi el:

Fiecare dintre cele două sexe va muri singur24; excluşi chiar, cu excepţia zilelor de mare nenorocire cînd majoritatea se adună în jurul victimei, ca evreii în jurul lui Dreyfus, de la simpatia - uneori din societatea - semenilor lor, în care stîrnesc dezgustul de a vedea ceea ce sînt, într-o oglindă care, nemaiflatîndu-i, scoate în relief toate tarele pe care nu voiseră să le observe la ei înşişi şi care îi face să înţeleagă că ceea ce ei numeau iubirea lor (şi căreia, jucîndu-se cu acest cuvînt, îi

anexaseră, dintr-un simţ social, tot ceea ce poezia, pictura, muzica, idealul cavaleresc, ascetismul adăugaseră

25

iubirii) decurge nu dintr-un ideal de **frumuseţe** pe care şi l-au ales, ci dintr-o boală făfă de leac; şi tot ca evreii (cu excepţia acelor eîtorva care nu vor să-i frecventeze decît pe cei din rasa lor, şi au mereu pe buze cuvintele rituale şi glumele consacrate), evitîndu-se unii pe ceilalţi, căutîndu-i pe cei ce le sînt cei mai opuşi, şi care nu-i vor, iertîndu-le dispreţul, îmbătîndu-se de laudele lor; dar şi uniţi cu **semenii** lor prin ostracismul care-i loveşte, prin oprobriul în care s-au prăbuşit, căpătînd treptat, în urma unei persecuţii asemănătoare cu cea îndreptată împotriva israeliţilor, caracteristicile fizice şi morale ale unei rase, uneori frumoşi, adeseori înspăimîntători, găsind (în ciuda tuturor batjocurilor cu care cel ce, mai bine asimilat rasei adverse, şi relativ, în aparenţă, cel mai puţin invertit, îl copleşeşte pe cel care

a rămas mai mult astfel) o destindere în frecventarea celor ce le seamănă şi chiar un sprijin în existenţa lor, aşa încît, negînd că sînt o rasă (al cărei nume este cea mai mare injurie), ei îi demască bucuros pe cei ce izbutesc să ascundă că fac parte din ea, mai puţin pentru a le dăuna, ceea ce nu le este neplăcut, cît pentru a se scuza, şi căutînd, aşa cum un medic caută apendicita, inversiunea pînă şi în istorie, complăcîndu-se în a aminti că Socrate era unul dintre ai lor, aşa cum israeliţii spun că Isus era evreu, fără să se gîndească vreo clipă că nu existau oameni anormali atunci cînd homosexualitatea era norma, că nu existau anticreştini înaintea Iui Christos, că numai oprobriul naşte crima, pentru că nu i-a lăsat să subziste decît pe cei care erau refractari oricărei predici, oricărui exemplu, oricărei pedepse, în virtutea unei dispoziţii înnăscute atît de speciale încît ea le repugnă celorlalţi oameni mai mult (deşi poate fi întovărăşită de înalte calităţi morale) decît anumite josnice vicii, ca furtul, cruzimea, reaua credinţă, mai

bine înţelese şi deci mai scuzate de către cei mai muJţi dintre oameni: alcătuind o francmasonerie mult mai întinsă, mai eficace şi mai bine ascunsă decît cea a lojilor, căci ea se întemeiază pe o identitate de gusturi, nevoi, deprinderi, primejdii, ucenicie, ştiinţă, trafic, limbaj, şi în care înşişi membrii care doresc să nu se cunoască, se recunosc pe dată după acele semne naturale sau convenţionale, involuntare sau voite, ce-i arată cerşetorului că marele nobil căruia îi închide portiera trăsurii este unul din semenii săi, tatălui că logodnicul fiicei sale îi este semen, aceluia care voise să se vindece, să se confeseze, care trebuia să se apere, că medicul, preotul, avocatul la care s-a dus sînt asemenea lui; toţi obligaţi să-şi

26

apere taina, dar avînd partea lor dintr-o taină a celorlalţi pe care restul umanităţii nu o bănuieşte şi datorită căreia lor li se par adevărate romanele de aventuri cele mai neverosimile: căci în această viaţă

romanescă, anacronică, ambasadorul este prietenul ocnaşului; prinţul, cu o dezinvoltură pe care i-o dă educaţia aristocratică şi pe care un mic-burghez înfricoşat nu ar avea-o, ieşind de la o ducesă se duce să stea de vorbă cu un apaş; parte osîndită a colectivităţii umane, dar parte importantă, bănuită a fi acolo unde nu este, arătîndu-se la lumina zilei, insolentă, nepedepsită acolo unde nu-i descoperită; numărînd aderenţi pretutindeni, în popor, în armată, în templu, în ocnă, pe tron; trăind într-o intimitate tandră şi primejdioasă cu bărbaţii celeilalte rase, provocîndu-i, jucîndu-se cu ei, adică vorbind de acel viciu de parcă nu i-ar aparţine, joc uşurat de orbirea sau de falsitatea celorlalţi, joc care se poate prelungi ani de-a rîndul, pînă în ziua scandalului, cînd aceşti îmblînzitori de fiare sînt devoraţi; pînă atunci siliţi să-şi ascundă viaţa, să-şi întoarcă privirile de la ceea ce ar vrea să contemple, să le fixeze pe ceea ce nu ar vrea să vadă, să schimbe genul multor adjective din vocabularul lor, cOnstrîngere socială uşoară pe lîngă

constrîngerea lăuntrică pe care viciul lor, sau ceea ce numim impropriu astfel, leTo impune nu numai faţă de ceilalţi, ci şi faţă de ei înşişi, astfel încît lor înşile să nu le mai apară ca un viciu. Dar unii, mai practici, mai grăbiţi, şi care nu pot să renunţe la a-şi simplifica viaţa şi la acel cîştig de timp ce poate rezulta din cooperare, .şi-au făcut două soG-ietăţi, a doua fiind alcătuită exclusiv din fiinţe asemănătoare cu ei.

Asta se vede mai cu seamă la cei săraci şi veniţi din provincie, fără relaţii, fără nimic altceva decît ambjţia de a fi într-o bună zi medici sau avocaţi celebri, avînd un spirit încă lipsit de opinii, un trup lipsit de bune maniere şi pe care socotesc că-1 vor împodobi repede, aşa cum îşi vor cumpăra pentru cămăruţa lor din Cartierul latin mobile asemenea celor pe care le-au văzut în casele celor care au „izbutit" în profesia utilă şi serioasă căreia vor să-i aparţină, devenind iluştri; gustul lor special, moştenit fără de ştirea lor precum ar fi moştenit predispoziţia pentru desen, pentru muzică,

pentru orbire, este poate singura lor originalitate vie, despotică - şi care, în anumite seri, îi sileşte să lipsească de la vreo întîlnire, utilă carierei lor, cu oameni al căror mod de a vorbi, de a gîndi, de a se îmbrăca, de a se pieptăna, îl adoptă de altfel. în cartierul lor, în care nu-şi frecventează decît colegii, profesorii sau pe vreun

27

compatriot parvenit şi protector, ei descoperă repede că există şi **alfi** tineri pe care acelaşi gust particular îi apropie de ei, aşa cum într-un orăşel se leagă o prietenie între profesorul de liceu şi notar, pentru că amîndurora le place muzica de cameră sau sculptura medievală din fildeş; aplicînd obiectului distracţiei lor acelaşi instinct utilitar, acelaşi spirit profesional care-i guvernează în cariera lor, ei îi regăsesc în şedinţe tot atît de interzise oricărui profan ca şi cele unde se întîlnesc amatorii de vechi tabachere, de stampe japoneze, de flori rare, şi unde, din cauza plăcerii de'a se instrui, a utilităţii schimburilor şi a fricii

de competiţie, domnesc în acelaşi timp, ca la bursa de timbre, strînsa înţelegere dintre specialişti şi rivalităţile feroce dintre colecţionari. Nimeni, de altfel, în cafeneaua unde îşi au masa lor, nu ştie ce fel de reuniune este aceea, dacă este cea a unei societăţi de pescuit, a unor secretari de redacţie, sau a unor cetăţeni din Indre, într-atît de corectă este ţinuta lor, într-atît de rezervată şi de rece este înfăţişarea lor, ei neîndrăznind să privească decît pe furiş către tinerii la modă, către tinerii „eleganţi" care, doar la cîţiva metri distanţă, se fălesc cu amantele lor, şi printre care cei ce-i admiră fără să îndrăznească să-şj ridice ochii vor afla doar cu douăzeci de ani mai tîrziu, cînd unii vor fi pe punctul de a intra în vreo academie, iar ceilalţi nişte bătrîni ce s-au deprins să frecventeze un anume club, că cel mai seducător, acum un Charlus gras şi cu părul alb, era în realitate asemenea lor, dar altundeva, într-o altă lume, sub alte simboluri exterioare, sub semne străine, deosebire ce-i indusese în eroare. Dar grupurile sînt mai

mult sau mai puţin diferenţiate; şi aşa cum ,,Uniunea celor de stînga" se deosebeşte de ,,Federaţia socialistă", iar cutare societate de muzică mendelssohniană diferă de Schola cantorum25, în anumite seri, la o altă masă, există extremişti care,' lăsînd să se vadă o brăţară sub manşetă, ba chiar uneori un colier sub gulerul întredeschis, silesc, prin privirile lor insistente, mormăielile, rîsetele lor, prin felul cum se mîngîie între ei, un grup de liceeni să o ia la fugă, şi sînt slujiţi, cu o politeţe sub care mocneşte indignarea, de către un chelner care, ca şi în serile cînd serveşte cîţiva partizani ai lui Dreyfus, ar fi fericit să cheme poliţia, dacă n-ar fi atît de mult atras de bacşiş.

Acestor organizaţii profesionale spiritul le opune gustul solitarilor, şi fără prea multe artificii pe de o parte, de vreme ce în aceasta el nu-i imită decît pe solitarii înşişi, care cred că nimic nu diferă mai mult de viciul organizat decît ceea ce lor le

nare o iubire neînţeleasă, cu un anume artificiu totuşi, căci aceste diferite clase corespund nu numai unor tipuri fiziologice diferite, ci şi momentelor succesivele unei evoluţii patologice sau doar sociale. Şi rar se întîmplă, într-adevăr, ca într-o bună zi singuraticii să nu se integreze unor asemenea organizaţii, uneori din simplă oboseală, sau din comoditate (aşa cum pînă si cei mai potrivnici unor asemenea fapte sfîrşesc prin a-şi instala în casă telefonul, a primi în vizită familia lena, sau a-şi face cumpărăturile la Potin26). Sînt de altminteri în general destul de rău primiţi, căci, în viaţa lor relativ pură, lipsa de experienţă, saturaţia prin visare la care sînt reduşi, au marcat mai puternic în ei acele caracteristici specifice de efeminare pe care profej^oniştii au încercat să le şteargă. Şi trebuie să recunoaştem că, în cazul unora dintre aceşti noi veniţi, femeia ’nu este numai lăuntric unită cu bărbatul, dar hidos vizibilă, pentru că sînt agitaţi de un spasm isteric, de un rîs ascuţit care le convulsionează genunchii şi

mîinile, ei nemaisemănînd cu ceilalţi oameni, ci mai curînd cu acele maimuţe cu privirea melancolică şi încercănată, cu picioarele ca nişte cîrlige, îmbrăcate în smoching şi purtînd cravată neagră; astfel încît aceşti noi veniţi sînt socotiţi a fi, de^către bărbaţi mai puţin căşti totuși, drept compromiţători, fiind cu mare dificultate admişi; totuşi sînt acceptaţi şi ei beneficiază atunci de acele facilităţi prin care comerţul şi marile întreprinderi au transformat viaţa indivizilor, le-au făcut accesibile alimente pînă atunci prea costisitoare şi chiar greu de găsit, şi care acum îi copleşesc prin abundenţa a ceea ce singuri nu putuseră descoperi în cele mai mari mulţimi. Dar, în ciuda acestor nenumărate moduri de a se uşura, constrîngerea socială este încă prea apăsătoare pentru unii, recrutaţi mai ales dintre cei pentru care constrîngerea mentală nu s-a exercitat şi care consideră încă drept mai rar decît este felul lor de a iubi. Să-i lăsăm pentru moment la o parte pe cei care - caracterul excepţional al înclinării lor făcîndu-i să se creadă

superiori femeilor, dispreţuite de ei - fac din homosexualitate privilegiul marilor genii şi al epocilor glorioase şi, cînd încearcă să-şi găsească parteneri, îi caută mai puţin pe cei care le par a fi predispuşi, precum morfinomanii, la morfină, cît pe cei care le par demni de aceasta, printr-un zel apostolic, aşa cum alţii predică sionismul, refuzul serviciului militar, saint-simonismul, vegetarian-îsmul şi anarhia. Unii, dacă îi surprinzi dimineaţa, culcaţi încă, îţi arată un minunat chip de femeie, într-atît de generală le este

29

expresia, simbolizînd întregul sex; şuviţele de păr înseşi îl afirmă; linia lor este atît de feminină, ele cad atît de firesc pe obraji, încît eşti uimit că tînăra femeie, tînăra fată, Galateea care abia se trezeşte în inconştientul acestui trup de bărbat în care este închisă[27], a ştiut atît de ingenios, prin ea însăşi şi fără a fi învăţat de la nimeni, să profite de cele mai mici ieşiri ale închisorii sale spre a găsi ceea ce era necesar vieţii

ei. Fără îndoială, tînărul care are acest chip fermecător nu spune: „Sînt

0 femeie." Chiar dacă - pentru atîtea motive posibile - trăieşte cu o femeie, el poate nega în faţa ei că şi el este femeie, el îi poate jura că nu a avut niciodată relaţii cu bărbaţii. Dar e de-ajuns ca ea să-1 privească aşa cum tocmai l-am arătat, întins într-un pat, în pijama, cu braţele dezgolite şi gîtul §pl .sub părul negru: pijamaua a devenit o cămaşă de femeie, iar chipul, cel al unei frumoase spaniole. Amanta se înspăimîntă de asemenea confidenţe făcute privirilor ei, mai adevărate decît ar putea fi cuvintele, faptele înseşi, şi pe care de altfel faptele, dacă nu au şi făcut-o, le vor confirma, căci orice fiinţă dă urmare plăcerii sale; şi dacă această fiinţă nu este prea vicioasă, el o caută într- un sex opus sexului său. Or, pentru invertit viciul începe nu cînd leagă relaţii (căci prea multe motive i le pot impune), ci cînd îşi gustă plăcerea cu femei. Tînărul pe care am încercat să-

1 zugrăvim era în mod atît de evident femeie, încît femeile care-I priveau, dorindu-1, erau menite să aibă (cu excepţia celor înzestrate cu o înclinare particulară) aceeaşi dezamăgire ca şi cele care, în comediile lui Shakespeare, sînt decepţionate de o tînăra fată travestită, ce se dă drept un adolescent. înşelătoria este aceeaşi, invertitul însuşi o ştie, el ghiceşte deziluzia pe care o va încerca femeia în clipa cînd el îşi va lepăda travestiul, şi simte că această eroare cu privire la sex este o sursă de fantezistă poezie. De altfel, chiar dacă nu-i mărturiseşte exigentei sale amante (dacă ea nu-i gomoreană): ,,Sînt femeie",- totuşi în el, cu cîtă viclenie, cu cîtă agilitate, cu cîtă obstinaţie de plantă agăţătoare, femeia inconştientă şi vizibilă caută organul masculin! Nu trebuie decît să-i priveşti părul buclat pe perna albă pentru a înţelege că seara, dacă acel tînăr le scapă printre degete părinţilor săi, în ciuda voinţei lor, în ciuda voinţei lui însuşi, el nu o va face pentru a se duce după femei. Amanta lui poate să-l pedepsească, să-1 închidă,

a doua zi bărbatul-femeie va găsi totuşi mijlocul de a se prinde de un bărbat, aşa cum o plantă agăţătoare se răsuceşte în jurul unui hîrleţ sau al unei greble ce-i ies-în cale28. De ce, admirînd pe chipul acestui

30

bărbat o delicateţe care ne- emoţionează, o graţie, un firesc al amabilităţii pe care bărbaţii nu-1 au, am fi dezolaţi aflînd că acest tînăr are o înclinaţie pentru boxeri? Sînt aspecte diferite ale aceleiaşi realităţi. Ba chiar cel care ne repugnă este şi cel mai emoţionant, mai emoţionant decît orice altceva, căci el reprezintă un admirabil şi inconştient efort al naturii: recunoaşterea sexului de către sine însuşi, în ciuda înşelătoriilor sexului, apare ca o tentativă nemărturisită de a evada spre ceea ce o eroare iniţială a societăţii a situat departe de el. Unii, cei care. fără îndoială, au avut copilăria cea mai timidă, nu se preocupă de materialitatea plăcerii pe care o primesc, dacă o pot raporta la un chip masculin. In timp ce alţii, cu simţuri mai violente, fără îndoială,

conferă plăcerii lor materiale imperioase localizări. Aceştia i-ar şoca poate prin mărturisirile lor pe cei mai mulţi dintre oameni. Ei trăiesc poate mai puţin exclusiv sub semnul satelitului lui Saturn29, căci pentru ei femeile nu sînt în întregime excluse, ca pentru primii, în raport cu care ele nu ar exista în afara conversaţiei, a cochetăriei, a iubirilor intelectuale. Dar ceilalţi le caută pe cele ce iubesc femeile, ele le pot da iluzia că se află alături de un tînăr bărbat, sporindu-le chiar această plăcere; mai mult, ei pot, în acelaşi mod, să guste cu ele plăcerea pe care o gustă cu un bărbat. Iată de ce gelozia nu este stîrnită, la cei ce-i iubesc pe primii, decît de plăcerea pe care ar putea-o gusta cu un bărbat, singura care le pare o trădare, de vreme ce ei nu participă la iubirea femeilor, nu au practicat-o decît ca pe un obicei şi pentru a-şi rezerva posibilitatea căsătoriei, reprezentîndu-şi atît de puţin plăcerea pe care aceasta o poate oferi, încît nu pot îndura ca bărbatul pe care-1 iubesc să o guste; în timp ce cea de-a doua categorie

inspiră adeseori gelozii prin iubirile faţă de femei. Căci în raporturile pe care le au cu ele, ei joacă pentru femeia ce iubeşte femeile rolul unei alte femei, iar femeia le oferă în acelaşi timp aproape tot ceea ce ei află în bărbat, astfel încît prietenul gelos suferă simţindu-1 pe cel pe care el îl iubeşte strîns legat de cea care este pentru el aproape un bărbat, în timp ce totodată el simte că prietenul îi scapă, fiindcă, pentru aceste femei, el este ceva necunoscut lui însuşi, un fel de femeie. Ca să nu mai vorbim de acei tineri nebuni care, printr-un anume fel de a fi copilăroşi, pentru a-şi tachina prietenii, a-şi şoca părinţii, se înverşunează parcă să-şi aleagă veşminte care seamănă cu nişte rochii, să-şi tardeze cu roşu buzele şi să-şi înnegrească ochii; să-i lăsăm pe aceştia deoparte, căci tocmai pe ei îi vom regăsi, cînd îşi vor fi

31

îndurat prea crud pedeapsa afectării lor, petrecîndu-şi toată viaţa spre a încerca zadarnic să

corecteze printr-o ţinută severă. protestantă, răul pe care şi l-au făcut cînd erau duşi de acelaşi demon ce le îndeamnă pe tinerele femei din cartierul Saint-Germain să trăiască în chip scandalos, să rupă cu toate convenienţele, să-şi batjocorească familia, pînă în ziua cînd încep cu perseverenţă şi fără succes să urce panta pe care găsiseră că este atît de amuzant să o coboare, sau mai curînd pe care nu se putuseră împiedica să alunece. Să-i-lăsăm pentru mai tîrziu pe cei care au încheiat un pact cu Gomora. Vom vorbi despre ei atunci cînd îi va cunoaşte domnul de Charlus. Să-i lăsăm deoparte şi pe toţi cei care, aparţinînd unei varietăţi sau alteia, vor apărea la rîndul lor, şi pentru a termina această primă expunere, să zicem cîteva cuvinte doar despre cei de care am început să vorbim nu demult, despre solitari. Considerînd că viciul lor este mai rar decît e în realitate, s-au hotărît să trăiască singuri cu începere din ziua cînd l-au descoperit, după ce l-au purtat în ei înşişi fără să-1 cunoască vreme îndelungată,

mai îndelungată decît ceilalţi. Căci nimeni nu ştie de la bun început că este invertit, sau poet, sau snob, sau om rău*. Liceanul care învăţa pe dinafară versuri de dragoste sau privea imagini obscene, lipindu-se de un coleg, îşi imagina că se află cu acesta doar într-o comuniune dominată de aceeaşi dorinţă faţă de femeie. Cum să creadă că nu seamănă, cu toţi ceilalţi, cînd recunoaşte substanţa sentimentelor sale citindu-i pe doamna de Lafayette, Racine, Baudelaire, Walter Scott, fiind încă prea puţin capabil să se observe pe sine pentru a-şi da seama de tot ce el adaugă şi care-i aparţine, şi că dacă sentimentul este acelaşi, obiectul este diferit, că el îl doreşte pe Rob-Roy şi nu pe Diana Vernon30. în cazul multora, dintr-o prudenţă defensivă a instinctului, care precedă vederea mai limpede a inteligenţei, oglinda şi zidurile camerei lor dispar sub fotografii înfăţişînd actriţe31; ei fac versuri de felul acestora:

Doar pe Chloe o iubesc, E divină, este blondă, -*Simt că inima-mi tresaltă Cînd o întîlnesc.*

Oare trebuie să aşezăm la începutul acestor vieţi o înclinare pe care nu o vom mai regăsi niciodată, ca acele bucle blonde de copii ce vor deveni apoi negre ca pana corbului?

32

Cine ştie dacă fotografiile de femei nu sînt un început de ipocrizie şi, de asemenea, un început de oroare faţă de ceilalţi invertiţi? Dar solitarii sînt tocmai cei pe care ipocrizia îi doare. Poate că exemplul evreilor, ce aparţin unei colonii diferite, nu-i destul de puternic pentru a explica puţina influenţă pe care o are asupra lor educaţia, şi cu cîtă artă ajung să se întoarcă poate nu la ceva tot atît de simplu şi de atroce ca sinuciderea (la care nebunii, oricare ar fi precauţiile pe care le-am lua, se întorc şi, salvaţi din rîul în care s-au aruncat, se otrăvesc, îşi procură un revolver etc), ci la o viaţă ale cărei necesare plăceri oamenii din cealaltă rasă nu numai că nu le înţeleg, nu numai că nu le imaginează, dar le şi urăsc, şi ale cărei primejdii

numeroase, însoţite de o permanentă ruşine, i-ar îngrozi. Poate că, pentru a-i descrie, trebuie să ne gîndim, dacă nu la animalele ce nu pot fi domesticite, la puii de lei pe care-i credem îmblînziţi şi care au rămas totuşi lei, cel puţin la negri, pe care existenţa confortabilă a albilor îi umple de deznădejde şi care preferă riscurile vieţii sălbatice şi bucuriile ei de neînţeles.

în ziua cînd descoperă că sînt incapabili să-i mintă pe ceilalţi şi să se mintă pe ei înşişi, se duc să trăiască la ţară, fugind de semenii lor (despre care cred că sînt în număr mic) dintr-o oroare faţă de monstruozitate sau dintr-o teamă de, ispită, iar de restul omenirii din ruşine. Neajungînd niciodată la adevărata maturitate, copleşiţi de melancolie, din cînd în cînd, în vreo duminică fără lună, se plimbă pe un drum pînă la o răscruce, unde, fără să-şi fi spus un singur cuvînt, a venit să-i aştepte unul dintre prietenii lor din copilărie, care locuieşte într-un castel învecinat. Şi ei reîncep jocurile de altădată, pe iarbă, în noapte, fără să rostească o vorbă. în timpul

săptămînii, se văd între ei în casele lor, conversează despre orice, fără o singură aluzie la ceea ce s-a petrecut, ca şi cum nu ar fi făcut nimic şi nu ar urma să mai facă iar acelaşi lucru, deşi în raporturile lor se strecoară o oareca/e răceală, ironie, iritabi-litate şi ranchiună, ba uneori chiar şi.uxjţ Apoi vecinul pleacă, urmînd a face o grea călătorie călare,r şi* urcat pe un catîr, se caţără pe piscuri, se culcă în zăpadji',' prietenul său, care-şi identifică propriul viciu cu o slăbiciune temperamentală, cu o viaţă prea casnică şi timidă, înţelege că viciul nu va mai putea trăi în prietenul său emancipat, la atîţşa mii de metri deasupra nivelului mării. Şi, într-adevăr, acesta se căsătoreşte. Cel abandonat nu se vindecă totuşi (în ciuda acelor cazuri în care, după cum se va vedea, inversiunea poate fi vindecată). Cere să

primească el însuşi, dimineaţa, în bucătărie, smîntîna proaspătă din mîinile tînărului lăptar si, în

serile cînd este prea /buciumat de dorinţe, ajunge să-1 conducă pe drumul cel bun pe vreun beţiv rătăcit sau să-i încheie vreunui orb cămaşa. Fără îndoială, viaţa anumitor invertiţi pare a se schimba uneori, acel viciu (după cum i se spune) nemaiarătîndu-se în deprinderile lor; dar nimic nu se pierde: orice bijuterie ascunsă este în cele din urmă găsită; cînd cantitatea de urină a unui bolnav se micşorează, înseamnă că el transpiră mai mult, dar procesul de excreţie trebuie să continue a avea loc. într-o bună zi, homosexualul pierde un tînăr văr şi, privindu-i durerea nemîngîiată, înţelegi că dorinţele-i trecuseră;prin virament în această iubire, castă poate şi care ţinea mai curînd să salveze stima decît să obţină posesia, aşa cum, într-un buget, fără a se schimba nimic din cifra totală, anumite cheltuieli sînt înscrise într-o altă coloană. La fel cum se întîmplă cu acei bolnavi ce au o criză de urticarie îndărătul căreia dispar pentru un timp indispoziţiile lor obişnuite, iubirea pură faţă de o tînără rudă pare a fi înlocuit pentru un timp, în cazul

invertitului, ca o metastază, obiceiuri ce vor relua într-o bună zi locul răului înlocuitor şi vindecat, între timp, s-a întors vecinul căsătorit al bărbatului solitar; în faţa frumuseţii tinerei soţii şi a iubirii pe care i-o arată soţul, în ziua cînd prietenul este silit să-i invite la cină, el se ruşinează de trecut. însărcinată nu peste multă vreme, ea trebuie să se întoarcă acasă înaintea soţului, lăsîndu-l pe acesta la prietenul Iui; cînd vine momentul să plece, soţul îşi roagă prietenul pe care nu-1 încearcă nici o bănuială, să-1 conducă puţin şi, la răscruce, acesta se vede răsturnat în iarbă, fără cuvinte, de către alpinistul ce urmează să devină tată. întîlnirile reîncep, pînă în ziua cînd se mută în apropiere un văr al tinerei femei, cu care se plimbă acum întruna soţul. Şi acesta, dacă bărbatul abandonat vine să-1 vadă şi încearcă să se apropie de el, ÎJ respinge cu indignare, furibund, pentru că celălalt nu avusese tactul să presimtă dezgustul pe care i-1 inspiră de acum înainte. Ddată totuşi se prezintă un necunoscut trimis de către vecinul nfidel; dar, prea

ocupat cu alte treburi, cel abandonat nu-1)oate primi şi nu înţelege decît mai tîrziu în ce scop venise trăinul.

Atunci bărbatul solitar lîncezeşte de unul singur. Nu are Ită plăcere decît să se ducă la staţiunea balneară învecinată de e malul mării, spre a cere vreo informaţie unui anume incţionar de la căile ferate. Dar acesta a fost avansat, fiind

numit într-o localitate din celălalt capăt al Franţei; bărbatul solitar nu se va mai putea duce să-1 întrebe la ce oră pleacă trenul, cît costă un bilet de clasa întîi, şi, înainte de a se întoarce spre a visa în tumul său, ca Griselidis32, întîrzie pe plajă, precum o stranie Andromedă pe care nici un Argonaut nu o va elibera33, ca o meduză sterilă ce va pieri pe nisip, sau rămîne, înainte de plecarea trenului, să se mai plimbe agale pe. peron, aruncînd către mulţimea de călători o privire ce le va părea celor dintr-o altă rasă indiferentă, dispreţuitoare sau distrată, dar care, asemenea strălucirii

cu care se împodobesc anumite insecte pentru a le atrage pe cele din specia lor, sau asemenea nectarului pe care-1 oferă anumite flori pentru a atrage insectele ce le vor fecunda, nu-1 va înşela pe aproape de negăsitul amator al unei plăceri prea singulare, prea greu de situat, ce-i este oferită, pe confratele cu care specialistul nostru ar putea vorbi acea limbă insolită; cel mult vreun zdrenţăros de pe peron va părea a se interesa de acea limbă ciudată, dar numai pentru un beneficiu material, ca aceia care, la College de France, în sala în care profesorul de sanscrită vorbeşte fără auditoriu, urmează cursurile, dar numai pentru a se încălzi. Meduză! Orhidee! Cînd nu-mi urmam decît instinctul, meduza îmi făcea silă, la Balbec; dar dacă ştiam să o privesc ca Michelet din punctul de vedere al istoriei naturale şi al esteticii, vedeam un frumos candelabru de azur34. Oare nu sînt ele, cu petalele lor de catifea transparentă, asemenea orhideelor mov ale mării? Ca atîtea creaturi din regnul animal şi din regnul vegetal, ca planta ce ar

produce vanilie, dar care, pentru că organul ei masculin este separat printr-o membrană de organul feminin, rămîne sterilă dacă păsările-muscă sau anumite albine mici nu transportă polenul de la unele la celelalte sau dacă omul nu le fecundează artificial35, domnul de Charlus (şi aici cuvîntul fecundaţie trebuie luat în sens moral, de vreme ce în sens fizic unirea bărbatului cu un alt bărbat este sterilă, dar nu-i deloc lucru indiferent dacă un individ poate întîlni singura plăcere pe care este capabil să o guste, şi dacă „aicj orice suflet" îi poate dărui cuiva ..muzica, flacăra sau parfumul său"36) era diruje acei bărbaţi care pot fi numiţi excepţionali pentru că, oricît ar fi de numeroşi, satisfacerea, atît de uşoară la alţii, a nevoilor lor sexuale, depinde de coincidenţa prea multor condiţii, şi prea greu de întîlnit. Pentru bărbaţi ca domnul de Charlus (şi sub rezerva unor compromisuri ce se vor ivi treptat şi pe care le-aţi putut încă de pe acum presimţi, cerute de nevoia de plăcere

care se resemnează la un semiconsimţămînt), iubirea reciprocă adaugă dificultăţilor atît de mari, uneori de netrecut, pe care le întîlneşte la cei mai mulţi dintre oameni, altele atît de speciale, încît ceea ce este totdeauna foarte rar pentru toată lumea, devine, în ceea ce-i priveşte, aproape imposibil, iar dacă se produce în cazul lor o întîlnire cu adevărat bună sau pe care natura le-o înfăţişează ca atare, fericirea lor, cu mult mai mult decît cea a îndrăgostitului normal, are în ea ceva extraordinar, selecţionat, profund necesar. Ura dintre familiile Capulet şi Montaigu37 nu era nimic pe lîngă piedicile de tot felul care au fost învinse, pe lîngă eliminările speciale pe care natura a trebuit să le impună hazardurilor oricum puţin obişnuite ce aduc cu ele dragostea, înainte ca un fost croitor, ce se pregătea să plece.liniştit la slujbă, să simtă că i se taie picioarele de fericire în faţa unui bărbat de cincizeci de ani şi cu burtă. Aeest Romeo şi această Julietă pot să.creadă pe bună dreptate că iubirea lor nu-i doar capriciul unei

clipe, ci o adevărată predestinare pregătită de armoniile temperamentului lor, şi nu numai de temperamentul lor propriu, ci şi de cel al ascendenţilor lor, de ereditatea lor cea mai îndepărtată, astfel încît fiinţa care li se alătură le aparţine chiar înainte de naştere, atrăgîndu-i cu o forţă comparabilă aceleia ce conduce lumile în care ne-am petrecut vieţile anterioare. Din pricina domnului de Charlus nu văzusem dacă bondarul aducea orhideei polenul pe care ea îl aştepta de atîta vreme, şansa de a-1 primi ţinînd de un hazard atît de improbabil încît putea fi numit un fel de miracol. Dar tocmai asistasem tot la'un miracol, aproape de acelaşi gen, şi nu mai puţin minunat. De îndată ce am privit acea întîlnire dintr-un asemenea punct de vedere, totul în ea mi-a părut încărcat de frumuseţe. Vicleniile cele mai extraordinare pe care natura le-a inventat spre a sili insectele să asigure fecundarea florilor care, fără ele, nu ar putea fi flori, pentru că floarea masculină este prea îndepărtată de floarea feminină, sau cea care, dacă vîntul trebuie să

asigure transportul polenului, face ca acesta să fie cu mult mai uşor de desprins de floarea masculină, cu mult mai uşor de prins din zbor de floarea femelă, suprimînd secreţia nectarului, care nu mai este utilă de vreme ce nu mai există insecte ce trebuie atrase, şi chiar strălucirea corolelor ce le atrag, sau viclenia care, pentru ca floarea să fie rezervată polenului necesar, ce nu poate fructifica decît în ea, o face să secreteze o licoare ce o imunizează împotriva celorlalte polenuri38 - nu-mi păreau mai miraculoase

36

decît existenţa subvarietăţii de invertiţi menită să asigure olăcerile amoroase ale invertiţului ce îmbătrîneşte: bărbaţii care sînt atraşi nu de toţi bărbaţii, ci - printr-un fenomen de corespondenţă şi de armonie comparabil cu cele care guvernează fecundarea florilor heteropistilate trimorfe ca *Lythrum salicaria39* - doar de bărbaţi cu mult mai în vîrstă decît ei. Jupien îmi oferea tocmai un exemplu apatţinînd acestei subva-rietăţi,

exemplu totuşi mai puţin frapant decît altele, pe care orice colecţionar de specimene pentru un ierbar uman, orice botanist moral le va putea observa, în ciuda rarităţii lor, şi care li-1 va arăta pe un tînăr bărbat ce aşteaptă avansurile unui robust şi pîntecos bărbat de cincizeci de ani, rămînînd tot atît de indiferent la avansurile celorlalţi tineri pe cît rămîn de sterile florile hermafrodite, cu pistil scurt, de *Primula veris*, atîta vreme cît nu sînt fecundate decît de alte *Primula veris*, de asemenea cu pistil scurt, în timp ce primesc cu bucurie polenul florilor de *Primula veris* cu pistil lung40. Cît priveşte domnul de Charlus, mi-am dat seama în zilele următoare că participă la diferite genuri de întîlniri, dintre care unele, prin mulţimea lor, prin caracterul lor instantaneu abia vizibil, şi mai ales prin lipsa de contact între cei doi actori, aminteau încă şi mai mult de acele flori care, într-o grădină, sînt fecundate de polenul unei flori învecinate de care nu se vor atinge niciodată. Existau, într-adevăr, anumite fiinţe pe care îi

era de-ajuns să le aducă la el acasă, să le ţină timp de cîteva ore sub stăpînirea vorbelor sale, pentru ca dorinţa ce-i fusese aprinsă de vreo întîlnire oarecare să i se potolească. Prin simple cuvinte, unirea se realiza într-un mod tot atît de simplu pe cît se produce la infuzorii. Uneori, după cum i se întîmplase fără îndoială cu mine în seara cînd mă chemase la el acasă, după cina dată de familia de Guermantes, potolirea avea loc datorită unei mustrări violente pe care baronul i-o arunca vizitatorului în faţă, tot astfel cum anumite flori, cu ajutorul unui resort, stropesc de la distanţă insecta inconştient complice şi descumpănită41. Domnul de Charlus, din dominat devenit dominator, se simţea curăţat de nelinişte şi calmat, şi-1 trimitea acasă pe vizitatorul faţă de care dintr-o dată nu mai nutrea nici o dorinţă. Venind din faptul că invertitul se apropie prea mult de femeie pentru a putea avea raporturi utile cu ea, inversiunea însăşi ţine astfel de o lege mai înaltă care face că atît de multe flori hermafrodite rămîn nefecunde, adică de

sterilitatea autofecundării. Este adevărat că invertiţii ce caută un mascul se mulţumesc adeseori cu invertiţi

37

la fel de efeminaţi ca şi ei. Dar este de ajuns că nu aparţin sexului feminin, din care au în ei un embrion de care nu se pot sluji, • ceea ce li se întîmplă atîtor flori hermafrodite şi chiar anumitor animale hermafrodita, ca melcul42, care nu pot fi fecundate de ele însele, ci de alte animale hermafrodite. Prin aceasta, invertiţii, care se raportează bucuros la anticul Orient sau la vîrsta de aur a Greciei, şi-ar avea originea în vremi încă şi mai îndepărtate, în acele epoci de încercare cînd nu existau nici florile dioice, nici animalele unisexuate, în acel hermafroditism iniţial, a cărui urmă pare păstrată în cîteva rudiment^ de organe masculine din anatomia femeii şi de organe feminine din anatomia Bărbatului4^. Găseam că mimica lui Jupien şi cea a domnului de Charlus, mai întîi de neînţeles pentru mine, erau Ia fel de ciudate ca acele gesturi ispititoare adresate insectelor,

după cum spune Darwin, de florile zise compuse, ce-şi ridică inflorescenţa pentru a fi văzută de departe44, ca o anume plantă heteropi stilată care-şi întoarce staminele şi se răsuceşte pentru a uşura calea de intrare a insectelor, sau care le oferă o abluţiune, parfumurile de nectar sau strălucirea corolelor ce atrăgeau în acel moment insectele în curte. Cu începere din acea zi, domnul de Charlus avea să schimbe ora vizitei la doamna de Villeparisis, nu pentru că nu l-ar fi putut vedea pe Jupien în alt loc şi în alt chip mai comod, ci pentru că soarele de după-amiază şi florile arbustului erau, ca şi pentru, mine, neîndoielnic legate de amintirea sa. De altfel, el nu se mulţumi să pună o vorbă bună pentru familia Jupien în faţa doamnei de Villeparisis, a ducesei de Guermantes, a unei strălucite clientele care se arată cu atît mai asiduă pe lîngă tînăra brodeză, cu cît cele cîteva doamne care rezistaseră sau întîrziaseră au fost obiectul unor teribile represalii din partea baronului, fie ca să slujească drept exemplu, fie pentru că-i

stîrniseră furia şi se ridicaseră împotriva încercărilor sale de a domina. El transformă slujba lui Jupien în ceva tot mai bănos, pînă cînd îl luă.în mod definitiv ca secretar, oferindu-i condiţiile pe care le vom vedea mai tîrziu. „Fericit mai e Jupien ăsta", spunea Francoise, care avea o tendinţă de a bagateliza sau de a exagera, după cum obiectul bunătăţii cuiva era ea sau erau ceilalţi. De altfel, în cazul de faţă ea nu_avea nevoie să exagereze şi nici nu simţea vreo invidie, căci ii iubea sincer pe Jupien. „Baronul e un orp atît de bun, adăuga ea, atît de cumsecade, atît de credincios! Dacă aş avea o fată de măritat, şi dacă aş fi şi din lumea bogătaşilor, i-aş da-o baronului cu ochii închişi.

- Dar

38

p’rancoise, îi spunea mama cu glas blînd, fata asta ar avea cam **mulţi** soţi. Aminteşte-ţi că i-ai făgăduit-o şi lui Jupien, -Doamne Dumnezeule, răspundea Francoise, păi tocmai pentru câ-i si el un bărbat care ar ferici orice

femeie. în lume sînt bogaţi si săraci, dar firea omului nu ţine de asta. Baronul şi Jupien sînt acelaşi fel de oameni."

De altfel, atunci exageram mult, în faţa acestei prime revelaţii, caracterul electiv al unei întîlniri atît de selecţionate. Desigur, fiecare dintre bărbaţii ce seamănă Cu domnul de Charlus este o creatură extraordinară, de vreme ce dacă nu face concesii posibilităţilor vieţii, el caută în mod esenţial iubirea unui om din cealaltă rasă, adică a unui bărbat care iubeşte femeile (şi care deci nu-1 va putea iubi); spre deosebire de ceea ce credeam în curte atunci cînd îl văzusem pe Jupien rotindu-se în jurul domnului de Charlus aşa cum orhideea îi face curte bondarului, aceste fiinţe de excepţie pe care le deplîngem sînt nenumărate (după cum vom vedea în această carte), pentru un motiv care nu va fi dezvăluit decît la sfîrşit, şi se plîng ei înşişi că sînt mai curînd prea mulţi la număr decît prea puţini. Căci cei doi îngeri care fuseseră aşezaţi la portile Sodomei pentru a şti dacă

locuitorii acesteia, spune Geneza45, săvîrşiseră pînă la capăt toate acele fapte al căror ţipăt urcase pînă -la Cel Veşnic, fuseseră, şi asta nu ne poate decît bucura, foarte rău aleşi de Domnul Dumnezeu, care ar fi trebuit să încredinţeze această sarcină unui sodomit. Scuze.ca: ,,Sînt tată a şase copii^ am două amante etc." nu l-ar fi făcut pe acesta să aplece de bună voie sabia de foc46 şi să îndulcească pedepsele. El ar fi răspuns: ,,Da, şi nevasta ta îndură chinurile geloziei. Dar chiar dacă aceste femei nu au fost alese de tine din Gomora, tu îţi petreci nopţile cu un păstor din Hebron." Şi l-ar fi silit pe dată să se întoarcă în oraşul ce avea să fie nimicit de ploaia de foc şi pucioasă. Dimpotrivă, toţi sodomiţii ruşinaţi au fost lăsaţi să fugă, chiar dacă, zărind un băiat, ei îşi întorceau capul, precum femeia lui Lot, dar fără a fi preschimbaţi, ca ea, în statui de sare47. Astfel încît au avut o numeroasă posteritate pentru care acest gest a rămas unul obişnuit, asemenea gestului acelor femei desfrînate care, părînd că privesc un rînd de

pantofi aşezaţi într-o vitrină, îşi întorc capul după vreun student. Aceşti descendenţi ai sodomiţilor, atît de numeroşi încît !< - ~>ate aplica celălalt verset al Genezei: „Doar cel ce va putea număra firişoarele de praf de pe pămînt, îi va putea număra şi pe aceşti urmaşi48 , s-au statornicit pe întreg pămîntul, au avut acces la toate profe-

siunile şi pătrund atît de bine în cluburile cele mai închise încît. cînd un sodomit nu este admis, bulele negre sînt în majoritate ale sodomiţilor, dar ale acelora care au grijă să condamne sodomia, moştenind minciuna ce le-a îngăduit strămoşilor lor să părăsească oraşul blestemat. E foarte cu putinţă ca ei să se întoarcă într-o bună zi în acel oraş. Desigur, alcătuiesc în toate ţările o colonie orientală, cultivată, melomană, bîrfitoare, înzestrată cu fermecătoare calităţi şi cu defecte insuportabile. îi vom vedea şi mai bine în paginile care

vor unna; dar am vrut să prevenim pînă una alta greşeala funestă care, tot astfel cum a fost încurajată o mişcare sionistă, ar crea o mişcare sodomită şi ar reconstrui Sodoma. Or, abia ajunşi aici, sodomiţii ar părăsi oraşul spre a nu părea că-i aparţin, s-ar căsători, ar întreţine amante în alte cetăţi, unde ar găsi de altminteri toate distracţiile dorite. Ei nu s-ar duce la Sodoma decît în zilele de supremă necesitate, cînd oraşul lor ar fi pustiu, în vremuri cînd foamea îl sileşte pe lup să iasă din pădure, altminteri spus totul s-ar petrece de fapt ca la Londra, Berlin, Roma, Petrograd sau Parisx

In orice caz, în acea zi, înainte de a o vizita pe ducesă, nu mă gîndeam atît de departe şi eram nefericit că ratasem, poate, atenţia mea fiind prinsă de întîlnirea dintre Jupien şi Charlus, fecundarea florii de către bondar.

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL 1

Domnul de Charlus în societatea înaltă.

- *Un medic.*

- *O faţă caracteristică a doamnei de Vaugoubert.*

- *Doamna d'Arpajon, fîntîna arteziană a lui Hubert Robertşi veselia marelui duce Wladimir. Doamna d'Amoncomt, doamna de Citri, doamna de Saint^Euverte etc.*

- *O conversaţie ciudată între Swann şi prinţul de Guermantes.*

- *Albertine la telefon.*

- *Cîteva vizite în aşteptarea celei de a doua şi ultimei mele şederi h Salbec.*

- *Sosirea la Balbec.*

— *Gelozia stîrnită de Albertine.*

- *Intermitenţele inimii.*

C

UM NU ERAM GRĂBIT să ajung la acea serată a familiei de Guermantes la care nu eram sigur că fusesem invitat50, rămîneam afară, rătăcind de colo-colo; dar ziua de vară nu părea a fi mai grăbită

decît mine. Deşi era ora nouă, lumina ei învăluia obeliscul din Luxor din piaţa Concorde într-o nuanţă ce-1 făcea să semene cu o nuga roz51. Apoi îi modifică înfăţişarea şi-1 schimbă într-o materie metalică, astfel încît obeliscul nu numai că deveni mai preţios, dar păru subţiat şi aproape flexibil. îţi închipuiai că această bijuterie fusese uşor răsucită sau poate chiar falsificată. Luna era acum pe cer precum un sfert de portocală cojită delicat, deşi cu un colţ ştirbit. Dar, mai tîrziu, avea să fie făcută din aurul cel mai rezistent. Ghemuită şi singheră îndărătul ei, o biată steluţă îi slujea drept unică tovarăşă singuraticei luni, în timp ce aceasta, ocrotindu-şi prietena, dar mai îndrăzneaţă şi parcă înaintînd, îşi înălţa, ca pe o armă de neînfrînt, ca pe un simbol oriental, uriaşul şi miraculosul corn de aur.

In faţa palatului prinţesei de Guermantes, l-am întîlnit pe ducele de Châtellerault52; nu-mi mai aminteam că în urmă cu o jumătate de oră mă încerca încă teama - care avea să mă cuprindă curînd din nou -

că venisem fără să fi fost invitat. Ne neliniştim, şi uneori abia multă vreme după ce a trecut ceasul

41

primejdiei, uitat datorită vreunui moment de distracţie, ne amintim de neliniştea noastră. I-am spus bună ziua tînărului duce şi am intrat în palat. Dar, înainte de a continua, trebuie mai întîi să notez o minusculă împrejurare, care ne va îngădui să înţelegem un fapt ce va urma curînd:

Exista cineva care, în acea seară ca şi în serile precedente, se gîndea mult la ducele de Châtellerault, fără să bănuiască de altfel cine e: acel.cineva era portarul (numit în acea vreme "strigătorul") doamnei de Guennantes. Nefiind nici pe departe unul dintre intimii prinţesei - deşi fiind totodată unul dintre verii ei ---, domnul de Châtellerault era primit pentru prima oară în salonul acesteia. Părinţii lui, certaţi de zece ani cu ducesa, se împăcaseră cu ea în urmă cu cincisprezece zile şi, siliţi să lipsească din Paris în acea seară, îl

însărcinaseră pe fiul lor să-i reprezinte. Or, cu cîteva zile în urmă, portarul prinţesei întîlnise pe Champs-Elysees un tînăr pe care-1 găsise fermecător, dar a cărui identitate nu izbutise s-o stabilească53. Asta nu înseamnă că tînărul nu se arătase pe cît de amabil pe atît de generos. Toate favorurile pe care portarul îşi închipuise că trebuie să le acorde unui domn atît de tînăr, el le primise-de la acesta. Dar domnul de Châtellerault era pe cît de laş, pe atît de imprudent, fiind cu atît mai hotărît să nu-şi dezvăluie identitatea, eu cît ignora cu cine are de-a face; ar fi fost cuprins de o teamă mult mai mare - deşi neîntemeiată - dacă ar fi ştiut. Se mărginise să se dea drept un englez şi, la toate întrebările pătimaşe ale portarului dornic să-1 reîntîlnească pe cel ce-i dăruia atîta plăcere şi atît de mulţi bani, ducele se mulţumise să răspundă, cîtă vreme merseseră împreună de-a lungul bulevardului Gabriel: „I do not speak french."

Deşi, la urma urmei - din pricina ascendenţei

vărului ei pe linie maternă - ducele de Guermantes ţinea să arate că află în salonul prinţesei de Guermantes-Baviere ceva din ambianţa familiei Courvoisier, spiritul de iniţiativă şi superioritatea intelectuală ale acestei doamne erau în general judecate în funcţie de o inovaţie ce nu putea fi întîlnită niciunde în afară de acel mediu. După cină, şi oricît ar fi fost de importantă petrecerea ce urma, scaunele din salonul prinţesei de Guermantes se aflau plasate astfel încît oaspeţii formau mici grupuri care, Ia nevoie, îşi întorceau spatele. Prinţesa îşi punea atunci în valoare simţul social integrîndu-se, ca şi cum şi-ar fi arătat preferinţa, unuia dintre ele. De altfel, nu se temea să aleagă şi să atragă în grupul ei pe membrul unui alt grup. Dacă, de

42

exemplu, îi spusese domnului Detaille54, care, fireşte, o aprobase, că doamna de Villemur, aşezată astfel într-un alt «rup **încît** putea fi văzută din spate,

avea un gît frumos, prinţesa ridica vocea, rostind cu hotărîre: „Doamnă de **Villemur,** domnul Detaille, ca un mare pictor ce este, tocmai îţi admiră gîtul." Doamna de Villemur se simţea astfel invitată în mod direct să ia parte la conversaţie; cu îndemînarea pe care ţi-o dă deprinderea de a călări, ea îşi rotea încet scaunul de parcă ar fi descris trei sferturi dintr-un cerc şi, fără să-şi deranjeze cîtuşi de puţin vecinii, o privea în faţă pe prinţesă. „Nu-1 cunoşti pe domnul Detaille?" întreba stăpîna casei, care nu se mulţumea cu pudica şi abila rotire a invitatei sale. „Nu-1 cunosc, dar îi cunosc opera", răspundea doamna de Villemur, cu o înfăţişare respectuoasă, binevoitoare, şi cu o spontaneitate pe care mulţi i-o invidiau, adresîndu-i celebrului pictor, care, prin acele cuvinte, nu-i fusese prezentat în chip formal, un imperceptibil salut. Vino, domnule Detaille, spunea prinţesa, te voi prezenta doamnei de Villemur." Aceasta îşi dădea atunci toată strădania spre a-i face loc alături de ea autorului ***Visului55,*** strădanie la fel de ingenioasă

ca şi cea pe care o depusesexu o clipă în urmă ca să se întoarcă spre el. Şi prinţesa împingea înainte un scaun pentru ea însăşi; nu o strigase pe doamna de Villemur decît pentru a avea un pretext să părăsească primul grup în care îşi petrecuse cele zece minute de rigoare, şi să acorde o durată egală de prezenţă celui de-al doilea grup. în trei sferturi de oră, toate grupurile îi primiseră vizita, ce părea a nu fi fost călăuzită de fiecare dată decît de întîmplare şi preferinţă, dar care avea mai ales drept scop să pună în lumină firescul cu care „o mare doamnă ştie să-şi primească oaspeţii." Dar acum invitaţii începeau să sosească şi stăpîna casei se aşezase nu departe de intrare - dreaptă şi mîndră în maiestatea-i aproape regală, cu privirea arzătoare, incandescentă -, între două prinţese urîte şi ambasadoarea Spaniei.

Făceam coadă în urma cîtorva invitaţi ce sosiseră mai devreme decît mine. O aveam în faţa mea-pe prinţesă, a cărei **frumuseţe,** dar nu numai ea, fără îndoială, între atîtea altele, mă face să-mi amintesc de

acea petrecere. Chipul stăpînei casei era atît de desăvîrşit, asemenea celui de pe o frumoasă medalie, încît el a păstrat pentru mine o virtute comemorativă. Prinţesa avea obiceiul să le spună invitaţilor săi, cînd îi întîlnea cu cîteva zile înainte de vreuna din seratele sale: ,,Vei veni.

43

nu-f aşa?" ca şi cum şi-ar'fi dorit foarte mult să stea de vorbă cu ei. Dar cum de fapt nu avea despre ce să le vorbească, de îndată ce soseau în faţa ei, se mulţumea, fără să se ridice, să-şi întrerupă pentru o clipă frivola conversaţie pe care o ducea cu cele doua alteţe şi cu ambasadoarea şi să le mulţumească, spunînd: *,,E* drăguţ din partea dumitale că ai venit", nu pentru că ar fi găsit că invitatul ar fi dat dovadă de gentileţe venind, ci pentru a o spori încă şi mai mult pe a sa; apoi, schimbînd brusc tonul, ea adăuga: „îl vei găsi pe domnul de Guermantes la intrarea ur grădină", astfel încît vizitatorul pleca într-acolo şi o lăsa în pace. Unora,

chiar, nu le spunea nimic, mulţumindu-se să le arate frumoşii ei ochi de onix, ca şi cum lumea ar fi venit doar spre a vizita o expoziţie de pietre preţioase.

Prinsa persoană care trebuia să treacă înaintea mea era ducele de Châtellerault.

Răspunzînd tuturor surîsurilpr, tuturor semnelor amicale ce i se făceau din salon, nu-1 zărise pe portar. Dar acesta îl recunoscuse încă din prima clipă. Identitatea pe care dorise atît de mult să o afle i se dezvălui într-o clipă. întrebîndu-1 pe ,,englezul" întîlnit de el cu două zile în urmă ce nume trebuie să anunţe, portarul nu era numai emoţionat, ci se socotea a fi indiscret, lipsit de delicateţe. I se părea că va dezvălui în faţa tuturor invitaţilor (care totuşi nu vor bănui nimic) un secret şi că era vinovat să-J surprindă astfel şi să-1 pună în lumină în mod public. Auzind răspunsul invitatului: ,,Ducele de Châtellerault", el se simţi tulburat şi cuprins de un asemenea orgoliu, încît rămase o clipă mut. Ducele îl privi, îl recunoscu, se socoti

pierdut, în timp ce **servitorul,** care devenise iar stăpîn pe sine şi îşi cunoştea destul de bine meseria pentru a putea completa cu toate titlurile un nume formulat cu prea mare modestie, urla cu o energie profesională din care răzbătea un fel de iubire catifelată: „Alteţa sa monseniorul duce de Châtellerault!" Acum venise rîndul meu să fiu anunţat. Absorbit în contemplarea amfitrioanei, care nu mă văzuse încă, nu mă gîndisem Ia funcţiile, teribile pentru mine - deşi altminteri decît pentru domnul de Châtellerault -, ale acestui portar îmbrăcat în negru ca un călău, înconjurat de o trupă de valeţi în livrele vesel colorate, adevăraţi vlăjgani gata să pună mîna pe un intrus şi să-1 dea afară56. Portarul mă întrebă cum mă cheamă, iar eu i-am răspuns Ia fel de maşinal cum urcă pe . eşafod condamnatul la moarte. El ridică pe dată capul în chip maiestuos şi, înainte ca eu să-I fi putut ruga să-mi rostească

numele cu o voce mai slabă, pentru a-mi pune la

adăpost amorul propriu dacă nu eram invitat, şi pe cel al prinţesei de Guermantes dacă eram, urlă silabele neliniştitoare cu o voce capabilă să năruiască bolta palatului.

Ilustrul Huxley (cel al cărui nepot ocupă acum un loc de frunte în lumea literelor engleze) povesteşte că una dintre bolnavele sale nu mai îndrăznea să iasă în lume pentru că adeseori vedea un bătrîn domn stînd chiar în fotoliul în care era ea invitată, cu un gest curtenitor, să se aşeze57. Era sigură că fie gestul prin care era invitată, fie prezenţa bătrînului domn erau o halucinaţie, căci nimeni nu i-ar fi oferit un fotoliu ocupat. Şi cînd Huxley, pentru a o vindeca, o sili să se ducă la o serată, ea avu o clipă de ezitare penibilă, întrebîndu-se dacă semnul amabil ce i se făcea era un lucru real, sau dacă, pentru a da ascultare unei viziuni inexistente, avea să se aşeze în ,public pe genunchii unui’domn în came şi oase. Scurta sa incertitudine fu chinuitoare. Dar mai puţin poate decît a mea. Din clipa

cînd am perceput zgomotul uriaş asemenea celui ce anunţă un cataclism posibil - făcut de numele meu -, am fost silit, pentru a pleda în sprijinul bunei mele credinţe şi ca şi cum nu aş fi fost muncit de nici o îndoială, să înaintez către prinţesă cu o înfăţişare hotărîtă.

Mă văzu cînd mă aflam doar la cîţiva paşi de ea şi - fapt ce îmi confirmă că fusesem victima unei maşinaţii -, în loc să rămînă aşezată asemenea celorlalţi invitaţi, se ridică şi veni spre mine. O-dipă mai tîrziu am putut ofta de uşurare precum bolnava lui Huxley cînd, hotărîndu-se să se aşeze în fotoliu, 1-a găsit liber şi a înţeles că bătrînul domn era o halucinaţie. Prinţesa îmi întindea mîna, surîzînd. Rămase cîteva clipe în picioare, cu graţia specifică acelei stanţe de Malherbe ce sfîrşeşte astfel:

Şi pentru a-i cinsti se ridicarătfngerii ţ

Se scuză că ducesa nu sosise încă, de parcă ar fi trebuit să mă plictisesc fără ea. Pentru a mă saluta, execută înjurai meu, ţinîndu-mă de mînă, o rotire plină

de graţie, în vîrtejul căreia mă simţeam prins. Aproape că mă aşteptam să-mi dea, ca o conducătoare de cotilion, un baston cu măciulie de fildeş sau un ceas-brăţară. Dar nu-mi dărui nimic din toate astea, şi ca şi cum, în loc să danseze boston>ar fi ascultat un sacrosanct cvartet de Beethoven cu accente sublime pe care s^ar fi temut să

’nu le tulbure, ea întrerupse conversaţia, sau mai curînd nu o începu şi, radioasă încă fiindcă mă văzuse intrînd, îmi spuse doar unde se află prinţul.

M-am îndepărtat de ea şi nu am mai îndrăznit să mă apropii, simţind că nu are absolut nimic a-mi spune şi că, în imensa ei bunăvoinţă, această femeie minunat de frumoasă, nobilă precum erau atîtea mari doamne care s-au urcat cu mîndrie pe eşafod, n-ar fi putut decît să-mi repete -neîndrăznind a-mi adresa decît cîteva dulcegării - ceea ce-mi mai spusese de două ori: „Prinţul se află în grădină." Or, a mă duce în preaima prinţului însemna să simt cum îndoielile mele renasc sub o altă formă.

Trebuia să găsesc pe cineva care să mă prezinte. Dominînd toate conversaţiile, se auzea nesecata flecăreală a domnului de Charlus, ce stătea de vorbă cu excelenţa sa ducele de Sidonia, pe care tocmai îl cunoscuse. Ca şi cei de aceeaşi profesie, cei ce au acelaşi viciu se descoperă între ei. Domnul de Charlus şi domnul de Sidonia simţiseră pe dată fiecare în ce constă viciuJ celuilalt: în deprinderea de a monologa în societate în asemenea măsură încît nu puteau accepta nici un fel de întrerupere. Judecînd pe dată că răul era fără leac, după cum spune un celebru sonet59, ei luaseră hotărîrea nu să tacă, ci să vorbească fiecare /ară să-i pese de ce va spune celălalt. Se ajunsese astfel la acel zgomot confuz, produs în comediile lui Moliere de mai multe persDane care spun împreună lucruri diferite60. Baronul era sigur că domină, că acoperă vocea slabă a domnului de Sidonia cu vocea sa puternică, fără a-1 descuraja totuşi pe acesta, căci, atunci cînd domnul de Charlus îşi trăgea o clipă răsuflarea, intervalul era

umplut de susurul nobilului spaniol, care-şi continuase imperturbabil discursul. I-aş. fi cerat domnului de Charlus să mă prezinte prinţului de Guermantes, dar mă temeam (şi pe bună dreptate) că-i supărat pe mine. Mă. purtasem faţă de el în*chipul cel mai ingrat, ignorîndu-i oferta pentai a doua oară şi nedîndu-i nici un semn de viaţă din seara cînd mă condusese cu atîta dragoste acasă. Şi totuşi nu aveafh nicidecum drept scuză anticipată scena pe care. în chiar acea după-amiază, o văzusem petrecîndu-se între Jupien şi el. Nu bănuiam nimic asemănător. Este adevărat că nu cu mult timp înainte, părinţii mei învinuindu-ma de lenevie şi certîndu-mă că nu-mi dădusem încă osteneala să-i scriu cîteva cuvinte domnului de Charlus, eu le reproşasem violent că vor să mă silească să accept propuneri necinstite. Dar acest răspuns mincinos îmi

fusese dictat doar de mînia mea şi de dorinţa de a găsi fraza care i-ar fi putut întrista cel mai mult. în

realitate, nu văzusem nimic senzual, şi nici chiar sentimental, îndărătul ofertei baronului. Le spusesem acele cuvinte părinţilor mei de parcă aş fi fost cuprins de o nebunie. Dar uneori viitorul sălăşluieşte în noi fără să ştim, iar cuvintele noastre care cred că mint desemnează o realitate apropiată.

,. Domnul de Charlus m-ar fi iertat neîndoielnic pentru lipsa mea de recunoştinţă. Era furios doar pentru că prezenţa mea în acea seară în salonul prinţesei de Guermantes, ca şi, de cîtva timp,- în cel al verişoarei ei, părea că sfidează declaraţia-i solemnă: „în aceste saloane toată lumea intră doar prin mijlocirea mea." Eu nu urmasem acea cale ierarhică, făcînd o gravă greşeală, o crimă de neispăşit poate. Domnul de Charlus ştia că tunetele pe care le dezlănţuia împotriva celor ce nu se supuneau ordinelor sale, sau pe care îi ura, începeau să treacă -după părerea multora şi oricît de furioase ar fi fost - drept simplă butaforie, şi că ele nu mai aveau puterea de a izgoni pe nimeni şi’ de nicăieri. Dar poate

că el credea că puterea lui micşorată, şi totuşi încă mare. rămînea neatinsă în ochii unor novici ca mine. De aceea am socotit că nu el ar fi cel mai bine ales pentru a-mi face un serviciu, în cadrul unei serate unde fie şi numai prezenţa mea părea o ironică dezminţire a pretenţiilor sale.

Am fost oprit în acea clipă de un bărbat destul de vulgar, de profesorul E ’61. Fusese surprins că mă vede în salonul familiei de Guermantes. Dar nu mai puţin decît mine, căci niciodată un personaj de felul lui nu fusese văzut şi nu avea să mai fie văzut în vizită la prinţesă. îl vindecase pe prinţ, după ce acesta primise sfînta cuminecătură, ■ de o pneumonie infecţioasă, şi recunoştinţa cu totul specială pe care i-o purta doamna de Guermantes o făcuse să treacă peste obiceiurile familiei şi să-1 invite. Cum el nu cunoştea absolut pe nimeni în aceste saloane şi nu putea rătăci de ici-colo, la nesfîrşit, singur, precum un cioclu, recunoscîndu-mă, simţise, pentru prima oară în viaţă, că are imens de

multe lucruri să-mi spună, ceea ce-i îngăduia să pară cît de cît sigur de sine, şi acesta era unul dintre motivele pentru care venise spre mine. Dar mai era şi un altul. Ţinea foarte mult să nu pună niciodată un diagnostic greşit. Or, corespondenţa sa era atît de vastă încît nu-şi amintea totdeauna foarte bine, cînd nu văzuse decît o singură dată un bolnav, dacă boala urmase într-adevăr cursul prevăzut de el.

47

Poate n-aţi uitat că atunci cînd bunica avusese atacul de inimă, o dusesem la el, în seara cînd i se coseau o mulţime de decoraţii pe **reveni]** hainei. Trecînd de atunci multă vreme, el nu-şi mai amintea de ferparul pe care i-1 trimisesem. „Bunica dumitale a murit, nu-i aşa?" îmi spuse ei cu o voce în care se desluşea o uşoară teamă domolită de o oarecare certitudine. „Aşa deci! De altfel, încă de cum am văzut-o, mi-am dat seama că totul se va sfTrşi curînd,

îmi^amintesc foarte bine."

Astfel că profesorul E a aflat sau a aflat din nou de moartea bunicii şi, trebuie să spun, spre lauda lui şi a întregului corp medical, că nu a manifestat, *cU* nu a simţit poate nici un fel de satisfacţie. Greşelile medicilor sînt nenumărate. Ei păcătuiesc de obicei prin optimism în ceea ce priveşte regimul, prin pesimism în ceea ce priveşte deznodămîntul. „Vin? dacă bei puţin, nu-ţi poate face rău, căci este un tonic... Plăcerea fizică? La urma urmelor, e o funcţie a organismului. Ţi-o îngădui, dar nu trebuie să abuzezi de ea, mă înţelegi. Ca şi în toate, şi aici orice exces e rău." Şi’iată cum dintr-o dată bolnavul se vede ispitit să renunţe la aceste două surse ,de vindecare: la apă şi la castitate! în schimb, dacă suferă în vreun fel de inimă, are albumină în urină etc, nu o mai duce mult. Tulburări grave, dar funcţionale, sînt atribuite unui cancer imaginar. Este inutil a mai continua asemenea consultaţii care nu ar putea opri în loc o boală de nevindecat. Dacă bolnavul, devenit

propriul lui stăpîn, îşi impune atunci un regim implacabil, şi apoi se vindecă sau cel puţin supravieţuieşte, medicul, salutat de acesta pe Avenue de 1 ’Opera cînd el îl credea de multă vreme înmormîntat la Pere-Lachaise, va vedea în acel salut un gest de o insolenţă batjocoritoare. O plimbare nevinovată făcută sub nasul lui nu i-ar pricinui mai multă mînie preşedintelui de tribunal care, cu doi ani în urmă, a rostit o condamnare la moarte împotriva acelui gură-cască ce pare a hoinări^ fără nici o teamă. Medjcii (nu e vorba de toţi,, bineînţeles, şi nu omitem, mental, unele admirabile excepţii), deşi în general nemulţumiţi, iritaţi de infirmarea verdictului lor, nu-s în aceeaşi măsură bucuroşi de executarea lui. Ceea ce explică de ce. indiferent de satisfacţia intelectuală pe care profesorul E a simfit-o fără îndoială văzînd că nu se înşelase, el a ştiut să-mi vorbească pe un ton trist de nenorocirea care ne lovise. Nu finea să scurteze conversaţia, care îi dădea prilejul să pară sigur de sine şî un motiv de a nu pleca,

îmi vorbi de căldura teribilă din acele zile, dar, deşi era un om

48

f arte instruit şi s-ar fi putut exprima într-o franceză firească, „j spUse: „Nu’suferi de această hipertermie?" Medicina a făcut inele mici progrese în ceea ce priveşte cunoaşterea, dar a rămas cu vocabularul pe care-1 folosea pe vremea lui Moliere. Interlocutorul meu adăugă: „Trebuie mai ales să evităm sudaţia pricinuită de un asemenea timp, mai ales în saloanele supraîncălzite. Cînd te vei întoarce acasă şi vei vrea să bei multă apă, îţi recomand să faci apel ^tot la căldură" (voia să spună desigur că trebuia să beau băuturi calde).

Dat fiind felul în care murise bunica, subiectul mă interesa şi citisem recent într-o carte a unui mare savant că tran spiraţia era dăunătoare pentru rinichi, căci, ieşind prin piele, împiedica funcţionarea acestora. îrivinuiam acea vreme prea călduroasă şi aproape credeam că ea fuseşe^gauza morţii bunicii mele. Nu i-am spus asta

doctorului E , dar el îmi zise:
„Există totuşi ceva bun în asemenea zile foarte călduroase, cînd omul transpiră foarte mult: asta uşurează rinichii." Medicina nu-i o ştiinţă exactă.

Cramponîndu-se de mine, profesorul E nu voia cîtuşi de puţin să mă părăsească. Dar eu tocmai îl zărisem pe marchizul de Vaugoubert, care făcea adînci reverenţe în faţa prinţesei de Guermantes, după ce se dăduse cu un pas înapoi. Domnul de Norpois îmi făcuse nu demult cunoştinţă cu el şi eu nădăjduiam că marchizul mă va putea prezenta stăpînului casei. Proporţiile acestei cărţi nu-mi îngăduie să explic aici în urma căror întîmplări din tinereţe domnul de Vaugoubert era unul dintre puţinii bărbaţi din societatea înaltă (poate singurul) care, după cum se spune în Sodoma, se afla în relaţii „confidenţiale" cu domnul de Charlus. Dar deşi ministrul nostru de pe lîngă regele Teodosie avea unele dintre defectele baronului, ele îmbrăcau în cazul lui o formă mult mai palidă, cu mult

îndulcită, sentimentală şi aproape nătîngă, deşi era vorba de aceleaşi alternanţe de simpatie şi de ură prin care trecea şi baronul, datorită dorinţei sale de a fermeca, pifeqh'm şi temerii - de asemenea imaginare - de a fi, dacă nu dispreţuit, cel puţin descoperit: Ridicole prin castitatea, prin',,platonismul" (cărora, ca un mare1'ambiţios, le sacrificase orice plăcere încă de la vîrsta cînd omul intră în competiţie cu ceilalţi), prin nulitatea sa intelectuală; mai ales, aceste alternanţe existau totuşi şi în firea domnului de Vaugoubert. Dar în timp ce domnul'de Charlus debita laudele cele mai nesăbuite cu adevărată şi strălucită elocinţă, îrhpănîndu-le cu cele mai fine, mai muşcătoare

batjocuri, ce-şi puneau pentru totdeauna pecetea pe celălalt, domnul de Vaugoubert, dimpotrivă, îşi exprima simpatia în felul banal al unui om de rînd, al unui om din lumea mare, şi al unui funcţionar, iar învinuirile (în general inventate, ca şi cele ale baronului) cu o rea

voinţă neostenită, dar fără haz, şi care îi şoca pe ceilalţi, cu atît mai mult cu cît ea era de obicei în contradicţie cu cele spuse de **ministru** în urmă cu şase luni şi cu cele pe care avea să le spună poate din nou după cîtva timp: această regularitate în schimbare învăluia într-o poezie aproape astronomică diferitele faze ale vieţii domnului de Vaugoubert, deşi altminteri el era omul care nici pe departe nu te-ar fi dus cu gîndul la un astru.

îmi spuse bună seara - răspunzîndu-mi - într-un fel ce-1 deosebea cu totul de domnul de Charlus. Domnul de Vaugoubert se străduia să dea acestui salut nu numai nenumăratele înfăţişări pe care le credea specifice societăţii înalte şi diplomaţiei, dar şi un ton îndrăzneţ, vioi, surîzător. pentru a părea pe de o parte încîntat de existenţă - în timp ce în sufletul lui macină fără încetare amărăciunile unei cariere în care nu avansa şi ameninţarea de a fi scos la pensie —, iar, pe de altă parte, tînăr, viril şi fermecător, deşi nici nu mai îndrăznea să-şi privească în oglindă chipul, pe care l-ar

fi vrut încă seducător, şi care acum era plin de riduri. Asta nu înseamnă că şi-ar fi dorit cu adevărat să aibă cuceriri amoroase, căci fie şi numai cînd se gîndea la ele era cuprins de spaimă, din cauza eventualelor bîrfeli, scandaluri, şantaje. Trecînd de la un desfrîu aproape infantil la castitatea absolută, din ziua cînd se gîndise să intre în diplomaţie şi voise să facă o mare carieră, el semăna cu un animal ţinut în cuşcă ce aruncă în toate direcţiile priviri înfricoşate, pofticioase şi stupide. Prostia sa era atît de mare, încît nu se gîndea că micuţii vagabonzi din adolescenţa sa nu mai erau nişte copii, iar cînd un vînzător de ziare îi striga în faţă: *,,La Presse62!"* el tremura nu atît de dorinţă cît de spaimă, crezînd că a fost recunoscut şi depistat.

Dar în lipsa plăcerilor sacrificate ingratitudinii instituţiei de pe Quai d'Orsay, domnul de Vaugoubert - iată şi de ce ar fi vrut să placă încă - avea neaşteptate elanuri sentimentale. Numai Dumnezeu ştie cu cîte scrisori bombarda ministerul, la cîte vicleşuguri

recurgea, cîţi bani lua din creditul doamnei de Vaugoubert (care, din pricina corpolenţei, a naşterii ei nobile, a înfăţişării ei masculine, şi mâi ales a mediocrităţii soţului său, trecea drept o persoană înzestrată cu mari calităţi şi

50

îndeplinind adevăratele funcţii de ministru), pentru a angaja la gatie, fără nici un motiv întemeiat, vreun tînăr lipsit de orice nerit. Este adevărat că dacă după cîteva luni, după cîţiva ani, neînsemnatul ataşat părea a da - dar fără nici o rea intenţie -vreun semn de răceală faţă de şeful său, acesta, crezîndu-se dispreţuit sau trădat, îl pedepsea cu isterica ardoare cu care odinioară îl răsplătise. Nu se lăsa pînă cînd tînărul nu era rechemat în ţară, directorul Afacerilor politice primind zilnic o scrisoare: ,,Ce mai aşteptaţi? De ce nu mă scăpaţi de ticălosul ăsta? Dresaţi-1 puţin, e în interesul lui. Să o ducă greu, să ştie şi el că în viaţă nu te poţi purta oricum." Postul de ataşat de pe lîn°ă regele Teodosie nu

era aşadar deloc plăcut. în rest, datorită desăvîrşitului său bun simţ de om de lume, domnul de Vaugoubert era unul dintre cei mai buni agenţi din străinătate ai «mvernului francez. Cînd un bărbat pretins a-i fi superior, un iacobin, un adevărat savant în toate privinţele 1-a înlocuit, a izbucnit nu peste multă vreme un război între Franţa şi ţara în care domnea regele. Ca şi domnului de Charlus, domnului de Vaugoubert nu-i plăcea să salute primul. Şi unul şi celălalt preferau să „răspundă", temîndu-se totdeauna de bîrfelile pe care cel căruia ei i-ar fi întins mîna le-ar fi putut auzi pe seama lor în răstimpul cît nu-1 mai întîlniseră. In ceea ce mă priveşte, domnul de Vaugoubert nu avu a-şi mai pune întrebări, căci venisem să-1 salut primul, fie şi din cauza diferenţei de vîrstă. El îmi răspunse cu o expresie uimită şi încîntat-ă, ochii săi mişcîndu-se întruna, de parcă ar fi văzut de o parte şi de alta un cîmp de lucerna pe care nu-i era îngăduit să o pască. M-am gîndit că s-ar fi cuvenit să-i cer mai întîi să mă prezinte doamnei de

Vaugoubert, şi abia după aceea să-1 rog să mă prezinte prinţului. Ideea de a mă pune în legătură cu soţia sa păru să-1 umple de bucurie, din punctul lui de vedere, dar şi dintr-al ei, drept care mă conduse cu paşi hotărîţi către marchiză. Ajuns în fota ei, arătă spre mine, plin de consideraţie, cu mîna şi cu ochii; rămase totuşi mut şi se retrase după cîteva secunde, cuprins parcă de un neastîmpăr şi lăsîndu-mă singur cu soţia lui. Aceasta îmi întinsese mîna, dar fără a şti faţă de cine avea acea amabilitate, căci am înţeles că domnul de Vaugoubert uitase cum mă numesc, poate chiar nu mă recunoscuse, şi nevrînd, din politeţe, să mi-o mărturisească, transformase prezentarea într-o simplă pantomimă. De aceea mă aflam tot în situaţia de mai înainte: cum să fiu prezentat stăpînului casei de către o femeie care **nu-mi** ştia numele? **MsysHâîriiî^nă** vedeam

ţ

silit să vorbesc cîteva-clipe cu doamna de Vaugoubert. Şi asta mă plictisea din două puncte de vedere. Nu ţineam să mă eternizez la această petrecere, căci mă înţelesesem cu Albertine (îi dădusem un bilet într-o lojă pentru *FedraP3)* că va veni să mă vadă cu puţin înainte de miezul nopţii. Desigur, nu eram cîtuşi de puţin îndrăgostit de ea; spunîndu-i să vină, ascultam în acea seară de o dorinţă pe de-a-ntregul senzuală, deşi ne aflam în acea perioadă călduroasă a anului cînd senzualitatea, eliberată, sălăşluieşte mai curînd în organele gustului, caută mai ales răcoarea, fiind însetată nu atît de sărutarea unei tinere fete, cît de o oranjadă, de o baie, ba chiar de.'vederea lunii descojite şi mustoase ce dădea de băut cerului; totuşi socoteam că-mi voi uita, alături de Albertine - care-mi amintea de răcoarea unui rîu -, părerile de rău pe care"aveau să mi le lase multe chipuri încîntătoare (căci la serata prinţesei erau nu numai multe femei, ci şi multe fete tinere), Pe de altă

parte, chipul impunătoarei doamne de Vaugouberi, bourbonic şi morocănos, nu eră deloc atrăgător.

La minister se spunea, dar nu cu răutate, că în acea căsătorie soţul purta fustă, iar nevasta pantaloni. Or, asemenea cuvinte exprimau mai mult adevăr decît s-ar fi părut. Doamna de Vaugoubert era un bărbat. Nu ştiu dacă fusese totdeauna astfel sau devenise ceea ce eu vedeam, dar asta nu are nici o importanţă, căci şi într-un caz şi în celălalt aveam de-a face cu unele dintre cele mai emoţionante miracole ale naturii, şi care, cel de-al doilea mai ales, fac ca regnul omenesc să semene cu regnul florilor. în prima ipoteză - dacă viitoarea doamnă de Va.ugoubert fusese totdeauna la fel de greoaie şi de bărbătoasă .-, natura, cu o viclenie diabolică şi binefăcătoare, conferă tinerei fete înfăţişarea înşelătoare a unui bărbat. Iar adolescentul căruia nu-i plac femeile şi vrea să-şi vindece dezgustul, află cu bucurie acest subterfugiu, descoperindu-şi o logodnică cu înfăţişare de hamal. In cazul celălalt, dacă femeia nu are 4e la bun

început caracteristicile masculine, ea le capătă treptat pentru a plăcea soţului, chiar inconştient, prin acel mimetism care face că anumite flori capătă aparenţa insectelor pe care vor să le atragă. Regretul de a nu fi iubită, de a nu fi bărbat o virilizează. Ghiar în afara cazului care ne preocupă, toată lumea a observat că perechile cele mai normale ajung să se asemene, uneori chiar să facă schimb de calităţi. Un fost cancelar german, prinţul de Biilow, se căsători cu o italiancă. Cu timpul, pe Pincio, toată lumea a observat că soţul neamţ

52

ărjătase o fineţe italienească, iar prinţesa italiancă o asprime ermană[64]. Iar dacă ieşim cu desăvîrşire din legile pe care le* tchiţăm aici: fiecare cunoaşte un eminent diplomat francez a cărui origine nu era amintită decît de numele său, unul dintre cele mai ilustre din Orient. Inaintînd în vîrstă, îmbătrînind, s-a trezit în el orientalul pe care nimeni nu-1 bănuise vreodată, şi, vazîndu-1, regreţi că nu poartă pe cap un fes[65].

Pentru a ne întoarce la moravuri cu totul ignorate de ambasadorul a.cărui siluetă ancestral îngroşată tocmai am evocat-o: doamna de Vaugoubert realiza chipul dobîndit sau predestinat a cărui imagine nemuritoare este prinţesa Palatina66, totdeauna în haine de călărie şi care, dobîndind de la soţul ei nu numai virilitatea, ci şi cusururile bărbaţilor care nu le iubesc pe femei, dezvăluie în scrisorile ei, cum ar face-o o cumătră, relaţiile pe care le aveau între ei toţi marii nobili de la curtea lui Ludovic al XlV-lea. Una din cauzele care sporesc înfăţişarea masculină a unor femei ca doamna de Vaugoubert mai este şi aceasta: felul cum sînt neglijate de soţul lor, ruşinea pe care o simt vestejesc treptat îh ele tot ce este femeiesc. Ele ajung să capete calităţile şi defectele pe care nu le are soţul. Pe măsură ce el este mai frivol, mai efeminat, mai indiscret, ele devin parcă efigia lipsită de orice farmec a virtuţilor _pe care soţul ar trebui să le practice.

Urme de oprobriu, de supărare, de indignare

întunecau chipul cu trăsături regulate al doamnei de Vaugoubert. Vai, simţeam că mă priveşte cu interes şi curiozitate, ca pe unul dintre acei tineri ce-i plăceau domnului de Vaugoubert şi în locul cărora ar fi vrut atît de mult să fie, acum, cînd soţul ei, îmbătrînind, prefera fiinţele tinere. Ea mă privea cu atenţia acelor provinciale care copiază după o revistă de modă taiorul ce-i sade atît de bine frumoasei femei desenate aici (în realitate aceeaşi pe fiecare pagină, dar multiplicată iluzoriu în creaturi diferite datorită atitudinilor diferite şi toaletelor variate). Atracţia vegetală care o împingea către mine pe doamna de Vaugoubert era atît de ’puternică, încît ea mă apucă de braţ, rugîndu-mă să o conduc să bea un pahar de oranjadă. Dar eu am respins-o uşor, spunînd că trebuie să plec peste puţină vreme şi că încă nu-i fusesem prezentat stăpînului casei.

- Distanţa care mă despărţea de intrarea în grădină, unde acesta stătea de vorbă cu cîţiva invitaţi, nu era mare. Dar ea mă mspăimînta mai mult decît dacă,

pentru a o străbate, ar fi ’ trebuit să mă expun unui foc continuu.

53

Multe femei care, după cum mi se părea, ar fi putut să mă prezinte, se aflau în grădină, unde, deşi simujau o admiraţie exaltată, nu prea ştiau ce să facă. Petrecerile de acest gen sînt în general anticipate. Ele nu capătă realitate decît a doua zi, cînd se află în centrul atenţiei unor persoane care nu au fost invitate. Un scriitor adevărat, lipsit de prostescul amor propriu al atîtor literaţi, dacă, citind articolul unui critic care vi-a arătat totdeauna pînă atunci cea mai mare admiraţie, vede citate numele unor autori mediocri, dar nu şi numele său, nu are răgazul să se oprească la ceea ce ar putea fi pentru el un subiect de mirare, căci îl cheamă cărţile sale. Dar o femeie din societatea înaltă, care nu are nimic de făcut, văzînd în *Le Figaro:* ,,Ieri, prinţul şi prinţesa de Guermantes au .dat o mare serată etc", exclamă ,,Cum aşa! acum trei zile am stat de vorbă timp

de o oră cu Marie-Gilbert, şi nu mi-a spus nimic de asta!" şi îşi scormoneşte mintea spre a şti cu ce i-a putut supăra pe cei doi Guermantes. Trebuie să arătăm că, în cazul petrecerilor date de prinţesă, uimirea era uneori la fel de mare printre invitaţi ca şi printre cei ce nu erau invitaţi. Căci ele izbucneau chiar în clipa cînd erau cel mai puţin aşteptate, implicînd persoane pe care doamna de Guermantes le uitase ani în şir. Aproape toţi oamenii din lumea bună sînt atît de neînsemnaţi, încît fiecare nu-şi judecă semenii decît în funcţie de amabilitatea lor: cel invitat îi iubeşte, cel exclus îi detestă. Prinţesa nu-şi invita adeseori nici chiar prietenii, tocmai pentru că se temea că-l va nemulţumi pe „Palamede", care-i excomunicase. De aceea puteam fi sigur ca ea nu-i vorbise despre mine domnului de Charlus, căci, dacă ar fi făcut-o, nu m-aş fi găsit aici. El privea acum spre grădină, alături de ambasadorul Germaniei67, spri-jinindu-se în coate de balustrada marii scări a palatului, astfel încît invitaţii - în ciuda celor trei sau

patru admiratoare care se grupaseră înjurai baronului şi aproape îl mascau - erau siliţi să vină să-i spună bună seara. El le răspundea, adresîndu-li-se pe nume. Şi puteai auzi rînd pe rînd: „Bună seara, domnule du Hazay, bună seara, doamnă de La Tour du Pin-Verelause, bună seara, doamnă de La Tour du Pin-Gouvernet6S, bună seara, Philibert, bună seara, draga mea ambasadoare etc." Era un schelălăit continuu, întrerupt de recomandări binevoitoare sau de întrebări (al căror răspuns nu-1 asculta), pe care domnul de Charlus le adresa pe un ton îndulcit, frivol, spre a se arăta indiferent şi blînd: „Ai grijă să nu-i fie fetiţei frig, grădinile sînt totdeauna cam umede. Bună seara,' doamnă de Brantes69. Bună

54

■eara doamnă de Mecklembourg70. A venit şi fata dumitale? E mbrăcată în încîntătoarea rochie roz pe care i-o ştiu? Bună ;eara, Saint-Geran." Desigur, în atitudinea lui era mult orgoliu. Domnul de Charlus ştia

că e un Guermantes şi că ocupă un loc de frunte la acea petrecere. Dar nu era numai orgoliu, şi fie şi numai cuvîntul petrecere evoca, pentru omul cu har estetic, sensul fastuos, ciudat, pe care-1 poate avea dacă .serbarea se desfăşoară nu într-un salon aristocratic, ci într-un tablou de Carpa'ccio sau de Veronese71. Este chiar mai probabil că domnul de Charlus, în calitatea, pe care de asemenea o avea, de prinţ german, îşi reprezenta mai curînd petrecerea care se desfăşoară în *Tannhăuser*, şi el însuşi, ca şi Margraful, avea, la intrarea în Wartburg, cîte un cuvînt bun pentru fiecare dintre invitaţi, în timp ce valul lor, care pătrundea în castel sau în parc, era salutat de lunga frază, reluată de o sută de ori, din faimosul *„Marş12."*

Trebuia totuşi să mă hotărăsc. Recunoşteam sub copaci femei de care eram întrucîtva legat, dar ele păreau transformate, pentru că se aflau la prinţesă şi nu la verişoara ei şi pentru că le vedeam aşezate nu în faţa unei farfurii de Saxa, ci sub ramurile unui castan.

Eleganţa mediului nu juca însă nici un rol. Chiar dacă ar fi fost cu mult sub cea din palatul „Orianei", aş fi fost la fel de tulburat. Dacă se stinge electricitatea în salonul în care ne aflăm şi trebuie să o înlocuim cu lămpi cu ulei, totul ni se pare schimbat. Am fost smuls din incertitudinea în care mă aflam de doamna de Souvre73. „Bună seara, îmi spuse ea venind către mine. E mult de cînd n-ai mai văzut-o pe ducesa de Guermantes?" Se pricepea ca nimeni altul să intoneze acest gen de fraze'într-un fel care dovedea că nu le spunea din prostie, ca oamenii care, neştiind despre ce să-ţi vorbească, ţi se adresează de nenumărate ori referindu-se la o relaţie comună, adeseori foarte vagă. Dimpotrivă, avu în privire o expresie de mare fineţe care însemna: „Să nu crezi că nu te-am recunoscut. Eşti tînărul pe care l-am văzut la ducesa de Guermantes. îmi amintesc foarte bine." Din nefericire, protecţia pe care o întindea asupra mea această frază cu aparenţă stupidă şi intenţie delicată,_era extrem de fragilă şi se nsipi de

îndată ce am vrut să mă folosesc de ea. Doamna de Souvre poseda arta - cînd trebuia să sprijine o cerere pe lîngă vreun puternic al zilei - de a-i părea solicitatorului că-1 recomandă, iar înaltului personaj că nu-1 recomandă pe acel solicitator, astfel încît acest gest cu dublu sens îi deschidea un credit

55

de recunoştinţă la cel din urmă, fără să-i creeze vreo obligaţie faţă de celălalt. încurajat de bunăvoinţa acestei doamne, i-am cerut să mă prezinte domnului de Guermantes; ea profită de clipa cînd privirile stăpînului casei nu erau întoarse către noi, mă apucă matern de umeri şi, surîzînd către chipul întors în altă parte al prinţului, care nu putea să o vadă, mă împinse spre el cu o mişcare pretins protectoare şi voit ineficace, care mă abandonă soartei mele aproape încă din pornire. Iată laşitatea celor din lumea bună.

Laşitatea unei doamne care veni să mă salute, spunîndu-mi pe nume, fu încă şi mai mare. încercam

să-mi amintesc cum o cheamă, în timp ce-i vorbeam; ştiam foarte bine că luasem cina cu ea, aveam în memorie cîteva cuvinte pe care mi le spusese. Dar atenţia mea, îndreptată către regiunea lăuntrică unde sălăşluiau aceste amintiri cu privire Ia ea, nu putea descoperi acel nume74. Era totuşi acolo. Gîndul meu începuse parcă să se joace cu el, pentru a-i prinde contururile, litera prin care începea, şi, în sfîrşit, a-1 lumina pe de-a-ntre-gul. Dar era zadarnic, simţeam parcă apăsarea, greutatea sa; confruntînd însă acele forme cu tenebrosul captiv ascuns în noaptea lăuntrică, îmi spuneam: „Nu, nu-i ăsta!" Desigur, mintea mea ar fi putut crea numele cele mai dificile. Din nefericire, ea nu trebuia să creeze, ci să reproducă. Orice acţiune a spiritului este uşoară dacă nu-i supusă^ realului. într-un caz ca acesta, eram silit să mă supun Iui. în sfîrşit, dintr-o dată, numele mi se ivi în minte, întreg: „Doamna d’Arpajon75." Greşesc cînd spun mi se ivi, căci nu-mi apăru, cred, propulsîndu-se de Ia sine. Nu cred nici că

măruntele şi numeroasele amintiri care se raportau Ia această doamnă, şi cărora le ceream să mă ajute (prin îndemnuri precum acesta: „Haide, e doamna care-i prietenă cu doamna de Souvre, cea care simte faţă de Victor Hugo o admiraţie cît se poate de naivă, plină totodată de spaimă şi de groază"), nu cred aşadar că toate aceste amintiri, zburînd între mine şi numele ei, vor fi slujit în vreun fel spre a-1 aduce la suprafaţă. Acest mare joc „de-a v-aţi ascunselea" care se joacă în memorie cînd vcei să regăseşti un nume, nu comportă o serie de aproximări gradate. Nu vezi nimic, şi apoi, dintr-o dată, apare numele exact şi foarte diferit de ceea ce credeai că ghiceşti. Nu el a venit la noi. Nu, cred mai curînd că pe măsură ce trăim, ne îndepărtăm de zona în care un nume este distinct, şi doar printr-un exerciţiu de voinţă şi de atenţie, care sporea acuitatea privirii mele irite-

• ioare, străpunsesem dintr-o data semiîntunericul şi

văzusem limpede. în orice caz, dacă există tranziţii între uitare şi amintire, atunci aceste tranziţii sînt inconştiente. Căci numele prin care trecem ca prin tot atîtea etape înainte de a găsi numele adevărat, sînt false, şi nu ne apropie cîtuşi de puţin de el. Nici nu sînt măcar propriu-zis nume, ci adeseori simple consoane, care nu se regăsesc în numele regăsit. De altfel, asemenea muncă a minţii, care trece de la neant la realitate, este atît de misterioasă, încît, la urma urmei, e posibil ca aceste consoane false să fie tot atîtea prăjini prealabile, ce ne sînt întinse cu stîngăcie pentru a ne ajuta să ne agăţăm de numele exact. , Toate acestea, va zice cititorul, nu ne spun nimic despre lipsa de amabilitate a acestei doamne; dar de vreme ce te-ai oprit atît de mult aici, lasă-mă, domnule autor, să-ţi răpesc încă o clipă pentru a-ţi spune că este supărător că, tînăr cum erai pe acea vreme (sau cum era eroul dumitale, dacă nu sînteţi unul şi acelaşi), aveai o memorie atît de slabă încît nu-ţi puteai aminti numele unei doamne pe care o cunoşteai

foarte bine." Este foarte neplăcut, într-adevăr, domnule cititor. Şi mai trist decît crezi cînd simţi apropierea vremii cînd numele şi cuvintele vor dispărea din zona limpede a gîndirii, şi cînd va trebui, pentru totdeauna, să renunţi a ţi-i mai numi pe cei pe care i-ai cunoscut cel mai bine. Este neplăcut, într-adevăr, că încă din tinereţe trebuie să trudeşti spre a regăsi nume pe care le cunoşti bine. Dar chiar dacă nu ar avea loc decît în cazul unor nume abia cunoscute, foarte firesc uitate, şi pe care nu vrei să te osteneşti să ţi le aminteşti, această infirmitate nu ar fi lipsită de foloase. „Şi care ar fi acele foloase, mă rog?" Ei, domnule, doar răul te face să observi, şi să înveţi, şi-ţi îngăduie să descompui mecanisme pe care fără de el nu le-am cunoaşte. Un om care cade mort de oboseală pe pat în fiecare seară şi nu mai trăieşte pînă în clipa cînd se trezeşte şi se scoală, se va gîndi oare vreodată să facă, dacă nu mari descoperiri, cel puţin mici observaţii cu privire la somn? Abia dacă ştie că doarme. Puţină insomnie nu-i zadarnică, ea ne face să

preţuim somnul, să proiectăm puţină lumină în acea noapte. O memorie desăvîrşită nu poate incita la studierea fenomenelor de memorie. „Să lăsăm toate astea, spune-ne mai bine dacă doamna d'Arpajon te-a prezentat prinţului." Nu, dar taci şi lasă-mă să-mi reiau povestirea. Doamna d'Arpajon fu încă şi mai laşă decît doamna de Souvre, dar laşitatea ei era mai scuzabilă. Ştia că totdeauna avusese prea puţină putere în societate. Această putere îi fusese

57

şi mai mult slăbită de legătura pe care o avusese cu ducele de Guermantes; faptul că acesta o părăsise îi dădu ultima lovitură. Proasta dispoziţie pe care i-o pricinui cererea mea de a mă prezenta prinţului se manifestă printr-o tăcere, ea avînd naivitatea să mă lase să cred că nu mă auzise. Nici măcar nu-şi dădu seama că îşi încruntase sprîncenele de mînie. Sau poate, dimpotrivă, îşi dădu prea bine seama, dar nu se preocupă de acea contradicţie, ci se sluji de ea spre a-mi

da o lecţie de discreţie, fără a fi prea grosolană, vreau să spun o lecţie mută, dar care vorbea de la sine.

De altfel, doamna d'Arpajon era foarte contrariată, multe priviri ridicîndu-se către un balcon în stil Renaissance de unde, în locul statuilor monumentale întîlnite adeseori pe clădiri în acea epocă, se apleca, nu mai puţin sculpturală decît ele, magnifica ducesă de Surgis-le-Duc76. cea care-i urmase doamnei d'Arpajon în inima lui Basin de Guermantes. Sub vălul uşor şi alb care o apăra de răcoarea nopţii, i se vedea trupul zvelt de Victorie ce parcă stătea să-şi ia zborul. Nu-mi mai rămînea să apelez decît la domnul de Charlus, care intrase din nou într-o cameră de la parter, ce da spre grădină. Am avut tot răgazul (pe cînd se prefăcea că este absorbit de o partidă de whist simulată, care-i îngăduia să nu pară că-i vede pe ceilalţi) să admir voita şi artistica simplitate a fracului său ce, datorită unor nimicuri pe care doar un croitor le-ar fi observat, semăna cu o „Armonie" în negru şi alb de Whistler77;

în negru, alb şi roşu mai curînd, căci domnul de Charlus purta pe jaboul hainei, atîrnată de o panglică lată, crucea smălţuită cu alb, negru şi roşu de cavaler al ordinului religios de Malta78. în acel moment, partida baronului fu întreruptă de doamna de Gallardon, ce-şi conducea nepotul, pe vicontele de Courvoisier, un tînăr cu chip frumos şi obraznic: ,,Vere, spuse doamna de Gallardon, îngăduie-mi să ţi-J prezint pe nepotul meu Adalbert. Ştii, Adalbert, e faimosul unchi Palamede, de care auzi mereu vorbindu-se.

- Bună seara, doamnă de Gallardon", răspunse domnul de Charlus. Şi adăugă, fără să-1 privească pe tînăr: ..Bună seara, domnule-", cu o înfăţişare posomorîtă şi cu o voce atît de nepoliticoasă, încît stîrni uimirea tuturor. Poate că, ştiind că doamna de Gallardon avea îndoieli cu privire la moravurile lui şi nu putuse rezista odată plăcerii de a face aluzie la ele, domnul de Charlus ţinea să contracareze de la bun început orice ar fi putut ea inventa cînd ar fi povestit despre amabilitatea

cu care i-a primit el nepotul, exprimîndu-şi tot-

58

dată în felul cel mai limpede indiferenţa faţă de tinerii bărbaţi; e că găsise că numitul Adalbert nu răspunsese cuvintelor ătusii sale printr-o înfăţişare îndeajuns de respectuoasă; sau ijfe că. dornic să-i facă mai tîrziu avansuri unui văr atît de olă^ut la vedere, vom *sa* bcucficic/e de foloasele unei agresiuni prealabile, asemenea regilor care, înainte de a se angaja într-o-acţiune diplomatică, o sprijină printr-o acţiune militară.

Nu era chiar atît de greu pe cît credeam ca domnul do Charlus să binevoiască a-mi îndeplini cererea de a mă prezem.< stăpînului casei. Pe de o parte, în decursul ultimilor douăzeci de ani, acest don Quijote se bătuse împotriva atîtor mori de vînt (adeseori împotriva unor rude care, după părerea lui,- se purtaseră rău cu el), interzisese de atîtea ori ca anumite persoane „de-a dreptul compromiţătoare" să fie invitate la cutare sau

cutare Guermantes, îneît aceştia începeau să se teamă că se vor certa cu toţi cei pe care-i iubeau, că se vor lipsi pînă la moarte de vizita unor oameni pe care erau curioşi să-i cunoască, dacă se vor solidariza cu ura zgomotoasă, dar neexplicabilă, a unui cumnat sau văr care ar fi vrut să fie sacrificaţi, de dragul lui, neveste, fraţi, copii79. Mai inteligent decît ceilalţi Guermantes, domnul de Charlus îşi dădea seama că aceştia nu mai ţineau seama de părerile sale decît din cînd în cînd şi, anticipînd viitorul, temîndu-se că într-o bună zi se vor lipsi de el, începuse, după cum se spune, să mai lase din preţ. Mai mult, deşi avea darul de a-şi menţine timp de luni şi de ani de zile un punct de vedere identic asupra fiinţei detestate - nu i-ar fi îngăduit "acesteia să primească vreo invitaţie, şi mai curînd, de-ar fi fost nevoie, s-ar fi bătut ca un hamal cu o regină, calitatea celui ce-i stătea în cale neînsemnînd nimic pentru el -, totuşi exploziile sale de mînie, prea frecvente, erau fragmentare. „Imbecilul, ticălosul! O să-i arăt eu unde-i

este locul, o să-1 aruac la canal, de unde, din nefericire, va dăuna salubrităţii oraşului", urla el chiar cînd se afla singur acasă, citind vreo scrisoare pe care o socotea ireverenţioasă, sau amintindu-şi cîteva cuvinte ce-i fuseseră repetate de vreun prieten bîrfitor. Dar o nouă mînie împotriva unui al doilea imbecil o risipea pe prima, şi dacă primul imbecil se arăta cituşi de puţin respectuos, criza prilejuită de el era uitată, nedăinuind îndeajuns pentru a construi temeinic un simţămînt de ura. De aceea poate că aş fi reuşit - deşi era supărat pe mine sa-i obţin asentimentul de a mă prezenta prinţului, .dacă nu aş ri avut nefericita idee de a adăuga, din scrupul, de exernplu, sau într-o facultate, unde un procuror general sau un decan", conştienţi de înalta lor menire, ascund poate mai multă simplitate reală şi, cînd îi cunoşti mai bine, mai multă bunătate şi cordialitate sub mîndria lor tradiţională, decît bărbaţii cu apucături mai moderne sub o pretinsă prietenie jovială. „Crezi că vei urma cariera tatălui dumitale?" îmi spuse el cu o

expresie distantă, dar plină de interes. Am răspuns sumar acestei întrebări, înţelegînd că nu o pusese decît din bunăvoinţă, şi m-am îndepărtat, pentru a-1 lăsa să-i întîmpine pe noii veniţi.

L-am zărit pe Swann, am vrut să-i vorbesc, însă, în acea clipă, am văzut că’prinţul de Guermantes, în loc să aştepte să fie salutat de soţul Odettei, îl tîrîse cu el, aspirîndu-1 parcă precum o puternică pompă, în adîncul grădinii, dar, după cum mi-au spus unii invitaţi, „ca să-1 dea afară."

" Eram într-atît de distrat în acea societate, încît nu am aflat decît peste două zile din jurnale, că o orchestră cehă cîntase toată seara şi că, din minut în minut, se succedaseră focuri de artificii; mi-am regăsit întrucîtva atenţia la gîndul de a mă duce să vad celebra fîntînă arteziană a lui Hubert Robert81.

Aşezată mai la o parte, într-o poiană înconjurată de copaci frumoşi, dintre care cîţiva aveau vîrsta fîntînii, se vedea din depărtare, zveltă, imobilă, solidificată,

fluturîndu-şi uşor în vînt doar vîrful, panaşului palid şi fremătător. Secolul al XVIII-lea îi epurase eleganţa liniilor, dar, fixînd stilul jetului de apă, părea a-ufi oprit viaţa; de la acea distanţă aveai mai curînd o impresie artistică decît senzaţii acvatice. Pînă şi norul umed ce se aduna întruna spre vîrful ei păstra caracterul epocii, precum cei care se adună pe cer în jurul palatelor de la Versailles. Dar din apropiere îţi dădeai seama că, respectînd, ca şi pietrele unui palat antic, desenul prealabil trasat, ape mereu noi, înălţîndu-se şi voind să asculte de ordinele vechi ale arhitectului, nu le îndeplineau cu exactitate deeît părînd că le violează, doar nenumăratele lor salturi risipite’putînd da, de la distanţă, impresia unui elan unic. Acesta era în realitate întrerupt tot atît de des ca şi răsfirarea căderii de apă, în timp ce, de departe, îmi păruse inflexibil, dens, de o continuitate desăvîrşită. De la oarecare apropiere, vedeai că această continuitate, în aparenţă lineară, era asigurată în toate punctele ei de ascensiunea jetului, pretutindejii

unde ar fi trebuit să se frîngă, pnn intrarea în linie, prin reluarea laterală a unui jet paralel, care urca mai sus decît primul şi era el însuşi, la o şi mai mare

61

înălţime, obositoare pentru el, înlocuit de un al treilea. Din apropiere, observai cum picături vlăguite cădeau din coloana de apă, încrucişîndu-se în treacăt cu surorile lor care urcau şi, uneori, sfîşiate, cuprinse într-un vîrtej de aer tulburat de acea ţîşnire neîncetată, pluteau înainte de a fi aruncate la întîmplare în bazin. Ele contrariau cu ezitările lor, cu traiectul lor în sens invers, şi estompau cu aburul lor moale, rectitudinea şi tensiunea acelei tije, ce purta deasupra ei un nor prelung alcătuit din mii de picături, dar în aparenţă pictat în brun auriu şi neclintit, care urca, indestructibil, imobil, elansat şi rapid, adăugîndu-se norilor de pe cer. Din nefericire, o pală de vînt era de-ajuns pentru a-1 doborî oblic la pămînt; uneori chiar, un jet neascultător se desprindea dintre celelalte, şi ar fi udat pînă la piele

mulţimea imprudentă şi contemplativă, dacă aceasta nu s-ar fi ţinut la o distanţă respectuoasă.

Unul dintre aceste mici accidente, care nu se produceau decît cînd se pornea să bată vîntul, a fost destul de neplăcut. 1 se spusese doamnei d'Arpajon că ducele de Guermantes - care în realitate nu sosise încă - se afla împreună cu doamna de Surgis în galeriile de marmură roz unde ajungeai prin dubla colonadă ce se înălţa din marginea de piatră a fîntînii. Or, în clipa cînd doamna d'Arpajon tocmai voia să pornească printr-u-na din colonade, o pală de vînt puternică şi caldă răsuci jetul de apă şi o udă în asemenea hal pe frumoasa doamnă încît, apa scurgîndu-i-se de pe decolteu pe sub rochie, ea arăta ca şi cutn ar fi ieşit tocmai atunci din baie, unde cineva i-ar fi dat brînci îmbrăcată. Atunci, nu departe de ea, răsună un fel de grohăit bine ritmat, îndeajuns de puternic pentru a fi auzit de o întreagă armată şi totuşi prelungit pe fragmente, ca şi cum s-ar fi adresat nu tuturor trupelor dintr-o dată, ci succesiv,

fiecăreia în parte; era marele-duce Wladimir82, care rîdea în hohote văzînd acea scenă, una dintre cele mai vesele, după cum îi va plăcea să spună după aceea, Ia care asistase vreodată. Şi cum cîţiva invitaţi milostivi îi atrăgeau atenjia moscovitului că un cuvînt de consolare din partea lui ar fi poate binevenit şi i-ar face plăcere acestei femei care, deşi trecuse cu mult peste patruzeci de ani, se punea Ia adăpost ştergîndu-se totodată cu eşarfa, fără să ceară ajutorul nimănui, în ciuda apei ce uda răutăcios marginea bazinului, marele-duce, care era bun la suflet, crezu că trebuie să se supună şi, după ce-şi potoli ultimele hohote ale rîsului său soldăţesc, scoase un grohăit încă şi mai puternic decît celălalt. „Bravo, bătrînico83!" îi strigă el, bătînd din mîini la teatru. Doamna d’Arpajon nu fu mulţumită să i se laude agerimea mişcărilor, contestîndu-i-se tinereţea, şi cum cineva îi unea. pe fondul acelui zgomot de ape acoperit totuşi de **rîsul** tunător al marelui-duce: „Cred că Alteţa Sa Imperială v-a spus ceva Nu, nu mie. ci doamnei de

Souvre", răspunse ea.

Am traversat grădinile şi am urcat iar scara; aici. în absenţa prinţului, dispărut nu se ştie unde cu Swann, mulţimea invitaţilor se îngrămădea tot mai mult în jurul domnului de **Charlus,** tot astfel cum, cînd Ludovic al XlV-lea nu era la Versailles, fratele său84 era înconjurat de mai multă lume. Am fost oprit în treacăt de baron, în timp ce îndărătul meu două doamne şi un tînăr se apropiau pentru a-1 saluta.

„E drăguţ din partea dumitale că ai venit aici", îmi spuse el, întinzîndu-mi mîna. „Bună seara, doamnă de La Tremoîlle, bună seara, draga mea Herminie." Dar, fără îndoială, amintirea a ceea ce-mi spusese despre rolul său de şef în palatul Guermantes îi stîrnea dorinţa de a lăsa să pară că simte faţă de ceea ce-1 nemulţumea, dar nu putuse împiedica, o satisfacţie căreia impertinenţa lui de mare nobil şi dispersarea sa de isteric îi conferiră pe dată o formă excesiv de ironică: „E drăguţ că ai venit,, reluă el, dar e mai ales nostim." Şi

începu să rîdă în hohote, ceea ce păru să arate cît e de bucuros şi cît de neputincioase sînt cuvintele să exprime acea bucurie, în timp ce cîţiva invitaţi, ştiind cît de greu abordabil era şi cît de înclinat către asemenea „ieşiri" insolente, se apropiau plini de curiozitate şi o ştergeau pe dată, cu o grabă aproape indecentă. „Haide, nu te supăra, îmi spuse el, atingîndu-mi uşor umărul, ştii cît de mult te iubesc. Bună seara, Antioche, bună seara, Louis-Rene. Te-ai dus să vezi fîntîna arteziană?" mă întrebă el, mai curînd pe un ton afirmativ. „E frumoasă, nu-i aşa? E minunată. Ar putea fi încă şi mai frumoasă, fireşte, dacă ar fi suprimate unele detalii, şi atunci nu şi-ar avea perechea în toată Franţa. Dar şi aşa, este unul dintre lucrurile cele mai frumoase. Breaute îţi va spune că nu trebuiau puse lampioane, încercînd să ne facă să uităm că tocmai el a avut această idee absurdă. Dar de fapt nu a izbutit să o urîţească decît foarte puţin. E mult mai greu să desfigurezi o capodoperă decît să o creezi. Bănuiam de altfel oarecum că Breaute e mai puţin

puternic decît Hubert Robert."

M-am aşezat iar în şirul vizitatorilor care intrau în palat, "t- mult de cînd n-ai’mai văzut-o pe încîntătoarea mea verişoară -toane?" mă întrebă prinţesa care, cu cîteva clipe mai înainte, se ndicase din fotoliul ei de la intrare, şi împreună cu care mă

63

întorceam în saloane. „Trebuie să vină în seara asta, am văzut-o astăzi după-amiază, adăugă stăpîna casei. Mi-a făgăduit. Cred de altfel că vei cina cu noi două la regina Italiei85, la ambasadă, joi. Vor fi de faţă toate alteţele, ne vom sjmţi intimidaţi." Cuvîntul nu era potrivit pentru prinţesa de Guermantes, ale cărei saloane erau pline de prinţese şi prinţi, şi care spunea: „Micuţii mei Cobourg", ca şi cum ar fi zis: „Căţeluşii mei." De aceea doamna de Guermantes spuse: „Ne vom simţi intimidaţi" din prostie, care, în cazul celor din societatea înaltă, este încă şi mai puternică decît vanitatea. Despre

propria-i genealogie ea ştia mai puţin decît un profesor de istorie. Ţinea însă să arate că e la curent cu poreclele cunoscuţilor ei. întrebîndu-mă dacă voi cina săptămîna următoare la marchiza de la Pommeliere, numită adeseori „la Pomme", prinţesa obţinu de la mine un răspuns negativ, după care tăcu timp de cîteva clipe. Apoi, fără nici un alt motiv decît cel al unei desfăşurări voite de erudiţie involuntară, de banalitate şi conformism, adăugă: „La Pomme e o femeie destul de agreabilă!"

în timp ce prinţesa sta de vorbă cu mine, îşi făceau intrarea ducele şi ducesa de Guermantes. Dar n-am putut să mă duc în întîmpinarea lor de la bun început, căci am fost înhăţat în treacăt de ambasadoarea Turciei86 ce, arătîndu-mă amfitrioanei pe care tocmai o părăsisem, strigă, apucîndu-mă de braţ: „Ce femeie minunată e prinţesa! Ce fiinţă mai presus de toate celelalte! Cred că dacă aş fi bărbat", adăugă ea, cu o intonaţie de o vulgaritate şi de o senzualitate orientale,

„mi-aş consacra viaţa acestei făpturi cereşti." I-am răspuns că şi mie mi se părea fermecătoare, dar că o cunoşteam mai bine pe verişoara ei, ducesa. „Dar nu seamănă deloc între ele, îmi spuse ambasadoarea. Oriane este o fermecătoare femeie de lume ce ştie să fie spirituală doar imitîndu-i pe Meme şi pe Babal, în timp ce Marie-Gilbert e *cineva."*

Nu-mi prea place niciodată să mi se spună pe un ton aţjt de hotărît ce trebuie să gîndesc despre oamenii pe care-i cunosc. Şi nu era nici un motiv ca ambasadoarea Turciei şf judece mai bine decît mine valoarea ducesei de Guermantes. Pe de altă parte, ceea ce explica de asemenea agasarea pe care mi-o provoca ambasadoarea, defectele unui simplu cunoscut, şi chiar ale unui prieten, sînt pentru noi adevărate otrăvuri, împotriva cărora, din fericire, sîntem „mitridatizaţi87." Fără a avea nici cea mai mică pretenţie de a face o comparaţie ştiinţifică şi de a vorbi de anafilaxie, să spunem că în relaţiile amicale sau pur mondene există o ostilitate, dar care

izbucneşte iar din cînd în cînd. De aceea nu prea suferim din cauza acestor otrăvuri, atîta vreme

{/oamenii sînt „fireşti." Spunînd „Babal", „Meme", pentru a desemna oameni pe care nu-i cunoştea, ambasadoarea Turciei " trerupea efectele „mitridatismului" ce de obicei mi-o făcea tolerabilă. Mă agasa, ceea ce era cu atît mai nedrept, cu cît ea u vorbea astfel pentru a lăsa să se creadă că e prietenă intimă cu „Meme", ci din cauza unei instrucţiuni prea grăbite (îşi făcuse studiile în cîteva luni, arzînd etapele) în urma căreia îi numea pe aceşti nobili seniori după cum credea a fi obiceiul locului. Dar, gîndindu-mă mai bine, îmi dădeam seama că neplăcerea mea de a rămîne în preajma ambasadoarei are o altă explicaţie. "Nu de multă vreme, în salonul „Orianei", această personalitate diplomatică îmi spusese, pe un ton grav şi serios, că prinţesa de Guermantes îi este de-a dreptul antipatică. Am crezut de cuviinţă să nu mă opresc asupra acestei schimbări neaşteptate: ea se produsese în urma invitaţiei

pe care o primise la petrecerea din acea seară. Ambasadoarea era cu desăvîrşire sinceră cînd îmi spunea că prinţesa de Guermantes e o fiinţă sublimă. Ea gîndise totdeauna aşa. Dar nefiind niciodată pînă atunci invitată la prinţesă, crezuse că trebuie să dea acestui fapt forma unei abţineri voluntare, ca urmare a unor principii. Acum, după ce fusese invitată şi se putea presupune că avea să fie şi de acum înainte, simpatia ei se putea exprima liber. Pentru a ne explica trei sferturi din părerile pe care oamenii le au despre ceilalţi oameni, nu-i nevoie să ajungem a invoca nefericirea din dragoste sau sentimentul de a fi fost excluşi de la puterea politică. Judecata lor e favorabilă sau nu după cum au primit sau nu o invitaţie mult rîvnită. Altminteri, ambasadoarea Turciei era - după cum spunea ducesa de Guermantes, care se plimba prin saloane alături de mine - „o prezenţă." Era mai ales foarte utilă. Adevăratele stele din înalta societate obosesc, tot arătîndu-se. Cel care are curiozitatea de a le zări, trebuie adeseori să

emigreze pe o altă emisferă, unde ele sînt aproape singure. Dar femei ca această ambasadoare otomană, ce se află de puţină vreme în înalta societate, cele

ce

trălucesc puternic şi, spre a spune astfel, pretutindeni şi în acelaşi timp. Ele sînt utile acelor reprezentaţii pe care le numim serată, o petrecere, unde s-ar tîrî chiar şi dacă s-ar afla pe ţul de moarte. Sînt figurantele pe care te poţi bizui totdeauna, nu vor lipsi niciodată. De aceea, tinerii cei proşti.

65

neştiind că sînt nişte false stele, văd în ele pe reginele şicului-1 le-ar trebui o lecţie prin care să li se explice de ce doamna! Standish88, ignorată de ei şi pictînd perniţe departe de lume, I este cel puţin la fel de mare doamnă ca şi ducesa de I Doudeauville89.

în viaţa de toare zilele privirea ducesei de Guermantes' era distrată şi oarecum melancolică; dar în ea strălucea o flacără spirituală ori de cîte ori trebuia

să-şi salute vreun prieten, de parcă acesta ar fi fost o vorbă de duh, un cuvînt încîntător, un ospăţ ales pentru mari iubitori de bucate rare, al căror gust aduce pe faţa cunoscătorului o expresie de fineţe şi de bucurie. Dar pentru marile serate, cînd trebuia să salute multă lume, ea găsea că ar fi fost obositor ca după fiecare salut să stingă lumina. Aşa cum un delicat amator de literatură, mergînd la teatru spre a vedea o nouă piesă creată de unul dintre maeştrii scenei, se arată sigur că nu va petrece o seară neizbutită, avînd, încă de cînd îşi lasă haina la garderobă, buzele potrivite pentru un surîs perspicace, privirea vioaie, gata să exprime o aprobare maliţioasă, tot astfel, încă de la sosire, ducesa îşi .aprindea luminile pentru întreaga seară. Şi în timp ce îşi dezbrăca mantia, de un roşu magnific asemenea celui din tablourile lui Tiepolo90, lăsînd să se vadă o adevărată zgardă de rubine ce-i strîngea gîtul, după ce aruncase acea ultimă privire - rapidă, minuţioasă şi completă -, acea privire de croitoreasă pe care o are

orice femeie de lume, Oriane se asigură că ochii nu-i scînteiază mai puţin decît bijuteriile. Zadarnic se repeziră asupra ducelui cîţiva „bîrfitori", ca domnul de Jouville, spre a-1 împiedica să intre: „Nu ştii că bietul Mama îşi dă duhul? Preotul 1-a şi împărtăşit.

- Ştţxi,- ştiu", îi răspunse domnul de Guermantes dîndu-i la o parte pe cei ce-i stăteau în cale şi încercînd să intre. „Sfînta împărtăşanie şi-a făcut efectul", adăugă el, surîzînd de plăcere, cu gîndul la petrecerea de la care era hotărît să nu lipsească, după ce va fi plecat de la serata prinţului91. „Nu voiam să se ştie că ne-am întors", îmi spuse ducesa. Ea nu bănuia că prinţesa infirmase dinainte aceste cuvinte, povestindu-mi că o văzuse în treacăt pe verişoara sa, care-i făgăduise că vine. Ducele, după ce îşi copleşi nevasta" timp de cinci minute cu o privire prelungită: „I-am vorbit Orianei despre îndoielile pe care le aveai." Acum, cînd vedea că nu erau întemeiate şi că nu trebuia să facă ceva pentru a încerca să le risipească, ea le declară absurde, şi glumi

66

111

delung pe seama mea. „Ce idee să crezi că nu erai invitat! p’sti totdeauna invitat! Şi apoi mai eram şi eu pe-aici. Crezi ca j as fi putut să-ţi obţin o invitaţie la verişoara mea?" Trebuie a spun că ducesa avea să facă pentru mine adeseori, în viitor, lucruri mult mai dificile; totuşi, m-am ferit să înţeleg că fusesem prea rezervat. începeam să cunosc valoarea exactă a limbajului vorbit sau mut al amabilităţii aristocratice, ce ştie să menajeze sentimentul de inferioritate al celor faţă de ca.re se exercită, dar nu totuşi pînă la a-1 risipi, căci atunci ri-ar mai avea nici un motiv să existe. „Dar eşti egalul nostru, dacă nu chiar ne întreci", păreau a spune cei din familia Guermantes prin toate faptele lor; şi ei spuneau asta în chipul cel mai încîntător, pentru a fi iubiţi, admiraţi, dar nu şi pentru a fi crezuţi; trebuie să înţelegem caracterul fictiv al acestei amabilităţi, a ceea ce ei numeau a fi bine

crescut; a crede într-o amabilitate reală ar fi însemnat că ai o proastă educaţie. De altfel, la puţină vreme după aceea, am primit o lecţie care mi-a arătat pe deplin, cu cea mai mare exactitate, întinderea şi limitele anumitor forme de amabilitate aristocratică. într-o dimineaţă, mă aflam la o petrecere dată de ducesa de Montmorency92 în cinstea reginei Angliei; pentru a se merge la bufet, se alcătui un fel de mic cortegiu, în frunte fiind regina, la braţ cu ducele de Guermantes. Am sosit chiar atunci. Cu mîna liberă, ducele îmi făcu, de la o distanţă de cel puţin patruzeci de metri, nenumărate semne prin care mă chema şi îşi manifesta prietenia, şi care păreau că vor a-mi spune că pot să mă apropii fără teamă şi că nu voi fi mîncat de viu, în locul sandvişurilor. Dar eu, care începeam să mă perfecţionez în limbajul de curte, în loc să mă apropii fie şi cu un singur pas, am rămas la acea distanţă de patruzeci de metri şi m-am înclinat adînc, dar fără să surîd, cum aş fi făcut în faţa cuiva pe care l-aş fi cunoscut prea puţin, iar apoi mi-am continuat

drumul în sens opus. Soţii Guermantes m-ar fi preţuit mai puţin dacă aş fi sens o capodoperă decît pentru acest salut. Nu numai că nu trecu neobservat de duce, care în acea zi trebuia totuşi să răspundă la mai mult de cinci sute de persoane, dar îl observă Şi ducesa, care, întîlnind-o pe mama, i-1 povesti şi, ferindu-se sa-i spună că greşisem, că ar fi trebuit să mă apropii, îi spuse * soţul ei fusese încîntat de salutul meu, că pusesem în el tot Ce .e[a. ma’ bun şi mai necesar. Acestui salut i se găsiră toate calităţile, fără a se menţiona totuşi cea care le păruse cu deose-

67

bire preţioasă, şi anume discreţia lui, şi am primit neîncetat complimente despre care am înţeles că erau nu atît o răsplată pentru trecut cît o invitaţie pentru viitor, semănînd cu cea pe care directorul unei şcoli le-o dă cu delicateţe elevilor săi: „Să nu uitaţi, dragi copii, că aceste premii sînt mai puţin pentru voi cît pentru părinţii voştri, căci aştept să vă trimită la şcoala mea şi anul

viitor." Tot astfel doamna de Marsantes, cînd cineva dintr-o lume diferită intra în salonul ei, lăuda în faţa acelei persoane pe oamenii discreţi „pe care-i găseşti atunci cînd îi cauţi şi care-şi fac uitată existenţa în restul timpului", după cum previi sub o formă indirectă un servitor care miroase urît. spunîndu-i cît e de sănătos să te speli.

In timp ce, chiar înainte ca ea să fi părăsit vestibulul, stăteam de vorbă cu doamna de Guermantes, am auzit o voce de un fel pe care în viitor aveam să-1 desluşesc fără greş. Era, în acel caz, yocea domnului de Vaugoubert, ce stătea de vorbă cu domnul de Charlus. Spre a-i asculta respiraţia, un medic nu are nevoie ca bolnavul să-şi ridice cămaşa, căci e de-ajuns să-i audă vocea93. Mai tîrziu am fost de multe ori frapat în vreun salon de intonaţia sau de rîsul cutărui sau cutărui bărbat, care totuşi copia cu exactitate limbajul profesiei sale sau manierele mediului său, afectînd o distincţie severă sau o familiaritate grosolană, dar a cărui voce falsă spunea:

„E un Charlus" urechii mele exersate precum diapazonul unui acordor! în acel moment trecu întreg personalul unei ambasade, care-1 salută pe domnul de Charlus. Deşi descoperirea acelui gen de maladie data pentru mine chiar din acea zi (cînd îi văzusem pe domnul de Charlus şi pe Jupien), n-aş fi avut nevoie, pentru a stabili un diagnostic, să pun întrebări, să ascult. Dar domnul de Vaugoubert, în timp ce sta de vorbă cu domnul de Charlus, păru nesigur. Totuşi, după îndoielile adolescenţei, el ar fi trebuit să ştie la ce să se aştepte. Invertitul crede că nimeni nu mai e ca el în univers; doar mai tîrziu, el îşi imaginează - altă exagerare - că excepţia unică este omul normal. Dar, ambiţios şi timorat, domnul de Vaugoubert nu-şi îngăduise de multă vreme ceea ce pentru el ar fi fost plăcerea. Cariera diplomatică avusese asupra vieţii sale efectul unei călugăriri. Combinată cu asiduitatea cerată de Şcoala de ştiinţe politice, ea îl silise, încă de pe cînd avea douăzeci de ani, la o castitate de creştin. De aceea, cum fiecare

simţ îşi pierde din putere şi din vioiciune şi se atrofiază cînd nu e folosit, domnul de Vaugoubert, aseme-

68

omului civilizat care nu mai are forţa fizică şi fineţea auzu-1 care era înzestrat omul cavernelor, îşi pierduse perspica-

’ tea specială ce-i lipsea doar rareori domnului de Charlus; iar l mesele oficiale, fie la Paris, fie în străinătate, ministrul lenipotentiar nu mai izbutea nici măcar să-i recunoască pe cei sub travestiul uniformei, erau semenii săi. Cîteva nume rostite de domnul de Charlus, care era indignat dacă cineva vorbea despre gusturile sale, dar se amuza totdeauna făcînd cunoscute numele celor ce i le împărtăşeau, stîmiră o mirare nespus de plăcută în sufletul domnului de Vaugoubert. Nu pentru că, după atîţia ani, s-ar fi gîndit să mai profite Yle vreun prilej. Dar aceste revelaţii rapide, asemenea celor prin care, în tragediile lui Racine, Atalia şi Abner află că Joas este din rasa lui David, că Estera, cea

învăluită în purpură94, are părinţi evrei, schimbînd înfăţişarea legaţiei din X... sau a cutărui serviciu din ministerul Afacerilor Externe, trasformau retrospectiv acele palate în ceva tot atît de misterios ca şi templul din Ierusalim sau sala tronului din' Susa95. în faţa acelei ambasade, ce veni cu tot personalul ei tînăr să strîngă mîna domnului de Charlus, domnul de Vaugoubert luă înfăţişarea încîntată a Elisei, cînd exclamă, în *Estera:*

O, ceruri! cîtă puzderie de nevinovate frumuseţi

. Se arată privirii mele din toate părţile izvorînd!

Ce dulce pudoare stă zugrăvită pe chipul lor! %

1 Apoi, dornic să fie mai bine „informat", aruncă, surîzînd, o privire prostesc întrebătoare şi pofticioasă către domnul de Charlus: „Nu te înşeli, bineînţeles", spuse domnul de Charlus, cu înfăţişarea doctă a unui erudit ce-i vorbeşte unui ignorant. Pe dată domnul de Vaugoubert (ceea ce îl agasa peste măsură pe domnul de Charlus) nu-şi mai desprinse ochii de la acei tineri secretari, pe care ambasadorul X din Franţa, vechi

recidivist, nu-i alesese la întîmplare97. Domnul de Vaugoubert tăcea; îi vedeam doar privirile. Dar, cum eram obişnuit încă din copilărie să descifrez pînă şi lucrurile mute în limbajul cîasi-cilqr, citeam în ochii domnului de Vaugoubert versurile prin care Estera îi explică Elisei că Mardocheu, din zel pentru religia sa, a ţinut să nu o înconjoare pe regină decît cu fete ce aparţineau acelei religii.

69

lubirea-i pentru-a noastră naţiune

Acest palat umplut-a cu fiicele Sionului,

Tinere, fragede flori de soartă chinuite,

Sub cer străin ca mine răsădite, în loc îndepărtat de martorii profani,

Cu zel (admirabilul ambasador) se străduie a le-nvăţa 9«.

In cele din urmă, domnul de Vaugoubert vorbi şi altminteri decît prin.priviri, *jCine* ştie dacă, spuse el cu

melancolie, lucrurile nu stau la fel şi în ţara unde îmi am reşedinţa.

-Este foarte probabil, îi răspunse domnul de Charlus, şi mă refer în primul rînd la regele Teodosie, deşi nu ştiu nimic sigur despre el.

- Oh, nu-i cu putinţă!

- Atunci de ce îşi îngăduie să arate cum arată? Şi cum mai cochetează! E genul «draga mea», cel pe-care-1 detest cel mai mult. N-aş îndrăzni să mă arăt cu el pe stradă. Cred că-l cunoşti bine, i s-a dus buhul.

- Te înşeli cu totul în privinţa lui. De altfel, e încîntător. în ziua cînd s-a semnat acordul cu Franţa, regele m-a îmbrăţişat. Am fost cuprins de cea mai marfe emoţie.

- Era tocmai clipa potrivită spre a-i spune care-ţi este dorinţa.

- Oh, e oribil ce spui, dac-ar avea fie şi numai o bănuială! Dar în privinţa asta n-am nici o teamă." Toate aceste cuvinte, pe care le-am auzit cu urechile mele,

căci mă’aflam în apropiere, mi-au adus aoiinte de versurile:

Regele nu ştie încă cine sînt, Şi taina limba-mi înlănţuie ".

Acest dialog, pe jumătate mut, pe jumătate vorbit, nu ţinuse decît cîteva clipe, iar eu nu făcusem încă decît cîţiva paşi prin saloane, împreună cu ducesa de Guermantes, cînd aceasta fu oprită de o doamnă micuţă.şi brună, foarte frumoasă:

„As vrea să te întîlnesc. D’Annunzio100 te-a zărit dintr-o lojă şi i-a scris prinţesei de T " ’ o epistolă în care-i spune că n-a văzut în viaţa lui o femeie atît de frumoasă. Şi-ar da întreaga viaţă dac-ar putea să stea zece minute de vorbă cu dumneata. Oricum, chiar dacă nu poţi sau nu vrei, scrisoarea se află în posesia mea. Ar trebui să-mi fixezi o întîlnire. Nu pot spune aici unele lucruri secrete. Văd că nu mă recunoşti, adăugă ea, adresîndu-mi-se; te-am cunoscut la prinţesa de Parma (pe care nu o vizitasem niciodată). împăratul Rusiei ar

vrea ca tatăl dumitale să fie trimis la Petersburg, Dacă vei putea

70

- vii marţi, Ivolski101 va fi de faţă, îţi va vorbi despre asta. Vreau să-ţi fac un dar, draga mea, adăugă ea, întorcîndu-se **ătre** ducesă, un dar pe care nu l-aş face nimănui altcuiva.

Manuscrisele a trei piese de Ibsen102, pe care acesta mi le-a trimis prin bătrînul ce 1-a îngrijit pe cînd era bolnav. Voi păstra unul pentru mine şi ţi le voi da pe celelalte două".

Ducele de Guermantes nu~era mulţumit de aceste oferte. Nestiind cu certitudine dacă Ibsen sau d'Annunzio erau morţi sau vii, el şi vedea tot felul de scriitori, de dramaturgi vizitîndu-i nevasta, spre a o zugrăvi în operele lor. Oamenii din înalta societate îşi reprezintă cărţile ca pe nişte cuburi cu o suprafaţă lipsă, astfel încît autorul nu are altă treabă decît sa

,introducă" prin acea deschizătură personajele pe

care* le întîlneşte în cale. E un procedeu lipsit de loialitate, iar cei ce-1 practică sînt oameni de nimic. Desigur, e amuzant să-i vezi „în treacăt", căci datorită lor, dacă citeşti o carte sau un articol, cunoşti „ce se întîmplă în culise", poţi „smulge măştile." Totuşi, cel mai cuminte este să te mulţumeşti cu autorii morţi. Domnul de Guermantes găsea că domnul care scria necrologurile din Le *Gaulois* era cineva „absolut onorabil", ce se mărginea să citeze numele domnului de Guermantes în fruntea listei de persoane văzute „mai ales" la înmormîntările pentru care ducele se înscrisese. Cînd prefera ca numele său să nu figureze pe listă, în loc să se înscrie, acesta trimitea o scrisoare de condoleanţe familiei defunctului, asigurînd-o de întreaga lui mîhnire. Dacă această familie strecura în ziar: „Dintre scrisorile primite, o cităm pe cea a ducelui de Guermantes etc", ziaristul nu avea nici o vină, ci vinovaţi erau fiul, fratele, tatăl defunctei, pe care ducele îi califica drept arivişti, şi cu care era hotărît să nu mai aibă nici un fel

de relaţii (în exprimarea lui, el necunoscînd foarte bine înţelesul anumitor locuţiuni: „să nu mai aibă nimic de împărţit"). Numele lui Ibsen şi al lui d Annunzio, precum şi nesigura supravieţuire a acestora, îl făcură pe duce să-şi încrunte sprîncenele, el neaflîndu-se încă destul de departe de noi pentru a nu fi auzit amabilităţile doamnei Timoleon d’Amoncourt. Era o femeie fermecătoare, pe cît de inteligentă, pe atît de frumoasă, ce ar fi reuşit să placă chiar ;i numai printr-una din aceste calităţi. Dar, născută în afara ynediului unde trăia acum, aspirînd mai întîi doar la un salon terar, rînd pe rînd prietenă - nicidecum amantă, căci avea moravuri foarte caste - doar cu mari scriitori care-i dădeau

:>ate manuscrisele lor şi scriau cărţi pentru ea, fusese introdusă

printr-un hazard în cercurile din cartierul Saint-Gerrnain, unde aceste privilegii literare i-au fost

de folos. Ea se afla acum într-o situaţie ce-i îngăduia să nu recurgă la alte farmece decît cele ale prezenţei sale. Dar fiindcă odinioară avusese obiceiul să lege tot felul de relaţii utile şi să facă tot felul de manevre şi de mărunte servicii, continua în acelaşi mod, deşi nu-i mai era necesar. Avea totdeauna să-ţi dezvăluie un secret de stat, să-ţi prezinte pe un puternic al zilei, să-ţi ofere o acuarelă semnată de un maestru. în toate aceste amabilităţi inutile exista şi puţină minciună, dar ele făceau din viaţa-i o comedie complicată şi scînteietoare, şi era adevărat că i se datorau unele numiri de prefecţi şi de generali.

în timp ce mergea alături de mine, ducesa de Guermantes lăsa lumina azurie şi plutitoare a ochilor ei să o preceadă, dar într-un mod vag, spre a-i evita pe oamenii cu care nu ţinea să intre în vreo relaţie şi a căror prezenţă ameninţătoare ea o ghicea uneori de departe. înainta printr-un dublu şir de invitaţi care, ştiind că nu o vor cunoaşte niciodată pe ,,Oriane", voiau cel puţin să o

arate soţiilor lor, ca pe.o ciudăţenie: „Ursule, vino repede, repede, s-o vezi pe doamna de Guermantes stînd de vorbă cu un tînăr." Şi simţeai că ard de nerăbdare să se urce pe scaune ca să vadă mai bine, ca la parada din 14 iulie sau la decernarea Marelui Premiu103. Asta nu însemna că ducesa de Guermantes avea un salon- mai aristocratic decît cel al verişoarei sale. Prima era vizitată de oameni pe care cea de-a doua nu ar fi vrut niciodată să-i invite, mai ales din cauza soţului ei. Ea nu ar fi primit-o niciodată pe doamna Alphonse de Rothschild104 care, prietenă intimă cu doamna de La Tremoille105 şi cu doamna de Sagan106, ca şi Oriane, o frecventa mult pe aceasta din urmă. Tot astfel stăteau lucrarile şi cu baronul Hirsch107, pe care prinţul de Walles îl adusese la ea, dar nu şi Ia prinţesă, căreia nu i-ar fi fost pe plac, precum şi cu anumite mari personalităţi bonapartiste sau chiar republicane, care o intereseau pe ducesă, dar pe care prinţul, regalist înfocat, n-ar fi vrut să le primească. Antisemitismul său

convins nu se înclina, de asemenea, în faţa nici unei mondene elegante, oricît de acreditate, şi îl primea pe Swann, cu care era vechi prieten, fiind de altfel singurul Guermantes care-i spunea Swann şi nu Charles, pentru că, ştiind că bunica lui Swann, protestantă căsătorită cu un evreu, fusese amanta ducelui de Berry108, încerca din cînd în cînd să creadă în legenda care spunea că tatăl lui Swann este un fiu din flori al

72

■ tului Conform acestei ipoteze, care de altfel era falsă, arin fiu a' unm cato'ic' e' însuşi fiu al unui Bombon şi al unei catolice, era creştin.

Cum, nu cunoşti aceste splendori?" îmi spuse ducesa, orbindu-mi despre clădirea unde ne aflam. Dar, după ce lăudase „palatul" verişoarei sale, se grăbi să adauge că-i preferă e mii de ori „umila ei locuinţă." „Aici e un loc făcut spre a fi *vizitat.* Dar aş muri de tristeţe dacă ar trebui să dorm în camere unde au avut loc atîtea evenimente istorice. Ar fi ca şi cum aş fi

rămas după închidere, ca şi cum aş fi fost uitată în castelul Blois, Fontainebleau sau chiar în Luvru, avînd drept singură mîn^îiere doar faptul de a-mi spune că sînt în camera unde a fost asasinat Monaldeschi109. Slabă consolare. Dar iat-o pe doamna de Saint-Euverte110. Puţin mai devreme am cinat la ea. Credeam că s-a dus să se culce, căci mîine dă acea mare petrecere cu care se mîndreşte în fiecare an. Dar nu-i în stare să piardă nici o invitaţie. Dacă ar fi fost invitată la ţară, s-ar fi urcat într-o droşcă şi tot s-ar fi dus."

Doamna de Saint-Euverte venise de fapt în acea seară nu atît pentru plăcerea de a nu rata o petrecere dată de alţii, cît pentru a asigura succesul celei pe care urma să o dea ea, pentru a recmta ultimii aderenţi şi oarecum pentru a trece *in extremis* în revistă trupele ce urmau să evolueze cu strălucire a doua zi, la serbarea dată de ea. Căci încă de mulţi ani invitaţii la aceste petreceri Saint-Euverte nu mai erau aceiaşi ca odinioară. Notabilităţile feminine din mediul Guermantes, atît de

rare pe acea vreme, îşi aduseseră treptat - copleşite de politeţurile amfitrioanei - prietenele. Totodată, printr-o lucrare paralel progresivă, dar în sens invers, doamna de Saint-Euverte redusese an de an numărul persoanelor necunoscute în lumea elegantă. Azi încetase să vadă pe unul, mîine pe altul. Cîtva timp funcţiona sistemul „grupurilor", care permitea, datorită unor petreceri trecute sub tăcere, ca respinşii să fie chemaţi spre a se distra între ei, nemaifiind invitaţi împreună cu oamenii convenabili. De ce ar fi avut a se plînge? Nu li se ofe-eau oare *(panem et circenses]U)* prăjiturele si un frumos program muzical? De aceea, oarecum în simetrie cu cele două ducese aflate în exil, pe care odinioară, cînd debutase salonul ^aint-Euverte, lumea le văzuse sprijinind, ca două cariatide, acoperişul ce da să se prăbuşească, în ultimii ani nu mai putură 1 vazute în acea lume aristocratică decît două persoane hetero-?ene: bătrîna doamnă de Cambremer şi soţia (cu o voce foarte

frumoasă) unui arhitect, căreia adeseori i se cerea să cînte. Dar nemaicunoscînd pe nimeni în salonul doamnei de Saint-Euverte, plîngîndu-şi prietenele pierdute, simţind că-i stingheresc pe ceilalţi, ele păreau a fi gata să moară de frig, ca două rîndunele care nu şi-au luat la timp zborul spre ţările calde. De aceea, în anul următor nu au mai fost invitate; doamna de Franquetot încercă să intervină în favoarea verişoarei sale, căreia îi plăcea atît de mult muzica. Dar cum nu putu obţine pentru ea un răspuns mai explicit decît cuvintele: „Dar oricine poate intra oricînd să asculte muzică dacă-i place, nu văd nici o crimă în asta!", doamna de Cambremer găsi că invitaţia e făcută în termeni nu îndeajuns de insistenţi şi se abţinu.

O asemenea metamorfoză, operată de doamna de Saint-Euverte, prin care un salon de leproşi se transformase într-un salon frecventat de cele-mai mari doamne (era ultima formă, în aparenţă foarte şic, pe care o luase), nu explica de ce amfitrioana care dădea a doua

zi petrecerea cea mai strălucită din acel sezon avea nevoie să vină în ajun spre a adresa un suprem apel trupelor sale. Dar întîietatea salonului Saint-Euverte nu exista decît pentru cei a căror viaţă mondenă constă doar în a citi, în Le *Gaulois* sau în Le *Figa.ro*, descrierea petrecerilor aristocratice ce au loc dimineaţa şi seara, fără a fi mers vreodată la vreuna din ele. Acestor mondeni care nu văd societatea înaltă decît prin mijlocirea jurnalelor, le era de-ajuns enumerarea ambasadoarelor Angliei, Austriei etc, a duceselor d'Uzes112, de La Tremoîlle113 etc. etc, pentru ca să-şi închipuie că salonul Saint-Euverte este primul din Paris, deşi el era de fapt unul dintre cele din urmă. Şi asta nu pentru că relatările din ziare ar fi fost mincinoase. Cei mai mulţi dintre cei citaţi aici fuseseră într-adevăr prezenţi. Dar fiecare venise sub presiunea unor implorări, politeţuri, servicii, şi cu simţămîntul că o onorau peste măsură pe doamna de Saint-Euverte. Asemenea saloane, mai curînd evitate decît căutate, şi

unde te duceai, spre a spune astfel, în serviciu comandat, nu le înşală decît pe cititoarele rubricilor mondene. Ele alunecă uşor peste cîte vreo petrecere cu adevărat elegantă, a cărei amfitrioană, puţîndu-le avea în saloanele ei pe toate ducesele, care ard de nerăbdare să fie „printre cei aleşi", nu le invită decît pe cîteva şi nu comunică ziarelor numele invitaţilor săi. Iată de ce aceste femei, ignorînd sau dispreţuind puterea dobîndită astăzi de publicitate, sînt admirate de regina Spaniei, pentru

74

1 nul lor elegant, dar ignorate de mulţime, pentru că prima SL iar cea de-a doua ignoră cine sînt ele.

’ Doamna de Saint-Euverte nu făcea parte dintre aceste f mei şi, precum o harnică albină, venise să culeagă pentru a , ua zj tot ce era mai strălucit printre invitaţi. Domnul de Charlus nu intra în discuţie, căci refuzase totdeauna să o viziteze. Dar el se certase cu atît de multă lume, încît doamna de Saint-Euverte putea să

dea vina pe firea lui.

Desigur, dacă în acel jglon .nu ar fi fost decît Oriane, doamna de Saint-Euverte ar fi putut să nu se deranjeze, de vreme ce invitaţia fusese făcută prin viu grai, şi de altfel acceptată cu acea fermecătoare şi înşelătoare graţie în care excelează-

’ acei academicieni din al căror cabinet candidatul iese înduioşat si nemaiîndoindu-se că se poate bizui pe votul lor. Dar nu era numai ea. Va veni oare şi prinţul d’Agrigente? Şi doamna de Durfort114? De aceea, pentru a fi mai sigură de reuşită, doamna de Saint-Euverte socotise că e mai bine să se deplaseze ea însăşi la faţa locului; insinuantă cu unii, poruncitoare cu alţii, ea le anunţa tuturor, prin aluzii, inimaginabile distracţii ce nu pot fi trăite decît o dată în viaţa, făgăduind fiecăruia că va întîlni la ea persoana pe care dorea să o vadă, sau personajul de care avea nevoie. Şi această funcţie cu care era învestită o dată-n an - ca anumite magistraturi din lumea antică -, de persoană ce

va da a doua zi petrecerea cea mai strălucită a sezonului, îi .conferea o momentană autoritate. Listele ei fuseseră făcute şi erau închise, astfel încît, în timp ce străbătea încet saloanele prinţesei, şoptind rînd pe rînd în fiecare ureche: „Nu mă uiţi mîine", ea se bucura de gloria efemeră de a-şi întoarce privirea, continuînd să surîdă, dacă întîlnea în cale vreo femeie urîtă ce trebuia evitată sau vreun mic nobil de ţară ce fusese admis în salonul lui „Gilbert" pentru că fusese coleg de liceu cu acesta, şi a cărui prezenţă nu ar fi putut spori strălucirea petrecerii date de ea. Prefera să nu-i vorbească, pentru a putea spune mai tîrziu: „Mi-am făcut invitaţiile verbal, Şi din nefericire nu te-am întîlnit115." Astfel ea, o simplă Saint-Euverte, făcea o „alegere" printre cei ce alcătuiau serata prinţesei, cercetîndu-i îndeaproape cu ochii ei pătrunzători. Şi, procedînd astfel, se credea o adevărată ducesă de Guermantes. , Trebuie să spunem că nici aceasta nu era chiar atît de

- llberă pe cît s-ar fi putut crede în alegerea celor

cărora le adresa salutul şi surîsul ei. Fără .îndoială că, pentru o bună parte, refuzul ei era voit, „Mă plictiseşte, spunea, de ce să fiu silită sa-i vorbesc timp de o oră despre serata ei?"

75

Pnntre noi trecu o ducesă foarte negricioasă, pe care î urîţenia şi prostia, precum şi dezmăţul, o exilaseră nu din so-J cietate, ci din anumite intimităţi elegante. „Ah!" şopti doamna] de Guermantes, cu privirea exactă şi dezamăgită a cunoscătorii, lui căruia i se arată o bijuterie falsă, „cum poate fi primită aici una ca asta?" Doar văzînd-o pe doamna pe jumătate compromisă, pe faţa căreia se iveau ici-colo smocuri de peri negri, doamna de Guermantes cota prost acea serată. Crescuse împreună cu acea doamnă, dar de cîtva timp încetase orice relaţie cu ea; nu-i răspunse fa salut decît printr-o scurtă înclinare a capului. „Nu înţeleg", îmi spuse ea, parcă pentru a se scuza, „de ce Marie-Gilbert ne invită

împreună cu toată această drojdie. E o lume foarte amestecată. în salonul Melaniei Pourtales116 selecţia era mult mai bine făcută. Putea să, invite Sfîntul Sinod117 şi templul Oratoriului118 dacă voia, dar cel puţin în acele zile nu ne chema şi pe noi." Dar lucrurile stăteau astfel mai ales pentru că era timidă, se temea că soţul ei îi va face o scenă, căci el nu voia ca printre invitaţii ei să fie şi artişti etc. {„Marie-Gilbert" îi proteja pe mulţi dintre ei, deci trebuia să se ferească, pentru că în orice clipă putea fi abordată de vreo ilustră cîntăreaţă germană), de asemenea, se temea de naţionalismul pe care, avînd, ca şi domnul de Charlus, spiritul familiei Guermantes, ea îl dispreţuia din punct de vedere monden (în momentul de faţă, cînd era glorificat statul-major, un general plebeu avea întîietate faţă de anumiţi duci), naţionalism căruia totuşi, tocmai pentru că ştia că e cotată ca avînd o gîndire neconformistă, îi făcea mari concesii,, temîndu-se pînă şi să-i întindă mîna Iui Swann în acel mediu antisemit. Dar se linişti

repede, aflînd că prinţul nu-1 lăsase pe Swann să intre şi avusese cu el „un fel de ceartă." Nu risca deci să fie silită să ducă în văzul tuturor o conversaţie cu „bietul Charles", pe care prefera să-1 îndrăgească între patru ochi.

„Şi asta cine mai e?" exclamă doamna de Guermantes, văzînd o micuţă doamnă cu o înfăţişare cam stranie, cu o rochie neagră atît de simplă, încît ai-fi zis că-i o sărăntoacă, salutînd-o adînc, dimpreună tu soţul ei. Nu o recunoscu şi, avînd deprinderea de a fi insolentă, îşi îndreptă trupul de parcă ar fi fost jignită, privind-o fără să-i răspundă la salut: „Dar cine mai e şi asta, Basin?" întrebă ea pe un ton mirat, în timp ce domnul de Guermantes, pentru a repara impoliteţea Orianei, o saluta pe acea doamnă şi strîngea mîna soţului. „Este doamna de Chaussepierre, ai fost foarte nepoliticoasă.

- Nu ştiu cine-i

ssepierre.

- Este nepotul bătrînei Chanlivault.

- Nu ştiu *M* cjne vorbeşti. Cine e femeia, de ce mă salută?

- Este

T^doamnei de Charleval, Henriette Montmorency.

- Dar am scut-o foarte bine pe mama ei, era fermecătoare, foarte

. :tuaiă. De ce s-a căsătorit cu o familie pe care nu o cunosc?

f i cg se numeşte doamna de Chaussepierre?" spuse ea ilabisind ultimul cuvînt pe un ton întrebător şi ca şi cum s-ar fi

’emut să nu se înşele. Ducele îi aruncă o privire severă. „Nu-i chiar atît de ridicol să te numeşti Chaussepierre pe cît laşi să se creadă! Bătrînul Chaussepierre era fratele pomenitei doamne de Charleval119, al doamnei de Sennecour şi al vicontesei du Merlerault. Sînt oameni de foarte bună familie.

- Ajunge", exclamă ducesa care, asemenea unei îmblînzitoare de animale, nu voia niciodată să para a se lăsa intimidată de privirile devoratoare ale fiarei. ,,Basin, îmi faci o mare bucurie. Nu ştiu unde ai descoperit toate aceste nume, dar mă înclin în faţa ta. Chiar dacă n-am mai auzit de Chaussepierre, l-am citit pe Balzac totuşi şi eu, nu numai tu, şi l-am citit chiar şi pe Labiche. îl preţuiesc pe Chanlivault, nu-mi displace Charleval, dar mărturisesc că Merlerault este o capodoperă. Trebuie însă să recunoşti că nici Chaussepierre nu e prea rău. Ai colecţionat toate astea, sper. Dumneata care vrei să scrii o carte, îmi spuse ea, ar trebui să reţii numele de Charleval şi de Merlerault. Nu vei găsi nici un altul c<ire să le întreacă.

- Va fi dat în judecată şi va merge la închisoare; îi dai sfaturi foarte proaste, Oriane.

- Nădăjduiesc pentru el că are în preajmă persoane mai tinere, dacă vrea să ceară sfaturi proaste, şi mai ales dacă vrea să le urmeze. Dar dacă tot ră"nl pe care vrea

să-1 facă e doar o carte..." La oarecare depărtare de noi, o femeie tînără, minunată şi orgolioasă, îşi arăta silueta gingaşă: purta o rochie albă, din tul cu diamante. Doamna de Guermantes o privi, în timp ce tînăra femeie vorbea cu un grup magnetizat de graţia ei. „Sora dumitale este totdeauna cea mai frumoasă; în seara asta şte de-a dreptul fermecătoare", îi spuse ea, luîndu-şi un scaun, prinţului de Chimay120, care tocmai trecea. Colonelul

Froberville (generalul cu acelaşi nume era unchiul lui) se aşeză alături de noi, ca şi domnul de Breaute, în timp ce tonuiul de Vaugoubert revenea, legănîndu-se din şolduri iintr-un exces de politeţe, pe care o avea chiar şi cînd juca căci le cerea de multe ori personajelor de seamă ce-i erau sari pe terenul de sport, îngăduinţa de a le întoarce llngea, ceea ce ducea la pierderea inevitabilă a partidei pentru

77

el şi partenerii săi), în preajma domnului de Charlus

(pînii atunci aproape învăluit în imensa fustă a contesei Mole, pe care declara că o admiră mai mult decît pe orice altă femeie), şi, din întîmplare, tocmai cînd mai mulţi membri ai unei noi misiuni diplomatice la Paris îl salutau pe baron. Văzînd un tînăr secretar cu o expresie deosebit de inteligentă, domnul de Vaugoubert îl privi fix pe domnul de Charlus cu un surîs în care înflorea în mod vizibil o singură întrebare. Domnul de Charlus ar fi fost poate în stare să compromită pe cineva, dar îl exaspera faptul de a se simţi el însuşi compromis de acel surîs ce pornea de la un altul şi care nu putea avea decît o singură semnificaţie. „Nu ştiu absolut nimic,^ te rog să-ţi înfrînezi curiozitatea şi să nu mi-o împărtăşeşti. întrebarea dumitale mă lasă rece. De altfel, în acest caz anume, faci o mare greşeală. Cred că acest tînăr reprezintă tocmai genul opus." De fapt, domnul de Charlus, mînios că fusese dat în vileag de un prost, minţea. Dacă baronul ar fi spus adevărul, secretarul ar fi fost o excepţie în acea ambasadă. Ea era alcătuită din

personalităţi foarte diferite, mai multe dintre ele cu totul mediocre, astfel îneît dacă ai fi căutat din ce motiv fuseseră alese, nu puteai descoperi decît comuna lor inversiune, Cel ce pusese în fruntea acestei mici Sodome diplomatice un ambasador care, dimpotrivă, iubea femeile cu o exagerare comică de actor de revistă ce ştie să-şi manevreze batalionul de travestiuri, părea să fi ascultat de legea contrastelor. în ciuda a ceea ce se petrecea sub ochii lui, ambasadorul nu credea în existenţa inversiunii. Şi dovedi acest lucru pe dată, căsătorindu-şi sora cu un însărcinat de afaceri pe care îl considera, înşelîndu-se, un mare fustangiu. Din acel moment prezenţa sa deveni oarecum stingheritoare şi el fu curînd înlocuit de un nou ambasador, care asigură omogenitatea ansamblului. Alte ambasade căutară să rivalizeze cu aceasta, dar fără a-i putea răpi premiul (ca la un concurs general, cînd un anumit liceu este. totdeauna primul), şi au trebuit să treacă mai bine de zece ani înainte ca - ataşaţi eterogeni introdueîndu-se în

acest tot desăvîrşit - o altă ambasadă să-i poată în sfîrşit smulge funesta cunună de Jauri, situîndu-se în frunte.

Nemaitemîndu-se că va trebui să stea de vorbă cu Swann, doamna de Guermantes nu mai resimţea decît o anumită curiozitate cu privire la subiectul conversaţiei pe care acesta o avusese cu stăpînul casei. ,,Ştii despre ce-au vorbit? îl întrebă ducele pe domnul de Breaute.

- Am auzit spunîndu-se, îi

78

răspunse acesta, că au vorbit despre o piesă într-un act pe care scriitorul Bergotte o reprezentase în salonul lor. Era un specta col admirabil. Dar se.pare că actorul se machiase astfel încît să semene cu Gilbert, pe care de altminteri acest domn Bergotte ar fi vrut de fapt să-1 zugrăvească în piesa sa.

- M-ar fi amuzat să văd un actor care-1 imită pe Gilbert, spuse ducesa, surîzînd visător.

- Gilbert i-a cerut explicaţii lui Swann cu privire la această mică reprezentaţie, continuă domnul de Breaute,

aruncîndu-şi înainte falca de rozător, iar Swann s-a mulţumit să-i dea un răspuns pe care toţi l-au găsit foarte spiritual:

«Nicidecum, nu-ţi seamănă, dumneata eşti mult mai ridicol!»

De altfel, se pare că mica piesă era fermecătoare, continuă domnul de Breaute. Era de faţă şi doamna Mole, şi s-a amuzat teribil.

- Cum, doamna Mole se duce în asemenea loc? spuse ducesa cu mirare. Probabil că Meme a aranjat totul. Pînă la urmă aşa se întîmplă cu locuri ca acestea. într-o bună zi toată lumea le frecventează, iar eu, care m-am exclus de bună voie şi din principiu, mă pomenesc singură, plictisindu-mă în colţul meu." Din momentul în care domnul de Breaute le istorisise ce se întîmplase, ducesa de Guermantes adoptase, după cum se vede (dacă nu în legătură cu salonul Swann, cel puţin cu privire la ipoteza de a-1 întîlni pe Swann peste o clipă) un nou punct de vedere. „Explicaţia pe care ne-o

dai, îi spuse colonelul de

Froberville domnului de Breaute, este cu totul falsă. Ştiu bine ce spun. Prinţul i-a zis cîteva cuvinte tari lui Swann şi 1-a încunoştinţat, după cum spuneau părinţii noştri, că nu e cazul să se mai arate în salonul lui, date fiind opiniile pe care le afişează. Şi, după părerea mea, unchiul Gilbert are toată drep tatea, el nu numai că trebuia să-1 pună la punct, dar ar fi trebuit să rupă încă de acum mai bine de şase luni cu acest cunoscut partizan al lui Dreyfus." »

Bietul domn de Vaugoubert, devenit de data aceasta dintr-n nevolnic jucător de tenis o minge inertă pe care o arunci fără menajamente, se pomeni proiectat către ducesa de Guermantes, areia îi prezentă omagiile sale. Fu primit destul de rău, Oriane ■aind cu convingerea că toţi diplomaţii - sau oamenii politici -din lumea ei sînt nişte prostănaci.

Domnul de Froberville beneficiase de situaţia_ favorabilă ce> nu de multă vreme, le era acordată

militarilor în societate.

^nefericire, deşi rudă autentică a familiei Guermantes, ieia cu care se căsătorise era nespus de săracă, şi cum el

P îşi pierduse averea, amîndoi erau lipsiţi de relaţii, fiind

79

dintre acei oameni ce erau lăsaţi totdeauna deoparte, în afară de marile ocazii, cînd aveau şansa de a-şi pierde sau de a-si căsători vreo iudă. Atunci făceau cu adevărat parte din comunitatea societăţii aristocratice, asemenea acelor catolici doar cu numele care nu se apropie de sfînta masă decît o dată pe an. Situaţia lor materială ar fi fost chiar nenorocită de-a binelea, dacă doamna de Saint-Euverte, fidelă afecţiunii pe care i-o purtase răposatului general de Froberville, nu i-ar fi ajutat, dăruind rochii şi jucării celor două fetiţe. Dar colonelul, care trecea drept un băiat de treabă, nu ştia ce-i recunoştinţa. Invidia splendorile unei

binefăcătoare care le lăuda ea însăşi întruna şi fără nici o măsură. Petrecerea anuală dată de aceasta era pentru si, pentru soţia şi pentru copiii lui, o plăcere neasemuită, la care n-ar fi renunţat pentru tot aurul din lume, dar o plăcere otrăvită de ideea bucuriei orgolioase pe care o trăia doamna de • Saint-Euverte. Textul prin care această petrecere era anunţată în jurnale, text care, după ce povestea totul cu de-amănuntul, adăuga în chip machiavelic: „Vom reveni asupra acestei frumoase petreceri", detaliile cu privire la toaletele ce se succedau timp de cîteva zile la rînd, totul Ie făcea atît de mult rău soţilor Froberville, încît, deşi înţărcaţi de distracţii şi ştiind că pot conta pe plăcerea acelei dimineţi, ajungeau să dorească în fiecare an ca vremea rea să strice petrecerea, ei consultînd întruna barometrul şi-anticipînd cu încîntare roadele unei furtuni care ar fi putut da totul peste cap.

„Nu voi discuta cu dumneata politică, ’Froberville, zise domnul de Guermantes, dar pot să spun cu toată

sinceritatea că purtarea lui Swann faţă de noi a fost incalificabilă. Deşi a fost introdus odinioară în societatea înaltă de noi şi de ducele de

Chartres121, aflu acum că este un partizan făţiş al Iui Dreyfus.

Niciodată n-aş fi crezut asta despre el, mare degustător de mîncăruri alese, spirit pozitiv, colecţionar, iubitor de cărţi vechi, membru al Jockey-Clubului, om înconjurat de preţuirea tuturor, cunoscător al unor adrese bune şi de încredere şi care ne trimitea cel mai bun porto din cîte am băut, amator de artă,

:ată de familie. Ah! cît m-am înşelat. Nu vorbesc de mine, toată urnea ştie că sînt bătrîn şi pe deasupra un fel de coate-goale a

:ărui părere nu are nici o importanţă, dar nu ar fi trebuit să facă ista măcar pentru Oriane, măcar pentru ea ar fi trebuit să-i lezaprobe făţiş pe evrei şi pe cei ce ţin cu cel condamnat." ;

„Da, după toată prietenia pe care i-a arătat-o

totdeauna oţia mea", continuă ducele, care socotea în mod evident că

80

tul de a-1 condamna pe Dreyfus pentru înaltă trădare, oricare r fi fost părerea lăuntrică despre vina lui, constituia un fel de

’ -mltumi pentru modul cum fuseseşi primit în cartierul Saint- re.rmain, „ar fi trebuit să se desolidarizeze. Căci, întrebaţi-o şi

Oriane. îi era cu adevărat prietenă." Ducesa, socotind că un ton ingenuu şi calm ar conferi o valoare mai dramatică şi mai sinceră cuvintelor ei, spuse cu o voce de şcolăriţă, ca şi cum ar fi lăsat să-i iasă din gură doar adevărul, cu o expresie uşor melancolică în ochi: „Chiar aşa e, n-ant nici un motiv să ascund că aveam o sinceră afecţiune faţă de Charles!

- Vedeţi, recunoaşte. Şi, după toate astea, el e atît de ingrat încît trece do partea lui Dreyfus!"

„Eiindcă veni vorba de partizanii lui Dreyfus, am

spus eu, se pare că şi prinţul Von este unul dintre ei.

- Faci bine că-mi vorbeşti despre el, exclamă domnul de Guermantes, aproape că uitasem că m-a invitat pentru luni la cină. De vreme ce-i străin, mi-e indiferent dacă este sau nu de partea lui Dreyfus. Mă lasă rece părerile lui. Dar cînd e vorba de un francez, lucrurile stau altfel. E adevărat că Swann este evreu. Dar pînă astăzi - iartă-mă, Froberville - avusesem slăbiciunea să cred că un evreu poate fi francez, mă refer la un evreu onorabil, la un om din lumea bună. Or, Swann era tocmai asta. Ei bine, mă sileşte să recunosc că m-am înşelat, de vreme ce îi ia partea acestui Dreyfus (care, vinovat sau nu, nu face nicidecum parte din mediul lui şi pe care nu l-ar fi întîlnit niciodată) împotriva unei societăţi care-1 adoptase şi-1 tratase ca pe unul dintre ai săi. Căci toţi am garantat pentru Swann şi m-aş fi pus chezaş pentru patriotismul său. Şi uite cum ne răsplăteşte! Mărturisesc că nu m-aş fi aşteptat niciodată la asta. Aveam o părere mai bună despre el.

Era inteligent (în genul lui, bineînţeles). Ştiu că a fost în stare să facă o căsătorie ruşinoasă. Ştii cine a suferit mult din pricina căsătoriei lui Swann? Nevastă-mea. Oriane afişează adeseori un fel de insensibilitate. Dar în fond ea simte totul cu o forţă extraordinară." Doamna de Guermantes, încîntată de felul cum îi era analizat caracterul, îl asculta cu o înfăţişare modestă,- nespunînd însă nici un cuvînt, spre a nu părea că încuviinţează acest elogiu, dar mai ales de teama de a-1 întrerupe. Domnul de Guermantes ar fi putut vorbi timp de o oră lespre acest subiect, şi ea ar fi rămas tot atît de nemişcată ca atunci cînd asculta muzică. „Ei bine, îmi amintesc că atunci cţnd a aflat despre căsătoria lui Swann, s-a simţit jignită; găsea °a e un gest urît din partea cuiva căruia îi arătasem atît de multă

81

prietenie. îl iubea mult pe Swann şi a fost foarte mîhnită. Nu-j aşa, Oriane?" Doamna de Guermantes crezu că trebuie să răspundă la o întrebare atît de

directă, în legătură cu un fapt care-i va permite să confirme, fără să pară că o face, laudele a căror înşiruire simţea că luase sfîrşit. Pe un ton timid şi simplu, şi "cu o înfăţişare cu atît mai studiată cu cît voia să pară mai „pătrunsă de emoţie", ea spuse cu blîndeţe şi modestie: „E adevărat, Basin nu se înşală.

- Şi totuşi lucrurile erau mai puţin grave. Ce vreţi, aşa-i iubirea, deşi, după părerea mea, ea trebuie să rămînă între anumite limite. L-aş scuza poate pe un tînăr, pe un mucos ce-şi poate pierde capul în faţa oricărei utopii, dar Swann, un bărbat inteligent, de o mare delicateţe, un fin cunoscător de tablouri, un intim al ducelui de Chartres, al lui Gilbert însuşi!" Tonul cu care domnul de Guermantes spunea toate acestea era de altminteri foarte simpatic, fără nici o urmă din vulgaritatea pe-care o arăta prea adeseori. Vorbea cu o tristeţe uşor indignată, dar totul în el exprima acea blîndă gravitate care constituie farmecul onctuos şi cuprinzător al anumitor personaje din tablourile lui

Rembrandt, al burgmestrului Six, de exemplu122. Simţeai că problema imoralităţii purtării lui Swann cu privire la afacerea Dreyfus nici măcar nu se punea pentru duce, într-atît era de neîndoielnică; el era mîhnit precum un tată care vede că unul dintre copiii săi, pentru educaţia căruia făcuse cele mai mari sacrificii, nimiceşte de bună voie situaţia strălucită pe care i-a dăruit-o şi necinsteşte - prin purtări dezmăţate, inadmisibile din punctul de vedere al principiilor sau prejudecăţilor de familie - un nume respectat. Este adevărat că domnul de Guermantes nu arătase odinioară o uimire la fel de mare şi de dureroasă cînd aflase că Saint-Loup era partizan al lui Dreyfus. Dar în primul rînd îl socotea pe nepotul său drept un tînăr ce a apucat pe un drum greşit şi care deci nu mai putea uimi pe nimeni prin purtările sale pînă în ziua cînd se va pocăi, în timp ce Swann era ceea ce domnul~de Guermantes numea „un om ponderat, un om ce ocupa o poziţie de prim ordin." Apoi şi mai ales, trecuse destul de multă

vreme, perioadă în care dacă, din punct de vedere istoric, evenimentele păreau a fi justificat în parte teza celor ce ţineau cu Dreyfus, opoziţia împotriva acestuia sporise în violenţă şi, din pur politică, devenise socială. Acum era o chestiune de militarism, de patriotism, şi valurile de mînie stîrnite în societate avuseseră răgazul de a dobîndi o forţă pe care nu o au niciodată la începutul unei furtuni.

82

V deti continuă domnul de Guermantes, chiar din punctul de lere al preaiubiţilor săi evrei, de vreme ce ţine neapărat să-i ute Swann a făcut o gafă cu consecinţe incalculabile. El Hovedeste.că sînt cu toţii uniţi în secret, şi că sînt oarecum bli^ati-sa-l ajute pe oricare individ din rasa lor, chiar dacă **nu-1** cunosc. Este o primejdie publică. Am fost prea îngăduitor, iar crafa pe care o face Swann va avea un răsunet cu atît mai mare cu cît el era stimat, ba chiar primit în mediul nostru, fiind aproape singurul evreu pe care-1 cunoşteam.

Lumea îşi va spune: *Ab uno disce omnes123."* (Satisfacţia de a fi găsit tocmai la momentul potrivit un citat atît de oportun lumină cu un surîs orgolios melancolia marelui nobil trădat.)

Doream foarte mult să ştiu ce se petrecuse într-adevăr între **prinţi** şi Swann, şi să-1 văd pe acesta, dacă mai era la faţa locului. „îţi voi spune", îmi răspunse ducesa, căreia tocmai .îi vorbeam despre această dorinţă a mea, „că eu nu ţin foarte mult să-1 văd, căci se pare, după cele ce mi s-au spus adineauri în salonul doamnei de Saint-Euverte, că ar vrea ca înainte de moartea lui să-i cunosc soţia şi fiica. Dumnezeule sfinte, sînt nespus de nefericită că e bolnav, dar nădăjduiesc că nu-i chiar atît de grav. Şi apoi ăsta nu-i totuşi un motiv, altminteri lucrurile s-ar aranja prea uşor. Un scriitor lipsit de talent ar trebui să spună doar atît: «Daţi-mi votul, ca să pot fi ales membra al Academiei. Soţia mea e pe moarte şi vreau să-i fac această ultimă bucurie.» Nu ar mai exista saloane dacă

am fi siliţi să-i cunoaştem pe toţi muribunzii. Vizitiul meu ar putea să-mi spună: «Fata mea e foarte bolnavă, vă rog să mă introduceţi în salonul prinţesei de Parma'24». Ţin foarte mult la Charles, şi m-ar mîhni să-1 refuz, de aceea prefer să evit a-i da prilejul să-mi ceară să-i cunosc soţia şofată. Nădăjduiesc din :oată inima că nu e pe moarte, cum spune, dar chiar dacă nu mai are mult de trăit, nu-i momentul să fac cunoştinţă cu aceste iouă creaturi care m-au lipsit timp de cincisprezece ani de cel mai plăcut dintre prietenii mei, şi pe care mi le va lăsa în spinare după ce va muri şi nu voi putea nici măcar să mă bucur întîlnindu-1 şi pe el!"

Dar domnul de Breaute se gîndise întruna, în tot acest lastimp, la dezminţirea pe care i-o dăduse colonelul de roberville. „Nu mă îndoiesc de exactitatea povestirii dumitale, dragă prietene, spuse el, dar povestirea mea am aflat-o dintr-o foarte bună sursă, şi anume de la prinţul de La Tour

Auvergne.

- Mă mir că un savant ca dumneata mai spune

83

încă prinţul de La Tour d’Auvergne, îl întrerupse ducele de Guermantes, doar ştii că lucrurile nu stau aşa. Nu mai exista decît un singur descendent al acestei familii: unchiul Orianei, ducele de Bouillon1-5.

- Fratele doamnei de Villeparisis?" am întrebat eu, amintindu-mi că aceasta era o domnişoară de Bouillon. ,,Chiar el. Oriane, te salută doamna de Lambresac126,"

Şi într-adevăr, vedeai cum din cînd în cînd se înfiripă şi trece, precum o stea căzătoare, un slab surîs adresat de ducesa de Lambresac vreunei persoane pe care o recunoscuse. In loc să se precizeze însă într-o afirmaţie activă, într-un limbaj mut, dar limpede, acest surîs se îneca aproape pe dată într-un fel de extaz ideal şi confuz, în timp ce capul se înclina într-un gest de preafericită binecuvîntare, amintindu-1 pe cel adresat unei mulţimi de tinere credincioase de către un înalt prelat cam ramolit. Doamna de Lambresac nu era cîtuşi

de puţin ramolită. Dar eu mai avusesem prilejul să cunosc acest gen special de distincţie desuetă. La Combray şi la Paris, toate prietenele bunicii, cînd se aflau într-o reuniune’ mondenă, obişnuiau să salute cu o înfăţişare tot atît de serafică pe cît o aveau cînd întîlneau vreo cunoştinţă la biserică, în timpul slujbei sau la o înmormîntare, cunoştinţă căreia îi strecurau cu glas scăzut un bună ziua ce devenea parcă pe buzele lor o rugăciune. Or, o (rază a domnului de Guermantes avea să desăvîrşească apropierea pe care o făceam „Dar l-ai văzut pe ducele de Bouillon, îmi spuse domnul de Guermantes. Tocmai ieşea din biblioteca mea cînd intrai dumneata. E un domn scund şi cu părul alb."’ Era cel pe care-1 luasem drept un mic-burghez din Combray; acum, gîndindu-mă bine, înţelegeam că seamănă cu doamna de Villepaefsis. Similitudinea dintre saluturile vaporoase ale ducesei de Lambresac şi cele ale prietenelor bunicii începuse să mă intereseze, arătîndu-mi că în mediile înguste şi închise, indiferent

dacă aparţin micii burghezii sau marii nobilimi, vechile maniere persistă, îngăduindu-ne, ca unor arheologi, să regăsim ceea ce putea fi educaţia, şi partea sufletească pe care ea o reflectă, pe vremea vicontelui d’Arlincotirt127 şi a Loîsei Puget12a. Desăvîrşita asemănare dintre un mic-burghez din Combray de aceeaşi vîrstă şi ducele de Bouillon îmi amintea acum şi mai bine (fapt ce mă frapase atît de mult cînd văzusem, pe un daghereotip, că bunicul lui Saint-Loup, ducele de La Rochefoucauld129, seamănă întru totul, prin haine, înfăţişare şi atitudine, cu unchiul meu) că

84

l’ferenfele sociale, şi chiar individuale, se topesc, la distanţă, uniformitatea unei epoci. Adevărul este că asemănarea

■smintelor şi, de asemenea, reverberaţia, pe chip, a spiritului ocii ocupă un loc mult mai mare decît cel deţinut de castă,

-are are importanţă doar pentru amorul propriu al

celui interesat

’: pentru imaginaţia celorlalţi, astfel încît nu-i nevoie să străbaţi taleriile Luvrului spre a-ţi da seama că un mare nobil de pe vremea lui Ludovic-Filip este mai puţin diferit de un burghez de pe vremea lui Ludovic-Filip decît de un mare nobil din timpul lui Ludovic al XV-lea.

în acel moment, un muzicant bavarez cu plete lungi, protejat al prinţesei de Guermantes, o salută pe Oriane. Aceasta îi răspunse printr-o înclinare a capului, dar ducele, furios cînd văzu că soţia lui salută pe cineva ce-i era lui necunoscut, un individ cu o înfăţişare destul de ciudată şi care, după cîte ştia domnul de Guermantes, avea o reputaţie foarte rea, se întoarse către soţia lui cu un aer întrebător şi teribil, ca şi cum ar fi spus: „Cine-i ostrogotul ăsta?" Situaţia bietei doamne de Guermantes era destul de complicată, şi dacă muzicantului i-ar fi fost cîtuşi de cît milă de această soţie martiră, el s-ar fi îndepărtat în mare grabă. Dar, fie din dorinţa de a nu

îngădui acea umilire la care fusese supus în public faţă de prietenii cei mai vechi din cercul ducelui, a căror prezenţă motivase poate întrucîtva tăcutul său salut, şi pentru a arăta că pe bună dreptate, şi nu fără a o cunoaşte, o salutase pe doamna de Guermantes, fie ascultînd de inspiraţia obscură şi irezistibilă a gafei, care îl îndemnă -într-un moment cînd ar fi trebuit să se încreadă mai curînd în spiritul protocolului - să aplice protocolul în însăşi litera lui, muzicantul se apropie şi mai mult de doamna de Guermantes şi îi spuse: „Doamnă ducesă, aş vrea să vă rog să-mi acordaţi cinstea de a mă prezenta ducelui." Doamna de Guermantes era întru totul nefericită. Deşi soţie înşelată, era totuşi ducesa de Guermantes şi nu putea să pară a fi lipsită de dreptul de a-i prezenta soţului ei pe oamenii pe care-i cunoştea. „Basîn, spuse ea, îngăduie-mi să ţi—1 prezint pe domnul d’Herweck130." „Nu te întreb dacă te duci mîine la doamna de Saint-Euverte", îi spuse colonelul de Froberville doamnei de Guermantes, pentru

terge impresia penibilă stîrnită de cererea intempestivă a **domnului** d’Herweck. „Va veni tot Parisul." întorcîndu-se cu o Slngură mişcare şi parcă dintr-o singură bucată către muzicantul idiscreţ, înfruntîndu-1, monumental, mut, mînios, asemenea 1 Jupiter aruncătorul de fulgere, ducele de Guermantes

I

85

rămase nemişcat cîteva secunde, cu ochii scînteind de furie si uimire, cu părul creţ şi răvăşit de parcă ar fi ieşit din craterul unui vulcan. Apoi, tîrît parcă de singurul impuls ce-i îngăduia să ducă Ia îndeplinire politeţea ce-i fusese cerută, şi după ce arătase prin atitudinea sa sfidătoare că-i ia pe toţi drept martori că nu-1 cunoaşte pe muzicantul bavarez, încrucişîndu-şi la spate mîinile înmănuşate în alb, se aplecă înainte şi-1 ferici pe muzicant cu un salut atît de adînc, exprimînd o atît de mare uluire şi mînie, atît de brusc, atît de violent, încît artistul, tremurînd din toate mădularele, făcu un

pas îndărăt încovoindu-se, pentru a nu primi în pîntec o puternică lovitură de cap. „Dar eu nu voi fi la Paris, îi răspunse ducesa colonelului de Froberville. Trebuie să-ţi spun (deşi nu s-ar cuveni să fac o asemenea mărturisire) că am ajuns la vîrsta mea fără să fi văzut vitraliile bisericii din Monfort-l'Amaury1". E ruşinos, dar e adevărat. Atunci, pentru a ieşi din această vinovată ignoranţă, mi-am făgăduit că mă voi duce să le văd mîine." Domnul de Breaute surîse cu fineţe. El înţelese că dacă ducesa putuse să rămînă pînă la vîrsta ei fără să contemple vitraliile bisericii din Montfort-rAmaury, această vizită artistică nu căpăta dintr-o dată caracterul urgent al unei intervenţii „la cald" şi ar fi putut, fără nici o primejdie, după ce fusese amînată vreme de mai bine de douăzeci şi cinci de ani, să mai aştepte încă douăzeci şi patru de ore. Proiectul ducesei era doar hotărîrea luată, în maniera Guermantes, că salonul Saint-Euverte nu era cu adevărat ceea ce trebuie, ci un salon unde erai invitat pentru ca amfitrioana să "se poată mîndri cu (

numele tău într-o cronică din *Le Gaulois*, un salon ce va decerna un premiu de supremă eleganţă acelor femei sau, în orice caz, acelei femei, dacă ea va fi singura, care nu-şi vor face apariţia. Veselia delicată a domnului de Breaute, sporită de acea plăcere poetică pe care o simţeau oamenii din lumea mare cînd o vedeau pe doamna de Guermantes săvîrsind lucruri pe care, dată fiind situaţia lor mai puţin importantă, ei nu şi le-ar fi putut îngădui, dar a căror imagine îi făcea să surîdă precum ţăranul legat de glie ce vede trecînd pe lîngă el oameni mai liberi şi mai norocoşi, acea plăcere delicată nu avea nici o legătură cu încîntarea tainică, dar nebunească, pe care o simţi pe dată domnul de Froberville.

Străduindu-se să-şi ascundă hohotele de rîs, domnul de Froberville s’e făcuse roşu ca un cocoş şi, cu vorbele întretăiate de sughiţuri bucuroase, el exclamă cu mare milă: „Biata mea mătuşă Saint-Euverte o să se îmbolnăvească de necaz! Sărmana

eie! Să lipsească tocmai ducesa! Ce lovitură! O să crape de irare!" adăugă el, murind de rîs. Şi, beat de fericire, dădea

!r^picioare şi îşi freca mîinile. Surîzînd numai cu un ochi şi cu

1 colt al gurii către domnul de Froberville, preţuindu-i tentia, dar plictisindu-se de moarte totuşi în preajma lui, loam’na’ de Gurmantes se hotărî în cele din urmă să-1

părăsească. „",.,„,

Iartă-mă, sint *obligata* sa-mi iau ramas-bun de la dumneata", îi spuse ea, ridicîndu-se cu o expresie resemnată şi melancolică, de parcă s-ar fi simţit foarte nenorocită. Sub incantaţia ochilor ei albaştri, vocea ei dulce şi muzicală te trimitea cu gîndul la plîngerea poetică a unei zîne. „Basin vrea să mă duc să vorbesc puţin cu Mărie." De fapt, nu mai voia să-1 audă pe Froberville, care spunea întruna că o invidiază pentru că

se duce la Montfort-rAmaury, deşi ea ştia foarte bine că e pentru prima oară cînd el aude pomenindu-se despre aceste vitralii şi că, pe de altă parte, el n-ar fi renunţat pentru nimic în lume la petrecerea dată de doamna de Saint-Euverte. „La revedere, abia dacă ţi-am vorbit, dar aşa se întîmplă în asemenea ocazii, abia dacă ne vedem între noi, şi nu ne spunem lucrurile pe care am vrea să ni le spunem. De altfel, pretutindeni în viaţă se întîmplă la fel. Să nădăjduim că după moarte va fi mai bine. Cel puţin nu va mai fi nevoie să apărem în rochii decoltate. Dar cine ştie? Poate că la marile petreceri ne vom arăta oasele şi viermii. De ce nu? Uită-te la bătrîna Rampillon, găseşti că există vreo diferenţă între ea şi un schelet îmbrăcat într-o rochie decoltată? Este adevărat că are toate drepturile, căci a împlinit cel puţin o sută de ani. Era unul dintre monştrii sacri în faţa cărora refuzam să mă înclin cînd mi-am făcut debutul în lume. O credeam moartă de foarte multă vreme; asta ar fi e altfel singura explicaţie a spectacolului pe care ni-1 oferă.

Spectacol impresionant şi liturgic. Un adevărat «Cam- posanto132»!" Ducesa se îndepărtase de Froberville, dar el se ropie din nou de ea: „Aş vrea să vă spun încă ceva." Ea îi aspunse pe un ton arogant, oarecum agasată: „Ce mai este?"

r el, temîndu-se ca ea să nu-şi schimbe în ultima clipă lotărîrea de a,se duce la Montfort-’l’Amaury: „Nu îndrăznisem sa vă vorbesc din cauza doamnei de Saint-Euverte, ca să nu o urnesc, dar de vreme ce tot nu veniţi la petrecerea ei, pot să spun că sînt fericit pentru dumneavoastră, căci în casă mai

"Iţă lume are rujeolă!

- Dumnezeule!" spuse Oriane, care se

-mea de boală. „Eu am fost bolnavă de rujeolă, şi nu te poţi

87

îmbolnăvi de două ori.

- Asta spun medicii; dar eu cunosc persoane care au avut-o chiar şi de patru ori. Oricum, **ştiţi** despre ce-i

vorba." Cît priveşte domnul de Froberville, el nu s-ar fi hotărît să lipsească de la petrecerea pe care o aştepta de atîtea luni decît dacă această rujeolă fictivă l-ar fi molipsit şi pe el, ţintuindu-1 la pat. Va avea plăcerea să vadă atîtea femei elegante! Şi bucuria, încă şi mai mare, de a constata anumite lucruri ratate, şi mai ales satisfacţia de a se putea lăuda multă vreme că a fost în preajma celor dintîi şi, exagerînd sau inventîndu-le, de a le deplînge pe celelalte.

Am profitat de faptul ca ducesa îşi schimba locul, pentru a mă ridica şi eu şi a mă duce în salonul unde se fuma, căci voiam să aflu ce s-a întîmplat cu Swann. „Să nu crezi nici măcar un singur cuvînt din ce a povestit Babal, îmi spuse ea. Niciodată micuţa Mole nu s-ar fi amestecat în asemenea lucruri. Ni se spune asta spre a ne atrage. Nu primesc pe nimeni şi nu sînt invitaţi nicăieri. El însuşi mărturiseşte: «Noi rămînem arnîndoi, singuri-singurei, la gura sobei». Şi cum el spune totdeauna *noi*, nu ca' un rege, ci referindu-se la soţia sa,

nu insist. Dar sînt cum nu se poate mai lămurită", adăugă ducesa. Ea şi cu mine ne-am încrucişat în cale cu doi tineri a căror frumuseţe extraordinară şi cu totul diferită îşi avea originea în una şi aceeaşi femeie. Erau cei doi fii ai doamnei de Surgis, noua amantă a ducelui de Guermantes. Făptura lor strălucea, perfectă ca aceea a mamei, dar pentru fiecare altminteri, într-unui trecuse, unduitoare într-un trup viril, regala prestanţă a doamnei de Surgis, şi aceeaşi paloare ardentă, roşcată şi sacră se vedea pe obrajii de marmură ai mamei şi ai fiului; dar fratele căpătase fruntea gFeacă, nasul desăvîrşit, gîtul de statuie, privirea nesfîrşit de profundă; alcătuită astfel din felurite daruri pe care zeiţa le împărţise, dubla lor frumuseţe oferea plăcerea abstractă a gîndului că pricina acestei frumuseţi se afla în afara lor; ai fi spus că principalele atribute ale mamei se întruchipaseră în două corpuri diferite; că unul dintre tineri avea statura mamei şi tenul ei, iar celălalt privirea, precum acele fiinţe divine care nu erau decît Forţa şi Frumuseţea **lui** Jupiter

sau a Minervei133, Erau plini de respect faţă de domnul de Guermantes, despre care spuneau: „E un foarte bun prieten al părinţilor noştri"; cel mai mare crezu totuşi că era mai prudent să nu vină să o salute pe ducesă, cunoscînd, fără a-J înţelege poate cauza, duşmănia acesteia faţă de mama lui, **şi,** văzîndu-ne, întoarse uşor capul. Cel mai mic, care îşi imita

88

Heauna fratele, pentru că, fiind stupid şi miop, nu îndrăznea ibă o părere personală, îşi înclină capul în acelaşi fel, şi Sa îndoi se strecurară către sala de jocuri, unul îndărătul celuilalt, ca două figuri alegorice.

Tocmai cînd ajungeam în acea sala, am fost oprit de marchiza de Citri, încă frumoasă, dar spumegînd de indignare ape cupă de clipă. Nobilă din naştere, ea căutase şi izbutise ă facă o căsătorie strălucită, măritîndu-se cu domnul de Citri, î cărui străbunică era o Aumale-Lorraine134. Dar de îndată ce obţinuse această satisfacţie, firea ei înclinată să nege totul o făcuse să

simtă faţă de oamenii din lumea mare o silă care nu o împiedica totuşi să participe la viaţa mondenă. Nu numai că în timpul vreunei serate îşi bătea joc de toată lumea, dar această batjocură era atît de violentă, încît nici chiar rîsul nu i se părea îndeajuns de usturător, ea preschimbîndu-1 într-un şuierat gutural: „Ah!" îmi spuse, arătîndu-mi-o pe ducesa de Guermantes care tocmai mă părăsise şi se afla la oarecare depărtare, „nu înţeleg cum de poate să ducă o asemenea viaţă." Aceste cuvinte erau oare rostite de o sfîntă furibundă, şi care se miră că păgînii nu ajung prin ei înşişi la adevăr, sau de o anarhistă dornică de măcel? Oricum, ele nu erau deloc îndreptăţite. Mai întîi, „viaţa pe care o ducea" doamna de Guermantes se deosebea foarte puţin (exceptînd acea indignare) de cea dusă de doamna de Citri. Doamna de Citri era uluită cînd vedea că ducesa este capabilă de uriaşul sacrificiu de a asista la o serată a Mariei-Gilbert. Trebuie să spunem totuşi că doamna de Citri o iubea mult pe prinţesă, care era într-adevăr foarte bună, şi că

ea ştia că, ducîndu-se la serata acesteia, îi face o mare plăcere. De aceea, pentru a veni la acea petrecere, renunţase la vizita unei dansatoare pe care o credea de geniu şi care urma să o iniţieze în misterele coregrafiei ruse. Un alt motiv care tempera mînia concentrată simţită de doamna de **Citri** cînd o vedea pe Oriane salutînd invitaţii era că doamna de Guermantes, deşi într-o stare cu mult mai puţin înaintată, prezenta simptomele răului de care suferea doamna de Citri. ^rn văzut, de altminteri, că ea purta germenii acelui rău încă din naştere. Mai inteligentă decît doamna de Citri, doamna de Guermantes ar fi avut mai multe drepturi decît ea l^acel ^îlisrn (care nu era numai monden), dar este adevărat că uimite calităţi ne ajută mai mult să suportăm defectele ■"oapelui şi mai puţin să-1 facem să sufere; iar un om de mare ent va acorda de obicei mai puţină atenţie prostiei celuilalt

decît ar face-o un prost. Am descris îndelung genul de inteligenţă al ducesei, pentru a vă convinge că, deşi nu avea nimic comun cu o inteligenţă superioară, era totuşi inteligenţă, o inteligenţă ce se pricepea să folosească (precum uiî traducător) diferite forme de sintaxă. Or, nimic de acest fel nu părea să-i dea doamnei de Citri dreptul de a dispreţui calităţi ce semănau într-atît de mult cu ale sale. Ea găsea că toată lumea este idioată, dar în conversaţia,. în scrisorile ei se arăta mai curînd inferioară celor pe care-i trata cu atîta dispreţ. Simţea, de altfel, o asemenea nevoie de a distruge, încît, cînd renunţă aproape cu desăvîrşire să mai iasă în lume, plăcerile pe care le căută aveau să sufere rînd pe rînd din cauza teribilei ei puteri de a nimici totul. După ce părăsi seratele pentru audiţii muzicale; ea începu să spună: ,,îţi place să asculţi aşa ceva? Poate din cînd în cînd nu-i rău să facem şi asta. Dar cît e de plictisitor! Să nu-mi mai vină nimeni să-mi vorbească de Beethoven, e atît de găunos!" Despre Wagner, apoi despre Franck,

despre Debussy, nu-şi dădea nici măcar osteneala să spună că sînt „găunoşi", ci se mulţumea să facă un gest elocvent. Curînd totul fu plictisitor. „Lucrurile frumoase sînt tare plictisitoare! vdă plictisesc de moarte cînd trebuie să mă uit la tablouri. Ai dreptate, e atît de plictisitor să scrii scrisori!" In cele din urmă ea ne spuse că viaţa însăşi este o mare plictiseală, fără a se şti foarte bine la ce termeni de comparaţie se referea.

Nu ştiu dacă era din pricma a ceea ce spusese ducesa de Guermantes, în prima seară cînd cinasem la ea, despre această încăpere, dar sala de jocuri, unde se şi fuma - cu pardoseala ei colorată şi înfăţişînd diferite scene mitologice, cu trepiedurile sale, cu figurile sale de zei şi de animale care te priveau, cu sfincşii alungiţi pe braţele fotoliilor şi, mai ales, cu uriaşa masa de marmură acoperită cu un mozaic smălţuit, înfăţişînd semne simbolice oarecum imitate din arta etruscă şi egipteană - mi se păru o adevărată cameră magică. Or, pe un fotoliu din apropierea mesei strălucitoare şi

augurale, domnul de Charlus, neatingîndu-se de nici o carte de joc, insensibil Ia ceea ce se petrecea în jurul lui, incapabil să-şi dea seama că eu tocmai intrasem, semăna cu un magician ce alcătuia un horoscop, conc§ntrîndu-şi întreaga putere de voinţă şi de judecată. Nu numai că arăta, în timp ce-şi holba ochii, ca o Pitie pe trepiedul ei, dar, pentru ca nimic să nu-1 abată de la o lucrare care cerea ca pînă şi mişcările cele mai simple să înceteze, el (asemenea unui calculator ce nu vrea să facă nimic altceva atîta vreme cît

rezolvat problema ^e care o are în faţă) pusese alături de foi pe care o ţinea în gură cu cîteva clipe mai înainte şi e nu o mai putea fuma, într-atît de departe era dus cu 16 tea Zărind cele două divinităţi ghemuite pe braţele fotoliu-" din fata lui, ai fi putut crede că baronul încerca să descopere U iama Sfinxului, sau poate mai curînd pe cea a unui tînăr şi viiToedip, ce "stătea în acel fotoliu, jucînd cărţi. Or, figura asupra căreia domnul de

Charlus îşi aplica atît de concentrat toate facultăţile spirituale, şi care nu era, la drept vorbind, dintre cele pe care le studiem de obicei *more geometrico*, era cea pe care i-o propuneau liniile chipului tînămlui marchiz de Sur^is; ea părea, într-atît de absorbit era domnul de Charlus privind-o, un joc de cuvinte încrucişate, o ghicitoare, o problemă de algebră a cărei enigmă sau formulă ar fi încercat să o găsească. în faţa lui, semnele sibilinice şi figurile înscrise pe acea masă a Legii păreau cheia magică ce avea să-i îngăduie bătrînului vrăjitor să ştie îh ce sens se orienta destinul tînărului. Deodată, îşi dădu seama că-1 priveam, îşi înălţă capul ca şi cum ar fi ieşit dintr-un vis şi îmi surîse, roşind. In acea clipă, celălalt fiu al doamnei de Surgis veni alături de cel care juca, spre a-i privi cărţile. Cînd domnul de Charlus află de la mine că erau fraţi, chipul lui nu putu ascunde admiraţia pe care i-o inspira o familie ce crease capodopere atît de splendide şi atît de diferite. Iar entuziasmul baronului ar fi fost sporit dacă acesta ar fi

aflat că cei doi fii ai doamnei de Surgis-le-Duc nu erau numai din aceeaşi mamă, dar şi din acelaşi tată. Copiii lui Jupiter sînt diferiţi, dar pentru că el s-a căsătorit mai întîi cu Metis, al cărei destin era să dea viaţă unor copii înţelepţi, apoi cu Themis, şi apoi cu Eurynoma, cu Mnemosiha, cu Leto, şi doar în cele din urmă cu Junona. Dar doamna de Surgis zămislise cu acelaşi tată doi fii care-şi dobîndiseră frumuseţea de la ea, ’dar o frumuseţe diferită1".

Am avut în sfîrşit plăcerea să-1 văd intrînd pe Swann în acea încăpere, care era atît de mare, încît el nu mă zări la început. O plăcere amestecată cu tristeţe, cu o tristeţe pe care nu o simţeau poate ceilalţi invitaţi, dar care pentru ei consta în acea fascinaţie pe care o exercită formele neaşteptate şi bizare e unei morţi apropiate, ale unei morţi ce, după cum spune poporul, stă scrisă pe.un chip. Şi toate privirile se năpustiră, cu

0 U1mire aproape jignitoare, în care intra o anume curiozitate indiscretă, cruzime, o întoarcere spre sine,

liniştită şi preocu- a totodată (amestec de *suave mari magno* şi de *memento*

91

Quia p

cu

nu

obiş

Mi

s

tare *cî* trebuie

92

\ , e obosit fiind, căldura unui salon însufleţit, chipul i se " pune şi i se învineţeşte stricîndu-se parcă precum o pară ' coaptă sau o cană cu lapte stătut. Mai mult ăl lui

C i d ineţeşte stricîndu-se parcă precum o p coaptă sau o cană cu lapte stătut. Mai mult, părul im <f nn se rărise, şi, după cum spunea doamna de Guermantes, * f;

aVut nevoie, precum o blană care năpîrleşte, de îngrijiri. T cinai voiam să străbat salonul unde se fuma şi să-i vorbesc i ,j Swann cînd, din nefericire, am simţit cum cineva îmi pune mîna pe umăr: ,,Bună ziua, dragul meu, mă aflu la Paris pentru natmzeci si opt de ore. Am trecut pe la tine, mi s-a spus că eşti aici. Asa că ţie îţi datorează mătuşa mea cinstea să mă aibă aici de faţă." Era Saint-Loup. I-am spus cît de minunată mi se pare acea casă. ,,Da, seamănă cu un monument istoric. Dar pe mine asta mă plictiseşte de moarte. Să nu ne aşezăm lîngă unchiul Palamede, pentru că n-o să mai scăpăm de el. Doamna Mole (căci ea e ultima lui victimă) tocmai a plecat şi este cu totul descumpănită. Se pare că era un adevărat spectacol, că nu a părăsit-o nici măcar o singură clipă, că nu s-a dezlipit de ea decît după ce a urcat-o în trăsură. Nu am nimic cu unchiul, numai că găsesc cam ciudat că acei consiliu de familie care s-a arătat întotdeauna atît de sever cu mine, este alcătuit tocmai din iudele cele mai desfrînate, începînd cu cel

mai desfrînat dintre toţi, cu unchiul meu Charlus, ce-mi este şi tutore, care a avut tot atîtea femei cît si Don Juan şi se fine după fuste şi la vîrsta lui. La un mement dat a fost vorba să fiu pus sub supravegherea unui consiliu judiciar. Mă gîndesc cît vor fi rîs toţi aceşti bătrîni dezmăţaţi cînd se întîlneau spre a-mi discuta purtarea şi mă chemau să-mi facă morală şi să-mi spună cît de mult o mîhnesc pe maică-mea. Cercetează puţin felul cum este alcătuit consi- * iul, parcă i-au ales anume pe cei mai fustangii." Cu excepţia nnului de Charlus, cu privire la care uimirea prietenului i nu mi se părea mai justificată, dar pentru alte motive şi e aveau de altfel să se modifice mai tîrziu în mintea mea, sbert greşea cînd găsea că este neobişnuit ca unui tînăr să-i ea lecţii de înţelepciune tocmai rudele care au păcătuit cel mai mult în viaţă, sau păcătuiesc încă.

rie şi dacă atavismul, asemănările familiale ar fi singurele "n cauză, este inevitabil ca unchiul ce dă lecţii să aibă aproape ;|eaşi cusururi ca şi nepotul pe care a

fost însărcinat să-1 Uca pe calea cea bună. Unchiul nu este de altminteri cîtuşi de g fm’pocrit, înşelat fiind de facultatea pe care o au oamenii de *eit* °dată cu fiecare nouă împrejurare că e vorba „de a » facultate ce le îngăduie să adopte erori artistice,

93

ISBN 973-34-0684-8

■HM

politice etc, fără să-şi dea seama că sînt aceleaşi pe care le-au! luat cu zece ani în urmă drept adevăruri, în legătură cu o altă şcoală de pictură pe care o condamnau, cu o altă afacere politică despre care credeau că merită ura lor, şi pe care acum le acceptă fără să le recunoască sub un nou travesti. De altfel chiar dacă greşelile unchiului sînt diferite de cele ale nepotului ereditatea poate fi totuşi într-o oarecare măsură la originea lor, căci efectul nu seamănă totdeauna cu cauza, aşa cum copia seamănă cu originalul, şi chiar

dacă greşelile unchiului sînt mai grave, el poate foarte bine să Ie creadă mai puţin grave.

Cînd domnul de Charlus îl mustra cu indignare pe Robert, care de altfel nu cunoştea adevăratele gusturi ale unchiului său, în acea perioadă, şi chiar dacă ar fi fost cea în care baronul condamna propriile-i gusturi, el ar fi putut fi cu desăvîrşire sincer găsind că, din punctul de vedere al omului de lume, Robert era cu mult mai vinovat decît el. Oare Robert, şi tocmai atunci cînd unchiul său fusese însărcinat să-l aducă pe calea cea" dreaptă, nu fusese cît pe ce să se excludă singur din lumea lui? Oare nu fusese cît pe ce să fie dat afară din Jockey-"Club? Nu era oare batjocorit de toţi din cauza cheltuielilor nebuneşti pe care le făcea pentru o femeie de cea mai joasă speţă, a prieteniei cu tot felul de oameni - scriitori, actori, evrei - dintre care nici unul nu aparţinea societăţii înalte, a opiniilor sale care nu se deosebeau de cele ale trădătorilor, a durerii pe care le-o pricinuia tuturor a lor săi? Prin ce se putea compara

această viaţă scandaloasă cu cea a domnului de Charlus, ce ştiuse, pînă atunci, nu numai să-şi păstreze, dar chiar să-şi sporească prestigiul de Guermantes, fiind în societate o fiinţă cu totul privilegiată, căutată, adulată de societatea cea mai aleasă, şi care, căsătorit cu o prinţesă de Bourbon138, femeie cu totul superioară, ştiuse să o facă fericită, instituise în memoria ei un cult mai fervent, mai riguros decît se obişnuieşte în lumea bună, şi fusese astfel nu numai un bun fiu, dar şi un bun soţ?

„Dar eşti sigur că domnul de Charlus a avut chiar atît de multe amante?" l-am întrebat, nu, desigur, cu intenţia diabolică de a-i dezvălui lui Robert secretul pe care-1 surprin-sesem, dar uşor enervat auzindu-1 cum susţine cu atîta certitudine şi siguranţă de sine o părere greşită. El se mulţumi să ridice din umeri ca răspuns la ceea ce credea a fi din partea mea o mare naivitate. „Dar nu-1 condamn, găsesc că are deplină dreptate." Şi începu să-mi schiţeze o teorie care i-ar fi făcut oroare Ia Balbec (unde nu numai că-i înfiera pe seducători, dar

■ dea ca moartea e singura pedeapsă pe măsura crimei lor). Dar atunci era încă îndrăgostit şi gelos. Ajunse chiar să facă în f ta mea elogiul caselor de rendez-vous. „Numai acolo găseşti n pantof pe măsura ta, cum spunem noi la regiment." Nu mai avea faţă de aceste locuri dezgustul ce-1 cuprinsese la Balbec cînd făcusem aluzie la ele, şi, auzindu-1 acum, i-am spus că Rloch mă dusese şi pe mine la o casă de rendez-vous, dar Robert îmi răspunse că cea unde se ducea Bloch era probabil cu totul mizerabilă, un fel de rai al săracilor." „La urma urmei, depinde: unde te-a dus?" I-am răspuns evaziv, căci mi-am amintit că era casa unde acea Rachel, pe care Robert o iubise atît de mult’39, se vindea pentru un ludovic. „In orice caz, o să te duc să vezi locuri mult mai reuşite, unde există nişte femei formidabile." Auzindu-mă că-mi exprim dorinţa să mă ducă oricît de repede la casele de rendez-vous pe care le cunoştea şi care erau, fără îndoială, superioare celei pe

care mi-o arătase Bloch, îmi răspunse cu o sinceră mîhnire că nu poate de data asta, de vreme ce pleca a doua zi. „Ne vom duce data viitoare, spuse el. O să vezi, poţi întîlni acolo chiar şi fete tinere, adăugă el cu un aer misterios. Există o domnişoară de... cred d’Orgeville140, îţi voi spune exact numele ei, care este fata unor oameni foarte bine; mama ei e_, pare-se, o La Croix-TEveque141, sînt chiar .oarecum rude, dacă nu greşesc, cu mătuşa Oriane. De altfel, e de ajuns s-o vezi ca să-ţi dai seama că este fata unor oameni de familie bună (am simţit cum se întinde timp de o clipă peste vocea lui Robert umbra duhului Guermantes, care trecu precum un nor, dar la mare înălţime, şi fără a se opri). Mi se pare ceva de-a dreptul miraculos. Părinţii sînt mereu bolnavi şi nu se pot ocupa de ea. Micuţa îşi mai omoară astfel plictiseala şi mă bizui pe tine: distreaz-o!

- Cînd te întorci?

- Nu ştiu; dacă nu ţii să ai ducese cu orice preţ (titlul de ducesă fiind pentru aristocraţie singurul care

desemnează un rang cu deosebire strălucit, după cum, pentru popor, titlul de prinţesă), într-un alt gen există si prima cameristă a doamnei PutbW2"

In acea clipă intră în salon doamna de Surgis, care-şi căuta fiii. Zărind-o, domnul de Charlus se îndreptă către ea cu

0 amabilitate ce o surprinse pe marchiză într-un mod cu atît mai plăcut cu cît ea se aştepta la o mare răceală din partea baronu-

Ul> care se erijase totdeauna în protectorul Orianei, fiind singu- din familie - familie prea adeseori îngăduitoare cu

Xlgenţele ducelui din cauza moştenirii şi din invidie faţă de

95

ducesă - ce le ţinea necruţător la distanţă pe amantele fratelui său. De aceea doamna de Surgis ar fi înţeles foarte bine motivele atitudinii de care se temea

din partea baronului, dar. nu le bănui cîtuşi de puţin pe cele ale primirii cu totul "opuse pe care el i-o făcu. EI îi vorbi cu admiraţie despre portretul ei picta! odinioară de Jacquet14’. Această admiraţie se transformă chiar într-un entuziasm care, chiar dacă era în parte interesat şi încerca să o împiedice pe marchiză să se îndepărteze de el, vrînd s-o „ţină pe loc", cum spunea Robert despre armatele duşmane pe care vrei să le imobilizezi într-un anume punct, era poate, de asemenea, sincer. Căci deşi fiecare admira la fiii doamnei de Surgis mersul de regină şi ochii acesteia, baronul putea simţi o plăcere inversă, dar la fel de vie, regăsind aceste farmece îmbinate în mama celor doi fii, ca într-un portret care nu inspiră prin el însuşi dorinţe, ci le hrăneşte cu admiraţia estetică pe care o inspiră, pe cele pe care le trezeşte. Acestea dădeau un farmec voluptuos pînă şi portretului pictat de Jacquet, şi baronul l-ar fi cumpărat chiar în acea clipă, pentru a studia pe el genealogia fiziologică a celor doi tineri Surgis.

„Vezi că nu exageram, îmi spuse Robert, e de-ajuns să te uiţi la atenţiile cu care unchiul meu o înconjoară pe doamna de Surgis. Ba asta chiar mă miră. Dacă Oriane ar şti, ar fi furioasă. Trebuie să recunoaştem că sînt destule femei aici şi că nu tocmai doamna de Surgis merită o asemenea curte", adăugă el; ca toţi cei ce nu sînt îndrăgostiţi, el îşi închipuia că alegem persoana pe care o iubim după nenumărate deliberări şi în funcţie de calităţi şi împrejurări convenabile. De altfel, înşelîndu-se în privinţa unchiului său, pe care-1 credea interesat de femei, Robert. plin de ranchiună, vorbea despre domnul de Charlus cu prea multă uşurinţă. Faptul de a fi nepotul cuiva lasă totdeauna urme. Adeseori o deprindere ereditară este transmisă, mai devreme ori mai tîrziu, prin mijlocirea unchiului. Am putea face astfel o întreagă galerie de portrete, cu titlul comediei germane *Unchi şi nepot144*, în care l-am vedea pe unchi veghind cu străşnicie, deşi fără voia lui, ca nepotul să ajungă să-i semene. Voi adăuga chiar că

această galerie ar fi incompletă, dacă nu ar figura aici şi unchii ce nu sînt legaţi printr-o adevărată legătură de rudenie, ei nefiind decît unchii soţiei nepotului. Domnii de Charlus sînt, într-adevăr, în asemenea măsură convinşi că numai ei sînt soţi buni şi singurii care nu pot stîrni gelozia unei femei, încît, în general, din dragoste pentru nepoata lor, o pun să se căsătorească tot cu un Charlus.

96

ce încîlceşte şi mai mult ghemul asemănărilor. Iar fostei fată de nepoată i se adaugă uneori dragostea faţă de idnicul acesteia. Asemenea căsătorii nu sînt rare, şj adeseori dras

1 sînt ceea ce îndeobşte numim căsătorii fericite.

Despre ce vorbeam? Ah! despre blonda aceea înaltă, : merista doamnei Putbus. Ei îi plac şi femeile, dar cred că asta e indiferent; pot să-ţi spun că n-am văzut niciodată o fiinţă mai frumoasă.

- Mi-o închipui semănînd cu femeile din tablourile

lui Giorgione145.

- Da, extraordinar de mult! Ah! Iacă aş avea timp să trec prin Paris, cîte lucruri minunate ar fi e făcut! Apoi treci la alta! Căci, crede-mă, iubirea nu merită prea multă bătaie de cap, m-am deşteptat, nu mai sînt ca pe vremuri." Pe dată mi-am dat seama, cu uimire, că nu mai dădea doi bani nici pe literatură, deşi, cu prilejul ultimei noastre întîlniri, se arătase dezamăgit doar cu privire la literaţi. („Aproape toţi sînt nişte ticăloşi şi nişte petrecăreţi", îmi spusese el), ceea ce nu se putea explica prin ciuda sa justificată faţă de anumiţi prieteni ai RacheTe'i. Ei o convinseseră într-adevăr că nu va avea niciodată talent dacă-1 lăsa pe Robert, „bărbat dintf-o altă rasă", s-o influenţeze, batjocorindu-1 în faţă împreună cu ea, chiar în timpul dineurilor oferite de el. Dar în realitate iubirea lui Robert pentru Litere nu avea nimic profund, nu emana din adevărata lui natură, nu era decît un derivat al iubirii sale pentru Rachel şi se ştersese odată cu această iubire, dimpreună cu oroarea

pe care i-o stîrneau cei dedaţi plăcerilor şi cu respectulsău religios fată de virtutea femeilor.

„Ce înfăţişare ciudată au aceşti doi tineri! Uită-te cu ce pasiune joacă, marchiză", spuse domnul de Charlus, arătîndu-i doamnei de Surgis pe propriii ei fii, ca şi cum n-ar fi ştiut cine sînt. „Cred că sînt doi orientali, ba, după anumite trăsături caracteristice, sînt poate turci", adăugă el, pentru a face şi mai plauzibilă prefăcuta-i inocenţă şi a arăta o vagă antipatie care, d avea să fie înlocuită prin amabilitate, urma să dovedească tocmai că această schimbare avea drept cauză doar faptul că era rba de fiii doamnei de Surgis şi survenise doar cînd baronul atlase cine sînt cei doi tineri. Poate, de asemenea, domnul de narlus, care, insolent din fire, simţea o mare bucurie exercrtîndu-şi acest dar, profita de clipele în care se presupunea l ignoră cine sînt cei doi tineri, pentru a se distra pe seama i.mnei de Surgis şi a se deda obişnuitelor sale glume batjo-toare, aşa cum Scapin se foloseşte de travestiul stăpînului u Pentni a-i

trage cîteva lovituri zdravene de bîtă.

97

„Sînt fiii mei", spuse doamna de Surgis, iar pe chipul ei apăru o roşeaţă ce nu s-ar fi ivit dacă ar fi fost mai inteligentă, fără a fi şi mai virtuoasă. Ea ar fi înţeles atunci că indiferenta I absolută sau batjocura pe care domnul de Charlus le arăta faţă de un tînăr nu era mai sinceră decît admiraţia superficială cu care le înconjura pe femei şi care nu exprima adevărata lui fire. Aceea faţă de care putea să aibă la nesfîrşit cuvintele cele mai măgulitoare, ar fi putut fi geloasă pentru privirea pe care, în timp ce vorbea cu ea, el i-o arunca vreunui bărbat pe care se prefăcea apoi că nu-1 văzuse. Căci acea privire era alta decît cea cu care domnul de Charlus se uita, la femei; era o privire specială, venită din adîncuri, şi care, chiar în timpul unei serate, se îndrepta parcă fără voia ei şi naiv către tinerii bărbaţi, precum privirea unui croitor-, ce se fixează pe dată pe veşminte, dezyăluindu-i profesiunea.

„Oh! ce ciudat", răspunse, nu fără o anume insolenţă, domnul de Charlus, prefăcîndu-se că-şi sileşte gîndul să străbată un lung drum pentru a se întoarce la o realitate atît de diferită de cea pe care se prefăcuse că o bănuieşte. „Nu-i cunosc", adăugă el, temîndu-se că a mers mult prea departe în exprimarea unei antipatii şi că paralizase astfel orice intenţie a marchizei de a-i face cunoştinţă cu fiii ei. „îmi îngădui să ţi-i prezint? întrebă cu timiditate doamna de Surgis.

- Bineînţeles, dar mă gîndesc că poate nu sînt îndeajuns de amuzant pentru nişte oameni atît de tineri", psalmodie domnul de Charlus cu . ezitarea şi răceala cuiva ce lasă cu greu să i se smulgă cîteva cuvinte de politeţe. „Arnulphe, Victurnien, veniţi repede", spuse doamna de Surgis. Victumien se ridică plin de hotărîre. Arnulphe, nevăzînd parcă nimic altceva decît gestul fratelui său, îl urmă cu docilitate.

„Acuma face clasica figură cu copiii, îmi spuse Robert. îţi vine să mori de rîs. încearcă să placă pînă şi

cîinelui din casă146. E cu atît mai nostim cu cît unchiul meu nu-i poate suferi pe tinerii frumuşei. Şi uită-te cît e de serios cînd ascultă ce-i spun. Dacă eu aş fi fost cel care-aş fi vrut să i-i prezint, m-ar fi trimis la plimbare. Ascultă, trebuie să mă duc s-o salut pe Oriane. îmi rămîne atît de puţin timp aici, la Paris, încît vreau să încerc să-i yăd acum pe toţi cei cărora altminteri ar trebui să le las cărţi de vizită la poartă." ,,Cît sînt de bine crescuţi, ce purtări alese au, spunea domnul de Charlus.

- Crezi _asta cu adevărat?" î' răspundea doamna de Surgis, încîntată.

98 I

Zărindu-mă, Swann se apropie de Saint-Loup şi de mine.

. ţnzestrat cu o veselie tipic evreiască, mai puţin subtilă decît

1 îmele omului de lume care era tot el. ,,Bună seara, ne spuse. Dumnezeule! Sîntem toţi trei împreună, se va crede că s-a . trillljt sindicatul. Mai că-ţi vine să cauţi

unde se află casa de hi!" Nii-şi dădea seama că domnul de Beaucerfeuil era chiar în spate şi—1 auzea. Generalul îşi încruntă fără voie sprîncenele. Auzeam chiar lîngă noi vocea domnului de Charlus: „Cum? te cheamă Victurnien, ca pe personajul d^jn *Cabinetul cu antichităţi141"*, spunea baronul, pentru a prelungi conversaţia cu cei doi tineri. „De Balzac, da", răspunse cel mai mare dintre fraţii Sursis, care nu citise niciodată nici măcar un rînd din acest romancier, dar căruia profesorul său îi semnalase, în urmă cu cîteva zile, asemănarea dintre prenumele lui şi cel al lui -dlEsgrignon. Doamna de Surgis era încîntată văzîndu-1 pe fiul ei că dă un răspuns atît de strălucit şi pe domnul de Charlus extaziat în faţa unei asemenea ştiinţe.

„Se pare că Loubet148 este cu totul de partea noastră, ştiu asta din sursă foarte sigură", îi spuse Swann lui Saint-Loup, dar de data asta cu voce mai scăzută, pentru a nu fi auzit de/ general, acel Swann pentru care relaţiile republicane ale soţiei sale deveniseră mai

interesante de cînd îi preocupa atît de mult afacerea Dreyfus. „îţi spun asta pentru că ştiu că eşti cu totul de partea noastră.

— Nu-i chiar aşa; te înşeli, îi răspunse Robert. E o treabă rău pornită, în care îmi pare rău că m-am băgat. Nu aveam ce să caut. Dacă ar fi să iau totul de la început, m-aş ţine deoparte. Sînt soldat şi, înainte de orice, sînt pentru armată. Dacă mai "ămîi puţin cu domnul Swann, ne întîlnim chiar peste o clipă, icum mă duc să-mi salut mătuşa." Dar am văzut că de fapt voia i stea de vorbă cu domnişoara d'Ambresac, şi am fost fericit la gîndul că mă minţise cu privire la această posibilă

'°godnă. M-am înseninat cînd. am aflat că-i fusese prezentat r cu o jumătate de oră mai devreme, de către doamna de arsantes, care dorea acea căsătorie, familia d'Ambresac fiind toarte bogată.

^ „Iată, îi spuse domnul de Charlus doamnei de Surgis, '■> unesc în sfîrşit un tînăr cultivat, care ă citit,

care ştie cine e

’\Zac- Şi faptul de a-1 întîlni acolo unde genul acesta de tineri n evernt foarte rar, la unul din egalii mei, la unul dintre ai

3Ş n, îmi face cu atît mai mare plăcere", adăugă el, insistînd Pra acestor cuvinte. Deşi cei din familia Guermantes se

99

prefăceau a-i socoti pe toţi oamenii egali, la marile ocazii, nd se găseau printre oameni „de origine nobilă", şi mai ales printre unii de origine „mai puţin nobilă", pe care doreau şi puteau să-j măgulească, ei nu ezitau să facă apel la vechile amintiri de familie. „Odinioară, continuă baronul, a fi aristocrat însemna a fi cel mai bun, prin inteligenţă, prin inimă. Or, iată-1 pe primul dintre noi pe care-1 văd ştiind cine este Victurnien d’Esgrignon. Greşesc cînd spun primul. Mai este şi un Polignac şi un Montesquiou149, adăugă domnul de Charlus, care ştia că< această dublă asimilare o va

îmbăta de fericire pe marchiză. „De altfel, fiii dumitale au pe cine moşteni, bunicul lor din partea mamei avea o colecţie celebră din secolul al XViII-lea. Ţi-o voi arăta şi pe a mea, dacă vrei să-mi faci plăcerea de a veni să iei masa la mine într-o bună zi,- îi spuse el tînărului. Victurnien. îţi voi arăta o ciudată ediţie a rorn/iuIui-Cab/nefu/. cu *antichităţi*, cu corecturi făcute chiar de mîna lui Balzac. Voi fi încîntat să-i confrunt pe cei doi Victurnien."

Nu mă puteam hotărî să.mă despart de Swann. Ajunsese în acel hal de oboseală cînd corpul unui bolnav nu mai este decît oj eprubetă în care pot fi observate reacţii chimice. Pe chipul lui apăruseră nişte puncte albăstrui care păreau a nu aparţine lumii celor vii, răspîndind acel miros care, la liceu, după „experienţele de laborator", fac atît de neplăcută şederea într-o clasă unde se predau „Ştiinţele." L-am întrebat dacă nu avusese o lungă» conversaţie cu prinţul de Guermantes şi dacă nu voia să mi-o povestească. „Ba

da, îmi spuse, dar du-te mai întîi să stai puţin de vorbă cu domnul de Charlus şi cu doamna de Surgis, te vo[aştepta aici."

într-adevăr, propunîndu-i doamnei de Surgis să părăsească acea încăpere prea încălzită şi să se aşeze pentru cîteva clipe într-o alta împreună cu el, domnul de Charlus nu le ceruse celor doi fii să vină cu mama lor, ci mie. Astfel, părea că, după ce-i cunoscuse, nu ţinea să rămînă mai mult timp cu cei doi. Totodată, politeţea lui faţă de mine nu-1 costa prea mult, doamna de Surgis-le-Duc fiind destul de rău văzută.

Din nefericire, abia ne aşezasem în dreptul unei ferestre, şi doamna de Saint-Euverte, ţintă a glumelor baronului, trecu prin faţa noastră. Ea, poate pentru a ascunde, sau a dispreţui în chip deschis relele sentimente pe care i le inspira domnului de Charlus şi mai ales pentru a arăta că era intimă cu o doamnă care stătea de vorbă cu el într-un mod atît de familiar, îi adresă celebrei frumuseţi un salut dispreţuitor şi amical

totodată, iar

100

sta îi răspunse privindu-1 cu coada ochiului pe domnul de rlus si surîzînd barjocoritor. Dar locul era atît de strîmt, r ,ţt doamna de Saint-Euverte, cînd vru, îndărătul nostru, să-şi ’ ite în continuare invitaţii de a doua zi, se află ca prinsă aici ■ neputînd să iasă~uşor, moment preţios de care domnul de Charlus, dornic să-şi arate verva insolentă în faţa mamei celor doi tineri, ştiu să profite. O întrebare nătîngă pe care i-am pus-o cu toată bu’na-credinţă îi oferi prilejul unui triumfal cuplet, din care biata doamnă de Saint-Euverte, aproape imobilizată îndărătul nostru, nu putea pierde nici un cuvînt. „Ai crede oare că acest tînăr impertinent, spuse el, arătîndu-mă doamnei de Sur^is, m-a întrebat, fără acea minimă grijă pe care trebuie s-o ai spre a ascunde asemenea nevoi, dacă mă duc la petrecerea doamnei de Saint-Euverte, adică, după cum cred eu, dacă mă doare burta150. Dacă mi s-ar întîmpla asta, aş încerca oricum

să mă uşurez într-un loc mai confortabil decît casa unei femei care, de-mi aduc bine aminte, îşi sărbătorea centenarul cînd eu abia începeam să ies în lume. Şi totuşi cine ar putea avea o conversaţie mai interesantă decît a ei? Cîte amintiri istorice, văzute şi trăite pe vremea Primului Imperiu şi a Restauraţiei, cîte poveşti cu caracter intim, de asemenea, care nu au în ele nimic «sfînt», ci, dimpotrivă, sînt cît se poate de «deocheate», dacă e să ne luăm după cele ce mai face încă şi azi venerabila culcăreaţă. Din păcate, sensibilitatea aparatului meu olfactiv m-ar împiedica să-i pun întrebări cu privire la aceste epoci pasionante. Apropierea acestei doamne îmi este de-ajuns. Uneori îmi spun dintr-o data: «Cine-o fi scotocind prin latrină», dar nu-i decît marchiza, care şi-a deschis gura, spre a lansa vreo invitaţie. Şi înţelegi că dacă, din nefericire, m-aş duce la ea, latrina ar deveni un uriaş butoi cu căcat. Totuşi, are n nume mistic, care mă duce totdeauna cu gîndul, făcîndu-mă >ă jubilez, deşi de mult ea şi-a

depăşit jubileul, la acel stupid vers „decadent": *Ah! verde, cît de verde era sufletul meu în* cea zi15’... Dar am nevoie de o verdeaţă mai curată. Aflu că obosita mărşăluitoare dă nişte «petreceri cîmpeneşti», pe e eu le-aş numi «invitaţii la o plimbare prin canalele cu scur-^n». Ai de gînd să te murdăreşti umblînd pe acolo?" o întrebă * Pe doamna de Surgis, care de data asta se găsi la oarecare imtoare. Căci voind să-i arate baronului că nu se duce, şi

’ că şi-ar da zile din viaţă spre a nu lipsi de la petrecerea

’t-Euverte-, ea ieşi din încurcătură printr-o atitudine de

JJ’oc adică mimînd incertitudinea. Această atitudine luă o

formă atît de prostesc stîngace şi atît de meschin mic-burgheză, încît domnul de Charlus, netemîndu-se că

o va jigni pe doamna de Surgis, căreia totuşi dorea să-i placă, începu să rîdă pentru a-i arăta că „nu-1 poate înşela chiar atît de uşor."

„îi admir totdeauna pe oamenii care fac proiecte, spuse ea; eu renunţ adeseori 1a planurile mele în ultima clipă. Faptul că trebuie să încerc o rochie de vară poate să-mi schimbe cu totul programul. Voi acţiona după inspiraţia momentului."

Eu unul eram indignat de oribilele cuvinte ale domnului de Charlus. Aş fi vrut să o copleşesc cu toate bucuriile pe cea care avea să dea mîine petrecerea. Din nefericire, în lumea aristocraţiei, ca şi în lumea politică, victimele sînt atît de laşe, încît nu le poţi purta pică multă vreme călăilor. Doamna de Saint-Euverte, care izbutise să iasă din colţul unde o blocasem, îl atinse fără voie pe baron în treacăt şi, printr-un reflex de snobism ce anihila în ea orice mînie, poate chiar în speranţa unui început de conversaţie pe care probabil îl mai încercase: „Oh, iartă-mă, domnule de Charlus, nădăjduiesc că nu

te-am lovit", exclamă ea, ca şi cum.ar fi îngenuncheat în faţa unui stăpîn. Acesta nu binevoi să-i răspundă altminteri decît printr-un rîs zgomotos şi ironic, spunîndu-i doar un „bună: seara", ca şi cum şi-ar fi dat seama de prezenţa marchizei doar în clipa, cînd ea îl salutase cea dintîi, ceea ce era o nouă insultă. Vădind o platitudine atît de mare încît am suferit pentru ea, doamna de Saint-Euverte se apropie de mine şi, luîndu-mă la o parte, îmi şopti la ureche; „Dar ce i-am făcut domnului de Charlus? Lumea zice că nu mă găseşte îndeajuns de şic", spuse ea, rîzînd în hohote. Am tăcut. Pe de o parte, găseam că e o prostie ca ea să lase să se creadă că nimeni nu era atît de şic ca ea. Pe de altă parte, oamenii care rîd cu atîta poftă de ceea ce spun ei înşişi, şi cînd spusele lor n-au nici un haz, ne scutesc. prin atitudinea lor, să participăm noi înşine la rîsul lor.

„Unii susţin că se simte jignit pentru că nu-1 invit. Dar nici el nu mă prea încurajează. Parcă ar avea ceva cu mine (expresia mi se păru slabă). încearcă să afli ce

vrea de la mine şi vino mîine să-mi spui. Iar dacă are remuşcări şi vrea să te întovărăşească, adu-1 cu dumneata. Păcătoşii trebuie iertaţi. Mi-ar face plăcere să vină, căci ştiu că asta ar înciuda-o pe doamna de Surgis. Te las să hotărăşti singur. Te pricepi foarte bine la asemenea lucruri, iar eu nu vreau să par a cerşi prezenţa invitaţilor. Oricum contez pe prezenţa dumitale."

102

M-am gîndit că Swann a ostenit aşteptîndu-mă. De altfel, voiam să mă întorc acasă prea tîrziu, din cauza Albertinei,

• luîndu-mi rămas bun de la doamna de Surgis şi de la domnul V charlus, m-am dus spre prietenul meu bolnav, ce se afla în ala de joc. L-am întrebat dacă-i spusese prinţului în grădină ceea ce domnul de Breaute (al cărui nume nu l-am rostit) ne vestise, susţinînd că fusese vorba de o faptă măruntă a lui Bereotte. El tbucni în rîs: „Totul e o minciună, totul e inventat si de o stupiditate absolută. E incredibil cum se poate naşte

eroarea din nimic. Nu te întreb cine ţi-a spus asta, dar ar fi cu adevărat interesant ca, într-un cadru atît de limitat ca acesta, să analizăm din aproape în aproape lucrurile, pentru a vedea cum s-a ajuns la o asemenea versiune. Şi, de altfel, de ce oare îi interesează pe oameni ce mi-a spus prinţul? Lumea e foarte curioasă. Eu unul n-am fost niciodată curios, în afară de vremea cînd eram îndrăgostit şi stâpînit de gelozie. Şi tot n-am aflat nimic sigur! Eşti gelos?" l-am spus lui Swann că nu fusesem niciodată stăpînit de gelozie şi că nici măcar nu ştiam ce înseamnă acest simţămînt. ,,Te felicit, în acest caz. Cînd eşti puţintel gelos, nu-i deloc neplăcut, din două puncte de vedere. Pe de o parte, pentru că o asemenea stare le îngăduie oamenilor ce nu sînt curioşi să se intereseze de soarta celorlalţi, sau cel puţin de viaţa unei alte femeî sau a unui alt bărbat. Şi apoi, pentru că e atît de plăcut să simţi că posezi, că te urci într-o trăsură cu o femeie, că nu o laşi singură. Dar asta se întîmplă doar la începutul acelei boli care este gelozia, sau cînd

vindecarea este aproape completă. în intervalul dintre cele două perioade, omul suferă cea mai înspăimîntătoare tortură. De altfel, trebuie să-ţi spun că eu abia dacă am cunoscut cele două plăceri despre care-ţi vorbesc: pe prima nu am gustat-o din pricina firii mele, care nu-i capabilă să cugete îndelung; de a doua nu am avut parte din cauza unor împrejurări, din vina femeii, vreau să spun din vina femeilor care mi-au stîrnit şelozia. Dar nu-i nimic. Chiar cînd nu mai ţii la unele lucruri, faptul de a fi ţinut cîndva la ele continuă să aibă o anumită importanţă, pentru că erai mînat de motive care le scăpau celorlalţi- Simţim că amintirea acelor sentimente nu este decît în noi;

-buie să ne retragem în noi pentru a o privi. Nu-ţi bate joc prea molt de acest jargon idealist, căci vreau să spun prin asta

■ am iubit mult viaţa şi că am iubit mult artele. Acum sînt cam Prea obosit pentru a mai trăi cu ceilalţi, iar aceste vechi senti-mente, ce-mi aparţin atît de mult

mie însumi, mi se par, şi

103

,ista-i o manie a tuturor colecţionarilor, foarte preţioase. îmi k-schid mie însumi inima ca pe un fel de vitrină, privesc una . ile una atîtea iubiri pe care ceilalţi nu le vor fi cunoscut. Şi îmi >pun, ca Mazarin vorbind despre cărţile sale, dar fără nici o spaimă, cîl e de neplăcut că trebuie să părăsesc toate astea, toată această colecţie de care acum sînt mai legat decît de celelalte. Dar să ne întoarcem la convorbirea cu prinţul: nu o voi povesti decît unei singure persoane, şi acea persoană vei fj dumneata." îl auzeam destul de greu din cauza conversaţiei zgomotoase pe care o ducea, chiar lîngă noi, domnul de Charlus, ce se întorsese din sala de joc. ,,Citeşti şi dumneata? Cum îţi petreci timpul?" îl întrebă el pe contele Arnulphe, care nici- măcar nu cunoştea numele de Balzac. Dar cum, fiind miop, vedea totul foarte mic, el părea că’ vede lucrurile de la foarte mare

distanţă; astfel încît - rară poezie într-un sculptural zeu grec - în luminile ochilor săi se înscriau parcă nişte îndepărtate şi misterioase stele.

„Ce-ar fi dac-am face cîţiva paşi prin grădină, domnule?", i-am spus lui Şwann, în timp ce contele Arnulphe, cu o voce sîsîită care părea să arate că dezvoltarea sa mintală nu era completă, îi răspundea domnului de Charlus cu o precizie supusă şi naivă: „Mai curînd jucînd golf, tenis, alte sporturi cu mingea, alergînd, şi mai ales jucînd polo." Aşa şi Minerva, împărţindu-se, încetase a mai fi, într-o anumită cetate, zeiţa înf. ’epciunii şi întruchipase, într-o parte din ea însăşi, o divinitate pur sportivă,, hipică, „Athene Hippia152." Şi tînărul se dt- *.ia* de asemenea la Saint-Moritz ca să facă schi, căci Pallas Tri geneia bîntuie pe culmile munţilor celor mai înalţi şi îi ajunge din urmă pe călăreţi. „Ah!" îi răspunse domnul de Charlus, cu surîsul transcendent al intelectualului care nici măcar nu-şi dă osteneala să-şi ascundă batjocura,

dar care, de altfel, se simte într-atît de mult superior celorlalţi şi dispreţuieşte în asemenea măsură inteligenţa celor ce sînt. cel mai puţin proşti, încît abia dacă îi desluşeşte de cei care sînt cei mai proşti, de vreme ce aceştia pot să-i fie pe plac într-alt fel. Vorbindu-i lui Arnulphe, domnul de Charlus găsea că îi conferă prin chiar aceasta o superioritate pe care toată lumea trebuie să o invidieze şi să o recunoască. ,,Nu, îmi răspunse Swann, sînt prea obosit ca sa merg, mai bine să ne aşezăm undeva, abia mă mai ţin pe picioare." Era adevărat, şi totuşi faptul de a fi început să vorbească îi redase o anumită vioiciune. **P^ci** pînă şi în oboseala cea mai reală există, mai ales în

cazul oamenilor cu nervii sensibili, o parte care depinde de atenţie şi care nu se păstrează decît prin memorie. Sîntem obosiţi de îndată ce ne temem de oboseală şi, pentru a nu mai fi obosiţi, e de ajuns să uităm că sîntem. Des; ., Swann nu era! întrut’otul unul

dintre acei oameni mereu o Miiţi pînă la sfîrseală şi care, cu puterile nimicite, ofiliţi, **nemaiţinîndu-se** ne picioare, se însufleţesc în cursul unei conversaţii precum o floare în apă şi, ore în şir, pot afla în propriile lor cuvinte forţe pe care din nefericire nu le transmit celor ce-i ascultă şi care par tot mai doborîti pe măsură ce vorbitorul se simte mai în formă. Dar Swann aparţinea acelei puternice rase evreieşti, energiei ei vitale, rezistenţei în faţa morţii la care indivizii înşişi par să participe. Loviţi fiecare de cîte o boală, aşa cum rasa însăşi este lovită de persecuţie, ei se zbat la nesfîrşit în agonii teribile ce se pot prelungi dincolo de orice termen verosimil, cînd cei din jur nu mai văd decît o barbă de profet, sub un nas uriaş care se dilată pentru a inspira ultimul strop de aer înaint a ceasului hărăzit rugăciunilor rituale şi cînd începe perindarea rudelor îndepărtate, ce înaintează cu mişcări mecanice ca o friză asiriană.

Ne-am aşezat, dar, înainte de a se îndepărta de grupul alcătuit de domnul de Charlus împreună cu cei

doi tineri Surgis şi mama lor, Swann aruncă asupra corsajului acesteia o lungă privire de cunoscător, dilatată şi pofticioasă. îşi puse monoclul, pentru a vedea mai bine şi, în timp ce-mi vorbea, arunca din cînd în cînd cîte o privire către acea doamnă. „Iată, îmi spuse el după ce ne-am aşezat, conversaţia mea cu prinţul, cuvînt cu cuvînt, şi dacă-ţi aminteşti ce ţi-am spus adineauri, vei vedea de ce te aleg drept confident. Şi o fac şi pentru un alt motiv, pe care-1 vei afla cîndva. «Dragul meu Swann, mi-a spus prinţul de Guermantes, mă vei ierta dacă am părut a te evita în ultima vreme. (Nu-mi dădusem seama, fiind bolnav şi evitîndu-i eu însumi pe toţi.) Mai întîi, auzisem spunîndu-se, şi prevăzusem asta eu însumi, că, în privinţa nefericitei afaceri care dezbină ţara, ai păreri cu totul opuse părerilor mele. Or, mi-ar fi fost extrem de neplăcut dacă le-ai fi exprimat în faţa mea. Eram atît de nervos încît prinţesa, auzindu-1 pe cumnatul ei, marele-duce e Hessa15-\ spunînd, acum doi ani, că Dreyfus e nevinovat, nu se mulţumise să-1

contrazică pe loc şi cu însufleţire, dar nici nu-mi repetase acele cuvinte, pentru a nu .mă contraria. Aproape în aceeaşi perioadă, prinţul regal de Suedia154 venise a Paris; auzind probabil că împărăteasa Eugenia era de partea

105

Iui Dreyfus155, o confundase cu prinţesa (ciudată confuzie, recunoaşte, între o femeie de rangul nevestei mele şi o spaniolă, de **viţă** nu chiar atît de nobilă pe cît se zice, şi căsătorită cu un simplu Bonaparte), şi îi spusese: «Prinţesă,, sînt de două ori fericit că te văd, căci ştiu că ai aceleaşi idei ca şi mine despre afacerea Dreyfus, ceea ce nu mă miră, de vreme ce Alteţa Ta este din Bavaria». Ceea ce avusese drept urmare acest răspuns adresat prinţului: «Monseniore,.eu nu mai sînt decît o prinţesă franceză, şi gîndesc ca toţi compatrioţii mei». Or, dragul meu Swann, o conversaţie pe care am avut-o cu generalul de Beauserfeuil acum un an şi

jumătate, mi-a stîrnit bănuiala că în felul cum se desfăşurase procesul avuseseră loc nu numai o eroare, ci şi grave ilegalităţi»."

Am fost întrerupţi (Swann nu voia sa fie auzit de alţii) de vocea domnului de Charlus ce (fără să ne ia în seamă de altfel) trecea prin faţa noastră conducînd-o pe doamna de Surgis şi care se opri **pentru** a încerca să o mai reţină, fie din cauza fiilor ei, fie din pricina acelei dorinţe pe care o aveau cei din familia Guermantes de a nu vedea sfjfşindu-se clipa prezentă, dorinţă care-i cufunda într-un fel de'inerţie adînc neliniştită. în legătură cu aceasta, Swann îmi spuse, ceva mai tîrziu, un lucru care-i răpi pentru mine numelui de Surgis-le-Duc toata poezia ce mi se păruse a o avea. Marchiza de Surgis-le-Duc avea o situaţie mondenă mult mai importantă, rude mult mai de seamă decît vărul ei, contele de Surgis, care, sărac, trăia pe moşia lui. Dar cuvîntul prin care se termina titlul, „le Duc", nu avea originea pe care eu i-o bănuiam şi care mă făcuse

să-1 apropii în închipuire de Bourg-l’Abbe, Bois-le-Roi etc.156. Un conte de Surgis se însurase, pur şi simplu, în timpul Restauraţiei, cu fata unui industriaş nespus de bogat, domnul Leduc, sau Le Duc, el însuşi fiul unui fabricant de produse chimice, cel mai bogat om din vremea sa, şi care era pair de Franţa. Regele Carol al X-lea crease, pentru copilul născut din această căsătorie, marchizatul Surgis-le-Duc, marchizatul Surgis existînd în familie. Adaosul numelui burghez nu împiedicase această ramură, posesoare a unei uriaşe averi, să facă o seamă de căsătorii cu primele familii ale regatului. Iar actuala marchiză de Surgis-le-Duc, de viţă foarte nobilă, ar fi putut avea o situaţie strălucită. Un demon al perversităţii157 o îndemnase ca, dispreţuind acea situaţie, să fugă din casa conjugală şi să trăiască în chipul cel mai scandalos. Apoi, societatea dispreţuită de ea la douăzeci de ani, cînd îi avea pe toţi la

106

nicioare, îi lipsise crunt la treizeci de ani, iar de

zece ani nimeni, în afara cîtorva prietene credincioase, nu o mai saluta, drept care se hotărîse să recucerească pas cu pas şi cu mare trudă ceea ce posedase încă de la naştere (acest du-te-vino nu-i chiar atît de rar pe cît s-ar crede).

întrucît îi priveşte pe nobilii de seamă ce-i erau rude, renegaţi odinioară de ea, şi care o renegaseră la rîndul lor, încerca să-i atragă vorbindu-le despre bucuria pe care o va simţi evocînd cu ei amintiri din copilărie. Şi, spunînd aceasta, pentru a-si ascunde snobismul, minţea poate mai puţin decît îşi închipuia. „Basin e toată tinereţea mea!" spunea ea în ziua cînd, în sfîrşit, el o căutase. Şi era oarecum adevărat. Dar ea nu calculase bine alegîndu-1 drept amant. Căci toate prietenele ducesei de Guermantes aveau să fie de partea acesteia, şi astfel doamna de Surgis cobora pentru a doua oară acel povîrniş pe care-1 urcase cu atîta trudă. „Este bine!" tocmai îi spunea domnul de Charlus, care încerca să prelungească acea convorbire, „vei depune omagiile

mele la picioarele frumosului portret. Ce se mai mtîmplă cu el?

— Să ştii, îi răspunse doamna de Surgis, că nu-1 mai am: soţului meu nu i-a plăcut.

- Cum aşa? Dar e una din capodoperele epocii noastre, cu nimic mai prejos decît portretul ducesei de Châteauroux, pictat de Nattier’58 şi care voia să zugrăvească -o zeiţa nu mai puţin maiestuoasă şi ucigaşă! Oh! acel guleraş albastru! nici chiar Ver Meer nu a pictat vreodată cu mai multă măiestrie o stofă. Dar să nu vorbim prea tare, căci Swann ne va contrazice, vrînd să-şi răzbune pictorul favorit, maestrul din Delft." Marchiza, întorcîndu-şi capul, îi surîse şi-i întinse mîna lui Swann, care se ridicase pentru a o saluta. Dar aproape fără să se ascundă - poate pentru că vîrsta-i, acum înaintată, îl lipsea de orice voinţă morală, din iadiferenţă faţă de părerea celorlalţi, sau de putere fizică, prin exacerbarea dorinţei şi slăbirea resorturilor care ne ajută s-o ascundem -, de îndată ce, strîngînd

mîna marchizei, îi văzu sînii din apropiere şi de sus, Swann îşi cufundă privirea atentă, serioasă, absorbită, aproape îngrijorată, în adîncimile corsajului, iar nările sale, îmbătate de parfumul femeii, palpitară ca un fluture ce dă să se aşeze pe loarea întrezărită. Dintr-o dată el se smulse ameţelii care-1 ^prinsese, iar doamna de Surgis însăşi, deşi stingherită, îşi abuşi o respiraţie profundă, căci dorinţa e uneori contagioasă, p ictorul s~a supărat, îi spuse ea domnului de Charlus, şi şi-a luat tabloul înapoi. Se spune că acum se află la Diane de Saint-

107

Euverte.

- N-o să cred niciodată că o capodoperă poate face o asemenea alegere de prost gust", îi răspunse bafonul.

„îi vorbeşte despre portretul ei. I-aş vorbi şi eu la fel de bine ca şi Charlus, îmi spuse Swann, pe un ton leneş şi uşor **insinuant,** urmărind cu privirea cuplul care se îndepărta. Şi sînt sigur că mi-ar face mai multă plăcere

decît lui Charlus", adăugă el. L-am întrebat dacă ceea ce se spune despre domnul de Charlus era adevărat, întrebare prin care minţeam de două ori, căci, chiar dacă nu .ştiam ce se spune pe seama lui, ştiam în schimb foarte bine încă de adineauri că lucrul la care mă refeream era adevărat. Swann înălţă din umeri, ca şi cum aş fi rostit o absurditate. „E un prieten minunat. Dar nu mai e nevoie să adaug că simţămintele lui sînt pur platonice. E mai sentimental decît alţii, asta-i totul; pe de altă parte, cum nu merge niciodată foarte departe cu femeile, asta a acreditat într-un aume fel zvonurile nesăbuite despre care vorbeşti. Poate că Charlus îşi iubeşte mult prietenii, dar poţi fi sigur că lucrurile nu s-au petrecut niciodată altundeva decît în capul şi în inima lui. Poate că vom avea în cele din urmă două-trei clipe de linişte. Aşadar, prinţul de Guermantes mi-a spus în continuare: «îţi voi mărturisi că ideea unei ilegalităţi posibile în-desfăşurarea procesului mă făcea extrem de nefericit,.căci ştii că am un adevărat cult

pentru armată; am vorbit din nou cu generalul şi, vai, n-am mai avut nici o îndoială. îţi voi spune deschis că ideea că un nevinovat ar putea fi silit să îndure cea mai infamantă dintre pedepse, nici măcar nu-mi trecuse prin minte. Dar, chinuit de această idee de ilegalitate, am început să studiez ceea ce nu voisem pînă atunci nici să citesc, şi iată că m-am pomenit bîntuit de îndoieli nu numai cu privire la ilegalitatea procedurii, dar şi în privinţa nevinovăţiei celui condamnat. N-am crezut că trebuie să-i vorbesc prinţesei de toate acestea. Ea a devenit tot atît de franţuzoaică pe cît am devenit eu de francez. Totuşi, din ziua * cînd m-am însurat cu ea, am avut cochetăria să-i arăt Franţa noastră în toată frumuseţea-i, şi ce înseamnă pentru mine splendoarea ei, adică armata, încît îmi era mult prea greu acum să-i împărtăşesc bănuielile mele, care nu se refereau, este adevărat, decît la cîţiva ofiţeri. Dar sînt dintr-o familie de militari şi nu voiam să cred că există ofiţeri care se pot înşela. I-am vorbit din nou lui Beauserfeuil, şi el

mi-a mărturisit că fuseseră puse Ia cale o seamă de maşinaţii vinovate, că borderoul nu-i aparţinea poate lui Dreyfus, dar că dovada limpede a vinovăţiei sale exista. Era cea oferită de Henry159. Dar cîteva zile mai tîrziu

108

aflam că e vorba de un fals. **Din** acea clipă, şi ascunzîndu-mă de prinţesă, am început să citest. zilnic *Le* S7ec/el6(), *L'Aurore161;* curînd n-am mai avut nici o îndoială, drept care n-am mai putut dormi. I-am mărturisit suferinţele mele morale-prietenului nostru abatele Poire, care, după cum am constatat cu uimire, avea aceeaşi convingere, şi l-am rugat să facă slujbe pentru Dreyfus, nefericita lui soţie şi copiii lui. Astfel stînd lucrurile, într-o dimineaţă, pe cînd mă duceam la prinţesă, am întîlnit-o pe camerista ei, care ascundea ceva ce avea în mînă. Am întrebat-o, rîzînd, ce ascunde, ea se înroşi şi nu vru să-mi spună. Aveam cea mai mare încredere în soţia mea, dar acest incident mă tulbură peste măsură (şi, fără îndoială, şi pe prinţesă, căreia

camerista i-1 povestise, probabil), căci draga mea Măria abia dacă-mi vorbi în timp ce luam masa. L-am întrebat în acea zi pe abatele Poire dacă va putea să se roage a doua zi pentru Dreyfus în numele meu». Ia te uită!", exclamă Swann nu prea tare, întrerupîndu-se. Am ridicat capul şi l-am văzut pe ducele de Guermantes, care venea spre noi. „Iertaţi-mă dacă vă deranjez, copii. Dragul meu, îmi zise, adresîndu-mi-se, Oriane m-a trimis la tine cu o invitaţie. Mărie şi Gilbert au rugat-o să rămînă să supeze cu ei împreună cu doar cinci sau şase persoane: prinţesa de Hessa 162, doamna de Ligne163, doamna de Tarente164, doamna de Chevreuse165, ducesa d'Arenberg166. Din păcate, noi nu putem rămîne, pentru că ne ducem la un fel de mică petrecere." II ascultam, dar de fiecare dată cînd av^em de făcut ceva, într-un anume moment, îl însărcinăm în noi înşine pe un personaj obişnuit cu genul acesta de treabă, să supravegheze ceasul şi să ne avertizeze la timp ce oră este. Acest servitor lăuntric îmi aminti, aşa.

cum îl rugasem în urmă cu cîteva ore, că Albertine, în acea clipă foarte departe de gîndul meu, urma să vină la mine de îndată ce se va fi terminat spectacolul teatral. De aceea, am refuzat invitaţia la supeu. Nu pentru că nu mi-ar fi plăcut să merg la prinţesa de Guermantes. Bărbaţii pot avea mai multe feluri de plăceri. Cea adevărată este plăcerea pentru care renunţă la cealaltă. Dar această ultimă plăcere, dacă este aparentă, sau chiar singura aparentă, poate să **ne-feşele** cu privire la prima, să-i liniştească sau să-i pună pe cu totul alte ^i pe geloşi, să falsifice judecata lumii asupra noastră. Şi totuşi, ar fi de-ajuns, pentru ca să o sacrificăm celeilalte, Puţină fericire sau putină suferinţă. Uneori, un al treilea fel de P'acen, mai grave, mai esenţiale nu există încă pentru noi,

virtualitatea lor netraducîndu-se decît prin trezirea unor regrete, a unor descurajări. Şi ft>tuşi, mai tîrziu ne

vom dărui tocmai acestor plăceri. Pentru a da un exemplu cu totul secundar: un "militar în vreme de pace îşi va sacrifica viaţa mondenă pentru iubire, dar, după ce războiul va fi fost declarat (şi chiar fără să fie nevoie de ideea de datorie patriotică), el îşi va sacrifica iubirea pentru pasiunea, mai puternică decît iubirea, de a se bate. în zadar îmi spunea Swann că este fericit să-mi istorisească povestea lui, simţeam ca acea conversaţie a lui cu mine, din cauza orei întîrziate, şi pentru că era prea suferind, era una dintre acele stări istovitoare cu privire la care cei ce ştiu că se sinucid pierzînd nopţile şi prin excese de tot felul, simt, întorcîndu-se acasă, un regret exasperat, semănînd cu cel pe care-1 au, după ce au cheltuit încă o dată nebuneşte, risipitorii, ce nu se vor putea totuşi împiedica a doua zi să arunce din nou banii pe fereastră. Cînd a fost depăşit un anume grad de slăbiciune, pricinuită fie de vîrstă, fie de boală, orice plăcere pe care o avem în dauna somnului, în afara obiceiurilor noastre, orice încălcare a regulilor noastre

de viaţa devine un chin. Cel care vorbeşte continuă să vorbească din politeţe, din aţîţare, dar el ştie că ora cînd ar ma^ fi putut să adoarmă a trecut, şi mai ştie cît de mult se va învinui pe sine în timpul insomniei şi al oboselii ce urmează. De altfel, chiar plăcerea momentană a luat sfîrşit, trupul şi spiritul sînt prea pustiite pentru a mai primi cu bucurie ceea ce interlocutorului îi pare o distracţie. Ele seamănă cu un apartament aşa cum arată el în ziua cînd plecăm într-o călătorie sau ne mutăm, şi unde vizitele pe care le primim aşezaţi pe geamantane, cu ochii aţintiţi pe pendulă, sînt adevărate corvezi. „Iată-ne, în sfîrşit, singuri, îmi zise el: nu mai ştiu ce-ţi spuneam. Ţi-am spus, mi se pare, că prinţul îl întrebase pe«abatele Poire dacă se va putea ruga- a doua zi pentru Dreyfus. «Nu, îmi răspunse abatele» (îţi spun: *îmi*, îmi zise Swann, pentru că prinţul e cel care vorbeşte, înţelegi?) «căci cineva a insistat, de asemenea, să mă rog pentru Dreyfus mîine dimineaţă - Cum, i-am spus, încă un catolic este

convins de inocenţa lui?

-Aşa se pare.

- Dar convingerea acestui alt partizarreste probabil de dată mai recentă decît a mea.

- Totuşi, acest partizan mă ruga să fac slujbe pentru sufletul lui Dreyfus pe vremea cînd dumneata îl vedeai încă vinovat. - înţeleg că fiu e cineva din mediul nostru.

- Dimpotrivă!

- Există oare şi printre noi partizani ai lui Dreyfus? Asta mă uimeşte; mi-ar plăcea mult să stau de vorbă cu o asemenea pasăre rară, dacă o

110

cunosc.

- O cunoşti.

- Care-i este numele?

- Prinţesa de Guermantes157.» «In timp ce eu mă temeam să nu jignesc credinţa în Franţa şi părerile naţionaliste ale iubitei mele soţii, ea, la rîndu-i* se temuse să nu-mi contrarieze părerile religioase,

simţămintele patriotice. Dar gîndea şi ea ca mine, şi încă de mai multă vreme. Iar camerista ascunsese, pe cînd intra ’’în camera soţiei mele, ziarul pe care-1 cumpărase în fiecare zi: *L ’Aurore.* Dragul meu Swann, încă din acea clipă m-am gîndit la plăcerea pe care ţi-o voi face spunîndu-ţi cît de înrudite erau, din acest punct de vedere, ideile mele cu ale tale, iartă-mă că n-am făcut-o mai demult. Dacă te vei gîndi însă că nu i-am spus multă vreme nici prinţesei, nu vei mai fi mirat cînd îţi voi spune că faptul de a gîndi ca dumneata m-a îndepărtat încă şi mai mult de dumneata decît faptul de a gîndi altminteri decît dumneata. Căci subiectul acesta îmi era nespus de penibil. Cu cît cred mai mult că au fost săvîrşite o eroare şi chiar crime, cu atît iubirea mea faţă de armată sîngerează mai puternic. Aş fi crezut că păreri asemănătoare părerilor mele erau departe de a-ţi inspira aceeaşi durere, dar zilele trecute am aflat că dumneata condamni energic injuriile aduse armatei şi faptul că partizanii lui Dreyfus acceptă să se alieze cu

cei ce o insultă. Iată ce m-a hotărît, şi mărturisesc că mi-a fost cumplit de greu să-ţi spun ce cred despre anumiţi ofiţeri, nu prea numeroşi, din fericire, dar este o uşurare pentru mine că nu trebuie să mă mai ţin la distanţă de dumneata şi mai ales că acum ştii bine că am avut alte păreri pentru că nu aveam nici o îndoială cu privire la temeinicia sentinţei. De îndată ce m-am îndoit, n-ara mai dorit decît un singur lucru: ca greşeala să fie îndreptată.» îţi mărturisesc că aceste cuvinte ale prinţului de Guermantes m-au emoţionat puternic. Dacă l-ai cunoaşte aşa cum îl cunosc eu, dacă ai şti ce efort a trebuit să facă pentru a ajunge la această concluzie, l-ai admira, admiraţie pe care o merită din plin. De altfel, părerea lui nu mă miră, căci are o fire dreaptă!" Swann uita că, în timpul acelei după-amieze chiar, îmi spusese, dimpotrivă, că părerile oamenilor cu privire la afacerea Dreyfus ţineau de atavism. Acceptase cu greu rolul inteligenţei care, în cazul lui Saint-Loup, izbutise să învingă atavismul şi să facă din acel tînăr aristocrat un

partizan al lui Dreyfus. Or, vedea că această victorie fusese de scurtă durată, şi că Saint-Loup trecuse în tabăra duşmană. Acum deci el acorda unei firi repte rolul pe care-1 acordase nu demult inteligenţei.

-De fapt, aoia după ce evenimentele s-au produs, noi descoperim

111

totdeauna că adversarii noştri aveau un motiv de a crede ceea ce cred, motiv care nu ţine de ceea ce este drept în credinţa lor. şi că cei care gîndesc ca şi. noi o fac coi\strînşi fi* de inteligenţă, dacă natura lor morală este prea josnică spre a fi invocată, fie de felul lor drept de a fi, dacă mintea nu le e îndeajuns de pătrunzătoare.

Swann îi găsea acum inteligenţi, de-a valma, pe toţi cei care erau. de părerea lui, pe bătrînul său prieten prinţul de Guermantes, şi pe prietenul meu Bloch, ţinut de el pînă atunci la distanţă, şi pe care acum îl invită la masă. Swann stîrni interesul lui Bloch spunîndu-i că prinţul de Guermantes era partizan al lui Dreyfus. „Ar

trebui să-i cerem să semneze listele noastre privitoare la Picquart168; numele lui ar face un efect extraordinar." Dar Swann, îmbinînd convingerile arzătoare de israelit cu moderaţia diplomatică a mondenului, ale cărui deprinderi erau mult prea înrădăcinate în el, refuză să-1 autorizeze pe Bloch să-i trimită prinţului, fie chiar ca din întîmplare, o listă pe care să-şi pună semnătura. „Nu poate să facă asta, nu trebuie să-i cerem imposibilul, repeta Swann. E un om încîntător,: care a străbătut mii de leghe pentru a ajunge pînă la noi. Poate să ne fie foarte util. Dacă ar semna lista dumi-tale s-ar compromite pe lîngă ai săi, ar fi pedepsit din pricina noastră, şi poate s-ar căi de confidenţele pe care mi le-a făcut, zăvorîndu-se în tăcere." Mai mult, Swann refuză el însuşi să semneze. Găsea că numele lui este prea ebraic şi că va face o proastă impresie. Şi apoi chiar dacă aproba ideea revizuirii procesului, el nu voia să fie amestecat în vreun fel în campania antimilitaristă. Acum purta - ceea ce nu făcuse niciodată pînă atunci -

decoraţia pe care o dobîndise ca tînăr soldat, în ’70,- şi adăugă la testamentul său un codicil prin care-şi anula dispoziţiile precedente şi cerea să fie înmormîntat cu toate onorurile militare datorate gradului său de cavaler al Legiunii de onoare. Ceea ce avea să adune în jurul bisericii din Combray un escadron alcătuit din acei cavaleri al căror viitor îl deplîngea odinioară Francoise, cînd se gîndea la perspectiva unui război[169]. Pe scurt, Swann refuză să semneze lista lui Btoch, astfel încît, deşi trecea în ochii multora drept un partizan înverşunat al lui Dreyfus, prietenul meu îl găsi nehotărît, infectat de naţionalism şi mult prea iubitor de uniforma militară.

Swann se despărţi de mine fără să-mi strîngă mîna, pentru a nu fi silit să-şi ia rămas bun şi de la alţii aflaţi în acea încăpere, unde avea prea mulţi prieteni, dar îmi spuse: „Ar

112

trebui să vii s-o vezi pe prietena ta Gilberte. A crescut şi s-a schimbat, n-o s-o mai recunoşti. Ar fi atît

de fericită!" Nu o mai iubeam pe Gilberte. Era pentru mine ca o moartă pe care ai p]îns-o vreme îndelungată, apoi ai uitat-o, şi care chiar dacă ar fi înviat, nu s-ar fi putut înscrie într-o viaţă ce nu i se mai potrivea. Nu mai doream să o văd şi nu mai aveam nici măcar acea dorinţă de a-i arăta că nu ţin s-o văd, simţămînt pe care zilnic, pe vremea cînd o iubeam, îmi făgăduiam să i-1 arăt cînd nu o voi mai iubi.

De aceea, nemaicăutînd decît să-i par că am dorit din toată inima să o reîntîlnesc, dar că am fost împiedicat de împrejurări „independente de voinţa mea" şi care nu se produc de fapt, cel puţin cu o anume suită, decît atunci cînd voinţa nu le contracarează, nu numai că nu am primit invitaţia lui Swann cu o anume rezervă, ci chiar am insistat să-mi promită că-i va explica în amănunt fiicei sale ce fel de întîmplări mă lipsiseră, şi mă vor lipsi încă, de plăcerea de a o vedea. „De altfel, o să-i scriu de îndată ce ajung acasă, am adăugat. Dar spune-i că va fi o scrisoare de ameninţare şi că peste o

lună sau două voi fi cu desăvîrşire liber: să tremure, căci voi fi la voi în casă tot atît de des ca şi altădată."

înainte de a mă despărţi de Swann, l-am întrebat cum îi merge cu sănătatea. „Nu chiar atît de rău, îmi răspunse. De altfel, aşa cum îţi spuneam, sînt destul de obosit ca să accept cu toată resemnarea ceea ce poate să mj se întîmple. Iţi îărturisesc totuşi că nu mi-ar conveni să mor înainte de sfîrşitul afacerii Dreyfus. Toate aceste canalii se pricep la cele îai mari înşelătorii. Nu mă îndoiesc că ticăloşii ăştia vor fi >înă la urmă învinşi, dar acum sînt foarte puternici şi au peste tot oameni care să-i sprijine. Cînd să spui că le-ai venit de hac, trebuie să iei totul de la început. Aş vrea să trăiesc îndeajuns pentru a-1 vedea pe Dreyfus reabilitat şi pe Picquart colonel170."

După ce Swann plecă, m-am întors în salonul cel mare, unde se găsea prinţesa de Guermantes, cu care aveam să fiu intr-o bună zi atît de prieten. Pasiunea pe care o avea pentru domnul de Charlus nu mi se dezvălui

din prima clipă. Am observat doar că baronul, cu începere dintr-o anumită perioadă şi fără să nutrească împotriva prinţesei de Guermantes una din acele duşmănii obişnuite la el şi care nu mai uimea pe nimeni, -ontinuînd să aibă pentru ea tot atîta, ba chiar poate mai multă atecţiune, părea nemulţumit şi agasat de fiecare dată cînd i se sorbea despre ea. Nu-i mai dădea niciodată numele pe lista Persoanelor cu care dorea să cineze.

113

E adevărat că înainte de asta îl auzisem pe un bărbat foarte răutăcios spunînd că prinţesa se schimbase cu totul, că este îndrăgostită de domnul de Charlus, dar asemenea bîrfeli îmi păruseră absurde şi mă indignaseră. Observasem cu mirare că atunci cînd povesteam ceva care mă privea pe mine, dacă, în cursul povestirii, intervenea numele domnului de Charlus, atenţia prinţesei devenea dintr-o dată mai concentrată, asemenea celei a unui bolnav care, ascultîndu-ne, cu o

ureche distrată şi indiferentă, cum vorbim despre noi, recunoaşte dintr-o dată un nume care este tocmai cel al bolii de care este el atins, ceea ce-1 interesează şi totodată îl bucură. De exemplu, dacă îi spuneam: „Domnul de Charlus îmi povestea că... ", prinţesa îşi încorda din nou atenţia, ascultîndu-mă cu vădit interes. Şi spunînd eu odată în faţa ei că domnul de Charlus nutrea în acel moment un sentiment profund pentru o anumită persoană, am văzut cu uimire ivindu-se în ochii prinţesei acea liniuţă diferită şi momentană ce desenează pe pupilă ca un fel de fisură şi care provine dintr-un gînd stîrnit fără voie de cuvintele noastre în fiinţa căreia îi vorbim, gînd tainic ce nu se va traduce prin cuvinte, dar care va urca, din adîncimile tulburate de noi, la suprafaţa, o clipă, alterată, a privirii. Dar deşi cuvintele mele o emoţionaseră pe prinţesă, eu-nu bănuisem în ce fel.

De altfel, la puţină vreme după aceea, ea începu să-mi vorbească despre domnul de Charlus, şi aproape

fără nici un ocoliş. Dacă făcea aluzie la ceea ce unele persoane spuneau despre baron, se referea la cuvintele lor ca la nişte invenţii absurde şi infame. Dar, pe de altă parte, tot ea spunea: „Găsesc că o femeie care s-ar îndrăgosti de un bărbat de valoarea lui Palamede, valoare imensă, ar trebui sa aibă vederi atît de înalte, un devotament atît de mare, încît să~l accepte şi să-1 înţeleagă în totalitatea lui, aşa cum este, pentru a-i respecta libertatea, fanteziile, cautînd doar să-i uşureze viaţa şi să-1 consoleze în nefericire." Or, prin aceste cuvinte atît de vagi, prinţesa de Guermantes dezvăluia tocmai ceea ce încerca să proslăvească, tot aşa cum făcea uneori domnul de Charlus însuşi. L-am auzit eu însumi de mai multe ori spunîndu-le unor oameni care pînă atunci nu erau siguri dacă cele auzite despre el sînt sau nu o calomnie: „Eu, care am avut în viaţa mea şi zile bune şi zile rele, eu care am cunoscut tot felul de oameni, de la hoţi şi pînă la regi, avînd, trebuie să recunosc, chiar o uşoară preferinţă pentru hoţi, eu care

am urmărit frumuseţea sub toate formele ei etc", şi prin aceste cuvinte pe care le credea abile şi

114

dezminţind zvonuri despre care nici măcar nu se bănuia că ar fi circulat (sau pentru a recunoaşte o parte de adevăr - pe care doar el putea şă o considere ca fiind foarte mică -, din pură plăcere, dintr-un simţ al măsurii, din dorinţa de a fi verosimil), el nimicea pînă şi ultimele îndoieli ale unora, inspirînd totodată primele îndoieli celor care încă nu le avuseseră. Căci ca» mai primejdioasă tăinuire este cea a greşelii în mintea celui vinovat. Cunoaşterea permanentă pe care o are în privinţa-i îl împiedică a bănui că ea este aproape cu desăvîrşire ignorată, că o minciună completă ar putea fi crezută cu uşurinţă; în schimb, nu-şi dă seama unde începe, pentru ceilalţi, pe scara-adevărului, mărturisirea, în cuvinte pe care el le crede nevinovate. Şi, de altfel, oricum ar fi greşit tăcînd, căci orice viciu îşi află în lumea bună un sprijin binevoitor, şi am putut vedea cum

e schimbat rostul unui întreg castel pentru ca o soră despre care s-a aflat că-şi iubeşte sora şi altminteri decît ca pe o soră, să fie culcată în apropiere de aceasta. Dar iubirea prinţesei mi-a fost dezvăluită dintr-o dată de un anume fapt asupra căruia nu voi insista aici, căci el face parte dintr-o cu totul altă povestire care ne spune cum domnul de Charlus a lăsat o regină să moară, spre a se duce la timp la frizerul care trebuia să-i încreţească părul în vederea unei întîlniri cu un controlor de orrinibus, în faţa căruia s-a arătat a fi foarte intimidat. Totuşi, pentru a pune capăt acestei istorii privitoare la iubirea prinţesei, să spunem datorită cărui fleac mi s-au deschis ochii. în acea zi eram singur în trăsură cu ea. Pe cînd treceam prin faţa unui birou poştal, ea porunci vizitiului-să oprească. Nu era însoţită de un valet. Scoase pe jumătate o scrisoare din manşon şi începu să coboare, pentru a pune scrisoarea la poştă. Am vrut să o opresc, dar ea se zbătu uşor, şi ne-am dat seama şi unul şi celălalt că primul ei gest fusese unul compromiţător,

căci prin el ea părea că vrea să apere un secret, iar că al meu fusese mdiscret, căci prin el mă opuneam încercării ei. Fu prima care îşi veni în fire. înroşindu-se foarte tare dintr-o dată, îmi dădu scrisoarea, iar eu nu am îndrăznit să nu o iau, dar, punînd-o în cutie, am văzut fără să vreau că era adresată domnului de Charlus.

Dar să mă întorc la acea primă serată dată de prinţesa de

Guermantes. Mi-am luat rămas bun de la ea, căci vărul şi ve5ls°ara ei se oferiseră să mă conducă acasă şi erau foarte grăbiţi. Domnul de Guermantes voia şi el să-şi ia rămas bun de

1 fratele său. Doamna de Surgis avusese timp să-i spună

ducelui, pe pragul unei uşi, că domnul de Charlus se arătase încîntător faţă de ea şi de fiii ei, iar această mare amabilitate a fratelui său şi prima de acest fel pe care el o avusese, îl emoţiona profund pe Basin şi trezi în el

simţăminte familiale care nu adormeau niciodată cu totul în sufletul lui. Tocmai cînd ne.luam rămas bun de la prinţesă, el ţinu să-i mulţumească indirect domnului de Charlus, arătîndu-i toată dragostea lui, fie că, într-adevăr, şi-o stăpînea cu greu, fie pentru ca baronul să-şi amintească totdeauna că felul cum se purtase în acea seară nu trecea neobservat de fratele său, aşa cum, pentru a crea în viitor asocieri de amintiri salutare, dăm bucăţele de zahăr unui cîine care face sluj. ,,Dragă frate", spuse ducele, oprindu-1 pe domnul de Charlus şi luîndu-1 cu duioşie de braţ, ,,treci prin faţa fratelui tău mai mare fără să-i spui măcar bună ziua.

-Nu te mai văd de mult, Meme, şi nu ştii cît îmi lipseşti. Scotocind după nişte scrisori de altădată, am găsit unele de la biata noastră mamă, în care scrie cu multă dragoste despre tine. ~ îţi mulţumesc, Basin", îi răspunse domnul de Charlus cu o voce alterată, căci nu putea niciodată să-şi evoce mama fără o mare emoţie. ,,Ar trebui să te hotărăşti să mă laşi să-ţi orînduiesc un

mic pavilion la Guermantes", continuă ducele. „Cît e de plăcut să-i vezi pe cei doi fraţi iubindu-se atît de mult, îi spuse Orianei prinţesa. Nu cred că întîlneşti mulţi fraţi ca ei. O să te invit o dată cu el, îmi făgădui ea. Sînteţi în bune relaţii?... Dar ce-şi spun oare?" adăugă ea pe un ton neliniştit, căci nu putea să ie desluşească bine cuvintele. Fusese totdeauna cam geloasă pe plăcerea cu care domnul de Guermantes vorbea cu fratele său despre un trecut faţă de care el îşi ţinea totdeauna soţia oarecum la distanţă. Ea simţea că, atunci cînd cei doi fraţi erau fericiţi că se află împreună şi cînd, nemaiputîndu-şi stăpîni curiozitatea, li se alătura, sosirea ei nu le făcea plăcere. Dar în acea seară, la obişnuita-i gelozie se adăuga o alta. Căci dacă doamna de Surgis îi povestise domnului de Guermantes cît de amabil fusese cu ea fratele lui, pentru ca ducele să-i mulţumească domnului de Charlus, cîteva prietene devotate ale cuplului Guefmantes crezuseră totodată ca-i de datoria lor să o prevină pe ducesă că amanta soţului,

ei fusese văzută purtînd o conversaţie între patru ochf cu fratele acestuia. Şi doamna de Guermantes era profund tulburată. „Aminteşte-ţi cît eram de fericiţi odinioară la Guermantes, continuă ducele adresîndu-se domnului de Charlus. Dacă ai mai veni uneori vara acolo, am trai iar ca altădată. Ţi-1 aminteşti pe moş Courveau: «De ce-i

oare Pascal tulburător? Pentru că-i tul... tul...

- Burat»"; rosti domnul de Chârlus, ca şi cum i-ar fi răspuns încă profesorului său. „«Şi de ce-i oare Pascal tul... ful... tulburat? Pentru. că~r tul... tul... pentru că-i tul...

- Burător.

- Foarte bine, ai trecut la examen, vei căpăta cu siguranţă şi o menţiune, şi doamna ducesă îţi va dărui un dicţionar chinezesc.» - Căci nu ştiu dacă-ţi aminteşti, Basin, încă de pe vremea aceea eram mort după limba chineză.

- Cum să nu-mi amintesc, dragul meu Meme! Parcă

văd încă în faţa ochilor vechiul vas de porţelan chinezesc pe care ţi-1 adusese Hervey de Saint-Denis171. Ne ameninţai că te vei duce în China şi-ţi vei petrece toată viaţa acolo, într-atît erai de îndrăgostit de această ţară; îţi plăcea încă de pe atunci să hoinăreşti la nesfîrşit. Ai fost întotdeauna un tip mai special, căci pot spune că în nici un domeniu gusturile tale nu au semănat cu gusturile celorlalţi..." Dar, de îndată ce rosti aceste cuvinte, ducele simţi cum îi urcă sîngele în obraz, căci deşi nu cunoştea moravurile fratelui său, ştia totuşi de ce reputaţie se bucură. Şi cum el nu-i vorbea niciodată despre asta, era cu atît mai stingherit la gîndul că a spus ceva care putea să pară a se referi tocmai la acel lucru, şi încă şi mai stingherit pentru că păruse stingherit. După o secundă de tăcere: ,,Cine ştie, spuse el pentru a şterge impresia lăsată de ultimele-i cuvinte, erai poate îndrăgostit de o chinezoaică, înainte de a iubi atîtea femei albe şi de a le plăcea şi lor, dacă e să mă iau după o anumită doamnă

căreia i-ai pricinuit o mare plăcere în seara asta, stînd de vorbă cu ea. A fost încîntată de tine." Ducele îşi făgăduise să nu vorbească despre doamna de Surgis, dar, dată fiind deruta pe care gafa sa o prilejui se în' propria-i minte, se aruncase pe ideea cea mai apropiată, care era tocmai cea cara-nu trebuia să apară în conversaţie, deşi o motiva. Dar domnul de Charlus remarcase felul cum se înroşise dintr-o dată la faţă fratele său. Şi, ca şi vinovaţii ce nu vor să pară stingheriţi cînd se vorbeşte în faţa lor despre o crimă pe care se presupune că nu ei au săvîrşit-o,,şi care cred că trebuie să prelungească o conversaţie primejdioasă: ,,Sînt încîntat, îi răspunse el, dar jin să mă întorc la fraza ta precedentă, care mi se pare foarte adevărată. Spuneai că n-am gîndit niciodată ca toată lumea, spunînd de fapt că n-am avut niciodată gusturile celorlalţi. Şi cît e de adevărat! N-am avut în nici o privinţă gusturile celorlalţi. Chiar aşa, aveam gusturi speciale. Nicidecum", protestă domnul de Guermantes care,

într-adevăr, nu spusese aceste cuvinte şi nu credea poate că în cazul

I

117

fratelui său, ele desemnau o realitate. Şi de altfel cum ar fi crezut că are dreptul să-1 mîhnească pentru nişte ciudăţenii care, oricum, rămăseseră destul de îndoielnice sau destul de tainice pentru a nu dăuna întru nimic importantei situaţii a baronului? Mai mult, simţind că această situaţie a fratelui său putea fi pusă în slujba propriilor lui amante, ducele îşi zicea că faptul merită în schimb o anume îngăduinţă: chiar dacă ar fi cunoscut în acel moment vreo legătură „specială" a fratelui său, în nădejdea sprijinului pe care acesta i-1 va da, nădejde îmbinată cu pioasa amintire a trecutului, domnul de Guermantes s-ar fi făcut că nu bagă de seamă şi ar fi închis ochii, ba, la nevoie, chiar l-ar fi ajutat. „Haide, Basin; bună seara, Palamede", spuse ducesa care, cuprinsă de mînie şi de curiozitate nu se mai putea

stăpîni, ,,dacă aţi hotărît să vă petreceţi noaptea aici, atunci să rămînem la supeu. Ne ţineţi în picioare, pe mine şi pa Măria, de o jumătate de oră." Ducele se despărţi de fratele său cu o semnificativă îmbrăţişare, şi toţi trei coborîră imensa scară a palatului prinţesei.

Pe cele două laturi, pe treptele cele mai de sus, cupluri răzleţe aşteptau să le vină trăsura. Dreaptă, izolată, cu ducele şi cu mine alături, ducesa stătea pe partea stingă a scării, învăluită în mantia-i ce le amintea pe cele purtate de personajele lui Tiepolo, cu gîtul încopciat în colierul de rubine, devorată de privirea femeilor, a bărbaţilor care încercau să-i surprindă secretul eleganţei şi al frumuseţii. Aşteptîndu-şi trăsura pe.aceeaşi treaptă ca şi doamna de Guermantes, dar la ■capătul opus, doamna de Gallardon, care pierduse de multă vreme orice speranţă de a mai fi vreodată vizitată de verişoara ei, îi întorcea spatele pentru ca să nu pară că o vede, şi mai ales pentru a nu oferi dovada că aceasta nu o salută. Doamna de Gallardon era foarte

prost dispusă, pentru că domnii câTe erau cu ea crezuseră că trebuie să-i vorbească despre Oriane: „Nu ţin cîtuşi de puţin să o văd, le răspunsese, am zărit-o de altfel acum cîteva clipe, începe să îmbătrînească; se pare că se obişnuieşte greu cu ideea. Chiar Basin spune asta. Şi-1 înţeleg, căci, cum nu-i inteligentă, cum e rea ca o viperă şi cum nu ştie să se poarte, îşi dă seama că atunci cînd nu va ifiai fi frumaosă, nu-i va mai rămîne nimic."

îmi îmbrăcasem pardesiul, drept care domnul de Guermantes, ce se tevnea de răceală, mă certă, în timp ce cobora scara alături de mine, spuriînd că e foarte cald. Generaţia de nobili care a avut mai mult sau mai puţin de-a face

118

cu monseniorul Dupanloup172 vorbeşte o franceză atît de proastă (cu excepţia familiei Castellane173), încît ducele îşi exprima astfel gîndul: „E mai bine să nu te îmbraci gros înainte de-a ieşi afară, asta cel puţin *ca teză generală."* Revăd acea ieşire, îl revăd, dacă nu

cumva greşesc plasîndu-1 pe acea scară, ca pe un portret desprins din rama sa, pe prinţul de Saga174 care-şi petrecea probabil ultima seară mondenă, scoţîndu-şi jobenul, pentru a-i prezenta ducesei omagiile sale, cu un gest atît de amplu al mîinii înmănuşate în alb, care corespundea gardeniei de la butonieră, încît te mirai că nu-i o pălărie cu pene de pe vremea vechiului regim, asemenea celor ce împodobeau mai multe chipuri de strămoşi întocmai reproduse de chipul acestui mare nobil. El nu rămase decît puţină vreme lîngă ea, dar pînă şi atitudinile sale de o clipă erau de-ajuns spre a compune un tablou vivant şi o scenă istorică. De altfel, cuin între timp a murit, şi cum pe vremea cînd trăia abia îl întrezărisem, a devenit pentru mine în asemenea măsură un personaj istoric, al unei istorii mondene cel puţin, încît mi se Jntîmplă să fiu uimit cînd mă gîndesc că o femeie, că un bărbat pe care-i cunosc sînt sora şi nepotul lui.

în timp ce coboram scara, o femeie - care părea a

avea vreo patruzeci de ani, deşi era mai în vîrstă - o urca, cu o înfăţişare obosită care-i şedea bine. Era prinţesa d'Orvillers, fiica naturală, după cum se spunea, a ducelui de Parma175, şi în a cărei blîndă voce se desluşea un vag accent austriac. Ea înainta, înaltă, apFecată, într-o rochie de mătase albă cu flori, iar sînii ei admirabili palpitau extenuaţi sub o povară de diamante şi de safire. Scuturînd din cap precum o iapă regală, stingherită de un friu de perle de o valoare de neînchipuit şi incomod de greu, ea lăsa să-i cadă ici-colo privirea blîndă şi fermecătoare, de un albastru care, pe măsură ce începea să se uzeze, devenea încă şi mai mîngîietor, făcîndu-le celor mai mulţi dintre invitaţii care plecau un semn prietenesc din cap. „Ajungi cam tîrziu, Paulette! spuse ducesa.

- Ah! îmi pare atît de rău! Dar cu adevărat n-am putut face altfel",- răspunse prinţesa d'Orvillers, care o imita pe ducesa de Guermantes, rostind acest gen de fraze, cărora le adăuga însă blîndeţea ei firească şi

aparenţa de sinceritate conferită unei voci atît de duioase de energia unui accent uşor germanic. Părea că face aluzie la complicaţii din viaţa ei ce ar fi cerut prea mult timp spre a fi explicate, şi nu, în mod vulgar, la alte petreceri, deşi tocmai de acolo se întorcea. Dar nu din cauza lor fusese silită să

119

vină atît de tîrziu. Prinţul de Guermantes împiedicîndu-şi ani de-a rîndul soţia să o primească pe doamna d’Orvillers, aceasta, cînd interdicţia a fost ridicată, s-a mulţumit să răspundă invitaţiilor, depunînd doar cărţile de vizită, pentru a nu părea prea ahtiată. După doi sau trei ani, timp în care utiliza această metodă, începu să vina ea însăşi, dar foarte tîrziu, de parcă ar fi venit de la teatru. Astfel, lăsa să se înţeleagă că nu ţine nicidecum să participe la acea serată, sau să fie văzută aici, ci că vrea doar să le facă o vizită prinţului şi prinţesei, doar de dragul lor, din simpatie, în

momentul cînd, trei sferturi dintre invitaţi fiind plecaţi, ea „se va bucura mai mult de prezenţa lor." „Oriane a ajuns în ultimul hal de decădere, şopti doamna de Gallardon. Nu înţeleg de ce Basin o lasă să stea de vorbă cu doamna d’Orvillers. Domnul Gallardon nu mi-ar fi îngăduit aşa ceva." Eu recunoscusem în doamna d’Orvillers pe femeia care, lîngă palatul Guermantes, îmi arunca priviri prelungi şi languroase, se întorcea, se oprea în faţa oglinzilor din prăvălii. Doamna de Guermantes mă prezentă, doamna d’Orvillers fu încîntătoare, nici prea amabilă, nici prea înţepată. Ea mă privi aşa cum îi privea pe toţi, cu ochii ei blînzi... Dar cînd aveam s-o mai întîlnesc, nu aveam să mai primesc din partea-i nici unul dintre acele avansuri prin care păruse că se oferă. Există anumite priviri ce par că te recunosc, de care un tînăr nu are parte de la anumite femei - şi de la anumiţi bărbaţi - decît pînă în ziua cînd ei te cunosc şi află că eşti prietenul unor oameni cu care sînt şi ei prieteni.

Mi se spuse că trăsura se afla în dreptul scării. Doamna de Guermantes îşi apucă fusta roşie, ca pentru a coborî treptele şi a urca în trăsură, dar cuprinsă poate de o remuşcare, sau de dorinţa de a face cuiva plăcere şi mai ales de a profita de timpul foarte scurt pe care piedica materială de a o prelungi îl impunea unei fapte atît de plicticoase, se uită la doamna de Gallardon; apoi, ca şi cum abia atunci o văzuse, cuprinsă de o inspiraţie, străbătu, înainte de a coborî, întreaga lungime a treptei şi, ajunsă alături de verişoara ei ce, de fericire, se afla în al nouălea cer, îi întinse mîna. „Cîtă vreme a trecut!" îi spuse ducesa care, pentru a nu trebui să dezvolte toate regretele şi legitimele scuze presupuse a fi cuprinse în această fomulă, se întoarse cu o înfăţişare înspăimîntată către duce care, într-adevăr, după ce coborîse cu mine spre trăsură, vocifera furios văzînd că soţia lui pornise către doamna de Gallardon şi întrerupea circulaţia celorlalte trăsuri. „Oriane e totuşi încă

frumoasă! spuse doamna de Gallardon. Mă amuză cei care spun ca între mine şi ea relaţiile sînt reci; pentru motive pe care nu avem de ce să le facem cunoscute celorlalţi, noi putem să nu ne vedem ani de-a rîndul, dar avem prea multe amintiri comune pentru a ne putea despărţi vreodată şi, de fapt, ea ştie prea bine că mă iubeşte mai mult decît pe atîţia oameni pe care-i vede zilnic şi care nu sînt de acelaşi sînge cu ea." Doamna de Gallardon era într-adevăr ca acei îndrăgostiţi refuzaţi care vor cu orice preţ să lase să se creadă că sînt mai iubiţi decît cei pe care-i răsfaţă frumoasa lor iubită. Şi (prin elogiile pe care, fără să-i pese că ele contraziceau ceea ce spusese nu cu mult mai înainte, i le aduse din plin ducesei de Guermantes) ea dovedi indirect că aceasta poseda temeinic maximele ce trebuie să o călăuzească în viaţă pe o mare doamnă care, chiar în clipa cînd cea mai minunată rochie a ei sţîrneşte nu numai admiraţie, dar şi invidie, trebuie să ştie să străbată o întreagă scară pentru a o dezarma. „Ai grijă să

nu-ţi uzi pantofii" (căzuse o ploaie ce vestea furtuna), spuse ducele, încă furios că trebuie să aştepte. La întoarcere, cupeul fiind strîmt, pantofii roşii176 se aflară, prin forţa lucrurilor, nu foarte departe de ai mei, şi doamna de Guermantes, temîndu-se că mi i-a atins, îi spuse ducelui: „Acest tînăr va fi obligat să-mi spună, ca în nu ştiu ce caricatură: «Doamnă, zi-mi pe dată că mă iubeşti, dar nu mă călca pe picioare177»." De altfel, gîndul meu era destul de departe de doamna de Guermantes. De cînd Saint-Loup îmi vorbise despre o fată ce aparţinea unei foarte nobile familii şi care mergea într-o casă de rendez-vous, precum şi de camerista baroanei Putbus, în aceste două persoane, contopite într-una singură, se concentraseră toate dorinţete pe care mi le inspirau zilnic atîtea frumuseţi aparţinînd celor două clase, pe de o parte vulgarele şi magnificele, maiestuoasele cameriste ale nobilelor doamne, pline de orgoliu şi care spun „noi" vorbind despre ducese, iar pe de alta acele fete al căror nume era

uneori de-ajuns să-1 fi citit în vreo cronică despre vreun bal - chiar dacă nu le văzusem niciodată trecînd în trăsură sau pe jos -pentru ca să mă îndrăgostesc de ele şi, după ce căutaserh conştiincios în anuarul castelelor unde-şi petreceau vara (foarte ideseori lăsîndu-mă în voia erorii de a cădea peste un nume asemănător), să visez rînd pe rînd că voi locui pe cîmpiile din est, între dunele din nord, în pădurile de pini din sud. Dar darnic^topeam întreaga materie carnală, şi anume pe cea mai preţioasă, pentru a le compune, conform idealului pe care mi-1

trasase Saint-Loup, pe fata uşuratică şi pe camerista doamnei Putbus, celor două frumuseţi ale mele şi pe care le puteam poseda le lipsea tocmai ceea ce igîioram atîta vreme cît nu le văzusem: caracteristicile individuale. Aveam să-mi sleiesc zadarnic puterile încercînd să-mi închipui, în lunile cînd dorinţa mea se îndrepta mai curînd către tinerele fete, cum era făcută,

cine era cea despre care îmi vorbise Saint-Loup, iar în lunile cînd aş fi preferat o cameristă, să mi-o imaginez pe cea a doamnei Putbus. Dar ce linişte mă cuprinse, după ce fusesem întruna tulburat de dorinţele mele chinuitoare stîrnite de atîtea fiinţe fugare, al căror nume adeseori nici nu-1 ştiam, care erau în orice caz atît de greu de regăsit, şi încă şi mai greu de cunoscut, cu neputinţă poate de cucerit, ştiind că am luat din toată acea frumuseţe risipită, trecătoare, anonimă, două specimene rare, înzestrate cu fişa lor, şi pe care eram cel puţin sigur că mi-o voi procura ori de cîte ori voi vrea! Amînam ceasul cînd îmi voi oferi acea dublă plăcere, aşa cum amînam ceasul muncii, dar certitudinea de a o avea cînd voi vrea mă dispensa aproape să mi-o ofer, ca acele casete soporifice pe care-i de-ajuns să le ai la îndemînă pentru a nu mai avea nevoie de ele şi a adormi. Nu mai doream din tot universul decît două femei, al căror chip, e adevărat, nu izbuteam să mi-1 reprezint, dar ale căror nume şi a căror bunăvoinţă îmi

fuseseră spuse şi garantate de Saint-Loup. Astfel încît, deşi prin cuvintele sale de adineauri îmi obligase imaginaţia să muncească din greu, el dăruise în schimb voinţei mele o mare destindere, o odihnă durabilă.

„Ei bine! îmi zise ducesa, oare nu pot să-ţi fiu de nici un alt folos în afară de baluri? Ai găsit vreun salon unde ai vrea să te prezint?" I-am răspuns că mă temeam că singurul care mă interesa era prea puţin elegant pentru ea. „Despre cine e vorba?" întrebă ea, cu o voce ameninţătoare şi răguşită, aproape fără să deschidă gura. „Despre baroana Putbus." De data aceasta se prefăcu a fi cu adevărat mînioasă. „Asta-i bună, cred că-ţi baţi joc de mine. Nici măcar nu ştiu prin ce întîmplare am auzit de numele acestei scorpii. Dar face parte din drojdia societăţii. E ca şi cum mi-ai cere să te prezint negustoresei din colţ. Şi nici măcar, căci negustoreasa mea e încîntătoare. Nu eşti chiar în toate minţile, bietul meu băiat. în orice caz, îţi cer să-mi faci hatîrul să fii politicos cu persoanele cărora te-am prezentat, să-ţi

depui cărţile de vizită, să te duci să le vizitezi şi să nu le vorbeşti despre baroana Putbus, de care n-au auzit în

122

viaţa lor." Am întrebat-o dacă doamna d’Orvillers nu era cumva cam uşuratică. „Oh! nu, nicidecum, greşeşti, mai curînd este prea austeră. Nu-i aşa, Basin?

- Da, în orice caz nu cred să se fi spus vreodată ceva de felul ăsta pe seama ei", zise ducele.

„Nu vrei să vii cu noi Ia petrecere? mă întrebă el. Ţi-aş împrumuta o mantie veneţiană, şi ştiu pe cineva care s-ar bucura mult să vii, pe Oriane, mai întîi, dar nu e cazul s-o mai spun, dar şi pe prinţesa de Parma. Tot timpul îţi înalţă laude, nu mai jură decît pe dumneataf Ai norocul că e cam coaptă şi de o pudoare absolută. Altminteri te-ar fi luat, cu siguranţă, pe Jîngă ea, ca sigisbeu, cum se spunea în tinereţea mea, ceea ce înseamnă un fel de cavaler nedespărţit."

Nu ţineam s,ă merg la petrecere, ci la întîlnirea cu Albertine. De aceea am refuzat. Trăsura se oprise,

valetul întrebă unde se află poarta cea mare, caii tropăiră nerăbdători pînă cînd ea fu larg deschisă în faţa noastră, şi trăsura intră în curte. „Pe curînd, îmi spuse ducele.

- Am regretat uneori că locuiesc atît de aproape de Mărie, îmi spuse ducesa, pentru că, deşi o iubesc mult, nu-mi prea place s-o văd. Dar niciodată n-am regretat mai mult această apropiere, decît în seara asta, de vreme ce ea este cauza despărţirii mele de dumneata.

- Haide, Oriane, nu mai vorbi atît." Ducesa ar fi vrut să intru măcar o clipă la ei. Rîse mult, ca şi ducele, cînd i-am spus că nu puteam, pentru că o fată trebuia să vină la mine chiar acum. „Ciudată oră pentru a o primi pe vizitatoarea dumitale, îmi zise ea.

- Hai, draga mea, să ne grăbim,. îi spuse domnul de Guermantes soţiei sale. Peste un sfert de oră va fi miezul nopţii şi e timpul să ne costumăm..." In faţa uşii dădu nas în nas cu cele două doamne sprijinite în baston, ce o păzeau cu străşnicie şi nu se temuseră să coboare în plină noapte din înălţimile unde sălăşluiau,

spre a împiedica un scandal. „Basin, am vrut să te prevenim, căci ne era teamă că vei fi văzut Ia această petrecere": bietul Amanien tocmai şi-a dat duhul acum o oră." Ducele avu o clipă de panică. Vedea cum îi scapă faimoasa petrecere, de vreme ce acele blestemate doamne îl vesteau că domnul Osmond murise. Dar îşi veni repedejn fire şi le aruncă celor Nă verişoare aceste cuvinte, în care puteai întîlni, alături de hotărîrea de a nu renunţa cu nici un chip la o plăcere, şi incapacitatea de a asimila corect întorsăturile limbii franceze: „A puit!^ Nu, nu, exagerează lumea, exagerează lumea!178" Şi 1 sa se mai ocupe de cele două aibedenii care,, mînuindu-şi

bastoanele, începeau să urce iar prin noapte, se grăbi să afle noutăţi, întrebîndu-1 pe valet: „Casca a ajuns în stare bună?

- Da, domnule duce.

- Are o găurică pe unde să respir? N-am chef să mă

sufoc, ce dracu!

- Da, domnule duce.

- Drace! Ce seară nenorocită! Oriane, am uitat să-1 întreb pe Babal dacă pantofii cu vîrfurile întoarse în sus erau pentru tine.

- Dar, dragul meu, costumierul de la Opera-Comique e aici, ne va spune el. Nu cred însă că s-ar potrivi cu pintenii pe care îi vei purta.

- Hai să-1 căutăm p^costumier, spuse ducele. La revedere, dragul meu, ţi-aş propune să intri cu noi şi să stai cîtă vreme vom încerca travestiul, asta te-ar amuza. Dar am sta de vorbă, or, curînd va fi miezul nopţii şi trebuie să ajungem la" timp, pentru ca petrecerea să fie deplină".

Şi eu eram grăbit să mă despart cît mai repede de domnul şi de doamna de Guermantes. *Fedra* se sfîrşea cam pe la unsprezece şi jumătate. Albertine trebuia să fi sosit. M-am dus de-a dreptul la Francoise: „Domnişoara Albertine e aici?

-N-a venit nimeni". însemna oare că nu va veni? Eram cuprins de o mare nelinişte, vizita Albertinei părîndu-mi-se acum cu atît mai de dorit cu cît era mai puţin sigură. Francoise era şi ea supărată, dar pentru un cu totul alt motiv. îşi aşezase fiica la masă, în faţa unor bucate gustoase. Dar auzindu-mă venind şi văzînd că nu are timp să strîngă farfuriile şi să pună pe masă ace şi aţă spre a mă face să cred că brodaseră: „A gustat o lingură de supă, îmi spuse Francoise, şi am silit-o să roadă şi ea un oscior", pentru a bagateliza cu totul supeul fiicei sale, şi ca şi cum bucatele îmbelşugate ar fi putut constitui o vină în ochii mei. Pînă şi în timpul mesei de prînz sau a cinei, dacă făceam greşeala să intra în bucătărie, Francoise se prefăcea că a terminat de mîncat, şi se scuza chiar, spunînd: „Mi-am zis şi eu să iau în gură te *miri ce* sau un *dumicat."* Dar te linişteai curînd văzînd mulţimea de mîncăruri rînduite pe masă şi pe care Francoise, surprinsă de neaşteptata mea intrare precum un răufăcător, nu avusese timpul să le ascundă.

Apoi ea adăugă: „Hai, du-te la culcare, ai trudit destul pe ziua de azi (căci voia să spună că fiica ei nu numai că nu ne costa nimic, trăind la noi ca vai de lume, dar şi că îşi dădea duhul muncind peijtru noi), încurci lumea pe aipi şi mai ales îl stinghereşti pe domnul, care aşteaptă o vizită. Hai, urcă", continuă ea, ca şi cum ar fi fost silită să facă apel la întreaga-i autoritate pentru a-şi trimite la culcare fata care, supeul fiind oricum ratat, rămînea în bucătărie doar de formă, căci dacă aş mai fi stat încă cinci

minute aici, tot ar fi plecat, din proprie voinţă. Şi, întorcîn-du-se către mine, îmi spuse în frumoasa ei franceză populară, nu lipsită totuşi de o notă individuală: „Domnul nu-şi dă seama că pică din picioare de somn." Eram încîntat că nu trebuia să stau de vorbă cu fata Franşoisei.

Am spus că era dintr-un ţinut învecinat cu cel unde se născuse mama sa, şi totuşi diferit prin natura

terenului, a culturilor, prin felul cum vorbeau oamenii, prin anumite particularităţi ale acestora, mai ales. Astfel „măcelăriţă" şi nepoata Francoisei nu se înţelegeau deloc între ele, dar aveau în comun faptul că atunci cînd plecau în oraş după treburi, întîrziau ore în şir fie la „surioara", fie la „verişoara", fiind incapabile să pună capăt unei conversaţii în cursul căreia motivul pentru care ieşiseră în oraş dispărea în asemenea măsură încît, dacă erau întrebate la întoarcere: „Domnul marchiz de Norpois poate fi văzut la orele şase şi un sfert?", ele nici măcar nu mai spuneau, lovindu-şi fruntea cu mîna: „Ah! am uitat să-ntreb", ci se mulţumeau să zică: „Ah! n-am înţeles că domnul mă rugase să-1 întreb asta, credeam că trebuia doar să-i transmit salutări." Deşi se „zăpăceau" cînd era vorba de ceva ce fusese spus cu o oră mai înainte, era cu neputinţă să le scoţi din cap ceea ce auziseră din gura surorii sau verişoarei. Astfel, dacă măcelăriţă auzise spunîndu-se că englezii ne atacaseră în ’70 odată cu prusacii (şi zadarnic îi explicasem că

asemenea afirmaţie nu era adevărată), ea îmi repeta tot la trei săptămîni, de cîte ori aveam prilejul să stăm de vorbă: „E din pricina războiului pe care ni l-au declarat englezii în ’70, odată cu prusacii.

- Dar ţi-am spus de o sută de ori pînă acum că te înşeli." Ea îmi răspundea, ceea ce-mi dovedea că nu-i putusem zdruncina cu nimic convingerea: „Oricum, nu-i un motiv să le purtăm pică. De-atunci s-a scurs vreme, nu glumă etc." Altădată, susţinînd că trebuie să-i declarăm război Angliei, idee pe care eu o dezaprobam, spunea: „Desigur, totdeauna e mai bine fără război; dar dacă tot trebuie să te baţi, mai bine să te baţi fără să mai amîni. Aşa cum mi-a explicat adineauri soră-mea, de cînd cu războiul pe care l-au purtat împotriva noastră englezii îh ’70, tratatele comerciale ne jupoaie pînă şi de ultimul bănuţ. După ce-i vom bate, orice englez care va intra în Franţa va trebui să plătească trei sute de franci, aşa cum plătim "noi acum cînd intrăm în Anglia."

Foarte cinstiţi şi, cînd vorbeau, de o încăpăţînare

obscură, ce nu îngăduia nimănui să-i întrerupă şi îi îndemna să repete de

125

jouăzeci de ori cele ce spuneau dacă erau întrerupţi, ceea ce da ;uvintelor lor aparenţa solidităţii de nezdruncinat a unei fugi de Sach: iată cum erau locuitorii acestui mic ţinut - doar cinci sute a număr-, ţinut mărginit de castani, sălcii, culturi de cartofi şi feclă.

Fata Francoisei, dimpotrivă, socotindu-se o femeie nodernă şi ieşită de pe cărările prea vechi, vorbea în argoul-larizian, neuitînd să spună nici una din glumele cărora el le lăduse naştere179. Frangoise îi zisese odată că fusesem la o rinţesă; „Nu mă îndoiesc, trebuie să fie o prinţesă cu cercel în as." Văzînd că aşteptam o vizită, se prefăcu a crede că mă urnesc Charles. I-am răspuns cu naivitate că nu, ceea ce îi igădui să adauge: „Credeam că aşa te cheamă! Şi-mi spuneam ă Charles şi şarlatan fac casă bună." Asemenea vorbe erau de rost

gust. Dar am fost mai puţin indiferent la ele cînd ea **îmi** juse, spre a mă consola de întîrzierea Albertinei: „Cred că oţi s-o aştepţi mult şi bine. Nu mai vine, fii sigur. Te pui cu ipiţele de azi?"

Vorbirea ei se deosebea aşadar de cea a mamei sale; dar, icru încă şi mai ciudat, vorbirea mamei se deosebea de cea a

.micii, ce se născuse în Bailleau-le-Pin]8°, care se afla atît de

)roape de ţinutul de baştină al Francoisei. Totuşi, modul de a

)rbi din cele două ţinuturi era uşor diferit, ca şi cele două

:isaje. Ţinutul unde se născuse mama Francoisei, în pantă şi tborînd către o văgăună uriaşă, era plin de sălcii. Şi, foarte **sparte** de aici, dimpotrivă, se afla în Franţa o mică regiune ide se vorbea aproape la fel ca în Meseglise. Descoperind ta, am fost nefericit. într-adevăr, am surprins-o o dată pe ancoise stînd de

vorbă cu însufleţire cu o cameristă de-a lastră, care era din acel ţinut şi vorbea ca acolo. Ele ţelegeau aproape tot ce-şi spuneau, eu nu le înţelegeam loc; îşi dădeau seama, dar continuau să vorbească’- scuzate nd, credeau ele, de bucuria de a fi din acelaşi ţinut, deşi se scuseră atît de departe una de cealaltă - în faţa mea acea nbă străină, ca atunci cînd nu vrei să fii înţeles. Aceste oreşti studii de geografie lingvistică şi de camaraderie

"ilara au continuat săptămînal în bucătărie, spre neplăcerea

;a.

Cum de fiecare dată cînd se deschidea poarta cea mare, rtarul apăsa pe un buton electric care lumina scara, şi cum i locatarii se întorseseră, am părăsit pe dată bucătăria şi am întors în anticameră, unde m-am aşezat pe un scaun,

126

pîndind din locul unde draperia - cam îngustă şi neacoperind pe deplin uşa cu geam a apartamentului

nostru - lăsa să treacă întunecata dungă verticală proiectată de semiobscuritatea scării. Dacă acea dungă ar fi devenit dintr-o dată aurie, ar fi însemnat că Albertine intrase pe poarta de jos şi în două minute ar fi fost lîngă mine; căci nimeni altcineva nu mai putea veni la acea oră. Şi încremenisem astfel, neputîndu-mi desprinde ochii de pe dunga care se încăpăţîna să rămînă întunecată; mă aplecam înainte cu tot trupul, pentru a fi sigur că văd bine; dar priveam zadarnic, căci neagra linie verticală nu-mi dăruia, în ciuda dorinţei mele pătimaşe, îmbătătoarea bucurie de a o vedea preschimbîndu-se, printr-o vrajă bruscă şi semnificativă, într-o luminoasă bară de aur. Cîtă nelinişte pentru o Albertine Ia care nu mă gîndisem nici măcar trei minute în timp ce mă aflam la petrecerea dată de familia Guermantes! Dar, trezindu-mi simţămintele de aşteptare încercate de mine odinioară în legătură cu alte fete, mai ales cu Gilberte, cînd întîrzia, posibilitatea de a fi lipsit de o simplă plăcere fizică îmi pricinuia o crudă suferinţă

morală.

Trebui să intru în camera mea. Francoise veni după mine. Ea găsea că e inutil să mai ţin la butonieră trandafirul pe care-1 purtasem la petrecere şi vru să mi-1 ia. Gestul său, amintin-du-mi că s-ar fi putut ca Albertine să nu mai vină, şi silindu-mă totodată să recunosc că doream să fiu elegant pentru ea, îmi pricinui o stare de iritare sporită de faptul că, încercînd să o împiedic cu violenţă, am strivit floarea. Francoise îmi spuse: „Ar fi fost mai bine să mă laşi s-o scot eu decît s-o jumuleşti în halul ăsta." Fiecare cuvînt al ei mă exaspera. Cînd aştepţi, suferi într-atît de absenţa fiinţei pe care o doreşti, încît nu poţi îndura o altă prezenţă.

După ce Francoise ieşi din cameră, m-am gîndit că dacă ajunsesem acum să fiu atît de cochet doar pentru că urma să mă viziteze Albertine, era cît se poate de supărător că mă arătasem ei de atîtea ori nebărbierit în serile cînd îi îngăduiam să vină să p iubim. Simţeam că, nepăsîndu-i de mine, ea mă lăsa singur, pentru a-mî

înfrumuseţa cît de cît camera, presupunînd că dbertine ar fi venit totuşi, şi fiindcă era unul din lucrurile cele nai frumoase pe care le aveam, am pus iar, pentru prima oară ă mulţi ani, pe masa ce se afla lîngă patul meu, acel etui bit cu turcoaze dat mie de Gilberte pentru placheta Iui ergotte şi pe care vreme atît de îndelungată voisem să-lngă mine în timn ce dormeam, alături de bila de agat

p

am

timp ce dormeam, alături de bila de agat. De

I

I

127

altfel, poate tot a'tît cît şi Albertine, care tot nu venise, prezenta ei în acea clipă într-un „altundeva" pe care-1 găsise fără îndoială mai plăcut şi pe care eu nu-1 cunoşteam, îmi pricinuia un simţămînt dureros care, în ciuda a ceea ce-i spusesem, abia cu o oră în urmă, lui Svvann, cu privire la incapacitatea mea de a fi gelos, ar

fi putut, dacă aş fi văzut-o pe prietena mea la intervale mai scurte, să se transforme într-o nevoie anxioasă de a şti unde şi cu cine îşi petrece ea timpul. Nu îndrăzneam să trimit pe cineva la Albertine, căci era prea tîrziu, dar în nădejdea că, supînd poate împreună cu nişte prietene într-o cafenea, ea ar fi avut ideea să-mi telefoneze, am întors comutatorul şi, restabilind comunicarea în camera mea, am tăiat-o între poştă şi camera portarului, cu care era de obicei în legătură la acea oră. Ar fi fost mai simplu, mai comod, dar totodată inutil să avem un receptor în micul culoar către care da camera Franţoisei. Progresele civilizaţiei îi îngăduie fiecăruia dintre noi să dea la iveală calităţi nebănuite sau noi vicii care-i fac să fie mai iubiţi de prietenii lor sau mai insuportabili. Astfel, descoperirea lui Edison181 îi îngăduise Francoisei să dobîndească încă un cusur: cel de a refuza să se slujească de telefon, oricît de util ar fi fost acesta şi oricît de urgentă ar fi fost nevoia de a-1 folosi. Ea găsea mijlocul de a fugi cînd voiai să o înveţi cum să se

servească de el, aşa cum alţi oameni fug cînd trebuie să fie vaccinaţi. De aceea telefonul era instalat în camera mea şi, pentru ca să nu-i stingherească pe părinţii mei, soneria era înlocuită printr-un fel de bîzîit. De teamă că nu-1 voi auzi, rămîneam neclintit lîngă el. Nemişcarea mea era deplină şi, pentru prima oară după luni de zile, am remarcat tic-tacul pendulei. Francoise veni să facă puţină ordine. îmi vorbea, dar eu uram acea conversaţie, sub a cărei continuitate uniforma şi banală sentimentele mele se schimbau din minut în minut, trecînd de la teamă la nelinişte, iar de la nelinişte la decepţia totală. Mă credeam obligat să-i adresez cuvinte prin care să mă arăt oarecum mulţumit, dar simţeam că pe faţa mea se citeşte o asemenea durere, încît am pretins că sufăr de un reumatism, pentru a explica dezacordul dintre indiferenţa mea simulată şi acea expresie chinuită; apoi, mă temeam că vorbele rostite, de altfel cu voce scăzută, de Francoise (nu în legătură cu Albertine, căci ea socotea că ora unei posibile veniri trecuse de mult),

riscă să mă împiedice să aud apelul salvator, care nu se va repeta. Francoise se duse în cele din urmă la culcare trimisă de mine cu o blîndeţe fermă, pentru ca zgomotul pe care avea

128

să-1 facă plecînd să nu-1 acopere pe cel al telefonului. Şi am început iar să ascult, să sufăr; cînd aşteptăm, de la urechea care culege zgomotele pînă la mintea care le descoperă şi le analizează, şi de la minte la inima căreia mintea îi transmite rezultatele sale, dublul traiect este atît de rapid, încît nu putem nici măcar să-i percepem durata, de parcă am asculta de-a dreptul cu inima noastră.

Eram torturat de neîncetata dorinţă, tot mai neliniştită, şi niciodată satisfăcută, a apelului telefonic; ajuns la punctul culminant al unei ascensiuni chinuite pe spiralele angoasei mele solitare, din adîncul Parisului populat şi nocturn, brusc atît de aproape de mine, alături de biblioteca mea, am auzit dintr-o dată, mecanic şi

sublim, ca în *Tristan* eşarfa fluturată sau fluierul păstorului, zgomotul de sfîrlează al telefonului182. M-am repezit să-1 ridic: era Albertine. „Nu te deranjez dacă-ţi telefonez la ora asta?

- Nicidecum...", i-am zis, abia stăpînindu-mi bucuria, căci cele ce-mi spunea ea cu privire la ora nepotrivită erau neîndoielnic un început de a se scuza că vine atît de tîrziu, şi nu că nu mai vine. „Vii? am întrebat-o pe un ton indiferent.

- Nu..., dacă nu ai absolută nevoie de mine." O parte din mine, cu care cealaltă parte voia să se unească, era în Albertine. Trebuia cu orice preţ să vină, dar nu i-am spus-o de la bun început; în timp ce stăteam de vorbă, mi-am zis că o voi putea sili în ultima clipă să vină ea la mine sau să-mi îngăduie să alerg eu la ea. „Da, sînt aproape de casă, şi cam departe de casa ta; nu ţi-am citit bine biletul. Tocmai am dat iar peste el şi m-am temut că mă aştepţi." Simţeam că minte şi, cuprins de furie, acum voiam să o silesc să vină nu atît

din nevoia de a o vedea cît din cea de a o sîcîii Dar ţineam mai întîi să refuz ceea ce aveam să încerc a obţine peste cîteva clipe. Unde era? Cuvintele ei se întreţeseau cu alte sunete: claxonul unui biciclist, vocea unei femei care cînta, o fanfară îndepărtată răsunau la fel de desluşit ca şi scumpa ei voce, ca **pentru** a-mi arăta că lîngă mine, în acea clipă, se afla cu adevărat Albertine, în mediul ei actual, ca un bulgăre de **păniînt** odată cu care au fost smulse toate ierburile din jur. Aceleaşi zgomote pe care le auzeam îi izbeau urechea şi erau o Piedică în calea atenţiei sale: amănunte pline de adevăr, străine *i* subiect, inutile în ele însele, dar cu atît mai necesare spre a e revela evidenţa miracolului; trăsături sobre şi fermecătoare, escriind vreo stradă pariziană, trăsături pătrunzătoare totodată >i crude ale vreunei petreceri necunoscute care, după *Fedni* o

129

împiedicaseră pe Albertine să vină la mine. „încep

prin a te preveni că nu e cazul să vii, căci la ora asta m-ai stingheri foarte mult, i-am spus, pic de somn. Şi apoi asta ar presupune nenumărate complicaţii. Ţin să-ţi spun că scrisoarea mea era foarte limpede. Mi-ai răspuns că eşti de acord. Dar dacă nu ai înţeles, cum puteai fi de acord?

- Am spus că sînt de acord, numai că nu-mi aminteam prea bine cu ce trebuia să fiu de acord. Văd că eşti supărat, şi-mi pare rău. Regret că m-am dus la *Fedra*. Dacă aş fi ştiut că o să iasă asemenea încurcătură...", adăugă ea, aşa cum fac toţi oamenii care, greşind în legătură cu ceva, se prefac a crede că li se reproşează altceva. „Nu sînt supărat că ai fost la *Fedra*, chiar eu ţi-am cerut să te duci.

- Şi totuşi eşti supărat, e păcat că acum e prea tîrziu, altfel aş fi venit la tine, dar voi veni mîine sau pomîine, şi-ţi cer iertare.

-O, nu, Albertine, te rog, după ce m-ai făcut să pierd o seară, lasă-mă cel puţin liniştit în zilele

următoare. Nu voi fi liber decît după cincisprezece zile sau mai curînd după trei săptămîni. Ascultă, dacă vrei să nu rămînem pe starea asta de iritare şi gîndindu-mă că poate ai totuşi dreptate, prefer, oricît aş fi de obosit, de vreme ce te-am aşteptat pînă la această oră şi eşti încă în oraş, să vii chiar acum; o să beau o cafea şi o să mă trezesc.

- Nu se poate să lăsăm pe mîine? Pentra că partea cea mai grea este că..." Auzind aceste cuvinte de scuză, rostite ca şi cum s-ar fi hotărît să nu mai vină, am simţit că un element cu totul diferit încerca dureros să se îmbine cu dorinţa de a revedea figura catifelată care, încă de la Balbec, îmi îndrepta toate zilele către clipa cînd, în faţa mării liliachii de septembrie, aveam să fiu lîngă acea floare roz. învăţasem să cunosc acea teribilă nevoie de o fiinţă, la Combray, în legătură cu mama, pînă la a vrea să mor dacă îmi spunea, prin Francoise, că nu va putea urca în camera mea. Această strădanie a vechiului sentiment de a se combina şi de a nu face

decît un element unic împreună cu celălalt, mai recent, şi care nu avea drept obiect voluptuos decît suprafaţa colorată, roza carnaţie a unei floji de pe o plajă, ajunge adeseori să nu alcătuiască (în sensul chimic al cuvîntului) decît un corp nou, care poate să nu dăinuie decît cîteva clipe. în acea seară cel puţin, şi pentru multă vreme încă, cele două elemente au rămas disociate183. Dar încă de la ultimele cuvinte auzite la telefon, am început să înţeleg că viaţa Albertinei era situată (nu material, fără îndoială) la o asemenea distanţă de mine, încît ar fi trebuit să fac întruna obositoare explorări pentra a o surprinde şi, mai mult, că ea era organizată

130 .

asemenea unor fortificaţii de ţară, şi, pentru mai multă siguranţă, ca acelea pe care mai tîrziu ne-am obişnuit s^ le numim „camuflate." De altfel, Albertine aparţinea, pe o treaptă mai înaltă a societăţii, acelui gen de persoană în legătură cu care portăreasa promite celui prin care ai trimis o scrisoare, că îi va înmîna scrisoarea

cînd se va întoarce acasă - pînă în ziua cînd îţi dai seama că persoana întîlnită în afară şi căreia ţi-ai îngăduit să-i scrii este tocmai portăreasa, ea locuind într-adevăr - dar în camera de la poartă - în casa pe care ţi-a indicat-o (care, pe de altă parte, este un loc de întîlniri codoşite de portăreasa însăşi)

- sau care îşi dă ca adresă un imobil unde este cunoscută de complici ce nu-ţi vor destăinui taina ei, îi vor transmite scriso rile pe care i le-ai trimis, dar unde ea nu locuieşte, ci, cel mult, şi-a lăsat cîteva lucruri. Existenţe dispuse pe cinci sau şase linii de retragere, astfel încît atunci cînd vrei să o vezi pe acea femeie, sau să ştii ceva despre ea, loveşti fie prea la dreapta, fie prea la stînga, fie prea înainte, fie prea îndărăt şi, timp de luni de zile, ani de-a rîndul, poţi ignora totul despre ea. în ceea ce o priveşte pe Albertine, simţeam că nu voi afla niciodată nimic, că nu voi ajunge niciodată să mă descurc în acel hăţiş de multiple amănunte reale şi de fapte mincinoase. Şi că va fi mereu astfel, sau că nu-mi

rămînea decît să o închid (dar dintr-o închisoare poţi evada) pînă la sfîrşitul vieţii. în acea seară, convingerea aceasta mă străbătu ca o nelinişte, în care simţeam fremătînd un fel de prevestire a unor îndelungi suferinţe.

„Nu, i-am răspuns, ţi-am spus că nu voi fi liber decît peste trei săptămîni, aşadar nici mîine şi nici în altă zi.

- Bine, atunci... o s-o iau la picior... e cam plicticos, pentru că sînt la o prietenă care.,,." Simţeam că nu crezuse că voi accepta propunerea ei de a veni, care nu era deci sinceră, şi voiam să o aduc într-o situaţie fără ieşire. „Puţin mă interesează prietena ta! Vii sau nu vii, te priveşte, nu eu îţi cer să vii, ci tu mi-ai propus.

- Nu te supăra, sar într-o trăsură si sînt la tine în zece minute."

■Astfel, din acest Paris din ale cărui adîncimi nocturne emanase, pmă în camera mea, măsurînd raza de acţiune a unei fiinţe îndepărtate, mesajul invizibil, avea să ţîşnească-şi să apară, după această primă bunavestire,

acea Albertine pe care o cunoscusem odinioară sub cerul Balbecului, la ceasul cînd chelnerii de la Grand-Hotel, pun’înd masa, erau orbiţi de lumina apusului de soare, cînd, prin ferestrele larg deschise,
Patnindea în deplină libertate suflarea imperceptibilă a serii,

131

dinspre plaja pe care întîrziau ultimii hoinari, în imensa sufragerie unde primii vilegiaturişti nu se iviseră încă, şi cînd în oglinda dindărătul tejghelei trecea răsfrîngerea roşie a ultimului vapor ce se îndrepta către Rivebelle şi persista vreme îndelungată reflexul cenuşiu al fumului lăsat în urmă-i. Nu mă mai întrebam ce putuse s-o silească pe Albertine să întîrzie, iar cînd Francoise intră în camera mea spre a-mi spune: „A venit domnişoara Albertine", i-am răspuns, fără să mişc măcar din cap, doar din prefăcătorie: „De ce vine oare domnişoara Albertine atît de tîrziu?" Dar ridicînd ochii

către Francoise, de parcă aş fi fost curios şă»i aflu răspunsul, care trebuia să întărească aparenta sinceritate a întrebării mele, mi-am dat seama cu admiraţie şi furie că Francoise, capabilă să rivalizeze cu Berma însăşi în arta de a da glas veşmintelor neînsufleţite şi trăsăturilor feţei, ştiuse să impună acea învăţătură corsajului, părului său - firele albe ieşiseră la suprafaţă, insistent arătate precum un act de naştere -, gîtului său împovărat de oboseală şi supunere. O plîngeau că fusese smulsă din somn şi din patul călduţ, în mijlocul nopţii, la vîrsta ei, că fusese silită să se îmbrace la repezeală, sub ameninţarea unei grave răceli. De aceea, temîndu-mă că părusem a mă scuza de venirea atît de tîrzie a Albertinei: „Oricum, sînt foarte mulţumit că a venit, e foarte bine şi aşa", şi nu mi-am mai stăvilit bucuria adîneă. Dar această bucurie se întunecă foarte curînd, la răspunsul Franşoisei. Aceasta, fără să se plîngă în vreun fel, ba chiar părînd că îşi stăpîneşte din răsputeri o tuse chinuitoare şi strîngîndu-şi şalul pe ea ca şi cum i-ar fi

fost frig, începu să-mi povestească tot ce-i spusese Albertinei, şi pînă şi faptul că îi ceruse veşti despre mătuşa ei. „Tocmai îi spuneam că domnul se temea că domnişoara n-o să vină, pentru că asta nu-i o oră la care se vine, acuşi se crapă de ziuă. Dar cred că o fi fost prin nişte locuri unde a petrecut tare bine, că nici măcar nu mi-a zis că-i pare rău că 1-a făcut pe domnul s-o aştepte, ci mi-a răspuns de parcă nu i-ar fi păsat de nimeni şi şi-ar fi bătut joc de toţi pe lumea astă: «Mai bine mai tîrziu decît niciodată!»" Şi Francoise adăugă următoarele cuvinte, care mi-au străpuns parcă inima: „Vorbind cum a vorbit, s-a dat în vileag. Poate că ar fi vrut să se ascundă, dar.l."

Nu aveam de ce să fiu prea mirat. Am spus că Francoise ne reproducea arareori răspunsul persoanei la care se dusese din . partea noastră cu un mesaj, preferind în schimb să ne povestească cu de-amănuntul ce-i spusese ea. Dar dacă totuşi.

în mod excepţional, ne repeta cuvintele spuse de prietenii noştri, oricît de puţine Ia număr ar fi fost acele cuvinte, ea izbutea aproape întotdeauna, la nevoie prin mijlocirea mimicii, ’ a tonului de care, ne asigura ea, fuseseră întovărăşite, să le dea o notă jignitoare. Se întîmpla chiar să se hotărască a mărturisi că îndurase, din partea unui furnizor la care o trimisesem, un afront, probabil imaginar, de altfel, doar pentru ca, adresat ei, care ne reprezenta şi care vorbise în numele nostru, acel afront să ne atingă prin ricoşeu. Nu ne-ar mai fi rămas decît să-i răspundem că nu înţelesese bine, că suferea de delirul persecuţiei şi că negustorii nu se aliaseră împotriva ei. De altfel, simţămintele lor mă lăsau indiferent. Dar nu şi simţămintele Albertinei. Şi, repetîndu-mi aceste cuvinte ironice: „Mai bine mai tîrziu decît niciodată!", Francoise îmi evocă pe dată prietenii în a căror societate Albertine îşi petrecuse întreaga seară şi unde se complăcuse deci mai mult decît în societatea mea. „E de-a dreptul comică, are o

pălăriuţă turtită, ochii bulbucaţi, arată tare caraghios, mai ales cu mantoul pe care-1 poartă şi pe care ar fi făcut mai bine să-1 trimită la estompat, căci e mîncat peste tot de molii. Mă stric de rîs cînd mă uit la ea", adăugă - bătîndu-şi parcă joc de Albertine - Francoise, care îmi asculta rareori impresiile, dar simţea nevoia să mi le comunice pe ale sale. Nu voiam nici măcar să par a înţelege ca acel rîs exprima dispreţul şi batjocura, dar, pentru a-i răspunde cu aceeaşi măsură, i-am spus, deşi nu cunoşteam pălăriuţa de care-mi vorbise: „«Pălăriuţa turtită», cum îi spui, e o pălărie pur şi simplu încîntătoare...

- Adică nu face două parele", spuse Francoise, exprimînd de data asta în modul cel mai sincer adevăratul ei dispreţ. Atunci (pe un ton blînd şi deloc grăbit, pentru ca răspunsul meu mincinos să pară a fi nu expresia mîniei mele, ci a adevărului, dar fără să pierd totuşi timp, ca să nu o fac pe Albertine să aştepte), i-am adresat Franşoisei aceste crude cuvinte: „Eşti

extraordinară, i-am spus eu mieros, eşti foarte săritoare, ai nenumărate calităţi, dar ai rămas tot acolo unde erai cînd ai. venit pentru prima oară la Parte, atît în ceea ce priveşte cunoştinţele tale despre modă şi îmbrăcăminte cît şi în elul cum rosteşti cuvintele şi greşeşti legăturile dintre ele." Acest reproş era cu deosebire stupid, căci cuvintele franceze de a căror pronunţie corectă sînt^rn atît de mîndri sînt ele însele 3ar nişte „greşeli de limbă" făcute de gurile galice care rosteau Um Puteau latina sau saxona, limba noastră nefiind decît

rezultatul pronunţiei defectuoase a cîtorva altor limbi. în greşelile Francoisei ar fi trebuit să mă intereseze geniul lingvistic în stare vie, viitorul şi trecutul limbii franceze. „Estompat" pentru „stopat" nu era oare la fel de bizar ca acele animale ce supravieţuiau din epoci îndepărtate, ca balena sau girafa, şi care ne arată stadiile pe care le-a străbătut viaţa animală? „Şi,

am adăugat, dacă n-ai învăţat după atîţia ani, n-o să înveţi niciodată. Dar nu trebuie să-ţi pară rău, asta nu te împiedică să fii o femeie foarte cumsecade, să faci cea mai bună răcitură cu carne de vacă, şi multe alte minunate mîncăruri. Pălăria care nu-ţi place este copiată după o pălărie a prinţesei de Guermantes, care a costat cinci sute de franci. De altfel, am de gînd să-i dăruiesc curînd domnişoarei Albertlne o pălărie şi mai frumoasă." Ştiam că pe Franşoise o supăram cel mai mult cînd cheltuiam bani pentru oameni pe care ea nu-i iubea. îmi răspunse prin cîteva cuvinte pe care le-am înţeles cu greu, căci începuse dintr-o dată să se sufoce. Cînd am aflat mai tîrziu că era bolnavă de inimă, am avut mari remuşcări la gîndul că nu-mi refuzasem niciodată plăcerea feroce şi sterilă de a riposta astfel la cuvinte.le ei! Francoise o detesta de altfel pe Albertine pentru că, fiind săracă, aceasta nu putea spori ceea ce Franşoise socotea a fi superioritatea mea. Ea surîdea cu bunăvoinţă de fiecare dată cînd eram invitat la doamna

de Villeparisis. în schimb era indignată că Albertine nu-mi răspunde şi ea prin daruri. Ajunsesem să fiu silit să inventez pretinse cadouri făcute mie de către Albertine şi în existenţa cărora Franc.oise nu a crezut niciodată. Această lipsă de reciprocitate o scandaliza mai ales cînd era vorba de mîncare. Faptul că Albertine accepta invitaţiile mamei la cină, cînd nu eram invitaţi la doamna Bontemps (care totuşi lipsea din Paris jumătate din timp, soţul ei acceptînd „posturi" ca odinioară, cînd se sătura de slujba lui de la minister), i se părea din partea prietenei mele o lipsă de delicateţe pe care o condamna indirect, recitînd următorul dicton foarte cunoscut la Combray:

— *Să mîncăm la mine.*

—- *Gîndeşti foarte bine.*

— *Să mîncăm la tine.*

— *Poftă nu-mi prea- vine.*

%

M-am prefăcut că scriu ceva. „Cui îi scrii? îmi

spuse Albertine pe cînd intra.

- Unei frumoase prietene, Gilberte

134

Svvann. Nu o cunoşti?

- Nu." Am renunţat să-i pun Albertinei întrebări despre felul cum îşi petrecuse seara, simţeam că i-aş fi făcut reproşuri şi că nu am mai fi avut timp, fiind atît de tîrziu, să ne împăcăm îndeajuns pentru a trece la sărutări şi la mîngîieri. De aceea voiam să încep cu ele, încă din prima clipă. De altfel, chiar dacă eram ceva mai liniştit, nu mă simţeam fericit. Pierderea oricărei orientări, a oricărei direcţii, care caracterizează aşteptarea, persistă şi după sosirea fiinţei aşteptate şi, înlocuind în noi calmul datorită căruia ne închipuiam venirea ei ca pe o mare plăcere, ne împiedică să ne mai bucurăm de ea. Albertine era aici: nervii mei răvăşiţi, continuîndu-şi zbuciumul, o aşteptau încă. „Pot să capăt un bon, Albertine?

- Ia-ţi cîte vrei", îmi spuse ea cu multă bunătate. Nu

o văzusem niciodată atît de frumoasă. „încă unul? Ştii că asta-mi face o mare, o foarte mare plăcere.

- Iar mie de o mie de ori mai mult, îmi răspunse ea. Ce etui frumos ai!

-Ia-1, ţi-I dau ca amintire.

- Eşti tare drăguţ..." Am fi vindecaţi pentru totdeauna de romantism dacă am încerca, atunci cînd ne gîndim la cea pe care o iubim, să fim cei ce vom fi cînd nu o vom mai iubi. Etuiul, bila de agat dăruite mie de Gilberte, toate acestea nu-şi dobîndiseră odinioară importanţa decît datorită unei stări pur lăuntrice de vreme ce acum erau pentru mine un etui oarecare, o bilă oarecare.

Am întrebat-o pe Albertine dacă vrea să bea ceva. „Mi se pare că văd nişte portocale şi apă. îmi spuse ea. Nu-mi mai trebuie nimic." Am putut gusta astfel, odată cu sărutările ei, acea prospeţime a prinţesei de Guermantes ce-mi părea superioară lor. Şi portocala stoarsă în apă părea că-mi destăinuieşte, pe măsură ce o

beam, viaţa tainică a coacerii ei, acţiunea ei fericită împotriva anumitor stări ale ^cestui trup omenesc care aparţine unui regn atît de diferit, neputinţa ei de a-1 face să trăiască, dar şi ţîşnirile prin care putea să-i fie favorabilă, nenumăratele mistere dezvăluite senzaţiei, nu inteligenţei mele, de către fruct.

După ce plecă Albertine, mi-am amintit că-i făgăduisem

Iui Swann să-i scriu Gilbertei, şi am găsit că e mai frumos din partea mea să o fac pe dată. Fără emoţie, şi scriind parcă ultimul nnd dintr-o temă şcolară plicticoasă, am desenat pe plic numele yilbertei Swann, nume cu care odinioară acopeream caiete întregi pentru a-mi da iluzia că mă aflu în corespondenţă cu ea.

;! dacă odinioară eu eram cel care scria acest nume, acum arcina fusese distribuită de către obişnuinţă unuia dintre acei

I

numeroşi secretari cu care ea se înconjoară. Acesta putea să scrie numele Gilbertei cu cea mai mare uşurinţă căci, plasat recent în mine de obişnuinţă, intrat **nu.de** multă vreme în serviciul meu, el nu o cunoscuse pe Gilberte şi ştia doar - fără a pune îndărătul acestor cuvinte vreo realitate -, pentru că mă auzise vorbind despre ea, că este o fată de care fusese îndrăgostit.

Nu puteam să-1 acuz de uscăciune. Fiinţa ce eram acum faţă de ea era „martorul" cel mai bine ales pentru a înţelege ceea ce ea însăşi fusese. Etuiul, bila de agat deveniseră pentru mine faţă de Albertine ceea ce fuseseră pentru Gilberte, ceea ce ar fi fost pentru orice fiinţă care nu ar fi proiectat asupra lor răsfrîngerea unei flăcări lăuntrice. Dar acum în mine exista o nouă tulburare, care altera, la rîndu-i, puterea adevărată a lucrurilor şi a cuvintelor. Şi cum Albertine îmi spunea, pentru a-mi mai mulţumi încă: „îmi plac atît de mult turcoazele!", i-am răspuns: „Nu le lăsa să moară pe

acestea", încredinţîn-du-le astfel, ca unor pietre preţioase, viitorul prieteniei noastre, care totuşi nu era capabilă să inspire Albertinei" un sentiment profund, aşa cum nu fusese în stare nici să-1 păstreze pe cel care odinioară mă lega de Gilberte.

Se produse în acea perioadă un fenomen care nu merită să fie menţionat decît pentru că îl întîlnim în toate perioadele importante ale istoriei. Chiar în clipa cînd îi scriam Gilbertei, domnul de Guerrnantes, abia întors de la petrecere, cu casca încă pe cap, se gîndea că a doua zi va fi silit să arboreze în mod oficial doliul, drept care se hotărî să grăbească cu opt zile cura balneară pe care trebuia să 6 facă. Cînd se întoarse, după trei săptămîni (spun asta pentru a anticipa, de vreme ce abia mi-am sfîrşit scrisoarea către Gilberte), prietenii ducelui, care îl văzuseră, pe el, cel atît de indiferent la început, cum devine un inamic înverşunat al lui Dreyfus, rămaseră muţi de uimire auzindu-1 (ca şi cum cura nu şi-ar fi făcut efectul doar asupra băşicii sale)

cum le răspunde: „Procesul va fi revizuit şi el va fi achitat; nu poţi condamna un om împotriva căruia nu există nici o probă. Aţi văzut vreodată pe Gineva **mai** ramolit decît acest Froberville? Un ofiţer care-i pregăteşte pe francezi pentru măcel (adică pentru război). Ciudată epocă!" Or, între timp ducele de Guermantes cunoscuse în staţiune trei doamne îneîntătoare (o prinţesă italiană şi cele două cumnate ale ei). Âuzindu-le spunînd cîteva cuvinte despre cărţile pe care le citeau, despre o piesă ce se juca la Cazinou, ducele înţelesese

136

pe dată că avea de-a face cu femei "de o înaltă intelectualitate şi cu care, după cum spunea, nu se putea lua la întrecere. Fusese cu atît mai fericit cînd primise invitaţia să joace bridge la prinţesă. Dar, abia ajuns la ea, şi în timp ce-i spunea, cu o fervoare şi o înverşunare lipsite de nuanţe: „Văd că nu ni se mai vorbeşte despre revizuirea binecunoscutului proces Dreyfus", auzise cu

mare uimire cum prinţesa şi cumnatele ei îi răspund: „Dar niciodată nu ne-am aflat mai aproape de o asemenea revizuire. Nu poţi ţine în ocnă un om care nu a făcut nimic rău.

- Aşa? Aşa deci?" se bîlbîise mai întîi ducele, de parcă ar fi descoperit o poreclă ciudată ce-ar fi fost folosită în acea casă pentru a batjocori pe cineva pe care el îl crezuse pînă atunci inteligent. Dar aşa cum, după cîteva zile, din laşitate şi spirit de imitaţie, strigăm: „Hei, Jojotte'84", fără să ştim de ce, adresîndu-ne unui mare artist pe care toată lumea îl strigă astfel, în acea casă, ducele, încă foarte stingherit de noul obicei, spunea totuşi: „într-adevăr, dacă nu a făcut nimic rău." Cele trei încîntătoare doamne găseau că se lasă cam greu şi îl cam certau: „Dar nici un om inteligent nu poate crede că-i vinovat." De fiecare dată cînd apărea un fapt „zdrobitor" împotriva lui Dreyfus şi ducele, zicîndu-şi că asta le va converti pe cele trei încîntătoare doamne, venea să li-1 anunţe, ele rîdeau în hohote şi,

fără nici o greutate, cu o foarte fină dialectică, îi arătau că argumentul era lipsit de valoare şi cu totul ridicol. Ducele se întorsese deci la Paris ca înverşunat partizan al lui Dreyfus. Şi, desigur, nu pretindem că cele trei încîntătoare doamne nu au fost în acest caz purtătoarele adevărului. Dar trebuie să observăm că la fiecare zece ani, cînd l-ai lăsat pe un bărbat stăpînit de o adevărată convingere, se întîmplă ca un cuplu inteligent, sau ca o singură doamnă încîntătoare, să pătrundă în anturajul său şi ca,xdupă cîteva luni, el să ajungă la păreri contrarii. Şi, din acest punct de vedere, există multe ţări care se comportă ca şi omul acesta sincer, multe ţări pe care. le-am lăsat pline de ură faţă de un popor şi care, şase luni mai tîrziu, şi-au schimbat sentimentele şi alianţele.

Cîtva timp nu am mai văzut-o pe Albertine, dar am ^ontinuat, în lipsa doamnei de Guermantes, care nu-mi mai înflăcăra imaginaţia, să văd alte zîne şi locuinţele lor, la fel de inseparabile de ele ca şi, de moluscă ce a

fabricat-o şi se adăposteşte în ea, valvă de sidef sau de email sau turnuleţul cu creneluri al cochiliei. N-aş fi ştiut să Ie clasific pe aceste doamne, dificultatea problemei constînd în faptul că, deşi atît

137

de insignifiantă, îţi era cu ne’putinţă nu numai să o rezolvi, dar şi să o pui. înainte de a ajunge la doamnă, trebuia să ajungi la feericul palat. Or, una primind vizite zilnic după masa de prînz în lunile de vară, trebuise să cobor capota trăsurii chiar înainte de a ajunge la ea, într-atît de puternic ardea soarele, a cărui amintire, fără să-mi dau seama, avea să intre în impresia totală. Credeam doar că merg la Cours-la-Reine185; în realitate, înainte de a fi sosit la acea reuniune de care un bărbat practic şi-ar fi bătut poate joc, simţeam, ca într-o călătorie prin Italia, un fel de dulce ameţeală, extatice plăceri, indisociabile în memoria mea, de acel palat. Mai mult, din cauza căldurii acelui anotimp şi acelui ceas, doamna închisese ermetic obloanele din vastele

saloane dreptunghiulare de la parter, unde îşi primea vizitele. Ii recunoşteam mai întîi cu greu pe stăpîna casei şi pe invitaţi, chiar şi pe ducesa de Guermantes care, cu vocea ei răguşită, îmi cerea să mă aşez lîngă ea, într-un fotoliu de Beauvais înfăţişînd *Răpirea Europeim.* Apoi desluşeam pe ziduri uriaşele tapiserii din secolul al XVIII-lea, reprezentînd vase cu catarge împodobite cu flori de nalbă sub care mă găseam ca într-un palat nu de pe malul Senei, ci ca într-un palat al lui Neptun, de pe malul fluviului Ocean, unde ducesa de Guermantes devenea un fel de divinitate a apelor. N-aş mai termina dacă aş enumera toate saloanele diferite de acesta. Acest exemplu e deajuns pentru a arăta că introduceam în judecăţile mele mondene impresii poetice pe care nu le puneam niciodată la socoteală cînd trebuia să fac totalul, astfel încît, atunci cînd calculam meritele unui salon, adunarea mea nu era niciodată corectă.

Desigur, aceste cauze de eroare nu erau nici pe

departe singurele, dar nu mai am timp, înainte de plecarea mea la Balbec (unde, spre-nefericirea mea, voi sta pentru a doua oară, şedere care va fi şi ultima187), să încep a zugrăvi înalta societate, tablou ce îşi va afla locul potrivit mult mai tîrziu. Să spunem doar că acestui prim fals motiv (viaţa mea relativ frivolă şi care lăsa să se presupună o preferinţă pentru societatea mondenă), constînd în scrisoarea mea către Gilberte şi întoarcerea la familia Swann pe care ea părea să o indice, Odette i-ar fi putut adăuga, în mod la fel de inexact, un al doilea. Eu nu am imaginat pînă acum aspectele diferite pe care lumea le capătă pentru una şi aceeaşi persoană, decît presupunînd că lumea nu se schimbă: dacă aceeaşi doamnă care nu cunoştea pe nimeni începe să-i viziteze pe toţi, şi dacă o alta

138

care avea o poziţie dominantă este abandonată, eşti ispitit să vezi aici doar acele schimbări în bine şi în rău pur personale care, din cînd în cînd, introduc într-una şi

aceeaşi societate, în urma unor speculaţii de bursă, ruinarea răsunătoare a unei averi sau o nesperată îmbogăţire. Or, nu-i numai.asta. într-o anumită măsură, manifestările mondene (cu mult inferioare mişcărilor artistice, crizelor politice, evoluţiei care mînă gustul public spre teatrul de idei, apoi spre pictura impresionistă, apoi spre muzica germană şi complexă, apoi spre muzica **nisă** şi simplă, sau către ideile sociale, ideile de dreptate, către reacţia religioasă, către renaşterea patriotică) sînt totuşi răsfrîngerea îndepărtată, frîntă, nesigură, tulbure, schimbătoare a acelei stări de lucruri. Astfel încît nici chiar saloanele nu pot fi zugrăvite în acea imobilitate statică ce a putut conveni pînă acum studiului caracterelor, care vor trebui să fie ele însele tîrîte parcă într-o mişcare cvasiistorică. Gustul noutăţii, care-'i îndeamnă pe oamenii de lume mai mult sau mai puţin sinceri în lăcomia lor de a se instrui, să frecventeze mediile unde pot urmări evoluţia intelectuală, îi face să prefere de obicei vreo amfitrioană

pînă atunci inedită, care reprezintă încă, în toată prospeţimea lor, speranţele unei mentalităţi superioare, atît de veştede şi de învechite la femeile care au exercitat multă vreme puterea mondenă, femei a căror forţă şi a căror slăbiciune ei o cunosc şi care nu mai vorbesc imaginaţiei lor. Şi fiecare epocă este astfel personificată prin noi femei, printr-un nou grup de femei care, strîns legate de ceea ce aţîţă cel mai mult curiozităţile cele mai noi, par, în veşmintele lor, a se ivi doar în acea clipă, ca o specie necunoscută născută din ultimul potop, frumuseţi irezistibile ale fiecărui nou Consulat, ale fiecărui noii Directorat. Adeseori totuşi, noile amfitrioane sînt, pur şi simplu, ca şi anumiţi oameni de stat ce exercită pentru prima oară funcţia de ministru, care băteau însă de patruzeci de ani la toate porţile, ce le rămîneau închise, femei care nu erau cunoscute de societate, dar care primeau de foarte multă vreme, şi în lipsă de altceva, vizita cîtorva „rari intimi." Desigur, nu aşa se întîmplă totdeauna, şi cînd, odată cu

înflorirea prodigioasă a Baletelor ruseşti18», ce ni i-a revelat rînd pe rînd pe Bakst1S9, Nijinski’9oţ Benoisi91, pe genialul Stravinski’92, prinţesa Iurbeletiev193, tînăra protectoare a tuturor acestor noi bărbaţi de seamă, apăru purtînd pe cap o imensă egretă tremurătoare, necunoscută pariziencelor şi pe care ele căutară cu toatele să o • mite, se putu crede că această miraculoasă fiinţă fusese adusă

139

în nenumăratele lor bagaje şi ca pe cea mai preţioasă comoară a lor, de către dansatorii ruşi; dar cînd, alături de ea, în loja de ia avanscenă, o vom vedea, la toate reprezentaţiile date de „ruşi", stînd ca o adevărată zînă, pe doamna Verdurin cea ignorată pînă atunci de aristocraţie, le vom putea răspunde oamenilor de lume care vor crede cu uşurinţă că doamna Verdurin tocmai a debarcat odată cu trupa lui Diaghilev194, că această doamnă existase în timpuri diferite, şi trecuse prin diverse avataruri, în raport cu care-acesta nu se

deosebea decît prin aceea că era primul care în sfîrşit aducea, sigur de acum înainte, şi înaintînd cu paşi tot mai repezi, succesul aşteptat de Patroană vreme atît de îndelungată şi atît de zadarnic. E adevărat că pentru doamna Swann noutatea pe care ea o reprezenta nu avea acelaşi caracter colectiv. Salonul ei se cristalizase în jurul unui bărbat, al unui muribund, care trecuse aproape* dintr-o dată, în momentele cînd talentul său îşi pierdea tot mai mult din forţă, de la obscuritate la marea glorie. Interesul pentru operele **lui** Bergotte era imens. El îşi petrecea ziua întreagă, expus foarte la vedere, în salonul doamnei Swann195, care-i şoptea cîte unui bărbat influent: „îi voi vorbi, va scrie un articol despre dumneata." Era de altfel în stare să o facă, iar pentru doamna Swann un fleac să-1 convingă. Mai aproape de moarte, se simţea întrucîtva mai puţiri rău decît pe vremea cînd venea să afle veşti despre bunica mea: Marile dureri fizice îl siliseră la un regim. Boala este medicul cel mai ascultat: bunătăţii, ştiinţei, ne

mulţumim să le facem făgăduieli; dar de suferinţă ascultăm.

Desigur, micul clan Verdurin prezenta acum un interes mult mai viu decît salonul uşor naţionalist, mai curînd literar, şi înainte de toate bergottist al doamnei Swann. Micul clan era, într-adevăr, centrul activ al unei îndelungi crize politice ajunsă la punctul maxim de intensitate: atitudinea în favoarea lui Dreyfus. Dar oamenii de lume erau în cea mai mare parte în asemenea măsură antirevizionişti, încît un salon care era de partea lui Dreyfus părea ceva la fel de imposibil ca şi, într-o altă epocă, un salon comunard. Prinţesa de Caprarola, care o cunoscuse pe doamna Verdurin cu prilejul unei mari expoziţii pe care ea o organizase, îi făcuse acesteia o lungă vizită, în speranţa de a qorupe cîteva elemente interesante din micul clan şi de a le aglutina propriului ei salon, vizită în cursul căreia prinţesa (jucînd oarecum rolul duceselor de Guermantes) se hotărîse să se declare împotriva ideilor primite de-a gata, să afirme că oamenii

din lumea ei sînt nişte idioţi, ceea ce

140

doamna Verdurin găsise a fi o dovadă de mare curaj. Dar acest curaj nu avea să o facă totuşi să îndrăznească, ceva mai tîrziu, sub focul privirilor doamnelor naţionaliste, să o salute pe doamna Verdurin la cursele de la Balbec. în schimb, inamicii lui Dreyfirs îi erau recunoscători doamnei Swan că „gîndeşte asa cum se cuvine", meritul ei fiind de două ori mai mare, căci era măritată cu un evreu. Totuşi, cei care nu fuseseră niciodată Ia ea îşi închipuiau că nu-i vizitată decît de cîţiva israeliţi obscuri şi de cîţiva discipoli ai lui Bergotte. Femei încă şi mai strălucitoare decît doamna Swann sînt clasate astfel pe ultima treaptă a scării sociale, fie din cauza originilor lor, fie pentru că nu le plac dineurile în oraş şi seratele, unde nu sînt văzute niciodată, ceea ce nu înseamnă că nu au fost invitate, fie pentru că ele nu vorbesc niciodată despre prieteniile lor mondene, ci numai despre literatură şi artă, fie pentru că

mulţi ascund că le vizitează, fie pentru că, spre a nu fi nepoliticoase cu ceilalţi, ele sînt cele care ascund că-i primesc, în sffrşit, din nenumărate alte motive, care ajung să facă din ele, în ochii anumitor persoane, femei pe care nu le primeşti în casa ta. Aşa stăteau lucrurile pentru Odette. Doamna d'Epinoy196, cu prilejul unei danii pe care dorea să o facă pentru „Patria franceză197", ducîndu-se la ea aşa cum s-ar fi dus la mercereasa din colţ, convinsă de "altfel că nu va întîlni decît chipuri nu numai, nici măcar vrednice de dispreţ, ci de-a dreptul necunoscute, rămase ţintuită locului cînd se deschise uşa, nu către salonul pe care-1 presupunea, ci către o încăpere magică unde, parcă datorită unei schimbări de decor dintr-o feerie, recunoscu întruchipate în figurante strălucitoare, pe jumătate întinse pe divanuri sau aşezate pe fotolii, şi strigînd-o pe stăpîna casei pe numele cel mic, alteţele, ducesele pe care ea însăşi, prinţesa d'Epinoy, le atrăgea cu mare greutate în casa ei, şi cărora în acea clipă, sub ochii

binevoitori ai Odettei, marchizu-1 du Lau198, contele Louis de Turenne199, prinţul Borghese200, ducele d’Estrees201, purtînd oranjada şi fursecurile, le slujeau drept paharnici şi pitari. Prinţesa d Epinoy, care introducea, fără să-şi dea seama, calitatea mondenă înlăuntrul fiinţelor, fu silită să o dezincarneze pe doamna Swann şi să o reîncarneze într-o femeie din înalta vietate. Ignorarea vieţii reale pe care o duc femeile ce nu-şi ^xpun existenţa în ziare întinde astfel un văl de mister asupra anumitor situaţii (contribuind la diversificarea saloanelor). în cazul Odettei, la început, cîţiva bărbaţi aparţinînd celei mai

înalte societăţi, curioşi să-1 cunoască pe Bergotte, cinaseră la ea în intimitate. Ea avusese tactul, recent dobîndit, să nu se laude cu aceste petreceri; găseau în casa ei - poate ca o amintire a micului nucleu, ale cărui tradiţii fuseseră păstrate de Odette după schismă - masa pusă etc. Odette îi ducea împreună cu Bergotte, pe care

toate astea îl ucideau, încetul cu încetul, la „premierele" interesante. Ei vorbiră despre ea cîtorva femei din lumea lor capabile să se intereseze de o asemenea noutate, şi care erau convinse că Odette, ca prietenă intimă a lui Bergotte, colaborase mai mult sau mai puţin la operele acestuia, crezînd-o de mii de ori mai inteligentă decît femeile cele mai strălucite din Cartierul Nobil, pentru acelaşi motiv pentru care îşi investeau întreaga speranţă politică în anumiţi republicani cu bună reputaţie, ca domnul Doumer202 şi domnul Deschanel203, în timp ce vedeau Franţa prăbuşindu-se într-o prăpastie, dacă ar fi fost încredinţată monarhiştilor pe care-i primeau la cină, unor oameni ca Charette204, ca Doudeauville205 etc. Această schimbare a situaţiei Odettei se săvîrşea din partea-i cu o discreţie care o făcea mai sigură şi mai rapidă, dar nu o lăsa nicidecum a fi bănuită de publicul înclinat să se încredinţeze cronicilor din Le *Gaulois206* în ceea ce priveşte progresele sau decadenţa unui salon, astfel încît într-o bună zi, la repetiţia generală a unei

piese de Bergotte data într-una din sălile cele mai elegante, în beneficiul unei opere de caritate, o adevărată lovitură de teatru avu loc cînd, în loja din faţă, care era cea a autorului, veni să se aşeze alături de doamna Swann doamna de Marsantes şi cea care, prin retragerea treptată a ducesei de Guermantes (sătulă de onoruri şi anihilîndu-se pe sine din lipsa dorinţei de a mai face cel mai mic efort), era pe cale de a deveni steaua, regina saloanelor timpului, contesa Mole. „Cînd noi nici măcar nu bănuiam că începuse să urce", îşi spuse toată lumea despre Odette, în momentul cînd contesa Mole intră în lojă, „ea a şi ajuns pe cea mai înaltă treaptă." Astfel încît doamna Swann putea să creadă că eu.mă apropiam de fiica ei din snobism. Odette, deşi înconjurată de prietene strălucite, ascultă piesa cu cea mai mare atenţie, ca şi cum ar fi fost acolo doar pentru a o auzi, tot astfel cum odinioară ea străbătea Bois de Boulogne din motive de igienă şi **pentru** a face mişcare. Anumiţi bărbaţi, oare odinioară

nu se grăbeau prea mult să-i stea în preajmă, veniră în lojă, **deranjînjd** multă lume, pentru a se agăţa de mîna ei, apropiindu-se astfel de cercul impunător care o înconjura.

142

Cu un sufîs încă mai curînd amabil decît ironic, ea răspundea răbdător întrebărilor lor, arătîndu-se mai calmă decît te-ai fi putut aştepta, calm care era poate sincer, această exhibare nefiind decît cea, întîrziată, a unei intimităţi obişnuite, pînă atunci ascunsă cu discreţie. îndărătul acestor trei doamne ce atrăgeau toate privirile, se afla Bergotte, înconjurat de prinţul d’Agrigente, de contele Louis de.Turenne şi de marchizul de Breaute. Şi e uşor de înţeles că, pentru nişte oameni ce erau primiţi pretutindeni şi care nu mai puteau aştepta ceva mai presus de ceea ce aveau decît căutînd originalitatea, această demonstraţie a valoni lor, pe care credeau că o fac lăsîndu-se atraşi de o amfitrioană vestită prin superioritatea ei intelectuală si

în preajma căreia se aşteptau să-i întîlnească pe toţi autorii dramatici şi pe toţi romancierii la modă, era mai aţîţătoare şi mai vie decît seratele date de prinţesa de Guermantes care, fără un program înnoit şi fără nici o nouă atracţie, se succedau de atîţia ani, mai mult sau mai puţin asemănătoare cu cea pe care am descris-o îndelung. în această foarte nobilă lume, cea a familiei Guermantes, care nu mai stîrnea prea mare curiozitate, modele intelectuale noi nu se întruchipau în divertismente după chipul lor, ca în acele scrieri ale lui Bergotte compuse pentru doamna Swann, ca în acele adevărate şedinţe ale Salvării Publice (dacă lumea aristocratică s-ar fi putut interesa de procesul Dreyfus), ce reuneau, în salonul doamnei Verdurin, oameni ca Picquart, Clemenceau, Zola, Reinach şi Labori2o7.

Gilberte contribuia şi ea la schimbarea situaţiei mamei sale, căci un unchi al lui Swann tocmai îi lăsase fetei o moştenire de aproape optzeci de milioane, drept care cartierul Saint-Germain începea să o privească cu

interes. Reversul medaliei era că Swann, de altfel muribund, se declara de partea lui Dreyfus, dar nici chiar acest lucru nu-i dăuna soţiei sale, ba chiar îi slujea. Nu-i dăuna, pentru că lumea spunea: »E un ramolit, un idiot, nimeni nu-i dă nici o atenţie, soţia lui e totul şi ea e încîntătoare." Dar însuşi faptul că Swann era de partea lui Dreyfus îi era de folos Odettei. Lăsată în voia ei, le-ar fi făcut poate femeilor din lumea bună avansuri care ar fi pierdut-o. în timp ce în serile cînd îşi tîra soţul la vreun dineu in cartierul Saint-Germain, Swann, rămînînd ca nn sălbatic intr-un colţ, nu se jena să spună cu voce tare, cînd Odette cerea să-i fie prezentată vreunei doamne naţionaliste: ,,Odette ragă, eşti nebună. Te rog să stai liniştită. Ar fi o prostie din

partea ta să ceri să fii prezentată unor antisemiţi. îţi interzic." Oamenii din lumea mare, după care toţi aleargă, nu sînt obişnuiţi nici cu atîta mmdrie şi nici cu

atîta proastă educaţie. Ei vedeau pentru prima oară un om care se credea „mai important" decît ei. Toţi îşi povesteau aceste mitocănii a'le lui Swann, iar Odette primea o ploaie de cărţi de vizită. Cînd era în vizită la doamna d'Arpajon, toţi o înconjurau cu o curiozitate plină de simpatie. „Sper că nu te-ai supărat că ţi-am prezentat-o", spunea doamna d'Arpajon. E foarte amabilă. Am cunoscut-o prin Mărie de Marsantes.

- Nu, dimpotrivă, se pare că e extrem de inteligentă. E încîntătoare. Voiam chiar să o întîlnesc; spune-mi unde locuieşte." Doamna d'Arpajon îi spunea doamnei Swann că se distrase foarte bine în urmă cu două zile, la ea, şi că, pentru a o putea vizita, renunţase bucuros la invitaţia doamnei de Saint-Euverte. Şi era adevărat, căci a o prefera pe doamna Swann însemna să arăţi că eşti inteligent, ca atunci cînd, în loc să mergi la un ceai, te duci la un concert. Dar cînd doamna de Saint-Euverte venea la doamna d'Arpajon cînd de faţă se afla şi Odette, cum doamna de Saint-Euverte era foarte snoabă,

iar doamna d’Arpajon, deşi o trata de sus, ţinea să meargă-la recepţiile ei, doamna d’Arpajon nu i-o prezenta pe Odette, pentru ca doamna de Saint-Euverte să nu ştie cine este. Marchiza îşi închipuia că este vreo prinţesă ce ducea o viaţă retrasă şi pe care de aceea nu o văzuse niciodată, îşi prelungea vizita, răspundea indirect spuselor Odettei, dar doamna d’Arpajon rămînea neînduplecată.’ Iar cînd doamna de Saint-Euverte, învinsă, pleca: ’„Nu te-am prezentat, îi spunea Odettei stăpîna casei, pentru că lumea nu prea vrea să o viziteze, iar ea invită în dreapta şi în stînga; n-ai fi avut cum s-o refuzi.

- Oh, nu-i nimic", spunea Odette cu un fel de regret. Dar ea reţinea ideea că lumii nu-i plăcea să meargă în. casa doamnei de Saint-Euverte, ceea ce într-o anumită măsură era adevărat, şi ajungea la concluzia că situaţia ei este cu totul superioară celei a doamnei de Saint-Euverte, deşi situaţia acesteia era strălucită, iar Odette nu avea încă nici una.

Dar ea nu-şi dădea seama de asta, şi deşi toate prietenele doamnei de Guermantes erau şi prietenele doamnei d’Arpajon, cînd aceasta o invita pe doamna Swann, Odette spunea pe un ton conştiincios: „Merg la doamna d’Arpajon, dar o să mă găsiţi de modă veche: sînt oarecum şocată, din cauza doamnei de Guermantes" (pe care de altfel nu o cunoştea). Bărbaţii cei

144

mai distinşi credeau că doamna Swann cunoştea puţini oameni din lumea mare pentru că era o femeie superioară, probabil o mare muziciană, şi că faptul de a merge în casa ei era un fel de titlu extra-monden, ca, pentru un duce, faptul de a fi doctor în ştiinţe. Femeile cu desăvîrşire nule erau atrase de Odette dintr-un motiv opus; aflînd că merge la concertul Colonne208 şi că se declară wagneriană, ele ajungeau la concluzia că e o „şmecheră", şi mureau de dorinţa de a o cunoaşte. Dar, nu foarte sigure pe propria lor situaţie, se temeau să nu se compromită în mod public părînd a-i fi prietene şi,

dacă Ia vreun concert de caritate o zăreau pe doamna Swann, întorceau capul, socotind că e cu neputinţă să saluţi, sub ochii doamnei de Rochechouart, o femeie care fusese în stare să meargă la Bayreuth209 - ceea ce însemna că e capabilă de toate nebuniile.

Fiecare persoană aflată în vizită la o alta devenea diferită. Fără a mai vorbi despre metamorfozele miraculoase care se săvîrşeau astfel printre zîne, în salonul doamnei Swann, domnul de Breaute însuşi părea un om nou, dintr-o dată pus în valoare de absenţa celor care de obicei,erau în preajma lui, de înfăţişarea satisfăcută pe care o avea pentru că se afla aici, de parcă, în loc să meargă să petreacă, şi-ar fi pus ochelarii pe nas şi s-ar fi închis în cameră, spre a citi *La Revue des Deux Mondes,* de ritualul misterios pe care părea că-1 săvîrşeşte venind în vizită la Odette. Aş fi dat mult să pot vedea ce alterări ar fi suferit ducesa de Montmorency-Luxembourg210 în acest meSiu nou. Dar ea era una dintre persoanele cărora niciodată nu i-ar fi

putut fi prezentată Odette. Doamna de Montmorency, mult mai binevoitoare faţă de Oriane decît Oriane faţă de ea, mă uimea din cale-afară spunîndu-mi despre doamna de Guermantes: „Cunoaşte oameni spirituali, toată lumea o iubeşte, cred că. dacă ar fi fost mai consecventă, ar fi ajuns să-şi alcătuiască "un salon. Adevărul este că ea nu ţine să-1 aibă, are dreptate, este fericită aşa, toţi o caută." Dar dacă doamna de Guermanles însăşi nu avea un „salon", atunci ce însemna, în deplinul său înţeles, un „salon"? Uimirea pe care mi-o pricinuira acele cuvinte nu era mai mare decît cea pe care ’-am stîrnit-o eu doamnei de Guermantes spunîndu-i că aş fi vrut mult să merg la doamna de Montmorency. Oriane zicea despre aceasta că nu-i decît o bătrînă cretină. „Eu una sînt silită, spunea ea, e mătuşa mea; dar dumneata! Nu ştie nici

măcar să-i atragă pe oamenii agreabili." Doamna de

Guermantes nu-şi dădea seama că oamenii agreabili mă lăsau indiferent, şi că atunci cînd ea îmi spunea „salonul Arpajon", eu vedeam un fluture galben, iar „salonul Swann" (doamna Swann primea vizite iarna între orele şase şi şapte), un fluture negru cu aripile prăfuite de zăpadă. Acest ultim salon, care nu era de fapt un salon, ea îl considera, deşi îi era inaccesibil, scuzabil pentru mine, din pricina „oamenilor spirituali" care-1 frecventau. Dar doamna de Luxembourg! Dacă aş fi „produs" deja ceva care să fi fost remarcat, ea ar fi ajuns la concluzia că o parte de snobism se poate îmbina cu talentul. Eu însă am izbutit să o deznădăjduiesc la culme; i-am mărturisit că nu mă duceam la doamna de Montmorency (cum credea ea) pentru „a-mi lua note" şi „a face un studiu." Doamna de Guermantes nu se înşela de altfel mai mult decît romancierii mondeni care analizează necruţător, din afară, faptele unui snob sau ale unui pretins snob, dar nu se situează niciodată înlăuntnil acestuia, în perioada cînd în imaginaţia lui

înfloreşte o întreagă primăvară socială. Eu însumi, cînd am vrut să ştiu în ce constă plăcerea atît de mare pe care o simţeam mergînd la doamna de Montmorency, am fost oarecum descumpănit. Ea locuia în cartierul Saint-Germain, într-o veche reşedinţă cu multe pavilioane despărţite de cîteva mici grădini. Sub boltă, o statuetă, probabil de Falconet211 reprezenta un izvor care răspîndea o veşnică umezeală. La oarecare distanţă, portăreasa, totdeauna cu ochii roşii, fie că era supărată sau neurastenizată, fie că avea o migrenă sau un guturai, nu-ţi răspundea niciodată, făcea doar un gest vag, arătînd că ducesa e acolo, şi lăsa să-i cadă printre pleoape cîteva lacrimi deasupra unui castronaş plin cu flori de „nu-mă-uita." Plăcerea pe care o simţeam văzînd statueta, care mă ducea cu gîndul la un mic grădinar de ipsos din grădina de la Combray, nu însemna nimic pe lîngă cea pe care mi-o pricinuiau marea scară umedă şi sonoră plină de ecouri, ca aceea a anumitor băi publice de altădată, cu vase pline cu flori

de cineraria - albastru pe albastru - din anticameră, şi mai ales clinchetul soneriei, care era întocmai cu cel din camera Eulaliei. Acest clinchet mă entuziasma la culme, dar mi se părea prea umil ca să-1 pot explica doamnei de Montmorency, astfel încît această doamnă mă vedea totdeauna într-o stare de exaltată încîntare, a cărei pricină nu o ghici niciodată.

146

INTERMITENŢELE INIMII

212

Cea de a doua sosire a mea' la Balbec a fost cu totul diferită de prima. Directorul venise în persoană să mă aştepte la Pont-â-Couleuvre, repetînd cît de mult ţine el să aibă o clientelă titrată, ceea ce mă făcu să mă tem că mă crede nobil, pînă cînd am înţeles că, în întunecimea memoriei sale gramaticale, titrat însemna doar atitrat213. De altfel, pe măsură ce învăţa noi limbi, el le vorbea tot mai rău pe cele-vechi. Mă anunţă că mă instalase în partea cea mai de sus a hotelului.

„Nădăjduiesc, spuse el, că nu veţi vedea în asta o lipsă de politeţe; mi-a displăcut să vă dau o cameră de care sînteţi nevrednic, dar am ales-o pe aceasta din cauza zgomotului, căci aşa nu veţi avea pe nimeni deasupra dumneavoastră să vă obosească trepanul (în loc de: timpanul). Fiţi liniştit, voi închide ferestrele, să nu zdrăngăne. In privinţa asta sînt intolerabil" (aceste cuvinte nu-i exprimau gîndul, căci voia să spună că va fi întotdeauna de neînduplecat în acea privinţă, ci poate pe cel al servitorilor de pe etaj). Camerele erau de altfel ca şi cele unde mai locuisem cînd venisem prima oară. Nu erau mai proaste, dar eu urcasem în stima directorului. Puteam să cer să mi se facă focul dacă voiam (din porunca doctorilor, venisem aici încă de Paşti), dar se temea să nu fie cumva în plafon „fixuri." „Mai ales aşteptaţi totdeauna, cînd vreţi să aprindeţi vreo buturugă, ca buturuga dinainte să fi ars. Căci important este nu să daţi foc căminului, mai ales că, spre a înveseli puţin camera, am pus pe el o vază mare din porciolan

chinez, care s-ar putea strica."

îmi anunţă cu multă tristeţe moartea decanului avocaţilor din Cherbourg: „Era un bătrîn viezuroi", spuse el (probabil în loc de: vulpoi) şi mă lăsă să înţeleg că sfîrşitul îi fusese grăbit de o viaţă de abcese, adică de excese. „Observasem de cîtva timp că după cină ţipea în salon (fără îndoială în loc de: aţipea). In ultima vreme era atît de schimbat! Dacă n-am fi ştiut că-i el, abia dacă ar fi fost recunoscător" (fără îndoială în loc de: abia dacă l-am fi recunoscut).

In schimb, din fericire, primul preşedinte din Caen tocmai primise „cravaşa" de comandor al Legiunii de onoare. „Sigur că-i capabil, dar se pare că i-a fost dată mai ales fiindcă-i cu totul neputincios." De altfel despre această decoraţie era vorba din nou în *L'Echo de Paris2u* din ajun, într-un articol din care directorul nu citise încă decît „prima parafă" (în loc de: para-

147

graf). Politica domnului Caillaux215 era foarte bine

explicată aici. „Găsesc că au dreptate, spuse el, prea ne lasă la cremul Germaniei" (la cheremul). Cum acest gen de subiect tratat de un director de hdtel mi se părea plictisitor, nu bam mai ascultat. Mă gîndeam la imaginile care mă hotărîseră să mă întorc la Balbec. Ele erau cu totul diferite de cele de odinioară, priveliştea pe care venisem să o caut era tot atît de strălucitoare pe cît era prima de înceţoşată; şi totuşi aceste imagini aveau să mă decepţioneze. Imaginile alese de amintire sînt la fel de arbitrare, la fel de strimte, la fel de greu de surprins ca şi acelea pe care imaginaţia le alcătuise şi realitatea le nimicise. Nu există nici un motiv pentru ca, în afara noastră, un loc real să posede mai curînd tablourile memoriei decît pe cele din vis. Şi apoi o realitate nouă ne va sili poate să uităm, să urîm chiar dorinţele ce ne îndemnaseră să plecăm.

Cele care mă făcuseră să plec la Balbec.ţineau în parte de faptul că soţii Verdurin (de invitaţiile cărora nu profitasem nici-odată, şi care ar fi fost desigur fericiţi să

mă primească, dacă m-aş fi dus aici, la ţară, să mă scuz că nu le putusefn face niciodată o vizită la Paris), ştiind că mai mulţi fideli ai casei urmau să-şi petreacă vacanţa pe această plajă, şi închiriind tocmai de aceea pentru tot sezonul unul din castelele domnului de Cambremer (La Raspeliere216), o invitaseră şi pe doamna Putbus. în seara cînd aflasem asta (la Paris), cuprins de un fel de nebunie, l-am trimis pe tînărul nostru valet să afle dacă această doamnă îşi va lua cu ea la Balbec camerista. Era ora unsprezece noaptea. Portarul îi deschise cu mare greutate şi, doar printr-o minune, nu-1 alungă pe mesagerul meu, nu chemă poliţia, ci se mulţumi să-1 umple de ocară, dîndu-i totuşi informaţia dorită. Ii spuse că, într-adevăr, prima cameristă o va întovărăşi pe stăpîna sa, mai întîi într-o localitate balneară din Germania, apoi la Biarritz şi, în cele din urmă, la doamna Verdurin217. Din acea clipă mă liniştisem, bucuros că am o asemenea perspectivă, şi putusem să mă lipsesc de acele urmăriri pe străzi, în cursul cărora

eram lipsit de scrisorile de recomandare ce mi-ar fi folosit pe lîngă frumuseţile întîlnite în cale, scrisori înlocuite pe lîngă „personajul din Giorgione" de faptul de a fi cinat chiar în acea seară, la soţii Verdurin, cu stăpîna-i. De altfel, şi-ar fi făcut poate o idee şi mai bună despre mine ştiind că-i cunoşteam nu numai pe burghezii ce locuiau în castelul La Raspeliere, ci şi pe proprietarii acestuia, şi mai ales pe Saint-Loup care, neputîndu-mă recomanda de la

148

distanţă cameristei (aceasta necunoscînd numele lui Robert), mă înarmase cu o scrisoare de recomandare plină de căldură adresată familiei Cambremer, El credea că, chiar dacă nu-mi vor fi, altminteri folositori, doamna de Cambremer nora, născută Legrandin, mă va interesa prin conversaţia ei. „E o femeie inteligentă", mă asigurase el. „Pînă la un punct, fireşte. Nu-ţi va spune lucruri definitive" (lucrurile „definitive" înlocuiseră lucrurile „sublime" în felul de a vorbi al lui Robert, care

modifica, la fiecare cinci sau şase ani, unele dintre expresiile sale favorite, păstrîndu-le totuşi pe cele mai importante), „dar este o altă fire, are personalitate, intuiţie, ştie să intervină la momentul potrivit tocmai cu acele cuvinte de care e nevoie. Din cînd în cînd este enervantă^ aruncă în conversaţie tot felul de prostii, ca să «epateze», fapt cu atît mai ridicol cu cît nimic nu-i mai puţin şic decît familia Cambremer, nu e totdeauna la curent *cu ce se poartă*, dar, la urma urmei, face totuşi parte dintre persoanele cele mai frecventabile."

De îndată ce recomandarea lui Robert ajunsese la ei, soţii Cambremer, fie dihtr-un snobism care-i făcea să dorească să fie indirect amabili cu Saint-Loup, fie dintr-un simţămînt de recunoştinţă faţă de ceea ce însemnase el pentru unul dintre nepoţii lor de la Doncieres şi, mai probabil, mai ales din bunătate şi dintr-o tradiţie a ospitalităţii, scriseseră lungi epistole prin care cereau ca eu să locuiesc la ei şi, dacă voiam să fiu mai independent, oferindu-se să-mi caute o locuinţă.

Cînd Saint-Loup le-a spus că voi sta la Grand-Hâtel din Balbec, ei i-au răspuns că sperau să-i vizitez măcar de îndată ce voi sosi şi că, dacă vizita mea va întîrzia prea mult, vor veni ei, fără greş, să mă caute, pentru a mă invita la petrecerile lor la iarbă verde.

Fără îndoială, nimic nu o lega în chip esenţial pe camerista doamnei Putbus de ţinutul Balbec; ea nu va fi aici pentru mine precum ţăranca pe care, singur fiind pe drumul către Meseglise218, o strigasem adeseori zadarnic, cu toată puterea dorinţei mele.

Dar de multă vreme nu mai încercam să extrag dintr-o femeie ceea ce aş putea numi rădăcina pătrată a necunoscutului din ea, care nu rezista adeseori nici măcar unei simple prezentări. Cel puţin la Balbec, unde nu fusesem de multă vreme, voi avea acest avantaj, în lipsa raportului necesar care nu exista între ţinut şi această femeie: obişnuinţa nu-mi va suprima sentimentul realităţii, ca la Paris, unde, fie în propria mea casă, fie într-o cameră cunoscută, plăcerea alături

de o

149

femeie nu putea să-mi dea nici măcar o clipă iluzia, în mijlocul lucrurilor cotidiene, că-mi deschide accesul către o nouă viaţă. (Căci dacă obişnuinţa este o a doua natură, ea ne împiedică s-o cunoaştem pe prima, ale cărei cruzimi şi farmece, nu le are.) Or, eu voi avea poate această iluzie într-un ţinut nou, unde sensibilitatea renaşte în faţa unei raze de soare, şi unde fiinţa-mi vă" fi exaltată de camerista pe care o doream: vom vedea însă ca împrejurările au făcut nu numai ca această femeie să nu vină la Balbec, dar ca eu însumi să nu mă tem de nimic mai mult decît de posibila ei venire, astfel încît nu mi-am atins şi nici măcar nu mi-am urmărit scopul principal al călătoriei mele. Desigur, doamna Putbus nu trebuia să vină atît de timpuriu să-şi petreacă vacanţa la soţii Verdurin; dar plăcerile pe care le-ai ales pot fi oricît de îndepărtate dacă sînt sigure şi dacă, în

aşteptarea lor, te poţi deda lenei de a încerca să placi şi neputinţei de a iubi. De altfel, venisem la Balbec într-o dispoziţie mai practică decît prima dată; există totdeauna mai puţin egoism în imaginaţia pură decît în amintire; ştiam că mă voi găsi într-unui din acele locuri unde mişună frumoasele necunoscute; o plajă nu oferă mai puţine fete frumoase decît un bal, şi mă gîndeam dinainte la plimbările prin faţa hotelului, pe dig, cu acelaşi gen de plăcere pe care mi-ar fi dăruit-o doamna de Guermantes dacă, în loc să mă invite la dineuri strălucite, mi-ar fi dat mai des numele pentru listele de cavaleri din casele unde dansa. îmi va fi la fel de uşor să cunosc femei la Balbec, pe cît de greu îmi fusese odinioară, căci acum aveam aici multe relaţii şi mulţi sprijinitori, spre deosebire de răstimpul primei mele şederi, cînd eram cu totul lipsit de asemenea posibiltiăţi. Am fost smuls din visare de vocea directorului, ale cărui dizertaţii politice nu le ascultasem. Schimbînd subiectul, el îmi spuse cît de bucuros s-a arătat prim-prezidentul

aflînd că am sosit şi că va veni să mă vadă în camera mea, chiar în acea seară. Gîndul acestei vizite mă înspăimîntă atît de tare, căci începeam să mă simt obosit, încît l-am rugat să o împiedice (ceea ce îmi făgădui) şi, pentru mai multă siguranţă, să-i pună pe funcţionarii săi să facă de gardă la etajul meu în această primă seară. El nu părea a-şi iubi prea mult salariaţii. „Sînt tot timpul obligat să alerg după ei, pentru că sînt prea lipsiţi de inerţie, Dacă nu aş fi aici, nici măcar nu s-ar mişca din loc. II voi pune pe liftier să stea în faţa uşii dumneavoastră." L-am întrebat dacă acesta fusese în sfîrşit avansat în grad. „Nu-i încă destul de vechi în slujbă, îmi răspunse el. Are colegi mai

vîrstnici, care ar protesta. E nevoie de măsurare în toate. Recunosc că are o aptitudine bună (pentru: atitudine) în faţa ascensorului. Dar e încă prea tînăr pentru o asemenea situaţie. Ar fi prea mare contrastul faţă de ceilalţi, care sînt prea vechi. E cam neserios,

asta-i calitatea lui primitivă (fără îndoială pentru: calitatea primordială, calitatea cea mai importantă). Ar trebui să aibă mai mult scaun la picioare (interlocutorul meu voia să spună: la cap). De altfel, să se încreadă în mine. Mă pricep la asemenea lucruri. înainte de a fi director la Grand-Hotel, mi-am făcut ucenicia sub ordinele domnului Paillard219." Această comparaţie mă impresiona puternic şi i-am mulţumit directorului că a venit în persoană pînă la Pont-â-Couleuvre. „Nu aveţi de ce. N-am pierdut decît un timp infinit" (pentru: infim). De altfel şi ajunsesem.

Tulburare adîncă a întregii mele fiinţe220. încă din prima noapte, cum suferearn de o criză de oboseală cardiacă, încercînd să-mi înfrîng suferinţa, m-am aplecat încet şi cu prudenţă spre a mă descălţa. Dar abia am atins primul nasture al botinei, că pieptul mi s-a umflat, umplîndu-mi-se de o prezenţă necunoscută, divină, suspine m-au scuturat, lacrimi mi-au curs şiroaie din ochi. Fiinţa ce-mi venea în ajutor, salvîndu-mă de la

uscăciunea sufletului, era cea care, cu mai mulţi ani în urmă, într-un moment de adîncă tristeţe şi de singurătate identice, într-un moment cînd nu mai aveam nimic din mine, intrase şi mă redase mie însumi, căci era eu şi mai mult decît mine (recipientul care-i mai mult decît conţinutul şi care mi-1 aducea pe acesta). întrezărisem, în memorie, înclinat peste oboseala mea, chipul iubitor, preocupat şi dezamăgit al bunicii, aşa cum fusese ea în prima seară a sosirii noastre221; chipul bunicii, nu al aceleia pe care eram uimit, învinuindu-mă, că o regret atît de puţin, şi care nu avea din ea decît numele, ci al bunciii mele adevărate, a cărei realitate vie o regăseam, pentru prima oară de cînd fusese la Champs-Elysees, unde avusese atacul de inimă, într-o amintire involuntară şi completă. Această realitate nu există pentru noi atîta vreme cît nu a fost recreată de gindirea noastră (altminteri oamenii care au luat parte la o datalie uriaşă ar fi cu toţii mari poeţi epici); şi astfel, în dorinţa nebună de a mă arunca în braţele-i, aflam abia atunci -

la mai bine de un an diipă înmormîntarea ei, din cauza acelui anacronism care împiedică adeseori calendarul faptelor să coincidă cu cel al sentimentelor - că era moartă. De atunci, vorbisem adeseori despre ea şi, de asemenea, mă gîndi^amJa^ea, dar sub

151

ntele şi gîndurile mele de tînăr ingrat, egoist şi crud, nu se se niciodată nimic care să semene cu bunica, pentru că, în

"ătatea mea, în înclinarea mea către plăcere, în obişnuinţa i o vedea bolnavă, eu nu cuprindeam în mine decît în stare aală amintirea a ceea ce ea fusese. în orice clipă l-am privi, etul nostru total nu are decît o valoare aproape fictivă, în la substanţialului bilanţ al bogăţiilor sale, căci cînd unele,

I celelalte sînt indisponibile, fie că-i vorba, de

altminteri, bogăţii efective, sau de cele ale imaginaţiei, iar pentru ie, de exemplu, ca şi de vechiul nume Guermantes, de lea, mult mai grave, ale amintirii adevărate a bunicii. Căci tulburările memoriei sînt legate intermitenţele inimii222.

ă îndoială, existenţa trupului nostru, asemănător, pentru

, unui vas în care ar fi închisă spiritualitatea noastră, ne face presupunem că toate bunurile noastre lăuntrice, bucuriile istre trecute, toate durerile noastre se află întruna în pînirea noastră. Poate că este la fel de inexact să credem că pleacă în altă parte sau se întorc. în orice caz, dacă rămîn în i, atunci rămîn în majoritatea timpului într-un domeniu

:unoscut, unde nu ne folosesc întru nimic, şi unde chiar cele ii uzuale sînt refulate de amintiri de un ordin diferit şi care clud orice simultaneitate cu ele în conştiinţă. Dar dacă acest dru de senzaţii în care sînt păstrate este reapropriat, ele au, la idul lor, aceeaşi

putere de a expulza tot ceea ce le este incom- tibil, de a instala - singur în noi - eul care le-a trăit. Or, cum

1 care redevenisem dintr-o dată nu mai existase din acea seară depărtată cînd bunica mă dezbrăcase la sosirea mea-la albec, în mod cu totul firesc, nu după ziua actuală pe care

:el eu o ignora, ci — ca şi cum în timp ar exista serii diferite şi iralele - fără soluţie de continuitate, îndată după prima seară î odinioară, am aderat la minutul cînd bunica se aplecase itre mine. Eul care eram eu atunci şi care dispăruse de atîta reme era din nou atît de aproape de mine, încît mi se părea că ud încă vorbele spuse nemijlocit înainte şi care nu mai erau

)tuşi decît un vis, aşa cum un om ce nu s-a trezit încă bine din omn crede că percepe chiar lîngă el zgomotele visului ce ispare. Nu mai eram decît acea fiinţă care încerca să se efugieze în braţele bunicii, să-i şteargă urmele necazurilor ărutînd-o, acea fiinţă pe care, cînd eram una sau alta dintre ele care se succedaseră în

mine de cîtva timp, mi-aş fi nchipuit-o cu dificultatea pe care aş avea-o acum, dacă aş ncerca, recurgînd la mari eforturi, sterile de altfel, să simt

152

dorinţele şi bucuriile uneia dintre acelea care, pentru un timp cel puţin, nu mai eram. îmi aminteam cum, cu o oră înainte de clipa cînd bunica se aplecase astfel, în halatul ei de casă, către botinele mele, rătăcind pe strada încinsă de căldură, prin faţa plăcintăriei, crezusem că-mi va fi cu neputinţă, în nevoia pe care o aveam de a o îmbrăţişa, să îndur ora pe care trebuia încă să o petrec fără ea. Şi acum, cînd aceeaşi nevoie renăştea, ştiam că puteam să aştept ore după ore, că ea nu va mai fi niciodată lîngă mine, descopeream asta abia acum, pentru că, simţind-o pentru prima oară, vie, adevărată, umplîndu-mi inima ce da parcă să se sfărîme, regăsind-o, în sfîrşit, aflam că o pierdusem pentru totdeauna. Pierdută pentru totdeauna; nu puteam înţelege şi mă străduiam să îndur suferinţa acestei

contradicţii: pe de o parte, o existenţă, o duioşie ce supravieţuia în mine aşa cum le cunoscusem, adică făcute pentru mine, o iubire în care totul îşi găsea în asemenea măsură în mine răspunsul, scopul, direcţia constantă, încît geniul marilor oameni, toate geniile care putuseră exista încă de la începutul lumii nu ar fi valorat pentru bunica mea cît un singur cusur al meu; şi, pe de altă parte, de îndată ce retrăisem, ca prezentă, acea fericire, să o simt străbătută de certitudinea, zvîcnind ca o durere fizică ce se repetă, a unui neant care ştersese din mine imaginea acelei iubiri, care nimicise acea existenţă, abolise retrospectiv predestinarea noastră reciprocă, făcuse din bunica, în clipa cînd o regăseam ca într-o oglindă, o simplă străină pe care un hazard o adusese cîţiva ani lîngă mine, de parcă ar fi putut să şi-i petreacă la fel de bine lîngă oricare altul, dar pentru care, înainte şi după, eu nu mai eram nimic, eu nu voi mai fi nimic.

In locul plăcerilor pe care le avusesem de cîtva

timp, singura pe care aş fi fost în stare să o gust în acel moment ar fi fost, retuşînd trecutul, aceea de a micşora durerile pe care le simţise odinioară bunica. Or, nu mi-o aminteam numai în acel halat de casă, veşmînt potrivit - pînă la a deveni aproape simbolic - cu osteneala, nesănătoasă, fără îndoială, dar atît de dulce, pe care şi-o da pentru mine; treptat, iată că-mi aminteam de toate prilejurile de care profitasem spre a o lăsa să vadă, exagerîndu-i la nevoie, suferinţele mele, spre a-i pricinui o supărare pe care îmi închipuiam că o voi şterge apoi prin sărutările mele, ca şi cum iubirea mea ar fi fost tot atît de capabila ca şi fericirea mea să o facă pe ea fericită; şi, încă şi mai rau, eu, care nu mai concepeam acum altă fericire în afară de îea de a putea regăsi fericirea răspîndită, în amintirea mea, suprafeţele acestui chip, modelate şi înclinate de iubire, mă ăduisem odinioară, cu un fel de nesăbuită turbare, să încerc înlătur de pe el pînă şi cele mai mici plăceri, ca în ziua cînd int-Loup o fotografiase pe bunica, şi cînd, neputînd

să mă ipînesc şi să-i ascund acesteia cochetăria copilărească şi roape ridicolă cu care poza, cu pălăria ei cu boruri mari, tr-o semiobscuritate avantajoasă, murmurasem cîteva cuvinte ervate şi jignitoare, care, simţisem asta dintr-o contracţie a ipului ei, îşi atinseseră ţinta şi o răniseră; acum, ele mă îşiau pe mine, acum, cînd era cu neputinţă, şi pentru tdeauna, să o mîngîi cu sărutări nenumărate223.

Dar niciodată nu voi mai putea şterge acea contracţie a lipului ei, şi acea suferinţă a inimii ei, sau mai curînd a inimii ele; căci, cum morţii nu mai există decît în noi, doar pe noi şine ne izbim întruna, cînd ne încăpăţînăm să ne amintim de viturile pe care li le-am dat odinioară. De aceste dureri, oricît î crude, mă agăţăm din răsputeri, căci simţeam că ele erau ectul amintirii bunicii, dovada că această amintire pe care o

/eam era foarte prezentă în mine. Simţeam că nu mi-o nintesc cu adevărat decît prin durere şi aş fi vrut să se înfigă şi lai adînc în mine aceste cuie care-i ţintuiau

memoria în fiinţa lea. Nu căutam să-mi îndulcesc suferinţa, să o înfrumuseţez, i mă prefac că bunica nu era decît absentă şi doar pentru o lipă invizibilă, adresînd fotografiei sale (cea pe care Saint- oup o făcuse şi pe care o aveam cu mine) cuvinte şi rugăminţi i unei fiinţe despărţite de noi, dar care, rămasă individuală, e cunoaşte şi rămîne legată de noi printr-o indisolubilă rmonie. Niciodată n-am făcut asta, căci ţineam nu numai să

Lifăr, ci şi să respect originalitatea suferinţei mele aşa cum o îdurasem dintr-o dată fără să vreau, şi voiam să continui a o idura conform legilor ei de fiecare" dată cînd venea acea ontradicţie atît de ciudată dintre supravieţuirea şi neantul ce se icrucişau în mine. Din această impresie dureroasă şi acum de eînţeles, nu ştiam, desigur, dacă voi desprinde puţin adevăr ntr-0 bună zi, ci doar că, dacă acel puţin adevăr îl voi putea reodată extrage, el nu va putea izvorî decît din ea, cea atît de

• articulară, atît de spontană, şi care nu fusese nici trasată de nteligenţa mea, nici modificată sau atenuată de laşitatea mea,

Iar pe care moartea însăşi, brusca revelaţie a **morţii,** o săpase n mine precum un trăsnet, după un grafic supranatural,

154

inuman, ca pe o brazdă dublă şi misterioasă. (Cît priveşte uitarea bunicii, în care trăisem pînă atunci, nu puteam nici măcar să mă gîndesc a mă agăţa de ea pentru a extrage un adevăr; de vreme ce în ea însăşi nu era decît o negare, o slăbire a gîndirii incapabilă să recreeze un moment real al vieţii şi qbligată să-i substituie imagini convenţionale şi indiferente.) Poate totuşi instinctul de conservare, ingeniozitatea cu care inteligenţa ne apără de durere, începînd să construiască pe ruine încă fumegînde, cu care pune primele temelii ale operei sale utile şi nefaste, mă făceau să gust prea mult dulcea plăcere de a-mi aminti unele judecăţi ale

fiinţei iubite, de a mi le aminti ca şi cum ea ar fi putut încă să judece, ca şi cum ea ar fi existat, ca şi cum eu aş fi continuat să exist pentru ea. Dar de îndată ce am ajuns să adorm, la acea oră mai veridică şi cînd ochii mei s-au închis pentru lucrurile din afară, lumea somnului (în pragul căreia fiind, inteligenţa şi voinţa, pentru moment paralizate, nu mă mai puteau răpi cruzimii impresiilor mele adevărate) reflectă, refractă dureroasa sinteză dintre supravieţuire şi neant, în profunzimea organică şi devenită translucidă a viscerelor misterios luminate. Lume a somnului în care cunoaşterea lăuntrică, aşezată sub dependenţa tulburărilor organelor noastre, ne accelerează ritmul inimii sau al respiraţiei, pentru că aceeaşi doză de spaimă, de tristeţe, de remuşcare acţionează cu o putere însutită, dacă ne este astfel injectată în vine; de îndată ce, pentru a străbate arterele cetăţii subterane, ne-am îmbarcat pe valurile negre ale propriului nostru sînge, ca pe un Lethe224 lăuntric cu întoriocheri nenumărate, mari chipuri solemne ne apar,

ne opresc şi ne părăsesc, lăsîndu-ne cu ochii plini de lacrimi. L-am căutat zadarnic pe cel al bunicii, de îndată ce am tras sub porticurile întunecate; ştiam totuşi că ea există încă, dar cu o viaţă micşorată, la fel de palidă ca aceea a amintirii; se făcea tot mai întuneric, şi vîntul bătea tot mai tare; tata, care trebuia să mă ducă la ea, nu mai sosea. Dintr-o dată mi-am pierdut respiraţia Şi am simţit cum inima mi se împietreşte parcă: îmi amintisem că trecuseră multe săptămîni de cînd uitasem să-i scriu bunicii. Ce gîndea ea oare despre mine? „Dumnezeule, îmi spuneam, cit o fi de nefericită în acea cămăruţă închiriată pentru ea, nu mai mare decît cămăruţa unei foste slujnice, unde este singură, ioar cu infirmiera care o îngrijeşte, şi de unde nu se poate mişca, deoarece e încă paralizată şi nu a vrut să se ridice nici

155

acar o singură dată! Ea crede neîndoielnic că eu am uitat-o de nd a murit, şi cît de singură şi de.părăsită s-o fi simţind! Oh! sbuie să alerg s-o văd, nu mai pot aştepta

nici o clipă, nu pot l-1 aştept pe tata să vină, dar unde-i ea? Cum de-am putut uita Iresa? Numai de m-ar recunoaşte! Curh de-am putut s-o uit mp.de luni de zile?" E întuneric, nu voi găsi casa, vîntul mă npiedică să înaintez; dar iată-1 pe tata, care se plimbă prin faţa lea; îi strig: ,,Unde-i bunica? Spune-mi adresa. Se simte bine? şti sigur că nu duce lipsă de nimic?

- Are de toate, îmi spune ta, poţi fi liniştit. Infirmiera e o persoană de nădejde şi foarte rdonată. Din cînd în cînd îi trimitem cîte o mică sumă de bani, i să i se poată cumpăra puţinul de care are nevoie. Uneori îtreabă ce se mai întîmplă cu tine. I-am spus chiar că o să scrii carte. A părut mulţumită. Şi-a şters o lacrimă." Atunci mi s-a ărut că-mi amintesc că la puţină vreme după moartea ei, unica îmi spusese plîngînd în hohote şi cu umilinţă, ca o ătrînă slujnică izgonită, ca o străină: ,,O să-mi îngădui să te ăd uneori totuşi, nu lăsa să treacă prea mulţi ani fără să mă izitezi. Gîndeşt. l că ai fost nepotul meu şi că bunicile nu ită." Revăzîndu i Jiipul

atît de supus, atît de nefericit, atît de lînd, Voiam să alerg pe dată şi să-i spun ceea ce ar fi trebuit ă-i răspund atunci: „Dragă bunică, o să mă vezi cît o să vrei, u te am pe lume decît pe tine, nu te voi mai părăsi niciodată." ’ît de mult va fi plîns din pricina tăcerii mele, de atîtea luni de înd n-am mai fost acolo unde se află ea culcată! Ce şi-a putut pune? Şi plîngînd în hohote eu însumi i-am spus tatei: Repede, repede, dă-mi adresa ei, du-mă la ea." El îmi ăspunse: „Dar... nu ştiu dacă o s-o poţi vedea. Şi apoi, ştii line, e foarte slăbită, din cale-afară de slăbită, nu mai e ea nsăşi, cred că-ţi va veni foarte greu. Nu-mi amintesc exact lumărul casei.

- Dar spune-mi, tu, care ştii, nu-i aşa că nu-i idevărat că morţii nu mai trăiesc? Nu-j adevărat, chiar dacă se pune altminteri, de vreme ce bunica există încă." Tata surîse rist: „Dar atît de puţin, atît de puţin... Cred că ai face mai bine ;ă nu te duci. Are tot ce-i trebuie. Totul se petrece în deplină >rdine.

- E adeseori singură?

- Da, însă e mai bine aşa pentru :a. E mai bine să nu se mai gîndească la nimic, altfel poate s-ar lecăji. Adeseori cînd gîndeşti eşti nefericit. De altfel, puterile iu lăsat-o aproape cu totul. Iţi voi da indicaţia precisă, ca sa te Doţi duce la ea; nu văd ce-ai putea face acolo şi nu cred că infirmiera te va lăsa să o vezi.

- Ştii bine totuşi că eu voi trăi

156

totdeauna lîngă ea, cerbi, cerbi, Francis Jammes, furculiţă." Dar străbătusem iar fluviul cu întunecate meandre, urcasem la suprafaţă, unde se deschide lumea celor vii; de aceea, chiar dacă repetam încă: „Francis Jammes, cerbi, cerbi", înşiruirea acestor cuvinte nu-mi mai oferea sensul limpede şi logica pe care Ie exprimaseră atît de firesc cu o clipă în urmă şi pe care nu mi le mai puteam aminti. Nu mai înţelegeam nici chiar de ce cuvîntul *Aias225*, pe care mi-1 spusese cu o clipă în urmă tata, însemnase pe dată: „Ai grijă să nu-ţi fie frig", fără nici o îndoială posibilă. Uitasem să închid

obloanele şi, neîndoielnic, lumina puternică a zilei mă trezise. Dar n-am putut îndura să am sub ochi aceleaşi valuri ale mării pe care bunica le putea privi odinioară ore de-a rîndul; imaginea nouă a frumuseţii lor indiferente se completa pe dată prin ideea că ea nu le mai vede; aş fi vrut să-mi astup urechile la vuietul lor, căci acum plenitudinea luminoasă a plajei săpa un gol în inima mea; totul părea să-mi spună, ca şi acele alei şi peluze din grădina publică unde o pierdusem odinioară, pe cînd eram mic copil: „N-am văzut-o", *şi*, sub rotunjimea cerului palid şi divin, mă simţeam apăsat ca sub un imens clopot albăstriu ce-ar fi închis un orizont din care bunica lipsea. Ca să nu mai văd nimic, m-ara întors cu faţa spre perete, dar vai! vedeam acum acel perete ce ne slujea odinioară drept mesager matinal, acel perete care, redînd toate nuanţele unui sentiment cu docilitatea unei viori, transmitea atît de exact bunicii teama mea ca o voi trezi şi că, dacă era trează, nu mă va auzi şi nu va îndrăzni să se mişte, iar apoi, pe dată,

replica unui al doilea instrument, ce-mi anunţa venirea ei şi mă invita la calm. Nu îndrăzneam să mă apropii de acest perete, aşa cum n-aş fi îndrăznit să mă apropii de un pian la care ar fi cîntat bunica şi care ar fi vibrat încă de atingerea ei. Ştiam că aş putea ciocăni şi acum în perete, ba chiar mai tare, dar că nimic nu o va mai putea trezi, că nu voi mai auzi nici un răspuns, că bunica nu va mai veni. Şi nu-i ceream • lui Dumnezeu nimic mai mult, dacă exista cu adevărat un paradis, decît să pot ciocăni în acest perete de trei ori, uşor, cio*ănituri care bunica le-ar recunoaşte dintr-o mie, şi cărora ea le-ar aspunde prin alte ciocănituri, care ar spune: „Nu te nelinişti, >ncelule, înţeleg că eşti nerăbdător, vin chiar acum", şi să mă *î* să rămîn cu ea întreaga veşnicie, care nu va fi prea lungă Pentru noi doi.

Directorul veni să mă întrebe dacă nu voiam să cobor.

Veghease să mi se găsească „un plasament" în sufragerie. Cum nu mă mai văzuse, se temuse să nu fi avut din nou o criză de sufocare, ca odinioară. Nădăjduia că nu-i decît o mică „durere de gît" şi mă asigură că auzise că poate fi calmată cu ajutorai a ceea ce el numea: „caliptus."

îmi înmînă un bileţel din partea Albeftinei. Ea nu trebuia să vină la Balbec în acest an, dar, schimbîndu-şi proiectele, se afla de trei zile, nu chiar la Balbec, ci la zece minute distanţă cu tramvaiul, într-o staţiune învecinată. Temîndu-se să nu fiu obosit de călătorie, se abţinuse să vină în prima seară, dar mă întreba cînd o voi putea primi. M-am informat dacă adusese ea însăşi biletul, nu ca s-o văd, ci, dimpotrivă, spre a evita o întîlnire cu ea. „Da, îmi răspunse directorul. Dar ar vrea să vină cît mai repede,’în cazul-că nu aveţi motive cu totul specifice. Vedeţi, spuse el în încheiere, în definitiv toată lumea de aici vă doreşte." Dar eu nu voiam să văd pe nimeni.

Şi totuşi, în ajun, la sosire, mă simţisem din nou cucerit de farmecul indolent al vieţii dintr-o localitate de pe malul mării. Acelaşi liftier tăcut pusese în mişcare ascensorul, de data aceasta plin de respect, nu cu dispreţ, şi roşu de plăcere, înălţîndu-mă de-a lungul coloanei suitoare, străbătusem din nou ceea ce fusese odinioară pentru mine misterul unui hotel necunoscut, unde, cînd ajungi, turist fără protecţie şi fără prestigiu, fiecare obişnuit al locului ce se întoarce în camera sa, fj,ecare fată care coboară la cină, fiecare bonă care trece prin coridoarele ciudat de întortocheate, şi pînă şi fata venită din America împreună cu o doamnă de companie şi care coboară să cineze, aruncă asupra ta o privire în care nu citeşti nimic din ceea ce ai fi vrut. De data aceasta, dimpotrivă, simţisem plăcerea prea odihnitoare de a urca într-un hotel cunoscut, unde mă simţeam la mine acasă, unde îndeplinisem o dată mai mult acea operaţie ce trebuia mereu luată de la capăt, mai lungă, mai grea decît ridicarea pleoapei, şi care constă în a

pune pe lucruri sufletul ce ne este familiar, în locul sufletului lor, care ne înspăimînta. Va trebui oare acum, mi-am spus, nebănuind brusca schimbare sufletească ce mă aştepta, să merg mereu în alte hoteluri unde să cinez pentru prima dată, unde obişnuinţa nu va fi ucis încă la fiecare etaj, în faţa fiecărei uşi, dragonul înfricoşător care părea că veghează asupra unei existenţe vrăjite, unde va trebui să mă apropii de acele femei necunoscute pe care hotelurile de lux, cazinourile, plajele le reunesc şi le silesc să trăiască în comun, ca nişte uriaşe recife de corali 22<>?

158

Simţisem o plăcere chiar şi atunci cînd plicticosul priin-prezident se arătase atît de grăbit să mă întîlnească; vedeam, în prima zi, valuri, lanţurile de munţi azurii ai mării, gheţarii şi cascadele sale, înălţimea şi măreţia ei nepăsătoare, doar simţind întîia oară, după atîta vreme. în timp ce mă spălam pe mîini. acea mireasmă specială a săpunurilor prea parfumate

folosite la Grand-Hotel227, care, părînd a aparţine atît clipei prezente cît şi trecutei mele şederi, plutea între ele precum farmecul real al unei vieţi particulare, unde nu te întorci decît pentru a-ţi schimba cravata. Cearşafurile de pe pat, prea fine, prea uşoare, prea mari, cu neputinţă de băgat sub saltea, de stăvilit, şi care rămîneau învolburate în jurul cuverturilor, în volute mişcătoare, m-ar fi întristat odinioară. Acum însă au legănat pe rotunjimea incomodă şi bombată a pînzei, soarele glorios şi plin de speranţă al primei dimineţi. Dar aceasta nu a avut timpul să se ivească. In chiar acea noapte, prezenţa atroce şi divină înviase. L-am rugat pe director să plece, să dea ordin ca nimeni să nu intre la mine. I-am spus că voi rămîne la pat şi i-am refuzat' oferta de a-mi cumpăra acel leac minunat. Refuzul meu l-a umplut de încîntare, căci se- temea ca unii clienţi să nu fie incomodaţi de mirosul de „caliptus." Drept care am avut parte de următorul compliment „Nu-i o oroare" (voia să spună: „nu-i o eroare"), precum şi de această

recomandaţie: „Fiţi atent să nu vă murdăriţi cînd atingeţi uşa: din cauză că scîrţîie, am «indus-o» cu untdelemn: daca un funcţionar îşi va îngădui să bată la uşa camerei dumneavoastră, va fi «stîrpit» în bătaie. Şi să bage toţi la cap, căci nu-mi plac «repetiţiile» (asta însemna, bineînţeles: nu-mi place să repet). Nu vreţi să vă trimit în cameră puţin vin vechi, căci am la mine jos o dimigeană (adică: damigeana)? N-o să vi-1 aduc pe o tavă de argint, ca pe capul lui Ionathan228, şi vă previn că nu-i marca Château-Lafite, ci aproape un echivoc (pentru: un echivalent). Şi cum e un vin uşor, v-aş putea trimite şi ceva peşte fript." Am refuzat totul, dar am fost surprins cînd l-am auzit pe acest om, care-1 rostise probabil de-a lungul întregii sale vieţi, cu prilejul comenzilor pe care le făcea, pronunţînd numele peştelui, aşa cum se pronunţă numele copacului omonim229.

In ciuda a ceea ce îmi făgăduise directorul, nu după multă vreme mi se aduse cartea de vizită a marchizei de Cambremer.

latrina doamnă, ce venise să mă vadă, întrebase dacă sînt acolo şi, cînd aflase că sosisem abia în ajun şi că eram bolnav,

1 insistase şi (nu fără a se opri, neîndoielnic, în faţa farmaciei

159

sau a merceriei, unde valetul, sărind de pe capra trăsurii, intra să plătească vreo notă sau să cumpere cîte ceva) se întorsese la Feterne, în străvechea-i caleaşca trasă de doi cai şi cocoţată pe opt arcuri. Adeseori, de altminteri, huruitul şi fastul acesteia puteau fi percepute pe străzile Balbecului şi pe cele ale altor cîtorva mici localităţi de pe coastă, situate între Balbec şi Feterne. Scopul acestor plimbări nu era vizitarea furnizorilor, ci, dimpotrivă, vreo gustare, sau vreo petrecere, la cîte un mic nobil de ţară sau la cîte un burghez cu mult mai prejos decît marchiza. Dar aceasta, deşi dominînd de la'mare înălţime, prin naştere şi avere, mica nobilime din împrejurimi, se temea atît de mult, din bunătate şi

desăvîrşită simplitate, să nu-i dezamăgească pe cei ce o invitaseră, încît se ducea pînă şi la cele mai neînsemnate întîlniri mondene din vecinătate. Desigur, mai curînd decît să facă atîta drum pentru a veni să asculte, într-un salonaş încins ca un cuptor, vreo cîntăreaţă lipsită de talent şi pe care, în calitatea ei de mare doamnă a locului şi de muziciană vestită, trebuia apoi s-o felicite în mod exagerat, doamna de Cambremer ar fi preferat să se plimbe sau să rămînă în minunatele*ei grădini din Feterne, la poalele cărora valurile molcome ale unui golfuleţ adormeau parcă în mijlocul florilor. Dar ea ştia că venirea-i probabilă fusese anunţată de stăpînul casei, fie el nobil sau simplu burghez din Maineville-la-Teinturiere sau din Chattoncourt-l'Orgueilleux. Or, dacă doamna de Cambremer ar fi ieşit în acea zi, fără să facă act de prezenţă la petrecere, oricare dintre invitaţii veniţi de pe una din micile plaje înşiruite de-a lungul mării ar fi putut auzi şi vedea caleaşca marchizei, ceea ce nu-i mai

îngăduia să invoce scuza că n-a fost în măsură să părăsească în acea zi palatul ei din Feterne. Pe de altă parte, deşi acei amfitrioni o văzuseră adeseori pe doamna de Cambremer ducîndu-se la concerte în casa unor oameni unde ei înşişi socoteau că nu-i este locul, uşoara înjosire pe care acel fapt o aducea, în ochii lor, situaţiei preabunei marchize, dispărea pe dată cînd ei erau cei care o invitau, punîndu-şi cu mare înfierbîntare întrebarea dacă ea va veni sau nu la petrecerea lor. Ce uşurare, după multe zile de nelinişte, cînd după ce fiica stăpînilor casei sau vreun vilegiaturist amator cîntau o primă bucată muzicală, un invitat anunţa (semn **fără** tăgadă că marchiza avea să vină în cursul dimineţii) că a văzut caii faimoasei căleşti opriţi în faţa ceasornicăriei sau a farmaciei! Atunci doamna de Cambremer (care, într-adevăr, avea să intre curînd, urmată de nora sa şi de cîţiva

invitaţi ce locuiau atunci la ea şi pe oare ceruse

îngăduinţa, acordată cu mare bucurie, să-i aducă) îşi recăpăta toată strălucirea în ochii stăpînilor casei, pentru care răsplata nădăjduitei sale veniri fusese poate cauza determinantă şi nemărturisită a hotărîrii pe care o luaseră cu o lună în urmă: să se supună la toate neajunsurile şi la toate cheltuielile prilejuite1 de acea petrecere. Vazînd-o pe marchiză prezentă la gustarea pe care i-o dădeau în acea dimineaţă, ei îşi aminteau nu de bunăvoinţa cu care se ducea în vizită la vecinii ce-i erau cu mult inferiori, ci de vechimea familiei sale, luxul castelului său, impoliteţea nurorii sale născute Legrandin, a cărei aroganţă contrasta cu bunătatea cam searbădă a soacrei. Ei parcă şi citeau, în curierul monden din *Le Gaulois*, articolaşul pe care-1 vor studia cu de-amănuntul în familie, cu porţile zăvorîte, despre „colţişorul din Bretania unde oamenii ştiu să petreacă", „despre petrecerea ultraselectă de la care invitaţii n-au plecat deeît după ce le smulseseră amfitrionilorfăgăduinţa că în curînd va urma o nouă

petrecere." în fiecare zi aşteptau ■ ziarul, neliniştiţi că nu văzuseră încă nimic scris despre petrecerea dată de ei şi temîndu-se că nu o avuseseră pe doamna de Cambremer decît pentru invitaţii lor, şi nu şi penuu mulţimea cititorilor. în sfîrşit, sosea şi ziua cea binecuvîntată: „Anul acesta la Balbec se desfăşoară un sezon strălucit. Sînt la modă micile concerte de după-amiază etc." Har Domnului, numele doamnei de Cambremer fusese ortografiat corect şi „citat la întîmplare", dar în fruntea tuturor celorlalte. Nu le mai rămînea decît să pară plictisiţi de această indiscreţie a ziarelor, care putea să dea naştere la certuri cu cei ce nu putuseră fi invitaţi, şi să întrebe ipocrit, în faţa doamnei de Cambremer, cine putuse avea perfidia de a trimite acest „ecou", despre care marchiza, binevoitoare şi mare doamnă, spunea: „înţeleg că asta vă supără, dar în ceea ee mă priveşte sînt foarte fericită să se ştie că m-am aflat în vizită la voi."

Pe cartea de vizită ce mi-a fost înmînată, doamna de

Cambremer scrisese în.grabă cîteva cuvinte, anunţîndu-mă ca va da o petrecere peste două zţfe; dimineaţa. Şi, desigur, doal *i* două zile în urmă, oricît de obosit voi fi fost de viaţa mondenă, pentru mine ar fi fost o adevărată plăcere să o gust tiansplantata în aceste grădini unde creşteau în voie, datorită expunerii de la Feterne, smochini, palmieri, trandafiri, pînă la

Pa **mării,** adeseori de un calm şi un albastru mediteranean, şi Pe care micul iaht al proprietarilor o străbătea înainte de

161

începutul petrecerii, căutîndu-i pe plajele aflate de cealaltă parte a golfului pe invitaţii cei mai importanţi, slujind, cu pînzele-i întinse spre a-i feri pe invitaţi de soare, cînd toată lumea sosise, drept sufragerie, şi care se întorcea din nou seara, spre a-i duce pe la casele lor pe cei pe care-i adusese dimineaţa. Lux încîntător, dar care costa atît de mult încît, în parte spre a face faţa la aceste cheltuieli, doamna de Cambremer încercase să-şi

sporească veniturile în diferite feluri, şi mai ales închiriind pentru prima dată una dintre proprietăţile sale, foarte diferită de Feterne: La Raspeliere. Da, doar cu două zile în urmă, o asemenea petrecere matinală, unde aş fi întîlnit mulţi nobili de ţară necunoscuţi, într-un cadru nou, ar fi fost pentru mine o adevărată schimbare în raport cu „strălucita viaţă mondenă de la Paris"! Dar acum plăcerile nu mai aveau nici un sens pentru mine. I-am scris deci doamnei de Cambremer spre a mă scuza, tot aşa cum cu o oră mai înainte o concediasem pe Albertine: supărarea anihilase m mine posibilitatea dorinţei la fel de total ca şi o febră mare care îţi taie pofta de mîncare. Mama trebuia să sosească a doua zi. Mi se părea că sînt mai puţin nevrednic să trăiesc lîngă ea, că o voi înţelege mai bine, acum cînd o întreagă viaţă străină şi degradantă lăsase locul unui puhoi de amintiri sfîşietoare care urcau din adîncuri, încununîndu-mi şi înnobilîndu-mi sufletul, ca şi pe al său, cu o coroană de spini. Credeam asta; în realitate, e

mare distanţa dintre nefericirile adevărate cum era cea a mamei - care îţi răpesc cu adevărat viaţa pentru multă vreme, uneori pentru totdeauna, de îndată ce ai pierdut fiinţa pe care o iubeşti - şi între celelalte nefericiri, trecătoare pînă la urmă, cum avea să fie nefericirea mea, care dispar repede aşa cum au şi venit tîrziu, pe care nu le cunoşti decît multă vreme după ce întîmplarea a avut loc, pentru că, spre a le simţi, ai avut nevoie să le „înţelegi", nefericiri pe care le trăiesc atîţia oameni şi de care chinul meu de acum nu se deosebea decît prin modalitatea amintirii involuntare.

Cît priveşte nefericirea atît de adîncă a mamei mele, urma să o cunosc într-o bună zi, după cum se va vedea în această povestire, dar nu acum, şi nici aşa cum îmi închipuiam. Totuşi, aşa cum un recitator care ar trebui să-şi cunoască rolul şi să fie pe locul său de multă vreme, dar care a ajuns doar în ultima secundă şi după ce a citit doar o singură dată ceea ce trebuie să spună, ştie să se prefacă **în** chip destul de iscusit în clipa cînd

trebuie să dea replica, pentru ca nimeni să nu-şi poată da seama

162

că a întîrziat, noua mea nefericire îmi îngădui, cînd sosi mama, să-i vorbesc ca şi cum aş fi fost totdeauna la fel de nefericit. Ea crezu doar că vederea acestor locuri unde fusesem împreună cu bunica (şi nu asta era cauza) îmi trezise suferinţa. Atunci pentru prima oară, şi pentru că simţeam o durere care nu era nimic pe lîngă a sa, dar care îmi deschidea ochii, mi-am dat seama cu spaimă cît putea să sufere. Pentru prima oară am înţeles că privirea fixă şi lipsită de lacrimi (ceea ce explica de ce Franşoise nu o prea plîngea pe mama) pe care o avea de la moartea bunicii, se oprise pe acea contradicţie de neînţeles dintre amintire şi neant. De altfel, mă uimea nu numai purtînd totdeauna văluri negre, pe care le părăsise în parte de cînd venise în aceste locuri noi, ci şi, mai ales, prin transformarea care se săvîrşise în ea. Nu e de ajuns să spun că îşi pierduse orice veselie;

topită, înţepenită într-un fel de imagine rugătoare, ea părea că se teme să nu jignească printr-o mişcare prea bruscă, printr-o vorbă rostită prea tare, prezenţa dureroasă care nu o mai părăsea. Dar, mai ales, de îndată ce am văzut-o intrînd, învăluită în mantia-i de mătase, mi-am dat seama -lucra ce-mi scăpase la Paris - că nu o mai aveam în faţa mea pe mama, ci pe bunica. Aşa cum în familiile regale şi ducale, la moartea capului familiei fiul capătă titlul acestuia şi, din duce de Orleans, din prinţ de Tarente sau din prinţ des LaumeST devine rege al Franţei230, duce de la Tremoi'lle231, duce de Guermantes, astfel adeseori, printr-o înălţare de un alt ordin şi cu o origine mai profundă, mortul pune stăpînire pe cel viu, care devine urmaşul său ce-i seamănă întru totul, continuatorul vieţii sale întrerupte. Poate că marea nefericire ce o cuprinde pe o fiică aşa cum era mama, la moartea mamei sale, nu face decît să sfărîme mai curînd crisalida, să grăbească metamorfoza şi apariţia unei fiinţe pe care o purtăm în noi şi care, fără

această criză ce arde etapele *ţi* sare dintr-o dată peste lungi perioade, nu s-ar fi ivit decît treptat. Poate că în părerea de rău pentru cea care nu mai este există un fel de sugestie ce aduce în cele din urmă pe trăsăturile noastre asemănări pe care le avem, de altfel, în mod virtual, şi mai ales o oprire a activităţii noastre mai specific individuale (în cazul mamei mele, a bunului ei Slmţ, a veseliei batjocoritoare pe care o avea de la tata)_, pe care nu ne temeam, atîta vreme cît trăia fiinţa preaiubită, să o exercităm, fie şi pe seama ei, şi care contrabalansa caracteristice pe care le deţineam în mod exclusiv de la ea. Odată ce a munt, nu ne mai îngăduim să fim altul, nu mai admirăm decît

163

ceea ce era acea fiinţă, ceea ce eram şi noi, dar fiind totodată si altceva, noi care de acum înainte vom. fi doar ceea ce er-a ea. In acest sens (şi nu în cel atît de vag, atît de fals de care vorbim în general) putem spune că moartea nu este inutilă, că mortul continuă să acţioneze

asupra noastră. El acţionează chiar mai mult decît un om viu pentru că, adevărata realitate nefiind emisă decît de spirit, fiind deci obiectul unei operaţii spirituale, noi nu cunoaştem cu adevărat decît ceea ce sîntem obligaţi să recreem prin gîndire, ceea ce ne ascunde viaţa de fiecare zi... Prin acest cult al regretului pentru morţii noştri, intrăm într-o idolatrie faţă de ceea ce au iubit ei. Mama nu se mai putea despărţi nu numai de poşeta bunicii, mai preţioasă acum pentru ea decît dacă ar fi fost împodobită cu safire şi diamante, de manşonul bunicii, de toate acele veşminte care accentuau şi mai mult asemănarea dintre ele două, dar nici de volumele doamnei de Sevigne, pe care bunica le avea totdeauna cu ea, exemplare pe care mama nu le-ar fi schimbat nici chiar pe manuscrisul *Scrisorilor.* Ea glumea odinioară pe seama bunicii, care nu-i scria niciodată fără să-i citeze o frază din doamna de Sevigne sau din doamna de Beausergent232. *în fiecare dintre cele trei scrisori pe care le-am primit de la mama înainte de sosirea ei la

Balbec, ea mi-o cită pe doamna de Sevigne, ca şi cum aceste trei scrisori nu mi-ar fi fost adresate mie de către-ea, ci ei de către bunica. Vru să coboare pe dig spre a vedea acea plajă despre care bunica îi vorbea zilnic, scriindu-i. Ţinînd în mînă umbreluţa mamei sale, am văzut-o de la fereastră cum, îmbrăcată în negru din cap pînă-n picioare, înainta cu paşi timizi, pioşi, pe nisipul pe care merseseră înaintea ei picioarele iubite, şi părea că se duce în căutarea unei moarte ce avea să fie azvîrlită pe.ţărm de valuri. Ca să n-o las să cineze singură, a trebuit să cobor cu ea. Prim-prezidentul şi văduva decanului avocaţilor mi-au cerut să-i prezint mamei. Şi orice avea o legătură cu bunica îi era atît de apropiat, încît a fost nespus de impresionată şi recunoscătoare, amintindu-şi totdeauna de-ceea ce i-a spus prim-prezidentul, după'cum a şi suferit, indignîn-du-se, pentru că soţia decanului avocaţilor nu a rostit nici măcar un singur cuvînt în amintirea moartei. De fapt prim-prezidentul era la fel de indiferent ca şi

soţia decanului avocaţilor. Cuvintele emoţionante ale unuia şi tăcerea celeilalte, deşi mama a pus între ele o asemenea distanţă, nu erau decît un mod diferit de a exprima indiferenţa pe care ne-o inspiră morţii. Dar cred că mama a găsit mai ales alinare în cuvintele prin care,

164

fără voie, am lăsat să se străvadaTceva din suferinţa mea. Ea nu putea să o facă pe mama altminteri decît fericită (în ciuda iubirii pe care mi-o purta), ca tot ceea ce îi asigura bunicii o supravieţuire în inimi. în toate zilele următoare mama coborî şi se aşeză pe plajă, pentru a face întocmai ceea ce făcuse şi mama sa, şi citi cele două cărţi preferate ale acesteia, *Memoriile* doamnei de Beausergent şi *Scrisorile* doamnei de Sevigne. Ea şi nici unul dintre noi nu putusem îngădui ca aceasta din urmă să fie numită „spirituala marchiză", după cum nu îngăduise nici ca La Fontaine să fie numit „Moşulică233." Dar cînd citea în scrisori cuvintele: „Fata mea", credea că o aude vorbind pe propria-i

mamă.

Avu nenorocul, într-unui din aceste pelerinaje pe care nu voia să i le tulbure nimeni, să întîlnească pe plajă o doamnă din Combray, însoţită de fiicele sale. Cred că se numea doamna Poussin. Dar noi nu o numeam niciodată între noi altfel decît „O să vezi tu", căci prin această frază, întruna repetată, îşi prevenea fiicele despre nenorocirile pe care şi le pregăteau, de exemplu spunîndu-i celei care se freca la ochi: „Cînd o să te îmbolnăveşti de ochi, o să vezi tu." Ea îi adresă din depărtare mamei prelungi saluturi îndurerate, nu în semn de condoleanţe, ci fiindcă aşa fusese educată. Ar fi făcut la fel şi dacă n-am fi pierdut-o pe bunica şi am fi avut doar motive să fi-m fericiţi. Trăind destul de retrasă la Combray, într-o grădină uriaşă, îndulcea tot ce o înconjura, şi pînă şi cuvintele şi numele din limba franceză, găsind, de exemplu, prea aspră denumirea de „cuiller" pentru obiectul de argint cu care îşi turna sirop, drept care spunea ,;cueiller"; s-ar fi temut că-1 ia prea

pe nepregătite pe blîndul cîntăreţ al lui Telemah, numindu-1 în chip aspru Fenelon - cum făceam eu însumi uf deplină cunoştinţă de cauză, avîndu-1 drept prieten pe omul cel mai inteligent, mai bun şi mai curajos, pe neuitatul, de către toţi cei care l-au cunoscut, Bertrand de Fenelon234 -, şi nu spunea niciodată altminteri decît „Fenelon", găsind că accentul ascuţit adăuga cuvîntului o oarecare moliciune. Ginerele mai puţin blînd al acestei doamne Poussin, un notar din Combray al cărui nume 1-arn uitat, fură tot ce era în casa de bani şi-1 făcu astfel pe unchiul meu sa piardă o adevărată avere. Dar cei mai mulţi oameni din Combray erau în relaţii atît de bune cu ceilalţi membri ai familiei notarului, încît nu rezultă de aici o răcire a liil şi toată lumea se mulţumi să o plîngă pe doamna Ea nu primea vizite, dar de fiecare dată cînd cineva

165

trecea prin faţa grilajului casei sale, se oprea să admire minunaţii arbori ce o mărgineau, fără să poată

desluşi altceva. Ea nu ne stingheri deloc la Balbec, unde nu am întîlnit-o decît o singură dată, cînd tocmai îi spunea fiicei sale ce-şi mînca unghiile: „Cînd o să faci un panariţiu, o să vezi tu!"

în tjmp ce mama citea pe plajă, eu rămîneam singur în cameră, îmi aminteam de ultima perioadă a vieţii bunicii şi de tot ce avea vreo legătură cu această perioadă, de poarta ce da. spre scară şi care era larg deschisă cînd am ieşit pentru ultima ei plimbare. în contrast cu toate acestea, restul lumii abia dacă părea real, şi suferinţa mea otrăvea totul. în cele din urmă, mama îmi ceru să ies din casă. Dar la fiecare pas, vreun ungher uitat al cazinoului, al străzii unde, aşteptînd-o, în prima seară, mă dusesem pînă la monumentul lui Duguay-Trouin235, mă împiedicau, precum un vînt împotriva căruia nu poţi lupta, să înaintez; îmi aplecam privirea, să nu văd. Şi după ce recăpătăm ceva pliteri, mă întorceam la hotel, la hotelul unde ştiam că de acum înainte era cu neputinţă, oricît aş fi aşteptat,, să o mai

regăsesc pe bunica, pe bunica pe care o regăsisem aici odinioară, în prima seară a sosirii noastre. Cum era prima oară că ieşeam, mulţi servitori pe care nu-i văzusem încă mă priviră cu multă curiozitate. Chiar pe pragul hotelului, un tînăr servitor îşi scoase cascheta pentru a mă saluta şi şi-o puse iar repede pe cap. Am crezut că Aime îi „dăduse dispoziţii", după cum spunea el, să se poarte frumos cu mine. Dar l-am văzut chiar atunci cum îşi scoate din nou cascheta, în faţa altcuiva care intra. Adevărul este că acest tînăr nu ştia să facă altceva în viaţă decît să-şi scoată şi să-şi^ pună iar la loc cascheta, dar făcea asta în mod desăvîrşit. înţelegnxLcă era incapabil de altceva şi că excela în acel gest, îl îndeplinea de mai multe ori pe zi, ceea ce îi aducea din partea clienţilor o simpatie discretă, dar generală,-şi, de asemenea, 6.**mare** simpatie din partea portarului, căruia îi revenea sarcina să-i angajeze’pe servitori, şi care, pînă la apariţia acestei păsări rare, nu putuse găsi nici unul pe care să nu-1 concedieze în mai puţin de opt zile, spre

marea mirare a lui Aime, care spunea: „Totuşi, în această meserie nu li se cere decît să fie politicoşi, şi nu cred că asta-i chiar atît de greu." Directorul ţinea şi ca ei să aibă ceea ce el numea o **frumoasă** „prezenţă", voind să spună că doreşte ca ei să rămînă pe loc, sau, mai curînd, schilodind cuVîntul „prestanţă." Aspectul peluzei care se întindea îndărătul hotelului fusese modificat prin crearea cîtorva brazde cu flori şi supri-

166

marea nu numai a unui arbust exotic, dar şi a servitorului care, în primul an, împodobea intrarea prin tulpina suplă a trupului său şi prin culoarea ciudată a părului. El o urmase pe o contesă poloneză care îl angajase ca secretar, imitîndu-i în această privinţă pe cei doi fraţi mai mari ai săi şi pe sora sa dactilografa, smulşi hotelului de către personalităţi de naţionalităţi şi sexe diferite, care fuseseră seduse de farmecul lor. Rămînea doar fratele mai mic, pe care nimeni nu-1 voia, pentru că se uita cruciş. El era foarte fericit cînd contesa

poloneză şi protectorii celorlalţi doi fraţi veneau să-şi petreacă vreo cîteva săptămîni la hotelul din Balbec. Căci, deşi îşi invidia fraţii, el îi iubea şi putea astfel să cultive în acest scurt răstimp frumoase simţăminte familiale. Oare stareţa mănăstirii Fontevrault2’6 nu avea obiceiul, părăsindu-şi, întru aceasta, călugăriţele, să împartă opsitalitatea pe care i-o oferea Ludovic al XlV-lea, cu’ cealaltă Mortemart, amanta sa, doamna de Montespan2-17? Era primul an cînd se afla la Balbec; nu mă cunoştea încă, dar auzindu-i pe camarazii săi mai vechi în slujbă că îmi spun domnule, îi imită încă de prima dată, cu un aer ce exprima fie mulţumirea de a arăta că ştie că sînt o personalitate cunoscută, fie hotărîrea de a se conforma unui obicei de care nu avea habar cu cinci minute în urmă, dar căruia i se părea absolut indispensabil să i se supună. înţelegeam foar%bine farmecul pe care acest mare hotel îl putea exercita asupra unora. Era înălţat ca un teatru, şi numeroşi figuranţi îl însufleţeau pînă în părţile cele mai

de sus. Deşi clientul nu era decît un-fel de spectator, el era amestecat întruna în acel spectacol, nu chiar ca în acele teatre în care actorii joacă o scenă în sală, ci ca şi cum viaţa spectatorului s-ar fi desfăşurat în mijlocul măreţiei şi fastului scenei. Jucătorul de tenis putea să se întoarcă în veston de flanel alb, portarul îşi îmbrăcase haina albastră cu fireturi de argint pentru a-i înmîna scrisorile ce sosiseră pentru el. Dacă acest jucător de tenis nu voia să urce pe jos, el rămînea totuşi amestecat cu actorii, avînd alături de el, în ascensor, pe liftierul ce purta un costum tot atît de bogat împodobit. Coridoarele de la fiecare etaj ascundeau paşi grabnici de frumoase cameriste, ce se profilau pe fundalul mării, precum friza Panateneelor238, şi pînă şi cămăruţele din care iubitorii frumuseţii feminine ancilare se strecurau prin savante ocolişuri. Jos domina elementul rnasculin, făcînd din acest hotel unde triumfa marea şi trîndava tinereţe a servitorilor, un fel de tragedie iudeo-creştină ce se ntruchipase şi era întruna reprezentată. De aceea nu mă

puteam

167

împiedica să-mi spun mie însumi, văzîndu~i, nu, desigur, versurile lui Racine care-mi veniseră în minte în salonul prinţesei de Guermantes, în timp ce domnul de Vaugoubert îi privea pe tinerii secretari de ambasadă ce-1 salutau pe domnul de Charlus, ci alte versuri ale lui Racine, nu din *Estera*, ci din *Atalia;* căci încă din hol, loc care în secolul al XVII-lea era numit portic, „o mulţime înfloritoare239" de tineri servitori adăsta, mai ales la ceasul gustării, precum tinerii israeliţi din corurile lui Racine. Dar nu cred că măcar unul singur ar fi putut da fie şi vagul răspuns pe care Joas i-1 dă Ataliei, cînd aceasta îl întreabă pe prinţul-copil: „Ce slujbă ai240?" căci ei nu aveau nici una. Cel mult, dacă oricare dintre ei ar fi fost întrebaţi de bătrîna regină:

„Cu ce se îndeletniceşte oare

Astă mulţime-nchisă în ăst loc 24< ?"

el ar fi putut răspunde:

Văd strălucitele ceremonii242

şi iau parte la ele." Uneori cîte unul dintre tinerii figuranţi se ducea către vreun personaj mai important, apoi acea tînără frumuseţe intra iar în,pndurile corului, şi dacă nu era momentul vreunei destinderi contemplative, toţi îşi înlănţuiau evoluţiile in,iile, respectuoase, decorative şi zilnice. Căci, cu excepţia „zilei lor libere", „crescuţi fiind departe de lume243" şi n-Mrecînd pragul edificiului, ei duceau existenţa ecleziastică a levijilor din *Atalia;* în. faţa acestei „trupe tinere şi fidele244", jucînd în josul treptelor acoperite cu covoare magnifice, puteam să mă întreb dacă pătrund în Grand-Hotel din Balbec sau în templul lui Solomon.

Urcam de-a dreptul în camera mea. Gîndurile mele rămîneau de obicei agăţate de ultimele zile ale bolii bunicii, de acele suferinţe pe care le retrăiam, sporindu-le prin acest element, mai greu încă de îndurat decît însăşi suferinţa celorlalţi şi cărora le este adăugat de cruda noastră milă: cînd credem doar că recreăm

durerile unei fiinţe dragi, mila noastră le exagerează; dar poate că ea deţine adevărul, mai mult decît conştiinţa durerii pe care o au cei care suferă, şi cărora le este ascunsă acea tristeţe a vieţii lor, pe care mila o vede, deznădăjduind. Totuşi mila mea ar fi depăşit, într-un nou elan. suferinţele bunicii, dacă aş fi ştiut atunci ceea ce am ignorat

168

multă vreme, şi anume că în ajunul morţii sale, într-un moment de deplină conştiinţă şi asigurîndu-se că eu nu eram de faţă, apucase mîna mamei mele şi, după ce îşi lipise buzele înfierbîntate de ea, îi spusese: „Adio, fata mea, adio pentru totdeauna." Şi poate că mama avea **să** privească întruna atît de **fix** tocmai această amintire. Apoi îmi veneau iar în minte blîndele amintiri. Ea era bunica şi eu eram nepotul, Expresiile de pe chipul ei păreau scrise într-o limbă care nu era făcută decît pentru mine; era totul în viaţa mea, ceilalţi nu existau decît în raport cu ea, în funcţie de judecata pe care o va rosti ea

asupra lor; dar nu, raporturile dintre noi au fost prea trecătoare, mai **curînd** la voia **întîmplării.** Ea nu mă mai cunoaşte, eu nu o voi mai revedea niciodată. N-am fost creaţi doar unul pentru celălalt, era o străină. Acum tocmai priveam fotografia acestei străine, făcută de Saint-Loup. Mama, care o întîlnise pe Albertine, insistase să o văd din pricina lucrurilor frumoase pe care i le spusese despre bunica şi despre mine. îi dădusem deci întîlnire. L-am prevenit pe director, spunîndu-i să o roage să mă aştepte în salon. El îmi zise că le cunoaşte de multă vreme, pe ea şi pe prietenele ei, cu mult înainte ca ele să fi ajuns la „vîrsta purităţii", dar că era supărat pe ele pentru că vorbiseră hotelul de rău. „Nu prea sînt bine «ilustrate», dacă pot spune aşa. Sau poate că cineva le-a calomniat." Am înţeles cu uşurinţă că spusese „puritate" pentru „pubertate." în aşteptarea clipei cînd aveam să o întîlnesc pe Albertine, îmi pironisem ochii, ca asupra unui desen pe care ajungi să nu-1 mai vezi tocmai pentru că l-ai privit prea mult, pe fotografia

făcută de Saint-Loup, cînd, dintr-o dată, m-am gîndit din nou:,, Este bunica, iar eu sînt nepotul ei", aşa cum un amnezic îşi regăseşte numele, aşa cum un bolnav îşi schimbă personalitatea. Francoise intră să-mi spună că Albertine venise şi, văzînd fotografia: ,,Biata doamnă, seamănă leit, i se vede pînă şi aluniţa de pe obraz; în ziua cînd marchizul a fotografiat-o, era foarte bolnavă, îi fusese rău de două ori. «Francoise, îmi spusese ea, mai ales vezi să nu afle nepoţelul meu.» Şi ea ştia să se ascundă bine, era totdeauna veselă cînd era lume de faţă. Cînd era singură, o găseam din cînd în cînd cam posacă. Dar îi trecea repede, şi apoi mi-a spus dintr-o dată: «Dacă mi se întîmplă ceva, ar trebui să aibă un portret al meu. Niciodată nu mi-am făcut vreunul». Atunci m-a **trimis** să-1 întreb pe domnul marchiz - rugîndu-1 să nu-i ’ovestească domnului ce îi ceruse - dacă acesta n-ar putea s-o fotografieze. Dar cînd m-am întors şi i-am spus că marchizul e

de acord, nu mai voia ea, socotind că arată prea rău. «Aşa ar fi mai rău decît dacă n-ar avea nici o fotografie.» Dar cum nu era proastă, a ştiut să-şi pună pe cap o pălărie mare cu marginile lăsate, aşa că nu se mai vedea cît arată de rău. Era foarte mulţumită de fotografie, căci atunci nu credea că se va mai întoarce acasă de la Balbec. Zadarnic îi spuneam: «Doamnă, nu trebuie să vorbiţi aşa, nu-mi place s-o aud pe doamna vorbind aşa», nu puteam, să-i scot gîndul ăsta din cap. Şi din păcate nu mai putea mînca de cîteva zile. De asta îl trimitea pe domnul să cineze în locuri cît mai depărtate, împreună cu domnul marchiz. Atunci, în loc să meargă la masă, ea se prefăcea că citeşte şi, de îndată ce trăsura marchizului pornise, urca să se culce. In unele zile voia s-o cheme pe doamna, ea s-o mai vadă măcar o dată. Şi apoi se temea că o ia pe nepregătite, căci pînă atunci nu-i spusese nimic. «E mai bine să rămînă cu soţul ei, eu aşa cred, Franşoise»". Frangoise, privindu-mă, mă întrebă dintr-o dată dacă îmi „era rău."

I-am spus că nu; şi ea: „Mă ţii de vorbă. Poate că eşti aşteptat. Trebuie să cobor. Nu-i de nasul ei locul ăsta. Şi, repezită cum o ştiu, s-ar putea să fi şi plecat. Nu-i place să aştepte. Ah! acum domnişoara Albertine a ajuns cineva.

- Te înşeli, Francoise,, e o persoană mult prea bine pentru locul ăsta. Dar du-te şi-i spune că nu pot s-o văd astăzi". Ce cuvinte pline de milă aş fi adus pe buzele Francoisei dacă m-ar fi văzut plîngînd! M-am ascuns cu grijă. Altminteri aş fi avut parte de simpatia ei. Dar i-am dăruit-o pe a mea. Nu cucerim îndeajuns inima acestor biete slujnice care nu ne pot vedea plîngînd, ca şi cum faptul de a plînge ne-ar face rău; sau poate că le-ar face lor rău, căci Francoise îmi spusese, cînd eram mic: „Nu mai plînge, nu-mi place să te văd plîngînd." Nu ne plac frazele mari, dovezile "zgomotoase de iubire, dar greşim, închizîndu-ne astfel inima în faţa patosului rustic, a legendei pe care biata slujnică — izgonită, poate pe nedrept, pentru hoţie, palidă, dintr-o dată mai

umilă, ca şi cum fie şi numai faptul de a fi fost acuzat e o crimă - o povesteşte, invocînd cinstea propriului ei tată, principiile mamei sale, sfaturile străbunicii. Desigur, din pricina aceloraşi slujitori care nu ne pot suporta lacrimile, vom face o pneumonie pentru că, de exemplu, camerista de la etajul de jos se simte bine în curent, iar noi, din politeţe, îi respectăm dorinţa. Căci e nevoie ca pînă şi "cei. care au dreptate, ca Francoise, "să şi greşească, - pentru a face din Justiţie un lucru cu neputinţă. Pînă şi plăcerile cele mai umile ale slujnicelor provoacă fie refuzul, fie

170

batjocura stăpînilor lor. Căci sînt totdeauna fleacuri, dar fleacuri nătîng sentimentale, antiigienice. De aceea ele pot spune: „Cum, dar n-am cerut tot anul decît asta, şi nici de asta să n-am parte?" Şi totuşi stăpînii le-ar dărui mult mai mult, dar-numai lucruri care să nu fie stupide şi primejdioase pentru ele -sau pentru ei. Desigur, nu poţi rezista umilinţei bietei cameriste, care

tremură din toate mădularele, gata să-ţi mărturisească chiar şi ceea ce n-a săvîrşit, spunîndu-ţi „plec chiar în seara asta, dacă-i nevoie." Dar trebuie să ştii să nu rămîi nesimţitor, în ciuda banalităţii solemne şi ameninţătoare a spuselor ei, a moştenirii din partea mamei şi a demnităţii „ogrăzii unde s-a născut", în faţa unei bătrîne bucătărese drapate într-o viaţă şi o ascendenţă cinstite, ţinîndu-şi mătura ca un sceptru, jucîndu-şi rolul la modul tragic, împănîndu-1 cu plînsete şi cu gesturi maiestuoase. în acea zi mi-am amintit sau mi-am închipuit asemenea scene, le-am raportat la bătrîna noastră servitoare, şi de atunci, în ciuda răului pe care i 1-a făcut Albertinei, am iubit-o pe Franşoise, cu o dra"goste intermitentă, e adevărat, dar dintre cele mai puternice, cu dragostea întemeiată pe milă.

Am rămas toată ziua în faţa fotografiei bunicii, suferind cumplit. Mă chinuia. Totuşi mai puţin decît m-a chinuit vizita din acea seară a directorului. Tocmai îi vorbeam despre bunica şi el îşi reînnoia

condoleanţele, cînd l-am auzit spunînd (căci îi plăcea să folosească tocmai acele cuvinte pe care le rostea greşit): „E ca în ziua cînd bunica dumneavoastră avusese simcopa, voiam să vă anunţ, pentru că, nu-i aşa, asta ar fi putut aduce pagubă hotelului, din cauza clientelei. Ar fi fost mai bine ca bunica dumneavoastră să plece chiar în acea seară. Dar ea m-a rugat să nu spun nimic şi mi-a făgăduit că nu va mai avea nici o simcopa şi că dacă va mai avea vreuna, va pleca pe dată. Şeful de etaj mi-a spus totuşi că a mai avut una. Dar eraţi clienţi vechi, voiam să fiţi mulţumiţi, şi cum nimeni nu s-a plîns..." Deci bunica avea sincope şi mi le ascunsese, poate toomai în clipele cînd mă purtam cel mai urît cu ea, sau cînd era silită, în timp ce suferea, să se străduiască să fie bine dispusă ca să nu mă supere şi să pară sănătoasă ca să nu fie izgonită din hotel. „Simcopa" este un cuvînt pe care nu mi l-aş fi închipuit niciodată pronunţat astfel, şi care, aplicat altora, mi s-ar fi părut poate ridicol, dar care, în ciudata-i noutate sonoră, asemenea unei

disonanţe originale, a trezit multă vreme în mine senzaţiile cele mai dureroase.

171

A doua zi, la dorinţa mamei, m-am dus să mă întind pu|in pe nisip, sau mai curînd între dune, acolo unde te poţi ascunde îndărătul lor şi unde ştiam că Albertine şi prietenele ei nu mă vor putea găsi. Pleoapele mele, coborîte, nu lăsau să treacă decît o singură lumină, de un roz intens, cea a pereţilor lăuntrici ai ochilor. Apoi ele mi s-au închis cu totul. Atunci bunica îmi apăru aşezată într-un fotoliu. Era atît de slabă, încît părea că trăieşte mai puţin decît oricine altcineva. Totuşi o auzeam cum respiră, iar uneori făcea cîte un semn ca înţelesese ce vorbeam, tata şi cu mine. Dar zadarnic o îmbrăţişam, nu izbuteam sa-i-trezesc o privire iubitoare în ochi, să-i aduc puţină culoare în obraji. Absentă din ea însăşi, părea că nu mă iubeşte, că nu mă cunoaşte, poate ca nu mă vede. Nu puteam ghici secretul indiferenţei, al nefericirii, al tăcutei ei nemulţumiri. L-am luat pe tata la

o parte. „Vezi totuşi, i-am spus, a înţeles întocmai fiecare lucru. Dă iluzia desăvîrşită a vieţii. Dacă l-am putea aduce şi pe vărul ei, care pretinde că morţii nu trăiesc! A trecut un an de cînd e moartă, şi de fapt ea trăieşte. Dar de ce nu vrea să mă îmbrăţişeze?

- Uită-te cum îi cade bietul cag într-o parte.

- Dar o să vrea curînd să meargă pe Champs-Elysees.

- E o nebunie!

- Chiar crezi că asta iar face rău, că ar putea să moară şi mai mult? E cu neputinţă ca ea să nu mă mai iubească. Oare n-o să-mi mai surîdă niciodată, oricît aş îmbrăţişa-o?

- Ce vrei, morţii sîftt morţi."

După cîteva zile priveam cu duioşie fotografia făcută de Saint-Loup; ea nu-mi mai trezea amintirea a ceea ce-mi spusese Francoise, pentru că acea amintire nu mă mai părăsise şi mă obişnuisem treptat cu ea. Dar în contrast cu ideea pe care mi-o făceam despre starea ei

atît de grava, atît de dureroasă în acea zi, fotografia, profitînd încă de vicleniile folosite de bunica şi care izbuteau să mă înşele chiar după ce îmi fuseseră dezvăluite, mi-o arăta atît de elegantă, atît de nepăsătoare, sub pălăria care-i ascundea în parte faţa, încît o vedeam mai puţin nefericită şi mai sănătoasă deeît mi-o închipuisem. Şi totuşi, expresia de pe chipul ei, pe care nu şi-o putea controla, ceva ca de plumb, ca năuc, amintind de privirea unui animal ce s-ar simţi ales şi desemnat pentru sacrificiu, îi dădea bunicii o înfăţişare de fiinţă condamnată la moarte, involuntar sumbră, inconştient tragică, înfăţişare ce mie îmi scăpa, dar care o împiedica pe mama să privească vreodată acea fotografie, ce-i părea nu atîl o fotografie a mamei sale, cît una a bolii acesteia, a u-nei insulte pe care boala o aducea, pălmuindu-1 cu brutalitate, chipului bunicii.

172

Apoi într-o buna zi m-ara hotărît să-i transmit Albertinei ’ că o voi primi curînd. Căci într-o dimineaţă

prematur călduroasă, nenumăratele strigăte ale copiilor care se jucau, ale celor ce se scăldau în apa mării, glumind între ei, ale vînzătorilor de ziare, îmi descriseseră în linii de foc, în flăcărui înlănţuite, plaja arzătoare pe care micile valuri o stropeau unul după altul cu răcoarea^ lor; tocmai începuse concertul simfonic, ce se îmbina cu’clipocitul apei, iar viorile vibrau ca un roi de albine rătăcit pe mare. Pe dată dorisem să aud din nou rîsul Albertinei, să-i revăd prietenele, pe acele fete ce se profilau pe valuri, rămase în amintirea mea ca avînd un farmec inseparabil de Balbec, ca flora lui caracteristică; şi hotărîsem să-i trimit Albertinei un bilet prin Francoise, chemînd-o să vină săptămîna următoare, în timp ce, urcînd încetişor, marea, odată cu fiecare revărsare de val, acoperea pe de-a-ntregul, cu şiroiri de cristal, melodia ale cărei fraze apăreau despărţite unele de celelalte, precum acei îngeri cu lăută care, în înaltul catedralei italiene, se ridică între crestele de porfir albastru şi de jasp spumos. Dar în ziua

cînd Albertine veni, timpul se stricase din nou şi se răcorise, şi, de altfel, nu am avut prilejul să-i aud rîsul; era foarte prost dispusă. „Balbecul e teribil de plicticos anul ăsta, îmi spuse ea. Voi încerca să nu rămîn multă vreme. Ştii că sînt aici de la Paşti, de mai bine de o lună. Locul e pustiu. Şi cîtuşi de puţin amuzant, crede-mă." Deşi tocmai plouase şi cerul îşi schimba clipă de clipă înfăţişarea, după ce am întovărăşit-o pe Albertine pînă la Epreville2^ - căci Albertine Yăcea, după cum spunea ea, „naveta" între această mică plajă pe care se afla vila doamnei Bontemps, şi Incardille unde sta „în pensiune" la părinţii Rosemondei - m-am dus să mă plimb singur către drumul cel mare pe care o apuca trăsura doamnei de Villeparisis cînd ne plimbam împreună cu bunica: puzderie de băltoace, pe care soarele strălucitor nu le uscase, transformau acel pămînt într-o adevărată mlaştină; şi mă gîndeam la bunica mea care, odinioară, nu putea să facă nici măcar doi paşi fără să se umple de noroi. Dar, de îndată ce am ajuns la drum, am fost ca

fermecat. Acolo unde nu văzusem, cu bunica, în luna august, decît frunze şi trunchiuri, erau acum meri înfloriţi, pină hăt departe, îmbrăcaţi ca de bal în veşminte nespus de somptuoase, dar cu picioarele în noroi şi fără să le pese că murdăresc cel mai minunat satin roz din cîte s-au văzut vreodată şi care strălucea în soare; îndărătul merilor, ca într-o stampă japoneză, se zărea orizontul îndepărtat al mării; dacă

înălţăm capul spre a privi cerul printre flori, datorită cărora albastrul lui era înseninat, aproape violent, ele păreau a se îndepărta pentru a arăta adîncimea acestui paradis. Sub azuriul 1 ii, un vînt uşor, dar rece, mişca delicat buchetele îmbujorate. Piţigoi albaştri veneau să se aşeze pe ramuri şi ţopăiau printre florile blînde, ca şi cum un amator de exotism şi de culoare ar fi creat în chip artificial această frumuseţe vie. Dar ea te emoţiona pînă la lacrimi pentru că, oricît de departe ar fi'mers cu efectele de artă rafinată, simţeai că e naturală, că aceşti

meri erau acolo, în mijlocul cîmpiei, ca nişte ţărani pe un drum din Franţa. Apoi razelor de soare le-au urmat dintr-o dată razele ploii; au vărgat întreaga zare, au strîns şirul de meri în reţeaua lor cenuşie. Dar aceştia continuau să-şi înalţe frumuseţea lor înflorită şi roz, în vîntul îngheţat şi sub potopul care cădea: era o zi de primăvară.

CAPITOLUL II

Misterele Albertinei.

- *Fetele pe care ea le vede în oglindă.*

- *Doamna necunoscută.*

- *Liftierul.*

- *Doamna de Cambrcmer.*

- *Plăcerile domnului Nissim Bernard.*

- *O primă schiţă a straniului caracter al lui Morel.*

- *Domnul de Charlus cinează la soţii Verdurin.*

D

E TEAMĂ că plăcerea acelei plimbări singuratice va stinge în’mkne amintirea bunicii, căutam să

însufleţesc acea amintire gîndindu-mă la vreuna din marile suferinţe morale pe care ea le îndurase; la chemarea mea, acea suferinţă încerca să se construiască în inima-mi, înălţîndu-şi coloanele uriaşe; dar inima mea era prea mică pentru ea, nu aveam putere să duc povara unei dureri atît de mari, atenţia mea sucomba în momentul cînd acea durere se alcătuia iar pe de-a-ntregul şi arcadele se prăbuşeau înainte de a se îmbina, aşa cum valurile se prăbuşesc înainte de a-şi fi dezăvîrşit bolta.

Totuşi, fie şi numai prin visele pe care le aveam în somn, aş fi putut afla că nenorocirea mea pălea, căci bunica îmi apărea aici mai puţin strivită de ideea pe care mi-o făcusem despre neantul care devenise. O vedeam tot bolnavă, dar pe cale de a se însănătoşi, găseam că arată mai bine. Şi dacă făcea vreo aluzie la ceea ce suferise, îi închideam gura cu săruturi şi o asiguram că acum e vindecată pentru totdeauna. Aş fi vrut să-i silesc pe sceptici să vadă că moartea este cu adevărat o boală

de care te vindeci. Doar că nu mai întîlneam la bunica bogata spontaneitate de odinioară. Cuvintele ei nu erau decît un răspuns stins, supus, aproape doar un simplu ecou, al cuvintelor mele: ea nu mai era decît reflexul propriei mele gîndiri.

Incapabil, cum eram încă, să am din nou o dorinţă fizică, simţeam totuşi că Albertine începea să-mi inspire un fel de dorinţă de a fi fericit. Anumite vise de iubire împărtăşită, ce plutesc întruna în noi, se asociază, printr-un fel de afinitate,

175

amintirii (cu condiţia ca aceasta să fi devenit ceva vag) unei femei cu care am gustat plăcerea. Acest sentiment îmi aducea în minte unele înfăţişări ale chipului Albertinei, mai blînde, mai puţin vesele, destul de diferite de cele pe care mi le-ar fi evocat dorinţa fizică; şi cum el era mai puţin stăruitor decît aceasta, i-aş fi arnînat realizarea pînă în iarna următoare, fără să caut s-o revăd pe Albertine la Balbec, înainte de

plecarea ei. Dar chiar în plină şi încă vie nefericire, dorinţa fizică renaşte. Din patul meu, unde eram silit să rămîn zilnic ore îndelungate spre a mă odihni, doream ca Albertine să vină şi să începem iar jocurile noastre de altădată. Tot astfel, în însăşi camera unde şi-au pierdut un copil, soţii, curînd din nou înlănţuiţi, dăruiesc micuţului mort un frate. încercam să-mi iau gîndul de la această dorinţă, ducîndu-mă la fereastră şi privind marea din acea zi. Ca şi în primul an, mările erau rareori aceleaşi, de la o zi la alta. Dar, de altfel, ele nu semănau nici cu cele din primul an, fie pentru că acum venise primăvara, cu furtunile sale, fie pentru că, deşi sosisem la aceeaşi dată ca şi prima oară, o vreme diferită, mai schimbătoare, putuse îndepărta de această plajă acele mări indolente, vaporoase şi fragile, pe care le văzusem dormind pe nisip în zilele arzătoare, cu sînul albăstrui tresărind uşor şi molatic, fie pentru că, mai ales, ochii mei învăţaţi de Elstir să reţină tocmai elementele pe care le înlăturam odinioară, contemplau îndelung ceea ce în

primul an nu ştiuseră să vadă. Această opoziţie, care atunci mă frapa atît de mult, între plimbările rustice pe care le făceam cu doamna de Villeparisis şi această vecinătate fluidă, inaccesibilă şi mitologică a Oceanului veşnic, nu mai exista pentru mine. Şi în anumite zile marea nu se părea, dimpotrivă, acum, aproape rurală ea însăşi246. In zilele, destul de rare, cînd vremea era cu adevărat frumoasă, căldura desena pe ape, ca şi peste cîmpuri, un dram prăfuit şi alb, la capătul căruia vîrful fin al unei bărci de pescuit se ivea ca o clopotniţă de ţară. Un remorcher, din care nu se * vedea decît coşul, fumega în depărtare ca o uzină stingheră, în timp ce, singur în zare, un pătrat alb şi bombat, neîndoielnic o pînză de barcă, dar care părea compact şi calcaros, te dupea cu gîndul la colţul de zid însorit al vreunei clădiri izolate, spital sau şcoală. Iar norii şi vîntul, în zilele cînd era şi soare, desăvîrşeau dacă nu eroarea de judecată, cel puţin iluzia primei priviri, sugestia pe care ea o trezeşte în imaginaţie. Căci,alternanţa de spaţii colorate net

contrastante, ca acelea care rezultă, la ţară, din alipirea unor culturi diferite, inegalităţile aride,

176

galbene, şi parcă noroioase, ale suprafeţei marine, ridicăturile, taluzurile care ascundeau vederii o barcă în care o echipă de sprinteni mateloţi părea că seceră pe cîmp, toate acestea, în zile de furtună, făceau din ocean ceva tot atît de variat, de consistent, de accidentat, de populat, de civilizat, ca şi pămîntul străbătut de drumuri pe care mergeam odinioară şi care mă îmbia să mă plimb din nou. Odată, nemaiputînd rezista dorinţei mele, în loc să mă culc iar, m-am îmbrăcat şi m-am dus să o caut pe Albertine la Incarville. îi voi cere să vină cu mine pînă la Douville, de unde mă voi duce la Feterne, spre a-i face o vizită doamnei de Cambremer, şi la La Raspeliere, unde îi voi face o vizită doamnei Verdurin. Albertine mă va aştepta pe plajă şi ne vom întoarce împreună în timpul nopţii. Am luat-o pe calea ferată de

interes local, ale cărei porecle le aflasem odinioară de la Albertine şi de la prietenele ei, căci era numită în regiune fie *întortocheata*, căci făcea nenumărate ocoluri, fie *împiedicata*, pentru că nu înainta, fie *Transatlanticul*, din cauza unei înspăimîntătoare sirene ce-i vestea pe trecători să se dea la o parte, fie *Decauville241* şi *Funi*, deşi nu era un funicular, dar pentru că se căţăra pe faleză, şi nici chiar un Decauville, ci pentru că distanţa dintre şine efa de 60 cm., fie *B.A.G.*, pentru că mergea . de la Balbec la Grattevast248, trecînd prin Angerville, fie *tramvaiul* şi *T.S.N.*, pentru că făcea parte din linia tramvaielor din sudul Normandiei249. M-am aşezat într-un vagon unde eram singur; soarele era strălucitor, te sufocai de căldură; am coborît storul albastru, care nu lăsa să treacă decît o dîră de soare. Dar pe dată am văzut-o pe bunica, aşa cum era aşezată în tren la plecarea noastră din Paris spre Balbec, cînd, suferind pentru că mă vedea că beau bere, preferase să nu mă privească, să închidă ochii şi să se prefacă a dormi? Eu,

care nu puteam îndura odinioară să o văd suferind cînd bunicul bea coniac, o silisem să îndure nu numai suferinţa de a mă vedea bînd Ia invitaţia altcuiva o băutură pe care ea o credea foarte primejdioasă pentru mine, ci chiar o forţasem să mă lase să beau după placul inimii: mai mult, prin mînia mea, prin crizele rr/efe de sufocare, o silisem,să mă ajute să beau, să mă sfătuiască să fac asta, într-o resemnare supremă, a cărei ima-ine mută, deznădăjduită - ţinea ochii închişi, să nu vadă - o aveam în memorie. O asemenea amintire, ca o lovitură magică ; baghetă, îmi redase din nou sufletul pe care începusem să-1 ’ierd; de cîtva timp; ce-aş fi putut face lîngă Rosemonde25^, md buzele mele erau pe de-a-ntregul stăpînite doar de dorinţa

177

deznădăjduită de a săruta o moartă? Ce le-aş fi putut spune soţilor Cambremer şi Verdurin, cînd inima mea bătea atît de puternic pentru că în ea renăstea în fiecare clipă durerea pe care o îndurase bunica? N-am

putut rămîne în acel vagon. De îndată ce trenul s-a oprit la Maineville-la-Teinturiere, am coborît, renunţînd la proiectele mele. Maineville dobîndise de cîtva timp o mare importanţă şi o reputaţie specială, pentru că un director de numeroase cazinouri, neguţător de viaţă bună, construise nu departe de aici, sub semnul unui lux de prost gust capabil să rivalizeze cu cel al unui mare hotel, un stabiliment despre care vom mai vorbi, şi care era de fapt prima casă de rendez-vous pentru persoane şic ce fusese construită pe litoralul Franţei. Era şi singura. Fiecare port o are pe a sa, dar bună numai pentru marinari şi pentru iubitorii de pitoresc, pe care îi amuză să vadă, lîngă biserica străveche, o patroană aproape tot atît de bătrînă, venerabilă şi parcă acoperită cu verdeaţă şi muşchi, stînd în faţa uşii sale rău famate şi aşteptînd întoarcerea bărcilor de la pescuit.

îndepărtîndu-mă de strălucita casă de „plăceri", înălţată aici cu obrăznicie, în ciuda protestelor unor familii, zadarnic adresate primarului, m-am dus pe

faleză şi i-am urmat drumurile şerpuitoare, luînd-o spre Balbec. Am auzit, dar nu i-am răspuns, chemarea tufelor de păducel. Vecine mai sărace ale florilor de măr, le găseau pe acestea greoaie, recunoscînd totodată prospeţimea fetelor, cu petale roz, ale acestor mari fabricanţi de cidru. Ele ştiau că, deşi cu zestre mai puţin bogată, erau mai căutate, şi că, pentru a plăcea, le era de ajuns albeaţa lor şifonată.

Cînd m-am întors, portarul hotelului mi-a înmînat un ferpar semnat de marchizul şi marchiza de Gonneville, vicontele şi vicontesa d'Amfreville, contele şi contesa de Bemeville, marchizul şi marchiza de Graincourt, contele d'Amenoncourt, contesa de Maineville, contele şi contesa de Franquetot, contesa de Chaverny, născută d'Aigleville, şi care am înţeles în sfîrşit de ce îmi fusese trimisă, cînd am recunoscut numele marchizei de Cambremer, născută du Mesnil La Guichard, al marchizului şi al marchizei de Cambremer, şi-cînd am văzut că moarta, o verişoară a familiei

Cambremer, se numea Eleonore-Euphrasie-Humbertine de Cambremer, contesă de Criquetot. In toată această familie provincială, a cărei înşiruire umplea nenumărate rînduri fine şi înghesuite, nu întîineai nici un burghezi şi, de altfel, nici vreun titlu cunoscut, ci tot pomel-

178

nicul nobilimii de mîna a doua din regiune, ale cărei nume cîntau parcă - evocînd toate locurile interesante din acel ţinut -, modulîndu-şi cu veselie finalul în *viile*, în *court*, uneori în sunete mai potolite (în *tot)*. înveşmîntaţi cu olanele de pe castelul lor sau cu tencuiala bisericii, cu capul bălăngănind şi abia depăşind bolta sau corpul principal al clădirii, şi doar pentru a-şi pune pe creştet turnuleţul normand sau bîrnele acoperişului conic, ei părea că au sunat din goarnă spre a aduna toate frumoasele sate construite după o ordine riguroasă sau risipite la cincizeci de leghe jur-împrejur, şi că le-au aşezat în rînduri strînse, fără nici un gol, fără nici un intrus, în eşichierul compact şi

pătrat al aristrocraticei scrisori tivite cu negru.

Mama urcase în camera ei, meditînd la această frază din doamna de Sevigne; „Nu întîlnesc pe nici unul dintre cei care vor să mă amuze, căci de fapt ei vor să mă împiedice să mă gîndesc la tine, şi asta mă jigneşte251", pentru că prim-prezi-dentul îi spusese că ar trebui să se mai şi distreze. Mie îmi şopti: „E prinţesa de Parma." Teama mea se risipi cînd am văzut că femeia pe care mi-o arăta magistratul nu avea nici o legătură cu Alteţa Sa Regală. Dar pentru că prinţesa reţinuse o cameră spre a-şi petrece noaptea cînd se va fi întors de la doamna de Luxembourg, mulţi, aflînd vestea, o confundau pe prinţesa de Parma cu orice doamnă nou sosită - iar, în ceea ce mă priveşte, m-am văzut silit să urc şi să mă închid în podul meu. N-aş fi vrut să rămîn singur aici. Era abia ora patru. I-am spus Francoisei să o caute pe Albertine şi să o cheme să-şi petreacă sfîrşitul după-amiezii cu mine. Cred că aş minţi dacă aş zice că încă de pe atunci a început dureroasa şi continua

neîncredere pe care avea să mi-o inspire Albertine şi, încă şi mai mult, aş minţi spunînd că s-ar fi precizat încă de pe atunci, caracterul particular, mai ales gomorean, pe care avea să-1 capete această neîncredere. Desigur, încă din acea zi - dar nu era prima -, aşteptînd-o, am fost uşor neliniştit. Francoise plecă, dar lipsi vreme atît de îndelungată, încît am început să deznădăjduiesc. Nu aprinsesem lampa. Se înserase şi era aproape întuneric. Drapelul cazinoului se zbătea în vînt. Şi, mai şovăielnic încă în tăcerea plajei cotropită de mare, şi ca o voce care ar fi tradus şi sporit vaga enervare a acestui ceas neliniştit Şi fals, o mică flaşnetă, oprită în faţă hotelului, cînta valsuri vieneze. In cele din urmă Franşoise, se întoarse, dar singură. »M-am grăbit cît.am putut, dar nu voia să vină pentru că spunea că nu-i destul de bine pieptănată. Jur că a stat o oră, pe

ceas, să se împopoţoneze. O să ai aici în cameră o adevărată parfumerie. Vine chiar acum, a rămas în urma

mea ca să se mai uite în oglindă. Credeam că o găsesc aici." Mai trecu încă multă vreme pînă cînd sosi Âlbertine. Dar veselia, drăgălăşenia pe care mi le arătă de data aceasta îmi împrăştiară tristeţea. Mă anunţă (altminteri decît îmi spusese cu cîteva zile înainte) că va rămîne la Balbec tot sezonul şi mă întrebă dacă nu ne-am putea vedea zilnic, ca în primul an. I-am spus că în acel moment eram prea trist şi că mai curînd o voi chema doar din cînd în cînd, în ultima clipă, ca la Paris. ,,Dacă te simţi nefericit sau te îndeamnă inima, nu sta pe gînduri, îmi spuse ea, trimite după mine, voi veni în cea mai mare grabă, şi dacă nu te temi de un scandal la hotel, voi rămîne cîtă vreme Vei vrea." Aducînd-o, Francoise părea fericită, ca de fiecare dată cînd îşi dăduse oste-, neala pentru mine şi izbutise să.-mi facă o plăcere. Dar Âlbertine însăşi nu avea nici o legătură cu acea bucurie şi, încă de a doua zi dimineaţa, Francoise avea să-mi spuriă următoarele cuvinte înţelepte: ,,Domnul n-ar mai trebui s-o întîlnească pe această

domnişoară, văd cum nu se poate mai bine ce fel de fire are, o să te facă nefericit." Conducînd-o pe Âlbertine, am zărit-o, în sufrageria luminată, pe prinţesa de Părma. Am privit-o doar, fără să fiu văzut. Dar mărturisesc că regala politeţe care mă făcuse să surîd în salonul Guermantes, avu acum în ochii mei o anumită măreţie. Din principiu, suveranii sînt pretutindeni la ei acasă, şi protocolul traduce acest fapt în uzanţe moarte şi lipsite de valoare ca aceea care vrea ca stăpînul casei să-şi ţină pălăria în mînă, în propria-i locuinţă, pentru a arăta că nu mai este la el acasă, ci în casa prinţului. Or, prinţesa de Parma nu-şi formula poate în mod limpede această idee, dar era în asemenea măsură îmbibată de ea în toate faptele sale, încît acestea, spontan inventate în funcţie de împrejurări, o traduceau clipă de clipă. Cînd se ridică de la masă, îi dădu un bacşiş substanţial lui Aime, ca şi cum acesta s-ar fi aflat acolo doar pentru ea şi ea ar fi răsplătit, părăsind un castel, un valet ce o servise în exclusivitate. Nu se mulţumi de altfel să-i dea bacşiş, ci,

cu un surîs graţios, îi adresă cîteva cuvinte amabile şi măgulitoare, aşa cum învăţase de la mama ei. Puţin mai lipsi să-i spună că hotelul era tot atît de bine întreţinut pe cît de înfloritoare era Normandia, şi că, din toate ţările lumii, ea prefera Franţa. O altă monedă alunecă din mîinile prinţesei, pentru chelnerul ce se ocupa de vinuri, pe care-1 chemase, şi căruia ţinu să-i exprime mulţumirea ei, ca un

180

general ce-şi trece trupele în revistă. Liftierul venise în acea clipă spre a-i aduce un răspuns; îi spuse şi lui cîteva cuvinte, îi surise şL îi dădu un bacşiş, totul îmbinat cu vorbe încurajatoare si umile, menite să le dovedească tuturor că le este egală. Ca şi Aime, chelneail, liftierul şi ceilalţi crezură că ar fi nepoliticos să nu surîdă din toată inima unei persoane care le surîdea, şi ea fu curînd înconjurată de un grup de servitori cu care stătu de vorbă cu bunăvoinţă; asemenea purtări fiind neobişnuite în marile hoteluri, cei care

treceau pe plajă, ignorîndu-i numele, ■ crezură că văd o clientă obişnuită a Balbecului, care, fiind de obîrsie modestă, sau dintr-un interes profesional (era poate nevasta unui negustor de şampanie), se deosebea mai puţin de servitorime decît clienţii cu adevărat şic. Eu unul m-am gîndit la palatul din Parma, la sfaturile pe jumătate religioase, pe jumătate politice date de această prinţesă, care se purta cu poporul de parcă ar fi trebuit, să-1 cîştige de partea ei, spre a pvitea domni peste el într-o bună zi; mai mult chiar, de parcă ar fi domnit încă de pe acum.

M-am urcat din nou în camera mea, dar am constatat că nu eram singur. Auzeam pe cineva cîntînd, cu o anume moliciune, muzică de Schumann. Desigur, se întîmplă ca pînă şi oamenii pe care-i iubim ce-1 mai mult să se îmbibe pînă la. saturaţie.de tristeţea sau de enervarea care emană din noi. Există totuşi ceva care ne poate exaspera mai mult decît orice fiinţă de pe lume; un pian.

Dar

Albertine mă silise să notez cele cîteva zile în timpul cărora avea să lipsească, spre a merge la nişte prietene, şi îmi dăduse şi adresa lor, pentru cazul că aş fi avut nevoie de ea într-una din seri, căci nici una nu locuia foarte departe. Astfel, căutînd-o, din fată în fată, se înnodară firesc în juru-i dulci legături. îndrăznesc a mărturisi că multe dintre prietenele ei - nu o iubeam încă - îmi dăruiră, ici-colo pe plajă, clipe de plăcere. Aceste tinere şi binevoitoare prietene nu-mi păreau foarte numeroase. Dar nu de mult m-am gîndit iar la ele, amintindu-mi de numele lor. Şi" mi-am dat seama că doar în acel sezon, douăsprezece dintre ele mi-au acordat fragilele lor favoruri. Un iume îmi veni mai tîrziu în memorie: erau treisprezece. Atunci am fost cuprins parcă de o teamă copilărească, nevrînd să rămîn a acest număr. Vai, m-am gîndit că o uitasem pe prima, pe Albertine, care nu mai era, şreare fu a paisprezecea.

i reiau firul povestirii. Inscrisesem numele şi

adresele fetelor la care aş fi putut-o găsi în zilele cînd ea nu ar fi fost la Incarville, dar mă gîndisem că voi folosi acele zile mai curînd pentru a mă duce la doamna Verdurin. De altfel, dorinţa noastră pentru diferite femei nu are întotdeauna aceeaşi forţă. Intr-o anume seară nu ne putem lipsi de una, care, după aceea, timp de o lună sau două, nu ne va mai tulbura deloc. Şi apoi, în afară de cauzele acestei alternanţe, pe care nu este locul să le studiem aici, după marea osteneală a cărnii, femeia a cărei imagine bîntuie senilitatea noastră momentană este una pe care aproape că nu am dori s-o sărutăm decît pe frunte. Cît priveşte Albertine, o vedeam rareori, şi doar în puţinele seri cînd nu mă puteam lipsi de ea. Dacă o asemenea dorinţă mă cuprindea cînd se afla prea departe de Balbec pentru ca Francoise să poată merge pînă la ea, îl trimiteam pe liftier la Epreville252, la La Sogne, la Saint-Frichoux, cerîndu-i să-şi termine lucrul ceva mai devreme. Intra în camera mea, dar lăsa uşa deschisă,

căci deşi îşi făcea conştiincios „munca" ~ foarte grea, constînd, încă de la orele cinci dimineaţa, în a „curăţa ba una, ba alta", - el nu se putea hotărî să facă efortul de a închide o uşă, iar dacă i se spunea ca este deschisă, se întorcea şi -culme a strădaniei! -.o împingea uşor. Cu orgoliul democratic care.-l caracteriza şi la care nu ajung, în carierele liberale, membrii unor profesii cam numeroase, avocaţi, medici, oameni de litere, ce se adresează unui alt avocat, om de litere "sau" medic, prin cuvintele: „Dragul meu confrate", el, folosindu-se pe bună dreptate de un termen rezervat corpurilor restrînse, unor academii, de exemplu, îmi spunea, vorbind despre un alt servitor, care era liftier o dată la două zile: „Voi face demersurile necesare spre a fi înlocuit de *colegul* meu." Acest orgoliu nu-1 împiedica, în scopul de a-şi îmbunătăţi ceea ce el numea *veniturile sale*, să accepte, pentru cursele pe care le făcea, remuneraţii din pricina cărora Francoise nu putea să-1 mai sufere: „Da, prima oară cînd îl cunoşti, i-ai da şi hainele de pe tine, dar mai

apoi vezi că în anumite zile se poartă ca un ticălos. Sînt cu toţii nişte speculanţi." Categorie în care o indusese adeseori şi pe Eulalie, şi în care, vai, pentru toate nenorocirile ce aveau să vină într-o bună zi, ea o punea încă de pe acum şi pe Albertine, pentru că mă vedea adeseori cerîndu-i mamei, pentru a le dărui prietenei mele nu prea bogate, tot felul de obiecte mărunte, de podoabe, ceea ce nu găsea iertare în ochii Franc,oisei doar pentru că doamna Bontemps nu avea decît o singură slujnică. Curînd, **liftierul,** după ce îşi scosese

ceea ce eu aş fi numit livreaua şi ceea ce el numea tunică, apărea cu o pălărie de pai pe cap, cu un baston, mergînd ţanţoş şi cu trupul drept, căci maică-sa îl sfătuise să nu arate niciodată ca un „muncitor" sau ca un „servitor de hotel." Aşa cum, datorită cărţilor, ştiinţa devine accesibilă unui muncitor, care nu mai este muncitor cînd şi-a terminat munca, tot astfel, datorită pălăriei şi mănuşilor, eleganţa devenea accesibilă

liftierului’care, încetînd pentru acea seară să-i mai urce cu ascensorul pe clienţi, se credea, precum un tînăr chirurg după ce şi-a scos halatul, sau precum ofiţerul Saint-Loup după ce şi-a scos uniforma, un desăvîrşit om de lume. El nu era de altfel lipsit de ambiţie, şi niciNJe talent, cînd manipula colivia liftului fără a te opri între două etaje. Dar limbajul lui era defectuos. Credeam în ambiţia lui, pentru că, vorbind despre portar, de care depindea, spunea: „Portarul meu" pe tonul pe care cineva care ar fi posedat la Paris ceea ce servitorul ar fi numit „un palat", ar fi vorbit despre paznicul lui. Cît priveşte limbajul liftierului, este ciudat că cineva care auzea de cincizeci de ori pe zi clienţii strigînd: „Ascensor!", nu spunea niciodată el însuşi decît „accensof." Anumite lucruri erau cum nu se poate mai enervante în purtarea acestui liftier: orice i-aş fi spus, el mă întrerupea zicîndu-mi: „Chiar aşa!" sau „Bineînţeles!", părînd a-mi spune sau ră remarca mea era atît de evidentă încît oricine ar fi putut s-o facă, sau

că tot meritul îi revenea lui, ca şi cum el rrii-ar fi atras mai întîi atenţia asupra a ceea ce spuneam. „Chiar aşa!" sau „Bineînţeles!", rostite cu cea mai mare energie, i se iveau clipă de clipă pe buze, şi în legătură cu lucruri la care el nu s-ar fi gîndit niciodată, ceea ce mă irita atît de mult, încît începeam pe dată să susţin părerea opusă, pentru a-i arăta că nu înţelege nimic din ce-i spuneam. Dar la a doua mea afirmaţie, deşi cu totul contrarie celei dintîi, el continua să-mi răspundă: „Chiar aşa", „Bineînţeles!", ca şi cum acele cuvinte erau inevitabile. îi iertam cu greu şi faptul că folosea anumiţi termeni din meseria sa care ar fi fost foarte potriviţi în sensul propriu, dar în sens figurat vădeau o intenţie spirituală destul de prostească, de exemplu verbul a pedala. El nu-1 folosea niciodată cînd făcuse o cursă pe bicicletă. Dar dacă, mergînd pe jos, se grăbise să ajungă la ora fixată, pentru a spune că mersese repede, zicea: „Am pedalat nu glumă!" Liftierul era mai curînd mic de statură, rău clădit şi destul de rit. Totuşi, de fiecare

dată-cînd i se vorbea despre un tînăr nalt şi zvelt, spunea: „Da, chiar aşa, e tocmai ca mine." într-o

183

zi, cînd aşteptam să-mi dea un răspuns, la zgomotul paşilor de pe scări deschisesem nerăbdător uşa camerei mele şi văzusem un servitor frumos precum Endymion253, cu trăsături desăvîrşite, ce venea pentru o doamnă pe care nu o cunoşteam. Cînd liftierul se întorsese, în timp ce-i spuneam cu ce nerăbdare îi aşteptasem răspunsul, i-am povestit şi că mi se păruse că urcă, dar că de fapt cel care urca scările era un servitor de la hotelul Normandia. „Da, ştiu care, îmi spuse el, nu-i decît unul, un băiat de statura mea. îmi seamănă, şi la chip atît de bine, încît am putea fi luaţi unul drept altul, parcă mi-ar fi frate." Voia să para că a înţeles totul încă din prima clipă, drept care, de îndată ce-i spuneai ceva, îţi răspundea: „Da, da, da, da, da, înţeleg foarte bine", cu o precizie şi pe un ton inteligent care m-au înşelat cîtăva vreme; dar oamenii, pe măsură ce-i

cunoşti, sînt ca un metal cufundat într-un amestec ce-1 alterează: sub ochii tăi îşi pierd treptat calităţile (şi uneori defectele). înainte de a-i cere ce aveam să-i cer, am văzut că lăsase uşa deschisă; i-am spus să o închidă, căci mă temeam că vom fi auziţi; îmi îndeplini dorinţa şi se întoarse spre mine după ce împinsese puţin uşa, dar fără s-o închidă. „Asta ca să vă fac plăcere. Dar nu sîntem decît noi doi pe tot etajul." Pe dată am auzit cum trece cineva, apoi două, apoi trei persoane. Asta mă enerva, din cauza unei posibile indiscreţii, dar mai ales pentru că vedeam că el nu era nicidecum uimit şi că era vorba de un du-te-vino normal. „Da, e camerista de alături care se duce după cearşafuri. Nu vă speriaţi, e doar chelnerul care se ocupă de vinuri şi care vine să-şi ia cheile. Nu, nu, nu-i nimic, puteţi vorbi, e doar colegul meu, care vine să-şi ia în primire serviciul." Şi cum motivele de a trece pe acolo ale tuturor acestor oameni nu-mi micşorau supărarea că aş fi putut fi auzit de ei, la porunca mea hotărîtă, se duse, nu să închidă uşa, ceea ce

era peste puterea acestui ciclist care-şi dorea o „motocicletă", ci să o împingă încă puţin. „Aşa sîntem liniştiţi." Eram atît de liniştiţi, încît o americancă intră peste noi şi se retrase repede, scuzîndu-se că a greşit camera. „Te rog să mi-o aduci pe fata aceea", i-am spus, după ce am trîntit eu însumi uşa (ceea ce îl făcu pe un alt servitor să vină să verifice dacă nu rămăsese cumva vreo fereastră deschisă). „îţi aminteşti, e vorba de domnişoara Albertine Simonet. E scris pe plic, de altfel. Nu trebuie decît să-i spui că e din partea mea, va fi foarte bucuroasă să vină, am adăugat, pentru ă-1 încuraja să nu mă umilească prea mult.

- Bineînţeles!

- Ba nu-i deloc bineînţeles-

184

Drumul de la Berneville pînă aici este foarte incomod, -înţeleg!

— Să-i spui să vină cu dumneata.

- Da, da, da, da, înţeleg foarte bine", îmi răspunse el

pe acel ton net şi plin de fineţe care de multă vreme încetase să-mi mai facă o „bună impresie", pentru că ştiam că e aproape mecanic şi că, sub limpezimea lui aparentă, ascunde multă confuzie şi prostie. „La ce oră te întorci?

- Nu peste multă vreme", îmi răspunse liftierul care, ducînd pînă la ultimele-i consecinţe regula stabilită de Belise care recomandă a se evita utilizarea a două negaţii, se mulţumea totdeauna cu una singură254. „Pot foarte bine să mă duc. Chiar acum au fost suspendate învoirile, căci avem un salon cu douăzeci de tacîmuri pentru masa de prînz. Şi era rîndul meu să ies. Se potriveşte bine dacă ies puţin în seara asta. îmi iau bicicleta. Aşa o să mă mişc mai repede." Şi, după

0 oră, sosea, spunîndu-mi: „Domnul a aşteptat ceva, dar domnişoara a venit cu mine, e jos.

- Mulţumesc. Oare portarul n-o să se supere pe mine?

- Domnul Paul? Nu ştie unde am fost. Chiar

portarul-şef n-are nimic împotrivă." Dar odată, cînd îi zisesem: „Trebuie să mi-o aduci neapărat", îmi spuse, surîzînd: „Ştiţi, n-am găsit-o. Nu-i acolo. Şi n-am putut rămîne mai multă vreme; mă temeam să nu păţesc cum a păţit colegul meu, care a fost rugat să plece (căci liftierul, care spunea „a reintra în slujbă" pentru o slujbă în care eşti angajat pentru prima dată: „aş vrea sa reintru în slujbă", prin compensaţie sau pentru a îndulci acest luciu, dacă era vorba de el, sau pentru a-

1 insinua mai dulceag şi mai perfid, dacă era vorba de un altul, spunea: „ştiu că a fost rugat să plece"). Surîdea, dar nu din răutate, ci fiindcă era timid. Credea că-şi micşorează greşeala, dacă glumeşte pe seama ei. Tot astfel, îmi spusese: ***„Ştiţi,*** n-am găsit-o", nu pentru că ar fi crezut într-adevăr că ştiam.

Dimpotrivă, era sigur că nu ştiam şi mai ales era înspăimîntat de acest gînd. Spunea „ştiţi" pentru a se cruţa de teama pe care o va simţi rostind frazele menite să-mi aducă la cunoştinţă acea veste. Nu ar trebui

niciodată să ne mîniem împotriva celor care, surprinşi asupra faptului de a greşi, încep să ricaneze. Ei se soartă astfel nu pentru că şi-ar bate joc de noi, ci pentru ca le e ncă să nu ne nemulţumească. Să ne arătăm plini de milă şi de blîndeţe faţă de cei care rîd. Semănînd cu un adevărat atac cardiac, tulburarea liftierului îi provocase acestuia nu numai o oşeaţă apoplectică, dar şi o alterare a limbajului, ce devenise dintr-o dată familiar. în cele din urmă mi-a explicat că libertine nu era la Epreville, că ea urma să se întoarcă doar la ora nouă, că dacă, din nimereală, ceea ce voia să spună din întîmplare, se va întoarce mai devreme, i se va transmite scrisoarea mea, şi că ea va fi oricum la mine înainte de ora unu noaptea.

De altfel nici în seara asta nu a început să ia fiinţă cumplita mea neîncredere. Spre a spune lucrurile pe dată şi deşi faptul a avut loc cîteva săptămîni mai tîrziu, ea se născu dintr-o remarcă a lui Cottard255. Albertine şi prietenele ei voiseră în acea zi să mă ducă la cazinoul din Incarville şi, spre norocul meu, nu m-aş fi întîlnit cu

ele (voind să-i fac o vizită doamnei Verdurin, care mă invitase de mai multe ori), dacă n-aş fi fost obligat să rămîn chiar în Incarville, din cauza unui tramvai aflat în pană şi a cărui reparaţie cerea un anumit timp. Mergînd în lung şi-n lat, în timp ce aşteptam ca tramvaiul să-şi continue drumul, m-am găsit dintr-o dată faţă-n faţă cu doctorul Cottard, venit în Incarville spre a da o consultaţie. Aproape că am ezitat să-1 salut, căci nu răspunsese la nici una din scrisorile mele. Dar nu toată lumea îşi manifestă amabilitatea în acelaşi mod. Fiindcă nu fusese constrîns prin educaţie la aceleaşi reguli fixe de purtare pe care le respectau oamenii din societatea înaltă, Cottard era plin de bune intenţii ignorate şi negate de ceilalţi, pînă în ziua cînd avea prilejul să şi le manifeste. Se scuză, primise într-adevăr scrisorile mele, le vorbise soţilor Verdurin de prezenţa mea la Balbec, aceştia voiau foarte mult să mă vadă, iar el, Cottard, mă sfătuia să mă duc fără întîrziere sa-i vizitez. Voia să mă conducă el însuşi chiar în acea seară, căci urma să ia din

nou micul tren de interes local, spre a se duce să cineze la soţii Verdurin. Fiindcă ezitam, şi cum trenul nu pleca încă, iar pana de tramvai nu era încă rezolvată, l-am invitat în micul cazinou, unul dintre acelea care îmi păruseră atît de triste în seara primei mele sosiri, dar care acum era plin de larma numeroaselor fete ce se aflau aici şi care, din lipsă de cavaleri, dansau împreună. Andree veni către mine, alunecînd pe parchet, tocmai cînd credeam că voi pleca peste o clipă cu Cottard la soţii Verdurin; i-am refuzat cu hotărîre propunerea, cuprins dintr-o dată de o foarte vie dorinţă de a rămîne cu Albertine. Căci o auzeam cum rîde. Şi acel rîs îmi evoca dintr-o dată camera ei roz, epidermele parfumate de care părea că s-a frecat, cărînd cu el, amărui, senzual şi revelator ca o mireasmă de muşcată, cîteva părticele aproape palpabile, iritante şi tainice.

Una dintre fete, pe care nu o cunoşteam, se aşeză la pian,

si Andree îi ceru Albertinei să valseze cu ea. Fericit la gîndul că rămîne cu aceste fete, în acest mic cazinou, i-am atras atenţia lui Cottard cît de bine dansau împreună. Dar el, vorbind iin punctul de vedere special al medicului, şi vădind o proastă educaţie care nu ţinea seama de faptul că eu le cunoşteam pe fete, căci mă văzuse totuşi, fără îndoială, salutîndu-le, îmi ispunse: „Da, "sînt foarte imprudenţi acei părinţi care-şi lasă fetele să capete asemenea obiceiuri. Nu le-aş îngădui niciodată fetelor mele să vină aici. Cel puţin sînt frumoase? Nu le desluşesc trăsăturile. Uită-te la ele", adăugă el, arătîndu-mi-le Albertine şi pe Andree, care valsau încet, strîngîndu-se tare în braţe, „mi-am uitat lornionul şi nu văd bine, dar sînt sigur că ceste fete simt acum o mare plăcere. Nu se ştie îndeajuns că

^meile simt plăcerea mai ales prin sîni. Şi iată, sînii lor se ating în întregime." într-adevăr, era chiar.aşa. Nu ştiu dacă*ele au auzit sau au ghicit reflecţia lui Cottard, dar s-au desprins uşor una de cealaltă, continuînd să

valseze. Andree îi spuse în acea clipă cîteva cuvinte Albertinei, şi aceasta rîse cu acelaşi rîs pătrunzător şi adînc pe care i-1 auzisem nu demult. Dar tulburarea pe care mi-o pricinui de data aceasta fu doar crudă; Albertine părea că-i arată Andreei, că o sileşte să constate un freamăt voluptuos şi tainic. El suna ca primele sau ca ultimele acorduri ale unei sărbători necunoscute. Am plecat cu Cottard, absorbit de convorbirea cu el, negîndindu-mă decît din cînd în cînd la scena pe care o văzusem. Nu pentru că spusele lui Cottard ar fi fost interesante. Deveoiseră în acea clipă chiar pline de acreală, căci tocmai îl zărisem pe doctorul du Boulbon, care nu ne văzu. Venise, să-şi petreacă cîtva timp de cealaltă parte a golfului Balbec, unde i se cereau multe consultaţii. Or, deşi Cottard avea obiceiul să declare că nu face medicină în vacanţă, el nădăjduise să-şi înfiripe pe această plajă o clientelă de soi, încercare pe care du Boulbon o împiedica. Desigur, medicul din Balbec riu-1 putea .stingheri pe Cottard. El

era doar un medic foarte conştiincios, care ştia totul Şi căruia nun puteai vorbi nici despre cea mai mică mîncărime • ară.ca el să-ţi indice pe dată, printr-o formulă complexă, pomăda, loţiuhea sau unguentul care ţi se potriveau. După cum spunea Mărie Gineşte256 în frumosu-i limbaj, el ştia să ’-vrăjească" rănile şi plăgile. Dar era lipsit de strălucire. îi

>ncinuise un mic necaz lui Cottard. Acesta, de cînd voia să-şi Schimbe catedra pe o catedră de terapeutică, se specializase în mtoxicaţii, primejdioasă inovaţie a medicinei, servind la a

137

reînnoi etichetele farmaciştilor, ale căror produse sînt declarate netoxice, spre deosebire de alte droguri asemănătoare, şi chiar avînd virtuţi de dezintoxicare. Este reclama la modă; abia dacă mai supravieţuieşte în josul hîrtiei, în litere ilizibile, ca o slabă urmă a unei mode precedente, asigurarea că produsul a fost cu grijă antîseptizat. Intoxicaţiile slujesc şi să-1 liniştească pe

bolnav, care află cu bucurie că paralizia de care suferă nu-i decît o boală toxică. Or, uri mare-duce venit şă-şi petreacă vreo cîteva zile la Balbec şi avînd un ochi foarte umflat, îl chemase pe Cottard care, în schimbul a cîtorva bancnote de o sută de franci (profesorul nu se deranja pentru mai puţin), stabilise drept cauză a inflamatiei o stare toxică şi prescrisese un regim de dezintoxicare. Ochiul rămînînd în continuare umflat, marele-duce i se adresă medicului din Balbec, care în cinci -miflute îi scoase un fir de praf. A doua zi ochiul se vindecase cu totul. Avea totuşi un rival mai primejdios în persoana unei celebrităţi în domeniul bolilor nervoase. Era un bărbat foarte roşu la faţă, jovial, pentru că neîncetatul lui contact cu decrepitudinea nervoasă nu-1 împiedica să fie foarte sănătos, dar şi pentru a-şi linişti bolnavii prin felul cum rîdea în hohote cînd le spunea bună ziua sau la revedere, chiar dacă mai tîrziu dădea şi el o mîna de ajutor zdravănă ca să fie puşi în cămaşa de forţă. Totuşi, de îndată ce vorbeai cu el în

societate, despre politică sau literatură, te asculta cu o bunăvoinţă atentă, de parcă ar fi spus: „Despre ce-i vorba?", fără să se pronunţe pe dată, ca şi cum i s-ar fi cerut o consujtaţie. Dar acesta, oricît de mult talent ar fi"avut, era un specialist. De aceea toată mînia lui Cottard era îndreptată împotriva lui du Boulbon. De altfel, m-am despărţit curînd, spre a mă întoarce acasă, de profesorul prieten al soţilor Verdurin, făgăduindu-i că mă voi duce să-i vizitez.

Răul pe care mi-1 făcuseră cuvintele sale privitoare la Albertine şi Andree era adînc, dar n-am simţit pe dată suferinţa cea mai ascujită, aşa cum se întîmplă şi cu acele otrăvuri care nu lucrează decît după cîtăva vreme.

Albertine nu veni în seara cînd liftierul se dusese după ea, deşi acesta mă asigurase că în curînd va fi la mine. Desigur, farmecele unei persoane stîmesc mai rar iubirea decît o frază de felul acesteia: „Nu, în seara asta nu sînt liberă." Dacă eşti împreună cu nişte prieteni, această frază te lasă indiferent; eşti vesel toată seara, nu

dai atenţie unei anumite imagini; în tot acest răstimp ea se scaldă în amestecul necesar; îhtorcîndu-te acasă, găseşti clişeul, developat şi cu desăvîrşire clar. îţi dai

188

seama că viaţa nu mai este cea la care ai fi renunţat pentru un nimic în ajun, pentru că, deşi continui să nu te temi de moarte, nu mai îndrăzneşti să te gîndeşti la despărţire.

De altfel, începînd nu de la ora unu noaptea (oră fixată de liftier), ci de la ora trei, nu am mai suferit ca odinioară simţind cum mi se micşorează şansele de a o vedea ivindu-se. Certitudinea că ea nu va mai veni îmi aduse o linişte desăvîrşită, o prospeţime; acea noapte era pur şi simplu o noapte ca atîtea altele cînd nu o vedeam, şi porneam tocmai de la această idee. Iar din acea clipă gîndul că o voi vedea a doua zi sau în alte zile, profilîndu-se pe acest neant acceptat, era dulce inimii mele. Uneori, în asemenea seri de aşteptare, eşti neliniştit din pricina vreunui medicament pe care l-ai

luat. Cel care suferă îşi interpretează greşit neliniştea, crezînd că este anxios din cauza celei care nu vine. Iubirea se naşte în acest caz, ca anumite boli nervoase, din explicaţia inexactă a unui rău greu de îndurat. Explicaţie pe care nu-i de nici un folos să o rectificăm, cel puţin în ceea ce priveşte iubirea, sentiment care (oricare i-ar fi cauza) se datorează totdeauna unei erori.

A doua zi, cînd Albertine îmi scrise că abia se întorsese la Epreville, că nu-mi primise deci biletul la timp, şi că va veni, dacă-i îngădui, să mă vadă în acea seară, îndărătul cuvintelor din scrisoarea ei, ca "şi îndărătul celor pe care mi le spusese cîndva la telefon, mi se păru că simt prezenţa unor plăceri, a unor fiinţe pe care mi le preferase. încă o dată am fost străbătut din tălpi şi pînă-n creştet de curiozitatea dureroasă de a şti ce făcuse, de iubirea latentă pe care o purtăm totdeauna în noi înşine; am putut să cred timp de o clipă că această iubire mă va lega de Albertine, dar ea se mulţumi să freamăte pe loc şi ultimele-i murmure s_e stinseră fără

altă urmare.

înţelesesem greşit cînd venisem prima oară la Balbec - şi poate că şi Andree păţise ca şi mine - firea Albertinei. Credeam că toate insistenţele noastre nu reuşeau să o convingă să renunţe la un garden-party, la o plimbare cu măgari, la un picnic, pentru că era frivolă şi naivă. în timpul celei de a doua şederi a mea la Balbec, am bănuit că acea frivolitate nu era decît o aparenţă, iar petrecerile doar un paravan, dacă nu chiar o mvitaţie. Sub diferite forme, se întîmpla lucrul următor (înţeleg >nn asta lucrul văzut de mine, dinspre partea geamului de la c&re priveam eu, care nu era nicidecum transparent, şi fără ca ®u să pot şti ce era adevărat de cealaltă parte). Albertine îmi acea declaraţiile de iubire cele mai pătimaşe. Se uita la ceas,

I

189

pentru că trebuia să meargă în vizită ia o doamnă care primea lume, se pare, în fiecare zi la ora cinci, la

Infreville. Chinuit de o bănuială şi simţindu-mă de altminteri bolnav, îi ceream Albertinei, o rugam să rămînă cu mine. Era cu neputinţă (ba chiar nu mai putea rămîne decît cinci minute), pentru că acea doamnă, deloc ospitalieră şi foarte susceptibilă, şi, pe deasupra, după cum spunea Albertine, plicticoasă la culme, s-ar fi supărat. „Dar nu eşti totdeauna obligată să te duci în vizită.

- Mătuşa mea m-a învăţat că trebuie înainte de orice să fiu politicoasă.

- Dar te-am văzut adeseori purtîndu-te nepoliticos.

- Nu-i acelaşi lucru, această doamnă mi-ar purta pică şi m-ar pune rău cu mătuşa mea. Oricum nu mă am prea bine cu ea. Ea ţine să mă duc să o văd măcar o dată pe această doamnă.

— Dar spui că primeşte musafiri în fiecare zi." Albertine, simţind că „nu mai are încotro", îşi modifica raţionamentul.

„Bineînţeles, poate fi vizitată zilnic. Dar astăzi mi-am

dat întîlnire cu ea la nişte prietene. Aşa o să ne plictisim mai puţin.

— în acest caz, Albertine, le preferi pe acea doamnă şi pe prietenele tale, de vreme ce pentru a nu risca să faci o vizită plicticoasă, preferi să mă laşi singur, bolnav şi deznădăjduit. - îmi este indiferent dacă vizita va fi sau nu plicticoasă. Dar mă duc din devotament pentru ele. O să le conduc acasă în trăsurica mea. Altfel ar trebui să se întoarcă pe jos." îi spuneam

Albertinei că există trenuri la Infreville pînă la ora zece seara.

„E adevărat, dar ştii, s-ar putea să fim invitate să rămînem la cină. Gazda e foarte primitoare.

- O să refuzi.

- O voi supăra pe mătuşa mea.

- Poţi să cinezi şi sa iei trenul care pleacă la ora zece.

- Nu prea aş avea timp.

- Dar atunci nici eu nu pot să vă duc vreodată în

oraş spre a lua cina, căci nu m-aş putea întoarce cu trenul. Albertine, vom face un lucru mult mai simplu: simt că mi-ar prinde bine să respir puţin aer; fiindcă nu poţi renunţa să o vizitezi pe acea doamnă, te voi întovărăşi pînă la Infreville. Nu te teme, nu voi merge pînă la *Turnul Elisabeth*

(aşa se numea vila acelei doamne), nu o voi vedea nici pe doamnă, şi nici pe prietenele tale." Albertine părea a fi primit o teribilă lovitură. Se bîlbîia. Spuse că nu-i priau băile în mare.

„Te plictiseşte ideea că te-aş putea întovărăşi?

- Cum poţi spune asta, ştii doar bine că plăcerea mea cea mai mare este sa ies cu tine." Avusese loc o bruscă schimbare. „De vreme ce ne vom plimba împreună, îmi spuse ea, de ce nu am merge de cealaltă parte a Balbecului, am putea cina împreună. Ar fi atit de plăcut. Acolo plaja e mult mai frumoasă. încep să mă satur

de Infreville şi de toate lucruşoarele astea verzi.

- Dar prietena mătuşii tale se va supăra dacă nu te duci în seara asta la ea.

- O să se supere, dar o să-i treacă.

- Nu, nu-i bine să-i superi pe semenii tăi.

- Nici n-o să-şi dea măcar seama, căci primeşte vizite în fiecare zi; e acelaşi lucru dacă mă duc mîine, poimîine, peste opt zile sau peste cincisprezece zile.

- Şi prietenele tale?

- Oh! şi ele m-au lăsat de multe ori baltă. E rîndul meu acum.

- Dar acolo unde-mi propui să mergem, trenul nu circulă decît pînă Ia ora nouă.

- Ora nouă e tocmai potrivită. Şi apoi nu trebuie să ne schimbăm planurile cu gîndul la întoarcere. Vom găsi totdeauna o căruţă, o bicicletă, ba putem să ne întoarcem chiar pe jos.

- Nu-i chiar aşa, Albertine! Găseşti pe partea unde

se află Infreville, unde micile staţiuni se ţin lanţ. Dar pe partea cealaltă nu-i acelaşi lucru.

- Ba da. îţi făgăduiesc că.o să te duc acasă teafăr." Simţeam că Albertine renunţa pentru mine la ceva hotărît dinainte şi pe care nu voia să mi-1 dezvăluie, şi că în seara asta cineva va fi tot atît.de nefericit pe cît eram eu. Văzînd că nu era cu putinţă să facă ceea ce voise, de vreme ce eu ţineam să o întovărăşesc, se hotărîse să renunţe. Ştia că gestul ei e reparabil. Căci, ca toate femeile care au mai multe legături în viaţa lor, se sprijinea pe două lucruri ce rămîn întotdeuna la fel de puternice: îndoiala şi gelozia. Desigur, nu căuta să le stîrnească, ci dimpotrivă. Dar îndrăgostiţii sînt atît de bănuitori, încît simt pe dată minciuna. Astfel încît Albertine nefiind mai bună decît o alta, ştia din experienţă (fără a ghici cîtuşi de puţin că datora asta geloziei) că-i va regăsi totdeauna pe cei pe care-i părăsise într-o seară. Persoana necunoscută la care renunţa pentru mine va suferi, o va iubi şi mai mult

(Albertine nu ştia că tocmai din acea pricină), şi, pentru a nu mai suferi, se va întoarce la ea, cum aş fi făcut şi eu. Dar eu nu voiam nici să-1 fac pe celălalt să sufere, nici să mă obosesc, nici să pornesc pe calea teribilă a cercetărilor, a supravegherii multiforme şi fără de sfîrşit. „Nu, Albertine, nu vreau să-ţi stric plăcerea, du-te la doamna din Infreville, sau la persoana care se ascunde îndărătul ei, mi-e totuna. Adevăratul motiv pentru care nu merg cu tine este că tu u doreşti asta, că plimbarea pe care o vei face cu mine nu-i cea pe care voiai s-o faci, dovadă că te-ai contrazis de mai bine de cinci ori fără să-ţi dai seama." Biata Albertine se temu că e’e contradicţii, pe care nu le observase, sînt foarte grave, -■naiştijnd bine ce minciuni îmi spusese: „E foarte cu putinţă fnă fi contrazis. Aerul mării mă buimăceşte. Tot timpul

confund numele între ele," Şi (ceea ce-mi dovedi că acum aş fi crezut-o fără prea mare greutate) am simţit ca

durerea unei răni cînd mi-a mărturisit ceea ce nu bănuisem decît vag. „Bine, ne-am înţeles, plec", îmi spuse ea pe un torr tragic, nu fără a-şi privi ceasul, spre a vedea dacă nu a întîrziat dincolo, acum cînd îi ofeream pretextul că nu petrece seara cu mine. „Eşti prea rău cu mine. îmi schimb tot programul ca să petrec o seară frumoasă cu tine, şi tu nu vrei, ba mă mai şi învinuieşti că mint. Niciodată nu te-am mai văzut atît de crud. Marea îmi va fi mormîntul. N-o să te mai revăd niciodată. (Inima îmi bătu puternic Ia aceste cuvinte, deşi eram sigur că se va întoarce chiar de a doua zi, ceea ce se şi întîmplă.) Mă voi îneca, mă voi arunca în apă.

- Ca Sapho257.

- Mă insulţi din nou; nu ai îndoieli numai asupra spuselor mele, ci şi asupra faptelor mele.

- Draga mea, nu mă gîndeam la nimic rău, îţi jur, ştii doar că Sapho s-a aruncat în mare.

- Ba da, ba da, n-ai nici o încredere în mine." Văzu că limba pendulei este la fără douăzeci; se temu că va

întîrzia la întîlnire şi, alegînd cel mai scurt rămas bun (avea să se scuze venind să mă vadă a doua zi, cînd probabil cealaltă persoană nu era liberă), o luă la goană, strigînd: „Adio pentru totdeauna", pe un ton deznădăjduit. Şi poate că şi era deznădăjduită. Căci ştiind mai bine decît mine ce face atunci, mai severă şi totodată mai indulgentă faţă de ea însăşi decît eram eu faţă de ea, poate că se îndoia totuşi că o voi mai primi, după ce mă părăsise în felul acesta. Or, cred că ţinea la mine, şi încă în asemenea măsură încît cealaltă persoană era şi mai geloasă decît mine.

Cîteva zile mai tîrziu, la Balbec, pe cînd ne aflam în sala de dans a cazinoului, le-am văzut intrînd pe sora şi pe verişoara lui Bloch25S, ce se făcuseră şi una şi cealaltă foarte frumoase, dar pe care nu le mai salutam, din cauza prietenelor mele, căci cea mai tînără, verişoara, trăia în văzul lumii cu actriţa, pe care o cunoscuse în timpul primei mele şederi Ia Balbec. Andree, la o aluzie pe care cineva o făcu în şoaptă, îmi

spuse: „în privinţa asta sînt ca şi Albertine, nimic nu ne face mai mare silă." începînd să stea de vorbă cu mine pe canapeaua unde ne aşezasem, Albertine întorsese spatele celor două tinere fete cu apucături deocheate. Şi totuşi eu observasem că înainte de a fi făcut această mişcare, în clipa cînd apăruseră domnişoara Bloch şi verişoara ei, în ochii prietenei mele se aprinsese acea atenţie bruscă şi profundă care punea uneori pe chipul veselei fete o expresie serioasă, chiar gravă, ce devenea apoi tristă.

192

Dar Âlbertine îşi întorsese pe dată către mine privirile, rămase totuşi ciudat de fixe şi visătoare. Domnişoara BJoch si verişoara ei pfecînd, după ce rîseseră în hohote şi chicotiseră necuviincios, am întrebat-o pe Âlbertine dacă micuţa blondă (cea care era prietenă cu actriţa) nu era aceeaşi care, în ajun, fusese premiată după cursa trăsurilor de flori. „Nu ştiu, spuse Âlbertine, una dintre ele e blondă? Nu mă interesează

prea mult, nu m-am uitat niciodată bine Ja ele. Deci una dintre ele e blondă?" le întrebă ea pe un ton indiferent pe cele trei prietene ale sale. Fiind vorba de persoane pe care Âlbertine le întîlnea zilnic pe dig, această ignoranţă îmi păru excesivă, şi deci mai curînd prefăcută. „Nici ele nu par a-ne privi prea mult", i-am spus Albertinei, poate cu gîndul, totuşi inconştient, că dacă Âlbertine ar fi iubit femeile, aş fi silit-o astfel să nu regrete nimic, arătîndu-i că acestora nu le atrăsese atenţia şi că pînă şi cele mai vicioase evită să le privească prea atent pe fetele pe care nu le cunosc. „Nu ne-au privit nici ele, spui? îmi răspunse cu îndrăzneală Âlbertine. Dimpotrivă, tot timpul n-au făcut decît asta.

- Dar n-ai cum să ştii, i-am spus, erai cu spatele la ele.

- Dar mă uitam aici", îmi răspunse ea, arătîndu-mi, zidită în peretele din faţa noastră, o mare oglindă pe care nu o observasem, şi de care, înţelegeam abia acum, prietena mea, în timp ce-mi vorbea, nu-şi desprinsese

privirile frumoşilor ei ochi adfnc preocupaţi.

Din ziua cînd Cottard intrase cu mine în micul cazinou din

Incarville, şi deşi nu-i împărtăşeam părerea, Âlbertine nu-mi mai păru aceeaşi; vederea ei mă umplea de mînie. Eu însumi mă schimbasem tot atît de mult pe cît de schimbată îmi părea ea. încetasem să-i mai vreau binele; în prezenţa, dar şi în absenţa ei, atunci cînd cuvintele mele puteau să-i fie transmise, vorbeam despre ea în modul cel mai jrgnitor. Totuşi, existau şi perioade de acalmie. într-o zi am aflat că Âlbertine şi Andree acceptaseră o invitaţie din partea lui Elstir. Fiind sigur că aveau de gînd, la întoarcere, să se amuze ca nişte liceene, nitîndu-le pe fetele cu purtări deocheate şi aflînd în asta o plăcere nemărturisită de fecioare care mă chinuia, fără să mă anunţ, pentru a le stingheri şi a o lipsi pe Âlbertine de plăcerea pe care şi-o făgăduise, am sosit pe neaşteptate la Elstir acasă.

Jar n-am găsit-o aici decît pe Andree. Âlbertine

alesese o altă

’> cînd trebuia să vină şi mătuşa ei. Atunci mi-am spus că octorul Cottard se înşelase; impresia favorabilă pe care mi-o

’dusese prezenţa Andreei, care nu era în tovărăşia prietenei

193

sale, se prelungea şi întreţinea în mine stări mai blînde faţă de Albertine. Dar ele nu durau mai mult decît fragila sănătate a acelor făpturi delicate care se simt doar din cînd în cînd mai bine şi care dintr-un nimic cad din nou bolnave. Albertine o aţîţa pe Andree259 la jocuri care, fără să meargă prea departe, nu erau poate cu totul nevinovate; suferind de această bănuială, o îndepărtam totuşi pînă la urmă. Dar abia mă vindecam, şi ea renăştea sub o altă formă. O văzusem pe Andrge făcînd una dintre acele mişcări graţioase ce-i

erau proprii, punîndu-şi drăgălaş capul pe umărul Albertinei, sărutînd-o pe gît cu ochii pe jumătate închişi; sau le vedeam schimbînd o privire; cîteva cuvinte scăpaseră cuiva care le văzuseră pe amîndouă împreună, ducîndu-se să se scalde în mare" - nimicuri care plutesc de obicei în atmosfera înconjurătoare din care cei mai mulţi oameni le absorb de-a lungul întregii zile, fără ca sănătatea lor să aibă de suferit şi fără ca dispoziţia lor să se schimbe, dar care sînt morbide şi dau naştere unor noi suferinţe în sufletul celor predispuşi la asta. Uneori chiar, fără să o fi revăzut pe Albertine, fără să mi se fi vorbit de ea, regăseam în memorie un gest al Albertinei faţă de Gisele260, gest care mi se păruse cîndva inocent; acum el nimicea calmul pe care mi-1 regăsisem, nu mai aveam nici măcar nevoie să mă duc să respir afară germenii primejdioşi, mă intoxicasem eu însumi, cum ar fi spus Cottard. Mă gîndeam atunci la tot ce aflasem despre iubirea lui Swann pentru Odette, despre felul cum Swann fusese înşelat întreaga-i viaţă. De fapt, dacă

mă gîndesc bine, ipoteza care m-a făcut să construiesc treptat întreg caracterul Albertinei şi să interpretez în chip dureros fiecare clipă a unei vieţi pe care nu o puteam controla pe de-a-ntregul, a fost amintirea, ideea fixă a caracterului doamnei Swann, aşa cum îmi fusese el descris. Asemenea povestiri au făcut ca, în viitor, imaginaţia mea să se joace presupunînd că Albertine, în loc să fie o fată cuminte, ar fi putut să fie la fel de imorală şi capabilă de aceeaşi înşelătorie ca o fostă cocotă, şi mă gîndeam la toate suferinţele care m-ar fi aşteptat dacă aş fi iubit-o vreodată.

într-o zi, chiar în faţa hotelului meu, unde ne întîlpisem pe dig, îi adresasem Albertinei cuvintele cele mai cumplite şi mai umilitoare, iar Rosemonde261 spunea: „Cît de mult te-ai schimbat faţă de ea, altădată nu exista decît ea pentru tine, te ducea de nas, iar acum o tratezi ca pe o slujnică." Pentru a pune şi mai mult în evidenţă atitudinea mea faţă de Albertine, mă purtam cum nu se poate mai frumos cu Andree care, chiar dacă

ar fi fost atinsă de acelaşi viciu, mi se părea mai scuzabilă, pentru că era suferindă şi neurastenică. Tocmai atunci am văzut ivindu-se, trasă în trap de doi cai, pe strada perpendiculară pe digul unde ne aflam, caleaşca doamnei de Cambremer. Prim-prezidentul care, în acea clipă, înainta către noi, sări într-o parte cînd recunoscu trăsura, pentru a nu fi, văzut în societatea noastră; .cînd se gîndi însă că privirile marchizei puteau să se încrucişeze cu ale sale, se înclină, salutînd adînc cu pălăria. Dar trăsura, în loc să-şi continue drumul, cum părea probabil, pe strada Mării, dispăru îndărătul intrării hotelului. Trecuseră zece minute, cînd liftierul, respirînd din greu, din pricină că alergase, veni să-mi spună: „Marchiza de Camembert262 a venit aici să-1 vadă pe domnu. Am urcat în cameră, am căutat în salonul de lectură, nu l-am putut găsi pe domnu. Uite că m-am gîndit să vin şi pe plajă, şi bine-am făcut." Abia îşi terminase mica povestire că, urmată de nora ei şi de un

domn cu o înfăţişare foarte ceremonioasă, înainta către mine marchiza, sosind probabil de la o petrecere matinală sau de la un ceai din împrejurimi, şi copleşită nu atît de povara bătrîneţii cît de cea a nenumăratelor obiecte de lux pe care credea că-i bine să le poarte spre a-şi respecta rangul şi a părea cît mai „împodobită" celor pe care venea să-i vadă. Se producea de fapt acea „debarcare" la hotel a familiei Cambremer de care bunica se temea atît de mult odinioară, cînd voia ca Legrandin să nu ştie că ne vom duce poate la Balbec. Pe atunci mama rîdea de temerile stîrnite de o întîmplare pe care ea o socotea imposibilă. Iată totuşi că în cele din urmă această întîmplare avea loc, dar pe alte căi şi fără ca Legrandin să aibă vreun amestec. „Pot rămîne şi eu, dacă nu te deranjez?" mă întrebă Albertine (în ochii căreia persistau, pricinuite de cuvintele crude pe care i le spusesem, cîteva lacrimi, pe care le-am observat, fără să par a le vedea, şi care m-au umplut de bucurie), „aş vrea să-ţi spun ceva." O pălărie cu pene, împodobită cu

un ac cu piatră de safir, era aşezată la nimereală pe peruca doamnei de Cambremer, ca un semn a cărui prezenţă era necesară, dar şi suficientă, locul lui fiind indiferent, eleganţa convenţională, imobilitatea inutilă. în :iuda căldurii, preabuna doamnă se îmbrăcase cu o manteluţă din mărgele de jad ce semăna cu un veşmînt bisericesc,

:asupra căreia atîrna o etolă de hermină, ce părea purtată nu otnyit temperaturii şi anotimpului, ci felului ceremoniei. Iar - Pieptul doamnei de Cam.bremer, emblema de baroană, lnsa de un lanţ, atîrna ca o cruce. Domnul26-1 era un celebru

195

avocat din Paris, dintr-o familie nobilă, care venise să-şi petreacă trei zile în familia Cambremer. Era unul dintre acei oameni foarte experimentaţi în profesia lor şi care, tocmai de aceea, o dispreţuiesc îhtrucîtva, spunînd, de exemplu: „Ştiu că pledez bine, şi tocmai de aceea nu-mi mai place să pledez", sau: „Nu mă mai

interesează să operez; ştiu că operez bine." Inteligenţi, *artişti*, ei văd cum în jurul maturităţii lor, puternic susţinută de succes, străluceşte acea „inteligenţă", acea fire' de „artist" pe care confraţii le-o recunosc şi care le conferă un oarecare gust şi discernămînt. Ei se pasionează nu pentru pictura unui mare artist, ci pentru cea a unui artist totuşi foarte distins, investindu-şi îri operele acestuia marile venituri dobîndite prin profesia lor. Le Sidaner264era artistul ales de prietenul familiei Cambremer, care, de altfel, eră un om foarte plăcut. Vorbea bine despre cărţi, dar nu despre cele ale adevăraţilor maeştri, despre cei care au ştiut să se ţină pe ei înşişi sub un control riguros. Singurul cusur stingheritor al " acestui diletant consta în faptul că el folosea în mod constant anumite expresii clişeu ca de exemplu „în cea mai mare parte", ceea ce conferea lucrurilor despre care voia să vorbească un aer important şi incomplet. Doamna de Cambremer profitase, îmi spuse ea, de o petrecere pe care nişte

prieteni ai ei o dăduseră în acea dimineaţă lîngă Balbec, pentru a veni să mă vadă, după cum îi promisese lui Robert de Saint-Loup. „Ştii că trebuie să vină curînd să-şi petreacă aici cîteva zile. Unchiul său Charlus se află în vilegiatură la cumnata lui, ducesa de Luxembourg, şi domnul de Saint-Loup va profita de acest prilej pentru a-şi saluta mătuşa şi a-şi revedea fostul regiment, de care este foarte iubit, foarte preţuit2?5. Primim adeseori vizita unor ofiţeri care ne vorbesc cu toţii despre el, lăudîndu-1 cum nu se poate mai mult. Cît de amabil ar fi din partea voastră dacă ne-aţi face plăcerea să veniţi amîndoi la Feterne." I le-am prezentat pe Albertine şi pe prietenele ei. Doamna de Cambremer ne prezentă nurorii sale. Aceasta, atît de rece faţă de micii nobili din vecinătatea castelului Feterne, pe care era silită să-i întîlnească, atît de rezervată, de teamă să nu se compromită", îmi întinse mîna cu un larg surîs, bucuroasa că se află pe un teren sigur, în faţa unui prieten al lui Robert de Saint-LQup,

despre care acesta, cu o fineţe mondenă plină de discreţie, îi spusese că este foarte prieten cu familia Guermantes. Spre deosebire de soacra ei, doamna de Cambremer avea două feluri de a fi politicoasă, nespus de diferite. Dacă aş fi cunoscut-o

196

prin mijlocirea fratelui ei Legrandin, ea s-ar fi purtat în cel mai bun caz cu o politeţe uscată, insuportabilă. Dar faţă de un prieten al familiei Guermantes arboră celmai frumos surîs al ei. Încăperea unde puteai primi cel mai comod la hotel era salonul de lectură, acel loc odinioară atît de înspăimîntător, unde acum intram de zece ori pe zi, ieşind cînd voiam, ca un adevărat stăpîn, precum acei nebuni nu foarte bolnavi şi de multă vreme internaţi într-un ospiciu a cămi cheie le-a fost încredinţată de medicul lor. De aceea m-am oferit să o conduc acolo eu însumi pe doamna de Cambremer. Şi cum acest salon nu-mi mai inspira nici o timiditate şi nu mă mai fermeca în vreun fel, pentru că

faţa lucrurilor se schimbă pentru noi ca şi cea a persoanelor, i-am făcut această propunere fără nici o tulburare. Dar ea a refuzat, preferînd să rămînă afară, şi ne-am aşezat în aer liber, pe terasa hotelului. Aici am găsit, şi m-am grăbit să-1 pun deoparte, un volum de doamna Sevigne pe care mama nu avusese timp să-1 ia cînd se retrăsese în grabă, aflînd că sînt vizitat. Ca şi bunica, se temea de aceste invazii ale unor oameni străini,-şi, de teamă că nu va mai putea scăpa dacă se lasă încercuită, fugea cu o repeziciune care ne stîrnea rîsul, tatei şi mie. Doamna de Cambremer ţinea în mînă, agăţate de mînerul unei umbrele ca de o cîrjă, mai multe poşete brodate, o pungă cusută cu fir auriu din care atîrnau firicele de granat, şi o batistă de dantelă. Mi se părea că ar fi fost mai comod să le pună pe un scaun, dar simţeam că ar fi fost necuviincios şi inutil să-i cer să se lepede de ornamentele călătoriei sale pastorale şi ale sacerdoţiului său monden. Priveam marea liniştită, pe care pescăruşi pluteau ici-colo, ca nişte corole albe. Din

cauza nivelului de simplu „medium" la care ne coboară conversaţia mondenă şi, de asemenea, dorinţa noastră de a plăcea nu datorită calităţilor noastre, ignorate de noi înşine, ci prin ceea ce noi credem că trebuie să fie preţuit de cei care sînt cu noi, am început instinctiv să-i vorbesc doamnei de Cambremer, născută Legrandin, aşa cum ar fi putut să-i vorbească fratele ei. „Au, i-am spus vorbindu-i despre pescăruşi, imobilitatea şi albeaţa unor nenufari." Şi, într-adevăr, păreau că oferă o ţintă inertă micilor valuri ce-i legănau Şi care, prin contrast, păreau însufleţite de o intenţie şi căpătau viaţă. Bătrîna marchiză nu ostenea lăudînd superba privelişte către mare pe care o aveam la Balbec, şi mă invidia, ea care, la La Raspeliere (unde de altfel nu locuia în acest ari), nu vedea valurile decît de foarte departe. Avea două ciudate obiceiuri,

197

care ţineau atît de iubirea ei exaltată pentru arte (mai ales pentru muzică), cît şi de insuficienţa-i dentară.

De fiecare dată cînd vorbea despre estetică, glandele ei salivare, ca acelea ale anumitor animale cînd sînt în **rut,** intrau într-o fază de hiper-secreţie, iar gura fără dinţi a bătrînei doamne lăsa să se scurgă pe la colţuri, pe sub o uşoară mustaţă, cîteva neaşteptate picături 26f). Pe dată le înghiţea, suspinînd adînc, ca şi cum şi-ar fi tras răsuflarea, iar dacă era vorba despre o bucată muzicală foarte frumoasă, îşi ridica braţele, plină de entuziasm, şi emitea cîteva judecăţi sumare, energic rostite de fălcile-i puternice, şi la nevoie spuse pe nas. Or, nu mă gîndisem niciodată că vulgara plajă din Balbec poate oferi o frumoasă „vedere marină", iar cuvintele doamnei de Cambremer mă făceau acum să-mi schimb părerea. Dar, şi,i-am spus-o, auzisem totdeauna zicîndu-se că de nicăieri nu ai o privelişte atît de frumoasă ca de la La Raspeliere, care era aşezată pe vîrful unei coline, şi de unde, dintr-un mare salon cu două căminuri, un rînd întreg de ferestre priveşte spre capătul grădinilor, printre frunzişuri, marea, pînă dincolo de Balbec, iar alt rînd,

valea. „Cît eşti de amabil şi cît de bine te exprimi: marea printre frunzişuri. E încîntător, seamănă cu... un evantai." Şi am simţit, după respiraţia-i adîncă, menită să înghită saliva şi să usuce mustaţa, că acel compliment era sincef. Dar marchiza născută Legrandin rămase rece, pentru a-şi arăta dispreţul nu pentru cuvintele mele, ci pentru cele ale soacrei sale. De altfel,"ea nu numai că dispreţuia inteligenţa acesteia, dar îi deplîngea şi amabilitatea, temîndu-se totdeauna că oamenii nu-i vor respecta îndeajuns pe cei din familia Cambremer. „Şi cît de frumos e acest nume, i-am spus. Ar fi plăcut să ştim originea tuturor acestor nume.

- Pot să-ţi spun originea acestuia, îmi răspunse cu blîndeţe bătrîna doamnă. E o locuinţă de familie, lăsată nouă moştenire de bunica mea-Arrachepel267, nu-i o familie ilustră, dar e o bună şi foarte veche familie provincială.

- Cum adică nu-i ilustră? o întrerupse sec nora. Un întreg vitraliu al catedralei din Bayeux268 este

împodobit cu stema ei, şi cea mai mare biserică din Avranches269 e plină de monumentele ei funerare. Dacă aceste vechi nume te amuză, adăugă ea, ai întîrziat cu un an. Am numit la biserica din Criquetot, în ciuda greutăţilor de a-1 muta de la o dioceză la alta, pe omul cel mai bătrîn dintr-un ţinut foarte îndepărtat, unde am nişte moşii, Combray, şi unde bunul preot simţea că se îmbolnăveşte de nervi. Din nefericire, aerul mării nu-i prieşte la vîrsta lui înaintată; i s-a agravat

198

neurastenia şi s-a întors la Combray. Dar, pe cînd ne era vecin, s-a dus şi a cercetat tot felul de hîrţoage străvechi, făcînd apoi o cărţulie destul de ciudată despre numele din această regiune270. A prins gust de asemenea treabă, căci se pare că-şi petrece ultimii ani din viaţă scriind o mare lucrare despre Combray şi împrejurimile sale. îţi voi trimite cărţulia lui despre împrejurimile castelului Feterne. E o muncă de benedictin. Vei citi în ea lucruri foarte interesante

despre bătrîna noastră La Raspeliere, despre care soacra mea vorbeşte cu prea multă modestie.

— In orice caz, răspunse bătrîna doamnă de Cambremer, anul acesta La Raspeliere nu-mi mai aparţine. Dar se simte că ai o fire de pictor; ar trebui să desenezi, şi mi-ar plăcea mult să-ţi arat Feterne, care e mult mai frumos decît La Raspeliere." Căci de cînd familia Cambremer închiriase familiei Verdurin această ultimă locuinţă, poziţia ei dominantă încetase dintr-o dată să-i mai pară a fi ceea ce fusese pentra ea ani în şir, adică posedînd avantajul, unic în acel ţinut, de a avea o privelişte către mare şi totodată către vale, acum înfăţişîndu-i-se dintr-o dată - dar cu cîtă întîrziere! - ca avînd inconvenientul că trebuia totdeauna să urci şi să cobori, pentru a ajunge şi a ieşi. Pe scurt, ai fi crezut că doamna de Cambremer o închiriase nu atît pentru a-şi spori veniturile, cît pentra a-şi odihni caii. Şi spunea că e fericită că poate să aibă tot timpul marea atît de aproape, la Feterne, ea care, atîta vreme, uitînd de cele

două luni pe care le petrecea aici, nu o văzuse decît de sus şi ca într-un tablou uriaş. „O descopăr la vîrsta mea, spunea ea, şi cît de mult raa bucur! îmi face atît de bine! Aş închiria La Raspeliere pe degeaba, doar ca să fiu silită să locuiesc la Feterne."

„Pentra a ne întoarce la subiecte mai interesante, continuă sora lui Legrandin, care îi spunea bătrînei marchize: «Mamă», dar odată cu trecerea anilor începuse să se poarte insolent cu ea, vorbeai despre nenufari: cred că-i cunoşti pe cei pictaţi de Claude Monet. Ce geniu! Asta mă interesează cu atît mai mult cu cît lîngă Combray, loc unde ţi-am spus că aveam o moşie..." Dar preferă să nu vorbească prea mult despre Combray. „Este cu siguranţă seria271 despre care v-a vorbit ilstir, cel mai mare pictor contemporan, exclamă Albertine, care pînă atunci nu spusese nimic.

- Văd că domnişoara iubeşte e \ exclamă doamna de Cambremer care, respirînd adînc,

Vh Un Va’ c’e sanva- "î™ veî’ mgădui să i-1 prefer

pe Le aner272, domnişoară", spuse avocatul, surîzînd cu aerai unui

199

cunoscător. Şi cum gustase, sau îî văzuse pe alţii gustînd odinioară anumite „îndrăzneli" ale lui Elstir, adăugă: „Elstir era talentat, chiar a făcut aproape parte din avangardă, dar nu ştiu de ce nu a continuat, şi-a ratat viaţa". Doamna de Cambremer îi dădu dreptate avocatului în privinţa lui Elstir, dar, spre marea neplăcere a invitatului său, spuse că Monet este la fel de mare ca şi Le Sidaner. Nu se poate susţine că era proastă; dimpotrivă, era înzestrată cu o inteligenţă pe care eu o simţeam ca fiindu-mi pe de-a-ntregul inutilă. Soarele coborîse, iar pescăruşii erau acum galbeni, precum nenufarii dintr-o altă pînză de Monet aparţinînd aceleiaşi serii. Am spus că o cunoşteam şi (continuînd să imit limbajul fratelui ei, al cărui nume încă nu îndrăznisem să-1 citez) am adăugat că era păcat că nu avusese ideea să vină în ajun, căci la aceeaşi oră ar fi

putut admira o lumină ca în tablourile lui Poussin. In faţa unui mic nobil normand necunoscut familiei Guermantes şi care i-ar fi spus că ar fi trebuit să vină în ajun undeva, doamna de Cambremer-Legrandin ar fi luat un aer semeţ şi jignit. Dar aş fi putut fi încă şi mai familiar în modul de a-i vorbi, şi ea tot plină de dulceaţă ar fi rămas în răspunsurile ei; puteam, în căldura acelui frumos sfîrşit de după-amiază, să gust după pofta inimii din marea prăjitură cu miere în care se preschimbase - şi cît de rar se întîmpla asta! - doamna de Cambremer, prăjitură ce înlocui biscuiţii pe care nu mă gîndisem să-i ofer. Dar numele lui Poussin, fără să modifice amabilitatea femeii de lume, stîrni protestele iubitoarei de pictură. Auzindu-1, doamna de Cambremer plescăi din limbă de şase ori la rînd, aproape fără pauză, scoţînd acel sunet ce-i spune unui copil care face o prostie, că nu trebuia să înceapă şi că nu-i este îngăduit să continue. „Dumnezeule sfinte, după ce mi-ai vorbit despre un pictor ca Moneţ, care este pur şi simplu un

geniu, n-o să-mi pomeneşti acum de un bătrîn prăfuit şi fără nici un talent ca Poussin. îţi voi spune fără menajamente: găsesc că-i mai banal şi mai plicticos decît oricare altul. Ce vrei, pentru mine asta nu-i pictură. Monet, Degas, Manet, da, ăştia sînt pictori! E ciudat", adăugă ea, aţintindu-şi privirea scrutătoare şi încîntată asupra unui punct nedesluşit din spaţiu, unde îşi vedea propria-i gîndire, „e ciudat, odinioară îl preferam pe Manet. Acum, îl admir în continuare pe Manet, bineînţeles, dar cred că i-1 prefer poate totuşi pe Monet. Ah! catedralele[273]!" Mă informa cu mare conştiinciozitate şi cu o anume complezenţă despre felul cum îi evoluase gustul. Şi simţeai că fazele prin care trecuse acel gust

200

nu erau, după părerea ei, mai puţin importante decît diferitele maniere ale lui Monet însuşi. De altfel, nu aveam de ce să fiu măgulit de acele confidenţe, căci ea nu putea rămîne nici măcar cinci minute, chiar în faţa

provincialei celei mai mărginite, fără să simtă nevoia de a face astfel de mărturisiri. Cînd o nobilă doamnă din Avranches, care nu ar fi fost în stare să-1 deosebească pe Mozart de Wagner, spunea în faţa doamnei de Cambremer: „Cît am stat la Paris, n-am dat peste nimic nou şi interesant, am fost o dată la Opera-Comique, la *Pelleas* şi *Melisanda214*, era îngrozitor", doamna de Cambremer nu numai că fierbea de indignare, dar şi simţea nevoia să exclame: „Dimpotrivă, e o micuţă capodoperă", şi să „discute." Era poate un obicei adus de la Combray şi căpătat în preajma surorilor bunicii, care numeau asta: „A lupta pentru o cauză bună", şi cărora le plăceau acele dineuri unde ştiau că, în fiecare săptămînă, vor trebui să-şi apere zeii împotriva filistinilor. Tot astfel doamna de Cambremer îşi „biciuia sîngele" cu o adevărată plăcere, „certîndu-se" cu privire la artă aşa cum alţii se ceartă vorbind despre politică. Ea îi luă apărarea lui Debussy, aşa cum şi-ar fi apărat o prietenă învinuită că ar avea purtări deocheate. Totuşi,

înţelegea probabil foarte bine că spunînd: „Dar e o micuţă capodoperă", ea nu putea improviza, pentru persoana pe care o contrazicea, întreaga cultură artistică la capătul căreia amîndouă ar fi căzut de acord fără să aibă nevoie să mai discute. „Va trebui să-1 întreb pe Le Sidaner ce crede despre Poussin, îmi spuse avocatul. Este un om închis, un taciturn, dar mă voi pricepe eu pînă la urmă să-1 trag de limbă."

„De altfel, continuă doamna de Cambremer, mi-e groază de apusurile de soare, sînt romantice, sînt ca pe scena Operei. Iată de ce detest casa soacrei mele, cu plantele ei din Sud. O să vedeţi, seamănă cu un parc din Monte-Carlo. De asta prefer ţărmul dumitale. E mai trist, mai sincer; şi se află aici un drumeag de unde nu vezi marea. în zilele cînd plouă, totul nu-i decît noroi, e o întreagă lume. Este ca la Veneţia, detest Marele Canal şi nimic nu mi se pare mai emoţionant decît străduţele ascunse. De altfel totul ţine de ambianţă.

- Dar, i-am zis, simţind că singurul mod de a-1

reabilita pe Poussin în ochii oamnei de Cambremer era acela de a-i spune că Poussin este !n .nou la modă, domnul Degas ne asigură că nu cunoaşte nimic mai frumos pe lume decît tablourile lui Poussin de la Chantilly275. _ rja? nu]e ştiu pe cele de la Chantilly, îmi

201

spuse doamna de Cambremer, care nu voia să fie de altă părere decît Degas, dar pot vorbi despre cele de la Luvru, care sînt adevărate orori.

- El le admira foarte mult şi pe acestea.

— Va trebui să le văd din nou. Le-am văzut cam de mult şi le-am cam uitat", răspunse ea după o clipă de tăcere şi ca şi cum judecata favorabilă pe care urma cu siguranţă să o emită curînd cu privire la Poussin trebuia să depindă nu de noutatea pe care i-o comunicasem, ci de examenul suplimentar şi, de data aceasta, definitiv, la care avea să supună tablourile lui Poussin de la Luvru. Mulţumindu-mă cu acest început de retractare, căci,

chiar dacă ea nu admira încă tablourile lui Poussin, îşi dădea răgazul unei noi deliberări, şi pentru a o scuti mai repede de chin, i-am spus soacrei sale că mi se vorbise mult despre frumoasele flori de la Feterne. Ea îmi vorbi cu modestie despre grădiniţa cu tot felul de plante din spatele castelului, unde, în fiecare dimineaţă, după ce deschidea o poartă, se ducea în rochie de casă să le dea păunilor de mîncare, să caute ouăle proaspete şi să culeagă cîrciumărese sau trandafiri care, pe ma'să, alături de ouăle umplute sau de fripturi, îi aminteau de alei. „E adevărat că avem mulţi trandafiri, îmi spuse ea, tufişurile sînt chiar cam prea aproape de casă, în unele zile mireasma lor îmi dă dureri de cap. E mai plăcut să o simţi de pe terasa castelului La Raspeliere, unde vîntul aduce parfumul trandafirilor, dar de la mare depărtare." M-am întors către noră: „Este ca în *Pelleas şi Melisanda*, i-am spus, pentru a-i satisface înclinarea către modernism. Această mireasmă de trandafiri urcînd pînă pe terasă e atît de puternic transmisă prin muzică,

încît, cum sînt alergic, mă făcea să strănut de fiecare dată cînd auzeam acea scenă.

— Ce capodoperă! exclamă doamna de Cambremer, sînt moartă după ea"; şi, apropiindu-se de mine cu gesturile unei femei sălbatice care ar fi vrut să mă stîrnească, ajutîndu-se de degete pentru a ciupi pe coarde nevăzute notele imaginare, începu să fredoneze ceva ce am bănuit că poate fi .cîntul de rămas bun al lui Pelleas, şi continuă, cu o vehemenţă insistentă, ca şi cum ar fi fost foarte important să-mi amintească atunci acea scenă, sau poate mai curînd să-mi arate că şi-o amintea. „Cred că e chiar mai frumos decît *ParsifaP16*, adăugă ea, pentru că în *Parsifal* se adaugă celor mai mari frumuseţi aura unor fraze melodice, deci caduce, prin chiar faptul că sînt melodice.

— Ştiu că sînteţi o mare muziciană, doamnă, i-am spus bătrînei doamne. Mi-ar plăcea mult sa vă ascult." Doamna de Cambremer-Legrandin privi marea, pentru

a nu lua parte la conversaţie. Considerînd că ceea ce-i plăcea soacrei sale nu era muzică, ea socotea că talentul, pretins, după ea, şi dintre cele mai remarcabile, în realitate, ce-i era recunoscut acesteia, este doar o virtuozitate lipsită de orice interes, E adevărat că singura elevă încă în viaţă a lui Chopin declara pe bună dreptate că felul de a cînta la pian, „sentimentul maestrului", nu i se transmisese, prin mijlocirea ei, decît doamnei de Cambremer, dar a cînta la pian ca Chopin nu era nici pe departe mare luciii pentru sora lui Legrandin, care îl dispreţuia din răsputeri pe muzicianul polonez277 „Oh! uite-i cum zboară", strigă Albertine, arătîndu-mi pescăruşii care, lepădîndu-şi pentru o clipă travestiul de flori, urcau cu toţii împreună spre soare. „Aripile lor de uriaşi îi împiedică să meargă", spuse doamna de Cambremer, confundînd pescăruşii cu albatroşii278. „îmi plac mult, vedeam pescăruşi şi la Amsterdam, spuse Albertine. Simt marea, vin s-o adulmece chiar şi printre pietrele străzilor.

— Ai fost în Olanda, îl cunoşti pe Ver-Meer?" întrebă poruncitor doamna de Cambremer, de parcă ar fi spus: „Cunoşti familia Guermantes?", căci snobismul, chiar cînd îşi schimbă obiectul, nu-şi schimbă tonul. Albertine răspunse că nu: credea că e vorba de un om viu. Dar faptul trecu neobservat. „Aş fi foarte fericită să vă cînt ceva, îmi spuse doamna de Cambremer. Dar ce cînt eu nu mai interesează generaţia dumitale. Am fost crescută în cultul lui Chopin", spuse ea în şoaptă, căci se temea de nora ei: ştia că Chopin fiind pentru aceasta în afara muzicii, faptul de a cînta bine sau rău erau pentru ea expresii lipsite de sens. Recunoştea că soacra ei poseda o bună tehnică. „Niciodată nu voi putea însă afirma că este o muziciană", spunea în concluzie doamna de Cambremer-Legrândin. Pentru că se credea „în avangardă" şi (în artă doar) „niciodată îndeajuns de la stînga", spunea ea, îşi închipuia nu numai că muzica progresează, dar că progresează pe o singură linie, şi că Debussy e într-un anume sens un supra-Wagner, fiind

mai avansat decît Wagner însuşi. Ea nu-şi dădea seama că dacă Debussy nu era atît de independent de Wagner pe cît avea să creadă ea însăşi după cîţiva ani - căci te slujeşti totuşi de armele cucerite pentru a te elibera pe deplin de cel pe care l-ai învins pentru moment -, el căuta totuşi, după saţietatea ce începea să apară în raport cu operele prea complete i care totul este exprimat, să satisfacă o nevoie contrarie. Unele teorii, bineînţeles, justificau pentru moment această

;acţie, ca şi cele care, în politică, vin în sprijinul legilor

203

îndreptate împotriva congregaţiilor279, a războaielor din Orient280 (învăţăminte împotriva naturii, pericolul galben etc, etc). Se spunea că într-o epogă grăbită e nevoie de o artă rapidă, aşa cum s-ar fi spus că viitorul război nu va putea ţine mai mult de cincisprezece zile, sau că o dată cu apariţia drumului de fier vor fi uitate anumite colţişoare singuratice unde

oamenii se duceau cu diligenta şi pe care totuşi automobilul avea să le pună iar la loc de cinste. Se făceau recomandări ca atenţia auditoriului să nu fie surmenată, .ca şi cum nu am dispune de atenţii diferite, artistul trebuind tocmai să le trezească pe cele superioare. Căci cei care căscau de oboseală după ce citeau zece rînduri dintr-un articol mediocru, făcuseră în fiecare an o călătorie la Bayreuth pentru a auzi *Tetralogia.* De altfel, va veni şi ziua cînd, pentru cîtva timp, Debussy va fi declarat tot atît de fragil ca şi Massenet, iar tresăririle vocale ale Melisandei vor fi coborîte pînă la cele ale lui Manon2sl. Căci teoriile şi şcolile, ca şi microbii şi globulele, se devorează între ele şi asigură, prin lupta lor, continuitatea vieţii. Dar momentul acesta nu venise încă.

Aşa cum la bursă, cînd se produce o mişcare de creştere a cursului, un întreg compartiment de valori profită, tot astfel un anume număr de autori, atunci dispreţuiţi, beneficiau de acea reacţie, fie pentru că nu

meritau acel dispreţ, fie, pur şi simplu - ceea ce îngăduia afirmarea a ceva nou prin impunerea lor -, tocmai pentru că avuseseră parte de el. Ba chiar erau căutate, într-un trecut izolat, cîteva talente independente, asupra reputaţiei cărora nu părea că trebuie să aibă vreo influenţă mişcarea actuală, dar al căror nume era, se spunea, citat cu admiraţie de vreunul dintre noii maeştri. Şi asta adeseori pentru că un maestru, oricare şi oricît de exclusivă ar fi şcoala căreia îi aparţine, judecă într-un mod original, recunoaşte talentul pretutindeni unde acesta se găseşte, şi chiar mai puţin decît talentul, adică doar vreo plăcută inspiraţie pe care odinioară a gustat-o şi care se leagă de vreo perioadă a adolescenţei sale la care se gîndeşte cu drag. Alteori, pentru că anumiţi artişti, dintr-o altă epocă, au realizat într-o singură operă ceva care seamănă cu ceea ce maestrul şi-a dat treptat seama că a vrut el însuşi să facă. Atunci el vede în acel vechi artist un fel de precursor; iubeşte în el, sub o altă formă, un efort de moment, în parte fratern. Există

bucăţi din tablourile lui Tumer în opera lui Poussin, o frază de Flaubeft în Montesquieu282. Şi uneori, de asemenea, zvonul acesta privitor la preferinţa maestrului era

204

rezultatul unei erori, născută nu se ştie unde, şi colportată în cadrai şcolii. Dar numele citat beneficia atunci de firma sub protecţia căreia intrase tocmai la timp, căci, deşi există o anume libertate, un gust adevărat, în alegerea maestrului, şcolile nu se mai conduc decît în funcţie de o teorie. Astfel încît spiritul, urmîndu-şi cursul obişnuit care înaintează prin digresiuni, luînd-o odată într-un sens, data următoare în sensul opus, proiectase lumina de foarte sus asupra unui număr de opere cărora nevoia de dreptate, sau de înnoire, sau gustul lui Debussy, sau capriciul-său, sau cîteva cuvinte pe care de fapt poate nici nu le rostise, li Ie adăugaseră pe cele ale lui Chopin. Propagate de judecători demni de toată încrederea, beneficiind de

admiraţia stîrnită de *Pelleas*, ele regăsiseră o nouă strălucire, şi chiar şi cei care nu le auziseră încă din nou, erau atît de dornici să le iubească, încît o făceau fără voie, deşi cu iluzia libertăţii. Dar doamna de Cambremer-Legrandin rămînea o bună parte din an în provincie. Chiar la Paris, bolnavă fiind, stătea mult timp închisă în camera ei. Este adevărat că inconvenientul acesta se putea face simţit mai ales în alegerea expresiilor pe care doamna de Cambremer le credea la modă şi care s-ar fi potrivit mai curînd limbajului scris, nuanţă pe care ea nu o desluşea, căci le învăţase mai curînd prin mijlocirea lecturii decît prin conversaţie. Aceasta e necesară nu atît pentru cunoaşterea exactă a opiniilor cît pentru cea a expresiilor noi. Totuşi această întinerire a *Nocturnelor* nu fusese încă anunţată de critică283. Noutatea se transmisese doar prin conversaţiile „tinerilor." Ea rămînea necunoscută doamnei de Cambremer-Legrandin. Mi-ăm făcut o plăcere din a-i spune, dar adre-sîndu-mă soacrei sale, ca

atunci cînd, la biliard, pentru a atinge o bilă, nu o loveşti direct, că Chopin, departe de a fi demodat, era chiar muzicianul preferat al lui Debussy284. „Ia te uită, asta-i nostim", îmi spuse surîzînd nora, ca şi cum la mijloc n-ar fi fost decît un paradox rostit de autorul lui *Pelleas.* Totuşi era sigur că de-acum înainte avea să-1 asculte pe Chopin nu doar cu mult respect, ci şi chiar cu plăcere. De aceea cuvintele mele, care spuneau că venise ceasul izbăvirii pentru bălrîna doamnă, aduseră pe chipul acesteia o expresie de recunoştinţă faţă de m’ne, şi mai ales de bucurie. Ochii-i străluciră precum cei ai lui Latude în piesa *Latude sau treizeci şi cinci de ani de captivitate2^5,* pieptul ei inspiră aerul mării cu acea lăcomie pe e Beethoven a pus-o atît de bine în evidenţă în *Fidelio,* cînd ’nzonierii săi respiră în sfîrşit „aerul dătător de viaţă286." Am

205

crezut că-mi va atinge obrazul cu buzele-i mustăcioase. „Cum, îţi place Chopin? Ii place Chopin",

strigă ea cu o voce fonfăită şi pătimaşă, ca şi cum ar fi spus: „Cum, o cunoşti şi dumneata pe doamna de Francquetot?" cu diferenţa că relaţiile mele cu doamna de Francquetot ar fi lăsat-o cu totul indiferentă, în timp ce faptul că eu cunoşteam muzica lui Chopin o cufundă într-un fel de delir artistic, hipersecreţia' salivară nemaifiindu-i de-ajuns. Neîncercînd măcar să înţeleagă rolul lui Debussy în reinventarea lui Chopin, ea simţi doar că părerea mea era favorabilă acestuia. O cuprinse un adevărat entuziasm muzical. „Elodie! Elodie! îi place Chopin." Sînii îi palpitau şi mîinile i se zbuciumau. „Ah! simţisem că-i un adevărat muzician, exclamă ea. înţeleg, arrrtist fiind, trebuie să iubeşti muzica. E atît de frumoasă!" Şi vocea ei era poticnită de parcă, pentru a-mi exprima înflăcărarea pentru Chopin, şi-ar fi umplut gura, imitîndu-1 întru aceasta pe Demostene, cu toate pietricelele de pe plajă. In cele din urmă veni şi refluxul, ce ajunse pînă la voaleta pe care nu avu timp să o pună la adăpost şi care fu la rîndu-i inundată, apoi marchiza

îşi şterse cu o batistă plină de broderii mustăţile umede de saliva izvorîtă din emoţia de a-şi fi amintit de Chopin.

„Dumnezeule, îmi spuse doamna de Cambremer-Legrandin, cred că soacra mea întîrzie cam mult aici, uitînd că vine să cineze la noi unchiul meu de Ch'nouville. Şi lui Cancan nu-i place să aştepte." N-am înţeles cine era Cancan, şi m-am gîndit că era poate vorba de un cîine. Iar cu verii de Ch'nouville, iată cum stau lucrurile. Odată cu trecerea anilor se micşorase şi plăcerea cu care tînăra marchiză le rostea numele în fejul acesta. Şi totuşi odinioară ea se hotărîse să se căsătorească tocmai pentru a gusta acea plăcere. în alte grupuri mondene, cînd se pomenea numele familiei Chenouville, se obişnuia (cel puţin de fiecare dată cînd particula nobiliară era precedată de un substantiv care se termina printr-o vocală, căci în cazul contrariu erai silit să te sprijini pe de, limba refuzînd să pronunţe madam'd' Ch'nonceaux) să se sacrifice e-ul mut din

particulă. Se spunea: ,,Domnul d’Chenouville." în familia Cambremer exista însă o tradiţie opusă, dar la fel de imperioasă. E-ul mut din Chenouville era suprimat în toate cazurile. Indiferent dacă era precedat de ,,vere" sau de ,,verişoară", numele era pronunţat totdeauna de ,,Ch’nouville" şi niciodată de Chenouyille. (Tatăl acestor Chenouville era numit ,,oncle", căci cei de la Feterne nu erau îndeajuns de rafinaţi ca sa

206

pronunţe ,,onk", cum ar fi făcut cei din familia Guermantes, al căror limbaj voit bizar, suprimînd consoanele şi naţionalizînd numele străine, era tot atît de greu de înţeles ca franceza veche sau ca un dialect modern.) Oricine intra în familia Cambremer căpăta pe dată, în privinţa pronunţiei Ch’nouville, un avertisment de care domnişoara Legrandin nu avusese nevoie. într-o zi, pe cînd se afla într-o vizită, auzind o fată spunînd: ,,Mătuşa mea d’Uzai", ,,unchiul meu de Rouan", ea nu recunoscuse pe dată numele ilustre, pe care le pronunţa

în mod obişnuit: Uzes şi Rohan; fusese cuprinsă de uimirea, stinghereala şi ruşinea cuiva care are în faţa lui, pe masă, un instrument de curînd inventat, a cărui folosinţă îi este necunoscută şi cu-care nu îndrăzneşte să înceapă a mînca. Dar în noaptea următoare şi a doua ii, ea repetase cu încîntare: „Mătuşa mea d'Uzai", cu suprimarea lui *s* final, suprimare care o uluise în ajun, dar a cărei necunoaştere i se părea acum vulgară, aşa încît atunci cînd o prietenă îi vorbise despre un bust al ducesei d'Uzes^ domnişoara Legrandin îi răspunsese morocănos şi arogant: „Ai putea cel puţin să pronunţi corect: doamna d'Uzai." Din acea clipă înţelesese că în virtutea transmutării materiilor consistente în elemente din ce în ce mai subtile, averea uriaşă şi atît de onorabil cîştigată pe care o deţinea de la tatăl ei, educaţia desăvîrşită pe care o primise, asiduitatea cu care se dusese la Sorbona, atît la cursurile lui Caro287, cît şi la cele ale lui Brunetiere288, sau la concertele Lamoureux289, totul urma să se volatilizeze, să-şi afle

deplina sublimare în plăcerea de a spune într-o bună zi: „mătuşa mea d’Uzai." Aceasta nu excludea din mintea ei ideea că va continua să-şi viziteze, cel puţin în primele luni după căsătorie, nu anumite prietene pe care le iubea şi pe care se resemnase să le sacrifice, ci altele, pe care nu le iubea şi cărora voia să le poată spune (de vreme ce de asta urma să se şi mărite): „Te voi prezenta mătuşii mele d’Uzai", şi, cînd văzu că această înrudire era prea greu de obţinut: „Te voi prezenta mătuşii mele de Ch’nouville" şi „te voi duce la cină la familia d’Uzai." Căsătoria cu domnul de Cambremer îi dăduse domnişoarei Legrandin prilejul să spună prima dintre aceste fraze, dar nu şi pe a doua, lumea pe care o recventau socrii ei nefiind cea presupusă de ea şi la care continua să viseze. De aceea, după ce-mi spusese cu privire la aint-Loup (folosind o expresie a lui Robert, căci dacă pentru a ^orbi cu ea eu mă exprimam ca Legrandin, printr-o sugestie ’nversă ea îmi răspundea în dialectul lui Robert, ignorînd de

altfel că acesta este luat de la Rachel), apropiind degetul cel mare de degetul arătător şi închizînd pe jumătate ochii, ca şi cum ar fi privit ceva nespus, de delicat pe care izbutise să-1 apuce: „Are o inteligenţă strălucită", îl lăudă cu atîta căldură, încît ai fi putut crede că e îndrăgostită de el (se spusese de altfel că odinioară, pe cînd se afla la Doncieres, Robert îi fusese amant), dar de fapt doar pentru ca eu să-i repet lui Robert acele cuvinte şi să ajungă la: „Eşti foarte prieten cu ducesa de Guermantes. Eu sînt suferindă, aproape nu ies din casă, şi ştiu că ducesa rămîne într-un cerc de prieteni aleşi cu grijă, ceea ce găsesc că-i un lucru foarte bun, de aceea o cunosc foarte puţin, dar ştiu că este o. femeie cu totul superioară." Ştiind că doamna de Cambremer abia dacă o cunoştea pe ducesă, şi pentru a nu-i -răni orgoliul, am alunecat peste acest subiect şi i-am răspuns marchizei că-1 cunoscusem mai ales pe fratele ei, domnul Legrandin, Cînd am rostit acest nume,

ea luă înfăţişarea evazivă pe care o luasem eu cînd îmi vorbise despre doamna de Guermantes.* Dar adăugîndu-i o expresie de nemulţumire, căci crezu că spusesem asta pentru a mă umili nu pe mine, ci pe ea. Era roasă de deznădejdea de a se fi născut în familia Legrandin? Iată cel puţin ce preti'ndeau surorile şi cumnatele soţului ei, nobile doamne de provincie care nu cunoşteau pe nimeni şi nu ştiau nimic, invidiau inteligenţa doamnei de Cambremer, instrucţia, averea ei, farmecele fizice pe care le avusese înainte de a cădea bolnavă. „Nu se gîndeşte la nimic altceva, şi asta o ucide", spuneau aceste răutăcioase doamne de îndată ce vorbeau despre doamna de Cambremer cu oricine, dar de preferinţă cu cineva care nu era nobil, fie, dacă acesta era îngîmfat şi prost, pentru a da şi mai mult preţ, prin această afirmare a ruşinii de a nu fi nobil, amabilităţii cu care ele îl onorau, fie, dacă era timid şi delicat şi îşi aplica acele cuvinte sieşi, pentru a gusta plăcerea ca, primindu-1 bine, să se poarte totodată insolent cu el.

Dar aceste doamne, care credeau că spun adevărul în privinţa cumnatei lor, se înşelau amarnic. Aceasta nu mai suferea că se trage din familia Legrandin, pentru simplul motiv că îşi uitase cu totul originea. Se simţi jignită cînd i-am amintit-o şi tăcu de parcă n-ar fi înţeles, socotind că nu e necesar să facă vreo precizare sau măcar să-mi confirme în vreun fel cuvintele.

„Nu rudele noastre sînt principala cauză ce ne scurtează vizita", îmi spuse doamna de Cambremer bătrîna, care era probabil mai blazată decît nora sa în privinţa plăcerii de a

spune: „Ch’nouville." „Dar ca să nu vă obosim cu prea multă lume, domnul de faţă, spuse ea arătînd către avocat, nu a îndrăznit să vină aici cu soţia şi cu fiul lui. Ei se plimbă pe plajă, aşteptîndu-ne, şi cred că au cam început să se plictisească." Am cerut sa mi se spună exact cum arată şi am alergat să-i caut. Femeia avea o

faţă rotundă ca anumite flori din familia renonculaceelor şi, lîngă un ochi, un mare semn vegetal. Şi cum generaţiile de oameni îşi păstrează caracteristicile precum o familie de plante, tot ca pe figura veştejită a mamei, acelaşi semn, care ar fi putut ajuta la clasificarea unei varietăţi de plante, se umfla sub ochiul fiului. Amabilitatea mea faţă de soţia şi de fiul său îl emoţiona pe avocat. El se arătă interesat de şederea mea la Balbec. „Cred că te simţi cam stingher aici, căci te afli aproape numai printre străini." Şi, în timp ce-mi vorbea, mă privea atent, căci, neplăcîndu-i străinii, deşi mulţi dintre ei îi erau clienţi, voia să se asigure ca nu eram ostil xenofobiei sale; dacă aş fi fost, ar fi bătut în retragere, spunîiid: „Fireşte, doamna X poate fi o femeie încîntătoare. E o chestiune de principiu." Cum nu aveam în acea vreme nici o părere despre străini, nu l-am dezaprobat, şi el se simţi pe un teren sigur. Mă invită chiar să vin într-o zi la el, la Paris, să-i văd colecţia de tablouri semnate de Le Sidaner, şi să aduc cu mine şi

familia Cambremer, cu care credea că sînt prieten intim. „O să te invit să vii cîrid îl voi avea oaspete şi pe Le Sidaner, îmi spuse, convins că nu voi mai trăi decît în aşteptarea acelei zile binecuvîntate. O să vezi ce om extraordinar este. Iar tablourile sale te vor încînta. Bineînţeles, eu nu pot rivaliza cu marii colecţionari, dar cred că posed cele mai multe dintre tablourile sale preferate. Venind de Ia Balbec, Vei fi cu atît mai interesat de ele, cu cît sînt marine, cel puţin în cea mai mare parte a lor29o." Soţia şi fiul cei înzestraţi cu caracteristici vegetale îi ascultau cu sfinţenie fiecare cuvînt. Simţeai că la Paris casa lor e un fel de templu consacrat lui Le Sidaner. Genul acesta de templu nu-i inutil. Cînd zeul are îndoieli asupra lui însuşi, el astupă cu uşurinţă asemenea fisuri prin mărturiile hotărîtoare ale unor fiinţe ce şi-au dăruit întreaga viaţă operei sale.

La un semn al nurorii, doamna de Cambremer se ridică şi îmi spuse: „De vreme ce nu vrei să te instalezi la Feterne, poate i vrei măcar să vii să iei masa cu noi în

cursul acestei săptămîni, mîine de exemplu?" Şi, pentru a mă hotărî, adăugă, Plină de bunăvoinţă: „îl vei *reîntîlni* pe contele de Cnsenoy"29i; pe care nu aveam cum să-1 reîntîlnesc, pentru

209

bunul motiv că nu-1 cunoşteam. Tocmar începea să mă ispitească şi cu alte propuneri cînd, dintr-o dată, se opri. Prim-prezidentul care, întorcîndu-se la hotel, aflase că ea este aici, o căutase pretutindeni cu mare viclenie, apoi o aşteptase şi, prefacîndu-se că o întîlneşte din întîmplare, venise să-i prezinte omagiile sale. Am înţeles că doamna de Cambremer nu ţinea să-] invite şi pe el la masă. El o cunoştea totuşi de mult mai multă vreme decît mine, fiind unul dintre obişnuiţii petrecerilor ce aveau loc dimineaţa la Feterne, pe care-i invidiasem atît de mult în timpul primei mele şederi la Balbec. Dar pentru oamenii din societatea înaltă vechimea unei relaţii nu înseamnă totul. Ei rezervă mai bucuros invitaţiile la masă noilor cunoştinţe, ce le

stîrnesc încă un fel de curiozitate, mai ales cînd sînt precedate de o prestigioasă şi caldă recomandare ca aceea a lui Saint-Loup. Doamna de Cambremer presupuse că prim-prezidentul nu auzise ce-mi spusese ea, dar, pentru a-şi potoli remuşcările, îi vorbi cu cea mai mare amabilitate. în revărsarea de soare ce îneca la orizont plaja aurie, de obicei invizibilă, de la Rivebelle, am desluşit, abia despărţite de luminosul azur, ieşind din apă, roze, argintii, imperceptibile, micuţele clopote din apropiere de Feterne care vesteau slujba-de seară. „Şi asta seamănă mult cu *Pelleas*, i-am spus doamnei de Cambremer-Legrandin. Ştiţi la ce scenă mă^gîndesc.

— Cred că da292"; dar în vocea şi pe chipul ei, care păreau lipsite de orice amintire, precum şi în surîsul ei vag, aerian, stăteau înscrise cuvintele: „N-am habar despre ce vorbeşti." Bătrîna doamnă, uimită că sunetul clopotelor ajungea pînă la noi, se ridică, gîndindu-se că s-a făcut tîrziu: „într-adevăr, am spus eu, de obicei, de la Balbec, nu vezi această plajă, şi nici nu auzi dangătul

clopotelor. Probabil că timpul s-a schimbat şi că zarea e de două ori mai largă. Dangătul acesta vă caută parcă şi văd ;ă vă sileşte să plecaţi; pentru dumneavoastră sună ca un fel de ;lopoţel care vesteşte ora cinei." Prim-prezidentul, deloc ;imtitor la clopote, privea pe furiş digul, deplîngînd pustietatea lin acea seară. ,,Eşti un adevărat poet, îmi spuse doamna de "ambremer. Te simt atît de sensibil, atît de artist; vino cu nine, îţi voi cînta din Chopin", adăugă ea, ridicîndu-şi mîinile ntr-un gest extatic şi rostind cuvintele cu o voce răguşită care lărea că mişcă pietricele. Urmă obişnuitul val de salivă, după are bătrîna doamnă îşi şterse instinctiv mustăcioara cu batista, ’rim-prezidentul îmi făcu fără să vrea un foarte mare serviciu pucînd-o pe marchiză de braţ pentru a *o*, conduce la trăsură, o

210

anumită doză de vulgaritate, de îndrăzneală şi de gust al ostentaţiei dictîndu-i o purtare pe care alţii nu şi-ar fi asumat-o poate, şi care nu displace în lumea

bună. De altfel, deprinsese acest obicei - şi încă de mulţi ani - mult mai bine decît mine. Binecuvîntîndu-1, n-am îndrăznit să-1 imit, şi am mers alături de doamna de Cambremer-Legrandin, care voi să vadă cartea pe care o ţineam în mînă. Se strîmbă cînd citi numele doamnei de Sevigne; şi, folosind un cuvînt pe care îl întîlnise în anumite ziare, dar care, rostit, pus la feminin şi aplicat unui scriitor din secolul al XVII-lea, suna bizar, mă întrebă: „O găseşti cu adevărat talentoasă293?" Marchiza îi dădu valetului adresa unei patiserii unde trebuia să se ducă înainte de a porni spre casă, pe drumul învăluit în praful ^roz al serii şi străjuit ici-colo de crupele falezelor albăstrii. II întrebă pe bătrînul ei vizitiu dacă unul din cai, care era cam friguros, stătuse la căldură, dacă pe celălalt nu-1 rănea potcoava. „O să-ţi scriu în legătură cu invitaţia mea, îmi spuse în şoaptă. Am văzut că discuţi despre literatură cu nora mea. Nu-i aşa că-i adorabilă?"-adăugă ea, deşi era departe de a o gîndi, dar căpătase obiceiul - pe care şi-1 menţinea din

bunătate - să spună asemenea cuvinte pentru ca să nu" se creadă că fiul ei se însurase pentru bani. „Şi apoi, adăugă ea, meslecînd parcă fiecare cuvînt cu entuziasm, este atît de arrrtissstă!" Apoi se urcă în trăsură şi, legănîndu-şi capul, înălţînd minerul umbrelei, porni din nou pe străzile Balbecului, încărcată cu podoabele sacerdoţiului ei ca un bătrîn episcop ce-şi vizitează credincioşii.

„Te-a invitat la masă", îmi spuse cu severitate prim-pre-zidentul după ce trăsura se îndepărtase, iar eu mă întorceam cu prietenele mele. „Ne-am cam răcit între noi. Găseşte că nu mă ocup îndeajuns de ea. Adevărul e că eu sînt >ca pîinea Iui Dumnezeu. Cînd cineva are nevoie de mine, răs.pund totdeauna: «Prezent!» Dar au vrut să pună gheara pe mine. Nu-mi convine", adăugă el cu o expresie ce se voia inteligentă şi ridicînd degetul precum cineva ce vrea să pună lucrurile fa punct, „şi nu permit asta. E un atentat la libertatea de care trebuie să mă bucur în vacanţă. Am

fost silit să spun: «Aşa nu mai merge!» Pari a fi în relaţii foarte bune cu ea, cînd o să ajungi Ia vîrsta mea, o să vezi că relaţiile în societatea înaltă nu înseamnă mare lucru, şi-ţi va părea rău că ai dat atîta importanţă unor asemenea fleacuri. Hai, vreau să mă plimb puţin înainte de cină. La revedere, copii", strigă el din răsputeri, de parcă s-ar fi aflat încă de pe acum la cincizeci de paşi depărtare.

211

După ce mi-am luat rămas bun de la Rosemonde şi de la Gisele294, ele văzură cu uimire că Albertine se oprise şi nu ne urma. „Ce faci, Albertine, ştii cît e ceasul? - întoarceţi-vă acasă, le răspunse ea pe un ton autoritar. Trebuie să vorbesc cu el", adăugă ea, arătînd către mine* cu un gest supus. Rosemonde şi Gisele mă priviră, pătrunse de un nou respect pentru mine. Mă bucuram simţind că, pentru o clipă cel puţin, în ochii celor două fete*eram pentru Albertine ceva mai important decît ora întoarcerii, decît prietenele ei, şi

puteam chiar să im cu ea secrete grave, pe care nu li le puteam destăinui. „Te vedem în seara asta?

- Nu ştiu, depinde de el. în orice caz, pe nîine.

- Să urcăm în camera mea", i-am spus după ce Drietenele ei plecaseră. Am luat ascensorul; în faţa liftierului, ăcu. Obiceiul de a fi siliţi să recurgă la observaţia personală şi a deducţie pentru a cunoaşte micile întîmplări din viaţa ;tăpînilor, a acelor oameni ciudaţi ce stau de vofbă între ei şi iu le vorbesc lor, dezvoltă la „slujbaşi" (cum îi numea liftierul)e servitori) q mai mare putere de divinaţie decît o au ,patronii." Orgaţiele se atrofiază sau, devin mai puternice sau nai subtile, după cum sporeşte sau scade nevoia pe care o ivem de ele. De cînd există căi ferate, necesitatea de a nu >ierde trenul ne-a învăţat să ţineam seama de minute, în timp e Ia vechii romani, care aveau nu numai o astronomie mai umară, dar şi o viaţă mai puţin grăbită,, abia dacă exista loţiunea de minut sau chiar cea de oră fixă. **Liftiera)** aşadar nţelesese şi

îşi.propunea să le povestească celorlalţi servitori că Ubertine şi cu mine eram foarte adînciţi în gîndurile noastre.)ar el ne vorbea întruna, fiind lipsit de tact. Totuşi, vedeam um i se zugrăveşte pe faţă - înlocuind impresia obişnuită pe are mi-o lăsa, de prietenie şi de bucurie că mă duce cu ascen-orul - o expresie de deprimare şi de extraordinară nelinişte, a ărei cauză o ignoram. Pentru a încerca să-1 scot din acea stare, i deşi eram foarte preocupat de Albertine, i-am spus că oamna care tocmai plecase se numeşte marchiza de !ambremer şi nu de Camembert. La etajul prin faţa căruia eceam atunci, am văzut o cameristă îngrozitor de urîtă, ce urta un sul pentm căpătîiul patului şi care mă salută cu mult ;spect, nădăjduind că la plecare îi voi da un bacşiş. Aş fi’vrut i ştiu dacă era cea pe care o dorisem atît de mult în seara rimei mele veniri Ia Balbec,dar n-am putut fi niciodată gur295. Liftierul îmi jură, cu sinceritatea celor mai mulţi dintre îartorii mincinoşi, dar păstrîndu-şi înfăţişarea deznădăjduită,

că marchiza îi ceruse să-i anunţe venirea sub numele de Camembert. Şi, la drept vorbind, era foarte firesc ca el să fi auzit un nume pe care-1 cunoştea dinainte. Apoi, avînd cu privire la nobleţea şi la natura numelor ce alcătuiesc titlurile aristocratice noţiunile foarte vagi care sînt şi cele ale multor oameni ce nu sînt liftieri, numele de Camembert îi **păruse** cu atît mai verosimil cu cît, această brînză fiind cunoscută de toată lumea, nu era de mirare ca un titlu de marchiză să se fi întemeiat pe o reputaţie atît de glorioasă, dacă nu cumva chiar acel titlu făcuse faima brînzei. Totuşi, cum vedea că eu nu voiam să par a mă fi înşelat şi cum ştia că stăpînilor le place să li se dea ascultare pînă şi cînd e vorba de cele mai năstruşnipe capricii şi să le fie acceptate pînă şi minciunile cele mai sfruntate, îmi făgădui, ca un bun servitor ce era, că va spune de acum înainte Cambremer. E adevărat că nici un negustor din oraş şi nici un ţăran din împrejurimi, unde numele şi

persoana celor din familia Cambremer erau foarte bine cunoscute, n-ar fi putut face vreodată greşeala liftierului. Dar personalul de la „Grand-Hotel din Balbec" nu era nicidecum recrutat de la faţa locului. El venea în linie dreaptă, dimpreună cu tot materialul, de la Biarritz, Nisa şi Monte-Carlo, o parte fiind îndreptată către Deauville, o alta către Dinard, iar o a treia fiind rezervată Balbecului.

Durerea neliniştită a liftierului spori însă. I se întîmplase neîndoielnic vreo nenorocire, căci altminteri nu ar fi uitat să-mi arate, prin obişnuitele lui surîsuri, cît îmi este de devotat. Poate că fusese „concediat." Mi-am făgăduit ca în acest caz să încerc să obţin rămînerea lui în slujbă, căci directorul hotelului îmi promisese că va fi de acord cu tot ce voi decide în privinţa personalului său. „Puteţi face tot ce vreţi, sînt de acord încă de pe acum să-mi schimb şi eu hotărîrea." Dar dintr-o dată, abia după ce ieşisem din ascensor, am înţeles nefericirea, înfăţişarea înspăimîntată a liftierului.

Fiindcă Âlbertine era lîngă mine, nu-i dădusem francul pe care i-1 dăruiam de obicei cînd urcam cu liftul. Şi imbecilul, în loc să înţeleagă că nu-i dădusem bacşişul pentru că mai era cineva de faţă* începuse să se teamă ca nu i-1 voi mai da niciodată. îşi închipuia că eram „pe geantă" (cum ar fi spus ducele de Guermantes), şi presupunerea asta nu-i stîrnea nici urmă de milă pentru mine, ci doar o teribilă decepţie egoistă. Mi-am spus atunci că mama nu avea dreptate cind mă certa că nu îndrăzneam să nu dau într-o zi suma exagerată, dar aşteptată cu mare nerăbdare, pe care o dădusem

I

213

în ajun. Dar şi semnificaţia pe care o atribuisem pînă atunci, şi cu toată certitudinea, obişnuitei expresii de bucurie a liftierului, expresie în care vedeam un semn de prietenie şi devotament, îmi păru mai puţin sigură. Văzîndu-1 pe liftier gata să se arunce, în disperarea-i, de la etajul cinci, mă întrebam dacă, inversîndu-se condiţia

noastră socială, _spre exemplu în urma unei revoluţii, liftierul, devenit burghez, în loc să manevreze cu amabilitate pentru mine ascensorul, nu m-ar fi aruncat din el296, şi dacă în anumite clase populare duplicitatea nu este chiar mai mare decît în înalta societate unde, fără îndoială, în absenţa noastră se spun despre noi multe lucruri neplăcute, dar, dacă am fi nefericiţi, purtarea faţă de noi nu ar fi jignitoare.

Nu putem totuşi spune ca liftierul era omul cel mai interesat din Grand-Hotel. Din acest punct de vedere, personalul se împărţea în două categorii: pe de o parte, cei care ştiau să facă o deosebire corectă între clienţi, fiind mai sensibili la bacşişul moderat al unui bătrîn nobil (ce le putea procura o scutire pentru cele 28 de zile, recomandîndu-i generalului de Beautreillis297), decît la risipa nebunească a vreunui bogătaş extravagant, ce arăta prin gestul lui o necunoaştere a bunelor purtări pe care doar în faţa lui ei o nume"au bunătate. Pe de altă parte, cei pentru care nobleţea,

inteligenţa, celebritatea, situaţia socială, bunele maniere nu însemnau nimic, importantă fiind doar averea. Pentru aceştia nu exista decît o singură ierarhie: cea a banilor pe care îi ai, sau mai curînd cea a banilor pe care îi dai. Poate că Aime însuşi, deşi pretinzînd, pentru că slujise în-numeroase hoteluri, că posedă o mare ştiinţă mondenă, aparţinea acestei categorii. Dar el dădea acestui gen de apreciere o nuanţă socială şi care vădea o bună cunoaştere a familiilor nobile, spunînd despre prinţesa de Luxembourg, de exemplu: „Are multe parale?" (semnul de întrebare fiind pus spre a se informa, sau spre a controla o dată pentru totdeauna informaţiile pe care le avea, înainte de a-i procura unui client un bucătar şef pentru Paris, sau de a-i rezerva o masă pe stînga, la intrare, cu vedere spre mare, la Balbec). Totuşi, deşi interesat, el nu şi-ar fi dezvăluit simţămintele cu prosteasca deznădejde a liftierului. De altfel, naivitatea acestuia simplifica poate lucrurile. Comoditatea unui mare hotel, a unei case cum era

odinioară cea unde lucra Rachel, constă în faptul că, pe faţa, pînă atunci îngheţată, a unui slujbaş sau a unei femei, vederea unei bancnote de o sută de franci, şi cu atît mai mult a uneia de o mie de franci, chiar

214

dată altuia, naşte un surîs şi cele mai atrăgătoare oferte. Dimpotrivă, în politică, în relaţiile dintre un amant şi o amantă, între bani şi docilitate se interpun prea multe lucruri. Atît de multe, încît chiar şi cei pe al căror chip banii iscă în cele din urmă un surîs, sînt adeseori incapabili să urmărească procesul lăuntric care le înlănţuie şi se cred, ba chiar şi sînt mai delicaţi. Şi apoi asta scuteşte conversaţia de grosolănia unor fraze ca: „Ştiu ce-mi rămîne de făcut, mîine mă veţi găsi la morgă." De aceea în societatea aleasă întîlneşti puţini romancieri, puţini poeţi, puţine astfel de făpturi sublime care-pronunţă tocmai acele cuvinte ce nu trebuie niciodată rostite. De îndată ce-am rămas singur pe coridor, Albertine îmi spuse: „Ce ai împotriva mea?"

Severitatea cu care mă purtasem faţă de ea mă chinuise oare mai mult pe mine însumi? Nu era oare din partea-mi decît o viclenie inconştientă ce-şi propunea să trezească în prietena mea o atitudine de teamă şi de supunere ce-mi va îngădui să-i pun întrebări şi poate să aflu care dintre cele două ipoteze pe care le formulam de multă.vreme cu privire la ea era cea adevărată? Oricum, cînd i-am auzit întrebarea, m-am simţit dintr-o dată fericit, asemenea cuiva ce-şi atinge scopul la care năzuise multă vreme. înainte de a-i răspunde, am condus-o pînă la uşa mea. Cînd am deschis-o, se revărsă spre noi lumina roz ce umplea camera şi preschimba muselina albă a perdelelor trase peste întunericul nopţii, într-o mătase groasă şi trandafirie. M-am dus pînă~ la fereastră; pescăruşii se odihneau din nou pe valuri; dar acum erau roz. I-am spus asta Albertinei: „Nu schimba vorba, îmi zise ea, fii sincer aşa cum sînt şi eu." Am minţit. I-am spus că trebuie mai întîi să-mi asculte mărturisirea, căci voiam să-i vorbesc de marea şi

pătimaşa iubire pe care o simţeam de cîtva timp pentru Andree, şi am făcut asta cu o simplitate şi cu o sinceritate vrednice de un mare actor, dar pe care nu le ai în viaţă decît atunci cînd doar te prefaci că iubeşti. Reluînd minciuna pe care o folosisem şi faţă de Gilberte înaintea primei mele şederi la Balbec29^ dar modificînd-o, ara lăsat-o să înţeleagă, ca să mă creadă şi mai mult acum, cînd îi spuneam că nu o mai iubesc, că odinioară aproape că mă îndrăgostisem de ea, dar că trecuse prea mult timp de atunci, că nu mai era pentru mine decît o bună prietenă şi că, dacă aş fi vrut chiar, nu mi-ar mai fi fost cu putinţă să am faţă de ea simţăminte mai arzătoare. De altfel, insistînd astfel asupra indiferenţei mele, nu făceam - din cauza unei anume împrejurări şi în vederea unui anume scop - decît

215

sa pun şi mai mult în evidenţă, să accentuez cu şi mai multă forţă, ritmul binar pe care-1 adoptă iubirea în cazul tuturor celor ce se îndoiesc atît de mult de ei înşişi

încît nu mai cred că o femeie va putea vreodată să-i iubească şi, de asemenea, că ei înşişi ar putea-o iubi cu adevărat. Ei se cunosc îndeajuns pentru a şti că, alături de femeile cele mai diferite, nutreau aceleaşi speranţe, aveau aceleaşi nelinişti, inventau aceleaşi romane, rosteau aceleaşi cuvinte, şi a-şi da astfel seama că sentimentele şi faptele lor nu sînt într-un raport strîns şi necesar cu femeia iubită, ci trec alături de ea, o stropesc, o împresoară, precum fluxul care se aruncă de-a lungul stîncilor, iar sentimentul propriei lor instabilităţi le sporeşte încă şi mai mult neîncrederea, făcîndu-i să-şi spună că acea femeie - de care ar vrea atît de mult să fie iubiţi - nu-i iubeşte. De ce să fi vrut hazardul, de vreme ce ea nu-i decît un simplu accident ivit în faţa ţîşnirii dorinţelor noastre, ca noi înşine să fim scopul dorinţelor ei? De aceea, deşi simţim nevoia să-i dăruim toate aceste sentimente, atît de diferite de sentimentele pur şi simplu omeneşti pe care ni le inspiră aproapele nostru, toate aceste sentimente atît de speciale, adică

sentimentele stîmite de iubire, după ce am făcut un pas înainte, mărturisindu-i celei pe care o iubim dragostea noastră, precum şi speranţele noastre, pe dată, temîndu-ne că nu-i sîntem pe plac, simţind totodată că limbajul folosit de noi nu a fost anume alcătuit pentru ea; căci ne-a slujit şi ne va sluji şi peintru altele, că dacă ea nu ne iubeşte, nu poate sa ne înţeleagă şi, în acest caz, i-am vorbit cu lipsa de gust, cu impu-doarea pedantului ce le spune unor ignoranţi fraze subtile ce nu sînt făcute pentru ei, această teamă, această ruşine aduc după ele un contra-ritm, refluxul, nevoia, fie şi după ce am dat mai întîi îndărăt, retrăgînd în mare grabă simpatia pe care i-o mărturisisem, de a relua ofensiva şi de axcîştiga preţuirea, poziţia dominantă; ritmul dublu este perceptibil în diferitele perioade ale uneia şi aceleiaşi iubiri, în toate perioadele corespunzătoare ale unor iubiri similare, la toate fiinţele care mai curînd se analizează decît au o mare încredere în ele însele. Acest ritm era totuşi mai accentuat ca de obicei în cuvintele pe

care i le spuneam Albertinei, şi asta pentru că el îmi îngăduia să trec mai repede şi mai energic la ritmul opus, cel pe care urma să-1 scandeze iubirea mea.

Ca şi cum Albertine ar fi trebuit să creadă cu greu cele ce-i spuneam despre neputinţa mea de a o iubi din nou după atîta vreme, justificam ceea ce eu numeam o bizarerie a firii mele,

216

prin exemple legate de persoane pe care, din vina lor sau a mea, neiubindu-le la timpul potrivit, nu putusem să-le mai iubesc după aceea, în ciuda dorinţei mele. Astfel păream că mă scuz faţă de ea, ca de o impoliteţe, de această incapacitate de a o iubi din nou, şi totodată că încerc s-o fac să înţeleagă motivele psihologice ale purtării mele, ca şi cum ele mi-ar fi aparţinut numai mie. Dar explicîndu-mă astfel, dezvoltînd cazul Gilbertei, cînd fusese adevărat ceea ce era atît de mincinos în cazul Albertinei, confeream

afirmaţiilor mele un caracter cu atît mai plauzibil. Simţind că Aibertine preţuia ceea ce ea credea a fi modul meu de a „vorbi deschis" şi că ea recunoştea în' deducţiile mele o evidenţă luminoasă, m-am scuzat pentru mărturisirea mea, zicîndu-i că ştiam că oamenilor nu le place niciodată să li se spună adevărul şi că acest adevăr îi părea, desigur, de neînţeles. Ea îmi mulţumi, dimpotrivă, pentru sinceritatea mea şi adăugă că, mai mult chiar, înţelegea foarte bine o stare de spirit atît de des întîlnită şi atît de firească.

După această mărturisire cu privire la o iubire imaginară pentru Andree şi la indiferenţa faţă de Aibertine însăşi, mărturisire ce - m-am grăbit eu să spun ca din întîmplare şi doar din politeţe, spre a o face să pară cu totul sinceră şi neexagerată -nu trebuia înţeleasă chiar ca atare, am putut, în sfîrşit, fără să mă mai tem că Aibertine va bănui că o iubesc, să-i vorbesc cu o blîndeţe pe care mi-o refuzam de multă vreme şi care-mi păru minunată. Aproape că o mîngîiam pe cea

care-mi era confidentă; vorbindu-i despre iubirea mea pentru prietena ei, ochii mi se umpleau de lacrimi. Dar ajungînd acolo unde voiam, i-am spus în sfîrşit că ea ştie ce-i iubirea, ce sînt sus-ceptibilităţilcşi suferinţele ei, şi că, poate, ca veche prietenă ce-mi este, va binevoi să-mi aline nefericirea uriaşă pe care mi-o pricinuia, nu direct, de vreme ce nu pe ea o iubeam, dacă puteam îndrăzni să i-o mai spun o dată fără să o jignesc, ci indirect, căci mă atingea în iubirea mea pentru Andree: M-am întrerupt pentru a privi şi a-i arăta Albertinei o pasăre mare, singuratică şi grăbită ce, departe de noi," biciuind aerul cu bătaia ritmată a aripilor, trecea în zbor rapid deasupra plajei stropite cu răsfrîngeri ce semănau cu bucăţele de hîrtie roşie şi o străbătea în toată lungimea, fără să-şi încetinească zborul, cu aceeaşi concentrată atenţie, fără să-şi schimbe întru nimic drumul, ca un trimis ce poartă departe o veste grabnică şi de o rnare importanţă. „Ea merge de-a dreptul la ţintă! îmi zise Aibertine pe un ton de reproş. - îmi spui asta

pentru că nu ştii

217

ce aş fi \ rut să-ţi spun eu. Dar mi-e atît de greu, încît prefer să renunţ; stnt sigur că o sa te superi; şi atunci vom ajunge doar la un singur rezultat: nu voi fi mai fericit cu cea pe care o iubesc şi îmi voi fi pierdut şi b bună prietenă.

- Dar îţi jur că n-o să mă supăr." Părea atît de blîndă, atît de tristă şi de supusa, aşteptîndu-şi parca de la mine fericirea, încît cu greu mă stăpîneam să nu sărut - aproape cu plăcerea cu care aş fi sărutat-o pe mama - chipul acesta nou ce nu mai oferea expresia vioaie, cu pudice roşeli, a unei pisici năstruşnice şi perverse, cu botişorul roz înălţat în aer, ci care părea a fi, în deplina-i şi copleşitoarea-i tristeţe, topit, curgînd în dîre groase, prelingîndu-se, într-o mare de bunătate. Făcînd abstracţie de -iubirea mea, ca de o nebunie cronică fără nici o legătură cu Albertine, punîndu-mă în locul ei, mă înduioşam în faţa acestei fete minunate, obişnuită cu

purtări amabile şi loiale, şi pe care bunul prieten pe care ea putuse să-1 vadă în mine o supunea de multe săptămîni unor persecuţii ce ajunseseră în sfîrşit la punctul lor culminant. Simţeam faţă de Albertine această milă profundă, care ar fi fost mai superficială dacă nu aş fi iubit-o, pentru că mă situam dintr-un punct de vedere pur omenesc, exterior amîndurora şi unde iubirea mea geloasă dispărea. De altfel, în această oscilaţie ritmată care merge de la declaraţia de iubire la-ceartă (mişcarea cea mai sigură, cea mai eficace, dar şi cea mai primejdioasă pentru a crea, prin mişcări opuse şi succesive, un nod care să nu se mai desfacă şi care să ne lege solid de o persoană), în sînul mişcării de retragere ce constituie unul din cele două elemente ale ritmului, la ce bun să mai desluşim refluxurile milei omeneşti, care, opuse iubirii, deşi avînd poate inconştient aceeaşi cauză, produc oricum aceleaşi efecte? Amintindu-ne mai tîrziu tot ce am făcut pentru o femeie, ne dăm adeseori seama că faptele inspirate de

dorinţa de a arăta că iubim, de a ne face iubiţi, de a-i cîştiga favorurile, nu ocupă un loc mai mare decît cele datorate nevoii omeneşti de a ne răscumpăra greşelile faţa de fiinţa pe care o iubim, dintr-o simplă datorie morală, ca şi cum nu am iubi-o. „Dar ce-am făcut?" mă întrebă Albertine. Cineva ciocăni la uşă; era liftierul; mătuşa Albertinei, care trecea cu trăsura prin faţa hotelului, se oprise să vadă dacă nepoata ei nu era aici, spre a o duce acasă. Albertine îi transmise că nu poate coborî, că o roagă să cineze fără să o mai aştepte, că nu ştie la ce oră se va întoarce. „Dar mătuşa ta se va supăra!

-Nicidecum! Mă va înţelege foarte bine." Astfel - cel puţin în

218

acel moment, care nu se va mai reproduce poate niciodată -, tinînd seama de împrejurări, o’discuţie cu mine era pentru Âlbertine un lucru de o importanţă atît de evidentă, încît trecea înaintea oricărui altuia, şi căruia

- gîndindu-se fără îndoială instinctiv la o jurisprudenţă familială, amintindu-şi cutare împrejurări cînd, cariera domnului Bontemps fiind în joc, o călătorie părea un lucru de la sine înţeles - prietena mea nu se îndoia că mătuşa ei va găsi de asemenea cît se poate de firesc ca nepoata să-i sacrifice ora cinei. Acea oră îndepărtată pe care o petrecea fără mine, cu ai săi, Âlbertine, făcînd-o să alunece pînă la mine, mi-o"dăruia; puteam să o folosesc după voie. Am îndrăznit în cele din urmă să-i spun cele ce mi se povestiseră despre viaţa pe care o ducea şi că, în ciuda dezgustului profund pe care mi-1 inspirau femeile atinse de acelaşi viciu, rămăsesem indiferent pînă cînd aflasem numele complicei sale; ştiind cît o iubesc pe Andree, putea să înţeleagă fără greutate ce durere simţisem. Ar fi fost poate mai abil să-i spun că-mi fuseseră citate şi numele altor femei, dar care îmi erau indiferente. Brusca şi teribila revelaţie pe care mi-o făcuse Cottard intrase însă în mine spre a mă sfîşia, ca atare, întreagă, numai ea. Şi tot aşa cum înainte

nu aş fi ajuns niciodată prin mine însumi la ideea că Âlbertine o iubea pe Andree, sau că măcar ar fi putut să o mîngîie sau să se lase mîngîiată de ea, dacă doctorul Cottard nu mi-ar fi atras atenţia asupra felului cum valsau, tot astfel nu ştiusem să trec de la această idee, la aceea, pentru mine atît de diferită, că Âlbertine ar putea avea şi cu alte femei decît Andree relaţii ce nu ar fi avut nici măcar scuza unei prietenii. înainte chiar de a-mi jura că nu-i adevărat, Âlbertine manifestă, ca orice persoană care află că s-a vorbit astfel despre ea, o teribilă mînie şi tristeţe, iar faţă de calomniatorul necunoscut, furioasa curiozitate de a şti cine este şi dorinţa de a fi confruntată cu el, pentru a-i putea dovedi că minte. Dar mă asigură că pe mine nu era supărată. „Dacă ar fi fost adevărat, ţi-aş fi spus. Şi lui Andree şi mie ne e la fel de scîrbă de asemenea lucruri. La vîrsta noastră, am avut timp să vedem femei cu părul tăiat scurt, care arată ca bărbaţii şi se poartă cum spui, şi nimic nu ne revoltă mai mult." Âlbertine făcea doar o

afirmaţie, o afirmaţie peremptorie şi care nu se sprijinea pe nici o dovadă. Dar tocmai asta putea să mă liniştească cel mai bine, gelozia apartinînd acelei familii de îndoieli bolnăvicioase pe care le înlătură o afirmaţie energică şi nu una verosimilă. De altfel, iubirea se caracterizează prin aceea că ne face să fim mai

neîncrezători şi totodată mai creduli, să bănuim, mai repede decît’despre o altă femeie, că femeia pe care o iubim ne înşală, şi să o credem mai lesne cînd neagă învinuirile pe care i le aducem. Trebuie să iubeşti pentru a fi frămîntat de gîndul că nu toate femeile sînt cinstite, altfel spus pentru a afla asta, şi trebuie de asemenea să iubeşti pentru a dori să fie, adică **pentru** a te asigura că asemenea femei există. Este omenesc să cauţi durerea şi să te eliberezi de ea pe dată. Propoziţiile care sînt capabile să ne uşureze suferinţa ne par repede adevărate, căci nu facem prea multe nazuri în faţa unui calmant eficient. Şi a’poi, oricît de multiplă ar fi fiinţa pe care o

iubim, ea poate oricum să ne înfăţişeze două personalităţi esenţiale, în funcţie de care ne apare ca fiind a noastră sau ca îndreptîndu-şi dorinţele altundeva decît către noi. Prima dintre aceste personalităţi posedă puterea particulară care ne împiedică să credem în realitatea celei de-a doua, secretul specific de a potoli suferinţele pricinuite de ultima. Fiinţa iubită este rînd pe rînd boala şi leacul care vindecă sau agravează boala. Fără îndoială, fusesem de multă vreme pregătit, prin puterea pe care exemplul lui Swann o exercita asupra imaginaţiei mele şi a facultăţii mele de a fi emoţionat, să cred adevărat lucrul de care mă temeam şi nu pe cel pe care mi l-aş fi dorit. De aceea liniştea pe care mi-o aduseseră afirmaţiile Albertinei fu ameninţată timp de o clipă, căci mi-am amintit povestea Odettei. Dar mi-am spus că deşi era corect să mă gîndesc la rău nu numai cînd, pentru a înţelege suferinţele lui Swann, încercasem să mă pun în locul acestuia, ci şi acum, cînd era vorba de mine însumi şi căutam adevărul de parcă ar fi fost

vorba de un altul, nu trebuia totuşi ca, din cruzime faţă de mine, soldat care alege nu postul unde poate fi cel mai folositor, ci acela unde se află în cea mai mare primejdie, să ajung a face greşeala de a considera o bănuială drept mai adevărată decît celelalte, doar pentru că era cea mai dureroasă. Oare nu se deschidea un abis între Albertine, fată născută într-o destul de bună familie burgheză, si Odette, cocotă vîndută de maică-sa încă de pe vremea cînd era o copilă? Spusele uneia nu puteau fi comparate cu spusele celeilalte. De altfel, Albertine nu avea în nici o privinţă interesul de a mă minţi, cum era cazul Odettei în raport cu Swann. Ba chiar ,Odette îi mărturisise acestuia ceea ce Albertine negase. Aş fi săvîrşit deci o greşeală de judecată tot atît de gravă - deşi inversă - ca aceea care m-ar fi înclinat către o ipoteză doar pentru că aceasta m-ar fi făcut să sufăr mai puţin

220

decît celelalte, neţinînd seama de diferenţele dintre

aceste două situaţii, şi reconstituind viaţa reală a prietenei mele doar după ceea ce aflasem despre viaţa Odettei. Aveam în faţa mea o nouă Albertine, întrevăzută, e adevărat, de mai multe ori şi pînă acum, către sfîrşitul primei mele şederi la Balbec, sinceră, bună, o Albertine care, pentru că mă iubea, îmi iertase bănuielile şi încerca să le risipească. M-a silit să mă aşez alături , pe pat. I-am mulţumit pentru cele ce-mi spusese, am asigurat-o că ne împăcasem şi că nu voi mai fi niciodată brutal cu ea. I-am spus Albertinei că ar trebui totuşi să se întoarcă acasă pentru cină. Mă întrebă dacă nu mă simţeam bine aşa cum eram. Şi atrăgîndu-mi capul pentru a mă mîngîia într-un fel cu totul nou şi pe care-1 datoram poate împăcării noastre, îşi trecu uşor limba peste buzele mele, încercînd să le întredeschidă. La început, mi-am ţinut buzele strînse. ,,Eşti un rău!" îmi spuse.

Ar fi trebuit să plec în acea seară fără să o mai revăd vreodată. Presimţeam încă de pe atunci că într-o

iubire neîmpărtăşită - altfel spus în iubire, căci există .fiinţe care nu cunosc iubirea împărtăşită - poţi gusta doar acel simulacru de fericire ce-mi era dat într-una din acele clipe unice în care bunătatea unei femei, sau capriciul ei, sau hazardul, pun pe dorinţele noastre, într-o desăvîrşită coincidenţă, aceleaşi cuvinte, aceleaşi fapte pe care ni le-ar fi dăruit dacă am fi fost cu adevărat iubiţi. înţelept ar fi fost să privesc cu multă curiozitate, să posed cu delicii această părticică de fericire în lipsa Căreia aş fi murit fără să bănuiesc ce poate fi ea pentru inimi mai puţin pretenţioase sau mai favorizate; să presupun că ea făcea parte dintr-o fericite vastă şi durabilă, ce-mi apărea mie doar din acest unghi; şi pentru ca ziua de mîine să nu dezmintă acest simulacru, să nu încerc a cere încă o favoare după cea care nu fusese datorată decît artificiului unui minut excepţional. Ar fi trebuit să părăsesc Balbecul, să mă închid în singurătate, să rămîn aici în armonie cu ultimele vibraţii ale vocii căreia Ştiusem timp de o clipă să-i smulg

melodia iubirii, şi căreia să nu-i mai cer nimic altceva decît să nu mi se mai adreseze; de teamă ca printr-un nou cuvînt, ce nu ar fi putut fi decît diferit, să nu-mi rănească prin vreo disonanţă tăcerea sensibilă unde, parcă datorită unei pedale, ar fi putut supravieţui multă vreme to mine tonalitatea fericirii.

Liniştit de explicaţia mea cu Albertine, am început să trăiesc iar mai mult în "preajma mamei. îi plăcea să-mi vorbească încetişor despre vremea cînd bunica era mai tînără.

221

Ternîndu-se să nu-mi reproşez tristeţea prin care putusem întuneca sfîrşitul acelei vieţi, se întorcea la anii cînd primele mele studii îi prilejuiseră bunicii o mulţumire de care nu mi se pomenise niciodată pînă acum. Vorbeam din nou despre Combray. Mama îmi spuse că acolo cel puţin citeam şi că la Balbec ar trebui să fac acelaşi lucru, dacă tot nu munceam. I-am răspuns că, pentru a mă înconjura de amintirile legate de

Combray şi de frumoasele farfurii pictate, mi-ar plăcea să recitesc *O mie şi una de nopţi*. *Ca* odinioară la Combray, cînd îmi dăruia cărţi de ziua mea, mama, pentru a-mi face o surpriză, comandă pe ascuns atît *O mie şi una de nopţi* de Galland299, cît şi *O mie de nopţi şi o noapte* de Mardrus300. Dar după ce aruncă o privire pe cele două traduceri, mama ar fi vrut să rămînă la cea a lui Galland, temîndu-se totuşi să nu mă influenţeze din cauza respectului ei faţă de libertatea intelectuală, din teama de a interveni cu stîngăcie. în viaţa gîndirii mele şi din sentimentul că, fiind femeie, pe de o parte era lipsită, credea ea, de competenţă literară, iar pe de altă parte nu trebuia să judece lecturile unuitînăr în funcţie de ceea ce o şoca pe ea., Citind la nimereală anumite poveşti, fusese revoltată de imoralitatea subiectului şi de exprimarea deocheată. Dar mai ales, păstrînd cu grijă ca pe nişte relicve, nu numai broşa, umbrela, manteluţa, cartea ce cuprindea *Scrisorile* doamnei de Sevigne, deprinderile de gîndire şi de limbaj ale mamei sale,

căutînd să ghicească cu orice prilej care ar fi fost părerea acesteia, mama era sigură că bunica ar fi condamnat cartea lui Mardrus. Ea îşi amintea că la Combray, în timp ce, înainte de a porni într-o plimbare către Meseglise, îl citeam pe Augustin Thierry301, bunica, mulţumită de lecturile mele, de plimbările mele, era totuşi indignată văzînd cum cel al cărui nume rămînea legat de emistihul: „Apoi domneşte Meroveu" este pomenit sub numele de Merowig, şi refuza să spună Carolingieni în loc de Carlovingieni, rostire căreia ea îi rămînea credincioasă. îi povestisem ce gîndise bunica despre numele greceşti pe care Bloch, după modelul lui Leconte de Lisle, le dădea zeilor lui Homer, mergînd chiar, pentru lucrurile cele mai simple, pînă la a-şi face o datorie religioasă, sinonimă, credea el, cu talentul literar, din a adopta ortografia grecească. Trebuind, de exemplu, să spună într-o’scrisoare că vinul care se bea în casa lui era un adevărat nectar, el scria un adevărat nektar, cu un *k*, ceea ce îi permitea să fie sarcastic la

auzul numelui lui Lamartine. Or, dacă o *Odisee* din care

222

lipseau numele lui Ulise şi al Minervei nu mai era pentru bunica *Odiseea,* ce ar fi spus ea văzînd chiar pe copertă titlul deformat al preaiubitelor sale *O mie şi una de nopţi,* şi nemairegăsind, transcrise întocmai cum se deprinsese dintot-deauna să le rostească, numele nemuritor familiare de ■ Şeherazada, de Dinarzada, într-o carte unde fermecătorul Calif si puternicele Genii, dezbotezaţi - dacă îndrăznim să folosim acest cuvînt pentru nişte poveşti musulmane - ei înşişi, abia daca mai puteau fi recunoscuţi sub numele de „Kalifat" şi de „Gennis"? Totuşi, mama îmi dădu cele două cărţi, iar eu i-am spus că le voi citi în zilele cînd voi fi prea obosit ca să mă plimb.

Asemenea zile nu erau de altminteri foarte numeroase. Ne duceam să luăm o gustare, ca odinioară, „în grup", Albertine, prietenele ei şi cu mine, pe faleză sau la ferma Mărie--Antoinette. Dar uneori Albertine

îmi dăruia o mare plăcere. Ea îmi spunea: ,,Astăzi vreau să fiu singură cu tine, ne-am simţi mai bine dacă ne-am vedea numai noi doi." Atunci spunea "că are treabă, că de altfel nu are de dat socoteală nimănui, şi pentru ca prietenele ei, dacă mergeau totuşi, fără noi, să se plimbe şi să mănînce la iarbă verde, să nu ne poată întîlni, ne duceam ca "doi amanţi, singuri, la Bagatelle sau la Croix d'Heulan, în timp ce restul grupului, care nu s-ar fi gîndit niciodată să ne caute acolo, unde nu venea niciodată, rămînea ore întregi, în speranţa că vom sosi şi noi, la ferma Marie-Antoinette. îmi amintesc cît de cald era în acele zile şi cum, de pe frunţile slugilor de la fermă, ce munceau în arşiţă, cădeau picături de sudoare, verticale, intermitente, precum picăturile de apă dintr-un rezervor, şi alternînd cu căderea fructelor coapte care se desprindeau din copacii din ,,ogrăzile" învecinate; acele clipe toride au rămas pentru mine, încă pînă azi, încărcate de misterul femeii ascunse, partea cea mai consistentă a oricărei iubiri ce mi se înfăţişează. Pentru

a cunoaşte o femeie despre care mi se vorbeşte şi la care nu m-aş fi gîndit altminteri nicicum, îmi schimb toate întîlnirile din cursul săptămînii, dacă-i o săptămînă cu o asemenea vreme şi dacă trebuie să ne vedem în vreo fermă izolată. Deşi ştiu că acel gen de vreme şi de întîlnire nu-i aparţin, ele sînt momeala, totuşi bine cunoscută de mine, de care mă las amăgit şi care-i de ajuns pentru a ina prinde în laţ. Ştiu că aş fi putut-o dori pe acea femeie şi pe o y^1116 rece, într-un oraş, dar fără nici un simţămînt romanţios, ara să mă îndrăgostesc de ea; iubirea nu-i maj puţin puternică lnsă de îndată ce, datorită unor anume împrejurări, i-am căzut

223

pradă, ea e doar mai melancolică, aşa cum devin în viaţă sentimentele noastre pentru unele fiinţe pe măsură ce ne dăm seama de locul tot mai mic pe care îl deţin în ea şi că noua iubire, ce am dori să dăinuie cît **mai** mult, scurtată o dată cu viaţa noastră însăşi, va fi şi ultima.

La Balbec era încă lume puţină, şi puţine fete.

Uneori, cînd şi cînd, vedeam cîte una oprită pe plajă, deloc frumoasă şi care totuşi - multe coincidenţe păreau să o **spună** - era aceeaşi căreia cu deznădejde socotisem că nu-i voi putea^yorbi în clipa cînd ieşea, împreună cu prietenele ei, din manej sau de la şcoala de gimnastică. Dacă era aceeaşi (şi mă feream să-i vorbesc despre ea **Âlbertinei),** fata care-mi îmbătase simţurile nu mai exista. Dar nu puteam ajunge la o certitudine, căci chipul acestor fete nu ocupa pe plajă mult spaţiu, nu oferea o formă permanentă, fiind contractat, dilatat, transformat de propria-mi aşteptare, de neliniştea dorinţei mele sau de o stare plăcută ce-şi ajunge sieşi, de feluritele rochii pe care Ie purtau, de repeziciunea mersului sau de nemişcarea lor. Văzute totuşi de la mare apropiere, două sau trei mi se păreau încîntătoare. De fiecare dată cînd o vedeam pe una dintre acestea, aveam poftă să o duc pe-Avenue des Tamaris302, sau printre dune, sau mai ales pe faleză. Dar deşi în dorinţă, dacă o comparăm cu indiferenţa, intră acea îndrăzneală care

este un început, fie şi unilateral, de realizare, totuşi,*între dorinţa mea şi acţiunea ce avea să fie cererea mea de a o săruta, exista tot „spaţiul alb", nedefinit, al ezitării, al timidităţii. Atunci intram la plăcintar, şi beam unul după altul şapte sau opt pahare de porto. Pe dată, în zona intervalului cu neputinţă de umplut dintre dorinţa mea şi acţiune, efectul alcoolului trăgea o linie care le unea pe amîndouă. Nu mai rămînea nici un loc pentru ezitare sau teamă. Mi se părea că fata va zbura pînă la mine. Mă duceam către ea. şi cuvintele îmi ieşeau parcă singure printre buze: „Mi-ar plăcea să mă plimb cu dumneata. Nu vrei să mergem pe faleză? Nimeni nu ne va deranja îndărătul păduricii care apără de **vînt** casa demontabilă şi acum nelocuită." Toate dificultăţile vieţii dispăreau, trupurile noastre puteau să se îmbrăţişeze, căci nu mai exista nici un obstacol între ele. Sau cel puţin eu însumi nu mai întîmpinam nici un obstacol. Căci pentru fată el **rămînea:** ea **nu** băuse porto. Dacă ar fi băut, şi universul şi-ar fi pierdut şi

pentru ea o parte din realitate, visul ei cel mai drag, care i-ar fi părut atunci pe dată realizabil, nu ar fi fost poate totuşi acela de **a-mi** cădea mie în braţe.

Nu numai că fetele erau puţine, dar în această perioadă a

anului, nu prea asaltată de vilegiaturişti, ele plecau repede. îmi amintesc de una cu tenul de roşcată, cu ochii verzi, cu obrajii rumeni, şi al cărei chip vaporos, alcătuit din două părţi identice, semăna cu seminţele înaripate ale anumitor copaci. Nu ştiu ce vînt a adus-o Ia Balbec şi ce vînt a răpit-o de aici. Dar totul s-a petrecut atît de pe neaşteptate, încît timp de mai multe zile am simţit o tristeţe pe care am îndrăznit să i-o mărturisesc Albertinei, cînd am înţeles că fata plecase pentru totdeauna.

Trebuie să spunem că mai multe dintre ele erau fete pe care nu le cunoşteam deloc sau pe care nu le văzusem de ani de zile. Adeseori, înainte de a le întîlni,

le scriam. Dacă răspunsul lor mă făcea să cred într-o posibilă iubire, cît eram de bucuros! Nu poţi, la începutul unei prietenii faţă de o femeie, şi chiar dacă ea nu trebuie să se realizeze niciodată, să te desparţi de cele dintîi scrisori primite. Vrei să le ai tot timpul în preajma ta, ca pe nişte frumoase flori căpătate în dar, încă proaspete, şi pe care cînd nu le priveşti, le miroşi cu încîntare. Reciteşti cu plăcere fraza pe care o ştii pe dinafară, iar în cele pe care nu le ştii chiar cuvînt cu cuvînt, vrei să verifici cît de tandră este vreo expresie. A scris: „Minunata dumitale scrisoare"? Ai o mică decepţie în privinţa acelor dulci cuvinte, care trebuie atribuită fie faptului că ai citit prea repede, fie scrisului ilizibil al autoarei scrisorii; n-a aşternut pe hîrtie: „şi minunata dumitale scrisoare", ci: „văzînd această scrisoare." Dar restul epistolei e atît de duios! Cît de bine ar fi ca şi mîine să capeţi asemenea flori! Apoi astfel de lucruri nu-ţi mai ajung, ai vrea să confrunţi cu vorbele scrise, privirea, vocea ei. îţi dai întîlnire şi - fără

ca ea să se fi schimbat poate - cînd credeai, după descrierea făcută sau după o amintire personală, că o vei întîlni pe zîna Viviane303, îl întîlneşti pe Motanul încălţat304. îi dai întîlnire pentru a doua zi totuşi, căci totuşi este ea, şi pe ea o doreai. Or, dorinţele stîrnite de o femeie la care ai visat nu pretind cu necesitate frumuseţea unei trăsături precise. Ele sînt doar dorinţa faţă de o anume fiinţă305; vagi precum parfumurile, aşa cum styraxul era dorinţa Prothyraiei, safranul dorinţa eterată, aromatele dorinţa Herei, smirna parfumul norilor, mana dorinţa Nikeei, tămîia parfumul mării. Dar aceste parfumuri pe care le cîntă Imnurile orfice sînt cu mult mai puţin numeroase decît divinităţile îndrăgite de ele. Smirna este parfumul norilor, dar şi al lui Protogonos, al lui Neptun, al Nereei, al lui Leto; tămîia este parfumul mării, dar şi al frumoasei Dike, al lui i, al Circei306, al celor nouă Muze, al lui Eos, al

HI

Mnemosynei, al Zilei307, al lui Dikaiosune. Cît priveşte styraxul, mana şi mirodeniile, n-am mai termina pomenind divinităţile care le inspiră, într-atît sînt de numeroase. Amphietes are toate parfumurile, în afară de tămîie, iar Gaia refuză doar bobul şi mirodeniile. Tot aşa erau şi dorinţele mele pentru acele fete. Mai puţin numeroase decît ele, se preschimbau în decepţii şi în tristeţi ce semănau unele cu celelalte. Nu mi-am dorit niciodată smirna. Am păstrat-o pentru Jupien şi pentru prinţesa de Guermantes, căci este dorinţa lui Protogonos „cel cu două sexe, cu muget de taur, dedat tuturor orgiilor, memorabil şi de nepovestit, coborînd cu bucurie către sacrificiile Orgiophanţilor."

Dar curînd ne-am aflat în plin sezon; în fiecare zi mai sosea cineva şi plimbările mele s-au îndesit dintr-o dată, înlocuind încîntătoarea lectură a celor *O mie şi una de nopţi*, dintr-o pricină neplăcută şi care le otrăvea pe toate. Plaja era acum înţesată de fete, şi ideea pe care mi-o sugerase Cottard stîrnindu-mi nu noi bănuieli, ci

făcîndu-mă sensibil şi fragil, dar totodată şi mai hotărît să nu mă mai las năpădit de ele, raa simţeam stingherit de îndată ce vreo tînără femeie sosea la Balbec şi îi propuneam Albertinei excursii în locurile cele mai îndepărtate, ca să nu o poată cunoaşte, ba chiar, dacă era cu putinţă, să nu o poată vedea pe noua venită. Mă temeam fireşte încă şi mai mult de cele ale căror purtări erau vădit deocheate sau care aveau o proastă reputaţie; încercam să o conving pe prietena mea că acea proastă reputaţie era neîntemeiată, că era o calomnie, poate, fără a mi-o mărturisi mie însumi, din teama, încă inconştientă, că va încerca să se împrietenească cu acea femeie depravată, sau că va regreta că nu poate să o facă din pricina mea, sau că va crede, exemplele fiind numeroase, că un viciu atît de răspîndit nu este condamnabil. Negîndu-1 cu privire la fiecare femeie vinovată, aveam pur şi simplu tendinţa de a pretinde că safismul nici nu există. Albertine se arăta tot atît de neîncrezătoare ca şi mine cu privire la viciul cutărei sau

cutărei femei: „Nu, cred că doar încearcă să pară aşa." Atunci însă aproape că-mi părea rău că o socotisem inocentă pe acea femeie, căci îmi displăcea ca Albertine, atît de severă odinioară, să poată crede că a „părea" astfel are în sine ceva măgulitor şi îndeajuns de interesant pentru ca- o femeie lipsită de asemenea gusturi să caute a da impresia că le are. Aş fi vrut ca nici o femeie să nu mai-sosească la Balbec; tremuram la gîndul că, fiind cam perioada cînd doamna Putbus urma să vină la soţii

226

Verdurin, camerista ei, despre ale cărei preferinţe Saint-Loup îmi vorbise, ar putea să se ivească pe plajă şi, într-o zi cînd nu aş fi fost lîngă Albertine, să încerce să o corupă. Ajungeam să mă întreb, deoarece Cottard nu-mi ascunsese ca soţii Verdurin tin mult la mine, nevrînd totodată să pară, după cum spunea el, că-mi fac curte şi că ar fi dat orice ca să mă duc în vizită la ei, dacă nu aş fi putut, în schimbul promisiunii de a le

aduce în casă, la Paris, pe toţi cei din familia Guermantes, să obţin de la doamna Verdurin ca, sub un pretext oarecare, să o prevină pe doamna Putbus că-i este cu neputinţă să o mai găzduiască, silind-o astfel să plece cît mai repede.

în ciuda acestor gînduri şi cum eram mai ales neliniştit de prezenţa Andreei, calmul pe care mi-l aduseseră cuvintele Albertinei mai sălăşluia încă în mine. Ştiam de altfel că în curînd voi avea mai puţină nevoie de el, Andree trebuind să plece odată cu Rosemonde şi Gisele, aproape în momentul cînd toată lumea sosea, şi nemaiavînd deci de stat decît cîteva săptămîni în preajma Albertinei. In timpul acestora de altfel, Albertine păru a nu face şi a nu spune decît lucruri care mi-ar fi risipit bănuielile - dacă aş mai fi avut -, sau le-ar fi împiedicat să renască. Se străduia să nu rămînă niciodată singură cu Andree, şi insista, cînd ne întorceam, să o conduc pînă Ia uşă, şi să mă întorc tot eu să o iau de acasă cînd trebuia să ieşim la plimbare.

Andree, pe de altă parte, îşi dădea aceeaşi osteneală, părînd că se fereşte să o întîlnească pe Albertine. Iar această evidentă înţelegere dintre ele nu era singurul semn că Albertine îi povestise prietenei sale conversaţia noastră şi îi ceruse să aibă bunătatea de a-mi linişti absurdele bănuieli.

Cam în acea vreme avu Ioc la Grand-Hotel din Balbec un scandal care îmi spori şi mai mult chinurile. Sora lui Bloch avea de cîtva timp reiaţii tainice cu o fostă actriţă, dar curînd acestea nu i-au mai fost de ajuns. Li se părea că faptul de a fi văzute împreună va spori perversitatea plăcerii, drept care voiau să-şi desfăşoare îmbrăţişările primejdioase sub privirile tuturor. începură prin mîngîieri, ce puteau fi atribuite unei intimităţi prieteneşti, în salonul de jos, în jurul mesei de bacara. Apoi deveniră şi mai îndrăzneţe. Şi, în sfîrşit, într-o seară, într-un colţ nici măcar foarte întunecat al marii săli de dans, pe o canapea, se purtară fără nici o ruşine, de parcă ar fi rost în propriul lor pat.

Doi ofiţeri, care se aflau nu departe de e’e, împreună cu soţiile, s-au plîns directorului. O clipă am crezut cu toţii că protestul lor va avea o urmare. Dar le era

227

potrivnică împrejurarea că, veniţi fiind la Balbec doar pentru o seară, de la Netteholme, unde locuiau, nu-i puteau fi întru nimic de folos directorului. în timp ce chiar fără ştirea ei, şi indiferent de ce observaţii i-ar fi făcut directorul, asupra domnişoarei Bloch plana protecţia domnului Nissim Bernard. Trebuie să spunem de ce. Domnul Nissim Bernard îşi exercita cu cea mai mare sîrguinţă virtuţile familiale. în fiecare an el închiria la Balbec, pentru nepotul său, o vilă somptuoasă, şi nici o invitaţie nu l-ar fi putut hotărî să nu se întoarcă acasă spre a cina, casa lui fiind în realitate casa lor. Dar el nu lua niciodată masa de prînz acasă. Zilnic, la prînz, el se afla la Grand-Hotel. Căci întreţinea, precum alţii cîte o micuţă dansatoare de la Operă, un tînăr chelner ce semăna foarte mult cu

servitorii despre care am vorbit şi care ne duceau cu gîndul la tinerele israelite din *Estera* şi *Atalia.* La drept vorbind, cei patruzeci de ani ce-1 despărteau pe domnul Nissim Bernard de tînărul chelner ar fi trebuit să-1 apere pe acesta de o legătură nu tocmai plăcută. Dar, după cum spune cu atîta înţelepciune Racine în aceleaşi coruri:

O, *Doamne, cu ce paşi nesiguri Printre primejdii merge o tînără virtute! Ce piedici întîlneşte un suflet ce te cată Voindu-se nevinovat'108!*

Deşi tînărul chelner fusese „departe de lume crescut309", în Templul-Palace din Balbec, el nu urmase sfatul lui Joad:

Nu-ţi cată sprijin în bogăţii şi aur3

in

Poate că se consolase, spunîndu-şi: „De păcătoşi e plin pămîntul311." Oricum, şi deşi domnul Nissim Bernard nu nădăjduise într-o victorie atît de rapidă, încă din prima zi,

Fie din spaimă încă sau spre a-1 mîngîia, De braţele-i nevinovate el fu înlănţuit3n.

Şi, încă de a doua zi, domnul Nissim Bernard însoţindu-1 la plimbare pe tînărul chelner, „molipsitoarea-i apropiere nevi-novăţia-i prihănea313." Din acea clipă viaţa copilandrului se schimbă cu totul. Deşi purta pîinea şi sarea, aşa cum îi poruncea şeful rîndului de mese, chipul său radios părea a cînta:

228

Din flori în flori, din plăceri in plăceri Săne plimbăm dorinţele 3I-4. Nu ştiu cîţi ani mai avem a trăi. De viaţă să ne bucurăm chiar azi3IS! Onoarea şi funcţiile Sînt preţul unei oarbe, dulci supuneri, Pentru trista inocenţă Ce vocea şi-ar înălţa -’">.

Din acea zi, domnul Nissirn Bernard îşi ocupase totdeauna locul la masă ia vremea prînzului (asemenea cuiva care îşi ocupă fotoliul într-o sală de spectacol,. spre a asista la reprezentaţia unde apare o figurantă pe care el o’întreţine, o figurantă, în cazul domnului

Nissim Bernard, aparţinînd unui gen foarte bine determinat şi care îl aşteaptă încă pe acel Degas ce o va picta). Domnul Nissim Bernard simfea o mare plăcere urmărind în sufragerie, pînă şi în colţurile cele mai îndepărtate, unde, sub palmierul ei, trona casieriţa, evoluţiile adolescentului ce se grăbea să-i servească pe toţi, dar mai puţin pe domnul Nissim Bernard, de cînd acesta îl întreţinea, fie că acel copil din cor nu credea .necesar să arate aceeaşi bunăvoinţă cuiva de care se credea îndeajuns de iubit, fie că această iubire îl sîcîia sau că se temea că, descoperită fiind, el ar fi pierdut alte prilejuri asemănătoare. Dar însăşi această răceală îi plăcea domnului Nissim Bernard, prin tot ceea ce ea ascundea. Dintr-un atavism ebraic sau pentru că astfel profana simţămintele creştine, lui îi plăcea nespus de mult să ia parte la ceremonia raciniană, fie ea evreiască sau catolică. Dacă aceasta ar fi fost o adevărată reprezentaţie a pieselor *Estera* sau *Atalia*, domnul Bernard ar fi regretat că distanţa în timp nu i-ar fi

îngăduit să-1 cunoască pe autor, pe Jean Racine, spre a obţine pentru protejatul său un rol mai important. Dar ceremonia prînzului nefiind creaţia nici unui scriitor, el se mulţumea să fie în bune relaţii cu directorul Şi cu Aime, pentru ca „tînărul israelit" să fie promovat în funcţia dorită, la rangul de ajutor de şef, sau chiar la cel de şef al unui rînd de mese. îi fusese oferită cea de pivnicer. Dar domnul Bernard îl sili să o refuze, căci nu l-ar mai fi putut vedeaîn fiecare zi alergînd prin sufrageria verde şi slujindu-1 ca Pe un străin. Or, această plăcere era atît de mare, încît în tecare an domnul Bernard se întorcea la Balbec şi prînzea la **restaurant,** deprinderi în care domnul Bloch vedea, în prima o ichnaţie poetică pentru lumină, pentru apusurile de soare

229

contemplate de pe această plajă atît de mult iubită;1 în cea de a doua, o manie de bătrîn celibatar.

La drept vorbind, eroarea rudelor domnului Nissim

Bernard, care nu bănuiau adevăratul motiv al întoarcerii sale anuale la Balbec şi adevărata explicaţie a ceea ce pedanta doamnă Bloch numea dormitul lui în bucătărie, era un adevăr mai adînc şi de gradul doi. Căci domnul Nissim Bernard ignora el însuşi cîtă anume iubire pentru plaja Balbec, pentru priveliştea pe care o avea către mare din restaurant, şi cîtă anume deprindere maniacală intrau în plăcerea pe care o simţea întreţinînd ca pe o mică dansatoare de operă, dar de o altă specie, ce nu şi-a găsit încă un Degas, pe unul dintre servitorii săi, care erau încă asemenea unor fete. De aceea domnul Nissim Bernard întreţinea cu directorul teatrului care era hotelul din Balbec, şi cu regizorul şi producătorul Aime - al căror rol în toată această afacere nu era dintre cele mai limpezi - relaţii excelente. într-o bună zi îşi va da toată, osteneala spre a obţine un mare rol, poate un loc de chelner-şef. Pînă atunci, plăcerea domnului Nissim Bernard, oricît de poetică, de calmă şi de contemplativă, avea întrucîtva caracteristica acelor bărbaţi preocupaţi

de femei care ştiu totdeauna - ca Swann odinioară, de exemplu - că ducîndu-se la o petrecere îşi vor întîlni amanta. De îndată ce se va aşeza pe scaun, domnul Nissim Bernard o va vedea pe fiinţa iubită **purtînd** pe scenă o tavă cu fructe sau cu ţigări de foi. De aceea, în fiecare dimineaţă, după ce îşi îmbrăţişa nepoata, se interesa de lucrările prietenului meu Bloch şi le dădea cailor să-i rnănînce din palmă bucăţele de zahăr, era cuprins de graba febrilă de a ajunge la Grand-Hotel pentru masa de prînz. Ar fi plecat chiar dacă i-ar fi luat foc casa sau dacă nepoata ar fi avut un atac de inimă. De aceea se temea peste măsură de un guturai care l-ar fi putut ţintui la pat - căci era ipohondru -, silindu-1 să-i ceară **lui** Aime să i-1 trimită acasă, înainte de ora gustării, pe tînărul său prieten.

Iubea de altfel peste măsură labirintul de coridoare, de mici încăperi tainice, de saloane, vestiare, cămări, galerii, adică întreg hotelul din Balbec. Dintr-un atavism de oriental, îi plăceau seraiurile, şi cînd ieşea seară, îl

puteai vedea cum îi cercetează pe furiş toate ungherele317.

în **timp** ce, îndrăznind să meargă pînă şi în subsol,. Şi **căutînd** să nu **fie** văzut şi să evite scandalul, domnul Nissim Bernard, pornit pe urmele unor tineri leviţi, te ducea cu gîndul la următoarele versuri din *Evreica:*

230

Doamne al părinţilor noştri, Coboară printre noi, Ascunde ale noastre taine De ochii celor răi 3l8!

eu urcam, dimpotrivă, în camera celor două surori ce o întovărăşiseră la Balbec, în calitate de cameriste, pe o bătrînă doamnă străină. Erau ceea ce în limbajul hotelurilor se numea: *curiere*, iar în cel al Francoisei. care îşi închipuia că un *curier* sau o *curieră* fac curse, „cursiere." Hotelurile au rămas, în chip mai nobil, ca pe vremea cînd se cînta: „E un curier de casă"319. Deşi era foarte greu pentru un client să meargă în odăile cameristelor, şi invers, mă împrietenisem foarte repede, cu fervoare, dar şi cu inocenţă, cu cele două tinere,

domnişoara Mărie Gineşte şi doamna Celeste Albaret320. Născute la poalele unor munţi înalţi din centrul Franţei, pe malul unor rîuri şi torente (apa trecea chiar pe sub casa lor, învîrtind roata unei mori, locuinţa le.fusese distrusă în mai multe rînduri de inundaţii), ele păreau a nu-şi fi schimbat firea. Mărie Gineşte avea gesturi repezi şi sacadate, Celeste Albaret era mai molatică, leneşă şi calmă precum apele unui lac, dar capabilă de mari izbucniri, furia ei amintind de primejdia valurilor ce cresc şi a vîrtejurilor lichide care tîrăsc şi nimicesc totul în calea lor. Veneau adeseori dimineaţa să mă vadă, cînd eram culcat încă. N-am cunoscut niciodată fiinţe atît de voit ignorante, care nu învăţaseră absolut nimic la şcoală, şi al căror limbaj avea totuşi în el ceva atît de literar, încît fără firescul aproape sălbatic al tonului lor, ai fi zis că au o vorbire afectată. Cu o familiaritate pe care nu o corectez, în ciuda elogiilor (care nu sînt aici pentru a mă lăuda pe mine, ci pentru a lăuda genul straniu al Celestei) şi

criticilor, deopotrivă false, dar foarte sincere, pe care aceste cuvinte par a le cuprinde faţă de mine, în timp ce muiam un com în lapte, Celeste îmi spunea: „Oh! drăcuşor cu părul precum pana corbului, oh, tu, atît de viclean! Nu ştiu la ce se gîndea maică-ta cînd te-a făcut, căci semeni leit cu o pasăre. Uită-te, Mărie, parcă şi-ar netezi penele, intorcîndu-şi gîttil cu o neasemuită uşurinţă. Parcă ar începe să plutească, parcă învaţă să zboare. Norocul tău că te-ai născut în nndul bogaţilor; ce-ai fi făcut altminteri, risipitor cum eşti? Uite-] cum azvîrle cornul, doar pentru că s-a atins de pat. Acum uite-1 că varsă şi laptele! Aşteaptă să-ţi pun un şervet la gît, că n.-o să ştii să faci asta singur, n-am văzut în viaţa mea om mai

231

prost şi mai neîndemînatic." Se auzea atunci vuietul de torent al Măriei Gineşte care, furioasă, îşi certa sora: „Celeste, o să taci **o** dată? Ai înebunit? Cum de-i vorbeşti domnului în felul ăsta?" • Celeste surîdea; şi

fiindcă mie nu-mi plăcea să mi se pună **un** şervet la gît: „Uită-te mai bine la el. Mărie, şi-a înălţat capul ca un şarpe. Ca un şarpe adevărat, ascultă-mă pe mine." De altfel, era darnică în comparaţii zoologice, căci după ea nu se putea şti niciodată cînd dorm: zburam toată noaptea ca un fluture, Tar ziua eram tot atît de zglobiu ca acele veveriţe, „ştii, ’Mărie, de pe la noi, care aleargă atît de repede, încît nu le poţi urmări nici cu ochii.

- Tu ştii bine, Celeste că nu-i place-să-şi pună şervetul cînd mănîncă.

- Nu de asta-i vorba, vrea doar să arate că nimerii nu-i poate schimba voinţa. E un domn şi vrea să se poarte.ca un domn. Poţi să-i schimbi cearşafurile de zece ori pe zi, şi tot degeaba. Cele de ieri şi-au făcut datoria, dar pe cele de astăzi abia le-am pus şi va trebui din nou să le schimbăm. Aveam dreptate cînd spuneam că nu-i făcut să se nască printre săraci. Uită-te cum i se ridică părul şi cum i se înfoaie de mînie, ca penele păsărilor. Biata *păsăruical"* La asemenea cuvinte

protesta nu numai Mărie, ci şi eu, căci nu mă simţeam cîtuşi de puţin un domn. Dar Celeste nu credea niciodată în sinceritatea modestiei mele şi, întrerupîndu-mă: „Ah! şmecherul şmecherilor! Ah! dulceaţa sufletului meu! Ah! vicleanule între vicleni, prefăcutul prefăcuţilor! Ah! Moliere!" (Eia singurul nume de scriitor pe care-1 cunoştea, dar **mi-1** apiica mie, referindu-se la cineva care ar fi în stare să-şi connună şi totodată sa-şi joace piesele.) „Celeste!" striga poiv.icitor Mărie care, ignorînd numele de Moliere, se temea că-i o nouă insultă. Celeste surîdea iar: „Nu i-ai văzut în sertar fotografia de pe vremea cînd era copil? A **vrut** mereu să ne facă să credem că ai lui îl îmbrăcau totdeauna în veşminte foarte simple. Şi cînd colo, în fotografie, unde poartă şi un bastonaş. e înfofolit din cap pînă-n picioare în blănuri şi dantele, cum nici măcar prinţii nu srnt. Dar asta nu-i nimic pe lîngă înfăţişarea lui regală şi bunătatea lui încă şi mai adîncă.

— Văd că te-ai apucat să-i scotoceşti şi prin

sertare", vuia ameninţător torentul Mărie. Pentru a-i potoli temerile, o întrebam pe Mărie ce crede despre ceea ce face **domnul** Nissim Bernard. ,,Ah! domnule, nu credeam- ca se pot petrece.asemenea lucruri pe lume. A trebuit să vin aici ca s-o văd şi pe asta": şi, întrecînd-o chiar şi pe Celeste prin adîncimea cugetării: ,,Chiar aşa. don'..mie, nu poţi niciodată şti ce ascunde o viaţă de om."

232

Pentru a schimba subiectul, îi vorbeam despre cea a tatălui meu, care muncea zi şi noapte. ,,Ah! domnule, sînt vieţi din care nu păstrezi nimic pentru tine însuţi, nici o clipă, nici o plăcere; totul, pe de-a-ntregul, e un sacrific,'.; pentru ceilalţi, sînt vieţi *dăruite*... Uită-te, Celeste, cu cîtă distincţie îşi pune mîna pe cuvertură sau ia cornul! Chiar cînd face lucrurile cele mai neînsemnate, zici că toată nobilimea Franţei, pînă la Pirinei, se mişcă o dată cu fiecare gest al lui."

Năucit de acest portret atît de puţin veridic, tăceam;

Celeste vedea în asta o nouă viclenie: ,,Ah! frunte ce pari atît de curată şi care ascunzi atîtea, obraji prietenoşi şi proaspeţi ca sîmburele de migdală, mînuţe cu pielea moale precum catifeaua, unghii precum ghearele etc. Uită-te Ia el, Mărie, cum îşi bea de smerit laptele, de-mi vine poftă să mă rog. Cît e de serios! Cineva ar trebui să-i facă portretul chiar în clipa asta. Parcă ar fi un copil. Ai faţa atît de luminoasă pentru că bei lapte precum ţîncii? Ah! tinereţe! Ah! piele ca măta^a! N-o să îmbătrîneşti niciodată. Ai noroc, n-o să trebuiască niciodată să ridici mîna asupra cuiva, fiindcă ai ochi care ştiu să-şi impună voinţa. Şi uite la el cum se mînie. S-a ridicat în picioare, drept ca un trunchi de copac."

Francoisei nu-i plăcea deloc cînd cele pe care ea le numea ,,vrăjitoarele" veneau să stea astfel de vorbă cu mine. Directorul, care-i spiona pe toţi, prin slujbaşii săi, îmi spuse chiar, cu gravitate, că este înjositor pentru un client să stea de vorbă cu nişte cameriste. Dar eu, care le găseam pe ,,vrăjitoare" mai presus de toate clientele

hotelului, m-am mulţumit să-i rîd în nas, convins că nu mi-ar înţelege explicaţiile. Şi cele două surori continuau să vină în camera mea. „Uită-te, Mărie, ce trăsături fine are. E ca o miniatură desăvîrşită, mai frumoasă decît statueta cea mai preţioasă dintr-o vitrină, căci el nu numai că se mişcă cu graţie, dar şi ştie să spună cuvinte pe care le-ai tot asculta, zi şi noapte."

E o adevărată minune că o doamnă străină a putut să le aducă la Balbec, căci, fără să ştie istorie sau geografie, ele îi urau din născare pe englezi, pe nemţi, pe ruşi, pe italieni, urau toată „viermuiala" străinilor, neiubindu-i, cu unele excepţii, uecît pe francezi. Chipul lor păstrase în asemenea măsură umezeala lutului maleabil din rîurile natale încît de îndată ce se vorbea despre un străin din hotel, spre a repeta ceea ce el spusese, Celeste şi Mărie îşi puneau pe chipuri chipul lui, gura or devenea gura lui, ochii lor ochii lui, de-ţi venea să păstrezi

acele neasemuite măşti de teatru. Celeste, prefăcîndu-se că doar repetă ceea ce spusese directorul, sau vreunul dintre prietenii mei, introducea chiar în mica ei povestire cuvinte mincinoase prin care erau zugrăvite maliţios toate defectele lui Bloch, sau ale prim-prezidentului etc, şi asta cu cea mai mare nevinovăţie. Era, sub forma unei relatări privitoare la o cumpărătură pe care cu bucurie se oferise să o facă, un portret inimitabil. Celeste şi Mărie nu citeau niciodată nimic, nici măcar un ziar. într-o zi, totuşi, au găsit pe patul meu o carte. Erau nişte admirabile poeme, cam obscure, de Saint-Leger Leger. Celeste citi cîteva pagini şi-mi spuse: „Eşti sigur că sînt versuri? Nu-s mai curînd ghicitori’21?" Pentru cineva care cunoştea doar o singură poezie, şi asta din vremea copilăriei, *Aici mor toate florile de liliac*22,* se simţea, bineînţeles, lipsa unei tranziţii. Cred că încăpăţînarea lor de a nu învăţa nimic era legată întrucîtva şi de ţinutul nesănătos unde

se născuseră. Erau totuşi la fel de talentate ca orice poet, dar cu mai multă modestie. Căci dacă îi ceream Celestei să-mi repete lucrurile remarcabile pe care mi le spusese, dar pe care le uitasem, mă asigura că le uitase şi ea. Nu vor citi niciodată cărţi, dar nici nu vor face vreodată.

Francoise fu destul de impresionată afiînd că cei doi fraţi ai acestor femei atît de simple se însuraseră, unul cu nepoata arhiepiscopului de Tours, celălalt cu o rudă a episcopului de Rodez?2\ Directorului, asemenea lucru nu i-ar fi spus nimic. Celeste îi reproşa uneori soţului ei că nu o înţelege, iar eu eram uimit că o poate suporta în preajma lui. Căci în anumite clipe, furioasă, fremătînd şi nimicind totul în calea-i, era detestabilă. Se spune că sîngele nostru - acest lichid sărat - nu-i decît supravieţuirea lăuntrică a elementului marin primordial. Cred, de asemenea, că nu numai cînd era furioasă, dar şi în clipe de deprimare, Celeste păstra ritmul rîurilor din ţinutul ei de baştină. Era sleită de oboseală asemenea lor: secătuită. Nimic tiu ar mai fi putut atunci să o

însufleţească. Apoi, dintr-o dată, sîngele începea din nou să circule în marele-i trup magnific şi uşor. Apa curgea pe sub transparenţa opalină a pielii ei albăstrii. Surîdea soarelui şi se făcea şi mai albastră. în acele clipe era cu adevărat precum cerul.

Deşi familia lui Bloch nu bănuise niciodată de ce unchiul acestuia nu lua niciodată masa de prînz acasă şi acceptase încă de la bun început acest obicei ca pe o manie de bătrîn celibatar, sau poate spunîndu-şi că are o legătură cu vreo actriţă, tot ce se referea în vreun fel la domnul Nissim Bernard era ,,tabu" pentru

234

directorul hotelului din Balbec. Şi iată de ce, fără a se fi consultat cu unchiul, el nu îndrăznise pînă la urmă să-i aducă vreo vină nepoatei, recomandîndu-i totodată o anume prudenţă. Or, tînăra fată şi prietena ei care, timp de cîteva zile, îşi închipuiseră că sînt excluse din cazinou şi din Grand-Hotel, văzînd că totul intră în ordine, au fost încîntate- să poată arăta acelor taţi de

familie care le condamnau purtările, că ele îşi puteau îngădui orice fără a fi pedepsite. Fără îndoială, nu au oferit din nou scena publică ce-i revoltase pe toţi. Dar treptat începură să se poarte ca şi înainte. Şi, într-o seară, pe cînd ieşeam dîn cazinoul pe jumătate întunecat, cu Albertine şi cu Bloch, pe care tocmai îl întîlnisem, ele trecură pe lîngă noi înlănţuite, sărutîndu-se întruna, iar cînd ajunseră în dreptul nostru scoaseră un fel de chiţăit, izbucnind în rîs şi în strigăte indecente. Bloch îşi coborî privirea, ca să nu pară a-şi recunoaşte sora, iar în mine s-a iscat gîndul chinuitor că acel limbaj particular şi. atroce i se adresa poate Albertinei.

Un alt incident îmi fixă încă şi mai mult preocupările în direcţia Gomorei. Văzusem pe plaja o femeie frumoasă şi tînără, zveltă şi palidă, ai cărei ochi aveau, în jurul **centrului** lor, nişte raze atît de geometric luminoase, încît, văzîndu-i privirea, te gîndeai la vreo constelaţie. îmi spuneam că este cu mult mai frumoasă

decît Albertine şi că ar fi mai înţelept să renunţ la aceasta. Insă chipul frumoasei şi tinerei femei fusese modelat de rindeaua invizibilă a unei imense josnicii,. a acceptării unor vulgare expediente, astfel încît ochii ei, mai nobili totuşi decît restul feţei, exprimau probabil doar pofte şi dorinţe. Or, a doua zi, la cazinou, această tînără femeie aflîndu-se foarte.departe de noi, am văzut că lumina fierbinte şi schimbătoare a privirii ei era aţintită întruna asupra Albertinei. Ai fi zis că-i făcea semne ca un far. Sufeream la gîndul că prietena mea vedea că este privită cu o atît de mare atenţie, mă temeam că acele semnale luminoase aveau înţelesul convenţional al unei întîlniri amoroase fixate pentru a doua zi. Şi, cine ştie, acea întîlnire nu era poate prima. Tînăra femeie cu • ochii luminoşi venise poate şi în alţi ani la Balbec şi îşi îngăduia să îndrepte către ea acele semnale strălucitoare poate tocmai pentru că Albertine cedase mai demult dorinţelor sale sau dorinţelor unei prietene. în acest caz, ele nu cereau doar ceva pentru

prezent, ci îşi luau acea îngăduinţă bizuindu-se pe Plăcutele ceasuri din trecut.

235

intîlnirea nu **ar fi** fost atunci prima, ci urmarea unor întîlniri din anii precedenţi. Şi, într-adevăr, oare ocheadele acelea nu spuneau tocmai: ,,Vrei?" De îndată ce tînăra femeie o văzuse pe Albertine. îşi întorsese cu totul capul către ea, ţintind-o cu priviri strălucitoare, încărcate de amintiri, dar şi de uimire, ca şi. cum s-ar fi temut că prietena mea uitase totul. Albertine, care o vedea foarte bine, rămase nepăsătoare şi nemişcată, astfel încît cealaltă, cu acelaşi gen de discreţie pe care îl are un bărbat ce-şi vede fosta amantă împreună cu un alt amant, încetă să o mai privească, nedîndu-i nici o atenţie, de parca nici n-ar fi existat.

Dar cîteva zile **mai** tîrziu am avut dovada gusturilor acestei tinere femei şi, de asemenea, că o cunoscuse probabil odini-, oară pe Albertine. Adeseori, cînd în sala cazinoului două fete se doreau reciproc, se producea un

fel de fenomen luminos, un fel de dîră fosforescentă ce mergea de la una la cealaltă. Să spunem în treacăt că tocmai prin asemenea materializări, chiar imponderabile, prin asemenea semne astrale ce înflăcărează o parte din atmosferă, Gomora, risipită, tinde, în fiecare oraş, în fiecare **sat,** să-i reunească pe membrii săi despărţiţi, să alcătuiască din nou cetatea biblică, în timp ce pretutindeni sînt depuse aceleaşi strădanii, fie şi numai în vederea unei reconstrucţii intermitente, de către nostalgicii, ipocriţii, uneori curajoşii exilaţi ai Sodomei.

O dată, tocmai cînd trecea verişoara lui Bloch, am întîlnit~o pe necunoscuta pe care Albertine se prefăcuse că nu o recunoaşte. Ochii tinerei femei se aprinseră ca două stele, dar se vedea că nu o cunoştea pe domnişoara israelită. O zărea pentru prima oară., simţea o dorinţă, neîndoielnic, dar nicidecum aceeaşi certitudine ca faţă de Albertine, pe a cărei prietenie se bizuise probabil **în** asemenea măsură,-încît în faţa răcelii sale avusese

surpriza unui străin obişnuit cu. Parisul, dar care nu locuieşte aici şi care, venit sa stea vreo cîteva săptămîni în acest oraş, vede că în locul micului teatru unde obişnuia să-şi petreacă multe seri frumoase, a fost **construită** o bancă.

Verişoara lui Bloch se instala la o masă şi începu să răsfoiască o revistă. Curînd, tînăra femeie se aşeză, parcă fără să o vadă, alături de ea. Dar curînd le puteai zări cum îşi înlănţuie picioarele şi mîinile pe sub masă. Schimbară şi cîteva cuvinte, se înfiripă o conversaţie, iar naivul soţ al tinerei femei, care o căuta pretutindeni, fu uimit cînd o găsi **făcînd** proiecte pentru chiar acea seară cu o fată pe care el nu o

236

cunoştea. Soţia lui i-o prezentă pe verişoara lui Bloch ca pe o prietenă din copilărie, sub un nume ininteligibil, căci uitase să o întrebe cum o cheamă. Dar prezenţa soţului le spori intimitatea, căci se tutuiră, subînţeles fiind că se cunoscuseră într-o mănăstire,

întîmplare de care au rîs în hohote mai tîrziu, ca şi de soţul păcălit, cu o veselie ce le prilejui noi mîngîieri. Despre Albertine nu pot să spun că ar fi avut purtări prea libere cu vreo fată, la cazinou, pe plajă, sau în orice alt loc. Găseam chiar că purtările ei sînt prea reci şi anoste, aducînd nu atît cu cele căpătate printr-o bună educaţie, ci cu o viclenie menită să risipească orice bănuială. Avea un fel atît de rapid, îngheţat şi decent de a răspunde cu voce foarte puternică oricărei fete: „Da, pe Ia cinci mă duc la tenis. Voi face baie în mare mîine dimineaţă la ora opt", părăsind-o pe dată pe cea căreia îi spusese acele cuvinte, încît totul părea că ascunde ceva, fie fixarea unei întîlniri, fie, mai curînd, după ce o stabilise în şoaptă, tentativa de a o face „să treacă neobservată", prin mijlocirea acelei fraze rostite cu voce tare. Şi cînd o vedeam că-şi ia bicicleta, o încalecă şi începe să gonească, nu puteam să nu mă gîndesc că se duce să o întîlnească pe cea cu care abia vorbise.

Totuşi, uneori, cînd vreo femeie tînără şi frumoasă

cobora din automobil pe plajă, Albertine nu putea rezista ispitei de a se întoarce şi a o privi. Şi îmi explica pe dată: „Mă uitam la noul drapel pe care l-au pus pe mal. Şi-ar fi putut da mai multă osteneală. Celălalt era ca vai de el. Dar cred că ăsta-i şi mai jalnic."

Odată, Albertine nu se mulţumi să se arate rece şi m-am simţit încă şi mai nefericit. Ştia că mă supără faptul că uneori s-ar fi putut să o întîlnească pe o prietenă a mătuşii ei, cu purtări cam „deocheate" şi care venea uneori să-şi petreacă două-trei zile la doamna Bontemps. Albertine îmi spusese cu drăgălăşenie că nu o va mai saluta. Iar cînd acea femeie venea la Incarville, Albertine îmi zicea: „Ştii că-i aici?" vrînd parcă să-mi arate că nu o întîlneşte pe ascuns. într-o zi cînd îmi spunea asta, adăugă: „Da, am întîlnit-o pe plajă şi, vrînd să fiu grosolană, am atins-o pe cînd treceam pe lîngă ea, ba aproape că i-am dat brînci." De îndată ce Albertine rosti aceste cuvinte, uni veni în minte o frază a doamnei Bontemps, Ia care nu mă mai gîndisem niciodată, cea

prin care îi spusese în prezenţa mea doamnei Svvann cît de neruşinată este nepoata ei Albertine, ca şi cum asta ar fi fost o calitate, şi cum îi aruncase 111 faţă soţiei unui funcţionar că tatăl acesteia fusese ajutor de bucătar. Dar cuvintele celei pe care o iubim nu se păstrează

I

237

multă vreme în deplina lor puritate; ele se alterează, putrezesc. După o seară sau două, m-am gîndit din nou la fraza Albertinei, şi ea nu-mi mai păru a vorbi de acea rea educaţie cu care Albertine se mîndrea - şi care pe mine mă făcea să surîd -. ci de altceva, şi anume de faptul că Albertine, chiar dacă o atinsese fără un scop precis, doar pentru a aţîţa simţurile acelei doamne sau a-i aminti răutăcios vechi propuneri, poate acceptate odinioară, rapid, se gîndea că poate eu aflasem asta, căci o .făcuse în public, şi voise să prevină o interpretare defavorabilă. De altfel, gelozia pe care mi-o pricinuiau femeile poate iubite de Albertine avea să înceteze

dintr-o dată.

Eram, Albertine şi cu mine, în faţa staţiei Balbec de pe linia micului tren de interes local. Ajunsesem aici cu omnibusul hotelului, căci era vreme urîtă. Nu departe de noi s.e afla domnul Nissim Bernard, care avea un ochi umflat. De puţină vreme el îl înşela pe copilul din corurile *Ataliei* cu un rîndaş dintr-o fermă învecinată şi destul de cunoscută, *La cireşi*. Rîndaşul ăsta cu faţă stacojie şi trăsături grosolane avea capul ca o tomata. O tomată întru totul asemănătoare îi slujea drept cap fratelui său geamăn. Pentru privitorul dezinteresat, în aceste asemănări perfecte dintre doi gemeni frumos este faptul că natura, ca şi cum s-ar fi industrializat pentru o clipă, pare a fi dat naştere unor produse identice. Din nefericire, punctul de vedere al domnului Nissim Bernard era altul, iar acea asemănare nu era decît exterioară. Căci tomatei nr.2 îi plăcea la nebunie să le dezmierde, în fel şi chip, numai pe doamne, în timp ce tomata nr, 1 binevoia să se supună, nu fără bucurie,

gesturilor anumitor domni. Or, de fiecare dată cînd, scuturat ca de un reflex, de amintirea plăcutelor ceasuri petrecute cu tomata nr.l, domnul Bernard se înfăţişa la ferma *La cireşi*, miop fiind (şi, de altfel, pentru a-i confunda, nu era nevoie să fii miop), bătrînul israelil juca fără să ştie rolul lui Amphitryon324, adresîndu-se fratelui geamăn şi spunîndu-i „Vrei să ne întîlnim în seara asta?" Primea pe dată c „scatoalcă" zdravănă, ce se repeta chiar în cursul aceleias mese, cînd continua cu celălalt convorbirea începută cu primul. Cu timpul, prin asociaţie de idei, ajunse să fie atît de îngreţoşat de tomate, chiar şi de cele comestibile, încît de fiecare dată cînd îl auzea pe vreun vilegiaturist comandînd, alături de el. la

238

Grand-Hotel, o asemenea legumă, îi şoptea: „Scuzaţi-mă, domnule, că vă vorbesc fără să vă cunosc, dar am auzit că aţi comandat tomate. Cele de astăzi sînt stricate. Vă spun asta spre binele dumneavoastră, căci în

ceea ce mă priveşte n-au decît să fie, eu tot nu mănînc niciodată." Străinul îi mulţumea din toată inima vecinului filantrop şi dezinteresat, chema chelnerul, se prefăcea că şi-a schimbat hotărîrea: „Nu mai vreau tomate!" Aime, care cunoştea scena, rîdea de unul singur şi se gîndea: „Domnul Bernard e un vulpoi bătrîn, 1-a făcut şi pe ăsta să-şi schimbe comanda." în timp ce aştepta tramvaiul care întîrzia, domnul Bernard, nu ţinea să ne spună bună ziua, mie şi Albertinei, din cauza ochiului umflat. Iar noi ţineam încă şi mai puţin să-i vorbim. Totuşi o conversaţie ar fi fost aproape inevitabilă dacă, în acea clipă, nu ne-am fi pomenit aproape călcaţi de o bicicletă care venea în goană către noi; de pe ea sări liftierul, abia mai trăgîndu-şi răsuflarea. Doamna Verdurin telefonase la puţină vreme după plecarea noastră, spre a mă invita să vin la ei la cină peste două zile; vom vedea curînd de ce. Apoi, după ce îmi dădu toate amănuntele convorbirii telefonice, liftierul ne părăsi şi, precum acei „slujbaşi"

democraţi care se prefac faţă de burghezi a fi independenţi, iar între ei restabilesc principiul autorităţii, voind să spună că portarul şi vizitiul ar putea fi nemulţumiţi dacă ar întîrzia, adăugă: „Trebuie să mă întorc repede, din cauza şefilor."

Prietenele Albertinei plecaseră pentru cîtăva vreme. Voiam să o distrez. Presupunînd că ea ar fi fost fericită să-şi petreacă după-amiezile doar cu mine, la Balbec, ştiam că fericirea nu se lasă niciodată pe de-a-ntregul posedată şi că Albertine, aflată încă la vîrsta (pe care unii nu o depăşesc) cînd n-ai descoperit că această imperfecţiune ţine de cel ce simte fericirea, şi nu de cel care o dăruieşte, ar fi putut fi ispitită să vadă în mine cauza decepţiei sale. Preferam să o pună pe seama împrejurărilor care, combinate de mine,, nu ne-ar fi dat prilejul să fim singuri, împiedicînd-o totodată să rămînă la cazinou şi pe dig fără mine. De aceea îi cerusem în acea zi să mă întovărăşească la Doncieres, unde mă duceam să-1 întîlnesc pe Saint-Loup. Tot în scopul de

a-i da o ocupaţie, o sfătui am să se apuce iar de pictură, pe care o învăţase odinioară. Muncind, ea nu se va mai întreba dacă e sau nu fericită. Aş fi luat-o să cineze din cînd în cînd la familia Verdurin şi la familia Cambrerner care, desigur, ar fi primit cu bucurie o prietenă Prezentată de mine, dar trebuia mai întîi să fiu sigur că doamna

I

239

Putbus nu era încă la La Raspeliere. Nu puteam afla decît la fata locului, şi cum ştiam dinainte că peste două zile Albertine va trebui să se ducă în împrejurimi cu mătuşa ei, profitasem spre a-i trimite o telegramă doamnei Verdurin, prin care o întrebam dacă poate sa mă primească miercuri. Dacă doamna Putbus era acolo, voi face astfel încît să o văd pe camerista ei, să constat dacă era vreun risc ca ea să vină la Balbec şi, în acest caz, să ştiu cînd, pentru a o duce cît mai departe pe Albertine, în ziua cu pricina. Trenul de interes local

mergea pe un drum ocolit care nu exista pe vremea cînd călătorisem cu bunica, trecînd acum prin Doncieres-la-Goupil, gară mare din care plecau trenuri importante şi mai ales expresul cu care venisem (să-1 vad pe Saint-Loup) de Ia Paris, şi mă întorsesem acolo-125. Şi fiindcă vremea era urîtă, Albertine şi cu mine am luat omnibusul hotelului pînă la Balbec-Plajă. Trenuleţul nu sosise încă, dar puteai vedea, trîndavă şi înceată, dîra de fum pe care o lăsase în urmă-i, şi care acum, devenită un nor aproape încremenit, se căţăra lent pe povîrnişurile verzi ale falezei din Criquetot. într-un tîrziu, micul tren, înaintea căruia sosise, luînd în raport cu el o direcţie verticală, se ivi la rîndu-i, abia tîrîndu-se. Călătorii se dădură la o parte spre a-i face loc, dar fără grabă, ştiind că au de-a face cu un fel de jucărie, aproape umană, şi care, condusă, precum bicicleta unui începător, de semnalele binevoitoare ale şefului gării, sub puternica tutelă a mecanicului, nu risca să răstoarne pe nimeni şi s-ar fi oprit oriunde am fi vrut.

Telegrama mea se referea Ia telefonul soţilor Verdurin, nimerindu-se cu atît mai bine cu cît miercuri (căci invitaţia cădea într-o miercuri) era ziua cînd doamna’ Verdurin avea la cină mulţi invitaţi, atît la La Raspeliere cît şi la Paris, ceea ce eu nu ştiam. Doamna Verdurin nu invita Ia „cină" ci la „petrecerea de miercuri." Aceste reuniuni erau adevărate opere de artă. Ştiind că nu-şi au asemănarea, doamna Verdurin încerca totuşi sa le diferenţieze între ele: „Petrecerea de miercurea trecută a fost mai puţin reuşită decît cea anterioară, spunea ea. Dar cred că cea de miercurea viitoare va fi una dintre cele mai reuşite din cîte am dat vreodată." Uneori ajungea chiar să recunoască^ „Petrecerea din ultima miercuri nu era la înălţimea celorlalte. In schimb vă rezerv o mare surpriză pentru miercurea viitoare." în ultimele săptămîni ale sezonului parizian, înainte de a pleca la ţară, patroana anunţa că în curînd.va întrerupe petrecerile de miercuri. Era un prilej de a-şi stimula

credincioşii: „Nu mai sînt decît trei miercuri, nu mai sînt decît două, spunea ea de parcă ar fi vestit sfîrşitul lumii. Doar n-o să lipsiţi miercurea viitoare, gîndindu-vă că va trebui să fiţi neapărat în cea din urmă miercuri, cînd are loc închiderea." Era de fapt o falsă închidere, căci curînd o auzeai: „Acum, oficial, nu mai avem miercurea petreceri. A fost ultima din acest an. Voi fi totuşi aici şi miercurea viitoare. O vom petrece între noi; cine ştie? o asemenea reuniune intimă într-o zi de miercuri va fi poate mai plăcută decît toate celelalte." La La Raspeliere petrecerile de miercuri erau limitate prin forţa lucrurilor, şi cum, întîlnind din întîmplare vreun prieten, îl invitaseră în cutare sau cutare seară, aproape fiecare zi devenea o zi de miercuri. „Nu-mi amintesc prea bine numele invitaţilor, dar ştiu că vine şi doamna marchiză-de Camembert", îmi spusese **liftierul;** amintirea explicaţiilor noastre cu privire la Cambremer nu ajunsese să o înlocuiască definitiv pe cea a vechiului

cuvînt, ale cărui silabe familiare şi pline de înţeles veneau în ajutorul tînărului slujbaş .cînd se afla în încurcătură în faţa acestui nume greu de rostit, fiind pe dată preferate şi din nou adoptate de el, nu în chip trîndav, ca străvechi obicei cu adînci rădăcini, ci pentru că îi satisfăceau nevoia de logică şi de claritate.

Ne-am grăbit să căutăm un vagon gol, unde aş fi putut să o sărut pe Albertine în timpul drumului. Negăsindu-1, ne-am urcat într-un compartiment unde se afla o foarte împopoţonată doamnă, cu faţa lătăreaţă, urîtă, bătrînă şi aproape masculină, care citea *La Revue des Deux-Mondes*. Deşi vulgară, avea gesturi afectate, şi m-am distrat întrebîndu-mă cărei categorii sociale i-ar fi putut aparţine; pe dată mi-am spus că era probabil patroana vreunei luxoase case de rendez-vous, vreo codoaşă care călătorea. Ocupaţia îi stătea scrisă pe chip şi în purtări, • fumai că pîna atunci nu ştiusem că asemenea deocheate doamne citesc *La Revue des Deux-Mondes*. Albertine mi-o arătă, clipind din ochi şi

surîzîndu-mi. Doamna avea un aer foarte demn; şi cum, la rîndu-mi, aveam conştiinţa că eram invitat a doua zi, la capătul liniei ferate, la celebra doamnă Verdurin, că într-o staţie intermediară eram aşteptat de Robert de Saint-Loup, şi că, dacă m-aş fi dus doar ceva mai departe, ’-as fi făcut o mare plăcere doamnei de Cambremer venind să locuiesc la Feterne, ochii **îmi** scînteiau de ironie **în** timp ce o priveau pe acea doamnă importantă care părea a crede că din °?V„za ’mbrăcăminţii ei de o eleganţă căutată, a penelor de la Pălărie, a revistei pe care o citea, era un personaj mai important

241

decît mine. Nădăjduiam că doamna nu va rămîne în tren mai mult decît domnul Nissim Bernard şi că va coborî măcar la Toutainville, dar nu. Trenul se opri la Epreville, şi ea rămase mai departe în compartiment. Era tot acolo şi cînd am trecui prin Montmartin-sur-Mer, prin Parville-la-Bingard, prin

Incarville, astfel încît, cuprins de deznădejde, după ce trenul depăşi Saint-Frichoux, care era ultima staţie înainte de Doncieres, am început să o îmbrăţişez pe Albertine, fără să mă mai sinchisesc de acea doamnă. Saint-Loup venise să mă aştepte la gara Doncieres, cu cea mai mare greutate, îmi spuse el, căci, locuind la mătuşa lui, telegrama mea nu-i parvenise decît în ultima clipă, drept care nu putea să-mi consacre decît o oră, avînd altele de făcut, ce nu sufereau amînare. Acea oră îmi păru, vai! mult prea lungă, căci de îndată ce am coborît din vagon, Albertine nu mai avu ochi decît pentru Saint-Loup. Nu mi se adresa, abia dacă îmi răspundea cînd îi vorbeam şi mă respinse cînd m-am apropiat de ea. în schimb, cu Robert, rîdea în felul ei ispititor, îi vorbea cu însufleţire, mîngîia cîinele care-1 însoţea şi, jucîndu-se cu acesta, îl atingea uşor şi pe stăpîn. Mi-am amintit că în ziua cînd Albertine se lăsase sărutată de mine pentru prima oară, avusesem un surîs de recunoştinţă faţă de seducătorul necunoscut, ce

provocase în ea o modificare atît de profundă, simplificîndu-mi în asemenea măsură gestul. Dar acum mă gîndeam la el cu oroare. Robert îşi dăduse probabil seama că Albertine nu-mi era indiferentă, căci nu răspunse la cochetăriile ei, ceea ce o făcu să se mînie pe mine; apoi el îmi vorbi ca şi cum aş fi fost singur, ceea ce mă înălţă în ochii ei, cînd îi observă purtarea. Robert mă întrebă dacă nu voiam să încerc să-i caut printre prietenii lui cu care cinasem în fiecare seară la Doncieres cînd locuiserrraici, pe cei ce nu plecaseră îsică. Şi cum el începea să emită tocmai acel gen de pretenţii sîcîitoare pe care le dezaproba: „La ce-ţi slujeşte că i-ai *cucerit* cu atîta perseverenţă, dacă nu vrei să-i revezi?" l-am refuzat, nevrînd să risc a mă îndepărta de Albertine, dar şi pentru că acum mă simţeam desprins de ei. De ei, adică de mine. Dorim cu patimă să existe o altă viaţă unde să fim întru totul cum sîntem în viaţa aceasta. Dar nu ne gîndim că, fără a aştepta măcar acea altă viaţă, în aceasta, după cuiva ani, sîntem

infideli faţă de ceea ce am fost cîndva, faţă de ceea ce voiam să rămînem la nesfîrşit. Chiar fără a presupune ca moartea ne-ar modifica mai mult decît aceste schimbări ce se produc în decursul vieţii, dacă în acea altă viaţă am întîlni eul

242

care am fost, ne-am întoarce chipul de la noi înşine ca de la acele persoane de care am fost legaţi, dar pe care nu le-am văzut de multă vreme - prietenii Iui Saint-Loup, de exemplu, pe care îmi plăcea atît de mult să-i întîlnesc în fiecare seară la *Fazanul auriu*, şi a căror conversaţie nu mi-ar mai produce acum decît plictis şi stînjeneală. Din acest punct de vedere, şi pentru că am preferat să nu caut aici ceea ce-mi plăcuse cîndva, o plimbare prin Doncieres ar fi putut să-mi pară a prefigura sosirea în paradis. Visăm mult paradisul, sau mai curînd numeroase paradisuri succesive, dar, cu mult înainte de moartea noastră, toate sînt paradisuri pierdute, şi unde ne-am simţi pierduţi.

Ne lăsă la gară. „S-ar putea să ai de aşteptat aproape o oră, îmi spuse el. Dacă o petreci aici, îl vei întîlni pe unchiul Charlus, care va lua curînd trenul pentru Paris, ce tocmai trece prin gară cu zeee minute înainte de-al tău. Mi-am luat rămas bun de la el, căci sînt silit să fiu acasă înainte de ora lui de plecare. Nu i-am putut vorbi despre tine, pentru că nu-ţi primisem încă telegrama." La reproşurile pe care i le-am făcut Albertinei după ce ne-am despărţit de Saint-Loup, ea îmi răspunse că voise ca prin răceala ei faţă de mine să încerce a şterge ideea pe care el şi-o putuse face dacă, în momentul opririi trenului, mă văzuse îmbrăfişînd-o. £1 ne văzuse, într-adevăr, îmbrătişîndu-ne (eu nu-I zărisem din prima clipă, altminteri aş fi avut o atitudine mai rezervată faţă de Albertine) şi avusese timp să-mi spună la ureche: „E una dintre fetele acelea înfumurate despre care mi-ai vorbit şi care nu voiau s-o cunoască pe domnişoara de Stermaria pentru că găseau că se poartă necuviincios?" Căci îi spusesem lui Robert, în chipul cel mai sincer,

cînd mă dusesem de la Paris la Doncieres spre a-I vedea şi în timp ce-i vorbeam despre Balbec, că nu aveam nici o şansă pe lîngă Afbertine, ea fiind virtutea întruchipată. Şi acum cînd, de multă vreme, aflasem prin mine însumi că nu era,aşa, doream încă şi mai mult ca Robert să creadă în adevărul spuselor mele. Ar fi fost de ajuns să-i spun lui Robeil că o iubeam pe Albertine. Era dintre acele fiinţe care ştiu să-şi refuze o plăcere pentru a-şi cruţa prietenul de suferinţe pe care «e-ar simţi ca şi cum ar fi propria lor suferinţă. „Da, e foarte copilăroasă. Nu ştii nimic despre ea? am adăugat, cuprins de pelinişte.

- Nimic, doar că v-am văzut îmbrătisîndu-vă ca doi ’ndrăgostiti."

243

I

I

I

„Atitudinea ta nu I-a înşelat cîtuşi de puţin", i-am spus Albertinei după ce Saint-Loup s-a despărţit de noi.

,,Ai dreptate, îmi spuse ea, am fost neîndemînatică, te-am supărat, crede-mă, sînt mult mai nefericită decît tine. Vei vedea că nu voi mai fi niciodată aşa; **iartă-mă",** îmi spuse, întinzîndu-mi mîna cu o înfăţişare tristă. în acea clipă, din fundul sălii de aşteptare unde eram aşezaţi, l-am văzut trecînd încet, urmat la oarecare distanţă de un servitor ce-i purta valizele, pe domnul de Charlus.

La Paris, unde nu-1 întîlneam decît seara, la petreceri, nemişcat, cu trupul strîns într-o haină neagră, menţinut pe verticală de mîndra-i atitudine, de dorinţa de a plăcea, de strălucita sa conversaţie, nu-mi dădeam seama cît de mult îmbătrînise. Acum, într-un costum "de călătorie de o nuanţă deschisă, care-1 făcea să pară mai gras, clătinîndu-se uşor în mers şi legănîndu-şi pîntecele bombat şi fundul aproape simbolic, putea fi văzut mai bine, în lumina crudă a amiezii, cu buzele-i mînjite de fard, cu vîrful nasului acoperit cu o pudră de orez amestecată cu coldcrem, totul în plină

descompunere, cu mustăţile vopsite într-un negru de culoarea abanosului ce constrasta cu păru-i cărunt, amănunte care, la lumina artificială, creau impresia chipului însufleţit al unui om încă tînărv în timp ce stăteam de vorbă cu el, în grabă, din cauza trenului care urma să plece, priveam către vagonul unde se afla Albertine, pentru a-i face semn că vin. Cînd mi-am întors capul către domnul de Charlus, el mă rugă să chem un militar, o rudă a lui, care stătea de cealaltă parte a căii ferate, ca şi cum ar fi **vrut** să se urce în trenul nostru, dar în sens invers, în direcţia opusă Balbecului’26. „Face parte din fanfara regimentului, îmi spuse domnul de Charlus. Eşti tînăr, din fericire, iar eu destul de plictisit şi de bătrîn, ai putea să mă scuteşti de un drum pînă la el..." M-am grăbit să mă duc pînă la militarul pe care mi-1 arătase şi am văzut, după lira pe care o avea brodată pe guler, că era într-adevăr din fanfara regimentului. Dar tocmai cînd voiam să-i spun că unchiul meu vrea să-i vorbească, am descoperit cu

surpriză şi, pot spune, cu plăcere, ca militarul era Morel. fiul valetului unchiului meu ce-mi amintea de atîtea lucruri! Am uitat să-i vorbesc despre domnul de Charlus. „Cum, eşti la Doncieres?

— Da, şi ani fost încorporat în fanfara regimentului, la serviciul baterii."" Dar îmi spuse toate acestea pe un ton sec şi arogant. „Poza"

r

244

foarte mult, şi întîlnirea cu mine, amintindu-i de profesia tatălui său, îi era neplăcută. Dintr-o dată l-am văzut pe domnul de Charlus cum se repede înspre noi. întîrzierea mea îi stîrnise nerăbdarea. „Aş dori să ascult în seara asta puţină muzică, îi spuse el lui Morel fără altă introducere, plătesc 500 de franci pentru o seară, poate asta l-ar interesa pe vreunul dintre prietenii dumitale, dacă ai prieteni muzicieni." Deşi cunoşteam insolenţa domnului de Charlus, am fost uimit văzînd că nici măcar nu-l salută pe tînărul iui prieten. De altfel,

baronul nu-mi lăsă mult timp de gîndire. întinzîndu-mi cu dragoste mîna: „La revedere, scumpul meu", îmi spuse el, pentru a-mi da de înţeles că trebuie să plec. De altminteri, o lăsasem prea multă vreme singură pe iubita mea Albertine. „Uite, i-am spus, urcîndu-mă în vagon, viaţa dintr-o localitate balneară de pe malul mării şi viaţa celor care călătoresc mă fac să înţeleg că teatrul lumii posedă mai puţine decoruri decît actori, şi mai puţini actori decît «situaţii».

- Ce s-a întîmplat de-mi spui asta?

- Domnul de Charlus mi-a "cerut chiar acum să-1 rog să vină la el pe unul dintre prietenii săi, pe care, întîlnindu-1 chiar pe peronul acestei gări, îl recunosc ca fiind şi unul dintre prietenii mei." Dar în timp ce vorbeam, încercam să ghicesc cum putuse baronul să-1 cunoască pe Morel. Distanţa socială ce-i separa, la care nu mă gîndisem în prima clipă, era imensă. Mai întîi mi-am spus că-r cunoscuse prin Jupien, a cărui fiică, după cum ne amintim, păruse a se îndrăgosti de

violonist. Mă uimea totuşi faptul ca, trebuind să plece la Paris peste cinci minute, baronul voia să asculte muzică la Doncieres. Dar revăzînd-o pe fiica lui Jupien în amintire, începeam să-mi zic că „recunoaşterile",. biet expedient al operelor superficiale, ar exprima, dimpotrivă, o parte importantă din viaţă, dacă am şti să mergem pînă la romanescul adevărat, cînd, dintr-o dată, am avut ca o iluminare şi am înţeles că fusesem foarte naiv. Domnul de Charlus nti-1 cunoştea cîtuşi de puţin pe Morel, şi nici Morel pe domnul de Charlus, care, fermecat, dar şi intimidat de un militar ce nu purta totuşi decît lira pe guler, mă rugase, cuprins de emoţie, să-1 aduc la el pe cel pe care nu bănuia că-1 cunosc. Oricum, oferta celor cinci sute de franci înlocuise probabil pentru Morel absenţa unor relaţii anterioare, căci i-am văzut vorbind intre ei în continuare, fără să le pese că erau alături de vagonul nostru. Şi amintindu-mi de felul cum domnul de Charlus venise către Morel şi către mine. surprindeam o asemănare cu unele dintre rudele sale

care agăţau o femeie pe stradă. Doar că

obiectul vizat îşi schimbase sexul. începînd de la o anumită vîrstă, şi chiar dacă în noi au loc evoluţii diferite, cu cît devenim mai mult noi înşine, cu atît se accentuează mai mult trăsăturile de familie. Căci natura, continuînd să-şi deseneze în mod armonios tapiseria, întrerupe monotonia compoziţiei prin varietatea figurilor intercalate. De altfel, aroganţa cu care domnul de Charlus îl privise pe violonist este relativă şi în funcţie de punctul de vedere pe care-1 adoptăm. Ea ar fi fost recunoscută de trei sferturi dintre oamenii din societatea înaltă, care ştiau să se încline, dar nu şi de prefectul de poliţie ce, cîţiva ani mai tîrziu, avea să-1 pună sub supraveghere.

„Trenul de Paris intră în gară, domnule", spuse servitorul care ducea valizele. „Dar nu iau nici un tren,

du toate astea la casa de bagaje, ce dracu!" spuse domnul de Charlus, dîndu-i douăzeci de franci servitorului uluit de acea schimbare şi încîntat de bacşişul gras. Asemenea generozitate îi aduse pe dată în preajmă o florăreasă. „Ia garoafele, ia trandafirul ăsta frumos, conaşule, o să-ţi poarte noroc327. Domnul de Charlus, nerăbdător, îi întinse patruzeci de bani; femeia îl binecuvîntă şi-i oferi din nou flori. „Dumnezeule, de ce nu ne Iasă în pace", îi spuse domnul de Charlus, adresîndu-i-se pe un ton ironic şi plîngăreţ, şi ca un om enervat, lui Morel, căruia îi cerea sprijinul cu un fel de dulce plăcere. „Avem a ne spune lucruri destul de complicate şi nu ne mai trebuie şi asta pe cap." Poate că, slujbaşul de la căile ferate nefiind încă foarte departe, domnul de Charlus nu ţinea să aibă un auditoriu numeros, poate că acele fraze incidente îngăduiau timidităţii sale arogante să nu treacă de-a dreptul la propunerea unei întîlniri. Muzicianul, întorcîndu-se cu o înfăţişare deschisă, poruncitoare şi hotărîtă către

florăreasă, înălţă mîna spre ea într-un gest de respingere -şi care-i spunea că florile ei nu erau dorite si că trebuie să o ia din loc cît mai.repede. Domnul de Charlus văzu cu încîntare acel gest autoritar şi viril, mîna graţioasă ce-1 făcea - şi pentru care ar fi trebuit să fie prea greoi şi prea brutal - cu o fermitate şi cu o supleţe precoce care-i confereau acestui adolescent încă imberb înfăţişarea unui tînăr David capabil să se bată cu Goliat. Admiraţia baronului era involuntar întovărăşită de un surîs, acela pe care îl avem cînd vedem la un copil expresia unei gravităţi ce-i depăşeşte vîrsta. ,,Mi-aş don ca tînărul acesta să mă însoţească în călătoriile mele şi să mă ajute în afaceri. Cît de mult mi-ar simplifica viaţa!", îşi spuse domnul de Charlus.

• 246

Trenul de Paris (în care baronul nu se urcă) porni. Apoi Albertine şi cu mine ne-am urcat şi noi în trenul nostru, fără să ştiu ce se mai întîmplase cu domnul de Charlus şi cu Morel, ,,Nu trebuie să ne mai certăm

niciodată, îţi cer încă o dată iertare, îmi spuse din nou Albertine, făcînd aluzie la incidentul cu Saint-Loup. Trebuie să fim totdeauna atenţi unul cu celălalt, îmi spuse ea cu duioşie, iar dacă tu crezi că prietenul tău Saint-Loup mă interesează în vreun fel, te înşeli amarnic, îmi place la el doar că pare a te iubi extrem de mult.

- E un băiat foarte bun", i-am spus, ferindu-mă să-i atribui lui Robert calităţi imaginare, aşa cum aş fi făcut din prietenie pentru el dacă aş fi fost cu oricine altcineva decît cu Albertine. „Este un om minunat, sincer, devotat, loial, p& care te poţi bizui în toate privinţele." Zicînd toate acestea, mă mulţumeam, ţinut în Mu de gelozie, să spun cu privire la Saint-Loup adevărul, şi nimic altceva. Or, acest adevăr se exprima prin înseşi termenii de care se slujise spre a-mi vorbi despre el doamna de Villeparisis pe cînd nu-1 cunoşteam încă şi mi-1 închipuiam atît de diferit, atît de arogant, încît îmi spuneam: „Toţi zic despre el că-i bun doar pentru că-i

un mare nobil." Tot aşa cum, cînd ea îmi spusese: „Ar fi atît de fericit", mi-am închipuit, după ce-1 văzusem în faţa hotelului, că vorbele mătuşii lui erau doar banalităţi mondene, menite să mă măgulească. Şi îmi dădusem apoi seama că ea le spusese cu sinceritate, gîndindu-se la ce mă interesa pe mine, la lecturile mele, şi pentru că ştia că asta îi plăcea lui Saint-Loup, tot astfel cum avea să mi se întîmple să-i spun cu sinceritate cuiva care alcătuia o istorie a strămoşului său La Rochefoucauld, autorul *Maximelor*, şi care ar fi vrut să-i ceară sfatul lui Robert: „Va fi atît de fericit." Ajunsesem să-1 cunosc. Dar, văzîndu-1 prima dată, nu crezusem că o inteligenţă înrudită cu a mea se poate învălui într-o asemenea eleganţă exterioară, eleganţă a veşmintelor şi a atitudinii. îl judecasem, după înfăţişare, ca aparţinînd unei alte specii. Acum Albertine fu aceea care, poate întrucîtva pentru că Saint-Loup, din bunătate faţă de mine, fusese atît de rece cu ea, îmi spuse ceea ce eu gîndisem altădată: „Mă întreb dacă-i chiar atît de

devotat! Observ că cei ce locuiesc în cartierul Saint-Germain au totdeauna toate virtuţile." Or, eu nu mă mai gîndisem nici măcar o singură dată în decursul acestor ani cînd, lepădîndu-se de prestigiul său, el mă făcuse să-i văd vutuţile, că Saint-Loup aparţinea cartierului Saint-Germain. o schimbare de perspectivă în fblul de a privi fiinţele, mai

247

izbitoare în prietenie decît în simplele relaţii sociale, dar încă şi mai izbitoare în iubire, în cadrul căreia dorinţa ridică la scară atît de mare, sporeşte în asemenea proporţie cele mai mici semne de răceala, încît fusese nevoie de mult mai puţină decît cea pe care mi-o arătase prima oară Saint-Loup pentru ca la început să mă cred dispreţuit de Albertine, să-mi închipui că prietenele ei sînt nişte făpturi miraculos de neomeneşti şi să leg doar de indulgenţa pe care o ai pentru frumuseţe şi pentru o anume eleganţă, judecata lui Elştir care afirma, cu totul în sensul sentimentului doamnei de

Villeparisis faţă de Saint-Loup, ca micul grup este alcătuit din „fete minunate." Or, nu era oare vorba de aceeaşi judecată pe care aş fi făcut-o şi eu cînd o auzeam pe Albertine spunînd: „Oricum, devotat sau nu, nădăjduiesc să nu-1 mai întîlnesc, de vreme ce ne-am certat din pricina lui. Asta nu trebuie să se mai întîmple"? Mă simţeam, fiindcă păruse că-1 doreşte pe Saint-Loup, aproape vindecat pentru un timp de ideea că-i plac femeile, cele două înclinaţii părîndu-mi-se ireconciliabile. Şi, în faţa fulgarinului Alber-tinei328, ce o preschimbase parca într-o altă făptură, neostenită hoinară a zilelor ploioase, şi care, suplu şi cenuşiu, lipit de tmpu-i, părea nu atît a-i proteja de ploaie rochia, cît a fi fost anume udat de ea însăşi şi aplicat pe trupul prietenei mele parcă spre a lua amprenta formelor ei pentai un sculptor, am smuls acea tunică ce îmbrăţişa strîns sînii doriţi şi, atrăgînd-o pe Albertine către mine:

Nu vrei, o, tu, prea leneşa călătoare,

Cu fruntea-ţi sprijinită pe-al meu umăr să

visezi?329

- i-am spus, luîndu-i capul în mîini şi arătîndu-i marile pajişti inundate şi mute care se întindeau, în seara ce tocmai se lăsa. pînă la zarea închisă de şiruri paralele de văi şi coline îndepărtate şi albăstrii.

Doua zile mai tîrziu, în multaşteptata miercuri, în acelaşi tren pe care îl luasem de la Balbec, pentru a mă duce să cinez la La Raspeliere, ţineam mult să-1 întîlnesc pe Cottard la Graincourt-Saint^Vast, unde, datorită unui nou telefon al doamnei Verdurin, ştiam că-1 voi găsi. Trebuia să urce în trenul meu şi ar fi urmat să-mi arate unde să cobor pentru a găsi trăsurile ce ne erau trimise de la La Raspeliere, la gară. De aceea, micul tren neoprindu-se decît o clipă la Graincdurt, prima staţie după Doncieres, m-am aşezat lîngă portieră cu mult timp înainte, de

248

teamă că nu-1 voi vedea pe Cottard sau că nu voi fi văzut de el. Teamă zadarnică! Nu-mi dădusem seama în

ce măsură micul clan îi modelase pe toţi „obişnuiţii casei": aceştia, în mare ţinută de seară aşteptau pe peron, putînd fi pe dată recunoscuţi după o anume înfăţişare sigură de sine, elegantă şi familiară, după privirile care treceau, ca printr-un spaţiu vid unde nimic nu solicită atenţia, prin raidurile îngrămădite ale mulţimii, pîndeau sosirea vreunui obişnuit al casei ce se urcase în tren într-o staţie apropiată şi scînteiau încă de pe acum de plăcerea conversaţiei ce avea să urmeze. Acest semn al celui ales, ce putea fi desluşit pe chipul mebrilor micului grup deprinşi să cineze împreună, nu-i deosebea de ceilalţi doar atunci cînd, numeroşi, în forţă, se adunaseră - pată scînteind de culoare în mijlocul turmei de călători numită de Brichot cea a „oiţelor bunului Dumnezeu", pe ale căror chipuri anoste nu se putea citi nici o noţiune privitoare la soţii Verdurin, nici o speranţă de a cina vreodată la La Raspeliere. De altfel, aceşti vulgari călători ar fi fost mai puţin interesaţi decît mine dacă în faţa lor ar fi fost rostite - şi asta chiar în

ciuda notorietăţii dobîndite de unele dintre ele - numele acelor fideli pe care eram uimit să-i văd luînd în continuare cina în oraş, în timp ce mai mulţi dintre ei făceau asta, conform povestirilor pe care le auzisem, chiar înainte ca eu să mă fi născut, aşadar într-o perioadă destul de îndepărtată şi totodată îndeajuns de vagă pentru ca să fiu ispitit să o consider de-a dreptul străveche. Contrastul între continuarea nu numai a existenţei lor, dar şi a deplinătăţii puterii lor, şi pieirea atîtor prieteni ce dispăruseră, ba ici, ba colo, îmi trezea acel sentiment pe care-1 avem cînd la „ultima oră" a ziarelor citim tocmai vestea la care ne aşteptam cel mai puţin, de exemplu cea a unui deces prematur şi care ni se pare întimplător tocmai pentra că ne rămîn necunoscute cauzele ce l-au pricinuit. Acest sentiment ne spune că moartea nu-i atinge în mod uniform pe toţi oamenii, ci că un val care a înaintat mai mult în acea revărsare tragică, răpeşte o existenţă situată la nivelul altora pe care vreme încă îndelungată valurile următoare

o vor cruţa. De altfel, vom vedea, mai tîrziu, că diversitatea morţilor care circulă invizibil este cauza stării speciale de surpriză ce ne-o trezesc necrologurile din ziare. Vedem şi că, odată cu trecerea timpului, se dezvăluie şi se • rnpun nu numai daruri reale, care pot coexista cu cea mai urîtă Şi mai vulgară conversaţie, dar şi că indivizi mediocri ajung la acele locuri suspuse, asociate, în închipuirea noastră de copii, citorva bătrîni celebri, căci nu ne gîndim că după un anume

249

număr de ani discipolii acestora au devenit maeştri ce inspiră, la rîndul lor, respectul şi teama simţite de ei odinioară. Dar deşi numele fidelilor nu erau cunoscute de turmă, înfăţişarea lor nu le scăpa totuşi „oiţelor bunului Dumnezeu." Chiar în tren (cînd întîmplarea făcea ca treburile zilnice să-i adune laolaltă atît pe unii cît şi pe ceilalţi), ce riu mai culegea din gara următoare decît cîte vreun ins, vagonul ce-i reunea, desemnat de cotul sculptorului Ski şi pavoazat cu ziarul lui Cottard,

Le *Temps*, înflorea în depărtare ca un automobil de lux, anume venit să-1 ia pe prietenul ce întîrziase. Singurul căruia i-ar fi putut scăpa aceste semne pline de făgăduinţă era Brichot, dar el era pe jumătate orb. Unul dintre obişnuiţii petrecerilor date de sofii Verdurin stătea însă, din proprie voinţă, la pîndă şi, de îndată ce zărea pălăria de pai, umbrela verde şi ochelarii cu sticle albastre, ii conducea cu blîndeţe şi în mare grabă către compartimentul celor aleşi. Astfel încît nu se întîmplase niciodată ca vreunul dintre fideli - şi dacă s-ar fi întîmplat altminteri el ar fi fost bănuit că venise la gară beat mort, ba chiar că nu sosise „cu trenul" - sa nu-i întîlnească pe ceilalţi în timpul drumului. Uneori avea loc şi situaţia inversă: un fidel al familiei Verdurin trebuia să meargă undeva, destul de departe, în cursul după-amiezii şi deci era silit să facă o parte din drum singur, înainte de a se întîlni cu grupul; dar chiar astfel, izolat fiind, el producea de cele mai multe ori o oarecare impresie, căci se îndrepta către un viitor care îl arăta ca

făcînd parte dintre aleşi, iar cel aşezat pe bancheta din faţă îşi spunea: „Cu siguranţă că ăsta-i un om de seamă", şi cu obscura perspicacitate a călătorilor din Emmaus desluşea, chiar şi în jurul pălăriei cu boruri moi purtată de Cottard sau de sculptorul Ski, o vaga aureolă, şi nu era decît uşor uimit cînd, la staţia următoare, dacă acolo era capătul călătoriei lor, o mulţime elegantă îl întîmpina pe „fidel" la uşa trenului şi plecau cu toţii către una dintre maşinile care aşteptau, salutaţi fiind pînă la pămînt de şeful gării din Douville, mulţime care, dacă se afla într-o staţie intermediară, năpădea compartimentul. Tocmai asta făcu - şi în mare grabă, căci mulţi sosiseră în întîrziere, chiar în clipa cînd trenul, aflat în gară, urma sa plece - trupa_pe care Cottard o duse în pas de fugă spre vagonul de la a cărui fereastră îl chemam. Brichot, care se găsea printre aceşti fideli, devenise încă şi mai devotat soţilor Verdurin de-a lungul acelor ani în care alţii, în schimb, se arătaseră din ce în ce mai puţin credincioşi gazdelor lor. Vederea

scăzîndu-i treptat, era silit, chiar la

250

Paris, să lucreze din ce în ce mai puţin seara. De altfel, nu avea prea multă simpatie pentru Noua Sorbonă, în cadrul căreia, după moda germană, ideile de exactitate ştiinţifică începeau să se impună în detrimentul umanismului330. Acum, se mărginea doar să-şi ţină cursul şi să participe Ja comisiile de examinare; de *aceea,* dispunea de mult mai mult timp pentru mondenităţi, adică pentru petrecerile date de soţii Verdurin, sau pen.tru cele pe care le oferea uneori soţilor Verdurin vreun fidel ce tremura de emoţie. Este adevărat că de două ori iubirea mai că izbutise ceea ce munca nu mai putea reuşi: să-1 desprindă pe Brichot de micul clan. Dar doamna Verdurin, ce „era cu ochii în patru" şi care, de altfel, căpătînd acel obicei în interesul salonului său, afla o plăcere dezinteresată în genul acesta de drame şi execuţii, îl sili să se certe pentru totdeauna cu persoana primejdioasă, ştiind, după cum

spunea chiar ea, ,,să facă ordine" şi ,,să taie în carne vie." îi fusese cu atît mai uşor într-unui din cazuri, cu cît persoana primejdioasă era pur şi simplu spălătoreasă lui Brichot, iar doamna Verdurin, ce putea să intre Ia orice oră în apartamentul profesorului, roşie de mîndrie cînd binevoia să urce cele cinci etaje, nu trebuise deoît să o dea afară pe acea femeie de nimic. ,,Cum, îi spusese lui Brichot Patroana, o femeia ca mine îţi face cinstea de a veni la dumneata, şi dumneata primeşti în casă o asemenea lepădătură?" Brichot nu uitase niciodată binele pe care i-1 făcuse doamna Verdurin, împiedicîndu-1 să se bălăcească în noroi Ia bătrîneţe, şi îi era tot mai devotat, în timp ce, în contrast cu această afecţiune sporită şi poate din cauza ei, Patroanei începea să-i fie silă de un fidel mult prea supus şi de a cărui ascultare era atît de sigură. Dar, prin intimitatea de care se bucura în casa Verdurin, Brichot dobîndea o strălucire care-l aşeza mai presus de toţi colegii săi de la Sorbona. Ei erau uluiţi de povestirile lui, ce cuprindeau

tot felul de amănunte cu privire la acele cine la care ei nu vor fi invitaţi niciodată, de faptul că numele Iui era citat în reviste de către scriitori vestiţi, iar portretul lui, operă a unor pictori celebri, era expus Ia Salon, scriitori şi pictori al căror talent era foarte preţuit de titularii celorlalte catedre ale Facultăţii de Litere, care însă nu aveau nici o şansă să le atragă atenţia, ba chiar şi de eleganţa vestimentară a filosofului monden, pe care la început o luaseră drept neglijenţă, "pînă cînd colegul lor binevoise să le explice că jobenul p. ite fi pus pe duşumea în timpul unei vizite, şi că nu se cuvine să-1 porţi cînd cinezi la ţară, oricîl de elegantă ar fi petrecerea, **JşefessidsilJ** înlocui

printr-o pălărie cu boruri **moi,** ce se potriveşte

foarte bine cu smochingul. în primele minute, cînd micul grup năvăli în vagon, n-am putut nici măcar **să-i** vorbesc lut Cottard, căci abia respira, nu atît pentru că alergase ca să nu piardă trenul, cît pentru că era uimit că ajunsese tocmai la timp. Mai mult decît bucuria unei reuşite, trăia aproape veselia unei farse. „E grozav! spuse el, după ce îşi trase răsuflarea. Dacă întîrziam puţin... drace, iată ce înseamnă să ajungi la tanc!" adaugă el, clipind dintr-un ochi, nu pentru a întreba dacă folosise corect acea expresie, căci acum era plin de sine, ci pentru că era mulţumit. In sfîrşit, fu în stare sa **ml** prezinte celorlalţi membri ai micului clan. M-a necăjit faptul că aproape toţi erau îmbrăcaţi în ceea ce Ia Paris numim smoching. Uitasem că soţii Verdurin începeau a evolua timid către înalta societate, evoluţie încetinită de afacerea Dreyfus, accelerată de muzica „nouă" şi, de altfel, dezminţită de ei, şi’ pe care vor continua să o dezmintă pînă cînd vor fi ajuns la ţintă, aşa cum un general nu-şi anunţă obiectivele militare decît după ce

le-a atins, spre a nu părea ca a fost învins dacă eşuează. înalta societate era, la rîndu-i, pregătită să meargă către ei. încă vedea în ei nişte oameni pe care nimeni din înalta societate nu-i vizitează, dar care acceptă asta fără nici o părere de rău. Salonul Verdurin trecea drept un templu al muzicii. Se spunea că aici îşi găsise Vinteuil inspiraţia, şi că tot aici fusese încurajat. Or, deşi sonata lui Vinteuil rămînea pe de-a-ntregul neînţeleasă şi aproape necunoscută, numele lui, socotit a fi numele celui mai mare muzician contemporan, se bucura de un prestigiu extraordinar. Anumiţi tineri din **cartierul** Saint-Gerrnain dîndu-şi în sfîrşit seama că trebuiau să fie la fel de instruiţi ca şi burghezii, trei dintre ei studiaseră muzica şi ţineau la cea mai mare cinste sonata lui Vinteuil. întorşi acasă, vorbeau despre acea sonată mamei inteligente care-i îndemnase să se cultive. Şi, interesîndu-se de studiile fiilor lor, mamele o priveau cu un anume respect pe doamna Verdurin, aflată la concert în prima lojă şi urmărind partitura. Pînă atunci,

mondenitatea latentă a soţilor Verdurin nu se traducea decît prin două fapte. Pe de o parte, doamna Verdurin spunea despre prinţesa de Caprarola: „Cît e de inteligentă! Şi ce prezenţă plăcută! Nu-i pot suporta pe imbecili, oamenii plictisitori mă enervează la culme." Ceea ce sugera oricărei minţi cît de cît pătrunzătoare ca prinţesa de Caprarola, femeie aparţinînd celei mai înalte nobilime îi făcuse o vizită doamnei Verdurin. Ea îi pronunţase chiar numele în timpul unei vizite de condoleanţe pe care i-o făcuse

252

doamnei Swann, după moartea soţului acesteia, şi o întrebase dacă îi cunoaşte pe soţii Verdurin. „Vrei să repeţi acel nume? îi răspunse Odette, luînd dintr-o dată o înfăţişare tristă.

- Verdurin.

- Acum ştiu, continuase ea pe acelaşi ton mîhnit, nu-i cunosc, sau mai curînd îi cunosc fără a-i cunoaşte, i-am întîlnit odinioară la nişte prieteni, e multă vreme de

arunci, sînt agreabili." După ce prinţesa de Caprarola plecă, Odette îşi spuse că ar fi vrut să spună doar adevărul. Dar minciuna imediată era nu produsul unor calcule, ci dezvăluirea temerilor, dorinţelor sale. Ea nega nu ceea ce ar fi trebuit să nege din abilitate, ci ceea ce ar fi vrut să nu existe, chiar dacă interlocutorul avea să afle peste o oră că acel lucru exista într-adevăr. Nu după multă vreme îşi recăpătase siguranţa de sine şi chiar preîntîmpinase întrebările, spunînd, ca să nu pară că se teme de ele: „Bineînţeles, dar am cunoscut-o foarte bine pe doamna Verdurin", cu o umilinţă prefăcută, ca o mare doamnă care povesteşte că s-a urcat în tramvai. „De cîtva timp aud vorbin-du-se tot mai mult despre soţii Verdurin", spunea doamna de Souvre. Odette, cu un surîs dispreţuitor de ducesă, răspundea: „într-adevăr, mi se pare şi mie că se vorbeşte mult despre ei. Aşa se întîmplă din cînd în cînd cu cei ce abia au fost primiţi în înalta societate", fără să se gîndească că ea însăşi abia fusese primită. „Prinţesa de Caprarola a

cinat la ei, continuă doamna de Souvre.

- Asta nu mă miră, îi răspunse Odette, tot mai surîzătoare. Asemenea lucruri încep întotdeauna datorită prinţesei de Caprarola, apoi apare o alta, ca de pildă contesa Mole." Spunînd acestea Odette părea că le dispreţuieşte din toată inima pe cele două mari doamne care aveau obiceiul să intre primele în saloanele recent deschise. Simţeai din tonul său că ea, Odette, ca şi doamna de Souvre, nu vor putea fi duse astfel de nas.

După ce doamna Verdurin mărturisise ce impresie îi făcuse inteligenţa prinţesei de Caprarola, cel de-al doilea semn că soţii Verdurin erau conştienţi de destinul lor viitor consta în aceea că (fără a o fi cerut în mod anume, bineînţeles) ei doreau foarte mult ca lumea să cineze în casa lor în ţinută de seară; acum nepotul domnului Verdurin - cel „ajuns la ananghie" - ar fi putut să-şi salute unchiul fără a se mai ruşina.

Printre cei care se urcaseră în vagonul meu la Graincourt se afla şi Saniette, cel ce odinioară fusese

izgonit din salonul soţilor Verdurin de vămi său Forcheville, dar care se întorsese a’ci pînă la urmă. Defectele sale, din punctul de vedere al vieţii

253

mondene, erau cîndva* - deşi dublate de mari calităţi - cam în genul celor ale **Iui Cottard:** timiditate, dorinţă de a plăcea, eşec în această privinţă în ciuda unor uriaşe strădanii. Dar dacă viaţa, silindu-1 pe Cottard să adopte, dacă nu în salonul **soţilor Verdurin,** pentru care el rămăsese, datorită sugestiei pe care minutele din trecut Ie exercită asupra noastră cînd ne regăsim în mediul nostru obişnuit, întrucîtva acelaşi, cel puţin în faţa clientelei sale, la spital, la Academia de medicină, o aparenţă rece, dispreţuitoare, gravă, care se accentua în timp ce spunea în faţa elevilor săi calambururi vesele, căscase o adevărată prăpastie între actualul şi vechiul Cottard, dimpotrivă, aceleaşi defecte se agravaseră în cazul lui Saniette, pe măsură ce el încerca să le corecteze. Simţind că-i plictisea adeseori

pe ceilalţi, că nu era ascultat, în loc să vorbească mai rar şi mai puţin, cum ar fi făcut Cottard, obligîndu-i pe ceilalţi, printr-o înfăţişare autoritară, să fie atenţi, el încerca nu numai să-şi facă iertată, printr-un ton glumeţ, seriozitatea conversaţiei sale, ci rostea încă şi mai repede, sărea şi prescurta cuvintele ca să pară • mai concis, mai apropia! de -lucrurile despre care vorbea, izbutind doar să le facă de neînţeles printr-o povestire ce părea a nu se mai sfîrşi. El nu era sigur pe sine precum Cottard, care-şi înfricoşa bolnavii, aceştia răspunzîndu-le celor ce lăudau amabilitatea purtării sale în înalta societate: „Nu-i acelaşi om cînd te primeşte în cabinetul lui, tu fiind în lumină. el în întuneric şi străpungîndu-te cu privirea." Siguranţa sa nu-ţi impunea, simţeai că ascunde prea multă timiditate, că un nimic **ar** fi fost de ajuns **pentru** a **o** spulbera. Saniette, cărora prietenii îi spuseseră totdeauna că are prea puţină încredere în sine. şi care vedea că unii oameni, pe care el îi socotea pe bună dreptate eu totul inferiori, obţin cu

uşurinţă succesele ce lui îi erau refuzate, nu mai începea nici o povestire fără să facă el cel dintîi haz de ea, căci se temea că o înfăţişare prea serioasă nu o va pune îndeajuns în valoare. Uneori, crezînd în comicul pe care el însuşi părea a-1 descoperi în ceea ce urma să spună, interlocutorii săi îi făceau hatîrul de a tăcea şi a-1 asculta. Dar cele povestite de el nu amuzau pe nimeni. Un conviv cu inimă bună îi adresa uneori lui Saniette încurajarea personală, aproape tainică, a unui surîs aprobator, trimiţîndu-i-1 pe furiş, fără să trezească atenţia celorlalţi, cum ai strecura un bilet. Dar nimeni nu-şi asuma responsabilitatea, riscînd adeziunea publică a unui hohot de rîs. Vreme îndelungată după ce totul căzuse baltă, Saniette, mîhnit, îşi surîdea singur sieşi, gustînd parcă în

sine şi pentru sine o plăcere pe care se prefăcea că o găseşte suficientă şi pe care ceilalţi nu o simţiseră. Cît priveşte sculptorul Ski, numit astfel pentru că numele

lui polonez era greu de rostit şi pentru că el însuşi arăta că de cînd trăieşte într-o anume societate nu vrea să fie confundat cu nişte rude bogate, dar cam plicticoase şi foarte multe la număr, el avea, la patruzeci şi cinci de ani şi fiind foarte urît la chip, un fel de a fi copilăresc, o fantezie visătoare pe care şi-o menţinuse pentru că pînă la zece ani fusese cel mai încîntător copil minune, răsfăţat de toate cucoanele slabe de înger. Doamna Verdurin pretindea că e mai artist decît Elstir. Cu acesta nu avea de altfel decît o asemănare pur exterioară. Dar era de ajuns pentru ca Elstir, ce-1 întîlnise o dată pe Ski, să aibă faţă de el repulsia profundă pe care ne-o inspiră, mai mult chiar decît fiinţele ce ne sînt cu totul opuse, cele care ne seamănă în mai rău, în care se arată ceea ce avem mai puţin bun în noi, defectele de care ne-am lecuit, amintindu-ne în chip-supărător cum am putut să le părem unora înainte de a fi devenit ceea ce sîntem. Doamna Verdurin credea însă că Ski are mai mult temperament decît Elstir, pentru că el dovedea o mare

uşurinţă în practicarea tuturor artelor, iar ea era convinsă că această uşurinţă l-ar fi înălţat pînă la talent, dacă ar fi fost mai puţin leneş. Patroanei i se părea chiar că lenea e un dar, fiind contrariul muncii, pe care ea o credea hărăzită fiinţelor lipsite de geniu. Ski picta orice, pe butonii de la manşetă sau pe tăblia uşii. Cînta cu o voce de compozitor, interpreta din memorie melodii la pian, dînd impresia că este o întreagă orchestră, mai puţin prin virtuozitate, cît prin falsele note foarte joase, arătînd neputinţa degetelor de a sugera existenţa unui piston, pe care de altfel îl imita cu gura331. Căutîndu-şi cuvintele în timp ce vorbea, pentru a lăsa să se creadă că are a comunica o impresie neobişnuită, în acelaşi fel în care scotea cu întîrziere un acord, spunînd apoi: „Ping", spre a aminti de sunetul alămurilor, el trecea drept o fiinţă miraculos de inteligentă, dar ideile sale lipsite de orice consistenţă se reduceau în realitate la două sau trei. Plictisit de reputaţia-i de fantezist, îşi pusese în gînd să arate că este o fiinţă practică, pozitivă, din care

pricină în tot ce răcea triumfa o falsă precizie, un fals bun simţ, pline de afectare şi agravate de lipsa Iui de memorie şi de faptul că informaţiile lui erau totdeauna inexacte. Felul cum îşi mişca girul, capul, picioarele, ar fi fost graţios, dacă ar mai fi avut °ouă ani, bucle blonde, un guler mare de dantelă şi cizmuliţe

roşii de piele. Ajungînd înainte de sosirea trenului, el, Cottard şj Brrchot, la gara Graincourt, îl lăsaseră pe Brichot în sala de aşteptare şi se duseseră să se plimbe puţin. Cînd Cottard voise să se întoarcă, Ski îi răspunsese: „Nu-i nici o grabă. Astăzi nu vine trenul local, ci trenul departamental." Văzînd cu încîntare efectul acestei nuanţe de mare precizie asupra lui Cottard, adăugă, vorbind despre el însuşi: „Da, pentru că îi plac artele, pentru că modelează lutul, lumea crede că Ski nu-i un om practic. Dar nimeni nu cunoaşte calea ferată mai bine decît mine." Totuşi, hotărîră să se

întoarcă la gară eînd, dintr-o dată, zărind fumul trenuleţului care sosea, Cottard scoase un urlet: „Trebuie să alergăm cît ne ţin picioarele." Au ajuns tocmai la timp, diferenţa dintre trenul local şi cel departamental neexis-tînd decît în mintea lui Ski. „Oare prinţesa nu-i în tren?" întrebă cu o voce sonoră Brichot, ai cărui ochelari uriaşi, strălucind ca acele reflectoare pe care laringologii şi le pun pe frunte pentru a lumina gîtul bolnavilor, păreau a fi dăruit ochilor profesorului ceva din viaţa lor şi poate, din cauza efortului pe care-1 făcea pentru a-şi potrivi vederea în funcţie de ei, priveau parcă ei înseşi, pînă şi în clipele cele mai neînsemnate, cu o atenţie constantă şi o fixitate cu totul neobişnuită. De altfel, boala, răpindu-i treptat lui Brichot vederea, îi dezvăluise frumuseţile acestui simţ, tot aşa cum adeseori trebuie să ne hotărîm a ne despărţi de un obiect, a-1 dărui, de exemplu, privindu-1. regretîndu-1, admirîndu-I. „Nu, nu, prinţesa conduce pînă la Maineville cîţiva invitaţi ai doamnei Verdurin, ce urmau

să ia trenul pentru Paris. E cu putinţă ca doamna Verdurin, care avea treabă la Saint-Mars, să fie cu ea! în acest caz ea va călători *cu* noi şi vom face drumul cu toţii împreună, ceea ce ar fi minunat. Numai că trebuie să deschidem bine ochii la Maineville! Căci era cît pe ce să pierdem trenul. Cînd l-am văzut, am fost ca năucit. Asta înseamnă să ajungi la momentul psihologic, închipuiţi-vă că am fi pierdut trenul şi că doamna Verdurin ar fi văzut trăsurile întorcîndu-se fără noi: ce scenă! adăugă doctorul, ce nu-şi venise încă în simţiri după emoţia de care avusese parte. Iată o călătorie deloc banală. Ce părere ai de mica noastră escapadă, dragă Brichot? întrebă doctorul cu o anume mîndrie.

- Drace, îi răspunse Brichot, ai dreptate, dacă n-ai fi prins trenul, nu ţi-ar fi căzut deloc bine, cum ar fi zis răposatul Villemain332!" Dar eu, atent încă din primele clipe la acei oameni pe care nu-i cunoşteam, mi-am amintit dintr-o dală de ceea ce Cottard îmi spusese în sala de dans a micului cazi-

256

337

nou, şi ca şi cum o verigă invizibilă ar fi putut lega un organ de imaginile din amintire, cea a Albertinei frecîndu-şi sînii de sînii Andreei, mă făcea să sufăr. Dar această suferinţă încetă: ideea unor relaţii posibile între Albertine şi alte femei nu-mi mai părea posibilă de două zile, adică de cînd avansurile pe care prietena mea i le făcuse Iui Saint-Loup treziseră în mine o nouă celozie, care mă făcuse să o uit pe prima. Aveam naivitatea oamenilor care cred că o înclinaţie o exclude în mod necesar pe cealaltă. La Arembouville, cum trenul era ticsit, un fermier îmbrăcat într-o bluză albastră şi care avea bilet de clasa a treia urcă în compartimentul nostru. Doctorul, socotind că nu o putem lăsa pe prinţesă să călătorească alături de el, îl chemă pe conductor, îşi arătă legitimaţia de medic al unei mari companii de căi ferate şi îl sili pe şeful de gară să-1 dea jos din tren pe

fermier. Această scenă îl mîhni şi îl înspăimîntă atît de mult pe bunul şi timidul Saniette, încît temîndu-se de la bun început că, din pricina numeroşilor ţărani care erau pe peron, va lua proporţiile unei răzmeriţe, simula că îl doare burta şi, pentru ca .nimeni să nu-J poată învinui că îşi are şi el partea sa de răspundere în purtarea brutală a doctorului, se strecură pe culoar, prefăcîndu-se a căuta ceea ce Cottard numea „W.C."-ul. Negăsindu-I, privi peisajul de la o fereastră aflată la celălalt capăt al trenuleţului. „Vii pentru prima oară la doamna Verdurin, domnule? mă întrebă Brichot, care ţinea să-i arate noului venit neprefuitele-i talente. Vei vedea că în nici o altă casă nu simţi mai bine «dulceaţa vieţii333», cum spunea unul dintre inventatorii diletantismului, *ai je m'en fichismului,* şi al multor cuvinte ce se termină în «ism», la modă în gura femeiuşteJor noastre snoabe, adică domnul prinţ de Talleyrand." Căci, cînd vorbea despre aceşti mari nobili din trecut, el găsea că e nostim şi „în spiritul epocii" să folosească şi cuvîntul domn,

spunînd domnul duce de La Rochefoucauld, domnul cardinal de Retz, căruia îi zicea din cînd în cînd şi: „Acest *struggle for lifer* de CondP34, «boulangistul» ăsta de Marcillac335." Şi nu uita niciodată să-1 numească pe Montesquieu, cînd vorbea despre el, însoţindu-şi cuvintele cu un surîs: „Domnul preşedinte Secondat de Montesquieu336." Un om de lume spiritual ar fi fost agasat de acea pedanterie academică. Dar în manierele desăvîrşite ale unui om de lume care vorbeşte despre un prinţ există de asemenea o pedanterie, ce scoate în evidenţă trăsăturile unei alte caste, cea care pune ’"aintea numelui de Wilhelm cuvîntul „împărat"3

si care i se

257

adresează unei alteţe la persoana a treia. „Ah! pe ăsta, continuă Brîchot, vorbind despre «domnul prinţ de Talleyrand», trebuie să-1 salutăm cu adîncă plecăciune. Este un strămoş.

- E o societate încîntătoare, îmi spuse Cottard, vei

găsi aici din toate cîte puţin, căci doamna Verdurin nu-i o exclusivistă: savanţi iluştri ca Brichot, nobili 'de cea mai veche spiţă ca prinţesa Sherbatoff, o mare doamnă rusoaică, prietena marei-ducese Eudoxie, care o primeşte chiar, singură, la ceasurile cînd nimeni altul nu-i acceptat," într-adevăr, marea-ducesă Eudoxie, văzînd că prinţesa Sherbatoff. care de multă vreme nu mai era primită de nimeni, vine la ea cînd puteau fi şi alţii de faţă, nu o mai primea decît foarte devreme, cînd alteţa sa nu avea în preajmă pe nici unul dintre prietenii căniia i-ar fi fost tot atît de neplăcut să o întîlnească pe prinţesă, pe cît de stingheritor ar fi fost asta şi pentru ea. Cum de trei ani, de îndată ce o părăsea, ca o manichiuristă oarecare, pe marea-ducesă, doamna Sherbatoff se ducea la doamna Verdurin, care tocmai atunci se trezea din somn, şi nu se mai despărţea de ea toată ziua, putem spune că fidelitatea prinţesei o depăşea cu mult chiar şi pe cea a lui Brichot, atît de asiduu totuşi la acele dineuri de miercuri, unde avea

plăcerea să se creadă, la Paris, un fel de Chateaubriand aflat în vizită la l’Abbaye-aux-Bois338, iar la ţară, echivalentul a ceea ce putea fi în preajma doamnei du Châtelet33q cel pe care îl numea totdeauna (cu răutatea şi mulţumirea unui om de litere): „Domnul de Voltaire."

Faptul că era lipsită cu totul de relaţii îi îngăduise prinţesei Sherbatoff să le arate de cîţiva ani soţilor Verdurin o fidelitate care făcea din ea mai mult decît o „fidelă" obişnuită: era fidela tip, ideal socotit multă vreme inaccesibil de către doamna Verdurin şi pe care, ajunsă acum la o anumită vîrstă, îl găsea în sfîrşit întruchipat în această nouă achiziţie feminină. Oricît de geloasă ar fi fost Patroana şi oricît de exagerate\i-ar fi fost pretenţiile, trebuie să recunoaştem că pînă şi cei mai devotaţi dintre fidelii săi o „abandonaseră" măcar o dată. Pînă şi cei mai sedentari se lăsau ispitiţi de o călătorie; pînă şi cei mai căşti aveau cîte o aventură; pînă şi cei mai sănătoşi se puteau îmbolnăvi de gripă, pînă şi cei mai trîndavi puteau fi dintr-o dată cuprinşi de

patima muncii, pînă şi cei mai indiferenţi se duceau într-o buna zi să închidă ochii mamei lor muribunde. Şi zadarnic le spunea atunci doamna Verdurin, asemenea împărătesei romane340, că, precum Christos341 sau Kaiserul342^ ea era singurul general de care trebuia să asculte legiunea. £<l

258

acela ce-şi iubea tatăl şi mama tot atît cît o iubea pe ea şi care nu era gata să-i părăsească pentru a o urma, nu era vrednic de ea, şi că în loc să lîncezească în pat sau să se lase duşi de nas de vreo cocotă, ar face mai bine să rămînă lîngă ea, ea fiind singurul Lor leac şi singura lor voluptate. Dar destinul, căruia îi place uneori să înfrumuseţeze sfîrşitul unor existenţe ce se prelungesc, făcuse ca doamna Verdurin să o întîlnească pe prinţesa Sherbatoff. Certată cu familia, exilată din ţara ei, nemaicunoscîndu-le decît pe baroana Putbus şi pe marea-ducesă Eudoxie, la care, pentru că nu avea chef să le întîlnească pe prietenele celei dintîi, şi pentru că

cea de a doua nu avea chef ca prietenele sale să o întîlnească pe prinţesă, ea nu se ducea decît dimineaţa, cînd doamna Verdurin dormea încă, nemaiamintindu-şi să fi rămas toată ziua în camera ei fie şi o singură dată de pe vremea cînd avea doisprezece ani şi cînd se îmbolnăvise de rujeolă, răspunzîndu-i la 31 decembrie doamnei Verdurin care, nevrînd să rămînă singură, o întrebase dacă nu poate să doarmă la ea, deşi era Anul Nou: „Ce mă împiedică să o fac? De altfel, de Anul Nou, oamenii rămîn în familie, şi dumneata eşti familia mea", trăind într-o pensiune pe care o schimba de fiecare dată cînd soţii Verdurin se mutau, urmîndu-i ori de cîte ori aceştia se duceau la băi, prinţesa realizase în chip atît de minunat, pentru doamna Verdurin, versul lui Vigny:

Tu *singură mi-ai apărut*, *tu cea întruna căutată343*, încît preşedinta micului cerc, dornică să-şi asigure prezenţa unei „fidele" pînă şi în moarte, îi ceruse ca aceea dintre ele două care va muri ultima să

poruncească să fie îngropată alături de cealaltă. Faţă de străini - printre care trebuie totdeauna să-1 socotim pe cel pe care îl minţim cel mai mult, pentru că este cel al cănii dispreţ ne-ar durea cel mai mult: noi înşine -, prinţesa Sherbatoff avea grijă să prezinte cele trei prietenii ale sale - cu marea-ducesă, cu soţii Verdurin, cu baroana Putbus - ca fiind singurele, nu pentru că anumite cataclisme independente de voinţa ei le-ar fi lăsat să reziste în mijlocul ruinelor generale, ci Pentru că o liberă alegere o făcuse să opteze pentru ele, dintr-o • nclinare către o viaţă singuratică şi către simplitate. „Nu văd pe ***temeni*** altcineva", spunea ea, insistînd asupra caracterului lexibil a ceea ce semăna mai curînd cu o regulă pe care ţi-o i decît cu o necesitate pe care o înduri. Şi adăuga: „Nu fac

259

vizite decît în trei case", ca acei autori care, temîndu-se că nu vor putea ajunge pînă la a patra, anunţă că piesa lor nu va avea decît trei reprezentaţii.

Nu se ştie dacă domnul şi doamna Verdurin credeau sau nu în acea ficţiune, dar ei o ajutaseră pe prinţesă să o înrădăcineze în mintea celorlalţi fideli ai casei. Şi aceştia erau convinşi că prinţesa, printre nenumăratele relaţii ce i se ofereau, îi alesese doar pe soţii Verdurin, şi totodată că soţii Verdurin, solicitaţi zadarnic de cea mai veche nobilime, nu consimţiseră să treacă peste hotărîrea lor decît în cazul prinţesei.

în ochii lor, prinţesa, cu mult deasupra mediului său pentru a nu se plictisi aici, nu-i găsea agreabili, printre atîţia oameni pe care i-ar fi putut frecventa, decît pe soţii Verdurin şi, de asemenea, aceştia, nepăsători faţă de ’avansurile întregii aristocraţii, ce ti se oferea ca pe tavă, nu consimţiseră să facă decît o singură excepţie, în favoarea unei mari doamne, cea mai inteligentă dintre toate semenele sale, prinţesa Sherbatoff.

Prinţesa era foarte bogată; pentru toate premierele^ i se rezerva o mare lojă de la parter, unde, cu autorizaţia doamnei Verdurin, îi aducea pe fideli şi niciodată pe

nimeni altcineva. Spectatorii îşi arătau unii altora chipul ei enigmatic şi palid, care îmbătrînise fără să albească, mai curînd înroşindu-se, ca anumite fructe rezistente ce se închircesc pe crengile tufişurilor dezfrunzite. Toţi îi admirau puterea şi totodată umilinţa, căci, avîndu-i totdeauna alături pe academicianul Brichot, pe celebrul savant Cottard, pe cel mai bun pianist al vremii, iar mai tîrziu pe domnul de Charlus, ea se străduia totuşi să reţină loja cea mai întunecată, rămînînd cît mai în fund, ignora tot ce se petrecea în sală, trăia doar pentru micul grup care, cu puţin timp înainte de sfîrşitul reprezentaţiei, se retrăgea, urmînd-o pe acea regină stranie, de o frumuseţe timidă, fascinantă şi uzată. Or. doamna Sherbatoff nu privea în sală, rămînea în umbră, tocmai pentru a încerca să uite că există o lume vie pe care îşi dorea cu patimă să o cunoască şi nu putea; „coteria" dintr-o „lojă" era pentru ea ceea ce este pentru anumite animale nemişcarea aproape cadaverică în faţa primejdiei. Totuşi, dorinţa lor de noutate şi curiozitatea

ce-i munceşte îi îndemnau pe aceşti aristocraţi să o privească poate mai atent pe misterioasa necunoscută decît pe celebrităţile din primele loji, pe care fiecare le putea vizita. Toţi îşi închipuiau că e altfel decît cei pe care-i cunoşteau şi că minunata-i inteligenţă, îmbinată cu o bunătate divinatorie, reunise în jurul ei acel mic grup de oameni

260

eminenţi. Dacă i se vorbea de cineva sau dacă îi era prezentat cineva, prinţesa era silită să simuleze o mare răceală, pentru a întreţine ficţiunea privitoare la marea ei silă de lume. Totuşi, cu sprijinul lui Cottard sau al doamnei Verdurin, cîţiva nou-veniţi reuşeau să o cunoască, iar faptul de a face cunoştinţa cuiva o îmbăta în asemenea măsură, încît ea uita de legenda izolării sale voite şi îşi desfăşura toate farmecele în cinstea noului venit. Dacă acesta era mediocru, toată lumea era uimită. „Ciudat lucru! Prinţesa, care nu vrea să cunoască pe nimeni, îşi dă atîta osteneală pentru idiotul ăsta!" Dar

aceste noi cunoştinţe, preţioase şi dătătoare de viaţă, erau rare, iar prinţesa trăia zăvorîtă în mijlocul cercului de fideli ai soţilor Verdurin.

Cottard spunea mult mai des: „O să-1 văd miercuri la soţii Verdurin", decît: „O să-1 văd marţi la Academie." Vorbea despre acele miercuri ca despre o ocupaţie tot atît de importantă şi de ineluctabilă. De altfel era dintre acei-oameni nu prea căutaţi, care-şi fac o adevărată datorie din a răspunde la o invitaţie, de parcă aceasta ar fi un ordin, o convocare militară sau judiciară. Trebuia să fie chemat într-o vizită foarte importantă pentru a-i „abandona" pe soţii Verdurin într-o zi de miercuri, importanţa fiind de altfel legată mai curînd de calitatea bolnavului decît de gravitatea bolii. Căci, deşi om de treabă, Cottard renunţa la dulceaţa zilei de miercuri nu pentru un muncitor ce avusese un atac de cord, ci pentru guturaiul unui ministru. Ba chiar îi şi spunea consoartei: „Scuză-mă faţă de doamna Verdurin. Spune-i că voi veni ceva mai

tîrziu. Excelenţa sa ar fi putut alege o altă zi pentru a răci.’’ într-o miercuri, bătrîna-i bucătăreasă îşi tăie vîna braţului; Cottard, îmbrăcat în smoching pentru a se duce la soţii Verdurin, dăduse din umeri cînd soţia îl întrebase cu o voce timidă dacă nu o poate pansa pe rănită: „Nu pot, Leontine, gemuse el; vezi că mi-am îmbrăcat jiletca cea albă." Pentru a nu-şi necăji soţul, doamna Cottard îl chemase în mare grabă pe şeful clinicii care, pentru a sosi mai repede, luase o maşină, astfel încît aceasta intrînd în curte tocmai cînd maşina lui Cottard trebuia să iasă pentru a-1 duce la soţii Verdurin, pierduseră cinci minute tot inaintînd şi tot dînd îndărăt. Doamna Cottard era stingherită la gindul că şeful de clinică îşi vedea maestrul în ţinută de seară, ^• ottard, mînios, poate şi pentru că avea remuşcări, plecă într-o jspoziţie îngrozitoare, pe care o risipiră în aele din urmă Plăcerile cinei de miercuri.

261

Dacă vreun client al lui Cottard îl întreba: „întîlneşti

uneori vreun Guermantes?" profesorul îi răspundea cu toată buna credinţă: „Poate că da, poate că nu, nu ştiu. Dar văd multa lume de felul ăsta în salonul unor prieteni ai mei. Ai auzit desigur de soţii Verdurin. Ei îi cunosc pe toţi cei din înalta societate. Nu sînt nobili din ăia, scăpătaţi, dar cu pretenţii. Au cheag, nu glumă! Se spune că doamna Verdurin ar avea vreo treizeci şi cinci de milioane. Treizeci şi cinci de milioane nu sînt de lepădat! Dar se pricepe şi să-i cheltuiască! îmi vorbeai de ducesa de Guermantes. O să-ţi spun eu ce le deosebeşte: doamna Verdurin e o mare doamnă, ducesa de Guermantes nu-i probabil decît o sărăntoacă. Pricepi nuanţa, nu-i aşa? în orice caz, fie că cei din familia Guermantes se duc sau nu la doamna Verdurin, ea îi primeşte în saloanele ei, şi asta-i mult mai important, pe cei din familia d'Scherbatoff, pe cei din familia d'Forcheville, şi *tutti quanti*, întreaga nobilime a Franţei şi a Navarei, oameni de viţă veche, cărora eu le vorbesc de la egal la egal. Acest gen de indivizi îi caută de altfel

cu lumînarea pe prinţii ştiinţei", adăuga el cu un surîs satisfăcut, întemeiat pe un simţămînt de orgoliu trăit de Cottard nu atît pentru că acea expresie, odinioară rezervată unor Potain, unor Charcot, i s-ar fi aplicat acum lui, cît pentru că ştia în sfîrşit să se folosească după cuviinţă de toate formulele acceptate de uzaj şi pe care, fiindcă îşi dăduse toată strădania să le înveţe, le cunoştea ca pe propriul lui buzunar. De aceea, după ce îmi citase numele prinţesei Sherbatoff printre cele ale persoanelor pe care le primea în vizită doamna Verdurin, Cottard adăugă, clipind din ochi: „Vezi despre ce fel de casâ-i vorba, înţelegi ce vreau să-ţi spun, nu-i aşa?" Voia să spună că acea ambianţă este cum nu se poate mai şic. Nu era mare lucai să ai printre invitaţi o nobilă rusoaică ce nu o cunoştea decît pe marea ducesă Eudoxie. Dar chiar dacă prinţesa Sherbatoff nu ar fi cunoscut-o pe aceasta, părerea lui Cottard cu privire la suprema eleganţă a salonului Verdurin şi bucuria sa de a fi primit aici ar fi rămas

neştirbite. Splendoarea ce ni se pare a-i învălui pe oamenii pe care-i vizităm nu este mai intrinsecă decît cea a personajelor de teatru: spre a le înveşmînta, e inutil ca un director să cheltuiască sute de mii de franci, cumpărînd costume autentice şi bijuterii adevărate, dar lipsite de orice efect atîta vreme cît un mare decorator poate crea o impresie cu mult mai somptuoasă, doar îndreptînd o rază de lumină artificială asupra unei tunici din pînză grosolană împodobită cu dopuri de sticla

262

şi asupra unei mantii de hîrtie. Cutare om şi-a petrecut viaţa printre mai-marii acestei lumi, care nu erau pentru el decît nişte rude plicticoase sau nişte cunoştinţe anoste, pentru că o deprindere căpătată încă din leagăn îi despuiase în ochii lui de orice prestigiu. în schimb, a fost de-ajuns ca mirajul să învăluie, prin cine ştie ce întîmplare, fiinţele cele mai obscure, pentru ca nenumăraţi Cottard să-şi trăiască întreaga viaţă sub vraja unor femei cu titluri nobiliare, în al căror salon ei

vedeau centrul eleganţei aristocratice, femei care nu însemnau nici măcar cît doamna de Villeparisis şi prietenele ei (mari doamne decăzute, pe care aristocraţii ce crescuseră împreună cu ele nu le mai vizitau); erau femei a căror prietenie a constituit orgoliul atîtor bărbaţi care, dacă şi-ar publica Memoriile şi ar da aici numele lor şi ale invitatelor lor, nimeni, nici doamna de Cambremer şi nici doamna de Guermantes nu le-ar putea identifica. Dar ce importanţă are asta? Un Cottard îşi are astfel baroana sau marchiza sa, care pentru el este „baroana", sau „marchiza", ca, în Marivaux, baroana al cărei nume nu este niciodată rostit şi despre care nici măcar nu se ştie dacă a avut vreodată un nume344. Cottard e astfel şi mai convins că află aici un rezumat al aristocraţiei - care o ignoră pe acea doamnă -, căci cu cît mai îndoielnice sînt titlurile, cu atît mai abitir se înmulţesc coroanele pe pahare, pe argintărie, pe hîrtia de scrisori, pe geamantane. Numeroşi Cottard, care au crezut că şi-au petrecut viaţa chiar în inima cartierului

Saint-Germain, au trăit în închipuirea lor poate mai multe vise feudale decît cei ce au vieţuit cu adevărat printre prinţi, tot astfel cum pentru micul negustor care, duminica, se duce uneori să viziteze edificii „din timpuri străvechi", cele mai medievale sînt uneori tocmai cele construite pe de-a-ntregul în vremea noastră şi ale căror bolţi au fost pictate în albastru şi presărate cu stele de aur de către elevii lui Viollet-le-Duc34-\ „Prinţesa va fi la Maineville. Va călători cu noi. Dar nu o să i te prezint pe dată. E mai bine să i te prezinte doamna Verdurin. O voi face totuşi eu, dacă voi găsi un prilej. Fii sigur că nu-1 voi pierde.

- Despre ce vorbeaţi? spuse Săniette, care se prefăcu că ieşise să respire puţin aer proaspăt. ″ citam acestui domn, spuse Brichot, cuvintele - ce-ţi sînt bine cunoscute - lui Charles-Maurice, abate de Perigord346, cel ce, după părerea mea, este primul printre cei ce s-au ilustrat la «sfirşit de secol» (e vorba bineînţeles de secolul al XVIII-lea). ■"omitea la început să fie un

foarte bun ziarist. Dar nu şi-a ţinut gaduinţa, căci a devenit ministru! Viaţa ne rezervă şi aseme-

263

nea lucruri neplăcute. Politician lipsit de scrupule, care, cu un dispreţ de mare senior, lucra fără nici o jenă şi pentru regele Prusiei - căci nu trebuie să uităm asta -, el a murit rămînînd om politic de centru **stînga."**

Din gara Saint-Pierre-des-Ifs urcă o splendidă fată care. din nefericire, nu făcea parte din micul grup. Nu-mi puteam desprinde privirea de la carnea ei de magnolie, de la ochii ei negri, de la formele ei minunat construite şi zvelte. După o secundă, ea voi să deschidă fereastra, căci în compartiment era cam cald, şi nevrînd să ceară permisiunea tuturor celor de faţă, şi fiindcă numai eu nu aveam pardesiu, îmi spuse cu o voce grăbită, proaspătă şi veselă: „Domnule, nu cumva te supără aerul?" Aş fi vrut să-i spun: ,,Vino cu noi la familia Verdurin", sau: „Spune-mi numele şi adresa dumitale." I-am răspuns: „Nu. domnişoară." Puţin după

aceea, fără să se mişte din locul ei: „Poate pe prietenii dumitale îi supără fumul?" şi îşi aprinse o ţigară. La a treia staţie coborî, sărind din vagon. A doua zi am întrebat-o pe Albertine cine putea să fie. Căci crezînd prosteşte că nu poţi iubi decît o singură fiinţă, gelos din pricina purtării Albertinei faţă de Robert, eram liniştit în privinţa femeilor. Albertine îmi spuse, cu multă sinceritate, cred, că nu ştie. „Aş vrea aşa de mult să o întîlnesc din nou! am exclamat.

- Fii liniştit, îi întîlnim întotdeauna pe cei pe care vrem să-i întîlnim", răspunse Albertine. Dar în acest caz se înşela; n-am mai întîlnit-o niciodată şi nici n-am identificat-o pe frumoasa fată care fumase cu noi în tren o ţigară. Vom vedea, de altfel, de ce multă vreme a trebuit să încetez a o căuta. Dar nu am uitat-o. Mi se întîmplă adeseori, în timp ce mă gîndesc la ea, să fiu cuprins de o poftă nebuna. Dar aceste întoarceri ale dorinţei ne silesc să ne gîndim că dacă am vrea să le reîntîlnim pe acele fete cu aceeaşi plăcere, ar trebui să

ne întoarcem şi la anul căruia i-au urmat alţi zece ani, în timpul cărora fata s-a ofilit. Putem uneori regăsi o fiinţă, dar nu şi să abolim timpul. Şi toate acestea pînă în ziua neprevăzută şi tristă ca o noapte de iama, cînd nu o mai căutăm pe acea fată, şi nici pe vreo alta. şi cînd faptul însuşi de a le întîlni ne-ar înspăimînta. Căci simţim că nu mai sîntem îndeajuns de atrăgători pentru a plăcea, şi că nici nu mai avem destulă putere pentru a iubi. Bineînţeles, nu pentru că am fi, în sensul propriu al cuvîntului, neputincioşi. Iar de iubit, am iubi mai mult ca niciodată. Dar simţim că e o prea mare trudă, în raport cu puţinele forţe ce ne-au mai rămas. Odihna veşnică şi-a strecurat în noi răstimpurile, căci din cînd

264

în cînd nu mai putem nici ieşi din casă, nici vorbi. A pune niciorul pe treapta pe care trebuie e o izbîndă la fel de mare ca şi aceea de a face un salt primejdios. Ce s-ar întîmpla dacă ai fi văzut în această stare de către o **fată** pe care o iubeşti, chiar dacă ţi-ai păstrat chipul şi

părul bogat şi blond de tînăr bărbat? Nu-ţi mai poţi asuma oboseala de a te ţine în pas cu tinereţea. Şi cu atît mai rău dacă dorinţa trupului sporeşte în loc să se stingă! Chemi pentru ea o femeie căreia nu-ţi pasă dacă o să-i placi, ce nu va împărţi cu tine aşternutul decît timp de o seară, şi pe care nu o vei mai vedea niciodată.

„Cred că tot nu se ştie nimic despre violonist", spuse Cottard. Evenimentul zilei pentru micul clan era dispariţia violonistului favorit al doamnei Verdurin. Acesta, care-şi făcea serviciul militar lîngă Doncieres, venea de trei ori pe săptămînă să cineze la La Raspeliere, avînd dreptul la o permisie. Or, cu două zile în urmă, pentru prima oară, fidelii nu izbutiseră să-1 descopere în vagon. Au presupus că pierduse trenul. Dar zadarnic trimisese doamna Verdurin trăsura la trenul următor şi chiar şi la ultimul, trăsura se întorsese goală. „L-au băgat la carceră, asta-i sigur. Nu există altă explicaţie. Asta-i milităria, e de ajuns să dai peste vreun tip afurisit.

- Dacă nu vine nici în seara asta, va fi cu atît mai neplăcut pentru doamna Verdurin, cu cît amabila noastră gazdă îi are la cină pentru prima dată pe vecinii care i-au închiriat La Raspeliere, pe marchizul şi pe marchiza de Cambremer, spuse Brichot. - în seara asta vin marchizul şi marchiza de Cambremer! exclamă Cottard. Habar n-aveam! Fireşte, ştiam, ca şi voi toţi, că trebuiau să vină într-o bună zi, dar nu şi că ziua asta-i chiar atît de apropiată. Drace, spuse el întorcîndu-se către mine, ce ţi-am zis: prinţesa Sherbatoff, marchizul şi marchiza de Cambremer." Şi, după ce repetă aceste nume, lăsîndu-se legănat de melodia lor: „Vezi că lucrurile merg bine, îmi spuse el. Nimereşti la tanc, aşa, de la bun început. O să fie o petrecere strălucită." Şi întorcîndu-se către Brichot, adăugă: „Patroana trebuie să fie furioasă. Să ne grăbim să-i sărim în ajutor." De cînd închinase la La Raspeliere, doamna Verdurin le dădea de înţeles fidelilor săi că este obligată, spre marea ei deznădejde, să-i invite măcar o **Singură** dată pe

proprietari. Făcea asta, spunea ea, doar din interes, spre a avea condiţii mai bune în anul următor. Dar Pretindea că e atît de înspăimântată, că o cină cu nişte oameni ^e nu aparţin micului grup o îngrozeşte în asemenea măsură, lncit se vede silită să o tot amîne. Nu minţea întru totul, .deşi

265

exagera, dar, pe de altă parte, era şi încîntată, dintr-un snobism pe care prefera **să-1** treacă sub tăcere. Era deci pe jumătate sinceră, credea că micul clan este ceva atît de unic pe lume, unul din acele lucruri întregi pentru a căror construire e nevoie de secole, încît tremura la gîndul de a-i vedea pătrunzînd în el pe acei provinciali ce nu aveau habar de *Tetralogie* şi de *Maeştrii cîntăreţi* şi nici să-şi susţină partitura în-concertul conversaţiei generale, şi care ar fi fost capabili, venind la doamna Verdurin, să distrugă una din vestitele-i miercuri, capodopere neasemuite şi fragile precum acele sticlării de Veneţia pe care le poate sparge

fie şi numai o singură notă falsă. „Şi, pe deasupra, îi cred împotriva lui Dreyfus şi de partea armatei, spusese domnul Verdurin.

- Puţin **îmi** pasă, a trecut prea multă vreme de cînd se tot vorbeşte de povestea asta", răspunsese doamna Verdurin care, deşi sinceră partizană a lui Dreyfus, ar fi vrut totuşi ca salonul său cu idei preponderent pro-dreyfusarde să-şi găsească şi o răsplată mondenă. Or, partizanii lui Dreyfus triumfau în planul politic, dar nu şi în cel monden. Labori347, Reinach, Picquart, Zola rămîneau pentru oamenii de lume un fel de trădători care nu-i puteau decît îndepărta de micul nucleu. De aceea, după această incursiune în politică, doamna Verdurin ţinea să se întoarcă la artă. De altfel, d'Indy, Debussy nu se situau ei înşişi „rău" în raport cu Afacerea Dreyfus348? „în privinţa asta, nu ne rămîne decît să-i punem alături de Brichot, spuse ea (universitarul fiind singurul dintre fideli care luase partea statului major, ceea ce îl coborîse mult în stima

doamnei Verdurin). Nu sîntem siliţi să vorbim întruna de afacerea Dreyfus. Adevărul este că vizita marchizului şi a marchizei de Cambremer mă plictiseşte peste măsură." Fidelii, în schimb, însufleţiţi de dorinţa nemărturisită de a-i cunoaşte pe marchizul şi pe marchiza de Cambremer, dar şi lăsîndu-se înşelaţi de plictisul afectat pe care doamna Verdurin spunea că-1 încearcă fie şi numai la gîndul că trebuie să-i primească, reluau în fiecare zi meschinele argumente pe care le dădea ea însăşi în sprijinul acestei invitaţii, încercînd să i le prezinte ca inatacabile. „Dar hotărăşte-te odată, îi tot spunea **Cottard,** îţi vor micşora chiria, îl vor plăti ei pe grădinar, vei avea şi folosinţa pajiştei. Pentm toate astea merita să te plictiseşti într-o seară. Şi nu-i vorba numai de dumneata", adăugă el, deşi inima îi bătuse mai repede odată cînd, aflîn-du-se în trăsura doamnei Verdurin, se încrucişase pe drum cU cea a bătrînei doamne Cambremer, si mai ales cînd fusese

umilit în faţa funcţionarilor de la căile ferate, la gară, în preajma marchizului. Pe de altă parte, familia Cambremer, trăind mult prea departe de mişcarea mondenă pentru a putea măcar bănui că anumite femei de lume vorbeau cu oarecare consideraţie despre doamna Verdurin, îşi închipuiau că e o persoană care nu putea cunoaşte decît un mediu boem, că poate nici nu era măritată cu acte şi că ei vor fi singurii nobili pe care ea îi va vedea vreodată. Nu se resemnaseră să cineze cu familia Verdurin decît pentru a fi în relaţii bune cu o chiriaşă care nădăjduiau că se va întoarce aici mulţi ani de-a **rîndul,** mai ales de cînd aflaseră, cu o lună înainte, că moştenise atîtea milioane. Se pregăteau pentru ziua fatală în tăcere şi fără să facă glume de prost gust. Fidelii nu mai nădăjduiau că acea zi o să vină vreodată, căci doamna Verdurin fixase data în faţa lor de nenumărate ori, schimbînd-o întruna. Aceste false hotărîri aveau drept scop nu numai să pună în evidenţă plictiseala pe care i-o pricinuia acea cină, dar şi să-i **ţină**

cu sufletul la gură pe membrii micului grup, care locuiau în vecinătate şi erau uneori ispitiţi să renunţe la cîte o vizită. Şi asta nu pentru că Patroana ar fi ghicit că „ziua cea mare" le era tot atît de plăcută cît şi ei, ci pentru că, convingîndu-i că acea cină era pentru ea cea mai teribilă corvoadă, putea face apel la devotamentul lor. „N-o să mă lăsaţi singură, faţă în faţă cu chinezii ăia? Dimpotrivă, trebuie să fim cît mai mulţi, ca să putem suporta plictiseala. Fireşte, n-o să putem vorbi despre nici un lucru care ne interesează. Va fi o zi de miercuri ratată, asta-i situaţia!"

„Eu unul, spuse Brichot, adresîndu-mi-se, cred că doamna Verdurin, care-i foarte inteligentă şi îşi elaborează cu multă cochetărie petrecerile din zilele de miercuri, nu ţinea cîtuşi de puţin să-i primească pe aceşti mărunţi nobili de ţară, de spiţă veche, dar lipsiţi de inteligenţă. Nu s-a putut hotărî s-o invite pe marchiza cea bătrînă, dar a trebuit să se resemneze şi să-i primească pe fiu şi pe noră.

- O s-o vedem pe marchiza de Cambremer?" întrebă Cottard cu un surîs în care socoti că trebuie să strecoare o nuanţă deocheată şi totodată plină de afectare, deşi nu ştia dacă doamna de Cambremer era frumoasă sau nu. Dar titlul de marchiză trezea în el imagini pline de un neasemuit farmec şi nespus de galante. „O cunosc", spuse Ski, care o întîlnise o dată, cînd se plimba cu doamna Verdurin. "Nu cumva o cunoşti în sensul biblic al termenului?" zise doctorul, strecurînd pe sub lornion o privire deşucheată: era Una dintre glumele lui preferate. „E inteligentă, îmi spuse Ski.

267

Fireşte", continuă el, văzînd că nu spun nimic şi insistînd, cu un surîs, pe fiecare cuvînt, „e şi nu e inteligentă, nu are studii, e frivolă, dar are instinctul lucrurilor frumoase. Va tăcea, dar nu va spune niciodată o prostie. Şi apoi, are o carnaţie atît de minunată! Ar fi plăcfjt să-i pictezi portretul", adăugă el, închizînd pe jumătate ochii, ca şi cum ar fi privit-o cum pozează în

faţa lui. Fiindcă gîndul meu era de-a dreptul opus celui pe care Ski îl exprima cu atîtea nuanţe, m-ara mulţumit să spun că era sora domnului Legrandin, un foarte distins inginer. „Vezi, o să-i fii prezentat unei femei frumoase, îmi spuse Brichot, nu ştii niciodată ce poate ieşi din asta. Cleopatra nu era nici măcar o mare doamnă, era o femeiuşcă, femeiuşcă inconştientă şi teribilă ce apare în piesele lui Meilhac349, şi ai văzut ce s-a întîmplat nu numai cu prostănacul de Antoniu, dar şi cu lumea antică.

- I-am fost deja prezentat doamnei de Cambremer, am răspuns eu.

- O! în acest caz o să întîlneşti oameni pe care-i cunoşti.

- Voi fi cu atît mai fericit să o văd, am răspuns eu, cu cît îmi făgăduise o lucrare a fostului preot din Combray, despre numele de locuri din acea regiune350, şi îi voi putea aminti de promisiunea ei. Mă interesează acest preot, precum şi etimologiile - Să nu te încrezi

prea mult în cele arătate de el, îmi răspunse Brichot; lucrarea, care se află la La Raspeliere şi pe care am răsfoit-o într-o doară, nu-mi spune mare lucru; e plină de greşeli. O să-ţi dau un exemplu. Cuvîntul *bricq* intră în formarea multor nume de locuri din împrejurimi. Preabunul preot' a avut ideea cam ciudată că vine de la *briga*, înălţime, loc fortificat. El îl descoperă şi la populaţiile celtice, latobrigi, nemetobrigi etc, urmărindu-1 pînă şi în nume ca Briand, Brion etc. Pentru a ne întoarce la ţinutul pe care avem plăcerea să-1 străbatem chiar în clipa asta împreună cu dumneata, Bricquebosc ar însemna pădurea de pe înălţime, Bricqueville locuinţa de pe înălţime, Bricquebec, unde ne vom opri peste o clipă, înainte de a ajunge la Maineville, înălţimea de lîngă rîu. Or, lucrurile nu stau deloc astfel, pentru bunul motiv că *bricq* este vechiul cuvînt scandinav, care înseamnă pod. Tot astfel cum *fleur*, pe care protejatul doamnei de Cambremer se străduieşte din răsputeri să-1 lege cînd de

cuvintele scandinave *floi*, *fio*, cînd de cuvintele irlandeze *ae* şi *aer*, este, dimpotrivă, neîndoielnic, cuvîntul *fiord* al danezilor şi înseamnă port. Minunatul preot mai crede şi că staţia Saint-Martin-le-Vetu, care se învecinează cu La Raspeliere, înseamnă Saint-Martin-le-Vieux (vetus). Este sigur că cuvîntul

268

vieux a jucat un mare rol în toponimia acestei regiuni. *Vieux* vine în general de la *vadum* şi înseamnă *vad*, ca în locul zis Ies Vieux. E ceea ce englezii numeau *ford* (Oxford, Hereford). Dar în acest caz particular, *vieux* vine nu de la *vetus*, ci de la *vastatus*, loc devastat şi gol. Aproape de aici se află Sottevast, *le vast de Setold*, Brillevast, *Ie vast de Berold*. Sînt cu atît mai sigur de eroarea preotului, cu cît Saint-Martin-le-Vieux s-a numit odinioară Saint-Martin-du-Gast şi chiar Saint-Marin-de-Terregate. Or, *v* şi *g* din aceste cuvinte sînt aceeaşi literă. Se spune *devaster*. dar- şi *gâcher*. *Jacheres* şi *gâtines* (din vechiul

cuvînt german *westinna)* au acelaşi sens. Terregate este deci *terra vasta.* Saint-Mars, odinioară (blestemat fie cel ce se gîndeşte'la înţelesul cel ruşinos!) Saint-Merd, este Saint-Medardus, care e cînd Saint-Medard, cînd Saint-Mard, Saint-Marc, Cinq-Mars, şi chiar şi Dammas. Nu trebuie de altfel să uităm că foarte aproape de atei, locuri purtînd tot numele de Marş atestă doar o origine păgînă (zeul Marte) rămasă vie în acest ţinut, dar pe care preasfîntul om refuză să o recunoască. Mai ales înălţimile dedicate zeilor sînt foarte numeroase, ca muntele lui Jupiter (Jeumont). Preotul dumitale nu vrea să vadă nimic din toate astea şi, în schimb, pretutindeni unde creştinismul a lăsat urme, ele îi scapă. A călătorit pînă la Loctudy, nume'barbar, spune el, deşi este de fapt *Locus sancti Tudeni,* şi nici nu a ghicit în Sammarcoles pe *Sanctus Marţial is.* Preotul dumitale, continuă Brichot, văzînd că spusele lui mă interesau, vede originea cuvintelor teminate în *hon*, *home*, *holm,* în cuvîntul *holl (hullus),* colină, deşi el vine din vechiul

cuvînt scandinav *holm*, insulă, pe care îl recunoşti în Stockholm şi care este atît de răspîndit în tot acest ţinut: Houlme, Engohomme, Tahoume, Robehomme, **Nehomme,** Quettehou **fete."** Aceste nume m-au făcut să mă gîndesc la ziua cînd Albertine voise să mergem la Amfreville-la-Bigot (oraş purtînd numele a doi dintre stăpînii săi succesivi, îmi spuse Brichot), unde îmi propusese apoi să cinăm împreună la Robehomme. Prin Montmartin aveam să trecem peste cîteva clipe. „Oare Nehomme, am întrebat, nu este lîngă Quethuit şi Clitourps?

-Desigur, Nehomme este *holm*, insula sau peninsula vestitului viconte Nigel, al cărui nume a rămas şi în Neville. Carquethuit Ş1 Clitourps despre care îmi vorbeşti sînt, pentru protejatul doamnei de Cambremer, prilej pentru alte erori. Fără îndoială, vede bine că, de exemplu, *carque* este biserică, *Kirche* din germană. Cunoşti numele de Querqueville, Carquebut, ca să nu

mai vorbim despre Dunkerque. Căci atunci ar fi mai bine să ne oprim la acel cunoscut cuvînt *dun*, care pentru celţi însemna înălţare. Vei regăsi asta în toată Franţa. Abatele dumitale este ca hipnotizat în faţa cuvîntului Duneville. Dar în l'Eure-et-Loir ar fi găsit Châteaudun; **Dun-le-Roi în** le Cher; Duneau în la Sathe; Dun în l'Ariege; Dune-les-Places în la Nievre etc, etc. Acest *dun* îl face să săvîrşească o ciudată greşeală în ceea ce priveşte Douviile, unde vom coborî acum şi unde ne aşteaptă confortabilele trăsuri ale doamnei Verdurin. Douville, în latină *donvilla*, spune el. într-adevăr, Douville se află la poalele unor mari înălţimi. Preotul dumitale, care ştie totul, simte totuşi că a făcut o gafă. A citit într-adevăr într-un vechi registru bisericesc *Domvilla*. Atunci revine asupra celor spuse mai înainte; Douville, după el, este un fief al abatelui, *domino abbati*, de pe Mont Saint-Michel. Asta îl bucură, lucru destul de ciudat dacă te gîndeşti la viaţa scandaloasă pe care o duceau cei de pe Mont

Saint-Michel după ordonanţa regală de la Saint-Clair-sur-Epte351, ceea ce nu ar fi mai neobişnuit decît să-1 vezi pe regele Danemarcei suzeran al întregii coaste maritime352, unde celebra mai mult cultul lui Odin353 decît pe cel al lui Christos. Pe de altă parte, presupunerea că *n* a fost schimbat în u nu mă şochează şi implica 0 mai mică alterare decît foarte corectul Lyon care, şi el, vine de la *dun (Lugdununr54).* Dar abatele se înşală. Douville nu a fost niciodată Donville, ci Doville, *Eudonis Villa,* satul lui Eudes. Douville se numea odinioară Escalecliff, scara de pe povîrniş. în jur de 1233, Eudes le Bouteiller, senior d'Escalecliff, a pornit către Pămîntul Sfînt; în momentul plecării dărui abaţiei Blanchelande355 biserica. Era un bun schimb: satul îi luă numele, de unde şi actualul Douville. Dar adaug că toponimia, domeniu în care de altfel sînt cu totul ignorant, nu este o ştiinţă exactă; dacă nu am avea această mărturie istorică, Douville ar putea foarte bine să vină de la d'Ouville, care înseamnă: Ies Eaux.

Formele în *ai* (Aigues-Mortes), de la *acqua*, se preschimbă adesori în eu sau în ou. Or, chiar în apropierea localităţii Douville, existau nişte ape vestite. Bineînţeles că preotul era cît se poate de mulţumit să găsească aici vreo urmă creştină, deşi se pare că acest ţinut a fost cu greu creştinat, de vreme ce a fost nevoie de(acţiunea succesivă a sfinţilor Ursal, Gofroi, Barsanore şi Laurent de Brevedent356, care îi învesti cu aceeaşi misiune pe călugării din Beaubec357. Dar în ceea ce priveşte *tuit* autorul se înşală cînd vede aici o formă a lui *toft*, colibă, ca în Criquetot, Ectot,

Yvetot, cînd de fapt este vorba de *thveit*, defrişare, ca în Braquetuit, le Thuit, Regnetuit etc. De asemenea, deşi recunoaşte în Clitourps acel *thorp* normand care înseamnă sat, pretinde că prima parte a numelui derivă din *clivus*, povîrniş, cînd de fapt vine din *cliff*. stîncă. Dar gafele luj cele mai mari îşi au originea nu atît în ignoranţa, cît în prejudecăţile sale. Oricît de bun francez

ai fi nu poţi nega evidenţa luîndu-1 pe Saint-Laurent-en-Bray drept preotul roman atît de cunoscut, cînd este de fapt vorba de sfîntul Lawrence o'Tolle358, arhiepiscop de Dublin. Dar prietenul dumitale comite greşelile cele mai grosolane nu atît dintr-un sentiment patriotic, cît dintr-o prejudecată religioasă. Astfel, nu departe de gazdele noastre ce locuiesc în castelul La Raspeliere, se află două localităţi cu numele de Montmartin, Montmartin-sur-Mer şi Montmartin-en-Graignes. Bunul preot nu a greşit în ceea ce priveşte Graignes, el a văzut corect că Graignes, în latină *grania*, în greacă *crene*, înseamnă eleştee, mlaştini; am putea cita cu nemiluita, nu-i aşa, localităţi cu numele de Cresmays, Croen, Grenneville, Lengronne? Dar în ceea ce priveşte Montmartin, pretinsul dumitale lingvist vrea cu orice preţ să avem de-a face cu parohii dedicate sfîntului Martin. Se întemeiază pe faptul că sfîntul este patronul lor, dar nu-şi dă seama că a fost luat drept patron doar mai

tîrziu; sau mai curînd este orbit de ura lui împotriva păgînismului; nu vrea să vadă că s-ar fi spus Mont-Saint-Martin aşa cum se spune Mont Saint-Michel, dacă ar fi fost vorba de sfîntul Martin, în timp ce numele de Montmartin se aplică în mod mult mai păgîn unor temple consacrate zeului Marte, temple din care nu posedăm, e adevărat, alte vestigii, dar pe care prezenţa incontestabilă, în vecinătate, a unor vaste tabere romane le-ar face verosimile chiar fără numele de Montmartin, ce risipeşte orice îndoială. Vezi aşadar că acea cărticică pe care o vei găsi la La Raspeliere nu-i foarte bine alcătuită." I-am răspuns că la Combray preotul ne vorbise adeseori despre etimologii interesante. „Se găsea probabil mai la îndemînă pe terenul său, călătoriaîn Normandia nu i-a prea pnit, se pare.

- Şi nici nu 1-a vindecat, am adăugat eu, căci a ajuns aici neurastenic şi a plecat bolnav de reumatism.

- De VInă e deci tot neurastenia. Din neurastenie a

dat în filologie, cum ar fi zis bunul meu maestru Poquelin359. Spune, Cottard, ţi se pare că neurastenia poate avea o influenţă neplăcută asupra 1 ologiei, că filologia poate avea o influenţă calmantă asupra eurasteniei, şi că vindecarea neurasteniei poate duce la reuma-

271

tism?

- Desigur, reumatismul şi neurastenia sînt două forme de înlocuire a neuro-artritismului. Se poate trece de la una la. alta prin metastază.

- Eminentul profesor, spuse Brichot, se exprimă, să mă ierte Dumnezeu, într-o franceză tot atît de împănată cu termeni latini şi greceşti ca aceea a domnului Purgon360 însuşi, de molierescă memorie! Mie, unchiul meu, al nostru Sarcey naţional361..." Dar nu-şi putu termina fraza. Profesorul tresarise puternic şi scosese un urlet: „Ei, drăcia dracului, strigă el, recurgînd în sfîrşit la limbajul articulat, am trecut de Mâine viile (he! he!)

şi chiar de Renneville." Tocmai văzuse, că trenul oprise la Saint-Mars-le-Vieux, unde coborau aproape toţi călătorii. „Nu cred că au trecut de staţie fără să oprească. S-ar putea să nu fi observat noi, în timp ce vorbeam despre familia Cambremer.

- Ascultă-mă, Ski, aşteaptă, o să-ţi spun «una buna»", zise Cottard, căruia îi plăcea să folosească această expresie de mare circulaţie în anume medii medicale. „Prinţesa trebuie să fie în tren, s-ar putea să nu ne fi văzut şi să se fi urcat într-un alt compartiment. Hai s-0 căutăm. Fereşte-ne, Doamne, de vreun scandal!" Şi ne luă pe toţi cu el, ca s-o căutăm pe prinţesa Sherbatoff. O găsi într-un colţ al unui vagon gol, citind *La Revue des Deux-Mondes.* De teamă să nu fie jignită, de multă vreme căpătase obiceiul să stea calmă pe locul ei, în colţişorul ei, în viaţă ca şi în tren, şi, înainte de a întinde mîna, să aştepte să i-o întindă celălalt. Continuă să citească şi cînd „fidelii" intrară în vagon. Am recunoscut-o pe dată; această femeie, ce-şi putuse pierde

situaţia strălucită, dar a cărei origine era dintre cele mai nobile, şi care, oricum, era perla unui salon precum cel al soţilor Verdurin,"era doamna pe care, în acelaşi tren, cu două zile în urmă, o luasem drept patroană de bordel. Personalitatea ei socială atît de nesigură îmi deveni limpede de îndată ce i-am aflat numele, ca atunci cînd, după ce te-ai trudit să dezlegi o ghicitoare, afli în sfîrşit cuvîntul.care clarifică tot ceea ce rămăsese obscur, cuvînt care, pentru oameni, e numele. Să afli cu două zile mai tîrziu că ea e persoana alături de care călătoreşti în tren fără să izbuteşti să-i descoperi rangul social, e o surpriză mult mai amuzantă decît să citeşti în ultimul număr al unei reviste cheia enigmei propuse în numărul precedent. Marile restaurante, cazinourile. trenuleţele locale sînt muzeul de familie al acestor enigme sociale. ,,Prinţesă, nu te-am văzut ureînd la Maineville! Ne îngădui să stăm în compartimentul dumitale?

- Bineînţeles’\ spuse prinţesa care, auzindu-1 pe Cottard că-i vorbeşte, ridică

abia atunci de pe revistă o privire care, ca şi cea a domnului de Charlus, deşi mai blîndă, vedea foarte bine persoanele a căror prezenţă părea a nu o fi observat. Cottard, gîndindu-se că faptul de a fi invitat împreună cu familia Cambremer era pentru mine o recomandaţie cu totul mulţumitoare, luă, după o clipă, hotărîrea să mă prezinte prinţesei, care se înclină cu o mare politeţe, dar păru că-mi aude numele pentru prima oară. „Drace, exclamă doctorul, nevastă-mea a uitat să-mi schimbe nasturii de la jiletca albă. Femeile astea nu se gîndesc la nimic. Să nu te însori niciodată", îmi spuse el. Şi cum era una dintre glumele pe care le socotea potrivite cînd cei de faţă nu aveau nimic a-şi spune, îi privi cu coada ochiului pe prinţesă şi pe ceilalţi „fideli" care, pentru că el era profesor şi academician, suriseră, ădmirîndu-i buna dispoziţie şi lipsa de morgă. Prinţesa ne spuse că tînărul violonist fusese găsit. Zăcuse la pat în ajun din cauza unei migrene, dar va veni în acea seară şi-1 va

aduce şi pe un vechi prieten al tatălui său, pe care îl întîlnise la Doncieres. Prinţesa ştia asta de la doamna Verdurin, cu care luase în acea dimineaţă micul dejun, ne spuse ea cu o voce repezită, în care r-ul accentului rusesc era îndulcit în fundul gîtului, ca şi cum ar fi pronunţat nu r, ci /. ,,Ai luat micul dejun în dimineaţa asta cu ea...", îi spuse Cottard prinţesei, dar în timp ce mă privea, căci aceste cuvinte aveau drept scop să-mi arate cît de intimă era prinţesa cu Patroana. ,,Eşti cu adevărat devotată casei!

- Da, îmi place mult acest.mic glup inteligent, agleabii, deloc lăutăcios, filesc în toate, deloc snob, nespus de spilitual.

- Pe toţi dracii, cred că mi-am pierdut biletul, nu-1 găsesc nicăieri", strigă Cottard, nu foarte neliniştit. Ştia că la Douville, unde aveau să ne aştepte două landouri, controlorul îl va lăsa să treacă fără bilet, înclinîndu-se şi mai adînc, spre a explica prin acest salut gestul său indulgent, şi anume că recunoscuse în Cottard un

obişnuit al casei Verdurin. „N-or să mă ducă la poliţie pentru asta, spuse în cele din urmă doctorul.

- Ziceai, domnule, l-am întrebat eu pe Brichot, că în apropiere se află nişte ape vestite; cum de se ştie asta?

- Numele staţiunii următoare este o mărturie printre atîtea altele. Ea se numeşte Fervaches.

- Nu înţeleg ce vlea să spună", mormăi prinţesa pe tonul cu care mi-ar fi spus, din politeţe: „E cam plicticos, nu-i aşa?" „Dar, prinţesă, Fervaches înseamnă ape calde, *fervidae aquae*... Dar apropo de tînărul violonist, continuă Brichot, U1tam, Cottard, să-ţi spun marea veste. Ştii că bietul nostru prieten Dechambre, fostul pianist favorit al doamnei Verdurin,

a murit nu demult? E îngrozitor.

- Era încă tînăr, răspunse Cottard, dar cred că suferea de ficat, cine ştie ce mizerie clocea în ficatul lui, de cîtva timp nu-mi plăcea deloc mutra lui.

- Dar nu era chiar atît de tînăr, spuse Brichot; pe vremea cînd Elstir şi Swann se duceau în vizită la doamna Verdurin, Dechambre era un nume foarte cunoscut în Paris, şi, lucru minunat, fără să fi primit botezul succesului în străinătate. Pot să vă spun că nu era un adept al Evangheliei după sfîntul **Barnum362.**

- Confunzi, nu putea să o viziteze pe doamna Verdurin pe acea vreme, căci în anii de care vorbeşti sugea încă la ţîţă.

- Dar, dacă nu **cumva** mă înşală bătrîna mea memorie, mi se pare că Dechambre cînta sonata lui Vinteuil pentru Swann cînd acesta, rupînd cu aristocraţia, nu bănuia **că** va fi într-o bună zi prinţul consort îmburghezit al naţionalei noastre Odette.

- E cu neputinţă, sonata lui Vinteuil a fost cîntată Ia doamna Verdurin multă vreme după ce Swann nu mai punea piciorul pe acolo", spuse doctorul care, ca .toţi oamenii ce muncesc mult şi cred că trebuie să reţină multe lucruri despre care-şi închipuie că sînt folositoare,

uită multe altele, ceea ce le îngăduie să se extazieze în faţa memoriei celor care nu au nimic de făcut. „Eşti nedrept faţă de cunoştinţele dumitale, şi totuşi nu te-ai ramolit", spuse surîzînd doctorul. Brichot îşi recunoscu greşeala. Trenul se opri. Era La Sogne. Acest nume mă intriga. „Cît de mult aş vrea să ştiu ce înseamnă toate aceste nume, i-am spus lui Cottard. - întreabă-1 pe domnul Brichot, el ştie, poate.

- La Sogne este la Cicogne, *Siconia"*, răspunse Brichot, pe care eram nerăbdător să-1 întreb şi despre multe alte nume. Uitînd că ţine la „colţişorul" ei, doamna Sherbatoff se oferi cu amabilitate să-şi schimbe locul cu mine, pentru ca să pot vorbi mai bine cu Brichot, căruia voiam să-i pun întrebări şi despre alte etimologii ce mă interesau, şi mă asigură că-i este indiferent dacă va călători stînd în faţă, în spate, în picioare etc. Rămînea în defensivă atîta vreme cît nu cunoştea intenţiile noilor veniţi, dar după ce constata că sînt binevoitori, încerca în toate felurile să-i facă plăcere

fiecăruia în parte. în cele din urmă, trenul se opri la Douville-Feterne, care, situat fiind la distanţă aproape egală de satul Feterne şi de satul Douville. purta ambele nume. ..Ei, drăcia dracului", exclamă doctorul Cottard cînd ne-am aflat în faţa barierei unde ne erau, luate biletele şi prefăcîndu-se că observă abia atunci, „nu-mi găsesc biletul, cred că l-am pierdut." Dar controlorul, scoţîndu-şi chipiul, îl asigură că faptul nu are nici o importanţă şi-i surîse

274

respectuos. Prinţesa (dînd explicaţii vizitiului, cum ar fi făcut un fel de doamnă de onoare a doamnei Verdurin care, din cauza familiei Cambremer, nu-şi putuse întîmpina oaspeţii Ia gară, unde de altfel venea doar arareori) mă luă, ca şi pe Brichot, cu ea, într-una din trăsuri. In cealaltă urcară doctorul, Saniette şi Ski.

Cel ce mîna caii, deşi foarte tînăr, era primul vizitiu al soţilor Verdurin, singurul care purta cu adevărat acest titlu; în timpul zilei ieşea cu ei la toate plimbările, căci

cunoştea toate drumurile, iar seara îi aducea pe „fidelii" salonului, pe care, după petrecere, îi conducea acasă. Uneori îşi lua şi nişte ajutoare (pe care şi le alegea singur), dar numai la mare nevoie. Era o minune de băiat, sobru şi îndemînatic, dar avînd una dintre acele feţe melancolice, cu o privire prea fixă, care însemna că posesorul ei se mînie pentru orice fleac, făcîndu-şi' cele mai negre idei. Dar în acea clipă era foarte fericit, căci izbutise să găsească pentru fratele lui, altă minune de băiat, o slujbă la soţii Verdurin. Am străbătut mai întîi Douville. Mici înălţimi acoperite cu ierburi coborau pînă la mare în vaste păşuni ce, îmbibate de umezeală şi sare, aveau tonuri păstoase, moi, însufleţite. Insuliţele şi linia zimţată a plajei de la Rivebelle, mult mai aproapiate aici decît la Baibec, confereau acestei părţi de mare aspectul — nou pentru mine — unui plan în relief. Am trecut prin faţa unor căsuţe, aproape toate închiriate de pictori; am apucat pe o cărare unde cîteva vaci, nu mai puţin înspăimîntate decît caii noştri, ne-au

împiedicat trecerea timp de zece minute, şi apoi am luat-o pe creastă. „Dar, pe toţi zeii cei nemuritori, zise dintr-o dată Brichot, să ne întoarcem la bietul Dechambre; credeţi că doamna Verdurin *ştie? l* s-a *spusT’* Tocmai pentra că avea nevoie de societatea celorlalţi, doamna Verdurin, ca aproape toţi oamenii mondeni, nu se mai gîndea nici măcar o singură zi la ei după ce, morţi fiind, nu mai puteaif veni Ia petrecerile ei din zilele de miercuri, sau de sîmbătă, şi nici la cina intimă la care ea apărea în rochie de casă. Şi nu se putea spune despre micul clan, imagine, în această privinţă, a tuturor saloanelor, că este alcătuit mai mult din morţi decît din vii, de vreme ce, de îndată ce mureai, era ca şi cum n-ai mai fi existat vreodată. Dar pentru a evita neplăcerea de a fi silită să vorbească despre răposaţi, ba chiar de a suspenda petrecerile - fapt inacceptabil pentru Patroană -"in pricina vreunui deces, domnul Verdurin se prefăcea că moartea „fidelilor" o impresiona atît de puternic pe soţia Iui

încît, în interesul sănătăţii ei, nu trebuia să i se vorbească niciodată despre asemenea întîmplare. De altfel, şi poate tocmai pentru că moartea celorlalţi i se părea un accident definitiv şi vulgar, gîndul propriei morţi îl înspăimînta şi el se ferea de orice cugetare cu privire la obştescul sfîrşit. Brichot, care era un om foarte cumsecade, lăsîndu-se cu totul înşelat de ceea ce domnul Verdurin spunea despre soţia lui, se temea însă, pentru prietena lui, de emoţiile ce ar fi tulburat-o dacă ar fi aflat o veste atît de rea. ,,Da, ea *ştie totul* de azi-dimineaţă, spuse prinţesa, *nu i-am putut ascunde.*

- Pe Zeus şi tunetele lui, exclamă Brichot, trebuie sa fi fost pentru ea o lovitură teribilă! O prietenie de douăzeci şi cinci de ani! Era cu adevărat unul dintre ai noştri!

- Asta-i, ce vrei, spuse Cottard363. Asemenea întîmplări sînt totdeauna greu de îndurat; dar doamna Verdurin e o femeie puternică, o cerebrală mai curînd

decît o emotivă.

-Eu nu sînt cu totul de părerea doctorului", spuse prinţesa, care, din cauza felului ei repezit de a vorbi, abia murmurîndu-şi cuvintele, părea uşor îmbufnată şi totodată şugubeaţă. „Doamna Verdurin ascunde comori de sensibilitate sub o aparenţă rece. Domnul Verdurin mi-a zis că izbutise doar cu mare greutate să o împiedice să se ducă la Paris, la înmormîntare; a fost silit să-i spună că aceasta va avea loc la ţară.

- Drace, voia să se ducă la Paris. Ştiu că are o inimă bună, poate prea bună. Bietul Dechambre! Vă amintiţi cum spunea doamna Verdurin în urmă cu mai puţin de două luni: «Alături de el, Plante364, Paderewski365, Risler3^ însuşi, sînt nimic». El a putut spune mai pe drept decît îngîmfatul de Neron, care a tras pe sfoară însăşi ştiinţa germană: *Qualis artifex pereo361l* Dechambre, cel puţin, a murit neîndoielnic împlinindu-şi sacerdoţiul şi consacrîndu-se lui Beethoven; şi cu mult curaj, nu mă îndoiesc de asta; pe

bună dreptate, acest slujitor al muzicii germane ar fi meritat să moară în timp ce cînta *Missu solemnis368.* Altminteri era un om ce ştia să-şi **pntîmpine** moartea cu o melodie, căci acest executant de geniu regăsea uneori în ascendenţa sa de parizian născut în Champagne, îndrăzneli şi elegante de ofiţer francez."

De pe înălţimea unde ne aflam, marea nu se mai vedea, ca de la Balbec, asemenea unduirilor unor munţi, ci, dimpotrivă, aşa cum se văd dintr:un pisc, sau de pe un drum care dă ocol muntelui, un gheţar albăstrui, sau o cîmpie strălucind în lumină, aşezate la o mai mică înălţime. Valurile zdrenţuite păreau nemişcate, de parcă şi-ar fi desenat pentru totdeauna

276

cercurile concentrice; însuşi smalţul mării, care îşi schimba pe nesimţite culoarea, căpăta către fundul golfului, unde se adîncea un estuar, albeaţa albastră a unui lapte în care mici bacuri negre, ce nu înaintau, păreau prinse ca nişte muşte. Mi se părea că e cu

neputinţă să descoperi altundeva un tablou mai vast. Dar, la fiecare cotitură a drumului, o nouă parte se adăuga, iar cînd am ajuns la vama din Douville, pintenul de faleză care ne ascunsese pînă atunci o jumătate din golf se retrase, şi am văzut dintr-o dată, la stînga mea, un golf tot atît de adînc ca acela pe care-1 avusesem pînă atunci în faţă, dar ale cărei proporţii le schimba, sporindu-i de două ori **frumuseţea.** Aerul, în acel^ loc atît de înalt, devenea răcoros şi pur, îmbătîndu-mă. Ii iubeam pe soţii Verdurin; faptul că ne trimiseseră o trăsură mi se părea a fi dovada unei bunătăţi înduioşătoare. Aş fi vrut să o sărut pe prinţesă. I-am spus că nu văzusem niciodată ceva atît de frumos. îmi răspunse că iubeşte şi ea acest ţinut mai mult decît pe oricare altul. Dar simţeam că pentru ea, ca şi pentru soţii Verdurin, important era nu să-1 contemple ca turişti, ci să mănînce bine în acest cadru, să primescă vizita unor oameni ce le erau pe plac, să scrie aici scrisori, să citească aici, pe scurt, să trăiască aici, abandonîn-du-se

leneş frumuseţii lui, fără a se preocupa prea mult de el. După ce trecusem de vamă, trăsura oprindu-se pentru o clipă la o asemenea înălţime deasupra mării încît, ca de pe un vîrf de munte, vederea prăpastiei albăstrii îţi dădea aproape ameţeli, am deschis geamul; vuietul desluşit al fiecărui val ce se frîngea avea, în dulceaţa şi limpezimea sa, ceva sublim. Nu era oare ca un indice de măsurare ce, răstumîndu-ne impresiile obişnuite, ne arată că distanţele verticale pot fi asimilate cu distanţele orizontale, împotriva reprezentării pe care o are de obicei mintea noastră, şi că, apropiind astfel de noi cerul, ele nu sînt mari, ba sînt chiar mai puţin mari pentru un zgomot care le străbate, cum făcea şi zgomotul acelor mici valuri, căci mediu] prin care trebuie să treacă este mai pur? într-adevăr, dacă te retrăgeai doar cu doi metri îndărătul vămii, nu mai desluşeai acel vuiet de valuri, căruia două sute de metri de faleză **nu-i** răpiseră nimic din delicata, minuţioasa şi dulcea precizie. îmi spuneam că bunica ar fi avut pentru

el acea admiraţie pe care i-o inspirau toate manifestările naturii sau ale artei, în a căror simplitate poţi citi măreţia. Exaltarea mea atinsese culmea, înnobilînd tot ce mă înconjura. Eram înduioşat pentru că soţii Verdurin trimiseseră trăsurile să ne aştepte la

277

gară. I-am spus asta prinţesei, care păru a găsi că preţuiam mai mult decît s-ar fi cuvenit o politeţe atît de firească. Ştiu că i-am mărturisit mai tîrziu lui Cottard că mă găsea plin de entuziasm; el i-a răspuns că eram prea emotiv şi că ar fi trebuit să iau calmante şi să tricotez. îi arătam prinţesei fiecare copac, fiecare căsuţă ce parcă se prăbuşea sub tufişuri de trandafiri, o sileam să admire totul, ba aş fi vrut să o strîng şi pe ea în braţe. îmi spuse că vede că sînt înzestrat pentru pictură, că ar trebui să desenez, că e surprinsă că nimeni nu-mi spusese asta pînă atunci şi recunoscu că acel ţinut era pitoresc. Am străbătut micul sat Englesqueville {*Engleberti Villa*, ne

spusese Brichot), cocoţat pe o înălţime. „Dar eşti sigură, prinţesă, că petrecerea din astă seară mai.are loc, deşi Dechambre abia a murit? adăugă el, fără să se gîndească o clipă că venirea la gară a trăsurilor în care ne aflam era în sine un răspuns.

- Da, spuse prinţesa, domnul Veldulin a ţinut să nu o amîne, tocmai pentru ca soţia lui ’să nu aibă timp să se «gîndească la cele întîmplate». După ce atîţia ani de-a rîndul a primit vizite în fiecare miercuri, o asemenea schimbare ar fi putut-o impresiona. Este foalte nervoasă în ultima vreme. Domnul Verdurin era foarte fericit că vei veni la ei în seara asta, pentru că ştia că doamna Verdurin va trece astfel mai uşor peste nenorocirea întîmplată", spuse prinţesa, uitînd că se prefăcuse a nu fi auzit vorbindu-se despre mine. „Cred că vei face bine dacă nu vei vorbi despre *nimic în faţa* doamnei Verdurin, adăugă prinţesa.

- Faci bine că-mi spui asta, răspunse cu naivitate Brichot. îi voi transmite recomandarea şi lui Cottard."

Trăsura se opri pentru o clipă. Porni din nou, dar zgomotul roţilor, aşa cum se auzea el cînd trecusem prin sat, încetase. Eram pe aleea de onoare a castelului La Raspeiiere, la capătul căreia ne aştepta domnul Verdurin. „Am făcut bine că m-am îmbrăcat în smoching, spuse el, constatînd cu plăcere că „fidelii" şi—1 îmbrăcaseră pe-al lor, de vreme ce am fost invitaţi de vază." M-am scuzat că sînt în veston: „E bine şi aşa. Cinăm aici între prieteni. Ţi-aş împrumuta un smoching, dar nu e pe măsura dumitale." *Shake-hand-u* plin de emoţie pe care, pătrunzînd în vestibulul castelului La Raspeiiere şi în loc de condoleanţe pentru moartea pianistului. Brichot i-1 dădu Patronului, nu provocă din partea acestuia nici un fel de comentariu. I-am spus cît de mult admir acel ţinut. „Cu atît mai bine! Şi n-ai văzut încă nimic, o să ţi-1 arătăm noi. Ce-ar fi să vii să locuieşti cîteva săptămîni aici? E un aer atît de curat!" Brichot se temea că strîngerea sa de mînă nu fusese

înţeleasă. „Bietul Dechambre!" spuse el, dar în şoaptă, de teamă că doamna Verdurin l-ar fi putut auzi. „E îngrozitor, îi răspunse cu vioiciune domnul Verdurin.

- Era atît de tînăr", continuă Brichot. Vrînd să treacă mai repede peste asemenea lucruri inutile, domnul Verdurin îi răspunse repede şi cu un geamăt ascuţit, vădind nu supărare, ci nerăbdare şi un fel de mînie: „Aşa-i, dar ce vrei, nu putem schimba nimic, chiar dacă vorbim despre el, tot nu-1 vom face să învie, nu crezi?" Şi, din nou blînd şi jovial: „Haide, dragă Brichot, descotoroseşte-te de bagaj. Avem o tocăniţă care nu poate aştepta. Şi mai ales să nu vorbeşti despre Dechambre în faţa doamnei Verdurin! Ştii că îşi ascunde sentimentele, dar are o sensibilitate aproape bolnăvicioasă. Nu, îţi jur, cînd a aflat de moartea lui Dechambre, aproape că a plîns", spuse domnul Verdurin, pe un ton profund ironic. Auzindu-1, ai fi zis că trebuia să fii de-a dreptul nebun ca să plîngi după un prieten pe care-1 cunoşteai de treizeci de ani, şi, pe de

altă parte, ghiceai că veşnica legătură dintre domnul Verdurin şi soţia sa presupunea, din partea acestuia, şi o anumită distanţare, ea agasîndu-1 adeseori. ,,Dacă îi vei vorbi despre asta, va cădea din nou bolnavă. Ar fi îngrozitor, la trei săptămîni după ce a suferit de bronşită. în asemenea cazuri, eu trebuie să fac pe infirmierul. înţelege-mă şi pe mine: m-am săturat. Deplînge soarta lui Dechambre cît vrei, dar în inima dumitale. Gîndeşte-te la moartea lui, dar nu vorbi despre asta. Şi eu îl iubeam mult pe Dechambre, dar nu te poţi supăra pe mine că-mi iubesc şi mai mult nevasta. Uite-1 pe Cottard, poţi să-1 întrebi şi pe el." Şi, într-adevăr, el ştia că medicul familiei poate aduce nenumărate mici servicii, recomandînd, de exemplu, evitarea oricărei suferinţe.

Cottard, docil, îi spusese Patroanei: ,,Dacă o să fii în continuare tot atît de tulburată, mîine o să-mi faci o temperatură de treizeci şi nouă de grade", aşa cum i-ar fi spus bucătăresei: ,,Mîine o să-mi faci momite de viţel."

Neputînd să vindece, medicina se mulţumeşte să schimbe sensul verbelor şi al prenumelor.

Domnul Verdurin se bucură văzînd că, deşi îl jigniseră cu două zile în urmă^ Saniette nu părăsise micul cerc. Căci doamna Verdurin şi soţul ei căpătaseră, de prea multă trindăvie, instincte crude, pe care nu şi le puteau satisface doar *n prea rarele împrejurări excepţionale. Pe Odette o siliseră să se certe cu Swann, iar pe Brichot cu amanta lui. Şi bineînţeles ca urmau să o facă şi cu alţii. Dar nu aveau acest prilej în

279

fiecare zi. în schimb, datorită sensibilităţii sale neobişnuite, timidităţii sale mereu înfricoşate, Saniette li se oferea ca victimă zilnică. De aceea, de teamă că în cele din urmă va da bir cu fugiţii, aveau grijă să-1 invite prin cuvinte amabile şi convingătoare, asemenea celor folosite printre liceeni de elevii din clasele mari, iar în armată de soldaţii cei mai încercaţi, care-i amăgesc pe noii veniţi spre a-i putea stăpîni, cînd linguşindu-i, cînd

certîndu-i. „Mai ales, îi aminti lui Brichot Cottard care nu-1 auzise pe domnul Verdurin, să nu sufli nici un cuvînt în faţa doamnei Verdurin.

- Fii fără teamă, o, Cottard, căci ai în faţa ta un înţelept, cum spune Teocrit. De altfel, domnul Verdurin are dreptate, la ce mai pot sluji văicărelile noastre?" adăugă el, căci, capabil să asimileze formele verbale şi ideile pe care le trezeau în el, dar neavînd nici o fineţe, admirase în cuvintele domnului Verdurin cel mai curajos stoicism. „Oricum, dispare un mare talent.

- Cum, vorbeşti tot de Dechambre?" spuse domnul Verdurin, ce ne precedase şi care, văzînd că nu-1 urmăm, se întorsese către noi. „Ascultă, îi spuse el lui Brichot, exagerarea nu-i niciodată bună. Nu trebuie să facem din el un geniu numai pentru că a murit. Bineînţeles, cînta bine la pian, şi mai ales îşi găsise aici mediul cel mai bun; transplantat altundeva, n-ar mai fi existat ca artist. Nevastă-mea făcuse o pasiune pentru modul lui de a interpreta, lansîndu-1. O ştii cum este.

Voi spune chiar mai mult, şi în însuşi interesul reputaţiei lui, că moartea lui a survenit tocmai la timp, ca şi, nădăjduiesc, cea a langustelor, fripte pe grătar după reţetele incomparabile ale lui Pampille359 (dacă nu cumva vei rămîne de-a pururi să-l plîngi, aici, în această fortăreaţă370 deschisă tuturor vînturilor). Nu vrei totuşi să ne omori pe toţi, numai pentru că a murit Dechambre, el care, de vreun an încoace, era silit să facă game înainte de a da un concert, ca să-şi recapete pentru moment, doar pentru moment, supleţea degetelor. De altfel, vei auzi astă-seară, sau cel puţin vei întîlni, căci dulăul ăsta renunţă adeseori după cină la artă spre a se dedica jocului de cărţi, pe cineva care-i cu mult mai artist decît Dechambre, pe un tînăr descoperit de nevastă-mea (nu uita ea tot ea i-a descoperit pe Dechambre, şi pe Paderewski, şi pe toţi ceilalţi): pe Morel. Individul n-a sosit încă. O -să fiu silit să trimit o trăsură pentru ultimul tren. Vine cu un vechi prieten de familie pe care 1-a întîlnit **întâmplător** si **care-1**

plictiseşte de moarte, dar cu care ar fi fost altminteri obligat să rămînă la Doncieres, ca să-i ţină tovărăşie, şi spre a

280

nu-şi supăra tatăl: baronul de Charlus." Obişnuiţii casei intrară. Domnul Verdurin, rămas în urmă cu mine în timp ce mă dezbrăcăm, mă luă de braţ, glumind, aşa cum face la o cină un amfitrion ce nu are o invitată pe care să ţi-o încredinţeze ca s-o conduci la masă. „Ai călătorit bine?

- Da, domnul Brichot mi-a spus lucruri care m-au interesat mult", i-am răspuns, gîndindu-înă la etimologii şi pentm că auzisem că soţii Verdurin îl admirau mult pe Brichot. „Nu mă miră, îmi spuse domnul Verdurin, e un om atît de discret şi care vorbeşte atît de puţin despre lucurile pe care le ştie." Acest compliment nu-mi păru foarte potrivit. „E un om încîntător, i-am spus.

- Admirabil, remarcabil, deloc pedant, plin de fantezie, dezinvolt, nevastă-mea îl adoră, ca şi mine, de

altfel!" răspunse domnul Verdurin pe un ton apăsat, de parcă ar fi recitat o lecţie. Abia atunci am înţeles că toate acele cuvinte pe care mi le spusese despre Brichot erau ironice. Şi m-am întrebat dacă nu cumva domnul Verdurin ieşise încă de multă vreme de sub tutela soţiei sale.

Sculptorul fu nespus de uimit aflînd că soţii Verdurin acceptă să-1 primească pe domnul de Charlus. In timp ce în cartierul Saint-Germain, unde domnul de Charlus era atît de cunoscut, nu se vorbea niciodată despre moravurile lui (ignorate de cei mai mulţi, obiect de îndoială pentru alţii, care credeau mai curînd în prietenii exaltate, dar platonice, în irhprudenţe, şi cu grijă ascunse de cei ce-i cunoşteau secretul, care înălţau din umeri cînd vreo răuvoitoare Gallardon risca o insinuare), aceste moravuri, abia cunoscute de cîţiva intimi, erau, dimpotrivă; zilnic batjocorite departe de mediul unde el trăia, efect asemănător celui al anumitor bubuituri de tun pe care nu le auzi decît după ce au

străbătut o zonă de tăcere. De altfel, în aceste cercuri burgheze şi artistice unde trecea drept însăşi întruchiparea inversiunii sexuale, înalta-i situaţie mondenă şi nobila-i origine erau cu desăvîrşire ignorate, datorită unui fenomen analog aceluia care face ca numele de Ronsard să-i fie cunoscut poporului român ca nume al unui mare nobil, în timp ce opera lui poetică îi este necunoscută. Mai mult, originea nobilă a lui Ronsard se întemeiază în România pe o eroare371. Tot astfel, domnul de Charlus avea o atît de proastă reputaţie în lumea pictorilor şi a actorilor, pentru ca era confundat cu un anume conte Leblois de Charlus, ce nu era cîtuşi de puţin rudă cu el, şi care fusese arestat, poate din greşeală, cu prilejul unei vestite razii poliţieneşti. D&fapt, toate Poveştile istorisite pe seama domnului de Charlus se aplicau

281

tăişului domn de Charlus. Mulţi profesionişti jurau că avuseseră relaţii cu domnul de Charlus, şi erau de

bună credinţă, crezînd că falsul Charlus era cel adevărat, şi acel fals Charlus favorizînd poate, atît prin exhibarea titlului său, cît şi prin disimularea viciului, o confuzie ce, pentru Charlus cel adevărat (baronul pe care-1 cunoaştem), a fost multă vreme dăunătoare şi care mai apoi, cînd a început să alunece şi el pe povîrniş, a devenit comodă, căci i-a îngăduit şi lui să spună: „Nu-i vorba de mine." Şi chiar aşa şi era în acel moment. în sfîrşit, şi asta sporea falsitatea comentariilor prilejuite de un fapt adevărat (gusturile baronului), el fusese prietenul intim şi cu dezăvîrşire pur al unui autor care avea, nu se ştie de ce, în lumea teatrelor, acea reputaţie, pe care nu o merita nicidecum. Cînd erau văzuţi împreună la o premieră, se spunea: „Nu-i de mirare", aşa cum se credea şi că ducesa de Guermantes are relaţii imorale cu prinţesa de Parma; legendă indestructibilă, căci ea nu ar fi putut fi nimicită decît prin cunoaşterea nemijlocită a celor două mari doamne, situaţie la care ce-i ce o repetau nu aveau să ajungă niciodată altminteri

decît privindu-le prin lornietă la teatru şi bîrfindu-le cu vecinul din fotoliul alăturat. Sculptorul trăgea concluzii cu atît mai sigure asupra moravurilor domnului de Charlus, cu cît credea că situaţia mondenă a baronului era de asemenea rea, căci el nu poseda nici un fel de informaţie asupra familiei căreia îi aparţinea domnul de Charlus, asupra titlului, asupra numelui său. Aşa cum Cottard credea câ toată lumea ştie că titlul de doctor în medicină nu înseamnă nimic, şi că doar cel de intern de spital înseamnă ceva, aristocraţii se înşală închipuindu-şi că toţi oamenii posedă cu privire la importanţa socială a numelui lor aceleaşi noţiuni ca ei înşişi şi ca persoanele din mediul lor.

Prinţul d'Agrigente trecea drept un „aventurier" în ochii unui servitor de la vreun club oarecare, căruia îi datora douăzeci şi cinci de ludovici, şi nu-şi recăpăta importanţa decît în cartierul Saint-Germain, unde avea trei surori ducese, căci nu pe oamenii modeşti îi impresionează marele nobil, el însem-nînd puţin **lucru**

în ochii lor. ci pe oamenii de seamă. Domnul de Charlus avea de altfel să înţeleagă încă din aceeaşi seară că Patronul poseda noţiuni foarte vagi cu privire la cele mai ilustre familii ducale. Convins că soţii Verdurin sînt pe cale să facă o mare eroare lăsînd să intre în salonul lor atît de „select" un astfel de individ tarat, sculptorul se crezu dator să o ia la o parte pe Patroană spre a-i spune părerea lui. „Greşeşti întru

282

totul, de altfel nu cred niciodată în asemenea lucruri, şi chiar dacă ce-mi spui ar fi adevărat, consider că nu ar fi prea compromiţător pentru mine!" îi răspunse, furioasă, doamna Verdurin. Morel fiind principalul personaj al petrecerilor de miercuri, ea ţinea înainte de orice să nu-1 nemulţumească, Cottard nu putu să-şi spună părerea, căci îşi ceruse permisiunea să urce cîteva clipe în camera lui; spre a se consacra în acel *buen retiro-’72,* unor „treburi ce nu mai sufereau amînare" şi a scrie apoi în camera domnului Verdurin o

scrisoare urgentă către un bolnav.

Un mare editor din Paris venit în vizită şi care crezuse că va fi invitat să rămînă, plecă în chip brutal şi grabnic, înţelegînd că nu-i destul de elegant pentru micul clan. Era un bărbat înalt şi puternic, foarte oacheş, studios, cu o expresie tranşantă. Semăna cu unul din acele cuţite de abanos cu care se taie hîrtia.

Doamna Verdurin care, pentru a ne primi în imensul ei salon, unde trofee de graminee, de maci, de flori de cîmp, culese chiar în acea zi, alternau cu acelaşi motiv, pictat în camaieu, cu două secole în urmă, de un artist înzestrat cu un gust desavîrşit, se ridicase o clipă de la o partidă de cărţi pe care o juca împreună cu un vechi prieten, ne ceru permisiunea să o termine în două minute şi în timp ce sta de vorbă cu noi. De altfel, ceea ce i-am spus despre impresiile mele i-a plăcut doar pe jumătate. Mai întîi eram scandalizat văzînd că ea şi soţul ei se închideau zilnic în casă cu mult înainte de ceasul acelor apusuri de soare care treceau drept atît de

frumoase, văzute de pe această faleză, mai frumoase decît de pe terasa castelului La Raspeliere, şi pentru care eu aş fi fost în stare să străbat nenumărate leghe. „Da, sînt fără seamăn, spuse din vîrful buzelor doamna Verdurin, aruncînd o uşoară privire asupra imenselor geamuri ale uşii. Deşi le vedem tot timpul nu ne plictisim de ele niciodată", şi se uită din nou. spre cărţile de joc. Or, fiind atît de entuziasmat, eram şi exigent. M-am plîns că nu văd din salon stîncile de la Darnetal< despre care Elstir îmi spusese că sînt nespus de frumoase la ceasul apusului, cînd răsfrîngeau atîtea culori. „Nu le poţi vedea de aici. ar trebui să mergi pînă la capătul parcului, pînă la «locul de unde se vede golful». De pe banca ce se află acolo. îmbrăţişezi totul cu privirea. Dar nu poţi merge singur, te-ai pierde. O să te conduc eu, dacă vrei, adăugă ea moale.

- Te rog, nu-ţi ajung durerile de acum cîteva zile, vrei să suferi din nou? Se va întoarce, va

admira priveliştea golfului altădată." N-am insistat, şi am înţeles că soţilor Verdurin le era de ajuns să ştie că acel apus de soare era, pînă şi în salonul sau în sufrageria lor, ca o magnifică pictură, ca un preţios email japonez, apus de soare justificînd chiria pipărată pe care o plăteau pentru acel castel gata mobilat, dar la care se uitau rareori; nu voiau decît să trăiască aici în chip plăcut, să mănînce bine, să converseze, să fie vizitaţi de prieteni agreabili care să participe la amuzante partide de biliard, la mese îmbelşugate, la vesele gustări. Mai tîrziu am văzut totuşi cu cîtă inteligenţă învăţaseră să cunoască acel ţinut şi cum le recomandau invitaţilor plimbări la fel de „inedite" ca şi muzica pe care le-o ofereau. Rolul jucat în viaţa domnului Verdurin de florile de la La Raspeliere, de drumurile ce şerpuiau de-a lungul mării, de vechile case, de bisericile necunoscute, era atît de mare, încît cei ce nu-1 vedeau decît la Paris şi care înlocuiau viaţa de pe malul mării şi de la ţară prin luxul citadin, abia dacă

puteau înţelege ideea pe care el însuşi şi-o făcea despre propria-i viaţă şi în ce măsură asemenea bucurii îl înălţau în propriii lui ochi. Acest sentiment era sporit prin faptul că soţii Verdurin erau convinşi că La Raspeliere, pe care nădăjduiau s-o cumpere, era o proprietate unică în lume. Această superioritate pe care din amor propriu i-o atribuiau Castelului La Raspeliere, justifica în ochii lor entuziasmul meu care, altminteri, i-ar fi enervat oarecum, din cauza decepţiilor pe care le implica (semănînd cu cele pe care le trăisem odinioară ascultînd-o pe Berma), şi pe care li le mărturisisem cu sinceritate.

„Aud trăsura întorcîndu-se. Să nădăjduim că i-a găsit", murmură dintr-o dată Patroana. Să spunem în cîteva cuvinte că doamna Verdurin, chiar şi dincolo de schimbările inevitabile aduse de vîrstă, nu mai semăna cu cea care fusese pe vremea cînd Swann şi Odette ascultau în salonul ei mica frază muzicală. Chiar cînd era cîntată la pian, Patroana nu mai era silită, ca

odinioară, să ia o înfăţişare extenuat admirativă, căci aceasta ajunsese să se identifice cu însuşi chipul ei. Sub acţiunea nenumăratelor nevralgii pe care i le prilejuise muzica lui Bach. Wagner, Vinteuil. Debussy, fruntea doamnei Verdurin luase proporţii enorme, ca acele membre deformate de un vechi reumatism. Tîmplele ei, semănînd cu două frumoase sfere fierbinţi, îndurerate şi albicioase, pe care se rostogoleşte veşnic nemuritoarea Armonie, azvîrleau, de fiecare parte, şuviţe de păr argintiu, proclamînd pe seama Patroanei, fără ca aceasta sa

284

trebuiască a vorbi: „Ştiu ce mă aşteaptă în seara asta."’ Trăsăturile ei nu-şi mai dădeau osteneala să formuleze rînd pe’ rînd impresii estetice prea puternice, căci erau ele însele ca însuşi expresia lor permanentă, într-un chip răvăşit şi superb. Prin această atitudine de resemnare în faţa suferinţelor mereu la pîndă ce-i erau impuse de Frumos, şi chiar prin curajul de a fi îmbrăcat

o nouă rochie pentru ultima sonată, doamna Verdurin arbora un aer dispreţuitor şi impasibil pînă şi cînd asculta cea mai cumplită muzică, ascunzîndu-se chiar şi pentru a înghiţi cele două obişnuite linguriţe de aspirină.

„Uiţe-i!" exclamă domnul Verdurin pe un ton uşurat, văzînd cum uşa se deschide şi cum intră Morel, urmat de domnul de Charlus. Acesta, pentru că a cina la soţii Verdurin nu însemna nicidecum a merge în lumea bună, ci într-un loc rău famat, era timid ca un licean care intră pentru prima dată într-o casă de rendez-vous, arătîndu-i Patroanei tot respectul. De aceea dorinţa obişnuită pe care o avea domnul de Charlus de a părea viril şi rece fu dominată (cînd se ivi în uşa deschisă) de acele idei de politeţe tradiţională ce se trezesc de îndată ce timiditatea anihilează o atitudine artificială, chemînd resursele inconştientului. Cînd un asemenea sentiment de politeţe instinctivă şi atavică faţă de nişte necunoscuţi acţionează într-un Charlus, fie el nobil sau burghez, totdeauna sufletul unei rude de sex feminin,

ajutîndu-1 ca o zeiţă sau întruchipată ca dublu, se însărcinează să-1 introducă într-un nou salon şi să-i modeleze atitudinea pînă cînd va.fi ajuns în faţa stăpînei casei. Vreun tînăr pictor, crescut de o preasfîntă verişoară protestantă, va intra ţinîndu-şi capul aplecat într-o parte şi bălăngănindu-1 puţin, cu ochii înălţaţi spre cer, cu mîinile crispate pe un manşon invizibil, a cărui formă evocată, alături de prezenţa reală şi tutelară, îl vor ajuta pe artistul intimidat să străbată fără’ agorafobie spaţiul abisal ce se întinde de la anticameră pînă la salonaş. Pioasa rudă a cărei amintire îl călăuzeşte astăzi, intra astfel cu mulţi ani în urmă şi văicărindu-se într-atît, încît toată lumea se întreba ce nenorocire avea să mai anunţe, dar, după primele-i cuvinte, înţelegeai, ca acum, în cazul pictorului, că venea într-o obişnuită vizită de digestie. în virtutea aceleiaşi legi care vrea ca viaţa, în interesul actului încă nesăvîrşit, să folosească, să denatureze, într-o veşnică prostituţie, moşteniri le cele mai respectabile, uneori cele mai sfinte, cîteodată

doar cele mai inocente ale trecutului, şi deşi ea dădea naştere atunci Ur>ui aspect diferit, acela dintre nepoţii doamnei Cottard care îşi

285

mîhnea familia prin maniere efeminate şi relaţii dubioase, intra totdeauna plin de voioşie, ca şi cum ţi-ar fi făcut o surpriză sau ţi-ar fi anunţat o moştenire, iluminat de o fericire despre a cărei cauză zadarnic l-ai fi întrebat, căci ea ţinea de ereditatea-i inconştientă şi de sexul său deplasat. Mergea pe vîrfuri, era, fără îndoială, el însuşi mirat că nu ţine în mînă un teanc de cărţi de vizita, întindea mîna şi îşi ţuguia buzele în chip de inimioară, cum o văzuse făcînd pe mătuşa lui, şi nu arunca priviri neliniştite decît în oglindă, unde părea că vrea să verifice, deşi era cu capul gol, dacă pălăria-i, aşa cum îl întrebase cîndva doamna Cottard pe Swann, nu era pusă strîmb. Domnul de Charlus, căruia societatea unde trăise îi oferea, în acel moment critic, exemple diferite, alte arabescuri de amabilitate. şi, în sfîrşit,

maxima că trebuie să ştii în anumite cazuri, în faţa unor simpli mic-burghezi, să te slujeşti de politeţea ta cea mai preţioasă şi pe care de obicei o păstrezi în rezervă, se îndreptă către doamna Verdurin - săltîndu-şi trupul, cu o înfăţişare mieroasă şi gesturi largi, de parcă mari falduri de rochie i-ar fi stingherit şi totodată stimulat mişcarea legănată - cu o înfăţişare atît de măgulită, încît ai fi spus că faptul de a-i fi fost prezentat în propriul ei salon era pentru el nu numai o cinste, dar şi o favoare supremă. Faţa sa uşor înclinată, vădind o deplină mulţumire şi totodată bunăcuviinţă, se încreţea în mici riduri amabile. O vedeai parcă înaintînd pe doamna de Marsantes, într-atît de mult ieşea în evidenţă în acea clipă femeia pe care o eroare a naturii o pusese în trupul domnului de Charlus. Desigur, baronul trudise din greu pentru a ascunde acea eroare şi pentru a-şi lua o aparenţă masculină. Dar abia izbutise că, păstrîndu-şi în tot acel răstimp aceleaşi gusturi, obiceiul de a simţi ca o femeie îi şi dădea o nouă aparenţă feminină, născută, de data

asta, nu din ereditate, ci din viaţa individuală. Şi cum ajungea treptat să gîndească, fără a-şi da seama, pînă şi lucrurile sociale la ferrftnin, căci nu numai minţindu-i pe ceilalţi, dar şi minţindu-te pe tine însuţi, nu-ţi mai dai într-o bună zi seama că minţi, deşi îi ceruse trupului său să exprime (în clipa cînd intra în casa soţilor Verdurin) toată curtoazia unui mare nobil, acesta, care înţelesese bine ceea ce domnul de Charlus nu mai înţelegea, desfăşură, în asemenea **măsură** încît baronul ar fi meritat epitetul de *lady*-***like*,** toate farmecele unei mari doamne. De altfel, putem oare separa pe de-a-ntregul înfăţişarea domnului de Charlus de faptul că fiii, nesemănînd totdeauna cu tatăl, chiar fără să fie

286

invertiţi şi căutîndu-le pe femei, săvîrşesc prin chipul lor profanarea propriei lor mame? Dar să ne oprim aici în privinţa unui subiect care ar merita un capitol special: mamele profanate.

Deşi alte motive se aflau la originea acestei

transformări a domnului de Charlus, şi deşi fermenţi pur fizici „prelucrau" în cazul **lui** materia, trecîndu-i treptat trupul în categoria trupurilor feminine, totuşi schimbarea pe care o descriem aici era de origine spirituală. Tot crezîndu-te bolnav, te îmbolnăveşti, slăbeşti, nu **mai** ai puterea să te ridici, suferi de enterite nervoase. Tot gîndindu-te cu iubire la bărbaţi, devii femeie, şi o rochie imaginară îţi încurcă paşii. Ideea **fixă** poate modifica în asemenea cazuri sexul (la fel de bine ca, în altele, sănătatea). Morel, care venea în urma domnului de Charlus, se îndreptă către mine spre a mă saluta. încă din acea, clipă, din pricina unei duble schimbări care se produse în el, îmi făcu (vai! nu am ştiut să ţin seama de ea la timp), o proastă impresie. Şi iată de ce. Am spus că Morel, scăpat de servitutea la care fusese supus tatăl lui, se complăcea în general într-o familiaritate foarte dispreţuitoare. îmi vorbise, în ziua cînd îmi adusese fotografiile, fără să-mi spună măcar o singură dată „domnule" şi privindu-mă de sus

în jos. Am fost cu atît mai surprins, în salonul doamnei Verdurin, cînd l-am văzut înclinîndu-se adînc numai în faţa mea şi cînd am auzit, chiar înainte ca el să fi rostit vreo altă vorbă, cuvintele pline de respect, de mare respect - pe care socotisem că e cu neputinţă să le mai văd sub peniţa sau pe buzele lui - ce-mi erau adresate! Am avut pe dată impresia că voia să-mi ceară ceva. Mă luă deoparte după puţină vreme: „Domnul mi-ar face un mare serviciu, îmi spuse el, vorbindu-mi de data aceasta la persoana a treia, dacă ar ascunde cu totul faţă de doamna Verdurin şi invitaţii ei genul de profesie exercitată de tata în casa unchiului domnului. Ar fi mai bine să spuneţi că tata era intendentul unor domenii atît de vaste, aparţinînd familiei dumneavoastră, încît asemenea slujbă îl făcea aproape egalul părinţilor dumneavoastră." Cererea lui Morel mă contrarie nespus de mult, nu pentru că ea mă silea să-i înalţ în rang tatăl, ceea ce mă lăsa indiferent, ci pentru că trebuia să exagerez averea tatălui meu. lucru pe care-1 găseam

ridicol. Dar avea o mfăţişare atît de nefericită, atît de insistentă. încît nu l-am refuzat. ..Nu, înainte de cina, spuse el, implorîndu-mă, domnul are nenumărate pretexte pentru a-i vorbi între patru ochi doam-

287

nei Verdurin." Asta am şi făcut, încercînd să dau cît mai multă strălucire situaţiei tatălui lui Morel, fără să exagerez din cale afară „stilul de viaţă" şi „avuţiile" părinţilor mei. Totul se petrecu de parcă aş fi pus o scrisoare la poştă, în ciuda uimirii doamnei Verdurin, care îl cunoscuse vag pe bunicul. Şi cum era lipsită de tact şi ura familiile (văzînd în ele un dizolvant al micului clan), după ce-mi spuse că-1 zărise cîndva pe străbunicul şi-mi vorbi ca despre cineva aproape idiot, care nu înţelesese nimic cu privire la micul grup şi care, după expresia ei, „nu făcea parte din el", adăugă: „Plicticoase mai sînt şi familiile astea, nu-ţi poţi dori decît să ieşi din ele"; şi pe dată îmi povesti despre tatăl bunicului meu un lucru pe care nu-1 ştiam, deşi acasă

bănuisem (nu-1 cunoscusem, dar în familie se vorbea mult despre el) neobişnuita lui zgîrcenie (opusă generozităţii oarecum prea fastuoase a unchiului meu, prietenul doamnei în roz şi stăpînul tatălui lui Morel): „Faptul că bunicii dumitale aveau un intendent atît de extraordinar dovedeşte că în familii există oameni de tot felul. Tatăl bunicului dumitale era atît de zgîrcit, încît, deşi aproape neputincios la sfîrşitul vieţii -între noi fie spus, niciodată n-a fost prea puternic, dumneata îi întreci pe toţi -, nu se hotăra să cheltuiască trei gologani pentru omnibus. Astfel că cei din familie erau siliţi să-1 urmărească, să-i plătească pe ascuns conductorului, şi să-1 lase să creadă pe bătrînul avar că prietenul său, domnul de Persigny37\ ministru secretai" de stat în acea vreme, îi obţinuse dreptul de a circula gratis pe omnibus. Sînt **foare** mulţumită că tatăl lui Morel *ui nostru* a avut o situaţie atît de bună. înţelesesem că a fost profesor de liceu, dar nu-i nimic, am înţeles eu rău. Toate astea n-au însă nici o importanţă, căci aici noi nu

preţuim decît valoarea proprie, contribuţia personală, ceea ce eu numesc participarea. Dacă eşti un iubitor al artei, dacă eşti^într-un cuvînt, unul de-ai noştri, restul nu mai are aproape nici o importanţă." Morel - pe cît am putut afla - iubea îndeajuns atîi femeile cît şi bărbaţii, făcînd plăcere fiecărui sex cu ajutorul a ceea ce experimentase pe «exul opus; dar asta vom vedea mai tîrziu. Esenţial este însă să spunem aici că, încă din clipa cînd i-am făgăduit că îi voi vorbi doamnei Verdurin, şi mai ales de îndată ce i-am vorbit în acel mod ce nu mai făcea cu putinţa vreo dezminţire, „respectul" lui Morel faţă de mine se risipi ca prin farmec, formulele reverenţioase dispărură, ba chiar el mă evită cîtăva vreme, de parcă m-ar fi dispreţuit, astfel încît dacă doamna Verdurin voia să-i spun ceva, să-i cer să cînte o anume

bucată muzicală, el continua să-i vorbească altui invitat, apoi trecea la un altul, iar dacă mă duceam chiar

lîngă el, îşi schimba locul. Eram silit să-i spun de trei sau de patru ori că-1 rugasem ceva, şi abia atunci îmi răspundea, cu un fel de silă, pe scurt, dacă nu eram singuri. Cînd eram numai noi doi, era expansiv, prietenos, căci ştia să fie şi încîntător. Totuşi, după această primă seară, mi-am spus că firea lui e fără îndoială josnică, şi că era în stare de orice ticăloşie dacă aşa îi cerea interesul, neştiind să fie recunoscător! în această privinţă semăna de altfel cu cei mai mulţi dintre oameni. Dar cum eu aveam în mine ceva din bunica şi îmi plăcea că oamenii sînt atît de diferiţi, fără să aştept ceva de la ei şi fără să le port pică, i-am trecut cu vederea caracterul josnic şi i-am preţuit veselia, ori de cîte ori am avut parte de ea, ba chiar şi ceea ce cred că a fost o sinceră prietenie din partea-i, cînd, evaluîndu-şi falsele cunoştinţe despre firea omenească, şi-a dat seama (cu întreruperi, căci avea ciudate reveniri la sălbăticia lui primitivă şi oarbă) că blîndeţea mea faţă de el era dezinteresată, că indulgenţa mea nu venea dintr-o

lipsă de clarviziune, ci din ceea ce el a numit bunătate, şi mai ales m-am bucurat de arta lui, care nu era decît o virtuozitate vrednică de admiraţie, dar datorită căreia (fără ca el să fie, în sensul intelectual al cuvîntului, un adevărat muzician) ascultam din nou sau cunoşteam pentru prima oară atîta muzică frumoasă. De altfel, un impresar, domnul de Chaiius, despre care nu ştiam că posedă asemenea talente (deşi doamna de Guermantes, care îl cunoscuse ca fiind cu totul altminteri în tinereţea lor, pretindea că el compusese o sonată, pictase un evantai etc), modest în ceea ce priveşte adevăratele sale superiorităţi, ce erau de prim ordin, ştiu să pună această virtuozitate în serviciul unui simţ artistic multiplu şi care o înzeci. Să ne închipuim un artist din Baletele ruseşti înzestrat doar cu îndemînarea de a dansa, şi care e stilat. instruit, învăţat să se dezvolte în toate sensurile de către domnul de Diaghilev™. :

Ii transmisesern doamnei Verdurin mesajul cu care mă însărcinase Morel, si vorbeam despre Saint-Loup cu

domnul de ^narlus, cînd Cottard intră în salon anunţînd. de parcă ar fi luat castelul foc, că sosea familia Cambremer. Pentru a nu părea. în faţa noilor ivitaţi. adică în faţa domnului de Charlus (pe care Cottard nu-1 văzuse) şi în faţa mea, că acordă o prea mare "Tiportanţă sosirii familiei Cambremer, doamna Verdurin nu schiţă nici o mişcare, nu răspunse nimic şi se mulţumi să-i

289

spună doctorului, făcîndu-şi graţios vînt cu evantaiul şi pe tonul artificial al unei marchize de la Theâtre-Francais: „Baronul tocmai ne spunea..." Era prea mult pentru Cottard! Pe un ton mai puţin însufleţit decît cel pe care-1 folosea odinioară, căci studiul şi înalta-i situaţie îi încetiniseră debitul, dar totuşi cu acea emoţie pe care o regăsea în casa familiei Verdurin: „Un baron! Unde-i baronul ăsta? Unde-i baronul ăsta?" întrebă el cu o privire cercetătoare şi mirată, aproape incredulă. Doamna Verdurin, cu indiferenţa prefăcută a

unei amfitrioane faţă de un servitor care a spart un pahar de preţ în prezenţa invitaţilor şi cu intonaţia artificială şi ascuţită a unui cîntăreţ premiat de Conservator ce cîntă un text de Dumas-fiul, îi răspunse. arătîndu-1 cu evantaiul pe protectorul lui Morel: „Baronul de Charlus, căruia i te voi prezenta... domnul profesor Cottard." De altfel, doamnei Verdurin nu-i displăcea să aibă prilejul de a juca rolul unei mari doamne. Domnul de Charlus întinse două degete, pe care profesorul le strînse cu surîsul binevoitor al unui „prinţ al ştiinţei." Dar se opri brusc cînd văzu că intră familia Cambremer, în timp ce domnul de Charlus mă lua cu el într-un colţ pentru a-mi spune ceva, nu fără a-mi pipăi muşchii, după moda germană. Domnul de Cambremer nu semăna cu bătrîna marchiză. Era, după cum ea însăşi spunea cu duioşie, „leit taică-său." Pentru cine doar auzise vorbindu-se despre el, sau doar primise scrisorile lui, pline de vioiciune şi bine scrise, fizicul său avea ceva uimitor. E drept că pînă la urmă erai silit să te obişnuieşti cu el.

Dar nasul domnului de Cambremer alesese, pentru a se aşeza strîmb deasupra gurii, poate singura linie oblică, între atîtea altele posibile, pe care nu te-ai fi gîndit niciodată să o tragi pe această faţă, şi care exprima o prostie şi o vulgaritate sporite de vecinătatea unui ten normand, roşu ca mărul. E cu putinţă ca ochii domnului de Cambremer să fi păstrat sub pleoape un crîmpei din cerul ce se bolteşte deasupra ţinutului Cotentin, atît de blînd în frumoasele zile însorite cînd hoinarului îi place să vadă, încremenite cu sutele pe marginea drumului, umbrele plopilor, dar acele pleoape greoaie, urduroase şi creţe ar fi împiedicat pînă şi inteligenţa să treacă dincolo de ele. De aceea, descumpănit de subţirimea privirii albastre, te duceai pe dată la marele nas strîmb. Printr-o transpunere de sens, domnul de Cambremer te privea cu nasul. Nasul domnului*de Cambremer nu era urît, ci mai curînd prea frumos, prea puternic, prea mîndru de importanţa-i. Arcuit, şlefuit, strălucitor, nou-nouţ, era gata pregătit să compenseze

insuficienţa spirituală a privirii; din nefericire, dacă ochii sînt uneori organul prin care se dezvăluie inteligenţa, nasul (oricare ar fi, de altfel, intima solidaritate dintre trăsături şi nebănuita repercutare a unora asupra celorlalte) este în general organul prin care se dezvăluie cel mai uşor prostia.

Sobrietatea veşmintelor întunecate pe care le purta totdeauna, chiar şi dimineaţa, domnul de Cambremer, îi liniştea zadarnic pe cei orbiţi şi exasperaţi de strălucirea obraznică'a costumelor de plajă purtate de nişte necunoscuţi, şi era greu de înţeles de ce soţia prim-prezidentului declara pe un ton sigur şi autoritar, ca o femeie care, mai mult decît interlocutorul ei, are experienţa societăţii înalte din Alencon, că în faţa domnului de Cambremer te simţeai pe dată, chiar înainte de a şti cine este, în prezenţa unui om de mare distincţie, a ufliii bărbat foarte bine crescut, cu totul diferit de cei pe care:i puteai întîlni în Balbec, a unui

bărbat în preajma căruia.puteai în sfîrşit sa respiri. El era pentru ea, cea asfixiată de atîţia turişti din Balbec, care nu aveau habar de lumea ei, ca un flacon cu săruri. Mie mi se păru, dimpotrivă, că era unul dintre acei bărbaţi pe care bunica i-ar fi găsit pe dată „de cea mai joasă speţă", şi cum ea nu înţelegea snobismul, ar fi fost uimită că a izbutit să se însoare cu domnişoara Legrandin, care era neîndoielnic foarte pretenţioasă în privinţa distincţiei celor ce o înconjurau, ea, al cărei frate era un „domn atît de bine." In cel mai bun caz, puteai spune despre urîţenia vulgară a domnului de Cambremer că era oarecum caracteristică ţinutului şi avea în ea ceva străvechi şi local; te gîndeai, în faţa trăsăturilor sale greşite şi pe care ai fi vrut să le corectezi, la acele nume de orăşele normande cu o etimologie asupra căreia preotul ştiut de mine se înşela, pentru că ţăranii, articulînd greşit sau înţelegînd pe dos cuvîntul normand sau latin care le desemnează, au fixat în cele din urmă printr-un barbarism - pe care îl găsim

încă în hrisoave, cum ar fi spus Brichot - un contrasens şi un viciu de pronuaţie. Viaţa în aceste străvechi orăşele poate fi de altfel plăcută, iar domnul de Cambremer îşi avea fără îndoială calităţile sale. căci deşi, ca orice mamă, bătrîna marchiză îşi >ubea mai mult fiu! decît nora, ea. care avea mai mulţi copii, dintre care cel puţin doi nu erau lipsiţi de merite, declara adese-On că marchizii! e cel mai înzestrat din familie. In scurtul rastirnp pe care-1 petrecuse în armată, camarazii săi, găsind că numele de Cambremer este prea lung, îi spuseseră Cancan, Poreclă pe care de altminteri nu o meritase întru nimic. Ştia să

r :

fie podoaba unui dineu la care era invitat, spunînd, cînd se aducea peştele (chiar dacă acesta era alterat) sau la gustări: „Ce-mi văd ochii? Grozave bucate!" Iar soţia-i, care adoptase, intrînd în familia lui, tot ceea ce crezuse că face parte din felul de a fi al acelei lumi,

căuta să fie la înălţimea prietenilor soţului şi poate încerca să-i placă precum o amantă şi ca şi cum ar fj fost odinioară prezentă în viaţa lui de holtei, spunînd, pe un ton nepăsător, cînd le vorbea unor ofiţeri despre el: „O să-1 vedeţi pe Cancan. Cancan s-a dus la Balbec, dar se va întoarce diseară." Era furioasă că se compromite venind la soţii Verdurih şi nu făcea acea vizită decît la rugămintea soacrei şi a soţului ei, în interes de afaceri. Dar, mai puţin bine crescută decît ei, nu-şi ascundea dispoziţia şi, de cincisprezece zile, rîdea în hohote' cu prietenele ei vorbind despre acea cină. „Aflaţi că vom cina la chiriaşii noştri. O să merităm un spor de chirie. De fapt sînt destul de curioasă să ştiu ce au făcut din străvechiul nostru castel La Raspeliere (ca şi cum s-ar fi născut aici şi şi-ar fi regăsit toate amintirile de familie). Chiar şi bătrînul n6stru paznic mi-a spus că nu mai poţi recunoaşte nimic din ce era. Nu îndrăznesc să mă gîndesc la tot ce se petrece probabil acolo. Cred că vom fi siliţi să dezinfectăm, înainte de a ne instala din nou în

castel." Sosi arborînd înfăţişarea arogantă şi posacă a unei mari doamne al cărei castel este ocupat, în timp de război, de duşman, dar care se simte totuşi la ea acasă şi ţine să le arate învingătorilor că sînt nişte nepoftiţi. Doamna de Cambremer nu mă văzu în prima clipă, căci mă aflam în dreptul unei ferestre laterale, împreună cu domnul de Charlus, care îmi spunea că aflase de la Morel că tatăl acestuia fusese „intendentul" familiei mele şi că el, Charlus, se bizuia pe inteligenţa şi pe generozitatea mea (termen folosit atît de el cît şi de Swann), nădăjduind că-mi voi refuza josnica şi meschina plăcere pe care nişte vulgari şi mărunţi imbecili (eram prevenit) şi-ar fi oferit-o dacă ar fi fost în locul meu, dezvăluindu-le gazdelor noastre amănunte pe care acestea le-ar putea crede înjositoare. „Fie şi numai faptul că mă interesează şi—1 iau sub protecţia mea este neobişnuit în sine şi-i **Şterge** cu desăvîrşire trecutul", îmi spuse, în concluzie, baronul. In timp ce-1 ascultam şi-i făgăduiam o tăcere pe care aş fi respectat-o chiar şi

fără speranţa de a trece drept inteligent şi generos, o priveam pe doamna de Cambremer. Şi cu greu am mai recunoscut lucrul acela ce se topea atît de savuros şi pe care-1 avusesem nu demult lîngă mine la ceasul gustării- pe

292

terasa din Balbec, în plăcinta normandă pe care o vedeam, tare ca piatra, şi din care fidelii salonului Verdurin ar fi încercat zadarnic să muşte. Dinainte agasată de firea prea binevoitoare pe care soţul ei o moştenise de la maică-sa, şi care-1 va face să ia o înfăţişare măgulită cînd îi vor fi prezentaţi fidelii salonului, dornică totuşi să-şi îndeplinească obligaţiile de femeie de lume, cînd îi fu prezentat Brichot, ea vru, la rîndu-i, să i-1 prezinte pe soţul ei, pentru că văzuse că prietenele ei cele mai elegante fac astfel, dar furia sau orgoliul fiind mai puternice decît dorinţa de a arăta că ştie să se poarte, spuse, nu cum ar fi trebuit: „îngăduie-mi să ţi-1 prezint pe soţul meu", ci: „Ţi-1

prezint pe soţul meu", ţinînd astfel sus de tot drapelul familiei Cambremer, în ciuda acestei familii înseşi, căci marchizul se înclină adînc în faţa Iui Brichot, aşa cum prevăzuse ea. Dar dispoziţia doamnei de Cambremer se schimbă dintr-o dată cînd îl zări pe domnul de Charlus, pe care-1 cunoştea din vedere. Niciodată nu izbutise să-i fie prezentat de cineva, nici chiar pe vremea legăturii ei cu Swann375. Căci domnul de Charlus luînd totdeauna partea soţiilor, a cumnatei sale împotriva amantelor domnului de Guermantes, a Odettei, nu încă măritată pe vremea aceea, dar avînd o mai veche legătură cu Swann, împotriva noilor legături ale acestuia, îi făgăduise Odettei, ca sever apărător al moralei şi fidel protector al căsătoriei, şi îşi ţinuse făgăduiala, să nu accepte să-i ficprezentat doamnei de Cambremer. Aceasta nu bănuise aşadar că-1 va cunoaşte, în sfîrşit, pe acest bărbat inaccesibil, tocmai în salonul soţilor Verdurin. Domnul de Cambremer ştia că asta înseamnă pentru ea o atît de mare bucurie, încît era el însuşi înduioşat, în

timp ce îşi privea nevasta cu o expresie ce voia să spună: „Nu-i aşa că eşti mulţumită că te-ai hotărît sa vii?" Domnul de Cambremer vorbea de altfel foarte puţin, ştiind că se căsătorise cu o femeie superioară. „Nu sînt la înălţimea ei", spunea întruna, şi cita o fabulă de La Fontaine şi una de Florian, ce-i păreau a se potrivi cu ignoranţa lui376, şi care, pe de altă parte, ’i îngăduiau, sub forma unei măguliri dispreţuitoare, să le arate oamenilor de ştiinţă care nu făceau parte din Jockey-Club că P°ţi fi vînător şi totodată cititor de fabule. Din nefericire nu cunoştea decît două. De aceea se referea adeseori la ele. doamna de Cambremer nu era proastă, dar avea diferite obiceiuri foarte sîcîitoare. Pentru ea, rostirea deformată a numelor nu presupunea un dispreţ aristocratic. Ea nu ar fi spus, a "Ucesa de Guermantes (care, prin naştere, ar fi trebuit să fie

293

mai ferită de asemenea apucătură ridicolă), pentru a nu părea că ştie numele nu prea elegant (deşi acum este

cel al unei femei dintre cele mai inaccesibile) despre Julien de Monchateau: „un fel de doamnă... Pic de la Mirandole?77." Nu, cînd doamna de Cambremer cita greştit un nume, ea o făcea din bunăvoinţă, pentru a nu părea prea ştiutoare, iar cînd, din sinceritate totuşi, mărturisea că nu ştie, credea că îşi ascunde ignoranţa tocmai recunoscînd-o. Dacă, de exemplu, lua apărarea unei femei, ea încerca să ascundă, voind să nu-1 mintă pe cel care o rагă să-i spună adevărul, că doamna cutare era în prezent amanta domnului Sylvain Levy, şi deci spunea: „Nu... nu ştiu absolut nimic despre ea, cred că i s-a reproşat că i-a inspirat o pasiune unui domn al cărui nume nu-1 cunosc, e vorba parcă de domnul Cahn, Kohn, Kuhn; cred, de altfel, că acest domn a murit de multă vreme şi că între ei n-a fost niciodată nimic". E un procedeu ce seamănă cu cel al mincinoşilor - dar operînd în sens invers —, care, modificînd cele săvîrşite de ei cînd îşi povestesc faptele unei amante sau doar unui prieten, îşi închipuie că nici unul nu va vedea pe

dată că fraza rostită de ei (ca şi cea referitoare la Cahn, Kohn, Kuhn) e interpolată, este de o altă factură decît cele ce alcătuiesc o conversaţie, e cu fund dublu.

Doamna Verdurin îl întrebă pe soţul ei la ureche: „Trebuie să-i dau braţul baronului de Charlus? cum o ai la dreapta pe doamna de Cambremer, am fi putut face schimb de politeţuri.

-Nu, spuse domnul Verdurin, de vreme ce celălalt îi este superior în grad (voia să spună că domnul de Cambremer era marchiz), domnul de Charlus este de fapt inferiorul său.

-Foarte bine! o să-1 pun alături de prinţesă." Şi doamna Verdurin i-o prezentă domnului de Charlus pe doamna Sherbatoff; ei se înclinară în tăcere amîndoi, de parcă ar fi ştiut multe unu! despre celălalt şi şi-ar fi făgăduit să păstreze fiecare taina. Domnul Verdurin mă prezentă domnului de Cambremer. înainte chiar ca el să fi vorbit cu vocea lui puternică şi uşor bîlbîită, trupul lui prelung şi chipul lui roşu vădeau, prin tremurai lor,

ezitarea războinică a unei căpetenii care încearcă să te liniştească, spunîndu-ţi: „Mi s-a vorbit de dumneata, o să am grijă; o să-ţi ridic pedeapsa, nu sîntem însetaţi de sînge omenesc; totul va fi bine." Apoi, strîngîndu-mi mîna: „Cred că o cunoşti pe mama", îmi spuse el. Verbul „a crede" i se părea potrivit cu discreţia necesară unei prime prezentări, dar el nu exprima o îndoială, căci adăugă: „Am de altfel de la ea o

294

scrisoare pentru dumneata." Domnul de Cambremer era cuprins de o naivă fericire revăzînd locurile unde trăise atîta vreme. „Mă simt ca la mine acasă", îi spuse el doamnei Verdurin, în timp ce privirea lui recunoştea cu uimire florile pictate sus, între uşi, şi busturile de marmură de pe soclurile înalte. Putea totuşi să se simtă întrucîtva înstrăinat, căci doamna Verdurin adusese multe dintre lucrurile vechi şi frumoase pe care le poseda. Din acest punct de vedere, doamna Verdurin, trecînd în ochii familiei Cambremer drept cineva care ar

fi vrut să schimbe totul, era nu revoluţionară, ci în chip inteligent conservatoare, într-un sens pe care proprietarii casei nu-1 înţelegeau. Ei o acuzau pe nedrept că urăşte vechiul castel şi că îl dezonorează înlocuind pluşul somptuos printr-o simplă pînză, ca un preot ignorant ce-i reproşează unui arhitect că pune la loc străvechile sculpturi de lemn azvîrlite în vreun colţ uitat şi pe care preotul crezuse că trebuie să le înlocuiască prin ornamente cumpărate în piaţa Saint-Sulpice. In faţa castelului, o grădiniţă veselă înlătura treptat brazdele impozante cu care se mîndreau nu numai cei din familia Cambremer, dar şi grădinarul lor. Acesta, care socotea că singurii săi stăpîni sînt cei din familia Cambremer, şi care gemea sub jugul soţilor Verdurin, ca şi cum, pentru un scurt răstimp, pămîntul ar fi fost ocupat de un invadator brutal şi de o trupă de soldăţoi, se ducea în taină să-şi spună păsurile proprietarei deposedate, era indignat de felul cum îi erau dispreţuite florile - araucarii, begonii, iarba-împăratului, dalii uriaşe - şi

pentru că cineva îndrăznea să planteze, pe un domeniu atît de somptuos, flori atît de comune ca muşeţelul şi părul lui Venus. Doamna Verdurin simţea această opoziţie ascunsă şi era hotărîtă, în cazul că ar fi făcut un contract de închiriere pe termen lung sau chiar ar fi cumpărat La Raspeliere, să pună drept condiţie concedierea grădinarului, la care bătrîna proprietară ţinea foarte nuilt. El o slujise pentru o simbrie de nimic în timpuri grele şi o adora; dar, datorită acelei fărîmiţări ciudate a părerii oamenilor din popor, al căror dispreţ moral adînc poate trăi în însuşi miezul preţuirii celei mai pătimaşe, care, la rîndu-i, are la temelie străvechi porniri de ură încă vii, el spunea adeseori despre doamna de Cambremer ce, surprinsă de invazie, în ’70, intr-un castel pe care-1 avea în est, trebuise să aibă de-a face i’mp de o lună cu nemţii: „Doamnei marchize i s-a adus ţnvinuirea că. în timpul războiului, s-a dat cu prusacii şi chiar Na Săzduit la ea. Aş fi înţeles-o, dacă ar fi făcut asta în alte

vremi; dar în timp de război n-ar fi trebuit s-o facă. Asta nu-i bine." îi era aşadar credincios pînă la moarte, o venera pentru bunătatea ei şi răspîndea peste tot zvonul că se făcuse vinovată de trădare. Doamna Verdurin se arătă uşor jignită de faptul că domnul de Cambremer pretindea că recunoaşte atît de bine La Raspeliere, „Cred că descoperi totuşi cîteva schimbări, îi răspunse ea. Lipsesc în primul rînd acei mari diavoli turnaţi în bronz de Barbedienne378, precum şi scăunaşele tapisate cu pluş, pe care m-am grăbit să le trimit în pod, loc ce mi se pare încă prea bun pentru ele." După ce-i adresă domnului de Cambremer această ripostă promptă, îi oferi braţul, spre a merge împreună la masă. El şovăi **o** clipă, spunîndu-şi: „Nu pot totuşi să trec înaintea domnului de Charlus." Dar gîndindu-se că probabil acesta era un vechi prieten al casei, de vreme ce nu i se dădea locul de onoare, se hotărî să ia braţul ce-i era oferit şi îi spuse doamnei Verdurin cît era de

mîndru că este admis în cenaclu (astfel numi el micul grup, nu fără a rîde cu satisfacţie că ştie acest termen). Cottard, care era aşezat alături de domnul de Charlus, îl privea pe sub lornioii, pentru a face cunoştinţă şi a rupe gheaţa, cu clipiri din ochi mult mai insistente decît cele de odinioară, şi deloc timide. Şi privirile sale binevoitoare, sporite de un surîs, nu mai erau stăvilite de sticla lornionului, şj se revărsau pe toate laturile. Baronul, care vedea pretutindeni, cu uşurinţă, semeni de-ai lui, nu se îndoi că şi Cottard era unul, şi îi ! .-.u cu ochiul. Pe dată îi arătă profesorului duritatea **inyertiţilor,** ce sînt tot atît de dispreţuitori faţă de cei cărora le pl?c pe cît sînt de pătimaşi şi de grijulii faţă de cei care le plac. Des. iecare vorbeşte în chip mincinos despre bucuria, mereu refuzată de destin, de a fi iubit, există o lege generală şi **a** cărei împărăţie se întinde nu numai asupra unora ca Charlus: fiinţa pe care nu o iubim şi care ne iubeşte ni se pare insuportabilă. Acestei fiinţe, cutărei femei, despre care nu vom spune că ne

iubeşte, ci că se cramponează de noi, îi preferăm societatea oricărei alteia, care nu va avea nici farmecul, nici frumuseţea, nici inteligenţa ei. Ea nu le va recăpăta pentru noi decît cînd va fi încetat să ne iubească. In acest sens, am putea să nu vedem în **iritaţia** pricinuită în sufletul unui invertit de către un bărbat **care-i** displace şi care-i dă tîrcoale, decît transpunerea, sub formă bizară şi comică, a unei reguli universale. Dar în cazul lui ea este mult mai puternică. De aceea, în timp ce ceilaiu bărbaţi caută să o ascundă, în timp ce o simt, invertilul t-o corni: iică în mod implacabil celui care i-o provoacă, ceea ce el

296

nu ar face cu o femeie (domnul de Charlus, de exemplu, cu prinţesa de Guermantes, a cărei pasiune îl plictisea, dar îl şi măgulea). Dar cînd văd un alt bărbat arătîndu-le un interes special, atunci, fie înţelegînd că este acelaşi ;a al lor, fie că acel interes le aminteşte în mod supărător că gusturile lor, înfrumuseţate de ei atîta

vreme cît le au ei înşisi, sînt considerate a fi un viciu, fie din dorinţa de a se reabilita printr-o purtare neobişnuită într-o împrejurare în care asta nu-i costă nimic, fie din teama de a fi fost ghiciţi, teamă căreia îi cad din nou pradă cînd nu mai sînt stăpîniţi de dorinţă, cu ochii legaţi, alergînd din imprudenţă în imprudenţă, fie din furia de a îndura, din cauza atitudinii echivoce a celuilalt, durerea pe care, prin atitudinea lor, dacă celălalt le-ar plăcea, ei nu s-ar teme să i-o pricinuiască, cei ce-1 urmăresc pe un tînăr ore în şir, nepărăsindu-l din ochi la teatru, şi chiar dacă el este cu nişte prieteni, riscînd astfel să-1 despartă de ei, pot fi auziţi spunînd, dacă un altul, ce nu le place, le arunc, o privire: „Domnule, drept cine mă iei? (doar pentru că sînt luaţi drept ceea ce sînt). Nu te înţeleg, nu mai insista, ai nimerit-o prost", la nevoie pălmuindu-1 chiar, şi în faţa cuiva care-1 cunoaşte, pe acel imprudent, şi indignîndu-se: „Cum, îl cunoşti pe individul ăla libidinos? Are un fel de a te privi!... Halal purtare!"

Domnul de Charlus nu merse atît de departe, dar luă aerul jignit şi rece pe care-1 iau, cînd sînt socotite drept uşuratice, femeile care nu sînt uşuratice, dar încă şi mai mult cele ce sînt. Invertjtul pus în prezenţa unui alt invertit vede nu numai o imagine neplăcută a lui,însuşi, care, neînsufleţita fiind, nu ar putea decît să-i rănească amorul propriu, ci un alt el însuşi, viu, acţionînd în acelaşi sens, capabil deci să-I facă să sufere în iubirile lui. De aceea, dintr-un fel de instinct de conservare, el îl va vorbi de rău pe posibilul său concurent, clevetind despre el fie cu oamenii care-i pot dăuna acestuia (şi fără ca invertitul nr. 1 să-şi spună că poate trece drept mincinos cînd îl bîrfeşte astfel pe invertitul nr. 2 în faţa unor persoane care-i pot cunoaşte propriile purtări), fie cu tînărul pe care 1-a „sedus", ce-i va fi poate răpit şi pe care trebuie să-1 convingă că-i în folosul său să facă împreună cu el lucrurile ce i-ar nenoroci viaţa, dacă le-ar race cu celălalt. Pentru domnul de Charlus, ce se gîndea poate ja primejdiile (imaginare) pe care le-ar

avea de înfruntat MorcI >n prezenţa acestui Cottard, al cărui surîs era greşit interpretat e si, un invertit care nu-i plăcea nu era numai o caricatură a Ul însuşi, ci şi un rival evident. Un negustor care se ocupă cu

297

un negoţ neobişnuit, sosind într-un oraş de provincie unde se stabileşte pentru toată viaţa, cînd vede că, în aceeaşi piaţă, chiar în faţa lui, un concurent face acelaşi negoţ, nu-i mai descumpănit decît un Charlus ce încearcă să-şi ascundă iubirile într-un ţinut liniştit şi care, în ziua sosirii, îl vede pe nobilul locului, sau pe frizer, a căror înfăţişare şi ale căror purtări nu-i lasă nici o îndoială. Negustorul începe adeseori să-şi urască din rărunchi concurentul; ura aceasta degenerează uneori în melancolie, dacă ereditatea lui este întrucîtva încărcată, şi poţi vedea, în acele orăşele, cum negustorul dă semne de nebunie, de care nu se vindecă decît după ce alţii îl vor fi convins să-şi vîndă „avutul" şi să plece pentru totdeauna. Furia invertitului este încă şi mai sfîşietoare.

El a înţeles că încă din prima clipă nobilul şi frizerul l-au dorit pe tînărul său prieten. Zadarnic îi repetă el acestuia de o sută de ori pe zi că frizerul şi nobilul sînt nişte ticăloşi a căror prietenie l-ar dezonora, el este silit, ca şi Harpagon379, să vegheze asupra comorii sale şi să se trezească din somn noaptea pentru a vedea dacă nu-i este răpită. Şi iată de ce, fără îndoială, mai mult încă decît din pricina dorinţei sau a comodităţii unor deprinderi comune, şi aproape tot atît cît şi din pricina acelei experienţe a propriei fiinţe care este singura adevărată, invertitul îl descoperă pe un alt invertit cu o repeziciune şi o siguranţă aproape fără de greş. El se poate înşela pentru o clipă, dar un instinct divinatoriu îl pune iar pe drumul adevărului. De aceea eroarea domnului de Charlus fu de scurtă durată. Discernămîntul divin îi arătă foarte curînd că Cottard nu avea aceleaşi gusturi cu el şi că nu-i va face avansuri nici lui, ceea ce l-ar fi scos din fire, nici lui Morel, ceea ce i s-ar fi părut mult mai grav. Redeveni calm, şi cum

era încă sub influenţa trecerii Iui Venus. androgina, din cînd în cînd le surîdea vag soţilor Verdurin, fără să-şi dea osteneala de a deschide gura, mişcînd doar colţul buzelor, şi, pentru o clipă, el, ce ţinea atît de mult să-şi arate virilitatea, făcea să-i scînteieze tandru ochii, întocmai cum ar fi făcut cumnata sa, ducesa de Guermantes. „Vînezi adeseori, domnule? îi spuse doamna Verdurin cu dispreţ domnului de Cambremer.

- Ski ţi-a povestit cumva ce ni s-a întîmplat? o întrebă Cottard pe Patroană.

- Vînez mai ales în pădurea Chantepie, răspunse domnul de Cambremer.

- Nu, n-am povestit nimic, spuse Ski. - îşi merită pe bună dreptate numele?" îl întrebă Brichot pe domnul de Cambremer, după ce mă privise cu coada ochiului, căci îmi făgăduise că va vorbi despre etimologii, cerîndu-nn

298

totodată să ascund faţă de familia Cambremer dispreţul pe care i-1 inspirau cele propuse de preotul din

Combray. „Fără îndoială că eu sînt de vină, dar nu-ţi înţeleg întrebarea, spuse domnul de Cambremer.

- Vreau să spun: Cîntă multe coţofene acolo?" îi raspune Brichot. Cottard suferea din pricină că doamna Verdurin nu ştia că fuseseră cît pe ce să piardă trenul. „Haide, îi spuse doamna Cottard soţului ei, spre a-l încuraja, istoriseşte odiseea prin care ai trecut. - într-adevăr, e o întîmplare deloc obişnuită, spuse doctorul, care-şi începu din nou povestirea. Cînd am văzut că trenul e în gară, am încremenit. De vină e numai Ski. Dai informaţii cam ciudate, dragul meu! Şi Brichot ne aştepta în gară!

- Credeam", spuse universitarul rotind înjur bruma de priviri ce-i mai rămăsese şi surîzînd cu buzele-i subţiri, „că aţi întîrziat la Graincourt, unde veţi fi întîlnit vreo peripateticiană.

- Vrei să taci? Să nu te audă nevastă-mea! spuse profesorul. Nevastă-mea e foarte geloasă.

- E teribil Brichot ăsta", exclamă Ski, înveselit ca

de o bună anecdotă tradiţională de gluma picantă a lui Brichot, „e mereu acelaşi", .deşi la drept vorbind nu ştia dacă universitarul fusese vreodată fustangiu. Şi pentru a însoţi aceste cuvinte sacrosancte de gestul ritual, se prefăcu a nu putea rezista dorinţei de a-l pişcă de pulpă. ,,Nu se schimbă deloc băiatul ăsta", continuă Ski; şi, fără să se gîndească la tristeţea şi la comicul unor cuvinte ce se refereau la un om pe jumătate orb, adăugă: ,,E mereu cu ochii pe femei.

- Iată, spuse domnul de Cambremer, ce înseamnă să întîlneşti un savant. Sînt cincisprezece ani de cînd vînez în pădurea Chantepie şi niciodată nu m-am gîndit ce înţeles are numele ei." Doamna de Cambremer îi aruncă soţului ei o privire severă; nu ar fi vrut să-1 vadă umilindu-se astfel în faţa lui Brichot. Fu şi mai nemulţumită cînd, după fiecare expresie ,,clişeu" folosită de Cancan, Cottard, care le cunoştea pe toate **jttît** în partea lor bună cît şi în partea lor rea, pentru că le învăţase şi el cîndva cu sîrguinţă, îi demonstra

marchizului, care îşi recunoştea prostia, că acele expresii nu spuneau **nimic:** „De ce prost ca noaptea? Credeţi că noaptea e mai proastă decît orice altceva? Spui: repeţi de treizeci şi şase de ori acelaşi lucru. Dar de ce tocmai de treizeci şi şase de ori? De ce: a dormi buştean? De ce: tună şi fulgeră? De ce: a-ţi face de cap?" orichot îi lua apărarea domnului de Cambremer, explicînd 01’ginea fiecărei expresii. Doamna de Cambremer era însă °cupată mai ales cu cercetarea schimbărilor pe care le făcuseră ; °î" Verdurin în La Raspeliere, spre a putea critica unele dintre

299

ele, şi a introduce altele, sau poate chiar tot pe aceleaşi, la Feterne. „Mă întreb ce-i cu candelabrul ăsta pus cam strîmb. Abia dacă mai pot recunoaşte bătrînul meu castel", adăugă ea pe un ton familiar şi aristocratic, ca şi cum ar fi vorbit despre un servitor nu atît pentru a dezvălui vîrsta acestuia, cît pentru a-1 lua drept martor că o văzuse născîndu-se aici. Şi cum era uşor livrescă în

felul ei de a vorbi: „Totuşi, adăugă ea în şoaptă, mi se pare că, dacă aş locui în casa altora, mi-ar fi ruşine să schimb totul.

- Păcat că nu aţi venit cu ei", le spuse doamna Verdurin domnului de Charlus şi lui Morel, nădăjduind că domnul de Charlus se va supune regulii care cerea ca toată lumea să vină cu acelaşi tren. „Eşti sigur că Chantepie înseamnă «la pie qui chante», Chochotte?" adăugă ea, arătînd că ia parte la toate conversaţiile în acelaşi timp, ca o adevărată amfitrioană. „Vorbeşte-mi puţin despre acel violonist, îmi spuse doamna de Cambremer, mă interesează, ador muzica şi mi se pare că am auzit vorbindu-se despre el, spune-mi tot ce ştii." Aflase că Morel venise cu domnul de Charlus şi voia, invitîndu-1 pe primul, să încerce să-1 cunoască pe cel de-al doilea. Adăugă totuşi, pentru ca să nu-i pot ghici gîndul: „Şi domnul Brichot mă interesează." Căci, în ciuda faptului că era foarte cultivată, aşa cum anumite persoane predispuse la obezitate abia dacă mănîncă şi

merg pe jos toată ziua şi totuşi se îngraşă întruna, tot astfel doamna de Cambremer, deşi studia, mai ales la Feterne, o filosofie din ce în ce mai ezoterică, o muzică din ce în ce mai savantă, nu-şi întrerupea acele studii decît pentru a urzi intrigi care să-i îngăduie să „rupă" cu prieteniile burgheze din tinereţea-i şi să lege relaţii despre care crezuse mai întîi că fac parte din societatea familiei soţului ei şi care i se dezvăluiseră apoi ca fiind situate muli mai sus şi mult mai departe. Un filosof ce nu era îndeajuns de modern pentru ea, Leibniz, a spus că drumul de la inteligenţă la inimă este lung380. Ca şi fratele ei, doamna de Cambremer nu avusese puterea să străbată acel drum. Nepărăsind lectura lui Stuart Miîl381 decît pentru a-1 citi pe Lachelier382, pe măsură ce credea tot mai puţin în realitatea lumii exterioare, se înverşuna şi mai mult să-şi cucerească aici, înainte de a muri, o poziţie bună. Plăcîndu-i arta realistă, nici un obiect nu-i părea îndeajuns de umil pentru a sluji drept model unui pictor sau unui scriitor. Un tablou sau un

roman modern i-ar fi stîrnit greaţa; un mujic dintr-un roman de Tolstoi, un ţăran dintr-un tablou de Millet erau limita socială extremă pe care, după părerea ei, artistul nu

300

trebuia să o depăşească. Dar scopul tuturor strădaniilor sale era tocmai cel de a depăşi limita propriilor ei relaţii, de a se înălţa pînă la a fi admisă în societatea duceselor, într-atît de ineficace rămînea tratamentul spiritual căruia i se supunea prin mijlocirea studiului capodoperelor, ineficace împotriva snobismului congenital şi morbid ce se dezvolta în ea. îi vindecase chiar anumite înclinări către zgîrcenie şi adulter la care era predispusă în tinereţe, semănînd întru aceasta cu acele stări patologice ciudate şi permanente ce par a-i imuniza pe cei ce sînt atinşi de ele, împotriva celorlalte boli. Nu puteam, de altfel, -auzind-o vorbind - să nu recunosc, dar fără nici o plăcere, exprimarea-i rafinată. Folosea acele expresii pe care le utilizează,

într-o anumită epocă, toate persoanele avînd aceeaşi deschidere intelectuală, astfel încît cuvintele rafinate oferă pe clată, ca şi arcul unui cerc, mijlocul de a descrie şi de a limita întreaga circumferinţă. Iată de ce persoanele ce folosesc asemenea expresii mă plictisesc de îndată, de parcă le-aş fi cunoscut dintotdeauna, dar ele trec şi drept superioare, şi mi-au fost adeseori oferite ca fermecătoare şi deloc preţuite vecine. „Ştiţi, desigur, doamnă, că multe ţinuturi împădurite îşi trag numele de la cel al animalelor care trăiesc aici. Alături de pădurea Chantepie, se află pădurea Chantereine.

- Nu ştiu despre ce regină e vorba, dar nu eşti prea galant cu ea, spuse domnul de Cambremer. - înghite-o, n-ai încotro, Chochotte, spuse doamna Verdurin. Şi altminteri aţi călătorit bine?

- N-am întîlnit decît nişte biete fiinţe ce umpleau trenul. Dar vreau să răspund întrebării domnului de Cambremer; „reine" nu înseamnă aici soţie de rege, ci broască. Este numele pe care 1-a avut multă vreme în

acest ţinut, aşa cum stă mărturie gara Renneville, care ar trebui să se scrie Reineville.

- Mi se pare mie, ori văd aici un minunat animal?", îi spuse domnul de Cambremer doamnei Verdurin, arătînd un peşte. Era unul din complimentele cu care credea că-şi plăteşte invitaţia'la cină, întorcîndu-i gazdei politeţea. („E inutil să-i invităm, îi spunea el adeseori nevestei sale, vorbind despre unii dintre prietenii lor. Au fost încîntaţi să ne aibă la ei. Ei erau cei care ne mulţumeau.") „Trebuie, de altfel, să vă spun că mă duc aproape zilnic la Renneville, şi asta de mulţi ani, şi că n-am vazut pe-acolo broaşte mai multe decît prin alte părţi. Doamna de Cambremer îl adusese aici pe preotul unei parohii în cadrul căreia are o întinsă moşie, preot care gîndeşte ca şi dumneata, Se Pare. A scris o carte.

- Ştiu, am citit-o cu mult interes",

301

răspunse ipocrit Brichot. Satisfacţia pe care o primea indirect orgoliul său prin acest răspuns îl făcu pe

domnul de Cambremer să rîdă îndelung. „Ei bine, autorul, cum să spun, al acestei geografii, al acestui glosar, face îndelungi comentarii cu privire la numele unei mici localităţi ai cărei nobili stăpîni, dacă pot spune astfel, eram odinioară, şi care se numeşte Pont-â-Couleuvre. Or, eu nu şînt, bineînţeles, decît un vulgar ignorant alături de acel savant, dar am fost de nenumărate ori la Pont-â-Couleuvre, iar el numai o dată, şi, pe toţi dracii, n-am întîlnit nici măcar unul din şerpii ăia scîrboşi, spun scîrboşi. deşi bunul La Fontaine îi înalţă în slăvi („Omul şi vipera" era una dintre cele două fabule383).

- N-ai văzut nici unul, şi dumneata eşti cel ce ai dreptate, răspunse Brichot. Scriitorul despre care vorbeşti îşi cujioaşte bine subiectul, desigur, şi a scris o carte remarcabilă. - într-adevăr! exclamă doamna de Cambremer, această carte, trebuie s-o spunem, a cerut din partea-i o adevărată muncă de benedictin.

- Fără îndoială, a consultat cîteva registre (Listele

beneficiilor şi ale parohiilor din fiecare dioceză),’ ceea ce i-a putut oferi numele patronilor laici şi ale celor îndrituiţi a conferi bunurile ecleziastice. Dar există si alte izvoare. Unul dintre prietenii mei cei mai savanţi le-a cercet;g. El a descoperit că acelaşi Joc era numit Pont-â-Quileuvre. Numele acesta ciudat 1-a silit să-şi continue cercetările, care l-au dus la un text latin în care podul pe care prietenul dumitale îl crede năpădit de vipere este desemnat prin: *Pons cui aperit.* Pod închis care nu se deschidea decît pentru o sumă frumuşică.

- Vorbeşti despre broaşte. Eu, găsindu-mă în mijlocul unor persoane atît de savante, mă simt ca broasca în faţa aeropagului384" (era cea de-a doua fabulă), spuse Cancan, care, rîzînd mult şi în hohote, făcea adeseori această glumă prin care credea că-şi arată ignoranţa şi totodată marea ştiinţă, umilindu-se şi în acelaşi timp rămînînd la înălţimea conversaţiei. Cottard, intimidat de tăcerea domnului de Charlus şi încercînd să se desfăşoare într-o altă direcţie, se întoarse către mine

şi-mi puse una dintre acele întrebări care-i uimeau pe bolnavii lui cînd se întîmpla să nimerească în plin. arătîndu-le că sălăşluia parcă în propriul lor trup; dacă. dimpotrivă, nimerea alături, ele îi îngăduiau să-şi rectifice anumite teorii, sa-şi îmbogăţească mai vechile vederi. „Cînd ajungi în asemenea locuri relativ înalte, ca acela unde ne găsim acum, observi cumva că ai tendinţa să te sufoci şi mai mult?’ mă întrebă el, sigur că astfel va izbuti sau să fie admirat pentru

302

ştiinţa sa, sau să şi-o desăvîrşească. Domnul de Cambremer auzi întrebarea şi surise. „Nici nu-fi pot spune cît de mult mă amuză să aud că din cînd în cînd te sufoci", îmi spuse el peste masă. Nu voia să spună că ideea îl înveseleşte, deşi şi asta era adevărat. Căci acest om admirabil nu putea să audă vorbindu-se despre nefericirea celuilalt fără un sentiment de plăcere şi un spasm de veselie, repede înlocuite **priritr-o** mare milă. Dar fraza sa avea un alt înţeles, precizat de cea care îi

urmă: „Mă amuză, îmi spuse-el, pentru că şi sora mea suferă de asemenea sufocări." De fapt era amuzat ca şi cum **m-ar** fi auzit rostind numele vreunui prieten al meu care ar fi fost şi unul dintre cei ce veneau adeseori în casa lui. „Cît e lumea de mică", gîndi el pe dată, reflecţie pe care am văzut-o scrisă pe chipul lui surîzător cînd Cottard îmi vorbi despre sufocările mele. Şi acestea deveniră, cu începere de la această cină, ca un fel de relaţie comună, despre care domnul de Cambremer îmi cerea totdeauna veşti, fie şi numai pentru a le putea apoi transmite surorii sale.

Răspunzînd întrebărilor cu privire, la Morel pe care mi le punea soţia sa, mă gîndeam la conversaţia mea cu mama din timpul după-amiezii. După ce, fără a-mi spune să nu mă duc la soţii Verdurin dacă vizita asta putea să-mi facă plăcere, îmi amintise că era un mediu ce nu i-ar fi plăcut bunicului şi l-ar fi făcut să strige: „Păzea!", mama adăugase: „Ascultă, preşedintele Toureuil385 şi soţia lui mi-au spus că au luat masa cu

doamna Bontemps. Nu m-au întrebat nimic. Dar cred că am înţeles că mătuşa ei visează Ia o căsătorie între Albertine şi tine. Presupun că adevăratul motiv este că le eşti tuturor foarte simpatic. Totuşi, luxul pe care ei cred că tu i i-ai putea oferi, slaţiile despre care se ştie mai mult sau mai puţin că le avem, toate acestea, cred, nu sînt străine de dorinţa lor, deşi nu ele sînt hotărîtoare. Nu ţi-aş fi vorbit, pentru că nu ţin la această căsătorie, dar cum îmi închipui că ei îţi vor vorbi, am preferat **"l-ţi** spun eu mai întîi.

- Dar cum o găseşti tu? o întrebasem pe iama.

- Nu eu sînt cea care s-o iau de nevastă. Te poţi însura **anlt** mai bine, asta-i sigur. Dar cred că bunicii nu i-ar fi plăcut .sa te influenţăm. Nu pot să-ţi spun cum o găsesc pe Albertine, Pentru că nu o găsesc în nici un fel. îţi voi spune, ca şi doamna ue Sevigne: «E plină de calităţi, cel puţin aşa cred. Dar pentru ■nceput nu mă pricep să o laud decît arătînd ce nu este. Nu-i cineva care să aibă accentul celor din Rennes. Cu timpul voi

spune poate: iată ce este3S6». Şi-mi va plăcea totdeauna dacă te

303

va face fericit." Dar prin chiar aceste cuvinte, care mă sileau să-mi hotărăsc singur fericirea, mama îmi provoca acea stare de îndoială pe care o cunoscusem cînd, tatăl meu îngăduindu-mi să mă duc la *Fedra* şi mai ales să fiu scriitor, mă simţisem dintr-o dată în faţa unei responsabilităţi prea mari, a fricii de a-1 mîhni, şi a acelei melancolii pe care o trăieşti cînd nu asculţi de ordinele ce, zi de zi, îţi ascund viitorul, şi îţi dai în sfîrşit seama că ai început să trăieşti de-a binelea, ca un adult, viaţa, singura viaţă ce se află la dispoziţia fiecăruia dintre noi.

Poate că lucrul cel mai bun ar fi să aştept puţin, să încep prin a o vedea pe Albertine ca în trecut, pentru a încerca să aflu dacă o iubesc cu adevărat. Aş putea să o aduc cu mine la soţii Verdurin, pentai a-i oferi o distracţie, şi asta îmi aminti că eu însumi nu venisem

aici în acea seară decît pentru a şti dacă în castel locuia şi doamna Putbus sau dacă urma să vină. In orice caz, ea nu se afla la cină. „Cît priveşte prietenul dumitale Saint-Loup", îmi spuse doarnna de Cambremer, folosindu-se astfel de o expresie care marca o mai mare suită în idei decît ar fi lăsat să se creadă frazele rostite de ea, căci deşi îmi vorbea despre muzică, ea se gîndea la familia Guermantes, „ştii, desigur, că toată lumea vorbeşte despre căsătoria lui cu nepoata prinţesei de Guermantes. Pe mine una însă, toate aceste bîrfe mondene nu mă preocupă nici *atîtica."* M-am temut că vorbisem fără nici o simpatie în faţa lui Robert despre acea fată a cărei originalitate era falsă, şi a cărei inteligenţă era tot atît de mediocră pe cît de violent îi era caracterul. Aproape orice noutate pe care o aflăm ne sileşte să ne pară rău că am spus cutare sau cutare lucru. I-am răspuns doamnei de Cambremer că nu ştiu, ceea ce era chiar adevărat, şi că de altfel logodnica îmi părea a fi foarte tînără încă. „Poate tocmai de asta vestea nu-i încă

oficială; oricum, i-am auzit pe mulţi vorbind despre această căsătorie, - Prefer să te previn", îi spuse sec doamna Verdurin doamnei de Cambremer, auzind că aceasta îmi vorbise despre Morel, . crezînd că-mi vorbea tot despre violonist, cînd coborîse vocea spre a-mi vorbi despre logodna lui Saint-Loup. „Cei de faţă iubim muzica adevărată. Cei ce vin în fiecare miercuri, copiii mei, cum îi numesc eu. se pricep nemaipomenit la muzică", adăugă ea cu un fel de spaimă orgolioasă. „Le spun uneori: «Dragii mei copilaşi, i-aţi luat-o înainte patroanei voastre, despre care nu se poate totuşi spune că e lipsită de îndrăzneală». în fiecare an mai înaintează un pas: văd cum se apropie ziua cînd nu-i vor mai vrea nici pe Wagner.

304

nici pe d’Indy.

- Dar e foarte bine să mergi tot înainte, niciodată nu înaintezi îndeajuns", spuse doamna de Cambremer în • timp ce scotocea cu privirea fiecare colţişor al

sufrageriei, încercînd să deosebească lucrurile pe care le lăsase soacra ei, de cele pe care le adusese doamna Verdurin, şi să o surprindă pe aceasta în flagrant delict de lipsă de gust. Totodată, încerca sa-mi vorbească despre subiectul care o interesa cel mai mult, adică despre domnul de Charlus. Găsea cu totul emoţionant faptul că e protectorul unui violonist. „Pare inteligent.

- Are chiar prea multă vervă pentru un bărbat oarecum vîrstnic, i-am spus.

- Vîrstnic? Dar nu pare în vîrstă, uită-te bine, firul de păr e de om tînăr." (De trei sau patru ani cuvîntul „cheveu" fusese folosit la singular de către unul dintre acei necunoscuţi care lansează modele literare, şi toate persoanele de genul doamnei de Cambremer spuneau „le cheveu", cu un surîs afectat. Acum se spune tot „le cheveu", dar din excesul singularului va renaşte pluralul387.) „Domnul de Charlus, adăugă ea, mă interesează mai ales prin aceea că-1 simt înzestrat din naştere. Pe mine una mă lasă indiferentă ştiinţa cuiva,

acel ceva ce poate fi învăţat." Asemenea cuvinte nu sînt în contradicţie cu valoarea specială a doamnei de Cambremer, care era imitată şi dobîndită. Dar unul dintre lucrurile pe care trebuia să le ştii atunci era tocmai acela că ştiinţa nu înseamnă nimic şi nu face două parale pe lîngă originalitate. Doamna de Cambremer învăţase, aşa cum învăţase şi celelalte lucruri, că nu trebuie să înveţi nimic. „Iată de ce, îmi spuse ea, Brichot, care are şi el latura sa puţin obişnuită, căci şi pe mine mă atrage o anumită erudiţie savuroasă, mă interesează totuşi mult mai puţin." Dar Brichot, în acea clipă, se gîndea doar la un singur lucru: auzind că se vorbeşte de muzică, se temea ca acel subiect să nu-i amintească doamnei Verdurin de moartea lui Lechambre. Voia să spună ceva spre a îndepărta acea amintire tristă. Domnul de Cambremer îi oferi prilejul. întrebîndu-1: „Deci locurile împădurite poartă întotdeauna nume de animale?

- Nicidecum", răspunse Brichot. fericit că-şi poate

desfăşura ştiinţa în ’aţa atîtor nou-veniţi şi sigur că va fi urmărit cu interes de cel Puţin unul dintre ei, după cum îi spusesem eu. ..Este de-ajuns sa vezi cum, chiar în numele de persoane, se păstrează copacul, precum feriga în bucata de huilă. Unul dintre senatorii noştri?S8 se nurnejte domnul de Saulces de Freycinet389, ceea ce l"S;eanini"1’ ^ac^ nu greşesc, loc plantat cu sălcii şi cu frasini, ef *fraxinetum 39(>;* nepotul său, domnule de Selves391,

K

305

reuneşte şi mai mulţi arbori, căci numele lui este de Selves, sylva592." Saniette vedea cu bucurie cum conversaţia ia o întorsătură plină de însufleţire. Putea, de vreme ce Brichot vorbea tot timpul, să tacă, ceea ce-l va pune la adăpost de glumele domnului şi doamnei Verdurin. Şi, încă şi mai sensibil datorită bucuriei sale de a fi fost izbăvit, se înduioşase auzin-du-1 pe domnul Verdurin cum îi spune majordomului, în ciuda

solemnităţii acelei cine, să pună lîngă domnul Saniette o carafa cu apă, el nebînd altceva. (Generalii care trimit la moarte cei mai mulţi soldaţi, ţin totodată ca aceştia să fie bine hrăniţi.) Iar doamna Verdurin îi surîsese o dată lui Saniette. Hotărît lucru, erau oameni buni la suflet. Nu va mai fi torturat. în acea clipă, masa fu întreruptă de un invitat pe care am uitat să-1 numesc, un ilustru filosof norvegian39’ care vorbea franceza foarte bine, dar r&stind cuvintele foarte rar, pentru un dublu motiv: mai întîi pentru că, deoarece învăţase acea limbă de puţină vreme şi nu voia să facă greşeli (făcea totuşi cîteva), el se raporta, pentru fiecare cuvînt, la un fel de dicţionar lăuntric; apoi pentru că, fiind metafizician, se gîndea totdeauna la ceea ce vrea să spună în timp ce spunea, ceea ce, chiar la un francez, este o cauză de încetinire a vorbirii. Altminteri era o fiinţă minunată, deşi semănînd în aparenţă cu mulţi alţii: cu excepţia unui singur lucru. Acest om care rostea cuvintele atît de rar (între fiecare cuvînt era o pauză) devenea

nemaipomenit de grăbit de îndată ce îşi luase rămas bun. Graba lui te făcea să crezi, cînd nu-1 cunoşteai, că avea colici, sau o altă nevoie încă şi mai urgentă. „Dragul meu - coleg", îi spuse el lui Brichot, după ce cîntărise în minte dacă termenul de „coleg" era tocmai cel care se potrivea, „simt un fel de - dorinţă de a şti dacă există şi alţi arbori în - lista de nume a frumoasei voastre limbi - franceză -latină - normandă. Doamna (voia să spună doamna Verdurin, deşi nu îndrăznea să o privească) mi-a spus că ştii tot felul de lucruri. Nu-i oare momentul să ni le spui?

- Nu, acum e momentul să mîncăm", îl întrerupse doamna Verdurin, care vedea că cina nu se mai termină. „Bun!" răspunse scandinavul, coborîndu-şi privirea în farfurie, cu un surîs trist şi resemnat. „Dar trebuie să-i atrag atenţia doamnei că mi-am îngăduit acest interogatoriu - iertaţi-mă, aceste întrebări - pentru că mîine trebuie să mă întorc la Paris spre a lua masa la Tour d’Argent sau la hotelul Meurice394. Confratele

meu - francez - domnul Boutrou,,\;w, trebuie să ne vorbească despre şedinţele de spiritism - iertaţi-mă, despre evocările spiritiste - pe care Ie-a

306

Ş ,,

l-am întrebat.

- Nu, slavă Domnului, răspunse doamna erdurin, care-mi auzise întrebarea. Am încercat să-i îndrept controlat el însuşi.

- Restaurantul la Tour d'Argent nu-i chiar atît de grozav pe cît se spune, zise doamna Verdurin, enervată Am mîncat chiar foarte prost acolo.

- Mă înşel eu, sau mîncărurile de la această masă aparţin celei mai fine bucătării franceze?

- Nu sînt foarte rele, e drept, îi răspunse doamna Verdurin, îmblînzită. Dacă vei veni miercurea viitoare, vor fi şi niai bune.

- Plec luni la Alger, şi de acolo mă duc la Capul Bunei Speranţe. Iar cînd voi fi acolo, nu-1 voi mai putea

întîlni pe **ilustrul** meu coleg - iertaţi-mă, nu-1 voi mai putea **întîlni** pe confratele meu." Şi, plin de supunere, după ce se scuzase astfel, începu să mănînce cu o grabă de neînchipuit. Dar **Brichof** era mult prea fericit că poate să trimită şi la alte etimologii vegetale şi de aceea răspunse, interesîndu-1 într-atît pe norvegian, încît acesta se opri din nou din mîncat, dar după ce făcu semn că puteau să-i ia **farfuria** plină şi să-i dea felul următor de mîncare: „unul dintre cei Patruzeci de Academicieni, spuse Brichot, se numeşte Houssaye396, sau loc plantat cu arbustul ilice; în numele unui distins diplomat, d'Ormesson397, veţi regăsi **cuvîntul** «orme», acel *ulmus* atît de iubit de Vergiliu şi care şi-a dăruit oraşului Ulm numele; în numele colegului său, domnul de La **Boulaye398,** cuvîntul «bouleau»; în cel al domnului d'Aunay399, cuvîntul «aulne»; în cel al domnului de Bussiere400, cuvîntul «buis»; în cel al domnului Albaret401, cuvîntul «aubier» (mi-am spus că-i voi vorbi despre asta Celestinei); în numele domnului de

Cholet402, cuvîntul «chou»; şi cuvîntul «pommier» în numele domnului de La Pomeraye403, pe care l-am auzit ţinînd o conferinţă, nu-i aşa Saniette, pe vremea cînd bunul Porel404, fusese trimis Ia capătul lumii, ca proconsul în Odeonia?" La numele de Saniette rostit de Brichot, domnul Verdurin aruncă spre soţia sa şi spre Cottard o privire ironică, ce-1 făcu să se fîstîcească pe timidul invitat. „Ziceai că Cholet vine de la «chou», i-am spus lui Brichot. Oare şi numele unei staţii de tren prin care am trecut înainte de-a ajunge la Doncieres, Saint-Frichoux, vine ’ot de la «chou»?

- Nu, Saint-Frichoux vine de la *Sanctus Fructuosus*, tot asa *cum.Sanctus Ferreolus* a dat Saint-Fargeau. ar nu are nici o legătură cu Normandia405.

- Ştie plea multe ■ucluli, ne plictiseşte, cloncăni încetişor prinţesa.

- Sînt atîtea ■lume care mă interesează, dar nu pot să te întreb totul dintr-o tata." Şi, întorcîndu-mă către Cottard: „Oare doamna Putbus e l

drumurile către Veneţia, anul ăsta am scăpat de ea.

- O să am şi eu dreptul la doi copaci, spuse domnul de Charlus, căci aproape am arvunit o căsuţă între Saint-Martin-du-Chene şi Saint-Pierre-des-Ifs.

- Dar e foarte aproape de aici, nădăjduiesc că veţi veni adeseori înpreună cu Charlie Morel. Vă rămîne doar să vă înţelegeţi cu micul nostru grup în privinţa trenurilor, sînteţi la doi paşi de Doncieres", spuse doamna Verdurin. căreia nu-i plăcea deloc ca invitaţii să nu vină cu acelaşi tren şi la orele cînd trimitea ea trăsurile la gară. Ştia cît de greu este urcuşul către La Raspeliere, chiar dacă o luai pe drumeaguri ocolite, prin spatele localităţii Feterne, ceea ce întîrzia sosirea cu o jumătate de oră, şi se temea că cei care vor veni de capul lor nu vor găsi trăsuri să-i aducă la castel, sau chiar că. rămînînd de fapt la ei acasă, vor putea pretexta că n-au găsit trăsuri la Douville-Feterne şi că nu s-au

simţit în stare să urce pe jos asemenea povîrniş. La această invitaţie, domnul de Charlus se mulţumi să răspundă printr-o înclinare mută. „Cred că nu-i plăcut să ai de-a face cu el în fiecare zi, pare cam înţepat", îi şopti Ski doctorului care, rămînînd foarte simplu în purtări în ciuda unui dram de orgoliu, nu încerca să ascundă că Charlus îl snobează. „Nu ştie probabil că în toate localităţile balneare şi chiar la Paris, în clinici, medicii, pentru care. fireşte, eu sînt «marele şef», sînt onoraţi să mă prezinte tuturor nobililor ce se află acolo şi care n-o duc prea bine. Asta-mi face chiar cu deosebire plăcută şederea în staţiunile balneare, adăugă el pe un ton nepăsător. Chiar la Doncieres, medicul regimentului, care-1 tratează pe colonel, m-a invitat să iau masa cu el, spunîndu-mi că în curînd voi lua masa şi cu generalul. Şi acest general este un domn *de* nu ştiu ce. Nu cred să aibă o genealogie mai puţin strălucită decît cea a baronului.

- Nu-ţi face sînge rău, titlul lui nu-i cine ştie ce", îi

răspunse Ski cu voce scăzută, adăugind ceva nedesluşit şi un verb, din care am înţeles doar ultimele silabe, „arder406", căci ascultam ce-i spune Brichot domnului de Charlus. „Nu cred, şi ţi-o spun cu părere de rău, nu ai decît un singur copac, căci dacă Saint-Martin-du-Chene este în mod evident *Sanctus Martinus juxta quercum*, în schimb cuvîntul *if* poate fi doar rădăcina, *ave*-, *eve*, ceea ce înseamnă umed, ca în Aveyron, Lodeve, Yvette, şi pe care le întîlnim încă în «eviers». Este «eau», care în bretonă se spune *Ster*, *Stermaria*, *Sterlaer*, *Sterbouest*, *Ster-en-Dreuchen.* „N-am mai auzit sfîrşitul, căci oricît de mult mi-ar fi plăcut să ascult din nou cum sună numele de *Stermaria.* »

’308

auzeam fără voia mea pe Cottard, lîngă care mă aflam şi care-i spunea în şoaptă lui Ski: „Ah! habar n-am avut. în acest caz este un domn care ştie să trăiască. Face aşadar parte din ’ bineştiuta confrerie! Şi totuşi nu i se vede pe faţă. Va trebui să fiu mai atent la

picioarele mele, poate mă pişcă pe sub masă. De altfel, ceea ce-mi spui nu mă miră prea mult. Văd destui nobili la duş, în costumul lui Adam, sînt nişte degeneraţi. Nu le vorbesc pentru că la urma urmei -eu sînt un funcţionar şi asta mi-ar putea face mult rău. Dar ei ştiu foarte bine cine sînt eu." Saniette, pe care cuvintele lui Brichot îl înspăimântaseră, începea să respire, asemenea cuiva ce se teme de furtună şi care vede că fulgerul n-a fost însoţit de bubuitul tunetului, cînd îl auzi pe domnul Verdurin întrebîndu-1, fără a-1 slăbi pe bietul om din ochi în timp ce vorbea, spre a-1 descumpăni şi a nu-i mai îngădui să-şi vină în fire. „Ne-ai ascuns întotdeauna că te duci la matineele de la Odeon, Saniette?" Tremurînd ca un recrut în faţa unui sergent care-1 terorizează, Saniette răspunse, dînd frazei sale cele mai mici dimensiuni cu putinţă, spre a-i da o cît mai mare şansă să scape de lovituri: „Am fost o dată, la *Căutătoarea407.*

- Ce spune?" urlă domnul Verdurin, scîrbit şi

totodată furios, încruntîndu-şi sprîncenele ca şi cum nu i-ar fi ajuns toată atenţia de care era în stare, spre a pricepe ceva atît de lipsit de noimă. ,,Mai întîi, nu se înţelege nimic din ce spui, ce ai în gură?" îl întrebă domnul Verdurin pe un ton tot mai violent, şi facînd aluzie la pronunţarea defectuoasă a lui Saniette. ,,Bietul Saniette, nu vreau să-i faci nici cel mai mic rău", spuse doamna Verdurin cu o falsă milă şi pentru a nu lăsa să se strecoare nici cea mai mică îndoială cu privire la intenţia insolentă a soţului ei. ,,Eram la Ch...

- Che, che, che, încearcă să vorbeşti limpede, spuse domnul Verdurin, nici măcar nu te aud bine." Aproape nici unu! dintre fidelii casei nu-şi stăpînea rîsul, şi semănau cu toţii cu un grup de antropofagi ce încep să poftească sînge în faţa rănii unui alb. Căci instinctul de imitaţie Şi lipsa de curaj cîrmuiesc atît societăţile, cît şi mulţimile408. Şi toată lumea rîde de cineva care este batjocorit, chiar dacă peste zece ani îl venerează, într-un mediu unde este admirat. Tot astfel poporul îi izgoneşte

sau îi aclamă pe regi. „Nu-i "el de vină, spuse doamna Verdurin.

- Dar nici eu, nu cinezi în oraş cind nu mai eşti în stare să rosteşti cuvintele.

- Eram la *Căutătoarea de inteligentă* de Favart.

- Cum? la piesa asta te retereai cînd spuneai *Căutătoareal* E magnific, aş fi putut căuta 0 sută de ani şi tot n-aş fi ghicit", exclamă domnul Verdurin,

309

care totuşi ar fi gîndit altminteri, că un om nu era literat, artist, „nu era la curent cu ale artei", dacă ar fi spus titlul complet al anumitor opere. Trebuia să spui, de exemplu, *Bolnavul*, *Burghezul409*, şi cei care ar fi adăugat „închipuit" sau „gentilom" ar fi arătat că nu aparţin aceluiaşi „cerc", tot astfel cum într-un salon cineva care spune domnul de Montesquiou-Fezensac în loc de domnul de -Montesquiou dovedeşte că nu aparţine societăţii înalte. „Dar nu-i chiar atît de neobişnuit", spuse Saniette, gîtuit de emoţie, dar

surîzînd, deşi nu avea nici un chef. Doamna Verdurin izbucni: „Ba da, exclamă ea, ricanînd. Fii convins că nimeni pe lumea asta n-ar fi putut ghici că e vorba de *Căutătoarea de inteligenţă."* Domnul Verdurin continuă cu o voce blîndă şi adresîndu-se în acelaşi timp lui Saniette şi lui Brichot: „De altfel este o piesă foarte frumoasă." Rostită pe un ton serios, această simplă frază, în care nu puteai descoperi nici o urmă de răutate, îi făcu lui Saniette tot atît bine şi trezi-în el tot atît de multă recunoştinţă cît o frază amabilă. El nu putu să scoată nici măcar un singur cuvînt, rămînînd cufundat într-o fericită tăcere. Brichot fu mai vorbăreţ. „Este adevărat, îi răspunse el doamnei Verdurin, iar dacă ar fi dată drept opera vreunui autor sarmat sau scandiav, *Căutătoarea de inteligenţă* şi-ar putea pune candidatura la postul vacant de capodoperă. Dar, cu tot respectul datorat manilor prea bunului Favart, trebuie să recunoaştem că temperamentul lui nu era cîtuşi de puţin ibsenian." (Pe dată roşi pînă la urechi, gîndin-du-se la

filosoful norvegian, care avea o înfăţişare nefericită, căci căuta zadarnic să identifice ce plantă putea fi aceea pe caic Brichot o citase în legătură cu Bussiere.) „De altfel, satrapia lui Porel fiind acum ocupată de un funcţionar ce este un devotat partizan al lui.Tolstoi410, s-ar putea să vedem sub arhitrava odeoniană dramatizări după *Anna Karenina* sau *învierea411*.

-Cunosc portretul lui Favart412 despre care vorbeşti, spuse domnul de Charlus. Am văzut o foarte frumoasă gravură după el la contesa Mole." Numele contesei Mole o impresiona puternic pe doamna Verdurin. „O vizitaţi deci pe doamna de Mole’", exclamă ea. Credea că se spune „contesa Mole", „doamna Mole", doar pentru a prescurta numete, tot astfel cum auzea spunîndu-se „Ies Rohan", sau din dispreţ, cum spunea ea însăşi: „doamna La TremoVlle." Nu se îndoia că contesa Mole. care le cunoştea pe regina Greciei şi pe prinţesa de Caprarola. avea tot dreptul la particula nobiliară, şi de data aceasta era şi ea hotărîtă să

o acorde unei femei atît de strălucite si care se

310

arătase foarte amabilă cu ea. De aceea, pentru a arăta că vorbise astfel în mod voit şi nu voia să renunţe la acel „de" binemeritat de contesă, ea continuă: „Nu ştiam că o cunoşti pe doamna de Mole!" ca şi cum ar fi fost neobişnuit atît faptul că domnul de Charlus o cunoştea pe acea doamnă, cît şi faptul că doamna Verdurin nu ştia că el o cunoaşte. Or, societatea înaltă, sau cel puţin ceea ce numea astfel domnul de Charlus, alcătuieşte un tot relativ omogen şi închis. Pe cît este de uşor de înţeles că în imensitatea disparată a burgheziei un avocat spune cuiva care-1 cunoaşte pe unul dintre colegii săi de liceu: „Cum de-1 cunoşti?" pe atît ar fi de nepotrivit să te miri că un francez cunoaşte înţelesul cuvîntului „temple" sau „foret" sau să admiri întîmplarea care l-ar fi putut face pe domnul de Charlus să se întîlnească cu contesa Mole. Mai mult, chiar dacă o asemenea cunoştinţă nu ar fi decurs cu totul firesc din

legile mondene, dacă ea ar fi fost întîmplătoare, n-ar fi fost deloc ciudat ca doamna Verdurin să nu o cunoască, de vreme ce ea îl vedea pe domnul de Charlus pentru prima oară, iar relaţiile lui cu doamna Mole nu erau nici pe departe singurul lucra pe care ea să nu-1 ştie cu privire la el, despre care, la drept vorbind, nu ştia nimic. „Cine juca în *Căutătoarea de inteligenţă,* dragul meu Saniette?" întrebă domnul Verdurin. Deşi simţea că furtuna trecuse, fostul arhivar nu se hotăra să răspundă: „îl intimidezi, spuse doamna Verdurin, îţi baţi joc de tot ce spune, şi după aceea vrei să-ţi răspundă. Haide, spune-ne cine juca în piesă, o să-ţi dăm nişte piftie să duci acasă", spuse doamna Verdurin făcînd o aluzie răutăcioasă la felul cum Saniette sărăcise, voind să salveze de la sărăcie o familie prietenă. „îmi amintesc doar că rolul Zerbinei413 era jucat de doamna Samary414, spuse Saniette.

- Zerbine? Ce înseamnă asta? strigă domnul Verdurin de parcă ar fi luat casa foc.

- Este un rol din vechiul repertoriu, ca în *Căpitanul Fracasse*, un fel de Tranche-Montagne, de Pedant415.

- Pedantul eşti dumneata. Zerbine! Nu, dar s-a ţicnit", exclamă domnul Verdurin. Doamna Verdurin îşi privi invitaţii şi izbucni în rîs, parcă pentru a-1 scuza pe Saniette. „Zerbinei îşi închipuie că toată lumea ştie pe dată ce înseamnă asta. Eşti ca domnul de Longepierre, omul cel mai prost pe care-1 cunosc, care ne vorbea zilele trecute în mod foarte firesc despre «Banat». Nimeni n-a înţeles ce vrea să spună. în cele din urmă am aflat că e vorba de o provincie din Serbia." Pentru a pune capăt chinului lui Saniette, care îmi făcea mai mult rău chiar decît lui, l-am întrebat pe Brichot dacă ştie ce înseamnă

311

Balbec. „Balbec este probabil o formă coruptă a cuvîntului Dalbec416, îmi spuse el. Ar trebui să putem consulta cartele regilor Angliei, suverani ai Normandiei, căci Balbec depindea de baronia Douvres, drept care se

spunea adeseori Balbec d'Outre-Mer, Balbec-en-Terre. Dar baronia Douvres însăşi ţinea de episcopatul Bayeux şi, în ciuda drepturilor pe care le-au avut la un moment dat templierii asupra abaţiei417, începînd cu ocîrmuirea lui Ludovic d'Harcourt, patriarh al Ierusalimului şi episcop de Bayeux418, episcopii acestei dioceze au conferit beneficii parohiei din Balbec. Asta mi-a explicat superiorul mănăstirii din Doville, bărbat chel, bun vorbitor, cam trăsnit şi mare iubitor de mîncare, ce trăieşte supunîndu-se doctrinei lui Brillat-Savarin419, şi care mi-a expus în termeni cam sibilinici unele învăţăminte pedagogice cam nesigure, dîndu-mi totodată să niănînc nişte minunaţi cartofi prăjiţi." în timp ce Brichot' surîdea, pentru a arăta cît e de spiritual să îmbini lucruri atît de disparate şi să foloseşti pentru lucruri obişnuite un limbaj ironic şi înalt, Saniette încerca să plaseze vreun cuvînt hazliu care să-l poată salva de la prăbuşirea totală. Cuvîntul hazliu era un fel de „vorbire echivocă", dar care îşi schimbase forma,

căci calambururile evoluează, ca şi genurile literare sau epidemiile, ce dispar, înlocuite fiind de altele etc. Odinioară forma „vorbirii echivoce" era „culmea." Dar acum era învechită, nimeni nu o mai folosea, doar Cottard mai spunea uneori, în mijlocul unei partide de „pichet": „Ştii care-i culmea distracţiei? Să iei edictul din Nantes drept o englezoaică." „Culmea" fusese înlocuită de „porecla." Era tot vechea „vorbire echivocă", dar nimeni nu-şi dădea seama, „porecla" fiind la modă. Din nefericire pentru Saniette, cînd asemenea vorbe hazlii nu-i aparţineau şi erau de obicei necunoscute micului cerc, el le rostea atît de timid, încît, în ciuda faptului că le însoţea de un mare hohot de rîs, pentru a atrage atenţia asupra caracterului lor umoristic, nimeni nu le înţelegea. Şi dacă, dimpotrivă, cuvîntul hazliu îi aparţinea, cum îl inventase în general stînd de vorbă cu unul dintre fidelii casei, acesta şi-1 însuşise, repetîndu-I, cuvîntul de duh fiind deci cunoscut, dar nu ca aparţinîndu-i lui Saniette. De aceea, cînd strecura

vreunul dintre aceste cuvinte, toată lumea îl recunoştea, dar, tocmai pentru că era autorul lui, era acuzat de plagiat. „Or, continuă Brichot, *bec* în normandă înseamnă rîu420; există abaţia du Bec; Mobec, rîul din mlaştină *(mor* sau *mer* înseamnă mlaştină, ca în **Morville,** sau în Bricquemar, Alvimare, Cambremer);

312

Bricquebec, nul de pe înălţime, venind de la *briga*, loc fortificat, ca în Bricqueviîle, Bricquebosc, Le Bric, Briand, sau de la *brice*, pod, care este acelaşi cuvînt cu germanul *Bmck* (Innsbruck) şi cu englezul *bridge* prin ^care se termină numeroase nume de locuri (Cambridge etc). In Normandia mai aveţi multe alte *bec:* Caudebec, Bolbec, le Robec, le Bec-Hellouin, **Becquerel.** Este forma normandă a cuvîntului german *Bach*, Offenbach, Anspach. Varaguebec, de la vechiul cuvînt *varaigne*, echivalentul lui *garenne*, pădure, eleştee rezervate. *Dai*, continuă Brichot, este o formă a lui Thal, vale: Darnetal, Rosendal, şi chiar **pînă** aproape de Louviers, Becdal.

Rîul care a dat numele localităţii Dalbec este de altminteri încîntător. Văzut de pe o faleză *(Fels* în germană, ai chiar nu departe de aici, pe o înălţime, frumosul oraş Falaise), el se învecinează cu turnurile ascuţite ale bisericii, aflată în realitate la o mare distanţă, şi pare a le oglindi.

- Aşa-i, i-am spus, lui Elstir îi place foarte mult acest efect. Am văzut la el mai multe schiţe.

-Elstir! îl cunoşti pe Tiche? exclamă doamna Verdurin, Ştii că mi-a fost prieten apropiat? Slavă Domnului, nu-1 mai văd deloc. întreabă-1 pe Cottard, pe Brichot, îl aşteptam zilnic cu masa pusă, venea în fiecare zi ia noi. Nu i-a mers prea bine după ce a părăsit micul nostru cerc. O să-ţi arăt pe dată nişte flori pe care Ie-a pictat pentru mine; o să vezi cît de mult se deosebesc de tot ce face astăzi, şi care nu-mi place deloc, dar deloc! II pusesem să picteze portretul lui Cottard, ca să nu mai vorbim de toate portretele pe care mi le-a făcut mie.

- Şi 1-a pictat pe profesor cu părul liliachiu", spuse doamna Cottard, uitînd că pe vremea aceea soţul ei nu era nici măcar asistent. „Nu ştiu, domnule, dacă şi dumneata găseşti că soţul meu are părul liliachiu.

- Asta nu înseamnă nimic", spuse doamna Verdurin, înălţîndu-şi bărbia cu dispreţ pentru doamna Cottard Şi cu admiraţie pentru cel despre care vorbea, „era un colorit admirabil, un pictor extraordinar. în timp ce, adăugă ea, adresîndu-mi-se din nou. nu ştiu dacă după dumneata pot fi numite picturi toate acele năstruşnice şi uriaşe compoziţii pe care le expune de cînd nu mai vine pe la mine. Pentru mine toate astea sînt mîzgăleli. nişte imitaţii lipsite de relief, de personalitate. Recunoşti în ele toate manierele posibile.

- EI restituie graţia secolului al XVIII-lea, dar modernizînd-o, sPuse repede Saniette, întărit şi din nou încrezător datorită ^biIi mele. Dar eu îl prefer pe Helleu.
- între ei şi nu există nici o legătură, spuse doamna Verdurin.

- Ba da, amintesc amîndoi de un secol al XVIII-lea febril. Este un Watteau cu vapori, şi începu să rîdă.

- Cunosc gluma, o cunosc prea bine, sînt ani de cînd mi se tot serveşte, zise domnul Verdurin, căruia Ski i-o povestise odinioară, dar ca şi cum i-ar fi aparţinut. Păcat ca atunci cînd se întîmplă să rosteşti limpede ceva destul de nostim, acel ceva nu-i invenţia dumi-tale. - îmi pare foarte rău, continuă doamna Verdurin, pentru că era un artist talentat, şi-a ratat vocaţia de pictor. Ah! dacă ar fi rămas aici! Ar fi devenit primul peisagist al epocii noastre. Şi a ajuns atît de rău din pricina unei femei! Asta nu mă miră, de altfel, căci era un om plăcut, dar vulgar. în fond era un mediocru. Am simţit asta de îndată. Nu m-a interesat niciodată cu adevărat. îl îndrăgeam, doar atît. Mai întîi era atît de murdar! Vouă vă plac oamenii care nu se spală niciodată?

- Ce este lucail ăsta atît de frumos colorat pe care-1

mîncăm? întrebă Ski.

- Fragi cu frişca, spuse doamna Verdurin.

- Sînt de-li-cioşi. Ar trebui să destupăm nişte sticle de Château-margaux, de château-lafite, de porto.

- Nu pot să vă spun cît de mult mă amuză, căci nu bea decît apă", spuse doamna Verdurin pentru a ascunde sub plăcerea pe care i-o pricinuia acea fantezie, spaima ce i~o stîruise asemenea risipă. „Dar nu ca să bem, continuă Ski, ne vei umple toate paharele, ni se vor aduce nişte piersici minunate, nişte uriaşe piersici roşii, aici, în faţa apusului de soare; va fi un spectacol luxuriant, ca într-un frumos tablou de Veronese.

- Va costa aproape tot atît de mult, murmură domnul Verdurin.

- Dar luaţi de aici ace’ste brînzeturi ce au culori atît de urîte", spuse el, încercînd să-i smulgă Patronului farfuria, dar acesta îşi apără bucata de gruyere din răsputeri. „Cred că mă înţelegi că nu-mi pare rău după Elstir, îmi spuse doamna Verdurin, căci Ski este

altminteri înzestrat. Elstir ştie să muncească, el" este un om cate pictează chiar cînd nu are chef. Este un elev sîrguincios, cel care cîştigă concursurile. Ski nu se supune decît fanteziei. O să vezi cum îşi aprinde ţigara în mijlocul cinei.

- De fapt nu ştiu de ce nu ai vrut să o primeşti pe soţia lui, spuse Cottard, dacă ai fi primit-o, ar fi aici printre noi ca odinioară.

- Vrei să fii politicos? Nu primesc în casa mea tîrfuliţe, domnule profesor", spuse doamna Verdurin care, dimpotrivă, îşi dăduse toată strădania să-1 decidă pe Elstir Să se întoarcă, fie şi împreună cu soţia sa. Dar înainte de căsătoria lor, încercase să-i despartă, îi spusese lui Elstir că femeia pe care el o iubea e proastă, murdară, uşuratică, şi că furase. De data asta nu reuşise să provoace

’ ruptura dorită. în schimb, Elstir rupsese cu salonul Verdurin; drept care se felicita, aşa cum cei convertiţi

binecuvîntează boala sau nenorocirea care îi silise să se retragă din lume şi le dezvăluise calea mîntuirii. „Profesorul este cu adevărat magnific, spuse ea. Mat bine ai declara sus şi tare că salonul meu este o casă de rendez-vous. S-ar părea că nu ştie cine este doamna Elstir. Mai curînd aş primi-o în salonul meu pe cea mai jalnică dintre prostituate! Nu, nu-mi trebuie aşa ceva. Vă voi spune de altfel că aş fi fost cu atît mai proastă dacă aş fi acceptat-o pe femeie, cu cît soţul ei nu mă mai interesează, este un pictor demodat, nu mai ştie nici măcar să deseneze.

- E lucra cu totul neobişnuit la un om de o asemenea inteligenţă, spuse Cottard.

- Ba nu, răspunse doamna Verdurin, chiar pe vremea cînd avea talent, căci a avut, ticălosul, şi cu nemiluita chiar, te enerva la el faptul că nu era nicidecum inteligent." Pentru a-1 judeca astfel pe Elstir, doamna Verdurin nu aşteptase momentul certii dintre ei şi nici pe cel cînd pictura lui începuse să nu-i mai placă.

Şi asta pentru că, chiar pe timpul cînd făcea parte din micul grup, i se întîmpla lui Elstir să-şi petreacă zile întregi cu vreo femeie pe care doamna Verdurin, pe drept sau pe nedrept, o socotea o „prostănacă", ceea ce, după părerea ei, nu era o purtare de bărbat inteligent. „Cred, spuse ea, pe un ton obiectiv, că soţia lui şi cu el sînt făcuţi unul pentru altul. Şi

" numai bunul Dumnezeu ştie că nu cunosc pe lumea asta o fiinţă mai plicticoasă şi ca aş înnebuni dacă aş fi silită să-mi petrec două ore cu ea. Dar se spune că el o găseşte foarte inteligentă. Trebuie să recunoaştem, *Tiche* al nostru era mai ales *peste măsură de prosti* Am văzut cum se lăsa impresionat de tot felul de oameni, de nişte bieţi idioţi pe care nu **i-am** fi acceptat niciodată în micul nostru clan. Le scria, discuta cu ei! Avea totuşi şi laturile lui Încîntătoare, cu adevărat încîntătoare, şi, fireşte, minunat de absurde." Căci doamna Verdurin era convinsă că oamenii cu adevărat remarcabili fac nenumărate nebunii: Idee falsă, care conţine totuşi un

grăunte de adevăr. Desigur, „nebuniile" oamenilor sînt insuportabile. Dar un dezechilibru pe care nu-i descoperi decît odată cu trecerea jn-npului este urmarea n;1ţn.nH£rjj **Într-UH** Creier omenesc a unor jneţuri pentru care el nu este de obicei făcut. Astfel încît ^uctaţeniile unor oameni încîntători ne exasperează, dar nu PeIjtdwOarnen’ încîntători care să nu fie şi ciudaţi. „îţi voi arăta

- îi f atU florile Pe care ’e-a pictat", îmi spuse ea, văzî’nd că soţul ace semn că ne putem ridica de la masă. Şi ea îl luă din nou

315

de braţ pe domnul de Cambremer. Domnul Verdurin vru să se scuze faţă de domnul de Charlus, de îndată ce o părăsi pe doamna de Cambremer, şi să-i explice motivele sale, mai ales pentru plăcerea de a sta de vorbă despre aceste nuanţe mondene cu un om ce avea un titlu de nobleţe, pentru moment inferiorul celor care îi acordau locul la care socoteau că are drept. Dar

mai întîi ţinu să-i arate domnului de Charlus că intelectual îl preţuia prea mult pentru a crede că el putea da vreo atenţie acelor fleacuri: „Iartă-mă că-ţi vorbesc despre asemenea nimicuri, începu el, căci presupun cît de puţin te interesează. Spiritele burgheze le acordă multă atenţie, dar ceilalţi, artiştii, oamenii ce aparţin cu adevărat artei, nu le dau nici o importanţă. Or, încă de la primele cuvinte mi-am dat seama că eşti un asemenea om!'* Domnul de Charlus, care dădea acestor cuvinte un înţeles foarte diferit, tresări puternic. După ocheadele doctorului, sinceritatea insultătoare a Patronului îl sufoca. „Te rog să nu protestezi, dragă domnule, faci parte dintre ei, este limpede ca lumina zilei, continuă domnul Verdurin. Observă că nu ştiu dacă practici vreo artă oarecare, dar asta nu-i necesar şi nici nu-i totdeauna suficient. Dechambre, care tocmai a murit, cînta în mod desăvîrşit, cu o robustă virtuozitate, dar nu era un artist, simţeai pe dată că nu este. Şi nici Brichot. Morel este, soţia mea este, simt că şi dumneata eşti....

- Ce voiai să-mi spui?" îl întrerupse domnul de Charlus, care începea să fie mai liniştit cu privire la ceea ce voia să-i spună domnul Verdurin, dar care prefera ca acesta să pronunţe cu o voce mai potolită acele cuvinte cu dublu înţeles. „V-am aşezat doar la stînga", răspunse domnul Verdurin. Domnul de Charlus, cu un surîs înţelegător, jovial şi insolent, îi răspunse: „Dar asta nu are nici o importanţă *aicil"* şi rîse într-un anume fel - rîs pe care îl moştenise probabil de la vreo bunică bavareză sau lorenă, ce-1 moştenise ea însăşi întru totul de la o străbunică, astfel încît suna aşa, neschimbat, de multe secole, în micile şi bătrînele curţi ale Europei, calitatea lui preţioasă putînd fi gustată ca aceea a anumitor instrumente vechi şi tot mai rare. Există clipe cînd, pentru a-1 înfăţişa pe de-a-ntregu! pe cineva, ar trebui ca imitaţi;! fr,r,Pîir-5 că «g alăţnra descrierii, şi cea a personajului care era domnul de Charlus riscă să fie incompletă dacă este lipsită de acest rîs atît de fin, de uşor, aşa cum anumite suite de Bâch nu sînt niciodată

corect redate pentru că orchestrele sînt lipsite de acele „mici trompete" cu sunet atît de special, pentru ^are autorul a scris cutare sau cutare parte. „Dar, explica

316

domnul Verdurin jignit, o fac anume. Nu acord nici o importantă titlurilor de nobleţe", adăugă el cu acel surîs dispreţuitor pe care l-am văzut pe chipul atîtor oameni pe care i-am cunoscut, cu excepţia bunicii şi a mamei, pentru toate lucrurile pe care nu le au, în faţa celor care, astfel, cred ei, nu le vor transforma într-un pretext de a le fi superiori. „Pentru că este aici domnul de Cambremer, care e marchiz, şi cum dumneata nu eşti decît baron...

- Iartă-mă, îi răspunse domnul de Charlus cu aroganţă domnului Verdurin, ce se arătă uimit, sînt şi duce de Brabant, gentilom de Montargis, prinţ d’OIeron, de Carency, de Viareggio şi des Dunes422. De altfel asta nu are nici o importanţă. Nu te necăji", adăugă el surîzînd din nou cu fineţe şi insistînd cu bucurie pe

aceste ultime cuvinte: „Am văzut pe dată că nu eşti obişnuit cu asemenea lucairi."

Doamna Verdurin veni către mine spre a-mi arăta florile lui Elstir. Dacă faptul, devenit de multă vreme atît de indiferent mie, de a mă duce să cinez în oraş, îmi pricinuise, dimpotrivă, sub forma - care îl reînnoia în întregime - unei călătorii de-a lungul ţărmului urmată de un urcuş cu trăsura pînă Ia două sute de metri deasupra mării, un fel de beţie, aceasta nu se risipise la La Raspeliere. „Uită-te, îmi spuse Patroana, arătîndu-mi nişte mari şi magnifici trandafiri pictaţi de Elstir, dar al căror roşu onctuos şi a căror albeaţă pufoasă ieşea în evidenţă, de parcă ar. fi fost sculptaţi în frişca, pe jardinieră. Crezi că ar mai fi şi astăzi în stare’să facă aşa ceva? Este nemaipomenit! E frumos şi ca materie, îţi vine să-1 pipăi. Nu-ţi pot spune cît era de plăcut să-1 vezi pictînd asemenea lucruri. Simţeai cît este de dornic să obţină acest efect." Şi privirea Patroanei se opri visătoare pe acel dar al artistului care închidea nu numai

marele său talent, dar şi îndelungata lor prietenie, ce nu mai supravieţuia decît prin acele amintiri pe care el i le lăsase; îndărătul florilor culese odinioară de el pentru ea însăşi, doamna Verdurin revedea parcă frumoasa mînă care le pictase într-o dimineaţă, în toată prospeţimea lor, astfel încît, unele pe masă, celălalt cu spatele sprijinit de un fotoliu din sufragerie, putuseră figura în intimitate, pentru dejunul Patroanei, trandafirii încă v" şi portretul lor aproape asemănător. Aproape, doar, Elstir neputînd privi o floare decît transplantînd,-o mai întîi în acea g'ădină lăuntrică în care sîntem siliţi să rămînem mereu. El arătase în acea acuarelă apariţia unor trandafiri pe care îi văzuse Şi pe care fără el, nu i-am fi cunoscut niciodată; astfel încît Putem spune că era o nouă varietate, cu care acest pictor,

precum un iscusit horticultor, îmbogăţise familia trandafirilor. „Din ziua cînd a părăsit micul nostru grup, a fost un om sfîrşit. Se pare că pierdea prea mult timp

cinînd la mine, că eu dăunam dezvoltării *geniului* său, spuse ea pe un ton ironic. Ca şi cum un artist ar putea să piardă ceva vizitînd o femeie ca mine!" exclamă ea cu orgoliu. Chiar lîngă noi, domnul de Cambremer, care se aşezase, schiţă, văzîndu-1 pe domnul de Charlus în pigioare, o mişcare, vrînd să se ridice şi să-i ofere scaunul. Acest gest nu corespundea poate în mintea marchizului decît unei intenţii de vagă politeţe. Domnul de Charlus preferă să vadă în el semnificaţia unei îndatoriri pe care acel simplu gentilom ştia că o are faţă de un prinţ, şi socoti că nu poate să-şi afirme dreptul acesta altminteri decît renuntînd la el. De aceea exclamă: „Te rog! Nu e nevoie!" Tonul vehement al acestui protest avea în el ceva foarte caracteristic pentru familia Guermantes, susţinut şi de gestul poruncitor, inutil şi familiar cu care domnul de Charlus îşi puse cele două mîini, vrînd parcă să-l silească să se aşeze iar, pe umerii domnului de Cambremer, care nu se ridicase: „Te rog, dragul meu, insistă baronul, asta ar mai lipsi! în

vremea noastră de asemenea gest au parte doar prinţii de sînge regal". Nu m-am arătat mai entuziasmat de casă în faţa soţilor Cambremer, decît faţă de doamna Verdurin. Căci rămîneam rece la vederea frumuseţilor pe care ei mi le arătau şi, în schimb, mă lăsam cu exaltare în voia unor reminiscenţe nedesluşite; uneori chiar le mărturiseam decepţia mea, negăsind cîte un lucru conform cu ceea ce numele său mă făcuse să-mi închipui. Am indignat-o pe doamna de Cambremer spunîndu-i că eu crezusem că locul era mai rustic. In schimb, m-am oprit şi am adulmecat extatic mireasma unei pale de vînt care se strecura pe sub uşă. „Văd că-ţi place curentul", îmi spuseră ei. Nu am-avut mai mult succes nici cînd~am făcut elogiul unei bucăţi de Iustnnă verde care astupa un geam spart: „Dar e oribil!" exclamă marchiza. Indignarea lor a ajuns la culme cînd am spus: „Cea mai mare bucurie am simţit-o cînd am ajuns aici. Cînd mi-am auzit paşii răsunînd în galerie, am crezut că am intrat într-o primărie de sat unde se află

harta ţinutului." Doamna de Cambremer îmi întoarse de data asta cu hotăiîre spatele. „Nu crezi că totul a fost destul de rău orînduit? o întrebă soţul e.i cu solicitudinea plină de milă cu care ar fi putut-o întreba cum a îndurat o tristă ceremonie. Sînt şi lucruri frumoase." Dar cum reaua voinţa cînd regulile fixe ale unui gust sigur nu-i impun nişte limite

inevitabile, critică totul, în persoana sau în casa unor oameni -care te-au înlocuit: „Da, dar nu sînt la locul lor. Şi care sînt cnjar atît de frumoase?

- Cred că aţi observat", spuse doamna de Cambremer cu o tristeţe hotărîtă, „unele pînze de Jouy îşi arată urzeala, în salonul ăsta sînt lucruri peste măsură de uzate! _ Şi bucata aceea de stofă, cu trandafirii aceia mari, ce seamănă cu o cuvertură ţărănească", spuse doamna de Cambremer, a cărei pseudocultură se aplica numai filosofiei idealiste, picturii impresioniste şi muzicii lui Debussy. Şi pentru a nu vorbi doar în

numele luxului, ci şi în numele bunului gust: „Şi-au pus Ta ferestre perdeluţe! Ce greşeală de stil! Ce vreţi, oamenii ăsta nu ştiu anumite lucruri, unde ar fi putut să le înveţe? Trebuie să fie nişte negustori bogaţi care s-au retras din comerţ. La urma urmei, nici nu-i chiar foarte rău ce au făcut aici...

- Sfeşnicele mi s-au părut .foarte frumoase", spuse marchizul, fără să se ştie de ce sfeşnicele făceau pentru el -excepţie, tot aşa cum, în mod inevitabil, de fiecare dată cînd era vorba despre o biserică, fie ea catedrala din Chartres, din Reims, din Amiens, sau biserica din Balbec, el se grăbea totdeauna să admire: „Orga, amvonul şi cutia milelor." „Cît priveşte grădina, mai bine sa nu mai vorbim, spuse doamna de Cambremer. E un dezastru. Toate aleile sînt strîmbe de-a binelea!"

în timp ce doamna Verdurin servea cafeaua, mi-am aruncat privirea pe scrisoarea pe care mi-o dăduse domnul de Cambremer, prin care mama sa mă invita la cină. Scrisă cu o cerneală slabă, ea punea în evidenţă o

individualitate pe care aveam să o recunosc de-acum înainte dintre toate celelalte, fără ca să fie nevoie să recurg la ipoteza unor peniţe speciale, aşa cum nici pictorul nu are nevoie de culori rare şi misterios fabricate pentru a-şi exprima viziunea originală. Chiar şi un paralitic atins de agrafie după un atac şi privind literele ca pe un desen, fără a şti să le citească, ar fi înţeles că doamna de Cambremer aparţine unei străvechi familii cu tradiţii aristocratice, dar care Ştiuse şi să cultive cu entuziasm literele şi artele. El ar fi ghicit totodată cam în ce ani marchiza învăţase simultan să scrie şi să cinte la pian muzică de Chopin. Era perioada cînd oamenii bine crescuţi respectau regula amabilităţii şi pe cea zisă a celor trei adjective. Doamna de Cambremer combina cele două reguli. Nu-m era de ajuns un,adjectiv măgulitor, ea îi adăuga (după o ™Ică pauză) un al doilea, apoi (după o a doua pauză) un al "ea- Dar, în căzui ei, şi împotriva scopului social şi literar

pe care şi-1 propunea, succesiunea celor trei epitete căpăta, în biletele doamnei de Cambremer, nu aspectul unei progresiuni, ci cel al unui *diminuendo.* Doamna de Cambremer îmi spusese în această primă scrisoare că îl văzuse pe Saint-Loup şi că îi preţuise mai mult decît niciodată calităţile „unice - rare -reale", că el unna să se întoarcă împreună cu un prieten (tînărul care o iubea pe noră), şi că dacă voiam să vin cu sau fără ei să cinez la Feterne, ea ar fi fost „încîntată - fericită - mulţumită." Poate că, tocmai pentru că dorinţa de a fi amabilă nu era egalată, în cazul ei, de fertilitatea imaginaţiei şi de bogăţia vocabularului, această doamnă, care ţinea să pronunţe trei exclamaţii, nu avea puterea de a da, în cea de a doua şi cea de a treia, decît un ecou tot mai stins al celei dintîi. Dacă ar mai fi existat un al patrulea adjectiv, din amabilitatea iniţială nu ar mai fi rămas nimic. în sfîrşit, dintr-o simplitate rafinată, care produsese, fără îndoială, o mare impresie asupra familiei şi chiar asupra

cercului de cunoştinţe, doamna de Cambremer îşi luase obiceiul să înlocuiască cuvîntul „sincer", care ar fi putut să pară în cele din urmă mincinos, prin cuvîntul „adevărat." Şi pentru a arăta că e vorba de ceva sincer, ea rupea alianţa convenţională ce ar fi plasat adjectivul „adevărat" înainte substantivului, aşezîndu-1 curajos după. Scrisorile ei se terminau cu: „Te asigur de prietenia mea adevărată." „Te asigur de simpatia mea adevărată." Din nefericire totul se transformase într-o formulă, şi această sinceritate afectată crea încă şi mai mult o impresie de politeţe’mincinoasă decît străvechile formule la înţelesul cărora nu ne mai gîndim. Eram de altfel stingherit în lectura de. zgomotul nedesluşit al conversaţiilor, dominat de vocea mai puternică a domnului de Charlus, ce continua pe aceeaşi temă, spunîndu-i domnului de Cambremer: „Vrînd să-mi dai locul, mă faci să mă gîndesc la un domn care mi-a trimis azi-dimineaţă o scrisoare pe adresa «alteţa sa baronul de Charlus» pe care o începea prin: «Monseniore».

-într-adevăr, cel ce vă scria exagera puţin", îi răspunse domnul de Cambremer rîzînd discret. Domnul de Charlus nu-i împănaşi veselia (pe care el i-o provocase). „Şi totuşi, dragul meu. îi spuse el, observă că din punct de vedere heraldic, el are dreptate: îţi dai seama că nu vorbesc decît ca despre un altul. Dar ce vrei, istoria este istorie, nu depinde de noi şi nici nu putem să o schimbăm. Nu ţi-1 voi cita pe împăratul Wilhelm, care la **Kiel mi-a** spus întruna monseniore423. Am auzit că îi numea astfel pe toţi ducii francezi, ceea ce ar fi abuziv, şi ceea ce este poate

320

pp eri, ar fi trebuit să-i fie contestată şi ducelui de Lorena

Ait'-nunt doar o delicată atenţie care, dincolo de noi, se îndreaptă către Franţa.

- Delicată şi mai mult sau mai puţin sinceră, spuse domnul de Cambremer.

- Nu sînt de părerea dumitale. Observă că personal

nu-mi place un nobil de mîna a treia ca acest Hohenzollern424, care pe deasupra mai este şi protestant, şi care 1-a deposedat pe vărul meu, regele de Hanovra425", adăugă domnul de Charlus, ce părea că ţine mai mult la Hanovra decît la Alsacia-Lorena. „Dar cred că împăratul are faţă de noi simţăminte cu adevărat sincere426. Imbecilii îţi vor spune că este un împărat de comedie427. Dimpotrivă, este minunat de inteligent. Nu se pricepe la pictură şi 1-a silit pe domnul Tschudi428 să retragă tablourile lui Elstir din muzeele naţionale. Dar nici lui Ludovic al XlV-lea nu-i plăceau maeştrii olandezi429, şi el se dădea în vînt după lux şi pompă, şi totuşi a fost un mare suveran. Wilhelm al II-lea şi-a înarmat ţara din punct de vedere militar şi naval, cum n-a făcut Ludovic al XlV-lea, şi nădăjduiesc că domnia lui nu va cunoaşte niciodată nenorocirile care au întunecat sfîrşitul domniei aceluia pe care îl numim în mod obişnuit Regele-Soare. Republica a săvîrşit o mare greşeală, după părerea mea, respingînd amabilitatea lui

Hohenzollern sau răspunzîndu-i cu zgîrcenie. El îşi dă foarte bine seama şi spune, cu acel dar de a nu se exprima pe care îl are: «Vreau doar o strîngere de mînă, nu să se scoată pălăria în faţa mea430». Ca om, este josnic; şi-a părăsit, şi-a trădat, şi-a renegat cei mai buni prieteni în împrejurări în care tăcerea lui a fost tot atît de urîtă pe cît de măreaţă a fost tăcerea lor", continuă domnul de Charlus care, luat de propriile-i cuvinte, aluneca spre afacerea Eulenbourg431 şi îşi amintea ceea ce-i spusese unul dintre inculpaţii cei mai de seamă: «împăratul are neîndoielnic multă încredere în discreţia noastră dacă a îndrăznit să îngăduie un asemenea proces! Dar nu s-a înşelat avînd încredere în noi. Am fi tăcut pînă şi pe eşafod». De altfel, toate acestea nu au nici o legătură cu ceea ce voiam să spun, şi anume că în Germania, ca prinţi aflaţi sub suzeranitatea unui vasal al împăratului sîntem Durchlaucht432, iar că în Franţa Wlul nostru de alteţă era public recunoscut433. Saint-Simon pretinde că l-am dobîndit prin abuz434, dar

se înşală cu aesăvîrşire. Motivul pe care-1 dă, şi anume că Ludovic al IV-lea ne-a interzis să-1 numim Regele Preacreştin, şi ne-a Poruncit să-1 numim doar Rege, dovedeşte doar că eram depen-11 e’ $’ nicidecum că nu aveam calitatea de principi, fi

H

321

şi multor altora435! De altfel, mai multe titluri ale noastre vin de la casa de Lorena, prin Therese D’Espinoy, străbunica mea, care era fata gentilomului de Commercy436." Dîndu-şi seama că Morel îl ascultă, domnul de Charlus îşi dezvolta şi mai mult argumentele. „I-am atras atenţia fratelui meu că nu în partea a treia a Almanahului Gotha437, ci în cea de a doua, ba chiar în prima, ar trebui să se găsească însemnarea despre familia noastră", spuse el, fără să-şi dea seama că Morel nu ştia ce este Almanahul Gotha. „Dar îl priveşte, este mai mare decît mine şi dacă găseşte că lucrurile trebuie să rămînă astfel, nu-mi rămîne decît să închid şi eu

ochii.

- Domnul Brichot mi-a spus lucruri foarte interesante", i-am spus eu doamnei Verdurin care venea către mine, şi am băgat în buzunar scrisoarea trimisă mie de doamna de Cambremer. „Este un om cultivat şi foarte de treabă, îmi răspunse ea cu multă răceală. E lipsit de originalitate şi de bun gust, dar are o memorie extraordinară. Despre străbunii celor pe care îi avem aici în astă seară, emigranţii, se spunea că nu uitaseră nimic. Dar ei aveau cel puţin scuza, spuse ea, împrumutînd cuvintele lui Swann, că nu învăţaseră nimic. în timp ce Brichot ştie totul şi ne aruncă în cap, în timpul cinei, cu vrafuri de dicţionare. Cred că acum ştii şi dumneata totul cu privire la înţelesul numelui cutărui oraş, al cutărui sat." In timp ce doamna Verdurin vorbea, mă gîndeam că îmi făgăduisem să-i cer ceva, dar nu-mi puteam aminti ce anume. ,,Sînt sigur că vorbiţi despre Brichot, spuse Ski. Chantepie, şi Freycinet, şi cîte altele, căci nu v-a scutit de nimic.

Te-am privit, draga mea Patroană.

- Te-am văzut şi eu, era cît pe ce să izbucnesc." Nu aş putea spune astăzi cum era îmbrăcată doamna Verdurin în acea seară. Poate nici chiar atunci nu ştiam, căci nu am spirit de observaţie. Dar simţind că toaleta ei era oarecum pretenţioasă, i-am spus cîteva cuvinte amabile şi chiar pline de admiraţie. Ea era ca aproape toate femeile, care îşi închipuie că un compliment ce li se face este expresia strictă a adevărului şi că este o judecată imparţială, irezistibilă, ca şi cum ar fi vorba de un obiect de artă ce nu are nici o legătură cu o persoană. De aceea îmi puse pe un ton serios care mă făcu să mă înroşesc la gîndul ipocriziei mele, următoarea întrebare orgolioasă şi naivă, obişnuită în asemenea împrejurări: „Iţi place?

- Vorbiţi despre Chantepie, sînt sigur", spuse domnul Verdurin, apropiindu-se de noi. Fusesem singurul care, gîndindu-mă la bucata de mătase verde şi la ° mireasmă de lemn, nu remarcasem că,

enumerîndu-şi

322

etimologiile, Brichot stîrnise rîsul celorlalţi. Şi cum impresiile ce confereau, din punctul meu de vedere, valoare lucrurilor, erau dintre acelea pe care ceilalţi sau nu le au, sau le îndepărtează fără a sta pe gînduri ca pe nişte stări neînsemnate, şi care deci, dacă aş fi putut să le comunic, ar fi rămas neînţelese sau ar fi fost dispreţuite, ele erau cu desăvîrşire inutilizabile pentru mine şi, mai mult, aveau inconvenientul de a mă face să trec drept prost în ochii doamnei Verdurin, care vedea că „înghiţisem" spusele lui Brichot, tot aşa cum îi părusem prost doamnei de Guermantes^ pentru că mă simţeam bine în salonul doamnei d’Arpajon. în privinţa lui Brichot exista totuşi un alt motiv. Eu nu aparţineam micului clan. Şi în orice clan, fie el monden, politic, literar, capeţi o uşurinţă perversă de a descoperi într-o conversaţie, într-un discurs oficial, într-o nuvelă, într-un sonet, tot ceea ce preacinstitul cititor nu s-ar fi gîndit

niciodată să vadă în ele. De multe ori mi s-a întîmplat, citind cu o anumită emoţie o povestire iscusit istorisită de un academician vorbăreţ şi bătrînicios, să fiu pe punctul de a-i spune lui Bloch, sau doamnei de Guermantes: „Ce frumoasă povestire!" cînd, înainte ca eu să fi deschis gura, ei exclamau fiecare într-un limbaj diferit: „Dacă vrei să te distrezi, citeşte o povestire scrisă de cutare. Niciodată prostia omenească nu a mers atît de departe." Dispreţul lui Bloch provenea mai ales din faptul că anumite efecte stilistice, plăcute de altfel, se cam veştejiseră; dispreţul doamnei de Guermantes, din faptul că povestirea părea să dovedească *i* tocmai contrariul a ceea ce voia să spună autorul, pentru motive pe care ea avea ingeniozitatea să le deducă, dar la care eu nu m-aş fi gîndit niciodată. Am fost tot atît de surprins văzînd ironia pe care o ascundea amabilitatea aparentă a soţilor Verdurin faţă de Brichot, ca atunci cînd, după cîteva zile, la Feterne, i-am auzit pe soţii Cambremer spunîndu-mi, după ce făcusem în faţa lor

elogiul entuziast al castelului La Raspeliere: „Nu-i cu putinţă să fii sincer, după ce l-au transformat în halul în care l-ai văzut." Este adevărat că au recunoscut că vesela era frumoasă. Eu nu o văzusem, aşa cum nu văzusem nici per-deluţele de prost gust. „Acum, cînd te yei întoarce la Balbec, vei şti ce înseamnă Balbecul", spuse ironic domnul Verdurin. Mă interesau tocmai lucrurile pe care le aflam de la Brichot. în Privinţa genului său de inteligenţă, el era tocmai acela ce fusese odinioară foarte gustat de către micul clan. Brichot vorbea cu aceeaşi uşurinţă enervantă, dar cuvintele sale nu mai erau

323

ascultate, ele trebuiau să învingă o tăcere ostilă sau tot felul de ecouri neplăcute; se schimbase nu ceea ce spunea el, ci acustica salonului şi dispoziţia publicului. „Păzea!" zise în şoaptă doamna Verdurin, arătîndu-mi-1 pe Brichot. Acesta, care, deşi nu mai vedea bine, avea auzul ascuţit, aruncă spre Patroană o privire rapidă, de

miop şi de filosof. Deşi ochii săi aveau vederea slăbită, mintea lui îmbrăţişa lucrurile cu o privire mai cuprinzătoare. El vedea cît de puţin trebuie să aştepţi de la acţiunile umane, şi se resemnase. Desigur, suferea. Se întîmplă că pînă şi cel care, într-o singură seară, într-un mediu unde de obicei place, ghiceşte că ceilalţi l-au găsit cam frivol sau prea pedant, sau prea stîngaci, sau prea îndrăzneţ etc, să se întoarcă acasă simţindu-se nefericit. Adeseori el le-a părut celorlalţi absurd sau demodat din cauza unor păreri, a unui sistem de a vedea. Adeseori el ştie prea bine că ceilalţi nu sînt la înălţimea lui. Ar putea cu uşurinţă să disece sofismele cu ajutorul cărora ei l-au condamnat în mod tacit, vrea să se ducă într-o vizită, să scrie o scrisoare: înţelept însă fiind, nu face nimic din toate acestea, ci aşteaptă invitaţia din săptămîna următoare. Uneori asemenea disgraţii durează nu numai o seară, ci luni la rînd. Datorate instabilităţii judecăţilor mondene, ele o agravează şi mai mult. Căci cel care ştie că doamna X... îl dispreţuieşte, simţind că

este stimat în salonul doamnei Y..., o declară pe aceasta superioară şi emigrează în salonul ei. De altfel, nu-i locul aici să-i zugrăvim pe aceşti oameni superiori vieţii mondene, dar care nu au ştiut să se realizeze în afara ei, ce sînt fericiţi cînd sînt primiţi într-un salon, plini de amărăciune cînd sînt ignoraţi, descoperind în fiecare an cusururile amfitrioanei pe care o tămîiau, şi geniul celei pe care nu o preţuiseră la adevărata ei valoare, chiar dacă se întorceau la prima lor iubire după ce sufereau de inconvenientele iubirilor următoare, iar inconvenientele primei iubiri vor fi fost întrucîtva uitate. Din aceste scurte dizgraţii puteai deduce cît de mult îl mîhnea pe Brichot dizgraţia pe care o avea de îndurat din partea unei iubiri pe care o ştia definitivă. Nu ignora că doamna Verdurin rîdea uneori în faţa tuturor de el, ba chiar şi de infirmităţile sale. şi ştiind că nu trebuie să se aştepte la mare lucru din partea semenilor, şi resemnîndu-se, socotea totuşi că Patroana era prietena lui cea mai bună. Dar, văzînd roşeaţa ce se ivise pe

chipu| universitarului, doamna Verdurin înţelese că el o auzise şi ÎŞ1 făgădui să fie amabilă cu el tot restul serii. Nu m-am putut împiedica să-i spun că nu se purta prea frumos cu Saniette-

,,Cum aşa! Dar el ne adoră, nici nu ştii ce însemnăm pentru el! Soţul meu este urleori enervat de prostia lui, şi trebuie să recunoaştem că are de ce, dar în acele momente de ce nu ripostează, în loc să se poarte ca un cîine ce linge picioarele stăpînului? Nu-mi place o asemenea purtare. Oricum, încerc întotdeauna să-mi calmez bărbatul, pentru că dacă ar merge prea departe, Saniette ar fi silit să nu mai pună piciorul în casa noastră; şi nu aş vrea asta, pentru că, ti-o*spun dumitale, nu mai are un ban, cinează aici de nevoie. Şi apoi, la urma urmei, n-are decît să se supere şi să nu se mai întoarcă, ce-mi pasă mie, cînd ai nevoie de ceilalţi încerci să nu fii chiar atît de idiot.

- Ducatul d'Aumale438 a fost multă vreme în familia noastră, înainte de a aparţine familiei regale franceze, îi explica domnul de Charlus domnului de Cambremer, în faţa lui Morel, care era cu totul uluit şi căruia, la drept vorbind, toată acea disertaţie îi era dacă nu adresată, cel puţin destinată. Aveam prioritate asupra tuturor prinţilor străini439; fi-aş putea da nenumărate exemple. Prinţesa de Croy440, vrînd, la înmor-mîntarea fratelui regelui, să îngenuncheze în spatele străbunicii mele, aceasta îi spuse de la obraz că nu avea dreptul la perniţă, îi ordonă ofiţerului de serviciu să i-o ia şi i-o duse regelui, care-i porunci doamnei de Croy să-i ceară scuze doamnei de Guermantes la ea acasă441. Ducele de Burgundia442 venind la noi cu portăreii, cu bagheta443 înălţată, am obţinut de la rege să o coboare. Ştiu că nu este frumos să vorbeşti despre virtuţile alor tăi. Dar este ştiut de toată lumea că ai noştri s-au aflat totdeauna în primele rînduri în clipa primejdiei. Strigătul nostru de luptă, cînd am renunţat la cel al

ducilor de Brabant444, a fost «Passavant445». Astfel încît este destul de legitim ca dreptul de a fi pretutindeni cei dintîi, pe care l-am revendicat timp de secole în războaie, să fie apoi al nostru la curte. Şi, pe legea mea, acest drept ne-a fost recunoscut şi aici totdeauna. îţi voi cţta ca dovadă şi o întîmplare cu prinţesa de Baden446. Cum uitase de sine pînă la a vrea să-i dispute rangul ducesei de Guermantes, despre care tocmai ţi-am vorbit, şi voise să intre pnma la rege, folosindu-se de o uşoară ezitare pe care o avuse-Se P°afe ruda mea (deşi n-ar fi trebuit să o aibă), regele strigă Puternic: «Intră, intră verişoară, doamna de Baden ştie prea ce-ţi datorează447». Şi avea acest rang ca ducesă de T^ates' ^e?' Pr'n ea ms^?' aparţinea unei foarte nobile re • '!' "e vreme ce era prin mamă nepoata reginei Poloniei, a s nei Ungariei, a Electorului palatin, a prinţului de Savoie-

Carignan şi a prinţului de Hanovra, mai tîrziu rege

al Angliei448.

- *Maecenas atavis edite regibus449!* spuse Brichot, adresîndu-se domnului de Charlus, care răspunse acestei politeţi printr-o uşoară înclinare a capului.

- Ce spui? îl întrebă doamna Verdurin pe Brichot, căci vroia să-l facă să uite cuvintele pe care le spusese despre el cu cîteva clipe în urmă.

-Vorbeam, să mă ierte Dumnezeu, despre un dandy care era floarea nobilimii (doamna Verdurin încruntă din sprîncene), cam în secolul lui Augustus (doamna Verdurin, liniştită acum, dată fiitfd îndepărtarea în timp a acelui personaj, luă o expresie mai senină), despre un prieten al lui Vergiliu şi al lui Horaţiu, care mergeau cu linguşeala pînă la a-i vorbi în faţă despre originile sale nu numai aristocratice, dar şi regale, într-un cuvînt, mă refeream la Mecena, la un şoarece de bibliotecă ce era prietenul lui Horaţiu, al lui Vergiliu, al lui Augustus. Sînt sigur că domnul de Charlus ştie foarte bine şi în toate privinţele cine era Mecena." Privind-o graţios pe

doamna Verdurin cu coada ochiului, pentru că o auzise cum îi spune lui Morel să o viziteze peste două zile şi se temea că nu va fi şi el invitat: „Cred, spuse domnul de Charlus, că Mecena era un fel de Verdurin al Antichităţii." Doamna Verdurin nu-şi putu stăpîni decît pe jumătate un surîs plin de satisfacţie. Se duse către Morel. „Prietenul părinţilor dumitale este un om foarte agreabil, îi spuse ea. Se vede că este învăţat şi bine crescut. Se potriveşte cu micul nostru grup. Unde locuieşte la Paris?" Morel tăcu cu aroganţă şi propuse să se treacă la o partidă de cărţi. Doamna Verdurin ceru ca mai întîi Morel să cînte puţin la vioară. Spre uimirea generală, domnul de Charlus, care nu vorbea niciodată despre marile talente pe care le avea, acom-panie, în stilul cel mai pur, ultima parte (neliniştită, chinuită, schumannescă, dar anterioară sonatei lui Franck) a sonatei pentru pian şi vioară de Faure450. Am simţit că-i va dărui lui Morel, ce era înzestrat admirabil în ceea ce priveşte sunetul şi virtuozitatea, tocmai ceea ce-i

lipsea, cultura adică, şi stilul. Dar m-am gîndit cu multă curiozitate la ceea ce uneşte într-unui şi acelaşi om o tară fizică şi un har spiritual. Domnul de Charlus nu era foarte diferit de fratele său, ducele de Guermantes. Ba chiar, cu cîteva clipe în urmă (dar asta se întîmpla rar), el vorbise o franceză tot atît de proastă ca şi acesta. Reproşîndu-mi (fără îndoială pentru ca să-i vorbesc in termeni călduroşi despre Morel doamnei Verdurin) că nu vin niciodată să-l văd, iar eu invocînd discreţia mea, el î1111

326

răspunsese: „Dar de vreme ce eu îţi cer să vii, numai eu *aş putea să mă formalizez*." O asemenea expresie ar fi putut fi rostită de ducele de Guermantes. La urma urmei, domnul de Charlus nu era decît un Guermantes. Dar fusese de ajuns ca natura să dezechilibreze îndeajuns de mult în el sistemul nervos, ca unei femei, cum ar fi făcut fratele său, ducele, el să-i prefere un păstor din Vergiliu sau un elev al lui Platon,

şi pe dată calităţi necunoscute ducelui de Guermantes şi adeseori legate de acest dezechilibru făcuseră din domnul de Charlus un admirabil pianist, un pictor amator nu lipsit de gust, un bun vorbitor451. Cine ar fi ghicit că stilul rapid, neliniştit, încîntător în care domnul de Charlus interpreta partea schumannescă a sonatei lui Faure452 îşi avea corespondenţa - nu îndrăznim să spunem cauza - în alcătuirea fizică, în reaua potrivire a sistemului nervos al domnului de Charlus? Vom explica mai tîrziu ce înţelegem prin „reaua potrivire a sistemului nervos" şi de ce un grec de pe vremea lui Socrate, un roman de pe vremea lui Augustus, puteau fi ceea ce ştim că erau rămînînd în acelaşi timp bărbaţi pe deplin normali, şi nu bărbaţi-femei, cum vedem astăzi. Avînd înclinări artistice, dar care nu se realizaseră, domnul de Charlus, mai mult decît ducele, îşi iubise mama, îşi iubise nevasta, şi chiar multă vreme după aceea, cînd i se vorbea despre ea, avea în ochi lacrimi, dar superficiale, ca sudoarea unui om prea gras, a cărui

frunte transpiră tot timpul. Doar că acestuia i se spune: „Ţi-e foarte cald!" în timp ce ne prefacem că nu vedem lacrimile celorlalţi. *Ne,* adică societatea înaltă; căci poporul nu rămîne nepăsător în faţa lacrimilor, ca şi cum un suspin ar fi mai grav decît o hemoragie. Tristeţea care urmă morţii soţiei sale, datorită deprinderii de a minţi, nu-1 împiedica pe domnul de Charlus să ducă o viaţă ce o contrazicea. Mai tîrziu chiar, avu neruşinarea să lase a se înţelege că în timpul ceremoniei funebre izbutise să-1 întrebe pe un copil din cor cum se numeşte şi unde locuieşte. Şi poate că era adevărat.

După ce au terminat de cîntat, mi-am îngăduit să cer şi ceva de Franck, ceea ce păru a o face să sufere în aserrfenea măsură pe doamna de Cambremer, încît n-am insistat. „E cu neputinţă ca dumitale să-ţi placă asemenea muzică", îmi spuse ea- In schimb ceru să ni se cînte *Serbările* lui Debussy453, ceea

^ ne făcu să strigăm: „Sînt sublime" încă de la

prima notă. Dar

Orel îşi dădu seama că nu ştia decît primele măsuri şi,

Pilareşte, fără intenţia de a ne mistifica, începu un marş de

327

| 1 ! ■ :

Meyerbeer. Din nefericire, fiindcă tranziţia fu bruscă şi el nu o anunţă, toată lumea crezu că este tot muzică de Debussy, şi se auzi în continuare strigătul de „Sublim!" Morel, dezvăluin-du-ne că autorul nu era cel al lui *Pelleas*[454], ci acela care compusese *Robert Diavolul45-’1,* introduse în adunare un moment glacial. Doamna de Cambremer nu avu timp să-] simtă, căci tocmai descoperise un caiet de Scarlatti[456] şi se aruncase asupra-i cu o pornire isterică. „Cîntaţi asta, uite, e divin", strigă ea. Şi totuşi din acest autor multă

vreme dispreţuit, înaintat de puţină vreme în rîndul celor ce se bucurau de cele mai mari onoruri, ea alegea, în nerăbdarea-i febrilă, una dintre acele compoziţii blestemate care v-au împiedicat adineauri să dormiţi şi pe care o nemiloasă elevă o reîncepe la nesfîrşit la etajul de sus sau de jos. Dar Morel se săturase de atîta muzică, şi cum ţinea să joace cărţi, domnul de Charlus, pentru a participa şi el la partidă, ar fi vrut să se treacă la un whist. „I-a spus Patronului că este prinţ, îi spuse Ski doamnei de Verdurin, dar nu-i adevărat, se trage dintr-o familie burgheză de mărunţi arhitecţi.

- Vreau să ştiu ce spuneai despre Mecena. Mă amuză!" îi spuse din nou doamna Verdurin lui Brichot cu o amabilitate ce-1 îmbăta pe acesta de-a binelea. De aceea, pentru a străluci în faţa Patroanei şi poate şi în faţa mea: „La drept vorbind, doamnă, Mecena mă interesează mai ales pentru că el este primul apostol de seamă al acelui Dumnezeu chinezesc care numără astăzi în Franţa mai mulţi adepţi decît Brahma, decît Christos

însuşi, al preaputernicului Dumnezeu Je^Men-Fu." Doamna Verdurin nuse mai mulţumea în asemenea cazuri să-şi cufunde capul în palme. Ea se năpustea, precum acele insecte numite efemere, asupra prinţesei Sherbatoff; dacă aceasta era alături, Patroana se agăţa de subsuoara prinţesei, îşi înfigea unghiile în ea, şi îşi ascundea timp de cîteva clipe capulca un copil care se joacă de-a v-aţi ascunselea. Se putea crede astfel că rîde cu lacrimi îndărătul acelui ecran protector, deşi ea putea să nu se gîndească la nimic, asemenea oamenilor care în timp ce rostesc o rugăciune mai lungă, au înţeleaptă precauţie de a-şi acoperi faţa cu mîinile. Doamna Verdurin îi imita ascultînd cvartetele lui Beethoven457, atît pentru a arăta că pentru ea sînt ca o rugăciune, cît şi pentru a nu lăsa să se vadă că doarme. ,,Vorbesc foarte serios, doamnă, spuse Brichot. Cred ca prea mulţi oameni îşi petrec astăzi timpul privindu-şi propriul buric de parcă ar fi centrul lumii. Nu am nimic să obiectez unei

doctrine ca aceea care vorbeşte despre o nirvana ce tinde să ne dizolve în marele Tot (care, ca şi Miinchen şi Oxford, este mult mai aproape de Paris decît Asnieres sau Bois-Colombes), dar nu se cuvine nici pentru un bun francez, şi nici chiar pentru un bun european, cînd japonezii sînt poate la porţile Bizanţului nostru, ca nişte antimilitarişti socializaţi să discute cu gravitate despre virtuţile cardinale ale versului liber." Doamna Verdurin crezu că poate să se desprindă de umărul îndurerat al prinţesei şi lăsă să i se vadă din nou faţa, nu fără a se preface că-şi şterge ochii şi că răsuflă adînc de cîteva ori. Dar Brichot voia să mă bucur şi eu de spectacol, şi ştiind, din experienţa sa neasemuită de preşedinte al unor comisii în faţa cărora se susţineau teze de doctorat, că tinerii sînt foarte măguliţi cînd îi cerţi, cînd le dai importanţă, cînd îi laşi să te trateze drept reacţionar: „Nu aş vrea să mă lepăd de zeii Tinereţii, spuse el, aruncîndu-mi acea privire furişă pe care un orator o

îndreaptă pe ascuns cuiva ce se află în sală şi al cărui nume îl citează. Nu aş vrea să fiu condamnat ca eretic sau întors la erezie în bisericuţa mallarmeană458, unde noul nostru prieten, ca toţi cei de vîrsta lui, a slujit neîndoielnic liturghia ezoterică, măcar ca un copil de cor, şi s-a arătat decadent sau cavaler al ordinului Rose-Croix459. Dar noi am văzut prea mulţi asemenea intelectuali ce adoră Arta cu A mare şi care, cînd nu le mai ajunge să se alcoolizeze cu romanele lui Zola, îşi fac injecţii cu poemele lui Verlaine. Deveniţi eteromani din devoţiune pentru Baudelaire, ei nu vor mai fi capabili de efortul viril pe care patria li—1 poate oricînd cere, anesteziaţi cum sînt de marea nevroză literară în atmosfera caldă, moleşitoare, grea de miasme nesănătoase, a unui simbolism ce aduce cu un loc unde se fumează opium." Incapabil să mă prefac a arăta fie şi cea mai mică admiraţie pentru cupletul inept şi compozit al lui Brich©t, m-am întors către Ski şi l-am asigurat că se înşela cu totul în privinţa familiei căreia îi

aparţinea domnul de Charlus; îmi răspunse că ştie ce spune şi adăugă chiar că eu îi precizasem că adevăratul său nume era Gandin, Le Gandin. „Ţi-am spus, i-am răspuns eu, ca -doamna de Cambremer este sora unui inginer, domnul Legrandin. Nu ţi-am vorbit niciodată de domnul de Charlus. Din punctul de vedere al originii, între el şi doamna de Cambremer distanţa e tot atît de uriaşă ca între Marele Conde460 Şi Racine.

- Atunci nu am înţeles bine", spuse Ski din vîrful buzelor, fără să se scuze că greşise, aşa cum nu se scuzase nici cu Clteva ore în urmă, cînd fusesem cît pe ce să pierdem trenul isitp

329

din cauza lui461. „Rămîi multă vreme aici?" îl întrebă doamna Verdurin pe domnul de Charlus, în care presimţea un fidel al casei şi nevrînd să-1 ştie întors prea curînd la Paris. „Nu se ştie niciodată, îi răspunse pe un ton nazal şi tărăgănat domnul de Charlus. Mi-ar plăcea să rămîn pînă la sfîrşitul lui decembrie.

-Ai dreptate, spuse doamna Verdurin; atunci e timpul celor mai frumoase furtuni.

- La drept vorbind nu asta m-ar hotărî să rămîn. De cîtăva vreme am fost cam nepăsător faţă de sfîntul arhanghel Mihail, patronul meu, şi aş vrea să mă răscumpăr rămînînd pînă în ziua sărbătoririi sale, ce are loc la 29 septembrie, la abaţia du Mont.

- Te interesează mult asemenea lucruri?" îl întrebă doamna Verdurin, care ar fi reuşit poate saşi înăbuşe anticlericalismul jignit, dacă nu s-ar fi temut că o excursie atît de lungă nu ar fi lipsit-o timp de patruzeci şi opt de ore de violonist şi de baron. „Poate că din cînd în cînd nu auzi bine, îi răspunse cu obrăznicie domnul de Charlus. Ţi-am spus că sfîntul Mihail este unul dintre glorioşii mei patroni." Apoi, surîzînd cu o binevoitoare privire extatică, uitîndu-se ţintă în depărtare, cu vocea întărită de o exaltare ce-mi păru nu numai estetică, ci şi religioasă: „E atît de frumos la slujbă cînd se spun rugăciunile ce însoţesc binecuvîntarea pîinii şi a vinului

şi cînd Mihail stă în picioare lîngă altar, în sutană albă, legănînd o cădelniţă de aur şi înconjurat de asemenea valuri de parfumuri încît miresma lor urcă pînă la Dumnezeu!

- Ne-am putea duce în grup, sugeră doamna Verdurin, deşi avea oroare de preoţi.

-Atunci", continuă domnul de Charlus care, pentru alte motive, dar la fel ca şi bunii oratori din Cameră, nu răspundea niciodată cînd era întrerupt şi se prefăcea că nu a auzit, „ar fi încîntător să-1 vedem pe tînărul nostru prieten interpretînd muzică de Palestrina şi chiar o arie de Bach. Ar fi nebun de bucurie, şi bunul abate de asemenea. Şi este cel mai mare omagiu, cel puţin cel mai mare omagiu public, pe care i-1 pot aduce sfîntului meu patron. Şi ce exemplu binevenit ar fi pentru credincioşi! îi vom vorbi despre toate astea pe dată acestui tînăr şi muzical Angelico, dar şi militar precum sfîntul Mihail".

Saniette, chemat să participe la joc, declară că nu

ştie să joace whist. Iar Cottard văzînd că nu mai e mult pînă la plecarea trenului, începu pe dată o partidă de ecarte cu Morel. Domnul Verdurin, furios, se răsti la Saniette: „Nu te pricepi la nimic!" strigă el, mînios că pierduse prilejul de a juca o partidă de whist, şi încîntat că a găsit în schimb ocazia să-1 insulte pe fostul arhivar. Acesta, terorizat, luă o expresie spirituală: „Ba

330

da, mă pricep să cînt la pian", spuse el. Cottard şi Morel se aşezaseră faţă în faţă. „începe dumneata, spuse Cottard.

- Ce-ar fi dacă ne-am apropia puţin de masa de joc, îi spuse domnului de Cambremer domnul de Charlus, neliniştit cînd îl văzu pe violonist împreună cu Cottard. Este la fel de interesant ca şi acele chestiuni privitoare la etichetă care în vremea noastră nu mai înseamnă mare lucru. Singurii regi care ne mai rămîn, în Franţa cel puţin, sînt regii din jocurile de căiţi, şi mi se pare că ei vin cu nemiluita în mîinile tînărului virtuoz", adăugă el

curînd, cu o admiraţie pentru Morel care se extindea pînă şi asupra felului lui de a juca cărţi, pentru a-1 măguli de asemenea, şi, în sfîrşit, pentru a explica mişcarea pe care o făcea aplecîndu-se peste umărul violonistului. „leu tai", spuse pocind cuvintele Cottard şi toţi pufniră în rîs, aşa cum făceim şi elevii săi şi şeful clinicii, cînd Maestrul, chiar la căpătîiul unui bolnav pe moarte, rostea, cu o mască impasibilă de epileptic, una din obişnuitele lui glume. „Nu prea ştiu ce trebuie să joc, spuse Morel, consultîndu-se cu domnul de Cambremer.

- Cum vrei, oricum vei fi bătut, ori joci cartea asta, ori joci cartea cealaltă, e egal.

- Egal... Galli-Marie462? spuse doctorul, stre-curînd către domnul de Cambremer o privire insinuantă şi binevoitoare. Era ceea ce numim o adevărată divă, era un vis, o Carmen cum nu va mai fi vreo alta. Era femeia întrutotul potrivită pentru acel rol. îmi plăcea de asemenea să o aud pe Ingalli463-Marie."

Marchizul se ridică cu acea vulgaritate dispreţuitoare a nobilului care nu înţelege că-1 insultă pe stăpînul casei cînd arată că nu i se pare că invitaţii acestuia sînt la înălţimea lui, şi care se scuză, invocînd obiceiurile englezeşti, că foloseşte o expresie batjocoritoare: ,,Cine-i domnul ăsta care joacă cărţi? Ce face în viaţă? *Ce treburi învîrteştel* îmi place să ştiu cu cine am de-a face, ca să nu mă împrietenesc cu oricine. Nu i-am auzit bine numele cînd mi-ai făcut cinstea de a mă prezenta." Dacă domnul Verdurin, contînd pe aceste ultime cuvinte, I-ar fi prezentat într-adevăr invitaţilor săi pe domnul de Cambremer, acesta s-ar fi simţit foarte jignit. Dar ştiind că se întîmplase tocmai altminteri, el găsea că e frumos să-şi arate bunătatea şi modestia, în afara oricărei primejdii. Domnul Verdurin devenise tot mai mîndru de prietenia sa cu Cottard de cînd doctorul ajunsese un profesor ilustru. Dar această mîndrie nu se mai exprima sub forma naivă de altădată. Pe vremea cînd Cottard abia dacă era cunoscut, dacă i se vorbea

domnului Verdurin despre nevralgiile faciale

I

I

331

ale soţiei sale: „Nu-i nimic de făcut", spunea el cu amorul propriu naiv al oamenilor ce cred că toţi cei pe care-i cunosc sînt iluştri şi că toată lumea cunoaşte numele profesorului de canto al fiicei lor. „Dacă ar avea un doctor de mîna a doua, am putea încerca să găsim un alt tratament, dar cînd acest doctor se numeşte Cottard (nume pe care îl rostea de parcă ar fi spus Bouchard[464] sau Charcot[465]), n-ai încotro". Folosind un procedeu opus, şi ştiind că domnul de Cambremer auzise cu siguranţă vorbindu-se despre vestitul profesor Cottard, domnul Verdurin luă o expresie prostuţă. „Este medicul nostru de familie, un suflet mare pe care îl iubim foarte mult şi care şi-ar da şi viaţa pentru noi; nu-i un medic, e un prieten; nu cred că-1 cunoşti, sau că numele lui îţi spune ceva; oricum, pentru noi este numele unui om

minunat, al unui prieteri iubit, Cottard." Acest nume, rostit cu modestie, îl înşelă pe domnul de Cambremer, care crezu că este vorba de un altul. ,,Cottard? Vorbeşti cumva de profesorul Cottard?" Tocmai atunci se auzea vocea susnumitului profesor care, neştiind bine cum să joace, spunea, privindu-şi cărţile: ,,Aici s-au întîlnit atenienii.

-Aşa-i, este profesor, spuse domnul Verdurin.

- Cum? E chiar profesoral Cottard? Nu te înşeli cumva? Eşti sigur că e unul şi acelaşi? Că e cel care locuieşte pe strada Bac?

- Da, locuieşte pe strada Bac la numărul 43. îl cunoşti?

- Dar toată lumea îl cunoaşte pe profesorul Cottard. Este o somitate! E ca şi cum m-ai întreba dacă îi cunosc pe Bouffede Saint-Blaize466 sau pe Courtois-Suffit467. Am văzut eu că nu vorbeşte ca un om obişnuit, şi de asta mi-am îngăduit să te întreb.

- Ce mai trebuie sa adaug? Un atu?" întrebă

Cottard. Apoi, pe neaşteptate, cu o vulgaritate care ar fi fost enervantă chiar şi într-o împrejurare eroică, atunci cînd un soldat vrea să-şi exprime dispreţul faţă de moarte prin cuvinte familiare, dar care devenea cu atît mai stupidă în legătură cu jocul de cărţi, ce nu presupunea nici o primejdie, Cottard, hotărîndu-se să joace atuul, luă o înfăţişare întunecată de om deznădăjduit şi, precum cei ce-şi riscă pielea, juca acea carte de parcă şi-ar fi jucat propria viaţă, strigînd: „La urma urmei, puţin îmi pasă!" Greşise, dar avu o consolare. în mijlocul salonului, într-un fotoliu confortabil, doamna Cottard, cedînd efectului irezistibil al siestei, se lăsase, după zadarnice strădanii, în voia somnului de neînvins şi totuşi superficial ce punea totdeauna stăpînire pe ea la acea oră. Deşi îşi ridica uneori capul spre a surîde, fie bătîndu-şi parcă joc de ea, fie de teama de a lăsa fără răspuns

332

vreun cuvînt amabil ce i-ar fi fost adresat, cădea din

nou, fără voie, pradă răului implacabil şi delicios. Mai curînd decît zgomotul, o trezea astfel pentru o clipă doar privirea (pe care, ciin iubire, o vedea chiar şi cu ochii închişi şi o prevedea, căci aceeaşi scenă avea loc în fiecare seară şi îi bîntuia somnul asemenea orei cînd trebuie să te trezeşti), prin care profesorul le atrăgea atenţia celor de faţă asupra somnului soţiei sale. El se mulţumea la început să o privească şi să surîdă, căci, în calitate de medic, condamna acel somn de după cină (cel puţin el se folosea de această explicaţie ştiinţifică pentru a se supăra în cele din urmă, dar nu-i sigur că era hotărîtoare, el avînd în acea privinţă cele mai variate păreri), iar ca soţ atotputernic şi glumeţ, era încîntat să-şi bată joc de soţia sa, să o trezească mai întîi doar pe jumătate, pentru ca ea să adoarmă din nou şi el să aibă plăcerea de a o trezi iarăşi.

Acum doamna Cottard dormea de-a binelea. „Hei! Leontine, ştiu că tragi la aghioase, îi strigă profesorul.

- Ascult ceea ce spune doamna Swann, dragă

prietene, îi răspunse cu o voce slabă doamna Cottard, care căzu din nou în letargie.

-Asta-i bună, exclamă Cottard, peste cîteva clipe o să susţină sus şi tare că nu a dormit. Aşa fac şi pacienţii care se duc la doctor spre a se plînge că nu dorm niciodată.

- Poate că aşa îşi închipuie ei",, spuse, rîzînd, domnul de Cambremer. Dar doctorului îi plăcea să contrazică tot atît de mult cît îi plăcea şi să glumească, şi mai ales el nu admitea ca un profan să îndrăznească să-i vorbească despre medicină. ,,Nu-ţi poţi închipui că nu dormi, hotărî el pe un ton dogmatic.

- Aşa e! răspunse, înclinîndu-se respectuos, marchizul, aşa cum ar fi făcut Cottard odinioară.

- Se vede bine, continuă Cottard, că nu ai administrat, cum am făcut eu, pînă la două grame de trional, fără să poţi provoca starea de somn. - într-adevăr, într-adevăr, îi răspunse marchizul rîzînd triumfător, n-am luat niciodată trional, şi nici vreun alt

medicament dintre acelea care nu-şi mai fac curînd efectul, dar îţi strică stomacul. Cînd ai vmat ca mine toată noaptea în pădurea Chantepie, nu mai ai nevoie de trional ca să dormi.

- Numai ignoranţii spun asta, îi raspunse profesorul. Trionalul ridică uneori în mod cu totul remarcabil tonusul nervos. Ştii măcar ce-i trionalul?

- Da... am uzit că e un medicament pe care-1 iei ca să dormi.

- Nu ai raspuns la întrebarea mea", continuă pe un ton doctoral profe-^ care' de tre' ori pe săptămînă, la Facultate, îşi „examina" enţii. „Nu te întreb dacă îl iei ca să dormi sau nu, ci ce este.

333

Poţi să-mi spui cîte părţi de amil şi de etil468 conţine?

- Nu, răspunse domnul de Cambremer încurcat. Prefer să beau un pahar de coniac sau chiar de porto 345.

- Care sînt de zece ori mai toxice, îl întrerupse doctorul. - în privinţa trionalului, îndrăzni să spună domnul de Cambremer, aţi putea mai bine să vorbiţi cu nevastă-mea, ea e abonată la toate astea.

- Şi ştie probabil cam tot atît cît şi dumneata. Oricum, dacă nevasta dumitale ia trional ca să doarmă, poţi vedea că soţia mea nu are nevoie de acest medicament. Haide, Leontine, mişcă-te, o să înţepeneşti, mă vezi pe mine că dorm după cină? Ce-o să faci la şaizeci de ani, dacă dormi acum ca o babă? O să te îngraşi, nu mai circulă bine sîngele... Nici măcar nu mă mai aude.

-Asemenea somn după cină e nesănătos, nu-i aşa doctore? spUse domnul de Cambremer pentru a se reabilita pe lîngă Cottard. După ce ai mîncat bine trebuie să te mişti.

- Astea sînt poveşti! îi răspunse doctorul. S-a găsit aceeaşi cantitate de hrană în stomacul unui cîine care stătuse nemişcat, şi în stomacul unui cîine care alergase,

ba chiar la primul digestia era mai înaintată.

- Atunci somnul opreşte digestia?

- Depinde dacă este vorba de digestia esofagică, stomacală, intestinală; este inutil să-ţi dau nişte explicaţii pe care nu le-ai înţelege, de vreme ce nu ai studiat medicina. Haide, Leontine, sus... E timpul sa plecăm." Nu era adevărat, căci doctorul avea să-şi continue partida de cărţi, dar el nădăjduia să contrarieze astfel şi mai tare somnul mutei căreia îi adresa, fără a mai primi vreun răspuns, cele mai savante îndemnuri. Fie că o voinţă tenace de a nu dormi persista în doamna Cottard, chiar aflată în stare de somn, fie că fotoliul nu-i sprijinea bine capul, acesta fu aruncat mecanic de la stînga la dreapta şi de jos în sus, în gol, ca un obiect inert, iar doamna Cottard, legănată astfel, părea că ascultă muzică, sau că a intrat în ultima fază a agoniei. Acolo unde admonestările tot mai vehemente ale soţului eşuaseră, izbuti sentimentul propriei prostii: „Apa din cadă e călduţă tocmai cît trebuie, şopti ea, dar penele din

dicţionar... exclamă ea, îndreptîndu-şi capul. Dumnezeule sfinte, cît sînt de proastă! Ce tn-am apucat să spun? Mă gîndeam la pălăria mea, cred că am spus o prostie, era cît pe ce să adorm, de vină e focul ăsta afurisit." Toată lumea începu să rîdă, căci în încăpere nu ardea nici un foc.

„Vă bateţi joc de mine, spuse, rîzînd ea însăşi, doamna Cottard, care îşi şterse cu mîna de pe frunte, cu o uşurinţă de prestidigitator şi o îndemînare de femeie ce se piaptănă’

334

ultimele urme de somn, vreau să prezint umilele mele scuze iubitei doamne Verdurin şi să o rog pe ea să-mi spună adevărul." Dar surîsu-i se stinse repede, căci profesorul, care ştia că soţia iui încearcă să-i placă şi se teme că nu va reuşi, îi strică: „Uită-te în oglindă, eşti roşie de parcă ţi-ar fi ieşit pe fată o acnee, parcă ai fi o ţărancă bătrînă.

- E încîntător, spuse doamna Verdurin, ştie să

glumească într-un fel care este numai al lui. Şi 1-a smuls pe soţul meu din ghearele morţii, după ce întreaga Facultate de medicină îl condamnase. Şi-a petrecut trei nopţi la căpătîiul lui, fără să închidă o clipă ochii. De aceea Cottard, pentru mine, adăugă ea pe un ton grav şi aproape ameninţător, ridicînd mîna către cele două sfere cu şuviţe albe ale tîmplelor sale muzicale, şi ca şi cum noi am fi vrut să-1 vorbim de rău pe doctor, este o fiinţă sfîntă. Ar putea să-mi ceară orice. De altfel, eu nu-i spun doctorul Cottard, ci doctorul Dumnezeu! Ba chiar spunînd asta îl calomniez, căci acest Dumnezeu repară în măsura posibilului o parte din nenorocirile de care celălalt este răspunzător.

- Joacă atuul, îi spuse lui Morel domnul de Charlus pe un ton fericit.

- Să vedem atuul, spuse violonistul.

-Trebuia mai întîi să-ţi anunţi regele, spuse domnul de Charlus, eşti distrat, dar cît de bine joci!

- Am regele, zise Morel.

- Frumos bărbat, răspunse profesorul.

- Ce-i cu parii ăştia? întrebă doamna Verdurin, arătîndu-i domnului de Cambremer un superb ecuson sculptat deasupra căminului. Sînt *armoariile* dumitale? adăugă ea cu un dispreţ ironic.

- Nu, răspunse domnul de Cambremer. Sînt cele ale familiei d'Arrachepel469, de la care am moştenit casa, în care cei din familia noastră n-au vrut să schimbe nimic. Familia Arrachepel (odinioară Pelvilain, se spune) avea blazonul auriu, pe care figurau cinci ţăruşi cu capetele roşii. Cînd s-a aliat cu familia Feterne, şi-a schimbat blazonul, dar acesta n-a fost mtru nimic mai prejos decît primul470. - înghite-o şi pe asta, spuse în şoaptă doamna de Cambremer.

- Străbunica mea era o

Arrachepel sau de Rachepel, cum vreţi, căci amîndouă numele pot fi găsite în vechile hrisoave, continuă demnul de ^ambremer, care se înroşi puternic, căci îi veni abia atunci ' eea cu care-1 înspăimîntase

sofia lui şi se temu că doamna erdurin va crede că este vizată de aceste cuvinte care nu aveau nici ° legătură cu ea. Istoria spune că în secolul al Xl-lea,

Pnmul Arrachepel, Mace, zis Pelvilain, s-a arătat a avea o r^aie Pricepere în a smulge ţăruşii pe cînd asedia vreo cetate471.

Uride şi porecla de Arrachepel, sub care a fost înnobilat, şi

335

ţăruşii pe care îi vedeţi pe blazon. Este vorba de nişte ţăruşi ce erau înfipţi în pămînt şi legaţi între ei, în faţa fortificaţiilor, pentru a le face inatacabile. Lor le spuneai atît de bine „pari", si trebuie să observ că n-aveau nici o legătură cu „beţigaşele plutitoare" ale bunului La Fontaine472. Căci se spunea că datorită lor orice fortificaţie devenea inexpugnabilă. Bineînţeles că asemenea apărare este ridicolă în faţa artileriei moderne. Dar trebuie să ne amintim că e vorba de secolul al

Xl-lea.

- Totul are un aer învechit, spuse doamna Verdurin, dar micul turn are stil.

-Ai, spuse Cottard, o baftă de... ageamiu, cuvînt pe care-1 repeta pentru a nu-1 rosti pe cel al lui Moliere473. Ştiţi de ce e reformat regele de caro?

- Aş vrea să fiu în locul lui", spuse Morel, pe care serviciul militar îl plictisea de moarte.

- Nu eşti deloc un bun patriot, spuse domnul de Charlus, pişcîndu-1 de ureche pe violonist.

- Chiar nu ştiţi de ce regele de caro e reformat? continuă Cottard, care ţinea să-şi plaseze glumele. Pentru că e chior.

- Ai de-a face cu un adversar puternic, doctore, spuse domnul de Cambremer, pentru a-i arăta lui Cottard că ştie cine este.

- Acest tînăr este uimitor, îl întrerupse cu naivitate domnul de Charlus, arătîndu-1 pe Morel. Joacă precum un zeu." Acea cugetare nu-i plăcu prea mult doctorului,

care răspunse: „Om trăi şi om vedea. Orice naş îşi are naşul474.

-Dama, asul", anunţă triumfător Morel, care era favorizat de soartă. Doctorul îşi înclină capul, în faţa unui asemenea noroc, şi mărturisi fascinat: „Splendid.

- Am fost foarte mulţumiţi să putem cina cu domnul de Charlus, îi spuse doamnei Verdurin doamna de Cambremer.

- Nu-1 cunoşteaţi? Este un bărbat destul de plăcut, deloc obişnuit, se vede că aparţine unei *alte epoci"* (nici ea n-ar fi ştiut să spună care-i acea epocă), îi răspunse doamna Verdurin cu surîsul mulţumit al unei diletante, al unui judecător şi al unei amfitrioane. Doamna de Cambremer mă întrebă dacă voi veni la Feterne cu Saint-Loup. Nu mi-am putut stăpîni un strigăt de admiraţie cînd am văzut luna atîrnînd ca un lampion portocaliu de bolta alcătuită din şiruri de stejari care porneau de la castel. „Asta nu-i nimic; curînd, cînd luna va fi sus pe cer şi cînd valea va fi luminată, va fi de o

mie de ori mai frumos. Iată ce nu aveţi la Feterne! îi spuse ea pe un ton dispreţuitor doamnei de Cambremer, care nu ştia ce să răspundă, nevoind să-şi vorbească de rău proprietatea, mai ales în faţa chiriaşilor.

- Mai rămîneţi cîtva timp pe aici, doamnă? o întrebă domnul de Cambremer pe doamna Cottard, ceea ce putea fi luat drept o vagă intenţie de a o invita,

336

scutindu-1 totodată de fixarea unei vizite.

- Oh! desigur, domnule, ţin mult, pentru copii, la acest exod anual. Orice s-ar spune, au nev,oie de aer. Poate că gîndesc ca o fiinţă primitivă, dar cred că nici o cură nu face cît aerul curat, cînd e vorba de copii, şi voi continua să cred asta chiar dacă mi s-ar dovedi cu cele mai bune argumente contrariul. Mutrişoarele lor arată încă de pe acum cu totul altfel. Facultatea voia să mă trimită la Vichy; dar acolo aerul nu e prea bun, şi o să mă ocup de stomacul meu după ce băieţii ăştia vor mai fi crescut puţin. Şi apoi profesorul munceşte tot timpul

din greu şi căldurile îl obosesc foarte mult. Găsesc că ai nevoie de o odihnă adevărată cînd ai tras ca el tot anul. Oricum, vom rămîne măcar încă o lună. - în cazul ăsta, am putea să ne revedem.

- Sînt silită să rămîn cu atît mai mult cu cît soţul meu trebuie să se ducă în Savoia, de unde se va întoarce doar peste cincisprezece zile. - îmi place mai mult partea dinspre vale decît cea care dă spre mare, spuse doamna Verdurin. La întoarcere o să aveţi un timp splendid.

-Ar trebui chiar să vedem dacă au fost înhămaţi caii la trăsură, pentru cazul că ţineţi neapărat să vă întoarceţi în seara asta la Balbec, îmi spuse domnul Verdurin, dar eu nu văd de ce ar fi necesar. V-am duce acasă mîine dimineaţă cu trăsura. Vremea va fi cu siguranţă frumoasă. Drumurile sînt foarte bune." I-am spus că-mi era c-u neputinţă să rămîn. „Oricum, nu-i încă timpul de plecare, obiectă Patroana. Lasă-i liniştiţi, mai e vreme. Ce-or să facă dacă or să ajungă la gară cu o oră înainte

de sosirea trenului? Mai bine se simt aici. Dar dumneata, micul meu Mozart, îi spuse ea lui Morel, neîndrăznind să i se adreseze de-a dreptul domnului de Charlus, nu vrei să rămîi? Avem aici camere minunate cu vedere spre mare.

- Nu poate, îi răspunse domnul de Charlus în locul jucătorului atent, care nu auzise. Nu i s-a dat permisie decît pînă la miezul nopţii. Trebuie să se întoarcă la culcare, ca un copil ascultător şi cuminte", adăugă el cu o voce amabilă, politicoasă, insistentă, ca şi cum ar fi simţit o sadică voluptate folosind acea castă comparaţie şi totodată apăsîndu-1 parcă pe Morel cu vocea, atingîndu-1, dacă nu cu mîna, cu acele cuvinte care păreau că-1 pipăie.

Domnul de Cambremer trăsese concluzia - după predica adresată mie de Brichot - că sînt partizan al lui Dreyfus. Cum el îi era adversar înverşunat, din curtoazie începu să facă în faţa mea elogiul unui colonel evreu care se purtase totdeauna foarte corect cu un văr al lui

din familia de Chevregny[475], avansîndu-1

I I

337

1

aşa cum merita. „Şi vărul meu avea idei cu totul opuse", spuse domnul de Cambremer," fără a preciza în ce constau acele idei, pe care eu le-am simţit tot atît de învechite şi de rău alcătuite ca şi chipul lui şi pe care cîteva familii din unele mici oraşe le aveau de foarte multă vreme. „Ştii, găsesc că asta e foarte frumos!" încheie domnul de Cambremer. Este adevărat că nu folosea cuvîntul „frumos" în sensul estetic prin care ar fi desemnat, pentru mama sau pentru soţia lui, opere diferite, dar opere de artă. Domnul de Cambremer se slujea mai curînd de acest calificativ cînd felicita de

exemplu vreo persoană slăbuţă care se îngrăşase. „Cum, ai luat trei kilograme în două luni? Foarte frumos din partea dumitale." Pe o masă erau servite răcoritoare. Doamna Verdurin îi invită pe domni să-şi aleagă ei înşişi băutura pe care o voiau. Domnul de Charkis se duse să bea un pahar şi se întoarse repede spre a se aşeza lîngă masa de joc, de unde nu se mai mişcă. Doamna Verdurin îl întrebă: „Ai băut oranjadă?" Atunci domnul de Charlus, cu un surîs graţios, pe un ton cristalin rar întîlnit la el, strîmbîndu-şi buzele şi unduindu-şi şoldurile, răspunse: „Nu, am preferat băutura de alături, cred că e lichior de fragi, e o minune." E ciudat că o anumită categorie de fapte tainice are drept consecinţă exterioară un anume fel de a vorbi sau de a gesticula care le dezvăluie. Dacă un domn crede sau nu în Imaculata Concepţiune, sau în nevinovăţia lui Dreyfus, sau în pluralitatea lumilor, şi nu vrea să vorbească despre toate astea, nu vom găsi în vocea sau în mersul lui ceva care să-i dea în vileag

gîndul. Dar cînd îl auzeai pe domnul de Charlus zicînd cu vocea aceea ascuţită476, şi cu acel surîs, şi cu acele gesturi: „Nu, am preferat băutura de alături, lichiorul de fragi", îţi puteai spune: „Ia te uită, preferă sexul tare", cu certitudinea ce-i îngăduie unui judecător să-1 condamne pe un criminal care nu şi-a mărturisit fărădelegea, unui medic să prevadă că un paralitic, care nu-şi cunoaşte poate el însuşi boala, dar face anumite greşeli de pronunţie caracteristice, îşi va da obştescul sfîrşit peste trei ani. Poate că oamenii care deduc din acel fel de a spune: „Nu, am preferat băutura de alături, lichiorul de fragi", că se află în faţa unei preferinţe pentru iubirea zisă antifizică, nu au nevoie de prea multă ştiinţă. Căci aici există un raport mai direct între semnul revelator şi taină. Fără să-ţi poţi spune asta cu precizie, simţi că îţi răspunde o dulce şi surîzătoare doamnă, care pare graţioasă pentru că se da drept un bărbat, şi pentru că nu eşti obişnuit să-i vezi pe bărbaţi

facînd atîtea graţii. Şi poate că este mai potrivit să gîndim că de multă vreme un anume număr de femei angelice au fost cuprinse din greşeală în categoria inşilor de sex masculin; exilate aici, bătînd zadarnic din aripi către bărbaţii cărora le inspira o repulsie fizică, ele ştiu să organizeze un salon, să alcătuiască „interioare" izbutite. Domnul de Charlus, pentru a fi mai aproape de Morel, rămînea aşezat în fotoliul său, fără să-i pese că doamna Verdurin stătea în picioare. „Nu crezi, spuse doamna Verdurin baronului, că-i o crimă ca această făptură, care ne-ar putea fermeca sufletele cu vioara sa, să joace cărţi? Cînd ştie să cînte atît de minunat la vioară!

- Joacă foarte bine cărţi, tot ce face face bine, este atît de inteligent", spuse domnul de Charlus, în timp ce privea cu atenţie cărţile, spre a-1 putea sfătui pe Morel. Nu era de altfel singurul motiv de a nu se ridica din fotoliu în faţa doamnei Verdurin. Cu ciudatul amalgam al concepţiilor sale sociale, de mare nobil şi totodată de

amator de artă, în loc să fie politicos în felul în care ar fi fost un bărbat din lumea lui, el imita, după Saint-Simon, un fel de tablouri vivante; şi în acea clipă îşi închipuia că este mareşalul d'Huxelles477, care îl interesa şi în alte privinţe, şi despre care se spune că era atît de mîndru, încît nu se ridica de pe scaun, rămînînd aşezat şi arborînd o înfăţişare leneşă, nici chiar în faţa celor mai strălucite persoane de la curte. „Spune-mi, Charlus, spuse doamna Verdurin, care începea să se familiarizeze cu acel nume, nu cunoşti cumva în cartierul dumitale vreun bătrîn nobil ruinat pe care I-aş putea angaja ca portar?

- Ba da,... ba da..., îi răspunse domnul de Charlus, surîzîndu-i cu bunătate, dar nu te sfătuiesc să faci asta.

- De ce?

- M-aş teme că nici chiar vizitatorii dumitale cei mai eleganţi nu vor putea trece dincolo de loja portarului478." A fost prima înfruntare dintre ei. Doamna Verdurin nu-i dădu aproape nici o importanţă.

Din nefericire, la Paris aveau să urmeze altele. Domnul de Charlus continuă să rămînă aşezat în fotoliu. Surîdea de altfel imperceptibil şi aproape fără voie văzînd cum supunerea doamnei Verdurin, pe care o obţinuse atît de uşor, îi confirmă maximele favorite cu privire la prestigiul aristocraţiei Şi la laşitatea burghezilor. Patroana nu părea nicidecum uimită de atitudinea baronului şi îl părăsi doar pentru că vedea că domnul de Cambremer mă abordează din nou, ceea ce o neliniştea. Dar mai înainte voia să afle ce fel de relaţii avea domnul de Charlus cu contesa Mole. „Mi-ai spus că o cunoşti Pe doamna de Mole. Te duci în vizită la ea?" îl întrebă ea, dînd

cuvintelor: „te duci în vizită la ea" sensul de a fi primit la ea, de a fi primit din partea-i îngăduinţa de a merge în vizită la ea. Domnul de Charlus răspunse cu o nuanţă de dispreţ, o precizie afectată şi pe un ton

legănat: „Uneori, bineînţeles." Acest „uneori" stîrni în mintea doamnei Verdurin unele îndoieli, drept care ea întrebă: „L-ai întîlnit acolo pe ducele de Guermantes’?

- Nu-mi amintesc.

- Nu-1 cunoşti pe ducele de Guermantes? spuse doamna Verdurin.

- Cum să nu-1 cunosc?" răspunse domnul de Charlus, schimonosindu-şi buzele într-un surîs. Surîsul acesta era ironic; dar cum baronul se temea să nu i se vadă un dinte îmbrăcat în aur, el îl întrerupse sub o vălurire a buzelor, astfel încît unduirea ce rezultă fu aceea a unui surîs binevoitor: „De ce spui: Cum să nu-1 cunosc?

- Pentru că e fratele meu", spuse în treacăt domnul de Charlus, lăsînd-o pe doamna Verdurin cufundată într-o totală stupefacţie şi incertitudine: invitatul său îşi bătea joc de ea, era el un fiu natural sau un fiu dintr-o altă căsătorie? Nu-i trecu prin minte gîndul că fratele ducelui de Guermantes se numea baronul de Charlus. Ea

se îndreptă către mine: „Am auzit adineauri că domnul de Cambremer te invita la cină. Să mă înţelegi bine, mi-e indiferent. Dar, în interesul dumitale, nădăjduiesc că nu te vei duce. Mai întîi, te vei plictisi de moarte. Ah! dacă vrei să cinezi cu conţi şi marchizi din provincie pe care nimeni nu-i cunoaşte, atunci n-ai decît.

- Cred că voi fi obligat să mă duc o dată sau de două ori. De altfel, nu am prea rnult timp, căci arh o tînără verişoară pe care nu o pot lăsa singură (găseam că această pretinsă înrudire simplifica lucrurile, şi că puteam astfel ieşi mai uşor în lume împreună cu Albertine). Familiei Cambremer le-am prezentat-o...

- Faci ce vrei. Tot ce pot să-ţi spun este că-i un loc cu totul nesănătos; cînd te vei alege cu vreo pneumonie sau cu vreun reumatism, ce-o să te faci?

- Nu-i un loc foarte frumos?

- Bbbba daaa... Dacă vrei. Eu trebuie însă să recunosc că prefer de o sută de ori priveliştea pe care o am de aici asupra acestei văi. Mai întîi, chiar dacă ne-ar

fi plătit în aur, nu aş fi închiriat cealaltă casă, pentru că aerul mării îi face foarte rău domnului Verdurin. Dacă verişoară dumitale are nervii delicaţi... Dar, de altfel, şi dumneata eşti foarte sensibil, cred... ai sufocări. Ei bine! o să vezi. Du-te o singură dată şi nu o să mai dormi opt zile. Nu e pentru dumneata." Şi fără să se gîndească deloc că noua sa frază intră în contradicţie cu cele precedente: „Dacă te amuză să vezi casa, care nu arată prea rău, dar nici nu poţi spune că e frumoasă, dar care este oricum

340

amuzantă, cu vechiul şanţ care o înconjoară, cu vechiul pod ce poate fi ridicat, cum şi eu voi fi silită sa cinez acolo o dată, vino cu mine în ziua aceea, voi încerca să merg împreună cu toţi prietenii mei, ,şi atunci ne vom simţi bine. Poimîine vom merge cu trăsura la Arembouville. Drumul este magnific, o să bem un cidru delicios. Vino. Vei veni şi dumneata, Brichot. Şi dumneata, Ski. O să petrecem, totul a fost aranjat

dinainte de soţul meu. Nu prea ştiu pe cine a invitat. Domnule de Charlus, vii’ şi dumneata?" Baronul, care nu auzi decît această frază şi nu ştia că este vorba de o excursie la Arembouville, tresări: „Ciudată întrebare", şopti el pe un ton batjocoritor care o jigni pe doamna Verdurin. „De altfel, spuse ea, pînă să ajungi să cinezi la familia Cambremer, poţi să o aduci aici pe verişoara dumitale. îi place conversaţia, îi plac oamenii inteligenţi? Ştie să fie agreabilă? Da, în care caz, de ce să nu vii cu ea? Pe lumea asta mai sînt şi alţii decît cei din familia Cambremer. înţeleg că sînt încîntaţi să o invite, căci nimeni nu se hotărăşte să-i viziteze. Aici se va bucura de un aer curat şi de prezenţa unor oameni inteligenţi. Oricum, sînt sigură că n-o să mă părăseşti miercurea viitoare. Am auzit că vei lua gustarea la Rivebelle, cu verişoara dumitale, cu domnul de Charlus, cu nu mai ştiu încă cine. Ar trebui să-i aduci pe toţi aici, ar fi nostim să veniţi în grup. Se călătoreşte cum nu se poate mai uşor, drumul e încîntător; la nevoie vă trimit

trăsura. De altfel, nu -ştiu ce te poate atrage la Rivebelle, e plin de ţînţari. Poate ai auzit că se fac acolo cele mai bune clătite. Dar bucătarul meu le face şi mai bune. O să-ţi dau să mănînci clătite făcute după o reţetă normandă autentică, şi uscatele, ascultă ce-ţi spun. Daca ţii la porcăria pe care o poţi mînca la Rivebelle, eu una, te anunţ, nu-mi asasinez invitaţii, domnule, şi chiar dacă aş vrea, nu ar vrea bucătarul meu, care mai curînd ar pleca decît să facă acea oroare căreia nici măcar nu-i poţi da un nume. Nimeni nu Ştie cu ce sînt făcute clătitele acelea. Cunosc o biată fată care, după ce Ie-a mîncat, a făcut o peritonită şi a murit după trei zile. Nu avea decît şaptesprezece ani. Gîndeşte-te ce durere pentru biata ei mamă, adăugă doamna Verdurin, iar sferele timplelor ei împovărate de experienţă şi de suferinţă se invăluiră în melancolie. Dar dacă totuşi îţi place să fii jupuit şi să arunci banii pe fereastră, du-te şi mănîncă la Rivebelle. Dar ~ r°g> îţi dau o sarcină de mare încredere: la ora şase, vino aici toată lumea, nu-i

lăsa să se întoarcă acasă la întîmplare. Adu pe cine vrei. Nu spun asta oricui. Sînt însă sigură că aici

341

prietenii dumitale îmi vor plăcea, văd încă de pe acum că ne vom înţelege. în afară de micul nostru cerc, miercuri tocmai vor veni nişte domni foarte agreabili. Nu o cunoşti pe micuţa doamnă de Longpont? Este încîntătoare si foarte inteligentă, deloc snoabă, vei vedea că o să-ţi placă mult. Şi ea trebuie să aducă un grup de prieteni, adăugă doamna Verdurin, arătîndu-mi astfel că lucrul se obişnuia în lumea bună şi încurajîndu-mu prin acel exemplu. Vom vedea cine va avea mai multă influenţă şi va aduce mai multă lume, Barbe de Longpont sau dumneata, Şi apoi cred că-1 vor aduce şi pe Bergotte, adăugă ea pe un ton vag, prezenţa acestei celebrităţi fiind mai curînd improbabilă, după cum reieşea dintr-o notiţă apărută în acea dimineaţă în ziare şi care anunţa că sănătatea marelui scriitor inspira cele mai vii nelinişti. O să vezi că va fi una dintre

petrecerile mele cele mai reuşite, nu vreau să am printre invitaţi femei plictisitoare. De altfel, să nu te iei după ce se petrece în seara asta, care era dinainte ratată. Nu protesta, nu te-ai putut plictisi mai mult decît mine, eu însămi am găsit că totul e îngrozitor. Nu va fi totdeauna ca în seara asta! Nu vorbesc despre familia Cambremer, care este imposibilă, dar am cunoscut oameni din lumea mare care treceau drept agreabili, ei bine! alături de micul meu grup, nici nu existau. Te-am auzit spunînd că găseşti că Swann este inteligent. Mai întîi, părerea mea este că e o exagerare, fără a mai vorbi despre caracterul omului, pe care l-am găsit totdeauna cu totul antipatic, viclean, ascuns. A cinat adeseori la mine în zilele de miercuri. Ei bine! îi poţi întreba pe ceilalţi, chiar în comparaţie cu Brichot, care-i departe de a fi un as, care nu-i decît un bun profesor de liceu ce a fost făcut academician datorită mie, Swann nu mai era nimic. Era atît de plicticos!" Şi cum eu exprimam o părere opusă: „Este cum spun eu. Dar nu vreau să mai zic nimic

împotriva lui, pentru că era prietenul dumitale; de altfel te iubea mult, mi-a vorbit minunat despre-dumneata, dar întreabă-i pe toţi cei de faţă dacă a spus vreodată ceva interesant în timpul cinelor noastre. Asta-i piatra de încercare! Ei bine, nu ştiu de ce, dar Swann nu reuşea să trezească nici cel mai mic interes, dar nici cel mai mic, aici, la mine. Şi chiar puţina lui valoare a dobîndit-o tot aici." Am asigurat-o că era foarte inteligent. „Nu, crezi asta doar pentru că îl cunoşti de mai puţină vreme decît mine. De fapt, terminai repede cu el. Pe mine mă plictisea de moarte. (Asta însemna în traducere: vizita familiile La Tremoille şi Guermantes şi ştia că eu nu le vizitez.) Şi eu una

pot îndura orice, în afară de plictiseală. Orice, dar nu asta!" Spaima de plictiseală era acum, pentru doamna Verdurin, motivul ce trebuia să explice alcătuirea micului grup. Ea nu nrimea încă ducese pentru că era incapabilă să se plictisească, aşa cum nu faci o croazieră

din cauză că ai rău de mare. îmi ziceam că spusele doamnei Verdurin nu erau cu totul false, şi deşi familia Guermantes l-ar fi declarat pe Brichot bărbatul cel mai prost întîlnit de ei vreodată, eu nu eram sigur că nu-i este de fapt superior dacă nu chiar lui Swann, în orice caz oamenilor în care sălăşluia spiritul Guermantes şi care ar fi avut bunul gust să evite pedantele sale glume şi pudoarea să roşească de ele; îmi puneam această întrebare ca şi cum natura inteligenţei ar fi putut fi într-o oarecare măsură lămurită de răspunsul pe care mi l-aş fi dat şi cu seriozitatea unui creştin influenţat de Port-Royal care-şi pune problema graţiei divine. „Vei vedea, continuă doamna Verdurin, cînd ai laolaltă oameni din lumea mare şi oameni cu adevărat inteligenţi, oameni din mediul nostru, omul de lume cel mai spiritual în împărăţia orbilor nu mai este aici decît un chior. Mai mult, îi intimidează pe ceilalţi, care nu se mai simt în largul lor. Astfel încît mă întreb dacă în loc să încerc asemenea amestecuri care strică totul, nu aş

face mai bine să stabilesc serii doar pentru plicticoşi,, ca să mă pot bucura pe deplin de micul meu cerc. în concluzie: vei veni cu verişoara dumitale. Ne-am înţeles. Bine. Cel puţin aici veţi avea amîndoi ce să mîncaţi. La Feterne domneşte foamea şi setea. Uitam! Dacă îţi plac şobolanii, du-te acolo cît poţi mai repede, o să-i întîlneşti cu duiumul. Şi te vor ţine acolo cît vei vrea. O să mori de foame. Eu una, cînd o să mă duc, o să cinez înainte de a porni. Şi pentru ca să fie mai vesel, ar trebui să vii să mă iei. Vom mînca zdravăn înainte de plecare, şi vom mînca din nou cînd ne vom întoarce. îţi plac tartele cu mere? Da? Ei bine, bucătarul nostru ştie să le facă precum nimeni altul. Vezi că aveam dreptate să spun că eşti făcut să trăieşti aici? Vino să locuieşti la noi. Am aici mai mult loc decît s-ar părea. Nu le-o spun tuturor, ca să nu-mi aduc pe cap tot felul de plicticoşi. Poţi s-o aduci să locuiască aici şi pe verişoara dumitale. Ar respira un aer mai curat decît la Balbec. Pretind că»aeral de aici îi vindecă şi pe cei care suferă de boli

incurabile. Pe cuvîntul meu că am vindecat asemenea oameni, Şi încă de multă vreme. Căci am locuit odinioară foarte aproape ae aici, într-o casă pe care o descoperisem eu şi pe care o avusesem pe nimic, şi care era mult mai frumoasă decît castelul

343

;

ăsta al lor, O să fi-o arăt dacă ne plimbăm. Dar recunosc că şi aici aerul este cu adevărat dătător de viaţă. Nu vreau să vorbesc prea mult de asta, parizienii ar începe să se dea în vînt după colţişorul ăsta al meu. Am avut totdeauna norocul ăsta. Spune-i verişoarei dumitale. Vă vom da două camere frumoase cu ferestrele spre vale, dimineaţa o să vedeţi soarele învăluit în ceaţă! Şi cine-i acest Robert de Saint-Loup despre care vorbeai? spuse ea cu o înfăţişare neliniştită, pentru că auzise că trebuia să mă duc să-1 întîlnesc la Doncieres şi se temea că nu voi mai veni pe la ea. Ai putea să-1 aduci aici, dacă nu-i un plicticos. L-am auzit

pe Morel vorbind despre el; mi se pare că este unul dintre prietenii lui cei mai buni", spuse doamna Verdurin minţind, căci Saint-Loup şi Morel -nici măcar nu auziseră unul de altul. Dar aflînd că Saint-Loup îl cunoştea pe domnul de Charlus, ea credea că se întîlniseră datorită violonistului şi voia să pară că este Ia curent. „Nu face cumva studii de medicină, sau de literatură? Să ştii că dacă ai nevoie de o recomandare pentru examene, Cottard poate orice, iar eu fac din el ce vreau. Iar dacă vrea să intre la Academie, mai tîrziu, căci cred că nu are încă vîrsta, dispun de mai multe voturi. Prietenul dumitale ar întîlni aici cunoştinţe şi poate i-ar plăcea să vadă casa. Doncieres nu~i locul cel mai plăcut din lume. La urma urmei faci cum vrei şi cum ţi se pare mai bine", spuse ea în concluzie fără să mai insiste, pentru a nu părea că încearcă să cunoască un nobil, şi pentru că pretindea ca regimul în care îi silea să trăiască pe credincioşii ei prieteni, tirania, să fie numit libertate. „Ce ai?", spuse ea, văzîndu-1 pe domnul

Verdurin care, cu gesturi nerăbdătoare, se îndrepta către terasa din scînduri ce se întindea pe o latură a salonului, deasupra văii, ca un om care se sufocă de mînie şi simte nevoia să respire aer curat. Te-a enervat Saniette? Doar ştii că-i un idiot, resemnează-te, nu te mai consuma în halul ăsta... Nu-mi place asta, îmi spuse ea, pentru că-i face rău, îi ridică sîngele la cap. Dar trebuie să recunosc că uneori trebuie să ai o răbdare de înger ca să-1 suporţi pe Saniette şi mai ales ca să-ţi aminteşti că trebuie să-1 primeşti din milă. în ceea ce mă priveşte, mărturisesc că atîta prostie mai curînd mă bucură. Cred că ai auzit ce a spus după cină: «Nu ştiu să joc whist, dar ştiu să cînt la pian».; Dacă asta are vreun haz! Şi apoi e o minciună, căci nu se pricepe nici ia una şi nici la cealaltă. Dar soţul meu, deşi pare aspru, este foarte sensibil, foarte bun, şi egoismul lui Saniette, care-’ mereu preocupat de efectul pe care-1 va face asupra celorlalţi’

fi scoate din fire... Haide, dragul meu, linişteşte-te, ştii doar că Cottard fi-a spus că-ti face rău la ficat. Şi

toate se vor sparge în capul meu, spuse doamna Verdurin. Mîine Saniette va avea mica lui criză de nervi şi de plîns. Sărmanul.’ E foarte bolnav. Dar ăsta nu-i un motiv să-i scoată din sărite pe ceilalţi. Şi apoi, chiar în clipele cînd suferă mult, cînd ai vrea să-1 deplîngi, prostia lui îţi taie orice chef de milă. E prea stupid. N-ai decît să-i spui frumos că asemenea scene vă îmbolnăvesc pe amîndoi şi că ar fi bine să nu mai vină pe aici; cum tocmai de asta se teme cel mai mult, asemenea vorbe"îl vor linişti", îi şopti doamna Verdurin soţului ei.

Rene

Prin ferestrele din dreapta se desluşea vag marea. Dar prin cele aflate de cealaltă parte se vedea valea, pe care căzuse, ca o zăpadă, lumina lunii. Din cînd în cînd se auzea vocea lui Morel şi cea a lui Cottard. „Ai atuul?

- *Yes.* - „Asta-i bună, îi spuse lui Morel, ca răspuns la întrebare, domnul de Cambremer, căci văzuse că doctorul avea multe atuuri. „Uite dama de caro, spuse

doctorul. E un atu, ştii asta? *Ieu* tai, *ieu* iau... Dar nu mai există Sorbona, îi spuse doctorul domnului de Cambremer; nu mai există decît Universitatea din Paris." Domnul de Cambremer mărturisi că nu înţelege de ce îi spune acest lucru. „Credeam că vorbeşti despre Sorbona, continua doctorul. Parcă ai spus *asta-i cea bună*, adăugă el, făcînd cu ochiul, pentru a arăta că glumise. Aşteaptă, spuse el arătînd către adversarul său, îi pregătesc o lovitură straşnică." Şi acea lovitură îi făcea neîndoielnic mare plăcere doctorului, căci începu să rîdă bucuros, mişcîndu-şi cu voluptate umerii, ceea ce în familia, în „specia" Cottard reprezenta un mod aproape zoologic de exprimare a satisfacţiei, fn generaţia precedentă, o mişcare de frecare a mîinilor, ca atunci cînd le speli cu săpun, întovărăşea acea mişcare din umeri. Cottard însuşi se folosise simultan de acea dublă mimică, dar într-o bună zi, nu se ştie în urma cărei intervenţii, conjugală sau poate profesorală, frecatul mîinilor dispăruse. Chiar cînd juca domino şi îşi aducea

partenerul într-o, situaţie fără ieşire, ceea ce pentru el însemna cea mai mare plăcere, doctorul se mulţumea să mişte din umeri. Şi cînd - cît mai rar cu putinţă - se ducea în ţinutul lui de baştină pentru C’îeva ZI’e> unde îşi întîlnea un văr care continua să-şi frece **oinil** el îi spunea, la întoarcere, doamnei Cottard; „Bietul mi s-a părut tare vulgar." „Ai carte?" spuse el întor- cindu-se către Morel. Nu? Atunci îl joc pe bătrînul David^9. -cazul acesta, ai cîştigatf-Frumoasă victorie, doctore, spuse

345

■marchizul.

- O victorie *â la* Pyrrhus480", spuse Cottard întorcîndu-se către marchiz şi privind pe deasupra lornionului, spre a vedea ce efect avuseseră cuvintele sale. „Dacă mai avem timp, îi spuse el lui Morel, poţi să-ţi iei revanşa. E rîndul meu să fac cărţile... Ba nu, iată trăsurile, lăsăm’pentru vinerea viitoare, o să-ţi arăt cum trebuie să joci." Domnul şi doamna Verdurin merseră cu

noi pînă afară. Patroana îl răsfaţă ca niciodată pe Saniette, spre a fi sigură că se va întoarce şi a doua zi. „Eşti cam subţire îmbrăcat, băiete, îmi spuse domnul Verdurin, a cărui vîrstă îi îngăduia să mi se adreseze ca un tată. S-ar părea că timpul s-a schimbat." Aceste cuvinte mă umplură de bucurie, ca şi cum viaţa profundă, ivirea unor combinaţii diferite pe care le implicau în natură, trebuia să anunţe alte schimbări, acestea producîndu-se în viaţa mea, creînd în ea noi posibilităţi. De îndată ce deschideai uşa spre parc, înainte de a pleca, simţeai că un alt „timp" ocupa, de o clipă încoace, scena; adieri proaspete, o voluptate văratică se înălţau dintre brazi (din acel loc unde odinioară doamna de Cambremer visa la Chopin), şi aproape imperceptibil, în meandre mîngîietoare, cu mişcări capricioase, îşi începeau cîntul nocturn şi aerian. Am refuzat pătura pe care aveam să o accept în serile următoare, cînd Albertine avea să fie aici, mai curînd pentru a ne ascunde plăcerea decît împotriva primejdiei

frigului. L-am căutat zadarnic pe filosoful norvegian. Avusese o colică? Se temuse că pierde trenul? îl luase un aeroplan? Se înălţase la ceruri? Oricum, dispăruse, fără ca vreunul dintre noi să-şi dea seama, ca un zeu. „Greşeşti, îmi spuse domnul de Cambremer, e frig, nu-i de glumă.

- De ce nu-i de glumă? întrebă doctorul.

- Ai grijă să nu te sufoci, continuă marchizul. Sora mea nu iese niciodată din casă seara. Acum chiar se simte destul de rău. Nu sta aşa cu capul gol, pune-ţi repede ceva pe cap. - Nu sînt sufocaţii *a frigore*, spuse pe un ton sentenţios Cottard.

- In acest caz, zise domnul de Cambremer înclinîndu-se, dacă asta-i părerea dumitale...

- Părerea cititorului!" spuse doctorul, stre-curîndu-şi privirile în afara lornionului şi surîzînd. Domnul de Cambremer rîse, dar, convins că are dreptate, insistă. „Totuşi, spuse el, de fiecare dată cînd sora mea iese seara, are o criză.

-Degeaba mă contrazici, îi răspunse doctorul, fără să-şi dea seama că face o impoliteţe. De altfel, nu dau consultaţi) medicale la malul mării decît dacă sînt chemat anume. Mă aflu aici în vacanţă." Se afla încă şi mai mult poate decît ar fi vrut. Domnul de Cambremer spunîndu-i în timp ce se urca în trăsura

346

împreună cu el: „Avem norocul să avem lîngă noi (nu înspre partea golfului unde locuiţi dumneavoastră, ci de cealaltă parte, dar golful e atît de mic aici) o altă celebritate medicală, pe doctoral du Boulbon", Cottard care, de obicei, din respect pentru *deontologie*, nu-şi critica niciodată confraţii, exclamă totuşi, aşa cum făcuse şi în faţa mea în ziua funestă cînd ne dusesem împreună în micul cazinou: „Dar ăsta nu-i medic. Face medicină literară, aplică o terapeutică fantezistă, de şarlatan. De altfel ne avem bine. Aş lua vaporii] să mă duc să-1 văd o dată, dacă n-aş fi obligat să lipsesc de aici mai multă vreme." Dar după înfăţişarea pe care o

avu cînd îi vorbi despre du Boulbon domnului de Cambremer, am simţit că vaporul cu care s-ar fi dus la el ar fi semănat mai curînd cu acea corabie pe care, pentru a nimici băile termale descoperite de un alt medic literar, Vergiliu (care le răpea şi întreaga clientelă), o pregătiseră doctorii din Salerna, dar care se scufundă împreună cu ei în timpul călătoriei481. „La revedere, dragul meu"Saniette, să vii neapărat mîine, ştii că soţul meu te iubeşte mult. Ii place inteligenţa dumitale; ba da, ştii bine că-i aşa, îi place să se înfurie, dar nu se poate lipsi de dumneata. Prima întrebare pe care mi-o pune totdeauna este: «Vine şi Saniette? Mă bucur atît de mult cînd îl văd!» - în viaţa mea n-am zis asta", îi spuse domnul Verdurin lui Saniette cu o sinceritate simulată care părea să împace pe deplin vorbele Patroanei cu felul în care îl trata el pe Saniette. Apoi, privindu-şi ceasul, fără îndoială pentru a nu prelungi acel rămas bun, căci seara era umedă, le spuse vizitiilor să nu meargă prea încet, dar să fie totuşi

prudenţi la coborîre, şi ne asigură că vom ajunge înainte de sosirea trenului. Acesta urma să-i lase pe fideli cînd într-o gară, cînd într-alta, eu coborînd cel din urmă, căci nici un altul nu mergea pînă la Balbec, familia Cambremer coborînd cea dintîi. Pentru a nu-şi sili caii să urce în timpul nopţii pînă la La Raspeliere, familia Cambremer luă trenul odată cu noi de la Douville-Feterne. Staţia cea mai apropiată de ei nu era aceasta, care, aflată la oarecare depărtare de sat, este încă şi mai depărtată de castel, ci La Sogne. Ajungînd la gara Douville-feterne, domnul de Cambremer ţinu să-i dea bănuţul, cum spunea Francoise, vizitiului soţilor Verdurin (acelui frumos şi sensibil vizitiu cu o înfăţişare melancolică), căci domnul de Cambremer era generos, semănînd întru aceasta mai curînd cu rudele sale „din partea mamei." Dar, fie că radele „din partea îşi spuneau totuşi cuvintul, in timp ce da, avea sentimen-

I

fflsm

tul că face o greşeală - fie că, văzînd prost, dă o centimă în loc să dea un franc, fie că cel căruia îi-dădea bacşişul nu-şi dădea seama de importanţa darului pe care i-1 făcuse. De aceea spuse: „E un franc, nu-i aşa?" arătîrfdu-i vizitiului bănuţul ce strălucea în lumină, şi pentru ca fidelii sa-i poată vorbi doamnei Verdurin despre dărnicia lui. „E un franc, nu-i aşa? Drumul nu a fost prea lung." El şi doamna de Cambremer ne-au părăsit la La Sogne. „îi voi spune surorii mele, îmi repetă, că ai sufocări, sînt sigur că asta o "s-o intereseze." Am înţeles că voia să spună: Asta o să-i facă plăcere. Soţia lui folosi, cînd se despărţi de mine, două dintre acele expresii prescurtate care, chiar scrise, mă şocau pe atunci într-o scrisoare, deşi în ultima vreme ne-am obişnuit cu ele, dar care, vorbite, mi se par încă, astăzi chiar, insuportabil de pedante, prin neglijenţa lor voită, prin familiaritatea lor lipsită de spontaneitate:

„Preamulţumită de a-mi fi petrecut seara cu dumneata, îmi spuse ea; toată prietenia mea lui Saint-Loup, dacă-1 vezi." Spunîndu-mi această frază, doamna de Cambremer pronunţă Saint-Loupe. N-am aflat niciodată cine pronunţase astfel acest nume în faţa ei, sau ce o făcuse să creadă că trebuia să-1 pronunţe astfel. Fapt este că timp de cîteva săptămîni ea spuse Saint-Loupe, şi că un bărbat care o admira foarte mult şi nu-i ieşea din voie, făcu la fel482. Dacă alţii spuneau Saint-Lou, ei insistau, rosteau apăsat Saint-Loupe, fie pentru a le da indirect o lecţie celorlalţi, fie pentru a se deosebi de ei. Dar, fără îndoială, femei mai strălucite decît doamna de Cambremer îi spuseră, sau o făcură pe ocolite să înţeleagă că nu trebuie să pronunţe astfel şi că ceea ce ea lua drept originalitate era o greşeală care o va face să treacă drept cineva care nu este la curent cu lucrurile mondene, căci curînd doamna de Cambremer spuse din nou Saint-Lou, iar admiratorul ei, de asemenea, fie la sfatul ei, fie pentru că observase el însuşi că ea nu mai

rostea consoana finală şi îşi zisese ca o femeie de valoarea ei, avînd energia şi ambiţia ei, ştie ce face. Cel mai năstruşnic dintre admiratorii ei era soţul. Doamnei de Cambremer îl plăcea să glumească pe seama celorlalţi cu impertinenţă. De îndată ce ataca pe cineva, fie pe mine, fie pe un altul, demnul de Cambremer începea să se uite rîzînd la victimă. Şi fiindcă marchizul privea cruciş - ceea ce conferă o expresie inteligentă pînă şi veseliei unor imbecili -, efectul acestui rîs se vedea în ochi, un pic din pupila neagră ivindu-se pe albul, ce ar fi fost altminteri neîntinat, al ochiului. Era ca un colţ de cer albastru printre nouri deşi. Monoclul proteja, ca *o*

sticlă un tablou preţios, această operaţie delicată. Era greu de Spus dacă rîsul voia să fie amabil: „Ştrengarule! Toată lumea te poate invidia. Eşti în graţiile unei femei cum nu se poate mai inteligente"; sau: „Domnul meu, ştiu că ne spui verzi şi uscate", sau

serviabil... „Sînt aici, rid pentru că ştiu de glumă, dar nu voi lăsa pe nimeni să-şi bată joc de dumneata"; sau crud şi complice: „Nu e cazul să intervin şi eu, dar, după cum vezi, îmi merge la inimă felul cum te batjocoreşte. Rîd în hohote, deci o aprob, eu, soţul ei. De aceea, dacă ţi-ar trece cumva prin minte să te înfurii, ai avea de-a face cu mine, dragul meu domn. Mai întîi ţi-aş da o pereche de palme, să răsune toată casa, apoi ne-am duce să încrucişăm spadele în pădurea Chantepie."

Oricare ar fi fost interpretarea dată veseliei soţului, capriciile soţiei încetau brusc. Atunci domnul de Cambremer se oprea din rîs, bucăţica de pupilă neagră dispărea, şi cum cei ce-1 priveau pierduseră de cîteva minute obiceiul de a-i vedea doar albul ochiului, acesta îi conferea stacojiului normand o înfăţişare palidă şi extatică, ca şi cum marchizul tocmai ar fi suferit o operaţie, sau ca şi cum, privind de după monoclu, ar fi implorat cerul, de la care aştepta cununa martiriului.

CAPITOLUL III

Tristeţea domnului de Charlus.

— *Duelul său fictiv.*

- *Staţiile „Transatlanticului,"* - *Sătul de. Albertine, vreau să rup cu ea.*

P

ICAM DE SOMN. Am fost dus cu ascensorul pînă la etajul meu nu de liftier, ci de servitorul saşiu care începu să-mi spună că sora lui era tot cu domnul acela atît de bogat şi că odată, cînd ea-voise să se întoarcă acasă în loc să rămînă unde era, domnul se dusese la mama servitorului saşiu şi a fraţilor **lui** mai norocoşi, care o adusese neîntîrziat pe nesăbuita fată la prietenul ei. „Ştiţi, domnule, sora mea este o mare doamnă. Cîntă la pian, vorbeşte spaniola. Şi poate nu credeţi, dar, deşi e doar sora unui servitor care vă duce cu liftul, ea nu-şi refuză nimic; doamna are o cameristă, şi nu m-aş mira ca într-o bună zi să aibă şi o trăsură. E foarte frumoasă! Dacă aţi vedea-o! Cam mîndră, ce-i drept, dar are şi de ce. E foarte inteligentă. Nu pleacă niciodată dintr-un

hotel fără să se uşureze într-un dulap, într-o comodă, ca să-i lase o mică amintire servitoarei ce va trebui să cureţe camera. Ba chiar uneori face asta în trăsură şi, după ce a plătit vizitiului, se ascunde după vreun colţ de clădire, şi rîde pe săturate cînd îl vede blestemînd şi spălîndu-şi trăsura. Şi tata o nimerise bine găsind pentru fratele meu mai mic un indian pe care îl cunoscuse odinioară. Fireşte, e alt gen. Dar situaţia lui este superbă. Dacă nu ar trebui să călătorească atît de mult, ar fi cu adevărat un vis. Doar eu am rămas mai prejos. Dar nu se ştie niciodată. Familia mea este norocoasă; cine ştie dacă într-o bună zi nu voi fi preşedinte al Republicii? Dar vă ţin de vorba (eu nu rostisem nici măcar un singur cuvînt şi începeam sa aţipesc ascultîndu-1 cum trăncăneşte). Bună seara, **domnule.** Oh! mulţumesc, domnule. Dacă toată lumea ar avea o inimă W fel de bună ca dumneavoastră, nu ar mai fi oameni nenorociţi-Dar, cum spune sora mea, vor trebui să fie mereu, pentru ca,

acum că sînt bogată, să mă cac pe ei. Iertaţi-mi vorba cea urîtă. Noapte bună, domnule."

Poate că în fiecare seară acceptam riscul de a trăi, dormind, suferinţe pe care le considerăm ca fiind neavenite pentru că vor fi fost simţite în timpul unui somn pe care-1 credem lipsit de conştiinţă. în serile cînd mă întorceam tîrziu de la castelul La Raspeliere, îmi era foarte somn, dar de cum se făcu frig, nu mai puteam să adorm îndată, focul luminîndu-mi camera ca o lampă aprinsă. însă numai pentru puţină vreme, căci - tot ca aceea a unei lămpi, atunci cînd se lasă seara -lumina sa prea puternică începea să pălească; şi intram în somn, ce este ca un al doilea apartament pe care l-am avea şi în care, părăsindu-1 pe al nostru, ne-am fi dus să dormim. Are soneria lui, şi uneori sîntem treziţi pe neptfsă masă de un zgomot ascuţit, pe care urechile noastre îl aud limpede, deşi nimeni nu a sunat. îşi are servitorii lui, vizitatorii lui, care vin să ne scoată la plimbare, astfel

încît sîntem gata să ne ridicăm, deşi sîntem siliţi să constatăm, prin aproape imediata noastră migrare în celălalt apartament, cel din ajun, că încăperea este goală şi că nimeni nu a venit. Rasa care sălăşluieşte aici, ca şi cea a primilor oameni, este androgină. Un bărbat apare după o clipă sub înfăţişarea unei femei. Lucrurile tind să devină oameni, oamenii, prieteni şi duşmani. Timpul care se scurge pentru cel ce doarme, cufundat în acel somn, este cu totul diferit de timpul în care se desfăşoară viaţa omului treaz. Cursul lui este cînd mai rapid, un sfert de oră părînd o zi întreagă; cînd mult mai încet, căci crezi că ai dormit cîteva clipe, deşi ai dormit toată ziua. Atunci, pe carul somnului, cobori în adîncuri în care amintirea nu-1 mai poate întîlni şi dincoace de care spiritul a fost silit să se întoarcă din drum. Carul şi caii somnului, ca şi cei ai soarelui, înaintează cu paşi atît de egali, într-o atmosferă în care nu-i mai poate opri nici o rezistenţă, încît trebuie să întîlnească vreo pietricică aerolitică străină de noi (aruncată din azur de către care

Necunoscut?) care să lovească somnul (ce, altminteri, nu ar avea nici un motiv să se oprească din mers, şi ar continua cu aceeaşi mişcare în vecii vecilor) şi să-I facă, scoţindu-I brusc de pe traiectorie, să se întoarcă spre realitate, sa ^dă etapele, să străbată regiunile învecinate cu viaţa - unde -urind cel ce doarme va auzi vuietul încă aproape vag, dar perceptibil, deşi deformat, al acesteia - şi să aterizeze dintr-o a a rn trezire. Atunci din acel somn profund te trezeşti într-o rora, neştiind cine eşti, nefiind nimeni. jjgUx-gaj&ia orice,

creierul fiind golit de acel trecut care era pînă atunci viaţa. Şj poate că este încă şi mai frumos cînd aterizarea în trezire se face brutal şi cînd gîndurile noastre din timpul somnului, ascunse sub o pleoapă de uitare, nu au timpul să se întoarcă treptat, înainte de încetarea somnului. Atunci, din neagra furtună pe care ni se pare

că noi am străbătut-o (dar nici măcar nu spunem *noi)* ieşim epuizaţi, fără nici un gînd: un „noi" fără conţinut. Ce lovitură de ciocan au primit oare fiinţa sau iucrul care sînt aici, uituce, uluite pînă în clipa cînd memoria ce aleargă într-ajutor le redă conştiinţa sau personalitatea? Dar, pentru aceste două feluri de trezire, trebuie să nu adormi, fie şi profund, sub legea obişnuinţei. Căci obişnuinţa supraveghează tot ceea ce se află în năvodul ei; trebuie să-i scapi, să apuci somnul în clipa cînd credeai că faci "cu totul altceva decît că dormi, să apuci, altfel spus, un somn care nu stă sub tutela prevederii, în tovărăşia, chiar ascunsă, a cugetării. Cel puţin în trezirile pe care le-am descris, şi care erau aproape totdeauna cele pe care le aveam după ce cinasem în ajun la La Raspeliere, totul se petrecea ca şi cum ar fi fost astfel, şi pot să depun mărturie, eu, ciudată făptură aşteptînd ca moartea să o izbăvească, ce trăieşte cu jaluzelele trase, nu ştie nimic despre lume, rămîne nemişcată precum o bufniţă şi, ca şi aceasta, nu

vede cît de cît limpede decît în întuneric. Totul se petrece ca şi cum ar fi astfel, dar poate că doar un strat de cîlţi 1-a împiedicat pe cel ce doarme să perceapă dialogul lăuntric al amintirilor şi flecăreala necontenită a somnului. Căci (ceea ce se poate de altfel explica la fel de bine în primul sistem, mai vast, mai misterios, mai astral) în momentul cînd are Ioc trezirea, cel ce doarme aude o voce lăuntrică spunîndu-i: „Vil să cinezi la noi în seara asta, dragă prietene? Cît ar fi de plăcut!" Şi el gîndeste: „Da, cît va fi de plăcut, mă voi duce"; apoi, trezindu-se tot mai bine, îşi aminteşte dintr-o dată: „Bunica nu mai are de trăit decît cîteva săptămîni, după spusele doctorului." El sună, plînge la gîndul că nu-i va mai răspunde ca odinioară bunica, bunica lui acum pe patul morţii, ci un valet indiferent. De altfel, cînd somnul îl ducea atît de departe în afara lumii locuite de amintire şi de gînd, printr-un văzduh unde era singur, mai mult decît singur, neavînd nici chiar propria-i tovărăşie, el era în afara timpului şi a măsurilor acestuia.

Valetul intrâ, şi el nu îndrăzneşte să-I întrebe cît e ceasul, căci nu ştie dacă a dormit, cîte ore a dormit (se întreabă dacă nu a dormit zile întregu într-atît îşi simte trupul de ostenit şi mintea de odihnită, inima

352

de nostalgică, de parcă s-ar fi întors dintr-o călătorie prea îndepărtată pentru a nu fi durat timp îndelungat). Desigur, se noate susţine că nu există decît un singur timp, pentru motivul uşuratic că, privind pendula, am constatat că ceea ce crezusem a fi fost o zi întreagă nu fusese decît un sfert de oră. Dar în clipa cînd constaţi asta, eşti un om treaz, cufundat în timpul oamenilor treji, şi ai părăsit celălalt timp. Poate chiar mai mult decît un alt timp: o altă viaţă. Plăcerile pe care le ai în somn nu le numeri printre plăcerile simţite în decursul existenţei. Pentru a nu face aluzie decît la cea mai vulgară şi mai senzuală dintre toate, cine dintre noi, trezindu-se din somn, nu a simţit o anume iritare pentru că a avut în timp ce dormea o plăcere pe care, dacă nu

vrea să se obosească prea mult, nu mai poate, după ce s-a trezit, să o reînnoiască la nesfîrşit în acea zi? Este ca un bun pierdut. Am simţit o plăcere într-o altă viaţă care nu este a noastră. Dacă am înscrie într-un buget suferinţele şi plăcerile din vis (care de obicei se risipesc pe dată la trezire), acel buget nu ar fi cel al vieţii de toate zilele.

Am spus două timpuri; poate că nu există decît un singur timp, nu pentru că cel al omului treaz ar fi valabil pentru omul care doarme, ci poate pentru că cealaltă viaţă, cea din somn, nu este - în partea ei profundă - supusă categoriei timpului. îmi închipuiam asta cînd, după cinele^ de la La Raspeliere, adormeam atît de adînc. Şi iată de ce. începeam să deznădăjdu-iesc la trezire văzînd că, după ce sunasem de zece ori, valetul tot nu venea. După ce sunam a unsprezecea oară, el intra în cameră. Dar de fapt nu sunasem decît prima oară. Celelalte zece nu erau decît încercări făcute în somn, care mai dura încă. Mîinile mele înţepenite nici măcar

nu se mişcaseră. Or, în acele dimineţi (şi asta mă face să spun că somnul nu ştie poate de legea timpului), strădania mea de a mă trezi consta mai ales-dintr-un efort de a introduce blocul obscur, nedefinit al somnului pe care îl trăisem, în cadrul timpului. Nu era un lucru uşor; somnul care nu ştie dacă am dormit două ore sau două zile, nu ne poate oferi nici un punct de reper. Şi dacă nu aflăm un astfel de punct de reper în afară, neizbutind să intrăm iar în timp, adormim din nou, cinci minute, care ne par trei ore.

Am spus totdeauna - şi am experimentat - că cel mai

Puternic hipnotic este somnul. După ce ai dormit adînc două

■=, aupa ce te-ai bătut cu atîţia uriaşi, şi ai legat pentru deauna atîtea prietenii, te trezeşti mai greu decît după ce ai at mai multe grame de veronal. De aceea, cugetînd la aceste

lucruri, am fost surprins aflînd de la filosoful norvegian4^ care ştia asta de la domnul Boutroux484, „eminentul lui coleg 1 scuzaţi, confratele său", ce gîndea domnul Bergson despre alterările particulare ale memoriei datorate hipnoticelor. „Bineînţeles", i-ar fi spus domnul Bergson domnului Boutroux, dacă e să dăm crezare filosofului norvegian, „hipnoticele luate din cînd în cînd în doze moderate, nu au nici o infloenţă asupra solidei noastre memorii din viaţa de fiecare zi, atît de bine instalată în noi înşine. Dar există şi alte memorii, mai înalte, dar şi mai instabile. Unul dintre colegii mei face un curs de istorie veche. Mi-a spus că în ajun luase o pilulă ca să doarmă şi că, în timp ce-şi ţinea cursul, descoperea cu greutate în memorie citatele greceşti de care avea nevoie. Doctoral care îi recomandase pilulele îl asigură că nu aveau nici o influenţă asupra memoriei. «Poate că nu ai avut niciodată de-a face cu citate greceşti», îi răspunsese istoricul, pe un ton orgolios şi batjocoritor."

Nu ştiu dacă această conversaţie între domnul Bergson şi domnul Boutroux a avut loc întocmai. Filosoful norvegian, deşi atît de profund şi atît de limpede, atît de atent, a putut să înţeleagă greşit. Pe mine însă experienţa mea m-a dus către rezultate opuse. Momentele de uitare care urmează a doua zi după ingerarea anumitor narcotice prezintă o asemănare doar parţială, dar tulburătoare, cu uitarea care domneşte în cursul unei nopţi de somn natural si adînc. Or, şi într-un caz şi în celălalt, mă oboseşte nu cutare vers de Baudelaire, „precum un sunet de ţimbal485", nu cutare concept al vreunuia dintre filosofii citaţi, ci realitatea însăşi a lucrurilor vulgare care mă înconjoară - dacă dorm - şi a căror nonpercepere face din mine un nebun; nu - dacă sînt treaz şi ies în urma unui somn artificial - sistemul lui Porphyr486 sau al lui Plotin487, despre care pot discuta la fel de bine ca în altă zi, ci răspunsul pe care am făgăduit să-I dau unei invitaţii, a cărei amintire a fost înlocuită printr-o pată albă. Ideea înaltă a rămas

pe locul ei; hipnoticul a anihilat puterea de a acţiona în domeniul lucrurilor mărunte, a tot ceea ce necesită o atitudine activă pentru a înhăţa la timp, a prinde cutare amintire din viaţa de toate zilele.

-Indiferent de ceea ce am putea spune despre supravieţuire după distrugerea creierului, eu observ că fiecărei alterări a creierului îi corespunde o frîntură de moarte. Noi posedăm toate amintirile noastre488, dar nu şi facultatea de a ni le aminti, spune, după domnul Bergson, marele filosof norvegian pe care nu am încercat, ca

354

a nu-mi încetinesc şi mai mult relatarea, să-1 imit în felul de a S rbi Nu si facultatea de a ni le aminti. Dar ce este o amintire *a* care nu-ţi aminteşti? Sau să mergem şi mai departe. Nu ne minţim amintirile din ultimii treizeci de ani; dar sîntem pe de-a-ntregul cufundaţi în ele; atunci de ce să ne oprim la treizeci de ani, de ce să nu prelungim pînă dincolo de naştere această viaţă

anterioară? De vreme ce nu cunosc o mare parte dintre amintirile care sînt îndărătul meu, de vreme ce ele îmi sînt invizibile, şi nu am putinţa de a le chema la mine, cine îmi spune că în această masă necunoscută de mine nu există şi amintiri care se situează cu mult dincolo de viaţa mea omenească? Dacă pot avea în mine şi în jurul meu atîtea amintiri de care nu-mi amintesc, această uitare (cel puţin uitare de fapt, de vreme ce nu am facultatea de a vedea ceva) se poate referi la o viaţă pe care am trăit-o în trupul altui om, chiar pe o altă planetă. O aceeaşi uitare şterge totul. Dar atunci ce înseamnă acea nemurire a sufletului a cărei realitate era afirmată de filosoful norvegian? Fiinţa ce voi fi eu după moarte nu are mai multe motive să-şi amintească de omul care sînt eu după naşterea mea, decîl acest om spre a-şi aminti de ceea ce am fost înainte de ea[489].

Valetul intra. Nu-i spuneam că sunasem de mai multe ori, căci îmi dădeam seama că pînă atunci sunasem doar în vis. Eram totuşi înspăimîntat la gîndul

că acel vis îmi dăduse o cunoaştere atît de limpede. Oare şi cunoaşterea avea irealitatea visului?

. în schimb, îl întrebam cine sunase atît de insistent în timpul nopţii. îmi spunea că „nimeni", şi putea să susţină asta sus şi tare, căci altminteri „tabloul" soneriilor ar fi arătat că se sunase. Totuşi, auzeam sunetele repetate, aproape furioase, care vibrau încă în urechile mele şi aveau să-mi rămînă perceptibile timp de mai multe zile. Totuşi arareori somnul aruncă astfel în trezie amintiri care nu mor odată cu el. Poţi număra pe degete aceşti aeroliţi. Dacă este o idee făurită în somn, ea se disociază foarte repede în fragmente minuscule, ce nu mai pot fi găsite. Dar în acel caz somnul fabricase sunete. Mai materiale Ş1 rnai simple, ele dăinuiau mai mult490. Eram mirat că era destul de devreme, după spusele valetului. Mă simţeam totuşi odihnit. Somnul uşor are o lungă durată, pentru că, fiind intermediar între veghe şi somnul profund, păstrînd din prima o

°ţiune cam ştearsă, dar permanentă, are nevoie de

mult mai t timp spre a ne odihni decît un somn profund, care poate să

355

I

fie de scurtă durată. Mă simţeam bine şi pentru un alt motiv Dacă este de ajuns să-ţi aminteşti că te-ai obosit pentru a simţi din greu oboseala, faptul de a spune: „M-am odihnit" este de ajuns pentru a crea starea de odihnă. Or, visasem că domnul de Charlus avea o sută zece ani şi că o pălmuise pe propria-i mamă, pe doamna Verdurin, pentru că aceasta cumpărase un buchet de violete cu cinci miliarde de franci; eram deci sigur că dormisem adînc, că visasem în răspăr noţiunile mele din ajun si toate posibilităţile din viaţa obişnuită; asta era de ajuns ca să mă simt foarte odihnit.

Aş fi uimit-o pe mama, care nu putea înţelege asiduitatea domnului de Charlus pe lîngă soţii Verdurin, dacă i-aş fi povestit (tocmai în ziua cînd fusese comandată toca Albertinei, fără să i se spună nimic şi

pentru ca să i se facă o surpriză) cu cine venise să cineze domnul de Charlus într-un salon din Grand-Hotel din Balbec. Invitatul nu era nimeni altul decît valetul unei verişoare a familiei Cambremer. Acest valet era îmbrăcat în chip foarte elegant, şi cînd străbătu holul cu baronul, îşi dădu aere de „om de lume " în faţa turiştilor, cum ar fi spus Saint-Loup. Nici măcar tinerii servitori, „leviţii" care coborau cu duiumul treptele templului în acea clipă, pentru că tocmai se făcea schimbul, nu le-au dat atenţie celor doi, dintre care unul, domnul de Charlus, ţinea să le arate, coborîndu-şi privirea, că el însuşi îi ignora. Părea că-şi croieşte drum prin mijlocul lor. „Prosperă, nădejde a unei sfinte naţiuni491", spuse el, amintindu-şi un vers de Racine, citat în cu totul alt sens. „Ce-aţi spus?" îl întrebă valetul, ce nu-i prea cunoştea pe clasici. Domnul de Charlus nu-i răspunse, căci, dintr-un fel de orgoliu, nu ţinea seama de întrebări şi mergea drept înainte ca şi cum nu ar mai fi fost şi alţi clienţi ai hotelului şi nu ar fi existat pe lume decît el,

baronul de Charlus. Dar după ce continuă să spună versurile lui Josabeth: „Veniţi, veniţi, ale mele fiice492", i se făcu silă şi nu mai adăugă ca ea: „trebuie să le chemăm", căci aceste copile nu atinseseră încă vîrsta cînd sexul este pe deplin format, vîrstă ce-i plăcea domnului de Charlus^ De altfel îi scrisese valetului doamnei de Chevregny pentm ca era sigur că-i va da ascultare, dar şi pentru că nădăjduise ca acesta este mai viril. Văzîndu-1, îl găsea mai feminin decît ar fi dorit. Ii spuse că socotise că are de-a face cu altcineva, căci cunoştea din vedere un alt valet al doamnei de Chevregny- Pe care îl zărise pe capra trăsurii. Era un fel de ţăran foarte voinic, cu totul diferit de acesta, care, văzînd în graţiile-i dulcege un

mare avantaj şi fiind sigur că aceste calităţi de om de lume îl seduseseră pe domnul de Charlus, nici măcar nu înţelese despre cine vorbea baronul. „Dar nu am nici un alt camarad decît unul ne’care e cu neputinţă să-1 fi

remarcat, e groaznic, aduce cu un ţărănoi." Şi la gîndul că poate baronul îl văzuse pe acel necjo-nlit, simţi cum îl chinuieşte amorul propriu. Baronul ghici şi, înmultindu-şi întrebările: „Dar nu am făcut legămînt să nu cunosc decît servitori ai doamnei de Chevregny, spuse el. Ori aici, ori la Paris, de vreme ce vei pleca foarte curînd, nu ai putea să-mi prezinţi şi alţi camarazi de-ai dumitale, aparţinînd oricărei case?

-O, nu! răspunse valetul, eu nu întreţin legături cu nimeni de teapa mea. Nu le vorbesc decît în legătură cu serviciul. Dar ştiu pe cineva, care este foarte bine în toate privinţele şi pe care vi l-aş putea prezenta.

- Pe cine? întrebă baronul.

- Pe prinţul de Guermahtes". Domnul de Charlus fu înciudat că nu i se oferă decît un om vîrstnic, şi pentru care, de altfel, nu avea nevoie de recomandarea valetului. De aceea refuză oferta pe un ton sec şi, nelăsîndu-se descurajat de pretenţiile mondene ale acelei slugi, începu din nou să-i explice ce vrea el, genul

şi tipul anume, fie un jockey etc. Temîndu-se că notarul, care trecea pe lîngă ei în acea clipă, îl va fi auzit, crezu că e bine să arate că vorbea de cu totul altceva de"cît despre ceea ce s-ar fi putut crede, şi spuse insistent, spre a fi auzit de toată lumea, dar ca şi cum şi-ar fi continuat conversaţia: „Da, în ciuda vîrstei mele, mi-am păstrat gustul pentru lucrurile frumoase, pentru bibelourile nostime, fac adevărate nebunii pentru un bronz vechi, pentru o lustră veche. Ador Faimosul." Dar pentru a-1 face pe valet să înţeleagă că-şi schimbase subiectul, domnul de Charlus apăsa atît de mult pe fiecare cuvînt, iar pentru a fi înţeles de notar, striga atît de tare, încît tot acest joc scenic ar fi fost de ajuns spre a dezvălui ce ascunde, pentru urechi mai pricepute decît cele ale funcţionarului ministerial. Acesta nu bănui nimic, ca şi ceilalţi clienţi ai hotelului, care îl luară pe vaietul atît de bine îmbrăcat drept un elegant străin. în schimb, dacă toţi oamenii din societatea înaltă Se înşelară şi-1 luară drept un american foarte şic, servitorii ghiciră de îndată

cine este, aşa cum un ocnaş îl recunoaşte pe Un alt ocnaş, mirosindu-1 de la distanţă tot astfel cum un animal este adulmecat de la distanţă de alte animale. Şefii de rînd jnalţară privirea. Aime se uită bănuitor. Chelnerul însărcinat cu auturile, înălţînd din umeri, spuse, ducîndu-şi mîna la gură, n ru că socoti că-i mai politicos aşa, o frază jignitoare pe care

I

357

o auzi toată lumea. Şi chiar bătrîna noastră Francoise, care începea să nu mai vadă bine şi care trecea chiar atunci pe lîngă scară, ducîndu-se să cineze „în camera curierilor", înălţă capul, recunoscu un servitor acolo unde clienţii hotelului nu-l bănuiau - aşa cum bătrîna doică Euricleea îl recunoaşte pe Ulise cu mult înaintea pretendenţilor aşezaţi la festin493 - şi văzîndu-1 alături de el, într-o atitudine familiară, pe domnul de Charlus, avu o expresie deznădăjduită, ca şi cum dintr-o dată tot felul de răutăţi pe care le auzise şi

pe care nu le crezuse, dobîndisera în ochii ei o dureroasă realitate. Ea nu-mi vorbi niciodată, şi nici nimănui altcuiva, despre această întâmplare, dar se gîndi fără îndoială îndelung şi cu trudă la ce-i fusese dat să vadă, căci, mai tîrziu, de fiecare data cînd, la Paris, avu prilejul să-1 întîlnească pe ,,Julien", pe care pînă atunci îl iubise atît de mult, se purtă totdeauna cu el politicos, dar într-un fel rece şi foarte rezervat. Aceeaşi întîmplare îl făcu însă pe Aime să ni se mărturisească. în clipa cînd mă încrucişasem cu domnul de Charlus, acesta, care nu crezuse că mă întîlneşte, îmi striga, ridicînd mîna: ,,Bună seara", cu indiferenţa, -aparentă cel puţin, a unui mare nobil care crede că totul îi este îngăduit şi găseşte că e mai bine să pară a nu se ascunde. Or, Aime care, în acea clipă, îl observa cu o privire neîncrezătoare şi văzu că-1 salut pe prietenul celui în care el era sigur că recunoaşte un servitor, mă întrebă chiar în acea seară cine este acel domn. Căci de cîtva timp Iui Aime îl plăcea să stea de vorbă sau, mai curînd, după cum

spunea el, fără îndoială pentru a marca nota - după el - filosofică a acestor convorbiri, să „discute" cu mine. Şi cum eu îi spuneam adeseori că mă stinghereşte faptul că rămîne în picioare lîngă mine în timp ce cinam. în loc să se aşeze şi să ia masa cu mine, el declara că nu întîlnise niciodată un client care „să gîndească atît de înţelept." Stătea de vorbă în acea clipă cu doi băieţi. Aceştia mă salutaseră, nu ştiu de ce; chipurile lor îmi erau necunoscute, deşi conversaţia lor suna într-un feJ care îmi aducea aminte de ceva. Aime îi certa pe amîndoi pentru felul cum se logodiseră. Mă luă drept martor, i-am spus că nu pot să am o părere, căci nu-i cunoşteam. Ei îmi amintiră cum se numeau, spunîndu-mi că mă slujiseră adeseori la Rivebelle. Dar unul îşi lăsase mustaţă, iar celălalt şi-o răsese şi se tunsese scurt; şi iată de ce, deşi l£ stătea pe umeri tot capul lor de altădată (şi nu alt cap, ca în restaurările greşit făcute din catedrala Notre-Dame494), e’ rămăsese pentru mine tot atît de invizibil ca acele obiecte care

scapă pînă şi de precheziţiile cele mai minuţioase, şi se lăfăie nur şi simplu la vedere, sub ochii tuturor, ce nu le văd, pe un cămin495- De îndată ce le-am aflat numele, am recunoscut cu precizie muzica nesigură a vocii lor, pentru că am revăzut vechiul lor chip, care o determina. „Vor să se căsătorească şi nici măcar nu ştiu englezeşte!" îmi spuse Aime, care nu se gîndea că nu prea sînt la curent cu cerinţele profesiunii hoteliere si că nu prea înţeleg că dacă nu ştii limbi străine, nu-ţi poţi face o situaţie în cadrul acestei profesii. Eu, care credeam că va şti pe dată că noul oaspete era domnul de Charlus, şi care îmi închipuiam chiar că şi-1 amintea, căci îl servise în sufragerie cînd baronul venise în timpul primei mele şederi la Balbec spre a o vedea pe doamna de Villeparisis, i-am spus cum se numeşte. Or, nu numai că Aime nu-şi amintea de baronul de Charlus, dar acest nume păru a-i produce o impresie profundă, îmi spuse că va căuta a doua zi printre lucrurile sale o

scrisoare pe care poate că i-o voi putea explica. Am fost cu atît mai mirat cu cît domnul de Charlus, cînd voise să-mi dea o carte de Bergotte, la Balbec, în primul an, îl chemase anume pe Aime496, pe care îl regăsise probabil apoi în acel restaurant din Paris unde luasem masa cu Saint-Loup şi cu amanta acestuia şi unde domnul de Charlus venise să ne spioneze497. Este adevărat că Aime nu putuse duce personal la îndeplinire aceste misiuni, fiind, o dată, culcat, iar a doua oară servind la masă. Mă îndoiam totuşi foarte mult de sinceritatea lui cînd îl auzeam pretinzînd că nu-1 cunoaşte pe domnul de Charlus. Pe de o parte, îi plăcuse fără îndoială baronului. Ca toţi şefii de etaj din hotelul de la Balbec, ca mai mulţi valeţi ai prinţului de Guermantes, Aime aparţinea unei rase mai vechi decît cea a prinţului, deci mai nobilă. Cînd cereai să ţ* se dea un salon, te credeai la început singur. Dar curînd zăreai un sculptural valet avînd tipul etrusc şi roşcat al lui Aime, uşor îmbătrînit de prea multă şampanie băută şi

începînd să tragă către sticla cu apă minerală. Nu toţi clienţii îi cereau să-i servească. Negustorii tineri, conştiincioşi, grăbiţi, aşteptaţi de vreo amantă în oraş, se fofilau. De aceea Aime îi învinuia că nu sînt serioşi. Avea tot dreptul, căci el era serios. Avea o nevastă şi copii, era ambiţios pentru ei. De aceea nu respingea avansurile pe care i le făceau o "dina sau un străin, chiar dacă trebuia să rămînă cu ei toată noaptea. Căci înainte de orice avea datoria să muncească. Avea Jt de mult înfăţişarea şi genul ce i-ar fi putut plăcea domnului e *-narlus, încît l-am bănuit că mă minte cînd mi-a spus că

nu-1 cunoaşte. Mă înşelam, Groomul îi spusese baronului adevărul cînd zisese că Aime (care îl certase straşnic a doua zi) dormea (sau ieşise în oraş) şi, de cealaltă dată, că serveşte la mese. Dar imaginaţia ne face să presupunem lucruri ce depăşesc realitatea. Iar

tonul încurcat al groomului trezise în baronul de Charlus - în privinţa sincerităţii acelor scuze -îndoieli ce îi răniseră sentimente pe care Aime nu le bănuia. Am văzut şi că Saint-Loup îl împiedicase pe Aime să se ducă la trăsura în care se afla domnul de Charlus, cînd acesta îşi procurase, nu ştiu cum, noua adresă a chelnerului, iar baronul trăise o nouă decepţie. Aime, care nu-1 observase, fu cuprins de o uimire lesne de înţeles cînd, chiar în seara zilei cînd luasem masa cu Saint-Loup şi cu amanta lui, primi o scrisoare purtînd sigiliul casei de Guermantes, scrisoare din care voi cita aici cîteva pasaje, ca exemplu al unei nebunii unilaterale din partea unui om inteligent, adresîndu-se unui imbecil cu bun simţ498. „Domnule, n-am izbutit, în ciuda unor strădanii ce i-ar uimi pe mulţi dintre cei ce caută zadarnic să fie primiţi şi salutaţi de mine, să te fac să asculţi cele cîteva explicaţii pe care nu mi le-ai cerut, dar pe care credeam că este de demnitatea mea şi a dumitale să ţi le ofer. Voi scrie deci aici ceea ce ar fi

fost mai uşor să-ţi spun prin viu grai. N-o să-ţi ascund că prima dată cînd te-am văzut la Balbec, chipul dumitale mi-a fost de-a dreptul antipatic." Urmau cîteva gînduri despre asemănarea - observată abia a doua zi - cu un prieten răposat faţa "de care domnul de Charlus avusese o mare afecţiune. „Am avu. atunci o clipă ideea că ai putea să vii, fără ca asta să-ţi sting' -rească întru nimic profesiunea, să joci cu mine cărţi, aşa cum făcea şi el, risipindu-mi tristeţea cu felul lui vesel de a fi, şi să-mi dai iluzia că»nu a murit. De orice fel ar fi presupunerile mai mult sau mai puţin prosteşti pe care probabil că le-ai făcut, mai la îndemîna unui servitor (care nici măcar nu merită acest nume pentru că nu a vrut să servească) decît înţelegerea unui sentiment atît de înalt, ai crezut poate că îţi dai importanţă, ignorînd cine sînt şi ce sînt, cînd mi-ai transmis, atunci cînd te rugam să te duci să ceri o. carte, că te-ai culcat; or, este o greşeală să crezi ca o rea purtare sporeşte farmecul cuiva, farmec de care de altfel eşti lipsit cu desăvîrşire.

Aş fi uitat pentru totdeauna toate acestea dacă a doua zi dimineaţă nu s-ar fi întîmplat din nou să nu-ţi pot vorbi. Asemănarea dumitale cu bietul meu prieten se accentua în asemenea măsură, făcînd sa dispar? pînă şi forma oribilă a bărbiei dumitale prea mult ieşită

360

în afară, încît am înţeles că defunctul meu prieten îţi împrumuta în acea clipă expresia lui plină de bunătate, ca să-ţi îngăduie să mă recunoşti, şi să te împiedice să ratezi şansa unica ce ţi se oferea. într-adevăr, deşi nu vr av de vreme ce toate astea nu mai au nici un rost şi nu voi mai avea prilejul să te întîlnesc în această viaţă, să amestec în toate acestea nişte chestiuni brutale privind interesul dumitale, aş fi fost prea fericit să ascult de rugămintea mortului (căci cred în comuniunea cu sfinţii şi în voinţa lor de a interveni în destinul celor vii), să mă port cu dumneata ca şi cu el, care avea trăsură şi servitori, şi căruia era firesc să-i consacru cea mai mare parte din veniturile mele, de vreme ce îl iubeam ca pe

un fiu. Dar dumneata ai hotărît altminteri. Cînd ţi-am cerut să-mi aduci o carte, mi-ai transmis că tocmai trebuie să ieşi. Şi în acea dimineaţă cînd te-am chemat să vii la trăsură, te-ai lepădat de mine, daca pot vorbi astfel fără să fac un sacrilegiu, a treia oară. O să mă ierţi dacă nu pun în acest plic bacşi urile uriaşe pe care voiam să ţi le dau la Balbec şi la care mi-ar ti prea greu să mă limitez, fiind vorba de cineva cu care, o clipă, crezusem că voi împărţi totul. Cel mult ai putea să mă scuteşti să fac în restaurantul dumitale o a patra încercare inutilă de a te întîlni, pînă la care răbdarea mea nu va ajunge. (Şi aici domnul de Charlus îşi dădea adresa, arăta la ce ore poate fi găsit etc.) Adio, domnule, cum cred că, semănînd atît de mult cu prietenul pe care l-am pierdut, nu poţi fi cu totul prost, căci altminteri fiziognomia ar'fi o falsă ştiinţă, sînt convins că într-o bună zi, dacă te vei gîndi din nou la acea întîmplare, vei simţi un oarecare regret şi remuşcări. în ceea ce mă priveşte, crede-mă, şi spun asta cu toată sinceritatea,

nu-ţi păstrez în suflet nici o amărăciune. Aş fi preferat să ne despărţim pe o amintire mai puţin urîtă decît acest al treilea demers inutil. îl voi uita repede. Sîntem ca acele vapoare pe care le-ai zărit probabil uneori la Balbec, şi care s-au încrucişat timp de o clipă; pentru fiecare dintre ele ar fi fost bine să se oprească; dar unul a gîndit altminteri; curînd, nici măcar nu se vor mai zări la orizont, iar întîlnirea lor se va şterge; dar înainte de această despărţire definitivă, fiecare îl salută pe celălalt, şi iată ce face aici, domnule, dorindu-ţi tot norocul, baronul de Charlus."

Aime nici măcar nu citise această scrisoare pînă la capăt, nemţelegînd nimic din ea şi temîndu-se de o mistificare. Cînd i-am explicat cine era baronul, căzu parcă pe gînduri, simţind acel regret prezis de domnul de Charlus. Ba chiar n-aş pune

Hi

H

mîna în foc că nu i-a scris, spre a se scuza, acestui bărbat care le dăruia prietenilor trăsuri. Dar între timp domnul de Charlus îl cunoscuse pe Morel. Cel mult, relaţiile cu acesta fiind poate platonice, domnul de Charlus căuta uneori, pentru o seară, o tovărăşie ca aceea în care se afla cînd îl întîlnisem în hol. Dar era cu totul stăpînit de sentimentul violent ce-1 lega de Morel. sentiment care, liber cu cîţiva ani în urmă, încercase să se fixeze asupra lui Aime şi care îi dictase scrisoarea ce-mi fusese arătată de chelner şi mă făcea să mă simt stingherit pentru domnul de Charlus. Ea era, dată fiind iubirea antisocială simţită de domnul de Charlus, un exemplu mai izbitor decît forţa insensibilă şi puternică pe care o au acele curente ale pasiunii în vîrtejul cărora îndrăgostitul, asemenea unui înotător ce se lasă luat de val, pierde curînd din vedere pămîntul. Fără îndoială, iubirea unui bărbat normal poate, cînd îndrăgostitul, inven-tîndu-şi treptat dorinţele, părerile de rău,

decepţiile, proiectele, construieşte un întreg roman cu privire la o femeie pe care nu o cunoaşte, să îngăduie a se măsura marea distanţă dintre cele două picioare ale compasului. Totuşi, o asemenea distanţă era şi mai mult sporită prin caracteristicile unei patimi care în general nu este împărtăşită şi prin diferenţa dintre condiţia socială a domnului de Charlus şi cea a lui Aime.

Ieşeam zilnic la plimbare cu Albertine. Ea se hotărîse să se apuce iar de pictură, şi alesese mai întîi, spre a lucra aici, biserica Saint-Jean-de-la-Haise499, care nu mai este vizitată de nimeni şi e cunoscută de foarte puţină lume, fiind greu de găsit şi neputînd fi descoperită fără o călăuză, căci era aşezată într-un Ioc îndepărtat şi singuratic, la mai bine de o jumătate de oră de staţia Epreville, după ce lăsaseşi de multă vreme în urmă ultimele case din satul Quetteholme. în privinţa numelui de Epreville, am găsit o contradicţie între ceea ce se spunea în cartea preotului şi informaţiile date de Brichot. După unul, Epreville era vechiul *Sprevilla;*

celălalt dădea drept etimologie *Aprivilla500.* Prima oară am luat trenuleţul în direcţia opusă satului Feterne, adică spre *Grattevast501,* Dar era foarte cald şi ne fusese îngrozitor de greu să plecăm îndată după masă. Aş fi preferat să nu ieşim din casă atît de devreme; aerul luminos şi arzător trezea în noi gînduri de lene şi de răcoare, umplînd camerele noastre, a mamei şi a mea, după cum erau expuse la soare, la temperaturi inegale, ca pe nişte camere dintr-un sanatoriu balnear. Cabinetul de toaletă al mamei, tivit cu soare, *de* o albeaţă strălucitoare şi mauresca, părea cufundat în adîncw

362

Use unui puf, din pricina celor patra pereţi de paiantă către care dădea, în timp ce, sus de tot, în ferestruica fără sticlă, cerul, aje cărui valuri molatice şi suprapuse puteau fi văzute alunecînd unele peste altele, părea (din cauza dorinţei pe care o simţeai), amenajată pe o terasă (sau văzută invers în vreo oglindă agăţată la fereastră), o piscină plină de, o apă albastră, *rezervata*

abluţiunilor. In ciuda acestei temperaturi arzătoare, ne-am dus să luăm trenul de ora unu. Dar Albertinei i se făcuse foarte cald în vagon, încă şi mai cald în timpul drumului lung pe care-1 făcusem pe jos, şi mă temeam să nu răcească stînd apoi nemişcată în acea gaură umedă unde nu ajunge soarele. Pe de altă parte; şi încă de la primele noastre vizite la Elstir, dîndu-mi seama că ea ar fi apreciat nu numai luxul, dar chiar şi un anume confort de care mijloacele ei modeste o lipseau, mă înţelesesem cu un birjar din Balbec ca în fiecare zi să vină să ne ia de la hotel cu trăsura. Pentru ca să ne fie mai puţin cald, mergeam la început prin pădurea Chantepie502. Prezenţa nenumăratelor păsări invizibile, unele pe jumătate marine, care îşi răspundeau alături de noi în copaci, comunica aceeaşi impresie de odihnă pe care o ai cînd îţi ţii ochii închişi; alături de Albertine, înlănţuit de braţele ei în adîncul trăsurii, ascultam acele Oceanide503. Şi cînd, din întîmplare, zăream unul din acei muzicieni care treceau de pe o frunză sub o altă

frunză, între el şi cîntul lui legătura era atît de puţin aparentă, încît nu credeam că văd cauza acelui cînt în micul trup săltăreţ, umil, uimit şi lipsit de privire. Trăsura nu putea să ne ducă pînă la biserică. O opream la ieşirea din Quetteholme şi îmi luam rămas bun de la Albertine. Căci mă înspăimîntase spunîndu-mi despre biserica aceea, ca şi despre alte monumente, despre anumite tablouri: „Ce plăcere mi-ar face să o văd împreună cu tine!" Eu însă nu ma simţeam în stare să-i ofer acea plăcere. Nu mă bucuram în faţa lucrurilor frumoase decît dacă eram singur, sau mă prefăceam că sînt şi tăceam. Dar de vreme ce ea crezuse că poate avea, datorită mie, senzaţii artistice care nu se comunică astfel, găseam că este mai prudent să-i spun că plec, că voi yeni să o caut la sfîrşitul zilei, dar că pînă atunci trebuie să mă ’"torc cu trăsura spre a le face-o vizită doamnei Verdurin sau arnijjej Cambremer, sau chiar să-mi petrec o oră cu mama la albec, dar niciodată mai departe. Cel puţin la început. Căci p/t>ertjne

spunîndu-mi odată din capriciu: „Păcat că natura a Cut gerurile atît de rău şi a aşezat biserica Saint-Jean-de-la-fafr-o parte, iar castelul La Raspeliere de cealaltă parte,

363

trebuind să rămîi ziua întreagă închis în locul pe care l-ai ales", de îndată ce am primit toca şi vălul, am comandat, spre nefericirea mea, un automobil la Saint-Fergeau *(Sanctus Ferreolus* după cartea preotului504). Albertine, lăsata de mine în totală ignoranţă, şi care venise să mă caute, a fost surprinsă auzind în faţa hotelului **huruitul** motorului şi de-a dreptul fericită cînd a aflat că acel automobil ne aştepta pe noi. La rugămintea mea, a urcat pentru o clipă la mine în cameră. Sărea în sus de bucurie. .,0 să le facem o vizită soţilor Verdurin?

- Da, dar ar fi mai bine să nu mergi îmbrăcată aşa cum eşti, de vreme ce vei avea automobilul tău. O să-ţi stea mai bine astfel." Şi am scos toca şi vălul pe care le ascunsesem. „Sînt ale mele? Oh! Cît eşti de drăguţ!"

strigă ea, sărindu-mi de gît. Aime întîlnindu-ne pe scară, mîndru de eleganţa Albertinei şi de mijlocul nostru de transport, căci asemenea automobile erau destul de rare la Balbec, îşi oferi plăcerea să coboare îndărătul nostru. Albertine dorind să fie văzută în noua sa toaletă, îmi ceru să ridic capota, pe care aveam să o coborîm apoi, pentru ca să ne simţim în deplină libertate împreună. „Ce aştepţi", îi spuse Aime şoferului, pe care nu-1 cunoştea de altminteri şi care rămăsese nemişcat, „nu auzi că ţi se spune să ridici capota?" Căci Aime, învăţat cu viaţa de hotel, în cadrul căreia cîştigase de altfel un rang de seamă, nu era tot atît de timid ca birjarul, pentru care Franc.oise era o „doamnă"; chiar dacă nu-i fuseseră prezentaţi,-el îi tutuia pe plebeenii pe care nu-i văzuse niciodată, fără să ştie prea bine dacă o făcea dintr-un dispreţ aristocratic sau spre a fraterniza cu poporul. „Nu sînt liber, îi răspunse şoferul, care nu mă cunoştea. Am o comandă pentru domnişoara Simonet. Nu vă pot servi," Aime pufni în rîs: „Prostule, îi răspunse el

şoferului, convingîndu-1 astfel pe dată, dar tocmai domnişoara Simonet şi domnul îţi poruncesc să ridici capota." Şi cum Aime, deşi neavînd personal vreo simpatie pentru Albertine, era, din cauza mea, mîndru de felul cum era îmbrăcată, el îi şopti şoferului: „Ţi-ar conveni, nu-i aşa, să plimbi în fiecare zi cu maşina asemenea prinţese!" De această primă dată nu numai eu singur **rn-am** putut duce la castelul La Raspeliere, cum ani făcut în alte zile în timp ce Albertine picta; ea vru să vină cu mine. Se gîndea că ne vom putea opri ici-colo pe drum, dar credea că este cu neputinţă să mergem mai întîi la Saint-Jean-de-la-Haise, adică într-o altă direcţie, făcînd o plimbare care părea menita unei alte zile. Află, dimpotrivă, de la şofer, ca nimic nu era mai uşor decît să ajungem la Saint-Jean, de

vom f' în douăzeci de minute, şi că vom putea rămîne acolo, dacă vrem, mai multe ore, sau merge mult mai departe, căci nu-i trebuiau mai mult de treizeci şi

cinci de minute ca să facă drumul de la Quetteholme la La Raspeliere. Am înţeles asta de îndată ce automobilul, pornind ca vîntul, străbătu dintr-un salt un drum pe care cel mai grozav cal l-ar fi făcut în mult mai mult timp505. Distantele nu sînt decît raportul dintre spaţiu şi timp şi variază odată cu el. Exprimăm dificultatea pe care o avem de a ne duce într-un loc, într-un sistem de leghe, de kilometri, care devine fals de îndată ce această dificultate se micşorează. Arta este şi ea modificată prin această schimbare, căci' un sat care părea aşezat într-o altă lume decît alt sat, devine vecin cu el într-un peisaj ale cărui dimensiuni sînt schimbate. Oricum, faptul de a afla că există poate un univers unde 2 şi cu 2 fac 5 şi unde linia dreaptă nu este drumul cel mai scurt dintre două puncte, ar fi uimit-o mai puţin pe Albertine decît acela de a-1 auzi pe şofer spunînd că era uşor să mergi într-una şi aceeaşi după-amiază atît la Saint-Jean cît şi la La Raspeliere. Douville şi Quetteholme, Saint-Mars-le-Vieux şi Saint-Mars-le-Vetu, Gourville şi

Balbec-le-Vieux, Tourville şi Feterne506, prizonieri la fel de ermetic închişi pînă atunci în celula zilelor distincte, ca odinioară Meseglise şi Guermantes507, şi pe care aceiaşi ochi nu-i puteau vedea într-o singură după-amiază, eliberaţi acum de uriaşul cu cizme fermecate ce străbat într-o clipă şapte leghe, îşi adunară în jurul orei gustării noastre clopotniţele şi turnurile, bătrînele grădini pe care pădurea învecinată se grăbea să le descopere.

acasă

17 **^Ji "iiviuiu , VICII ttV^V_-U..3l.L* UAU1 k-iJl^,** ***XJ*****^-/ V-" tAl »-" UWU1I 1IIU**

wann o folosea pe vremea cînd încerca şi ea să-şi alcătuiască

Ajuns în josul drumului înalt, automobilul urcă dintr-o zvîcnire, cu un zgomot continuu de cuţit pe care îl ascuţi, în timp ce marea se întindea sub noi, undeva departe. Casele vechi şi rustice din Montsurvent508 alergară către noi ţinînd strîns la piept viţa de vie sau

tufişurile de trandafiri; brazii din La Raspeliere, zbuciumîndu-şi ramurile mai mult decît în vîntul serii, alergară în toate sensurile spre a se feri de noi, şi un servitor nou, pe care nu-1 văzusem încă niciodată, veni să ne deschidă uşa principală, în timp ce fiul grădinarului, arătînd o vocaţie precoce, sorbea din ochi locul unde se afla motorul, ^-um nu era o zi de luni, nu ştiam dacă o vom găsi pe doamna Verdurin, căci în afară de ziua cînd primea vizite, era **impru-**ent să te duci la ea pe neaşteptate. Fără îndoială, rămînea ,în principiu", dar această expresie, pe care doamna

365

un mic clan şi să-şi atragă clienţii nemişcîndu-se de acasă si renunţînd adeseori la treburi importante, expresie pe care o traducea greşit prin „din principiu", însemna doar „de regulă", comportînd, adică, numeroase excepţii. Căci nu numai că doamnei Verdurin îi plăcea să se plimbe, dar ea îşi exagera îndatoririle de gazdă, şi cînd avusese invitaţi la masa de

prînz. îndată după cafea, lichior şi ţigări (în ciuda primei amorţeli pricinuită de căldură şi de digestie, cînd lumea ar fi preferat să privească trecerea pachebotului ce se ducea la Jersey, plutind pe marea de email, prin frunzişul terasei), programul cuprindea o serie de plimbări în cursul cărora convivii, instalaţi cu de-a sila în trăsură, erau duşi fără voia lor către unul din locurile pitoreşti ce se află cu nemiluita în jurul localităţii Douville. Această a doua parte a petrecerii nu era de altfel (după ce făcuseră efortul de a se ridica de la masă şi de a se urca în trăsură) cea care le plăcea cel mai puţin invitaţilor, pregătiţi prin mîncărurile gustoase, vinurile fine sau cidrul spumos, să se lase cu uşurinţă îmbătaţi de aerul curat şi de frumuseţea magnifică a peisajului. Doamna Verdurin le arăta străinilor acele locuri ca şi cum ele ar fi fost un fel de anexe (mai mult sau mai puţin îndepărtate) ale proprietăţii sale, şi pe care nu puteai să nu te duci să le vezi, de vreme ce luaseşi masa la ea şi, de asemenea, pe care nu le-ai fi putut

cunoaşte, dacă nu ai fi fost primit în casa Patroanei. Această pretenţie de a-şi aroga un drept unic asupra plimbărilor, ca şi asupra felului de a cînta la vioară al lui Morel şi odinioară al lui Dechambre, şi de a constrînge peisajele să facă parte din micul clan, nu era de altfel atît de absurdă pe cît pare la prima vedere. Doamna Verdurin îşi bătea joc de lipsa de gust pe care, după ea, familia Cambremer o arăta nu numai în felul cum mobilase La Raspeliere şi concepuse grădina, dar şi prin plimbările pe care le făcea sau îi silea pe invitaţi să le facă, în împrejurimi. Tot aşa cum, după ea, La Raspeliere nu.începea să devină ceea ce ar fi trebuit să fie decît de cînd era locul de adunare al micului clan, tot astfel ea afirma că familia Cambremer, mergînd întruna, în caleaşca, de-a lungul căii ferate, pe malul mării, pe singurul drum urît din împrejurimi, locuia în acel ţinut de nu se ştie cînd, dar nu-1 cunoştea. Şi această afirmaţie nu era lipsita de adevăr. Din rutină, din lipsă de imaginaţie şi curiozitate faţa ele un ţinut ce i se părea

foarte cunoscut tocmai pentru că era atît de apropiat, familia Cambremer nu ieşea din casă decît pentru a se duce mereu în aceleaşi locuri şi pe aceleaşi drumuri-

366

Desigur, rîdeau mult de pretenţia soţilor Verdurin de a-i sili să-şi cunoască propriul lor ţinut. Dar dacă i-am fi somat să ne ducă acolo, ei şi chiar şi vizitiul lor ar fi fost incapabili să ne arate splendidele locuri, întrucîtva ascunse şi tainice, unde ne ducea domnul Verdurin, ici, dînd la o parte uneori bariera unei proprietăţi particulare, dar abandonate, pe care alţii nu ar fi crezut că pot să se aventureze; colo, coborînd din trăsură pentru a o apuca pe un drum ce nu putea fi străbătut decît cu piciorul, totul fiind răsplătit prin vederea unui peisaj minunat. Să spunem, de altfel, că grădina castelului La Raspeliere era oar-cum un rezumat al tuturor plimbărilor pe care le puteai face la mulţi kilometri jur-împrejur. Mai întîi, pentru că domina întreg locul, privind pe o latură către vale, pe cealaltă

către mare, şi apoi pentru că, chiar pe o singură latură, pe cea care da către mare, spre exemplu, fuseseră lăsate locuri libere printre copaci, astfel încît de aici îmbrăţişai cu privirea un anume orizont, iar de dincolo un altul. Cîte o bancă era aşezată în fiecare din acele puncte; te aşezai rînd pe rînd acolo de unde descopereai Balbecul, sau Parville, sau Douville. Ba chiar, într-o singură direcţie, fusese plasată’o bancă într-un loc ce străjuia faleza, puţin mai înăuntru, dar nu foarte mult. De pe acestea din urmă, priveai către un prim plan de verdeaţă şi un orizont ce părea cum nu se poate mai vast, dar care creştea la infinit dacă îţi continuai dramul pe o cărăruie şi mergeai pînă la banca următoare, de unde cuprindeai cu ochii întreg cercul mării. De acolo auzeai foarte limpede zgomotul valurilor, care nu ajungea în părţile mai depărtate ale grădinii, acolo unde marea se putea încă vedea, dar nu şi auzi. Aceste locuri de odihnă purtau la La Raspeliere, pentru stăpînii castelului, numele de „privelişti." Şi într-adevăr, ei reuneau în jurul

castelului cele mai frumoase „privelişti" din ţinuturile învecinate, plăji sau păduri, foarte micşorate de depărtare, aşa cum împăratul Adrian adunase în vila sa copiile, la dimensiuni reduse, ale monumentelor celor mai celebre din diferite Iocurpo9. Numele care urma după cuvîntul „privelişte" nu era neapărat cel al unui loc de pe coastă, ci adeseori de pe malul opus al golfului şi pe care îl descopereai în ciuda întinderii acelei privelişti. Tot aşa cum luai o carte din biblioteca domnului Verdurin pentru a te duce să citeşti timp de un ceas pe banca le unde aveai o „privelişte asupra Balbecului", tot astfel, dacă Vremea era frumoasă, te duceai să bei un lichior pe banca de Unde aveai o „privelişte asupra satului Rivebelle", dacă totuşi

nu bătea **vîntul,** căci, deşi de fiecare parte erau plantaţi copaci, aerul aici era foarte tare. Dar să ne întoarcem la plimbările în trăsură pe care doamna

Verdurin le organiza pentru după-amiază. Patroana, dacă la întoarcere găsea cartea de vizită a vreunui monden „ce trecuse pe acolo", se prefăcea că este încîntată, dar era nefericită că pierduse acea vizită şi (deşi lumea nu venea încă decît pentru a vedea „casa" sau a cunoaşte pentru o singură zi o femeie al cărui salon artistic era celebru, dar de nefrecventat la Paris) îl invita grabnic pe vizitator, prin domnul Verdurin, la cina din miercurea următoare. Cum adeseori turistul era silit să părăsească ţinutul înainte, sau se temea să se întoarcă acasă prea tîrziu seara, doamna Verdurin anunţase că în fiecare sîmbătă510 poate fi găsită acasă la ora gustării. Genul acesta de reuniune nu aduna multă lume, şi cunoscusem la Paris asemenea întîlniri, dar mult mai strălucite, la prinţesa de Guermantes, la doamna de Galliffet sau la doamna d’Arpajon. Dar aici nu mai era Parisul, şi farmecul cadrului nu acţiona pentru mine doar în legătură cu plăcerea acelei reuniuni, ci şi cu calitatea vizitatorilor. întîlnirea cu vreun om de

lume care la Paris nu-mi făcea nici o plăcere, dar care la La Raspeliere, unde venise de departe prin Feterne sau prin pădurea Chantepie, îşi schimba caracterul, creştea în importanţă, devenea o întîmplare plăcută. Uneori întîlneam pe cîte cineva pe care-1 cunoşteam foarte bine şi pentru care nu m-aş fi ostenit să fac un singur gest spre a-1 întîlni în casa soţilor Swann. Dar numele lui suna altfel pe această faleză, precum numele unui actor pe care-1 auzi adeseori într-un teatru, imprimat pe afişul, într-o altă culoare, al unei reprezentaţii extraordinare şi de gală prin care notorietatea sa sporeşte dintr-o dată prin neprevăzutul contextului. Cum la ţară lumea se poartă cu mai multă nonşalanţă, mondenul aducea adeseori cu el prietenii la care locuia, scuzîndu-se în şoaptă faţă de doamna Verdurin şi spunîndu-i că nu putea să-i lase acasă, de vreme ce stătea la ei; acestor gazde, în schimb, el se prefăcea că le oferă ca pe un fel de politeţe, plăcerea de a cunoaşte - în mijlocul acelei vieţi monotone de vilegiaturişti - un

centru spiritual, prin vizitarea unei magnifice reşedinţe, şi, de asemenea, pe cea a unei minunate gustări. Asta avea pe dată drept rezultat o reuniune de mai multe persoane de valoare mijlocie; şi dacă un petic de grădină cu cîţiva copaci, care ar părea meschin la ţară, capătă un farmec neobişnuit pe bulevardul Gabriel sau în strada Monceau, unde numai nişte milionari şi-1 pot oferi, tot astfel

368

nişte nobili de rangul doi într-o serată pariziană îşi dobîndeau întreaga valoare într-o după-amiază de luni la La Raspeliere. Abia se aşezaseră în jurul mesei acoperite cu o pînză brodată cu roşu unde, sub pereţii pictaţi în camaieu, li se serveau clătite, plăcinte normande, tarte în formă de corăbioare, umplute cu cireşe ce semănau cu nişte perle de coral, prăjituri „diplomat", şj pe dată invitaţii, datorită apropierii cupei adînci de azur către care se deschideau ferestrele şi pe care nu puteai să nu o vezi în acelaşi timp cu ei,

sufereau o alterare, o transmutaţie profundă care îi schimba în ceva mai preţios. Mai mult, chiar înainte de a-i fi văzut, cînd veneai luni la doamna Verdurin, oamenii care la Paris nu mai aveau decît priviri obosite, obişnuite cu elegantele trăsuri care staţionau în faţa unui palat somptuos, simţeau cum le bate inima la vederea celor două sau trei birje hodorogite ce aşteptau în faţa castelului La Raspeliere, sub brazii înalţi. Fără îndoială, cadrul agrest era diferit, iar impresiile mondene, datorită acestei transpuneri, redeveneau proaspete. Mai era şi faptul că birja hodorogită pe care o luai pentru a o vizita pe doamna Verdurin evoca o frumoasă plimbare şi un tîrg costisitor încheiat cu un birjar care ceruse „atîta" pe zi. Dar curiozitatea uşor emoţionată faţă de noii sosiţi, pe care nu-i puteai încă bănui, venea şi din faptul că fiecare se întreba: „Pe cine o să mai întîlnesc oare?" întrebare la care^era greu de răspuns, neputîndu-se şti niciodată cine venise să-şi petreacă opt zile la familia Cambremer sau în altă parte, şi pentru că ne place

întotdeauna să ne-o punem într-o viaţă rustică, singuratică, în care întîlnirea cu o fiinţă omenească pe care nu ai văzut-o de multă vreme, sau faptul de a fi prezentat cuiva pe care nu-1 cunoşti, nu mai este, ca Ia Paris, un lucru plicticos, şi întrerupe în chip minunat spaţiul vid al unor vieţi prea izolate, pentru care însăşi ora venirii poştei devine un moment plăcut. Şi cum nu era luni ziua cînd am venit cu automobilul la La "aspeliere, domnul şi doamna Verdurin erau neîndoielenic stapîniţi de acea nevoie de a vedea lume care îi tulbură pe bărbaţi şi pe femei şi îl îndeamnă să se arunce pe fereastră pe bolnavul ce a fost închis departe de ai săi, pentru un tratament Pnn izolare. Căci noul valet, mai iute de picior, şi familiarizat u acele expresii, răspunzîndu-ne că „dacă doamna e acasă, ea eouie să se afle în locul care dădea către «priveliştea satului ouvule», şi că se va duce să vadă", el se întoarse pe dată şi ne P se că doamna Verdurin ne va primi. Avea părul în dezor-e> căci venea din grădină, din curtea de păsări

şi din locul

369

unde plantase legume, unde se dusese să le dea de mîncare păunilor şi găinilor, să caute ouăle proaspăt ouate, să culeagă fructe şi flori, pentru „a-şi împodobi masa", într-un fel care amintea în. mic de parc; dar pe masă aveau acea distincţie a lucrurilor utile şi bune de mîncat; căci în jurul acelor alte daruri ale grădinii care erau perele, ouăle bătute spumă, se înălţau lungile tulpini de iarba-şarpelui, de garoafe, de trandafiri şi de coreopsis, între care vedeai, ca printre nişte stîlpi înfloriţi ce arătau drumul, deplasîndu-se, dincolo de sticla ferestrei, vapoarele din larg. La uimirea arătată de domnul şi de doamna Verdurin - ce se întrerupseră din orînduirea florilor pe masă, pentru a-i primi pe vizitatorii anunţaţi - văzînd că aceştia nu erau alţii decît Albertine şi cu mine, mi-am dat bine seama că noul servitor, plin de zel, dar căruia numele meu nu-i era încă familiar, îl repetase greşit şi că doamna Verdurin,

auzind numele unor oaspeţi necunoscuţi, Ie transmisese totuşi să intre, simţind nevoia să vadă pe oricine. Şi noul servitor contempla acel spectacol din uşă, spre a înţelege ce rol jucam noi în casă. Apoi se îndepărtă în goană, cu paşi mari, căci nu era angajat decît din ajun. După ce Albertine îşi arătă bine toca şi vălul, ea îmi aruncă o privire pentru a-mi aminti că nu aveam prea mult timp înaintea noastră pentru ceea ce voiam să facem. Doamna Verdurin ar fi dorit să aşteptăm gustarea, dar noi am refuzat, cînd deodată ni se dezvălui un proiect care ar fi nimicit toate plăcerile pe care îmi făgăduisem să le gust în timpul plimbării mele cu Albertine: Patroana, neputîndu-se hotărî să se despartă de noi, sau poate să lase să-i scape o nouă distracţie, voia să vină împreună cu noi. Obişnuită de multă vreme ca ofertele ei de acest gen să displacă, şi nefiind probabil sigură că aceasta ne-ar fi pe plac, ea ascunse cu o exagerată siguranţă de sine timiditatea care o stăpînea în timp ce ne adresa acea propunere, şi, părînd a nu se

îndoi de răspunsul nostru, nu ne puse nici o întrebare, ci îi spuse soţului ei, vorbind despre Albertine si despre mine, ca şi cum ne făcea o favoare: „îi conduc eu!" In acelaşi timp îşi aplică pe’buze un surîs care nu o caracteriza, un surîs pe care îl văzusem pe chipul anumitor oameni cînd u spuneau lui Bergotte, luîndu-şi o înfăţişare inteligentă: ,.Ţi’arn cumpărat cartea, este formidabilă", unul dintre acele surîsun colective, universale, pe care, cînd au nevoie - aşa cum se slujesc de tren şi de camioane pentru mutare -, îl au oamenii, cu excepţia cîtorva foarte rafinaţi, ca Swann sau ca domnul de Charlus, pe buzele cărora nu am văzut niciodată un asemenea

370

surîs. Din acea clipă vizita mea devenea un chin. M-am prefăcut că nu am înţejes. După o clipă era limpede că domnul Verdurin ni se va alătura. „Va fi un drum prea lung pentru domnul Verdurin, am spus eu.

- Nicidecum", îmi răspunse doamna Verdurin pe un

ton condescendent şi vesel, „el spune că-1 va amuza mult să facă din nou, împreună cu voi, tinerii, acest drum pe care 1-a făcut de atîtea ori odinioară; Ia nevoie, va urca alături de vatman, asta nu-1 sperie, şi ne vom întoarce amîndoi, în deplină linişte, cu trenul, ca nişte soţi buni. Uită-te la el cît e de fericit." Ea părea că vorbeşte de un bătrîn şi cunoscut pictor plin de bonomie care, mai tînăr decît tinerii, se bucură mîzgălind imagini spre a-şi face nepoţii să rîdă. Tristeţea mea era cu atît mai mare cu cît Albertine părea că nu o împărtăşeşte, părîndu-i amuzant să se plimbe astfel prin tot ţinutul cu soţii Verdurin. Dar eu îmi făgăduisem să gust cu ea o asemenea plăcere, încît n-am vrut s-o' las pe Patroană să-mi strice astfel plimbarea; am inventat tot felul de minciuni pe care ameninţările sîcîitoare ale doamnei Verdurin mi le făceau iertate, dar pe care Albertine, vai! le contrazicea. „Dar trebuie să facem o vizită, am spus eu.

- Ce vizită? întrebă Albertine.

— O să-ţi explic, trebuie neapărat să ne ducem.

- Ei bine, o să te aşteptăm", spuse doamna Verdurin, hotărîtă să se resemneze. In ultimul minut, spaima de a simţi că îmi este răpită o fericire pe care mi-o dorisem atît de mult, îmi dădu curajul să fiu nepoliticos. Am refuzat cu hotărîre, şoptindu-i la ureche doamnei Verdurin că trebuia să fiu singur cu Albertine, care avusese o nenorocire şi voia să-mi ceară sfatul. Patroana luă o expresie mînioasă: ,,Bine," n-o să venim", îmi spuse ea cu o voce care tremura de furie. Am simţit-o atît de supărată, încît, pentru a părea că cedez puţin: ,,Dar am fi putut poate...

- Nu, continuă ea încă şi mai furioasă, cînd am spus nu, este nu." Credeam că m-am certat cu ea pentru totdeauna, dar, cînd am ajuns la poartă, ne strigă să nu uităm să o vizităm a doua zi, care era o miercuri, şi să nu venim cu drăcia aceea care era primejdioasă noaptea, ci cu trenul, cu tot grupul, şi opri automobilul ce Pornise pe aleea în pantă a parcului, pentru că noul servitor

uitase să pună în capotă bucata de tartă şi prăjiturile pe care ea e ’mpachetase pentru noi. Am pornit, escortaţi timp de o clipă e căsuţele ce ne ieşeau înainte cu florile lor. Chipul ţinutului e părea cu totul schimbat, în asemenea măsură în imaginea Pografică pe care ne-o facem despre fiecare loc, noţiunea de "aţiu este departe de a fi cea care joacă rolul cel mai mare. Am

371

spus că noţiunea de timp le îndepărtează încă şi mai mult unele de altele. Dar nici ea nu este singura. Anumite locuri pe care le vedem întotdeauna ca fiind izolate, ne par a nu avea nimic comun cu celelalte, aflîndu-se aproape în afara lumii, ca acei oameni pe care i-am cunoscut în anumite perioade speciale din viaţa noastră, la regiment, în copilărie, şi pe care nu-i raportăm la nimic. în primul an al şederii mele la Balbec, se afla aici o înălţime unde doamnei de Villeparisis îi plăcea să ne ducă, pentru că de pe ea vedeai doar întinderea apei şi pădurile, şi care se numea

Beaumont511, Cum drumul pe care ea voia să mergem pentru a ajunge acolo şi pe care îl găsea mai frumos din pricina bătrînilor copaci ce-1 străjuiau, urca tot timpul, trăsura ei era silită să meargă la pas, ceea ce prelungea nespus de mult călătoria. Odată ajunşi sus, coboram, ne plimbam puţin, urcam iar în trăsură, ne întorceam pe acelaşi drum, fără să fi întîlnit vreun sat sau vreun castel. Ştiam că Beaumont era ceva foarte ciudat, văzut de foarte de departe, de foarte de sus, şi nu aveam nici cea mai mică idee cu privire la direcţia unde se afla, căci nu mersesem niciodată pe drumul ce ducea la Beaumont altminteri decît pentru a face acea plimbare; de aitfel, era nevoie de mult timp, cînd mergeai cu trăsura, ca să ajungi acolo. Acel loc făcea evident parte din acelaşi departament (sau din aceeaşi provincie) ca şi Balbec, dar era situat pentru mine într-un alt plan, se bucura de un privilegiu special de exteritorialitate. Dar automobilul, care nu respectă nici un mister, după ce trecuse de Incarville, ale cărei case le aveam încă în

ochi, pe cînd cobo’ram coasta piezişă care ajunge la Parville *(Paterni* v/7/a512), zărind marea de pe o înălţime unde ne aflam, am întrebat cum se numeşte acel loc şi înainte chiar ca şoferul să-mi fi răspuns, am recunoscut satul Beaumont, pe lîngă care treceam astfel fără să ştiu de fiecare dată cînd luam trenuleţul, căci se afla la două minute de Parville. Ca un ofiţer din regimentul meu ce mi s-ar fi părut a fi o fiinţă specială, prea binevoitoare şi prea simplă pentru a fi de origine nobilă, prea îndepărtată şi prea misterioasă pentru a fi doar de origine nobilă, şi despre care aş fi aflat că era cumnat sau văr cu unele persoane cu care eu luam cina în oraş, tot astfel Beaumont, legat dintr-o dată de ţinuturi de care îl credeam atît de diferit, îşi pierdu misterul şi îşi luă locul în regiune, silindu-mă să mă gîndesc cu groază că doamna Bovary şi Sanseverina mi s-ar n părut poate a fi fiinţe asemănătoare celorlalte, dacă le-aş fi întîlnit altundeva decît în atmosfera închisă a unui roman. S-ar

putea să pară că preferinţa mea pentru feericele călătorii cu trenul ar fi trebuit să mă împiedice să împărtăşesc încîntarea Albertinei în faţa automobilului, care îl duce chiar pe un bolnav acolo unde vrea el, şi ne împiedică să considerăm - cum făcusem eu pînă atunci - situarea unui loc Ca fiind semnul individual, esenţa de neînlocuit a frumuseţilor eterne. Şi fără îndoială că din această situare automobilul nu făcea, ca odinioară trenul, cînd venisem de la Paris la Balbec, un scop sustras împrejurărilor vieţii obişnuite, aproape ideal la plecare şi care, rămînînd tot astfel la sosire, la sosirea în acea mare locuinţă unde nu stă nimeni şi care poartă doar numele oraşului, gara, pare că făgăduieşte în sfîrşit accesibilitatea, ca şi cum ar fi însăşi materializarea acelui loc. Nu, automobilul nu ne ducea astfel, feeric, printr-un oraş pe care îl vedeam mai întîi ca pe un tot rezumat de numele său, şi cu iluziile unui spectator dintr-o sală de teatru. Ne făcea să intrăm în culisele

străzilor, se oprea Să ceară vreunui locuitor cîte o lămurire. Dar drept compensaţie pentru o înaintare atît de familiară, ai căutările şoferului nesigur de drumul său şi întorcîndu-se din cînd în cînd pe unde venise, schimbările de perspectivă oferindu-ţi priveliştea unui castel ce se joacă de-a v-aţi ascunse-lea cu o colină, o biserică şi marea, în timp ce te apropii de el şi deşi se ascunde zadarnic sub frunzişul secular; ai cercurile din ce în ce mai strînse pe care le descrie automobilul în jurul unui oraş fascinat care fuge în toate direcţiile pentru a-i scăpa şi către care, în cele din urmă, se năpusteşte de-a dreptul, pe verticală, în adîncul văii, unde rămîne întins pe pămînt; astfel încît această aşezare, punct unic pe care automobilul pare să-1 fi despuiat de misterul trenurilor expres, ne dă, dimpotrivă, impresia de a-1 descoperi, de a-1 determina noi înşine cu un compas parcă, de a ne ajuta să simţim cu o mînă mai iubitor exploratoare, cu o mai fină precizie, adevărata geometrie, frumoasa „măsură a

pămîntului."

Din nefericire, ignoram în acel moment un lucru pe care nu l-am aflat decît doi ani mai tîrziu: unul din clienţii şoferului era domnul de Charlus, iar Morel, ce trebuia să-1 plătească şi care îşi păstra o parte din bani pentru el (punîndu-1 pe şofer să tripleze numărul kilometrilor), se împrietenise mult cu el (deşi ln faţa lumii se prefăcea că nu-1 cunoaşte) şi-i folosea maşina Pentru curse lungi. Dacă aş fi ştiut atunci toate aceste lucruri, şi ca încrederea pe care au căpătat-o curînd soţii Verdurin în acest Ş°rer venea de aici fără ştirea lor, poate că multe nenorociri din

viaţa mea de Ia Paris, din anul următor, multe nefericiri legate de Albertine ar fi fost evitate; dar eu nu bănuiam nicidecum toate acestea. în sine, plimbările domnului de Charlus în automobil cu Morel nu prezentau un interes direct pentru mine. De altfel, ele se

mărgineau adesea la o masă de prînz sau la o cină luate într-un restaurant de pe malul mării, unde domnul de Charlus trecea drept un bătrîn servitor ruinat, iar Morel, care trebuia să plătească notele, drept un gentilom mult prea bun. Povestesc desfăşurarea uneia dintre aceste mese, care ne poate da o idee despre celelalte. Ea avea loc într-un restaurant de formă ovală, la Saint-Mars-le-Vetu. „N-ar putea fi luaţi de aici? îl întrebă domnul de Charlus pe Morel ca pe un intermediar şi pentru a nu se adresa de-a dreptul chelnerilor. Se referea la trei trandafiri veştejiţi cu care un chelner bine intenţionat crezuse că trebuie să împodobească masa. „Ba da..., spuse Morel, stingherit. Nu-ţi plac trandafirii?

- Aş dovedi, dimpotrivă, prin cererea mea, că îmi" plac, de vreme ce pe masa noastră nu se află trandafiri (Morel păru surprins), dar în realitate nu-mi plac prea mult. Sînt destul de sensibil la nume; şi de îndată ce un trandafir este cît de cît frumos, afli că se numeşte

Baroana de Rothschild 5’3, sau *Mareşala Niel514*, ceea ce îţi dă fiori în spate. îţi plac numele? Ai găsit titluri frumoase pentru micile dumitale bucăţi muzicale?

- Una dintre ele se numeşte *Poem trist.* Oribil, răspunse domnul de Charlus cu o voce ascuţită şi şuierătoare, răsunînd ca o palmă. Dar parcă cerusem şampanie?" îi spuse el chelnerului, care crezuse că aduce, punînd lîngă cei doi clienţi două cupe pline cu un vin spumos. „Dar, domnule...

- Ia de aici porcăria asta, care nu seamănă nici măcar cu cea mai proastă şampanie. Este scîrboşenia numită *cup*, în care de obicei vezi plutind trei fragi stricate într-un amestec de oţet şi de apă de Seltz... Da, continuă el întorcîndu-se către Morel, pari a nu şti ce este un titlu. Şi chiar în interpretarea dumitale cea mai bună, pari a nu-ţi da seama de latura ei mediumnică.

- Spuneaţi?" întrebă Morel care, neînţelegînd absolut nimic din ceea ce îi spusese baronul, se temea că a pierdut o informaţie utilă ca, de exemplu, o invitaţie Ia

masa de prînz. Domnul de Charlus nevrînd să considere acel „Spuneaţi?" ca pe o întrebare, Morel, care nu primi deci nici un răspuns, crezu că trebuie să schimbe vorba, dînd conversaţiei o întorsătură senzuală: „Uite-o pe mica blondă care vinde florile ce nu-ţi plac dumitale; pun rămăşag că are o iubita. Ca şi bătrîna care cinează la masa din fund.

- Dar cum ştii tu

374

toate astea?" întrebă domnul de Charlus, uimit de intuiţia lui Morel. „Oh! le ghicesc într-o clipă. Dacă ne-am plimba amîndoi într-o mulţime, ai vedea că rar mi se întîmplă să mă înşel." Şi cine l-ar fi privit atunci pe Morel, cu înfăţişarea lui de fată, în ciuda frumuseţii sale masculine, ar fi înţeles obscura divinaţie ce nu-1 desemna mai puţin în ochii anumitor femei decît pe ele în ochii lui. Dorea să-1 înlocuiască pe Jupien, vrînd întrucîtva să adauge venitului său „fix", cîştigurile pe care, credea el, croitorul le avea de pe urma baronului.

„Şi cînd e vorba de un gigolo, mă pricep încă şi mai bine, n-o să te las să cazi în greşeală. Curînd va avea loc tîrgul de la Balbec, o să <răsim ce ne trebuie. Iar la Paris, să nu mai vorbim! O să vezi cum o să te distrezi." Dar o prudenţă ereditară de servitor îl făcu să dea o altă întorsătură frazei pe care o începuse. Astfel încît domnul de Charlus crezu că e vorba tot de fete. „Uite, spuse Morel, dornic să aţîţe într-un fel pe care îl socotea mai puţin compromiţător pentru sine (deşi în realitate era mai imoral) simţurile baronului, visul meu ar fi să găsesc o fată cuminte, să mă fac iubit de ea şi să-i iau fecioria." Domnul de Charlus îl pişcă de ureche drăgăstos, dar adăugă cu naivitate: „La ce ţi-ar sluji asta? Dacă îi iei fecioria, vei fi silit să te căsătoreşti cu ea.

- Să mă căsătoresc cu ea?" exclamă Morel care simţea că baronul se îmbătase sau care nu se gîndea că vorbeşte cu un bărbat mai plin de reţineri morale decît s-ar fi putut crede. „Să mă căsătoresc cu ea? Prostii! O

să-i făgăduiesc asta, dar de îndată ce voi fi dus la bun sfîrşit mica operaţie, o voi părăsi chiar din acea seară." Domnul de Charlus avea obiceiul, cînd o ficţiune putea să-i pricinuiască o plăcere senzuală de moment, să o accepte, chiar dacă îşi retrăgea accepţiunea cîteva clipe mai tîrziu, cînd plăcerea era epuizată. „Ai face asta într-adevăr?" îi spuse el lui Morel, rîzînd şi apropiindu-se şi mai mult de el. „Ba bine că nu!" spuse Morel, văzînd că era pe placul baronului şi continuînd să-i explice cu sinceritate ceea ce era cu adevărat una dintre dorinţele sale. „E Primejdios, spuse domnul de Charlus.

- Mi-aş face bagajele din Jlrnp şi aş şterge-o fără să las vreo adresă.

- Şi cu mine ce faci? întrebă domnul de Charlus.

- Te iau cu mine, bineînţeles", se grabi să spună Morel, care nu se gîndise ce s-ar fi întîmplat cu aronul, care-i ieşise cu totul din minte. „Ştiu o fată căreia i-ar plăcea mult să-i fac figura, e o croitoreasă care îşi are k

herul m Palatul domnului duce.

- Fata Iui Jupien! strigă afonul, în timp ce chelnerul intra, aducînd băuturile. Oh!

375

niciodată", adăugă el, fie că prezenţa unui al treilea îl va fi potolit, fie că nu se putea hotărî, nici chiar în acele liturghii negre prin care se complăcea să întineze pînă şi lucrurile cele mai.sfinte, să introducă persoane faţă de care avea simţăminte de prietenie. „Jupien este un om de treabă, micuţa e încîntătoare, ar fi oribil sa-i faci nefericiţi." Morel simţi că mersese prea departe şi tăcu, dar privirea sa continua să se fixeze în gol asupra fetei în faţa căreia voise cîndva să mă adresez lui prin: „dragă maestre" şi căreia îi comandase o jiletcă. Fiind foarte muncitoare, micuţa nu plecase în vacanţă, dar am ştiut mai tîrziu că în timp ce violonistul se afla în împrejurimile Balbecului, ea se gîndea întruna la frumosul lui chip, înnobilat prin însuşi faptul ca vazîndu-1 pe Morel cu mine, î! luase drept un „domn."

„Nu l-am auzit niciodată cîntînd la pian pe Chopin, spuse baronul, şi totuşi aş fi putut, luam lecţii cu Stamati515, dar el mi-a interzis să mă duc să-1 ascult, la mătuşa mea Chimay, pe autorul *Nocturnelor*.

- Ce prostie a putut să facă! exclamă Morel.

- Dimpotrivă, îi răspunse cu însufleţire, cu o voce ascuţită, domnul de Charlus. Dovedea astfel cît e de inteligent, înţelesese ca eram o «fire sensibilă» şi că voi fi influenţat de Chopin. Dar toate astea n-au nici o importanţă, de vreme ce am renunţat încă de foarte tînăr la muzică, după cum am renunţat, de altfel, la orice altceva. Şi apoi ţi—1 poţi întrucîtva închipui, adăugă el cu o voce nazală, tărăgănată, există totdeauna nişte oameni care **l-au** auzit şi care te fac să bănuieşti cam cum cînta. Dar Chopin nu era decît un pretext pentru a te face să înţelegi latura mediumnică pe care o treci cu vederea."

Vom observa că după o interpolare de limbaj vulgar, limbajul domnului de Charlus redevenise brusc

la fel de preţios şi de arogant ca de obicei. Şi asta pentru că gîndul că Morel o va părăsi fără nici o remuşcare pe o fată pe care o violase, îl făcuse să guste dintr-o dată o plăcere completă. Din acea clipă simţurile lui erau liniştite pentru cîtva timp şi sadicul (acesta cu adevărat mediumnic) care îi luase timp de cîteva clipe locul domnului de Charlus fugise şi îi redase cuvîntul adevăratului domn de Charlus, plin de rafinament artistic, de sensibilitate, de bunătate. „Ai cîntat acum cîteva zile transcrierea la pian a *cvartetului XV, ceea* ce este în sine absurd, pentru că nimic nu-i mai puţin pianistic. E făcută pentru oamenii pe care îi dor urechile cînd aud sunetele prea sfîşietoare ale gloriosului Surd. Or, tocmai acest misticism aproape înăcrit este divin. Oricum, ai cîntat-o foarte rău, schimbînd toate mişcările. Trebuie să o cînti ca şi cum ai compune-o: tînărul Morel, lovit de o surzenie momentană şi lipsit de geniu, rămîne o clipă nemişcat; apoi, cuprins de delirul sacru, cîntă, compune primele măsuri; atunci, epuizat de

un asemenea efort, se prăbuşeşte, lăsînd să-i cada pe obraz frumoasa şuviţă de păr, aşa cum îi place doamnei Verdurin şi, mai mult, el are astfel timpul să-şi refacă prodigioasa cantitate de substanţă cenuşie pe care a folosit-o pentru obiectivarea pythică; atunci, regăsindu-şi forţele, cuprins de o nouă şi extraordinară inspiraţie, se avîntă către sublima şi nesecata frază pe care virtuozul berlinez (credem că domnul de Charlus îl numea astfel pe Mendelssohn) avea să o imite la nesfîrşit. Te voi face să cînti la Paris doar în acest fel, singurul cu adevărat transcendent şi însufleţitor." Cînd domnul de Charlus îi dădea sfaturi de acest fel, Morel era mult mai înspăimîntat decît cînd îl vedea pe chelner luînd de pe masă trandafirii şi băutura dispreţuită, căci se întreba cu nelinişte ce efect vor avea toate acestea asupra „clasei de vioară". Dar nu putea să stăruie asupra acestor gînduri, căci domnul de Charlus îi spunea pe un ton poruncitor: „întreabă-1 pe chelner dacă are *du bon chretien.*

- *Du bon chretien ?* Nu înţeleg.

- O să vezi, e un soi de pere. Fii sigur că doamna de Cambremer îl are în cămară, căci contesa d'Escarbagnas, şi ea îi seamănă, avea. Domnul Thibaudier îi trimite asemenea pere şi ea îi spune: «Tare sînt frumoase516».

- Nu, nu ştiam.

- Văd de altfel că nu ştii nimic. Dacă nu l-ai citit nici măcar pe Moliere... Ei bine, fiindcă presupun că nu ştii să faci nici o asemenea comandă, cere pur şi simplu nişte pere ce se coc foarte aproape de aici, soiul zis *louise-bonne d'avrancbes.*

- Louise...?

- Aşteaptă, de vreme ce eşti atît de nepriceput, o să cer eu însumi alte soiuri, pe care le prefer: chelnere, ai *la doyenne des comices?* Charlie, ar trebui să citeşti pagina încîntătoare pe care a scris-o despre acest soi de pere ducesa Emilie de Clermont-Tonnere517.

- Nu, domnule, nu avem.

- Aveţi soiul *triomphe de jodoignel* - Nu, domnule.

- Sau *virginie-dallet?* sau *passe-colmarl* Nu? Ei bine, de vreme ce nu aveţi nimic, o să plecăm. Soiul *la duchesse-d angouleme* nu s-a copt încă; haide, Charlie,' să mergem." Din nefericire pentru domnu! de Charlus, lipsa lui de bun-simţ şi Poate castitatea raporturilor pe care le avea probabil cu Morel, 1 racurg să-şi dea toată strădania, încă din acea vreme, spre a-1 opleşi pe violonist cu o stranie generozitate pe care acesta nu o P tea înţelege şi căreia firea sa, plină de nebunie în genul ei,

377

dar ingrată şi meschină, nu-i putea răspunde decît printr-o uscăciune de simţire sau o violenţă crescînde, care îl cufundau pe domnul de Charlus - odinioară atît de mîndru, acum atît de timid - în adevărate accese de disperare. Vom vedea cum, în cele mai mărunte lucruri, Morel, care credea că a devenit un domn de Charlus de o mie de ori mai important, înţelesese în răspăr,

luîndu-le *ad Htteram*, orgolioasele învăţăminte ale baronului cu privire la aristocraţie. Şă spunem doar pentru moment, îrr timp ce Albertine mă aşteaptă la Saint-Jean-de-la-Haise, că dacă exista un lucru pe care Morel îl punea mai presus de originea nobilă (şi această atitudine era în principiu ea însăşi destul de nobilă, mai ales din partea cuiva a cărui plăcere era să se ducă după fetişcane - „nici usturoi n-a mîncat, nici gura nu-i miroase" - împreună cu şoferul), apoi acela era reputaţia sa artistică şi ceea ce se gîndea despre el în clasa de vioară. Fără îndoială, era urît ca, pentru că îl simţea pe domnul de Charlus cu totul devotat lui, să pară că-1 reneagă, că îşi bate joc de el, tot aşa cum, de îndată ce îi făgăduisem că nu voi vorbi nimănui despre funcţia pe care o îndeplinea tatăl său pe lîngă unchiul meu, el mă tratase cu aroganţă. Dar, pe de altă parte, numele său de artist cu diplomă, Morel, îi părea superior unui „nume." Şi cînd domnul de Charlus, în visele sale de iubire platonică, voia să-i acorde un titlu ce aparţinea familiei

sale, Morel îl refuza categoric.

Cînd Albertine găsea că este mai înţelept să rămînă la Saint-Jean-de-la-Haise pentru a picta, eu luam automobilul şi, înainte de a mă întoarce după ea, puteam să mă duc nu numai pînă la Gourville şi la Feterne/ ci şi pînă la Saint-Mars-le-Vieux şi chiar pînă la Criquetot. Prefăcîndu-mă că sînt ocupat cu altceva, şi că sînt silit să o neglijez pentru alte plăceri, nu mă gîndeam decît la ea. Adeseori nu mă duceam decît pînă Ia marea cîmpie care domină satul Gourville, şi cum ea semăna puţin cu cea care începe în sus de Combray, în direcţia Meseglise, chiar la o distanţă destul de mare de Albertine aveam bucuria să mă gîndesc că dacă privirile mele nu puteau ajunge pînă la ea, acea puternică şi dulce briză marină ce trecea pe lîngă mine şi ajungea mult mai departe decît ele, se rostogolea, fără să fie de nimic oprită, pînă la Quetteholme' zbuciumînd ramurile copacilor care îngroapă biserica Saint-Jean-de-la-Haise sub frunzişul lor, mîngîind obrajii prietenei mele, şi

aruncînd astfel o dublă legătură de la ea la mine jn acea sihăstrie mărită la nesfîrşit, dar fără riscuri, ca în ^ce ■

378

jocuri în care doi copii se găsesc din cînd în cînd în neputinţa de a-1 auzi şi de a-1 vedea pe celălalt, şi cînd, deşi depărtaşi unul de altul, rămîn împreună. Mă întorceam pe acele drumuri de pe care vezi marea, şi unde odinioară, înainte ca ea să se fi ivit printre ramuri, închideam ochii spre a mă pătrunde de gîndul că aveam să o văd pe bocitoarea străbună a pămîntului, urmîndu-şi, ca pe vremea cînd nu existau încă fiinţe vii, nebuneasca şi imemoriala ei zbatere. Acum, ele nu mai erau pentru mine decît mijlocul prin care ajungeam la Albertine; cînd’le recunoşteam ca fiind aceleaşi, ştiind pînă unde aleargă de-a dreptul, şi unde vor coti, îmi aminteam că le urmasem gîndindu-mă la domnişoara de Stennaria, şi, de asemenea, că graba pe care o aveam acum de a o regăsi pe Albertine, eu o mai avusesem şi la Paris, pe cînd coboram străzile pe unde trecea doamna

de Guermantes; ele căpătau pentru mine monotonia profundă, semnificaţia morală a unui fel de linie pe care o urma caracterul meu. Totul era firesc, nefiind totuşi indiferent; ele îmi aminteau că soarta mea era de a nu urmări decît fantome, fiinţe a căror realitate ţinea în mare măsură de imaginaţia mea; într-adevăr, există fiinţe - şi încă din tinereţe acesta fusese cazul meu - pentru care tot ceea ce are o valoare fixă, ce poate fi constatată de ceilalţi, averea, succesul, situaţiile înalte, nu are nici o însemnătate; lor nu le trebuie decît fantome. Le sacrifică totul, fac tot ce le stă în putinţă, utilizează totul în scopul de a întîlni o asemenea fantomă. Dar aceasta dispare curînd; atunci aleargă după o alta, chiar dacă se întorc apoi la prima. Nu era întîia oară cînd o căutam pe Albertine, fata pe care o văzusem în faţa mării, în primul an al venirii mele la Balbec. Alte femei, este adevărat, se intercalaseră între Albertine cea iubită întîia oară şi cea pe care nu o părăsisem nici o clipă acum; alte femei, mai ales ducesa de Guermantes.

Dar, mi se va spune, de ce să-ţi dai atîta osteneală Pentru Gilberte, de ce să te chinuieşti atît de mult pentru oamna de Guermantes, dacă, devenind prietenul acesteia, ai acut-o doar în scopul de a nu te mai gîndi la ea, ci numai la c bert’ne? Swann, înainte de moarte, ar fi putut răspunde, el uare ™sese un mare iubitor de fantome. De fantome urmărite, . e> căutate din nou, uneori pentru o singură întîlnire şi spre aceJ"n§e |a o viaţă ireală care pe dată se risipea, drumurile per-ea Balbec erau pline. Gîndindu-mă că arborii lor, ’ merii, tamarinii îmi vor supravieţui, mi se părea ca

379

primesc de la ei sfatul să mă aşez în sfîrşit Ia lucru cît nu sunase încă ceasul odihnei veşnice.

Coboram din trăsură la Quetteholme, alergam prin valea abruptă, treceam rîul pe o scîndură şi o găseam pe Albertine care picta în faţa bisericii încărcată de mici clopotniţe, ţepoasă şi roşie, înflorită ca un trandafir. Doar timpanul nu era sculptat; şi pe suprafaţa

surîzătoare a pietrei se iveau din adîncuri îngeri care continuau, în faţa cuplului nostru din secolul al XX-lea, să celebreze, cu luminările în mîini, ceremoniile din secolul al XlII-lea. Albertine căuta să-i picteze pe pînza pe care o pregătise, şi, imitîndu-1 pe Elstir, lucra în tuşe mari, încercînd să asculte de nobilul ritm prin care aceşti îngeri - după cum îi spusese marele pictor - deveneau atît de diferiţi de toţi cei pe care-i cunoştea. Apoi ea îşi strîngea lucrurile. Sprijiniţi unul de celălalt, urcam povîrnişul, lăsînd bisericuţa, liniştită de parcă nu ne-ar fi văzut niciodată, să asculte veşnicul zgomot al rîului. Curînd automobilul pornea, apucînd pe un alt drum decît pe cel pe care venisem. Treceam prin faţa satului Marcouville-l’Orgueilleuse518. Pe biserica pe jumătate nouă, pe jumătate restaurată, soarele qe apunea îşi întindea patina la fel de frumoasă ca aceea a secolelor. Prin ea marile basoreliefuri păreau a nu fi văzute decît sub un strat fluid, pe jumătate lichid, pe jumătate luminos; Sfînta Fecioară, sfînta Elisabeta, sfîntul

Ioachim, înotau încă în impalpabilul vîrtej, aproape pe uscat, deasupra apei sau deasupra soarelui. Ţîşnind din praful cald, numeroasele statui moderne se înălţau pe coloane pînă la jumătatea vălurilor aurii ale apusului de soare. în faţa bisericii, un mare chiparos părea un fel de incintă sacră. Coboram o clipă spre a-1 privi şi făceam cîţiva paşi. Albertine avea conştiinţa nemijlocită - aşa cum avea conştiinţa mîinilor şi picioarelor ei - a tocii sale din pai de Italia şi a eşarfei de mătase (care nu erau pentru ea mai puţin dătătoare de senzaţii plăcute), şi primea de la ele, pe cînd dădea ocol bisericii, un alt fel de impuls, tradus printr-o mulţumire inertă, dar pe care eu o găseam graţioasă; toca şi eşarfa, care nu erau decît o parte recentă, adăugată, a prietenei mele, dar care. îmi era încă de pe acum dragă şi al cărei drum îl urmăream cu ochii, de-a lungul chiparosului, prin aerul serii. Ea însăşi nu putea să vadă asta, dar bănuia că această eleganţă era bine venită, căci îmi surîdea în timp ce-şi armoniza felul a-şi ţine capul cu pieptănătura care îl

desăvîrşea: ,,Nu-mi place, este restaurată", îmi spuse ea, arătîndu-mi biserica şi amintindu-şi de ceea ce Elstir îi spusese

380

despre preţioasa, despre inimitabila frumuseţe a pietrelor străvechi519. Albertine ştia să recunoască pe dată o restaurare. Erai uimit de gustul sigur pe care îl avea încă de pe acum în domeniul arhitecturii, în ciuda prostului gust pe care-1 dovedea în materie de muzică. Nici mie nu-mi plăcea această biserică mai mult decît lui Elstir, faţada ei însorită se aşezase în faţa ochilor mei fără a-mi face vreo bucurie, şi nu coborîsem să o privesc decît pentru a-i fi Albertinei pe plac. Şi totuşi găseam că marele impresionist era în contradicţie cu el însuşi; de ce acel fetişism legat de valoarea arhitecturală obiectivă, şi care nu ţinea seama de transfigurarea bisericii în apusul soarelui? ,,Hotărît lucru, îmi spuse Albertine, nu-mi place; îmi place numele ei de Orgueilleuse. Dar să nu uităm să-1 întrebăm pe Brichot de ce Saint-Mars

se numeşte le Vetu. Vom merge data viitoare, nu-i aşa?" îmi spunea; privindu-mă cu ochii ei negri, adumbriţi de tocă precum odinioară de micul ei polo. Vălul îi fîlfîia în jurul gîtului. Urcam în automobil împreună cu ea, fericit că a doua zi trebuia să mergem împreună la Saint-Mars, ale cărui clopotniţe străvechi, de un roz *saumon*, cu olane rombice, uşor arcuite şi parcă palpitînd, păreau a fi, pe acea vreme nespus de caldă cînd nu te gîndeai decît să te scalzi, doi peşti bătrîni şi ascuţiţi, plini de solzi şi acoperiţi cu un strat de muşchi roşcat, care, fără a părea că se mişcă, se înălţau într-o apă transparentă şi albastră. Părăsind Marcouville, pentru a scurta drumul, am apucat, după ce trecusem de o răscruce, pe un drum lăturalnic, unde se află o fermă. Uneori Albertine voia să oprim aici şi îmi cerea să mă duc şi să-i aduc, pentru ca să-1 poată bea în automobil, calvados sau cidru, despre care ni se spunea că nu face spumă şi care ne stropea din cap pînă în picioare. Eram lipiţi unul de celălalt. Oamenii de la fermă abia dacă o

zăreau pe Albertine în automobilul închis, eu le înapoiam sticlele; porneam iar, ca pentru a continua acea viaţă în doi, acea viaţă de amanţi pe care puteau bănui că o aveam, şi în cadrul- căreia această oprire spre a bea calvados sau cidru nu ar fi fost decît un moment neînsemnat;,presupunere ce ar fi părut cu atît mai puţin verosimilă, dacă am fi fost văzuţi după ce Albertine îşi băuse sticla de cidru; părea atunci că nu mai poate suporta între ea şi mine un interval care de obicei nu o stingherea; sub fusta de pînză, pulpele i se lipeau de pulpele mele, îşi apropia de obrajii mei obrajii ce-i deveniseră palizi, **ijzi,** şi cu pometţii roşii, avînd pe chip ceva arzător şi veşted Precum fetele uşuratice din cartierele mărginaşe. în acele clipe,

381

îşi schimba personalitatea aproape tot atît de repede ca şi vocea, ce devenea cu totul alta, răguşită, îndrăzneaţă, aproape dezmăţată. Se lăsa seara. Ce plăcere să o simt lipită de mine, cu eşarfa şi toca ei,

amintindu-mi că totdeauna îi întîlneşti astfel, alături, pe cei ce se iubesc! Poate că o iubeam pe Albertine, dar nu îndrăzneam să o las să-şi dea seama de asta, astfel încît. dacă iubirea exista în mine, ea nu putea fi decît un fel de adevăr fără valoare pînă cînd avea să poată fi controlată prin experienţă; or, îmi părea de nerealizat şi în afara planului vieţii. Cît priveşte gelozia mea, ea mă îndemna să o las cît mai puţin singură pe Albertine, deşi ştiam că nu se va vindeca cu totul decît cînd mă voi despărţi de ea pentru totdeauna. Mi se întîmpla chiar să fiu

. gelos în preajma ei, dar atunci făceam astfel încît să nu las^să se reînnoiască împrejurarea care îmi stîrnise gelozia. într-o frumoasă zi cu soare ne-am dus să luăm masa la Rivebelle. Marile uşi cu geamuri ale sufrageriei, ale holului în formă de

■ culoar în care se servea ceaiul, erau deschise şi dădeau de-a dreptul către peluzele aurite de soare, uriaşul restaurant luminos părînd a face parte din ele. Chelnerul cu faţa roz, cu părul negru, în şuviţe răsucite

ca o flacără, mergea pe toată această vastă întindere mai puţin repede decît altă dată, căci devenise şeful unui rînd de mese; totuşi, din pricina activităţii sale fireşti, uneori în depărtare, în sufragerie, alteori mai aproape, dar afară, servind clienţi ce preferaseră să ia masa în grădină, se zărea cînd ici, cînd colo, precum statuile succesive ale unui tînăr zeu ce aleargă, unele în interiorul, de altfel bine luminat, al unei locuinţe care se prelungea prin gazonul verde, celelalte sub frunziş, în lumina vieţii de sub cerul liber. O clipă a fost lîngă noi. Albertine îmi răspunse pe un ton distrat la ceea ce îi spuneam. îl privea cu ochi măriţi. Timp de cîteva minute am simţit că poţi fi lîngă persoana pe care o iubeşti şi totuşi să nu o ai cu tine. Păreau a fi într-o intimitate misterioasă, mută din pricină că eram eu de faţă, urmînd poate unor vechi întîlniri pe care nu le cunoşteam, sau poate doar unei priviri pe care el i-o aruncase - eu fiind persoana care îi stingherea şi de care te ascunzi. Chiar cînd, chemat cu vehemenţă de patron,

el s-a îndepărtat, Albertine, în timp ce continua să ia masa, nu mai părea că vede restaurantul şi grădinile decît ca pe o piaţă iluminată, unde apărea, ici-colo, în decoruri variate, zeul cu păr negru şi picioare sprintene. O clipă mă întrebasem dacă nu mă va lăsa singur la masă spre a-1 urma. Dar încă din zilele următoare am început să uit pentru totdeauna această impresie

382

durereoasă, căci hotărîsem să nu mă mai întorc niciodată la Rivebelle şi o silisem pe Albertine să-mi făgăduiască, ea asigurîndu-mă că venise aici pentru prima oară, că nu se va mai întoarce niciodată. Şi nu i-am spus că acel chelner cu picioare sprintene o sorbise din ochi, pentru ca să nu creadă că prezenţa mea o lipsise de o plăcere. Mi se întîmplă uneori să mă întorc la Rivebelle, dar singur, să beau prea mult, cum mai făcusem aici. în timp ce goleam o ultimă cupă, priveam o rozasă pictată pe zidul alb, proiectam asupra ei plăcerea pe care o simţeam. Doar ea exista pentru mine

în lumea aceasta; o urmăream, o atingeam şi o pierdeam rînd pe rînd privind-o, şi eram nepăsător faţă de viitor, mulţumindu-mă cu rozasa mea, ca un fluture ce se învîrte în jurul unui alt fluture aşezat pe o floare, împreună cu care îşi va sfîrşi şi viaţa într-un act de voluptate supremă. Or, găseam că°este primejdios să las să se cuibărească în mine, chiar sub o formă uşoară, un rău care seamănă cu acele stări patologice obişnuite la care nu iei seama, dar care, dacă survine, cel mai mic accident, imprevizibil şi inevitabil, îi conferă pe dată o mare gravitate. Poate că acea clipă era cu deosebire bine aleasă pentru a renunţa la o femeie căreia nici o suferinţă foarte recentă şi vie nu mă silea să-i cer acel balsam împotriva unei boli, pe care îl posedă cele care au pricinuit-o. Mă linişteau chiar acele plimbări care, deşi nu le socoteam în acea clipă decît ca o aşteptare a unui mîine ce el însuşi, în ciuda dorinţei pe care mi-o inspira, nu avea să fie diferit de ziua din ajun, aveau farmecul de a fi smulse locurilor unde se găsise pînă

atunci Albertine şi unde nu eram împreună cu ea, la mătuşa ei, la prietenele ei. Farmec nu al unei bucurii pozitive, ci doar al potolirii unei nelinişti, şi totuşi foarte puternic. Căci după cîteva zile, cînd mă gîndeam iar la ferma în faţa căreia băusem cidru, sau doar la cei cîţiva paşi pe care-i făcusem prin faţa bisericii Saint-Mars-le-Vetu, amintindu-mi că Albertine mergea alături de mine cu toca pe cap, sentimentul prezenţei sale adăuga dintr-o dată o asemenea calitate imaginii indiferente a bisericii noi, încît în clipa cînd faţada însorită poposea astfel de la sine în amintirea mea, ea era ca o mare compresă calmantă ce mi-ar fi fost pusă pe inimă. O lăsam pe Albertine la Parville, dar pentru a veni să o iau seara şi să mă întind apoi alături de ea, în întuneric, pe plajă. Fără îndoială, nu o vedeam ln fiecare zi, dar totuşi puteam să-mi spun: „Dacă ar povesti CUţn îşi petrece timpul, ce viaţă duce, tot eu aş ţine în existenţa £l cel mai mult loc"; şi petreceam împreună îndelungi ore la şir,

care făceau din zilele mele o neîncetată şi dulce beţie, astfel încît, chiar cînd, la Parville, ea sărea din automobilul pe care urma să i-1 trimit după o oră, nu mă simţeam mai singur decît daca, înainte de a o părăsi, ea mi-ar fi lăsat pe banchetă un maldăr de flori. Aş fi putut să mă lipsesc să o văd în fiecare zi; cînd o părăseam eram într-o stare fericită şi simfeam că efectul calmant al acelei fericiri se putea prelungi mai multe zile. Dar atunci o auzeam pe Albertine, în timp ce se despărţea de mine, spunîndu-i mătuşii ei sau unei prietene: „Pe mîine, la opt şi jumătate. Nu trebuie să întîrziem, vor fi gata încă de la opt şi. un sfert". Conversaţia unei femei pe care o iubeşti seamănă cu un pămînt sub care se ascunde o apă primejdioasă; simţi în fiecare clipă îndărătul cuvintelor prezenţa, frigul pătrunzător al unei pînze de apă invizibile; îi zăreşti ici-colo şiroirea perfidă, dar ea însăşi rămîne ascunsă. De îndată ce auzeam fraza Albertinei, calmul meu era nimicit. Voiam

să-i cer să o văd a doua zi dimineaţa, spre a o împiedica să se ducă la acea misterioasă întîlnire de la opt şi jumătate, despre care nu vorbise în faţa mea decît prin aluzii. Ea mi s-ar fi supus, fără îndoială, primele daţi, regretînd totuşi că renunţă la proiectele sale; apoi ar fi descoperit nevoia mea permanentă de a i le strica; aş fi fost cel faţă de care te ascunzi pentru orice. Şi, de altfel, probabil că aceste petreceri de la care eram exclus nu însemnau mare lucru, şi poate că nu eram invitat de teamă că aş găsi ca vreo invitată este vulgară sau plicticoasă. Din nefericire, această viaţă atît de amestecată cu cea a Albertinei nu avea o influenţă numai asupra mea; ea îmi dădea o anumită linişte; dar îi pricinuia mamei nelinişti care, odată mărturisite, îmi nimiciră pentru totdeauna calmul. Mă întorceam mulţumit, hotărît să termin într-una din zilele următoare cu o existenţă ai cărei sfîrşit credeam că depinde doar de voinţa mea, cînd mama îmi spuse, auzindu-mă că-i porunceam şoferului să se ducă să o ia pe Albertine

după cină: „Ce de bani cheltuieşti! (Francoise, în limbajul ei simplu şi expresiv, spunea mai pe şleau: „Banji îţi scapă printre degete".) încearcă, spuse în continuare mama, sa nu devii ca Charles de Sevigne, despre care mama sa spunea: «Mîna lui e ca un creuzet în care banii se topesc520». Şi apoi cred că te-ai plimbat destul cu Albertine. Te asigur că exagerezi, că asta-i poate părea chiar ei ridicol. Am fost bucuroasă că te distrezi, nu-ţi cer să nu o mai vezi, dar nu-mi place că sînteţi nedespărţiţi unul de altul." Viaţa mea cu Albertine, viaţă lipsită de mari plăceri - cel puţin de mari

384

plăceri percepute de mine -, această viaţă pe care voiam să o schimb de pe o zi pe alta, alegînd un moment liniştit, îmi redeveni dintr-o dată, pentru un timp, necesară, cînd fu ameninţată de acele cuvinte ale mamei. I-am spus mamei că vorbele ei aveau să mă facă să întîrzii cu două luni poate hotărîrea pe care mi-o

cereau s-o iau şi că, fără ele, m-aş fi hotărît înainte de sfîrşitul săptămînii. Mama începu să rîdă (ca să nu mă întristeze) de efectul pe care-1 produseseră pe loc sfaturile ei, şi îmi făgădui să nu-mi mai vorbească de acel lucru, pentru ca buna mea intenţie să se poată naşte din nou. Dar de cînd murise bunica, de fiecare dată cînd mama se lăsa în voia rîsului, ea se oprea dintr-o dată, pe chip aşternîndu-i-se o expresie de mare suferinţă, fie pentru că avea remuşcări că putuse pentru o clipă să uite, fie pentru că acea uitare îi împrospătase gîndurile funebre. Dar am simţit că la acea stare de nefericire pe care i-o pricinuia amintirea bunicii, amintire înfiptă în mama ca o idee fixă, se adăuga de data aceasta o alta, care avea legătură cu mine, cu teama mamei în ceea ce priveşte urmările intimităţii mele cu Albertine; intimitate pe care ea nu îndrăzni totuşi să o împiedice, dat fijnd ceea ce-i spusesem. Dar nu păru convinsă că nu mă înşel. îşi amintea că timp de mulţi ani bunica şi ea înseşi nu-mi mai vorbiseră despre munca mea şi

despre o disciplină de viaţă mai igienică la care, spuneam eu, doar zbuciumul pe care mi-1 pricinuiau îndemnurile lor mă împiedica să ajung, şi la care nu ajunsesem totuşi nici acum, în ciuda tăcerii lor ascultătoare.

După cină, Albertine era condusă cu automobilul; era încă lumină; aerul era mai răcoros, dar, după o zi fierbinte, visam amîndoi la o răcoare necunoscută; atunci, privirilor noastre febrile li se arătă o lună subţire, mai întîi (ca în seara cînd mă dusesem la prinţesa de Guermantes şi cînd Albertine îmi telefonase) precum uşoara şi subţirea coajă, apoi precum felia proaspătă a unui fruct pe care un invizibil cuţit începea să-1 cureţe în cer. Uneori, de asemenea, eu eram cel care mă duceam după prietena mea, dar ceva mai tîrziu; ea trebuia să ma aştepte în faţa arcadelor pieţii, la Maineville. în primele clipe nu o desluşeam; eram neliniştit, spunîndu-mi că nu yenise, că înţelesese greşit locul şi ora întîlnirii. Şi dintr-o dată 3 vedeam în bluza

ei albă cu buline albastre, sărind alături de nune în automobil cu o mişcare uşoară ce nu era atît a unei t’şcane, cît a unui animal tînăr. Şi, ca o căţeluşă, începea pe ată să mă mîngîie întruna. Cînd noaptea se lăsa cu totul şi

385

cînd, aşa cum îmi spunea directorul hotelului, cerul era scris cu stele, dacă nu ne duceam prin pădure cu o sticlă de şampanie, fără să ne pese de cei ce se plimbau încă pe digul slab luminat, dar care nu ar fi desluşit nimic,’ nici măcar la doi paşi, pe nisipul negru, ne întindeam la poalele dunelor; acelaşi trup, în a cărui supleţe trăia întreaga graţie feminină, marină şj-sportivă, a fetelor pe care le văzusem trecînd prima oară prin faţa valurilor profilate Ia orizont, eu îl ţineam acum strîns în braţe, lipit de trupul meu, sub aceeaşi pătură, la malul mării nemişcate, împărţită în două deo rază tremurătoare; şi noi o ascultam fără să ne plictisim şi cu aceeaşi plăcere, cînd îşi ţinea respiraţia, vreme

îndeajuns de îndelungată pentru ca să-ţi închipui că refluxul se oprise, sau cînd îi auzeam, în sfîrşit, la picioarele noastre, murmurul aşteptat şi care întîrziase într-atît. In cele din urmă o conduceam pe Albertine la Parville. Ajunşi în faţa locuinţei sale, trebuia să ne oprim din sărutări, de teamă să nu ne vadă cineva; neavînd chef să se culce, ea se întorcea cu mine pînă la Balbec, de unde o conduceam o ultimă oară la Parville; şoferii din acele prime timpuri ale automobilului erau oameni care se culcau la orice oră. Şi de fapt nu mă întorceam Ia Balbec decît o dată cu prima umezeală matinală, singur de data aceasta, dar încă înconjurat de prezenţa prietenei mele, ducînd cu mine o provizie de sanitari ce avea să-mi ajungă încă multă vreme. Pe masa mea găseam o telegramă sau o carte poştală ilustrată. Erau tot de la Albertine! Ea le scrisese la Quetteholme în timp ce plecasem singur cu automobilul şi pentru a-mi spune că se gîndeşte la mine. Mă urcam în pat recitindu-le. Atunci zăream deasupra perdelelor o dîră

de lumină ce-mi arăta că se făcuse ziua, şi îmi spuneam că totuşi ne iubim de vreme" ce ne sărutasem cît era noaptea de lungă. Cînd, a doua zi dimineaţa, o vedeam pe Albertine pe dig, mă temeam într-atît să nu-mi răspundă ca nu este liberă în acea zi şi că nu-mi poate accepta propunerea de a ne plimba împreună, -încît întîrziam pe cît puteam să-i fac acea propunere. Eram cu atît mai neliniştit, cu cît îmi părea plină de răceală şi chinuită de gînduri; pe lîngă noi treceau oameni pe care ea îi cunoştea; fără îndoială, îşi făcuse pentra dupa-amiază proiecte din care mă exclusese. O priveam, priveam acel trup încîntător, capul roz al Albertinei, înălţîndu-şi în faţa mea intenţiile ei enigmatice, hotărîrea necunoscută care avea să-mi aducă fericirea sau nefericirea din acea după-amiază. O stare sufletească, viitorul unei existenţe luaseră în faţa mea forma alegorică şi fatală a

386

unei fete. Şi cînd, în sfîrşit, mă hotărâm, cînd, pe

tonuJ cel mai indiferent pe care-1 puteam lua, o întrebam: „Ne plimbăm împreună acum şi deseară?" şi cînd ea îmi răspundea: „Bineînţeles", atunci înlocuirea bruscă, pe chipul roz, a îndelungatei mele nelinişti printr-o linişte încîntătoare, sporea încă preţul acelor forme cărora le datoram întruna starea mea de bine, calmul pe care îl simţi după ce a izbucnit o furtună. îmi spuneam neîncetat: „Cît e de drăguţă, ce fiinţă adorabilă!" cu o exaltare mai puţin fecundă decît cea izvorîtă din beţie, abia mai profundă decît cea a prieteniei, dar cu mult mai presus de cea pe care ţi-o dă viaţa mondenă. Noi nu renunţam la automobil .decît în zilele cînd avea loc o cină la familia Verdurin, şi în cele cînd, Albertine nefiind liberă să iasă cu mine, îi preve-neam pe cei ce doreau să mă vadă că voi rămîne la Balbec. îi îngăduiam lui Saint-Loup să vină în acele zile, dar numai în acele zile. Căci odată cînd sosise pe neaşteptate, preferasem să mă lipsesc de a o vedea pe Albertine mai curînd decît să risc o întîlnire între ei, să

fie compromisă starea de calm fericit în care mă aflam de cîtva timp, iar gelozia mea să renască. Şi nu fusesem liniştit decît de îndată ce Saint-Loup plecase. De aceea el îşi impunea, cu mare părere de rău, dar respectîndu-mi voinţa, să nu vină niciodată la Balbec fără să fi fost chemat de mine. Odinioară, gîndindu-mă cu invidie la ceasurile pe care doamna de Guermantes le petrecea cu el, preţuiam atît de mult prezenţa lui! Fiinţele îşi schimbă întruna locul în raport cu noi înşine. în mersul insensibil, dar etern al lumii, noi le considerăm ca fiind imobile într-o clipă ţinînd de viziunea noastră, prea scurtă pentru ca mişcarea care le duce cu ea să poată fi percepută. Dar nu ne rămîne decît să alegem în memoria noastră două imagini ale lor din clipe diferite, destul de apropiate totuşi pentru ca să nu se fi schimbat în ele însele, cel puţin în mod sensibil, şi diferenţa dintre cele două imagini măsoară deplasarea pe care au făcut-o în raport cu noi. El mă nelinişti groaznic vorbindu-mi despre soţii Verdurin şi mă

temeam să nu-mi ceară să-J duc la ei, ceea ce ar fi fost de ajuns ca, din pricina geloziei pe care aş fi simţit-o, să-mi strice toată plăcerea pe care o gustam acolo în prezenţa Albertinei. Dar, din fericire, Robert îmi mărturisi, dimpotrivă, că dorea mai ales să u-i cunoască. ,,Nu, îmi spuse el, genul ăsta de mediu cu iz :'erical mă exasperează." Mai întîi n-am înţeles de ce le aplicase soţilor Verdurin adjectivul ,,clerical", dar sfîrşitul frazei *11* Saint-Loup mă lămuri cu privire la gîndul lui, la concesiile

387

făcute de el unor mode de limbaj pe care eşti adeseori uimit să le vezi adoptate de oameni inteligenţi. ,,Sînt medii, îmi spuse el, unde oamenii alcătuiesc un fel de trib, o congregaţie, o parohie. Nu-mi vei spune că nu-i o mică sectă; sînt numai lapte şi miere faţă de oamenii ce aparţin acestei congregaţii, şi-i dispreţuiesc din plin pe cei ce nu fae parte din ea. întrebarea nu este, ca pentru Hamlet, a fi sau a nu fi521, ci a fi membra al

sectei sau a nu fi membru al sectei. Tu eşti, unchiul Charlus este. Ce vrei? Mie unuia nu mi-a plăcut niciodată asta, ce să-i faci."

Bineînţeles, regula pe care i-o impusesem lui Saint-Loup de a nu veni să mă vadă decît la chemarea mea, am impus-o tuturor celor cu care mă împrietenisem treptat la La Raspeliere, la Feterne, la Montsurvent şi mai ştiu eu unde; şi cînd zăream din camera mea fumul trenului de la ora trei care îşi înfigea panaşul în crăpăturile falezelor de la Parville, sau în coamele verzi ale colinelor, nu mă mai întrebam cine va fi vizitatorul care va veni să ia gustarea împreună cu mine, vizitator ascuns încă ochilor mei, precum un zeu, sub acel nouraş. Sînt silit să mărturisesc că acest vizitator, prealabil autorizat de mine să vină, nu a fost aproape niciodată Saniette, fapt pe care mi l-am reproşat adeseori. Dar conştiinţa de a-i plictisi pe ceilalţi pe care o avea Saniette (fireşte încă şi mai mult venind în vizită decît povestind o istorioară) făcea că, deşi el era mai

instruit, mai inteligent şi mai bun decît mulţi alţii, se părea că este cu neputinţă să simţi lîngă el, nu numai vreo plăcere, ci nimic altceva decît un plictis aproape intolerabil şi care îţi strica după-amiaza. Probabil că dacă Saniette ar fi mărturisit deschis că se temea că ne va plictisi, nimănui nu i-ar mai fi fost frică de vizitele lui. Plictiseala este unul dintre relele cele mai acceptabile, în cazul lui ea nu exista poate decît în imaginaţia celorlalţi, sau îi fusese inoculată datorită unui fel de sugestii de către ei, şi ea prinsese pe agreabila-i modestie. Dar el ţinea atît de mult să nu lase să se vadă că nimeni nu-1 caută, încît nu îndrăznea să se invite. Desigur, avea dreptate să nu facă precum oamenii care sînt atît de mulţumiţi să te salute într-un loc public, încît, după ce nu te-au văzut multă vreme, zărindu-te într-o lojă alături de persoane strălucite pe care ei nu le cunosc, îţi aruncă un bună-ziua rapid şi răsunător, scuzîn-du-se cu privire la plăcerea, la emoţia pe care au avut-o cînd te-au zărit, cînd au constatat că ieşi din nou

în lume, că araţi bine etc. Dar Saniette, dimpotrivă, era cu totul lipsit de

388

îndrăzneală. Ar fi putut, în salonul doamnei Verdurin sau în micul tren, să-mi spujiă că i-ar face mare plăcere să vină să mă vadă la Balbec, dacă nu s-ar teme că mă deranjează. O atare propunere nu m-ar fi înspăimîntat. Dimpotrivă, el nu-mi ofefea nimic, ci, cu un chip torturat şi o privire fixă şi de nepătruns, dar în alcătuirea căreia intra, odată cu dorinţa palpitîndă de a te vedea - dacă nu ar fi găsit între timp pe altcineva mai amuzant -, voinţa de a nu lăsa să se vadă acea dorinţă, îmi spunea pe un ton nepăsător: „îţi cunoşti programul din zilele următoare? Pentru că voi veni în mod sigur prin împrejurimile Balbecului. Nu, dar nu are nici o importanţă - te întrebam asta aşa, la nimereală." Această expresie nu te înşela şi semnele inverse cu ajutorul cărora noi ne comunicăm sentimentele prin contrariul lor pot fi citite atît de limpede, încît te întrebi cum de

există încă oameni care spun, de exemplu: „Am atîtea invitaţii că nu-mi mai văd capul", pentru a ascunde că nimeni nu-i invită. Dar, mai mult, această înfăţişare nepăsătoare, probabil din pricina alcătuirii sale tulburi, îţi pricinuia ceea ce n-ar fi putut niciodată să facă teama de plictis sau mărturisirea deschisă a dorinţei de a te întîlni, adică acea stare de rău, de repulsie care, în ordinea relaţiilor de simplă politeţe socială este echivalentul a ceea ce este în iubire oferta deghizată pe care i-o face unei doamne îndrăgostitul pe care ea nu-1 iubeşte, de a o vedea a doua zi, asigurînd-o totodată că nu ţine s-o vadă, sau nici măcar această ofertă, ci o atitudine de prefăcută răceală. Pe dată emana din persoana lui Saniette ceva care te silea să-i răspunzi pe tonul cel mai duios: „Nu, din nefericire, săptămîna asta, o să-ţi explic..." Şi îi acceptam în schimb pe nişte oameni care nu erau nici pe departe de valoarea lui, dar care nu aveau privirea lui plină de melancolie, şi gura-i crispată de amărăciunea tuturor vizitelor pe care dorea

să le facă, dar fără să spună asta pe şleau, ba unora, ba altora. Din nefericire, arareori se întîmpla ca Saniette să nu-1 întîlnească în trenuleţ pe invitatul care venea în vizită la mine, chiar dacă acela nu-mi spusese, în salonul soţilor Verdurin: „Nu uita că vin să te văd J01’, zi cînd tocmai îi spusesem lui Saniette că nu sînt liber, ^stfel încît el îşi închipuia în cele din urmă viaţa ca fiind plină e Petreceri organizate fără ştirea lui, ba chiar împotriva lui. Pe e altă parte, cum sîntem fiinţe contradictorii, acest om atît de jscret era bolnăvicios de indiscret. Singura dată cînd, din , mplare, vern s^ *m&* v<idă în ciuda voinţei mele, o scrisoare e la nu ştiu cine se afla pe masă. După o clipă, am văzut că

389

aproape nu ascultă ce-i spun. Scrisoarea, a cărei provenienţă îi era cu desăvîrşire necunoscută, îl fascina şi credeam clipă de clipă că pupilele sale smălţuite îi vor ieşi din orbite şi se vor lipj de scrisoarea de care curiozitatea-i era atrasă ca de un magnet. Ai fi zis că

seamănă cu o pasăre care se va arunca în chipul cel mai crud asupra unui şarpe. în cele din urmă nu se mai putu stăpîni, îi schimbă locul, mai întîi, ca pentru a-mi face ordine în cameră. Asta nefiindu-i de ajuns, o luă, o întoarse pe toate părţile, maşinal parcă. O altă formă a indiscreţiei sale era aceea că uitîndu-se ţintă la tine, nu mai putea să plece. Cum eram suferind în- acea zi, i-am cerut să ia trenul următor şi să plece peste o jumătate de oră. Nu se îndoia că sufăr, dar îmi răspunse: „Voi rămîne o oră şi un sfert şi apoi voi pleca." De atunci am suferit că nu i-am spus, de fiecare dată cînd puteam, să vină. Cine ştie? Poate i-aş fi schimbat soarta cea rea, alţii l-ar fi invitat, pentru care m-ar fi abandonat pe mine de îndată, astfel încît invitaţiile mele ar fi avut dublul avantaj de a-i reda bucuria şi de a mă descotorosi de el.

In zilele ce urmau zilelor cînd primisem vizite, nu mai aşteptam, fireşte, altele, şi automobilul venea iar să ne ia la plimbare, pe Albertine şi pe mine. Şi cînd ne întorceam acasă,

Aime, pe prima treaptă a scării hotelului, nu se putea împie dica, holbîndu-şi ochii pătimaşi, curioşi şi lacomi, să se uite ce bacşiş îi dau şoferului. Zadarnic ascundeam moneda sau bancnota în pumn, privirile lui Aime îmi descleştau degetele, îşi întorcea capul după o clipă, căci era discret, bine crescut şi chiar se mulţumea el însuşi cu cîştiguri relativ mici. Dar banii pe care îi primea un altul aţîţau în el o nestăvilită curiozitate, făcîndu-1 să-i lase gura apă. In timpul acestor scurte clipe, avea înfăţişarea atentă şi febrilă a unui copil care citeşte un roman de
Jules Verne, sau a unui mesean aşezat nu departe de tine, într-un restaurant, şi care, văzînd că ai în faţă un fazan pe care el însuşi nu poate sau nu vrea să şi-1 ofere, lasă pentru o clipă deoparte gîndurile serioase, pentru a îndrepta asupra păsării o privire iubitoare şi pofticioasă. *

Astfel se succedau zilnic aceste plimbări în automobil-Dar odată, pe cînd urcam cu ascensorul,

liftierul îmi spuse: „Acel domn a venit, mi-a lăsat un mesaj pentru dumneavoastră." Liftierul îmi spuse aceste cuvinte cu o voce răguşită, tuşindu-mi şi scuipîndu-mă în faţă. „Ce răcit sînt!" adăugă el, ca şi cum nu aş fi fost în stare să-mi dau seama singur-„Doctorul spune că am tuse măgărească", şi începu din nou să

tuşească şi să-mi scuipe în fafă. „Nu vorbi, să nu te oboseşti", j-am spus cu o prefăcută bunătate. Mă temeam să nu mă molipsesc, ceea ce, dată fiind predispoziţia mea la sufocări, ar fi fost o adevărată pacoste. Dar îşi făcu o glorie din a vorbi şi a scuipa tot timpul, ca un virtuoz care nu vrea să accepte că este bolnav. „Nu, nu-i nimic, spuse el (pentru tine poate, am gîndit eu, dar nu şi pentru mine). De altfel mă voi întoarce curînd la Paris (cu atît mai bine, numai să nu mă molipseşti înainte). Se pare, continuă el, că la Paris este superb. Trebuie să fie încă şi mai superb decît aici şi decît la Monte-Carlo, deşi nişte liftieri, ba chiar nişte

clienţi, şi pînă şi nişte chelneri-şefi care se duceau la Monte-Carlo la deschiderea sezonului, mi-au spus adeseori că Parisul e mai puţin superb decît Monte-Carlo. Poate că spuneau o prostie, şi totuşi, cînd eşti chelner-şef nu poţi fi un imbecil; trebuie să ai cap ca să iei toate comenzile, să reţii mesele! Mi s-a spus că e chiar mai greu decît să scrii piese de teatru şi cărţi." Ajunsesem aproape la etajul meu, cînd liftierul mă sili să cobor iar pînă jos, pentru că găsea că butonul funcţionează prost, şi, cît ai clipi din ochi, îl repară. I-am spus că prefer să urc pe jos, ceea ce voia să spună şi să ascundă că prefer să nu mă molipsesc, dar, tuşindu-mi în faţă contagios şi cordial, liftierul mă azvîrli în ascensor: „Nu mai riscăm acum nimic, am reparat butonul". Văzînd că vorbeşte întruna, şi preferînd să cunosc numele vizitatorului şi mesajul pe care mi-1 lăsase, în loc să ascult consideraţiile lui asupra frumuseţii localităţilor Balbec, Paris şi Monte-Carlo, i-am spus (ca unui tenor care te plictiseşte cîntîndu-ţi

din Benjamin Godard522: „Prefer să-mi cînţi din Debussy): Cine a venit să mă vadă?

-Chiar domnul cu care aţi ieşit ieri seară. Mă duc să caut cartea de vizită ce se află la portar". Cum în ajun îl lăsasem pe Robert de Saint-Loup la staţia Doncieres înainte de a mă duce după Albertine, am crezut că liftierul voia să-mi vorbească despre Saint-Loup, dar el se referea la şofer. Şi desemnîndu-1 prin cuvintele: „domnul cu care aţi ieşit", el mă făcea să aflu cu acest prilej că un muncitor este, ca şi un om din lumea înaltă, un domn. E vorba doar de cuvinte. Căci în ceea ce priveşte lucrurile înseşi, nu făcusem niciodată o diferenţă între clase. Şi ■tacă, atunci cînd auzeam că unui şofer i se spune domnule, ram la fel de uimit ca şi contele X... care nu era conte decît de >t zile şi pe care, spunîndu-i eu: „contesa pare obosită", l-am Lzut cum se uită în spate spre a vedea cui îi vorbesc, însemna Oar că nu eram deprins cu un anume vocabular; nu făcusem

niciodată vreo diferenţă între muncitori, burghezi şi marii nobili, şi i-aş fi vrut atît pe unii cît şi pe ceilalţi drept prieteni, avînd o anumită preferinţă pentru muncitori, şi abia după aceea pentru marii nobili, nu pentru că ăsta mi-era gustul, ci ştiind că poţi cere de la ei mai multă politeţe faţă de muncitori decît capeţi din partea burghezilor, fie pentru că marii nobili nu-i dispreţuiesc pe muncitori, aşa cum fac burghezii, fie pentru că sînt totdeauna politicoşi faţă de oricine, asemenea femeilor frumoase ce sînt fericite să dăruiască un surîs pe care-1 ştiu întîmpinat cu atîta bucurie. Nu pot, de altfel, să spun că acest mod al meu de a-i pune pe oamenii din popor pe aceeaşi treaptă cu oamenii din societatea înaltă, chiar dacă era admis de aceştia, o mulţumea în schimb totdeauna din plin pe mama. Nu pentru că din punct de vedere uman ea ar fi făcut vreo diferenţă între fiinţe, şi dacă vreodată Francoise era supărată sau bolnavă, ea era totdeauna consolată şi îngrijită de ’mama cu aceeaşi prietenie, cu acelaşi

devotament ca şi prietena ei cea mai bună. Dar mama era prea mult fiica bunicului pentru a nu accepta din punct de vedere social castele. Deşi oamenii din Combray erau inimoşi, sensibili, îşi însuşeau cele mai frumoase teorii cu privire la egalitatea umană, mama, cînd un valet îşi lua nasul la purtare, spunea o dată „dumneavoastră" şi aluneca pe nesimţite către obiceiul de a nu-mi mai vorbi la persoana a treia, primea acea uzurpare cu aceeaşi nemulţumire care izbucneşte în *Memoriile* lui Saint-Simon de fiecare dată cînd un nobil care nu are dreptul găseşte pretextul să-şi atribuie calitatea de „Alteţă" într-un act autentic, sau să nu le dea ducilor ceea ce le datorează, renunţînd treptat la asta523. Exista un „spirit Combray" atît de refractar, încît va fi nevoie de secole de bunătate (cea a mamei era infinită), de teorii egalitare, pentru a ajunge să-1 nimiceşti. Nu pot să spun că în cazul mamei anumite părticele din acest spirit nu vor fi rămas insolubile. Ea ar fi dat la fel de greu mîna cu un valet, pe cît de uşor îi

dădea zece franci (care îi făceau de altfel acestuia mult mai multă plăcere). Pentru ea, fie că recunoştea sau nu, stăpînii erau stăpîni şi slugile erau oamenii care mîncau la bucătărie. Cînd vedea un şofer de automobil cinînd cu mine în sufragerie, ea nu era deloc mulţumită şi îmi spunea: ,,Cred ca ai putea să ai un prieten mai potrivit decît un şofer", aşa cum ar fi spus, dacă ar fi fost vorba de căsătorie: „Ai putea să-ţi găseşti o nevastă mai potrivită." Şoferul (din fericire, nu m-am gîndit niciodată să-I invit pe acesta) venise să-mi spună că Societatea de auto-

392

mobile care-1 trimisese la Balbec pentru acel sezon, îl silea să se întoarcă la Paris încă de a doua zi. Această motivare, cu atît mai mult cu cît şoferul era încîntător şi se exprima cu atîta simplitate încît ai fi zis că vorbeşte ca din Sfînta Evanghelie, ne păru a fi conformă cu adevărul. Nu era decît pe jumătate, într-adevăr, nu mai era de lucru la Balbec. Şi, oricum, Societatea

nemaiavînd încredere decît pe jumătate în corectitudinea tînărului evanghelist, ce se sprijinea pe volan ca pe o cruce, dorea ca el să se întoarcă la Paris cît mai repede. Şi, într-adevăr, deşi tînărul apostol izbutea să facă miracolul de a înmulţi kilometrii cînd îi dădea socotelile domnului de Charlus, în schimb, de îndată ce prezenta Societăţii conturile, el împărţea la şase- suma pe care o cîştigase. în concluzie, Societatea, socotind sau că nimeni nu se mai plimba cu automobilul la Balbec, ceea ce părea verosimil, dat fiind sezonul mort, sau că era furată, găsea, atît într-un caz, cît şi în celălalt, că lucrul cel mai bun era să-1 cheme la Paris, unde, de altfel, de asemenea, nu se prea muncea. Dorinţa şoferului era să evite pe cît posibil sezonul mort. Am spus - lucru pe care nu-1 ştiam atunci şi pe care dacă l-aş fi ştiut, aş, fi putut să mă feresc de multe necazuri - că el era foarte prieten (fără să arate vreodată asta în faţa celorlalţi) cu Morel. Cu începere din ziua cînd a fost chemat la Paris, fără încă a şti că dispunea de un mijloc ce-i îngăduia să

nu plece, a trebuit să ne mulţumim, _ pentru plimbările noastre, să închiriem o maşină, sau, uneori, pentru a o distra pe Albertine, căreia îi plăcea să călărească, nişte cai. Maşinile erau în stare proastă. „Ce rablă hodorogită!" spunea Albertine. De altfel, mi-ar fi plăcut adeseori să fiu singur în maşină. Fără a voi să-mi fixez o dată, doream ca această viaţă să ia sfîrşit, căci îi reproşam că mă sileşte să renunţ nu atît la munca mea, cît la plăcere. Totuşi, se întîmpla şi ca obiceiurile care mă reţineau să fie dintr-o dată anihilate, cel mai adeseori cînd unul din eurile mele vechi, pline de dorinţa de a trăi cu bucurie, înlocuia, pentru o clipă, eul meu actual. Am simţit mai ales această dorinţă de evadare într-o zi cînd, lăsînd-o pe Albertine la mătuşa ei, mă dusesem călare să-i văd pe soţii Verdurin şi cînd o apucasem prin păduri, pe un drum sălbatic, a cărui frumuseţe ne-o lăudaseră. Modelîndu-se după formele alezei, rînd pe rînd urca, apoi, -strîns între pilcurile de copaci leŞ>, se înfunda în adîncul unor rîpe sălbatice. O clipă, stîncile

terpe de care eram înconjurat, marea ce se zărea prin -rapăturile lor, au plutit în faţa ochilor mei ca nişte frînturi

393

dintr-un alt univers: recunoscusem peisajul de munte şi marin pe care Elstir îl dăduse drept cadru celor două admirabile acuarele, ,,Poetul întîlnind o Muză", ,,Bărbat tînăr întîlnind un Centaur", pe care le văzusem la ducesa de Guermantes524. Amintirea lor aşeza locurile unde mă găseam într-atît de în afara lumii actuale, încît nu aş fi fost mirat dacă, asemenea tînărului bărbat din epoca preistorică pe care îl pictase Elstir, aş fi întîlnit în timpul plimbării mele un personal mitologic. Dintr-o dată, calul meu se cabra; auzise un zgomot ciudat; l-am stăpînit cu greu, căci fusese cît pe ce să mă arunce din şa, apoi mi-am înălţat ochii plini de lacrimi către locul de unde părea că vine acel zgomot, şi am văzut, la vreo cincizeci de metri deasupra mea, în soare, între două mari aripi de oţel scînteietor care o răpiseră, o

fiinţă al cărei chip nedesluşit îmi păru a semăna cu cel al unui om. Am fost tot atît de emoţionat pe cît ar fi putut fi un grec care ar fi văzut pentru prima oară un semizeu. Plîngeam, căci eram gata să plîng chiar din clipa cînd îmi dădusem seama că zgomotul venea de deasupra capului meu -aeroplanele erau încă rare în acea vreme.-, la gîndul că ceea ce aveam să văd pentru prima oară era un aeroplan525. Atunci, ca în clipa cînd simţi cum se apropie, în timp ce citeşti ziarul, un cuvînt emoţionant, de îndată ce am zărit avionul, am izbucnit în lacrimi. Aviatorul părea că nu se hotărăşte pe ce drum s-o ia; simţeam că în faţa lui sînt deschise - dar şi în faţa mea, dacă n-aş fi fost prizonierul obişnuinţei - toate căile spaţiului, ale vieţii; continuă să zboare, pluti cîteva clipe deasupra mării, apoi, hotărîndu-se dintr-o dată, părînd că cedează unei atracţii opuse gravitaţiei, întorcîndu-se parcă în patria sa, mişcîndu-şi uşor aripile de aur, ţîşni de-a dreptul către cer.

Dar să mă întorc la şofer. El nu numai că-i ceru lui

Morel să-i convingă pe soţii Verdurin să-şi înlocuiască trăsura printr-un automobil (ceea ce, dată fiind generozitatea lor faţă de fideli, era relativ uşor), dar, lucru mai greu, principalul lor vizitiu, tînărul sensibil şi melancolic, ar fi urmat să fie înlocuit de şofer. Faptul se petrecu în cîteva zile, în felul următor. Morel puse pe cineva să-i fure vizitiului cele necesare pentru a-şi înhăma caii. într-o zi nu găsea zăbala, în alta **Mul.** Alteori dispăruseră perna de pe scaun, ba şi biciul, pătura, gîrbaciul potcoavele, pielea de căprioară. Dar el izbuti de fiecare dată sa se împrumute de la alt birjar; numai că sosea cu întîrziere, ceea ce îl enerva pe domnul Verdurin, el însuşi căzînd într-o stare de adîncă tristeţe şi fiind pradă celor mai negre idei. Şoferul, pe

394

care Societatea îl silea să revină, îi spuse lui Morel că se întoarce la Paris. Era deci momentul marii lovituri. Morel îi convinse pe servitorii domnului Verdurin că tînărul vizitiu declarase că le va întinde o cursă şi că îi

va înlătura pe toţi şase, şi le spuse că nu puteau să nu reacţioneze la o asemenea ameninţare. în ceea ce-1 priveşte, el nu se putea amesteca, dar îi prevenea, ca să i-o poată lua înainte vizitiului. Astfel au pus la cale ca în timp ce domnul şi doamna Verdurin şi prietenii lor vor fi la plimbare, ei să-1 încolţească în grajd pe tînărul vizitiu. Voi spune şi că, deşi asta nu fu decît prilejul a ceea ce avea să aibă loc, dar pentru că personajele m-au interesat mai tîrziu, în acea zi se afla în vilegiatură la ei un prieten al soţilor Verdurin, căreia aceştia îi organizaseră o plimbare pe jos, înainte de plecare, care era fixată chiar pentru acea seară. ,

M-a surprins mult, cînd am plecat la plimbare, că în acea zi, Morel, care venea cu noi să se plimbe pe jos, trebuind să cînte din vioară în mijlocul copacilor, îmi spuse: ,,Ascultă, mă doare braţul, nu vreau să-i spun asta doamnei Verdurin, dar roag-o să-1 ia cu noi pe unul din valeţi, de exemplu pe Howsler; o să-mi ducă el vioara.

- Cred că alt valet ar fi mai potrivit, i-am răspuns.

El trebuie să pregătească cina." Pe chipul lui Morel se ivi timp de o clipă o expresie de mînie. „Nu vreau să-mi încredinţez oricui vioara." Am înţeles mai tîrziu motivul acelei preferinţe. Howsler era preaiubitul frate al tînărului vizitiu şi, dacă ar fi rămas acasă, i-ar fi putut sări în ajutor. în timpul plimbării, cu o voce destul de scăzută pentru ca Howsler să nu ne poată auzi: „E un băiat bun, spuse Morel. De altfel şi fratele lui îi seamănă. Dacă n-ar avea răul obicei de a bea...

-Cum, bea? spuse doamna Verdurin, pălind la gîndul că are un vizitiu beţiv.

- Nu vă daţi seama de asta. îmi spun întotdeauna că e o minune că nu s-a întîmplat nici un accident în timp ce vă ducea cu trăsura.

- Dar îi duce şi pe alţii.

- I-a răsturnat de nenumărate ori, iar el are astăzi faţa plină de vînătăi. Nu ştiu cum de a rămas în viaţă, a rupt şi oiştea trăsurii.

- Nu l-am văzut astăzi", spuse doamna Verdurin,

tremurînd la gîndul a ceea ce i s-ar fi putut întîmpla, „mă îngrozesc." Voi să scurteze plimbarea pentru a se întoarce acasă, Morel alese o compoziţie e Bach cu variaţii nesfîrşite, spre a prelungi şederea. încă de cum ajunse acasă, ea se duse la remiză, văzu că oiştea e nouă, jar Howsler plin de lovituri. Tocmai voia să-i spună, fără să-i f-c^vreo observaţie, că nu mai are nevoie de vizitiu, şi totoda-

1 să-i dea nişte bani, dar tînărul, de la sine, nevoind să-i

395

învinuiască pe ceilalţi vizitii, care, înţelegea el acum, îl duşmăneau, şi îi furaseră zilnic toate şeile etc, şi văzînd că răbdarea nu-1 ducea decît la moarte sigură, ceru să fie lăsat sa plece, ceea ce fu pe placul tuturor. Şoferul intră în slujbă încă de a doua zi şi, mai tîrziu, doamna Verdurin (silită să ia un altul) fu atît de mulţumită de el, încît mi-1 recomandă călduros ca pe un om în care poţi să ai deplină încredere. Eu, care nu

ştiam nimic din cele întîmplate, l-am angajat cu ziua la Paris; dar am anticipat prea^ mult, toate acestea vor fi spuse în povestea Albertinei. In -clipa asta sîntem la castelul La Raspeliere, unde vin să cinez pentru prima oară cu prietena mea, iar domnul de Charlus cu Morel, presupusul fiu al unui „intendent" care cîştiga treizeci de mii de franci pe an ca venit fix, avea o trăsură şi mulţi majordomi subalterni, grădinari, administratori şi fermieri sub ordinele lui. Dar, de vreme ce am anticipat atît de mult, nu vreau să-1 las pe cititor cu impresia că Morel era de o răutate absolută. Era mai curînd plin de contradicţii, fiind capabil în unele zile de o adevărată bunătate. Am fost, fireşte, foarte mirat aflînd că vizitiul fusese dat afară şi, încă şi mai mult, cînd am văzut că înlocuitorul lui este şoferul care ne plimbase, pe Albertine şi pe mine. Dar el îmi spuse o poveste complicată, zicînd că se întorsese la Paris, de unde fusese chemat spre a intra în slujbă la soţii Verdurin, iar eu nu m-am îndoit nici o clipă. Cu prilejul concedierii

vizitiului, Morel stătu puţin de vorbă cu mine, spre a-mi spune cît de mult îl întristează plecarea acestui băiat de treabă. De altfel, chiar în afara clipelor cînd eram singur şi cînd ţîşnea pur şi simplu către mine cu o enormă bucurie, Morel, văzînd că toată lumea mă răsfaţă la La Raspeliere şi simţind că se excludea de bună voie din intimitatea cuiva ce nu prezenta nici un fel de primejdie pentru el, de vreme ce îmi tăiase toate punţile şi îmi luase orice posibilitate de a-mi da aere protectoare faţă de el (ceea ce nu mă gîndisem nici o clipă *să* fac), nu se mai ţinu departe de mine. Mi-am explicat schimbarea Iui de atitudine prin influenţa domnului de Charlus, care, într-adevăr, îl făcea să fie în anumite privinţe mai puţin mărginit, mai artist, dar în altele, cînd aplica ad litteram formulele elocvente, mincinoase, şi de altfel bune doar pentru un moment sau altul, ale dascălului său, îl prostea încă şi mai mult. într-adevăr, singurul lucru pe care l-am bănuit a fost un sfat venit din partea domnului de Charlus. Cum aş fi putut ghici atunci ceea

ce mi s-a spus mai tîrziu (spuse de care n-am fost niciodată sigur, afirmaţiile

396

Andreei cu privire la tot ceea ce avea vreo legătură cu Albertine, mai ales mai tîrziu, părîndu-mi totdeauna foarte discutabile, căci, cum am văzut odinioară, ea nu o iubea în mod sincer pe prietena mea şi o invidia), şi ceea ce în orice caz, dacă era adevărat, mi-a fost foarte bine ascuns de amîndoi: că Albertine îl cunoştea îndeaproape pe Morel? Noua atitudine pe care - cam în acest moment al concedierii vizitiului - Morel o adoptă faţă de mine, îmi îngădui să-mi schimb părerea pe seama lui. Am păstrat cu privire la caracterul lui ideea urîtă pe care o avusesem văzînd josnicia manifestată de acest tînăr cînd avusese nevoie de mine, josnicie urmată, de îndată ce-i făcusem serviciul pe care mi-1 ceruse, de un dispreţ mergînd, pare-se, pînă la a nu mai vrea să mă vadă. La toate acestea trebuia să adaug evidenţa raporturilor sale venale cu domnul de Charlus şi, de asemenea, a

instinctelor bestiale, a căror nesatis-facere (cînd se întîmpla să fie astfel), sau complicaţiile pe care le provocau, îi pricinuiau o stare de mîhnire; dar acest caracter nu era uniform în urîţenia lui, ci era plin de contradicţii. El semăna cu o străveche carte din Evul mediu, plină de erori, de tradiţii absurde, de obscenităţi, fiind extraordinar de compozit. Crezusem mai întîi că arta lui, în care era cu adevărat un maestru, îi conferise o superioritate care depăşea virtuozitatea executantului Odată, cînd îi spuneam că doresc să mă apuc de lucru: ,,Munceşte, şi vei deveni celebru, îmi spuse el.

- Cine a spus asta? l-am întrebat.

- De Fontanes scriindu-i lui Chateaubriand526". Cunoştea şi o corespondenţă amoroasă a lui Napoleon. Bun, m-ara gîndit, e un om cultivat. Dar acea frază pe care o citise nu ştiu unde, era, fără îndoială, singura pe care o cunoştea din întreaga literatură veche şi modernă, căci mi-o repeta în fiecare seară. O alta, pe care o repeta şi_ mai mult, pentru a mă împiedica să spun ceva despre

el vreunei cunoştinţe, era următoarea, pe care o credea, de asemenea, literară, dar care abia dacă este franceză sau cel puţin nu are nici un înţeles, sau poate doar are unul pentru un servitor ce tine să se ascundă: „Să nu ne încredem în cei ce nu se încred." In fond, mergînd de la această stupidă maximă pînă la fraza lui de Fontanes către Chateaubriand, am fi străbătut o întreagă parte, variată, dar mai puţin contradictorie decît s-ar părea, a caracterului lui Morel. Acest băiat care, ca să îşi procure bani, ar fi făcut orice, şi fără nici o remuşcare - poate nu fără o ’izară contrarietate, mergînd pînă la o surescitare nervoasă căreia nu i se potrivea deloc numele de remuşcare -, care, dacă

397

ăsta i-ar fi fost interesul, ar fi nenorocit, ba chiar ar fi omorît, familii întregi, acest băiat care punea- banii mai presus de orice şi nu numai mai presus de bunătate, dar şi mai presus de sentimentele omeneşti cele mai fireşti, acest băiat deci punea mai presus de bani totuşi

diploma sa de premiant întîi al Conservatorului, şi nimeni din clasa de flaut sau de contrapunct nu putea să spună ceva rău despre el. De aceea, cele mai teribile mînii ale sale, cele mai sumbre şi mai absurde accese de proastă dispoziţie veneau din ceea ce el numea (generalizînd, fără îndoială, cîteva cazuri particulare, cînd întîlnise nişte răuvoitori) înşelătoria universală. El pretindea că ştie să o evite, nevorbind niciodată despre nimeni, ascunzîndu-şi jocul, neîncrezîndu-se în nimeni. (Spre nefericirea mea, din cauza a ceea ce avea să se întîmple după întoarcerea mea la Paris, neîncrederea lui nu se „manifestase" faţă de şoferul din Balbec, în care, neîndoielnic, recunoscuse un seamăn, adică, contrariul maximei sale, un neîncrezător în înţelesul adevărat al cuvîntului, un neîncrezător care tace cu încăpăţînare în faţa oamenilor de treabă şi se împrieteneşte pe dată cu un ticălos.) I se părea - ceea ce nu era cu totul fals - că această neîncredere îi va îngădui să se descurce totdeauna la momentul potrivit, să se strecoare, fără a fi

niciodată prins, prin cele mai primejdioase aventuri, şi fără ca să se poată vreodată dovedi, şi nici măcar spune ceva împotriva lui, în instituţia din strada Bergere[527]. Va munci, va deveni celebru, va fi poate, într-o bună zi, bucurîndu-se de o respectabilitate intactă, preşedintele juriului la concursurile de vioară ale prestigiosului Conservator.

Dar poate că punem totuşi prea multă logică în creierul lui Morel, dacă deducem anumite contradicţii din alte contradicţii, în realitate, firea sa era cu adevărat ca o hîrtie ce fusese îndoită în atîtea feluri, încît era cu neputinţă să mai înţelegi ceva din ea. Părea că are principii destul de înalte, şi, înzestrat fiind cu o magnifică scriitură, sluţită de cele mai grosolane greşeli de ortografie, îşi petrecea ore întregi scriindu-i fratelui său spre a-i spune că se purtase urît cu surorile sale, că era fratele lor mai mare, sprijinul lor; iar surorilor sale, că se purtaseră urît faţă de el însuşi.

Curînd chiar, vara fiind pe sfîrşite, cînd coborai din

tren la Douville, soarele potolit de ceaţă nu mai era, pe cerul de un mov uniform, decît un bloc roşiatic. Vastei linişti ce coboară seara peste pajiştile cu iarbă deasă şi sărată şi care îi hotărîse pe mulţi parizieni, cei mai muîţi fiind pictori, să se ducă în vile-

398

giatură la Douville, i se adăuga o umezeală care-i silea să se întoarcă devreme la căsuţele lor. în multe dintre acestea lampa era aprinsă. Doar cîteva vaci rămîneau afară ca să privească marea, în timp ce mugeau, pe cînd altele, dovedind mai mult interes faţă de oameni, îşi întorceau privirea către trăsurile noastre. Doar un pictor, care îşi pusese şevaletul pe muchia unei înălţimi, încerca să redea pe pînză acea mare linişte, acea lumină domolită. Poate că vacile aveau să-i slujească inconştient şi benevol drept model, căci înfăţişarea lor gînditoare şi prezenţa lor singuratică, după ce oamenii se întorseseră acasă, contribuiau, în felul lor, la puternica impresie de odihnă ce plutea în

aerul serii. Şi cîteva săptămîni mai tîrziu transpunerea nu a fost mai puţin plăcută cînd, toamna înaintînd,- zilele s-au scurtat cu totul, iar noi a trebuit să facem ■acea călătorie în timpul nopţii. Dacă mă plimbasem puţin în cursul după-amiezii, trebuia să mă întorc cel tîrziu, spre a mă îmbrăca, la orele cinci, cînd soarele rotund şi roşu coborîse în mijlocul oglinzii oblice, odinioară detestată, şi, precum un foc vrăjit, incendia marea în geamurile tuturor bibliotecilor mele. Un gest incantatoriu trezind, în timp ce îmi îmbrăcam smochingul, eul zglobiu şi frivol care eram eu pe cînd mă duceam cu Saint-Loup să cinez la Rivebelle şi în seara cînd crezusem că o voi duce pe domnişoara de Stermaria în insula din Bois de Boulogne spre a cina împreună, fredonam inconştient aceeaşi melodie ca şi atunci; şi numai dîndu-mi seama, după cîntec îl recunoşteam şi pe cîntăreţul intermitent care, într-adevăr, nu ştia altul. Prima dată cînd îl cîntasem, începeam să o iubesc pe Albertine; dar credeam că nu o

voi cunoaşte niciodată. Mai tîrziu, la Paris, îl cîntam cînd încetasem să o mai iubesc şi cîteva zile după ce o posedasem pentru prima oară. Acum, îl cîntam pe cînd o iubeam din nou şi în momentul cînd trebuia să merg să cinez cu ea, spre marele regret al directorului1 care credea că pînă la urmă mă voi muta la castelul La Raspeliere, renunţînd la hotelul Iui, şi care mă asigura că auzise spunîndu-se că prin acele locuri te puteai îmbolnăvi de friguri, din pricina mlaştinilor din ţinutul Bec şi al apelor „stătute." pram fericit de această multiplicitate, pe care o vedeam astfel,

1 viaţa-mi, desfăşurată pe trei planuri; şi apoi, cînd redevii ftru o clipă un om vechi, adică diferit de cel care eşti de uită vreme, sensibilitatea nemaifiindu-ţi amorţită de

’wşnuinţă primeşte din partea celor mai mici şocuri impresii 11 de vii care fac să pălească tot ceea ce le-a precedat şi de

care, dată fiind intensitatea lor, ne agăţăm cu exaltarea trecătoare a unui beţiv. Era noapte de-a binelea cînd ne urcam în omnibus sau în trăsura care urma să ne ducă la gară, de unde trebuia să luăm trenuleţul. Şi în hol prim-prezidentul ne spunea: „Aha! Vă duceţi la castelul La Raspeliere! Ştiu că nu-i lipsită de îndrăzneală doamna Verdurin, dacă vă sileşte să mergeţi cu trenul, -noaptea, timp de o oră, doar ca să luaţi cina. Şi apoi să vă întoarceţi la'ora zece, pe asemenea vînt îndrăcit. Se vede că nu aveţi nimic mai bun de făcut", adăugă el, frecîndu-şi mîinile. Fără îndoială, vorbea astfel pentru că era supărat că nu fusese invitat şi, de asemenea, din cauza satisfacţiei pe care o au oamenii „ocupaţi" - fie şi de munca cea mai idioată - că „nu au timp" să facă ceea ce face celălalt.

Desigur, este legitim ca omul care redactează raporturi, înşiruie cifre, răspunde unor scrisori de afaceri, urmăreşte cursul Bursei, să aibă, cînd îţi spune, cu un zîmbet ironic: „Dacă n-ai altceva mai bun de

făcut", un plăcut sentiment de superioritate. Dar această superioritate se afirma la fel de dispreţuitoare, ba chiar încă şi mai dispreţuitoare (căci şi omul ocupat cinează în oraş), dacă divertismentul tău consta în a scrie *Hamlet* sau în a-1 citi doar. Şi în privinţa asta oamenii ocupaţi se arată lipsiţi de înţelepciune. Căci cultura dezinteresată, care li se pare lor o pierdere de vreme comică, bună doar pentru trîndavi, cînd o surprind în clipa cînd e practicată, ei ar trebui să se gîndească că este aceeaşi care, în propria lor meserie, evidenţiază oameni ce nu sînt poate mai buni magistraţi sau administratori decît ei, dar în faţa avansării rapide a cărora ei se înclină, spunînd: „Se pare că e un scriitor de seamă, un individ foarte distins." Dar mai ales prim-prezidentul nu-şi dădea seama că mie îmi plăcea la aceste cine de la La Raspeliere, după cum spunea, pe bună dreptate, de.şi criti-cînd-o, el însuşi, că ele „reprezentau o adevărată călătorie", o călătorie al cărei farmec îmi părea cu atît mai viu, cu cît nu era propriul

său scop, lumea necăutînd nicidecum în ea plăcerea, plăcerea fiind legată de petrecerea către care mergeam şi care urma să fie foarte modificată de întreaga atmosferă care o înconjura. Acum era noapte de-a binelea, iar eu schimbam căldura hotelului - a hotelului devenit casa mea - cu vagonul în care urcam, eu şi Albertine, şi unde răsfrîngerea lanternei pe geam ne arăta, la anumite opriri ale trenuleţului ce gîfîia din greu, că ajunsesem într-o gară. Pentru a nu risca să nu fim văzuţi de Cottard, şi fiindcă nu auzisem numele staţiei,

400

deschideam portiera, dar în vagon se năpusteau nu fidelii familiei Verdurin, ci vîntul, ploaia, frigul. In întuneric desluşeam cîmpurile,, auzeam marea, eram undeva într-un loc cu desăvîrşire pustiu. Albertine, înainte de a ne întîlni cu micul grop, se privea într-o oglinjoară, pe care o scotea dintr-un etui de aur pe care îl purta cu ea. într-adevăr, primele daţi, doamna

Verdurin luînd-o cu ea în cabinetul de toaletă, pentru ca să se pregătească înainte, de cină, simţisem, în sînul calmului adînc în care trăiam de cîtva timp, o mică tresărire de nelinişte şi de gelozie pentru că eram silit să o las pe Albertine acolo unde începea scara, şi mă simţisem atît de anxios în timp ce eram singur în salon în mijlocul micului clan, întrebîndu-mă ce face acolo sus prietena mea, încît a doua zi, printr-o depeşă, după ce îi cerusem domnului de Charlus sfaturi cu privire la ceea ce era mai elegant în materie de modă, comandasem la Cartier un etui care era o adevărată bucurie pentru Albertine şi, de asemenea, pentru mine. Era pentru mine un gaj de calm şi totodată de iubire din partea prietenei mele. Căci ea ghicise, desigur, că nu-mi plăcea să rămînă fără mine la doamna Verdurin şi se străduia să-şi facă în vagon toaleta în vederea cinei.

Printre obişnuiţii casei Verdurin, fiind şi cel mai fidel dintre toţi, se număra acum, de1 mai multe luni, domnul de Charlus. Regulat, de trei ori pe săptămînă,

călătorii care staţionau în sălile de aşteptare sau pe peronul gării Doncieres-Ouest’528, vedeau trecînd un bărbat gras, cu părul cenuşiu, cu mustăţi negre, cu bubele înroşite cu un fard care se observă mai puţin către sfîrşitul sezonului decît vara, cînd lumina puternică îi punea în evidenţă strindenţa, iar căldura îl lichefia. îndreptîndu-se către trenuleţ, el nu se putea împiedica (doar dintr-o obişnuinţă de cunoscător, de vreme ce acum avea un sentiment care îl făcea să fie cast sau cel puţin, aproape tot timpul, fidel) să arunce asupra hamalilor, militarilor, tinerilor în costum de tenis, o privire furişă, inchizitorială şi totodată temătoare, după care îşi freca pe dată pleoapele, închizîndu-le aproape, cu aerul onctuos al unui ecleziastic ce-şi spune rugăciunea, cu modestia unei soţii devotate unicei ei iubiri sau a unei fete bine crescute. Fidelii erau cu atît mai convinşi că nu-i văzuse, cu cît el se urca într-un alt compartiment decît ei (cum făcea adesori şi prinţesa Sherbatoff), ca un om

care nu Ştie dacă ceilalţi vor fi. mulţumiţi sau nu să fie văzuţi împreună cu el şi care le lasă lor iniţiativa de a veni să-1 caute dacă doresc. Primele daţi, doctorul nu simţise această dorinţă şi

401

voise să-! lăsărn singur în compartimentul unde se afla. Ştiind să-fi stăpînească firea şovăielnică de cînd avea o importantă situaţie medicală, spuse surîzînd, răsturnîndu-şi trupul pe spate, privindu-1 pe Ski peste lornion, din răutate sau pentru a surprinde pe ocolite părerea celorlalţi: „înţelegeţi, dacă aş fi singur, burlac, dar din cauza nevesti-mi, mă întreb dacă pot să-1 las să călătorească împreună cu noi după tot ce mi-aţi spus despre el, şopti doctorul.

- Ce tot spui acolo? întrebă doamna Cottard.

- Nimic, nu te priveşte, nu-s lucruri pentru femei", răspunse, făcînd cu ochiul, doctorul, cu o maiestuoasă mulţumire de siffe ce se situa între acea expresie hîtră pe care o avea în faţa elevilor şi bolnavilor săi şi

neliniştea ce întovărăşea odinioară cuvintele lui de haz în salonul soţilor Verdurin, şi continuă să vorbească pe ton scăzut. Doamna Cottard nu desluşi decît cuvintele „confrerie" şi „bîrfă" şi, cum în limbajul doctorului primul desemna rasa evreiască, iar cel de al doilea limbile ascuţite, doamna Cottard ajunse la concluzia că domnul de Charlus era probabil un israelit flecar. Ea nu înţelese de ce baronul era ţinut la distanţă din asemenea pricină, găsi că este de datoria ei de decană a clanului să pretindă să nu fie lăsat singur, şi ne-am îndreptat cu toţii către compartimentul domnului de Charlus, călăuziţi de Cottard, ce rămînea perplex. Din colţul unde citea un volum de Balzac, domnul de Charlus simţi acea ezitare; şi totuşi nu-şi ridicase ochii din carte. Dar aşa cum surdo-muţii recunosc după un curent de aer pe care ceilalţi nu-l simt, că îndărătul lor se află cineva, # era înzestrat cu o adevărată hiperacuitate senzorială care îl avertiza cu privire la răceala manifestată de ceilalţi faţă de el. Această hiperacuitate senzorială, ca în toate

celelalte domenii, dăduse naştere, în cazul domnului de Charlus, unor suferinţe închipuite. Ca acei nevropaţi care, simţind o uşoară răcoare, deduc că există probabil o fereastră deschisă la etajul de deasupra, se înfurie şi încep să strănute, domnul de Charlus, dacă cineva avusese în faţa Iui o expresie preocupată, trăgea concluzia că acelei persoane îi fuseseră repetate anumite cuvinte pe care el le spusese despre ea. Dar nu era nici măcar nevoie să ai în faţa lui o înfăţişare distrată, sau sumbră, sau veselă,-căci el inventa una dintre aceste înfăţişări. în schimb, prin cordialitate mascai foarte uşor vorbele rele pe care nu le cunoştea. Ghicind’prima oara şovăiala Iui Cottard, dacă, spre marea mirare a fidelilor, care nu crezuseră că fuseseră văzuţi de cel ce îşi ţinea privirea aplecată pe carte, le întinse mîna cînd s-au aflat la o distanţă

potrivită, el se mulţumi să-şi încline întreg trupul,

înălţîndu-se apoi repede, pentru Cottard,. fără să ia în mîna lui înmănuşată mîna pe care i-o întinsese doctorul. ,,Am ţinut cu orice preţ să facem drumul împreună cu dumneata, domnule, şi să nu te lăsăm singur şi de izbelişte. E o mare plăcere pentru noi, îi spuse baronului, cu o voce plină de bunătate, doamna Cottard.

- Sînt foarte onorat, spuse baronul, înclinîndu-se cu multă răceală.

- Am fost foarte fericită să aflu că ai ales pentru totdeauna acest ţinut pentru a-ţi statornici tabern..." Fusese pe punctul să spună tabernacolul, dar acest cuvînt i se păru ebraic şi jignitor pentru un evreu, care ar fi putut vedea în el o aluzie. De aceea, se corectă repede, pentru a alege alta dintre expresiile care-i erau familiare, adică o expresie solemnă: ,,Voiam să spun pentru a-ţi statornici «penaţii» (este adevărat că aceste divinităţi nu aparţin religiei creştine, ci unei religii care a murit de atîta vreme, încît nu mai are adepţi pe care i-ai putea jigni). Noi, din nefericire, dat fiind începutul şcolii,

munca la spital a doctorului, nu putem niciodată să locuim multă vreme în acelaşi loc." Şi, arătîndu-i o cutie de carton: „Uite, de altfel, cît de nefericite sîntem noi, femeile, în comparaţie cu sexul tare; pentru a ne duce la doi paşi, la prietenii noştri Verdurin, sînt silită să iau cu mine tot felul de bagaje inutile." în tot acest timp eu priveam la volumul de Balzac din mîinile baronului. Nu era un exemplar broşat, cumpărat la întîmplare ca volumul de Bergotte pe care mi-1 împrumutase în primul an. Era o carte din biblioteca lui şi purta deviza529: „Ii aparţin baronului de Charlus", înlocuită uneori, spre a arăta gustul pentru studiu al celor din familia Guermantes, de: *„In praeliis non semper53O'* şi o alta încă: *„Non sine labore531."* Dar le vom vedea curînd înlocuite de altele, pentru a-i face plăcere lui Morel. Doamna Cottard, după o clipă, atacă un subiect pe care îl considera mai interesant pentru baron. „Nu ştiu dacă eşti de părerea mea, Somnule, îi spuse ea după o clipă, dar eu am idei foarte largi Şi, după mine, dacă

sînt practicate cu sinceritate, toate religiile sînt bune. Eu nu sînt ca acei oameni ce devin hidrofobi fie şi numai la vederea unui... protestant.

- Am învăţat că religia mea este cea adevărată", răspunse domnul de Charlus. „Este un ranaţic^ gîndi doamna Cottard; Swann, în afară de ultimele luni e viaţă, era mai tolerant, dar este adevărat că el era convertit." yr> dimpotrivă, baronul era nu numai creştin, după cum ştim, ir pios în felul oamenilor din Evul mediu. Pentru ej, ca şi er"tru sculptorii din secolul al XIIMea, Biserica creştină era,

403

în înţelesul viu al cuvîntului, populată cu o mulţime de fiinţe, pe care el le credea cu adevărat reale: profeţi, apostoli, îngeri, sfinte personaje de tot felul, înconjurînd Cuvîntul întruchipat, mama şi soţul său, Tatăl veşnic, toţi martirii şi doctorii, acea întreagă mulţime în relief ce se înghesuie pe portic sau umple nava catedralelor. Printre ei toţi, domnul de Charlus îi alesese drept patroni

pe arhanghelii Mihail, Gavril şi Rafael, cu care stătea adeseori de vorbă, rugîndu-i să transmită rugăciunile lui Tatălui veşnic, în faţa tronului căruia, stau de pază. De aceea greşeala doamnei Cottard mă distra mult.

Pentru a părăsi terenul religios, să spunem că doctorul, sosit la Paris înarmat cu puţinele sfaturi ale unei mame ţărănci, apoi absorbit de studii aproape pur materiale, studii cărora cei ce vor să ajungă departe în cariera medicală sînt siliţi să li se consacre timp de mulţi ani, nu-şi desăvîrşise niciodată cultura; el dobîndise mai multă autoritate, dar nu şi experienţă; luă ad litteram cuvîntul „onorat", fu mulţumit, pentru că era vanitos, şi totodată întristat, pentru că era băiat de treabă. „Bietul de Charlus, îi spuse el în aceeaşi seară soţiei sale, mi-a făcut milă cînd mi-a spus că era onorat să călătorească cu noi. Simţi că bietul de el nu are nici un fel de relaţii, că se umileşte."

Dar curînd, fără să trebuiască a fi călăuziţi de caritabila doamnă Cottard, fidelii izbutiseră să-şi

stăpînească stinghereala pe care o simţiseră cu toţii mai mult sau mai puţin la început, cînd se găsiseră alături de domnul de Charlus. Fără îndoială, în prezenţa lui ei aveau tot timpul în minte amintirea dezvăluirilor ce le fuseseră făcute de Ski şi ideea ciudăţeniei sexuale ce era inclusă în persoana celui care călătorea împreună cu ei. Dar însăşi această ciudăţenie exercita asupra lor un fel de atracţie. Pentru ei, ea dădea conversaţiei baronului, conversaţie de altfel remarcabilă, dar prin ceea ce ei nu puteau aprecia, o savoare care făcea ca pînă şi conversaţiile cele mai interesante, cea a lui Brichot însuşi, să le pară cam searbăde. încă de la început, de altfel, toată lumea recunoscuse că este inteligent. „Geniul se poate învecina cu nebunia532", enunţa doctorul, şi dacă prinţesa, lacomă să se informeze, insista, el nu spunea mai mult, acea axiomă fiind tot ce ştia el despre geniu şi nepărîn-du-i de altfel tot atît de bine demonstrată ca acelea ce se refereau la febra tifoidă şi la artritism. Şi cum devenise insolent şi rămăsese

prost crescut: „Nu-mi pune întrebări, prinţesă, sînt aici pe malul mării ca să mă odihnesc. De altfel, oricum nu m-ai înţelege, nu te pricepi la medicină." Şi prinţesa tăcea, scu-zîndu-se, găsind că doctorul Cottard este un bărbat încîntător şi

404

înţelegînd că a nu întotdeauna eşti admis în intimitatea celebrităţilor. în acea primă perioadă, lumea ajunsese să-l considere pe domnul de Charlus inteligent, în ciuda viciului său (sau în ciuda a ceea ce numim îndeobşte astfel). Acum, şi fără aşi da seama, toţi îl găseau a fi mai inteligent decît ceilalţi tocmai din cauza acelui viciu. Maximele cele mai simple pe care, iscusit provocat de universitar sau de sculptor, domnul de Charlus le enunţa cu privire la iubire, la gelozie, la frumuseţe, din cauza experienţei ciudate, tainice, rafinate şi monstruoase ce i le dezvăluise, căpătau pentru fideli acel farmec al unui ţinut străin pe care o psihologie, asemănătoare cu cea pe care ne-a oferit-o

dintotdeauna literatura noastră dramatică, îl capătă într-o piesă rusească sau japoneză, jucată de artişti din acele ţări. Cînd baronul nu-i putea auzi, mai riscau cîte o glumă proastă: „Oh! şuşotea sculptoru.1, văzînd un tînăr funcţionar cu gene lungi de baiaderă533 şi pe care domnul de Charlus îl privise cu atenţie, dacă baronul începe să facă cu ochiul controlorului, mai avem mult pînă să ajungem, trenul va merge de-a-ndăratelea. Ia uitaţi-vă cum îl priveşte, nu mai sîntem într-un trenuleţ, ci într-un funicular." Dar dacă domnul de Charlus nu venea, fidelii erau aproape dezamăgiţi că trebuie să călătorească doar printre oameni obişnuiţi şi că nu-1 au alături pe acel personaj fardat, pîntecos şi tainic, semănînd cu vreo cutie de provenienţă exotică şi suspectă, care răspîndeşte ciudata mireasmă a unor fructe ce-ţi întorc stomacul pe dos numai la gîndul de a le gusta. Din acest punct de vedere, fidelii de sex masculin aveau satisfacţii mai vii în scurta parte a traiectului dintre Saint-Martin-du-Chene, unde urca

domnul de Charlus, şi Doncieres, gară unde ni se alătura Morel. Căci atîta vreme cît violonistul nu era de faţă (şi dacă doamnele şi Albertine, făcînd un grup separat, pentru a nu stingheri conversaţia, stăteau la oarecare depărtare), domnul de Charlus nu evita anumite subiecte şi vorbea despre „ceea ce îndeobşte numim relele moravuri." Albertine nu-1 putea stingheri, căci ea era întotdeauna cu celelalte doamne, dintr-o bună creştere de tînără fată care nu vrea ca prezenţa ei să limiteze libertatea conversaţiei. Or, eu suportam cu uşurinţă faptul de a nu o avea tingă mine, dacă rămînea totuşi în acelaşi vagon. Căci nu mai simţeam nici gelozie şi nici iubire pentru ea, şi nu mă mai Şindeam la ceea ce face în zilele cînd nu o întîlneam, în Şhib

Şphimb, cînd eram acolo, un simplu perete despărţitor, care ar 1 putut ascunde o trădare, îmi era de nesuportat, şi dacă ea se Ucea cu celelalte doamne în compartimentul învecinat, după o

clipă, nemaiputînd sta locului, cu riscul de a-1 jigni pe cel care vorbea, Brichot, Cottard sau Charlus, şi căruia nu-i puteam explica motivul fugii mele, mă ridicam, îi lăsam pe toţi baltă şi, spre a vedea dacă acolo nu se petrece nimic anormal, treceam alături. Şi pînă la Doncieres, domnul de Charlus, netemîndu-se că ne şochează, vorbea uneori foarte pe şleau de moravuri despre care spunea că el unul nu le găseşte nici bune nici rele. Făcea asta cu dibăcie, pentru a arăta că are vederi largi, convins că moravurile sale nu trezeau nici o bănuială în mintea fidelilor. Socotea că în întregul univers existau doar cîteva persoane care, conform unei expresii ce-i deveni mai tîrziu familiară, erau „lămurite în privinţa lui." Dar îşi închipuia că aceste persoane nu erau decît trei sau patru, şi că nici una nu se afla pe coasta normandă. Această iluzie poate să uimească din partea cuiva atît de inteligent, atît de neliniştit. Chiar în privinţa celor pe care îi credea a fi mai mult sau mai puţin la curent, el era liniştit, spunîndu-şi că pentru ei

totul este ceva doar foarte vag, şi avea pretenţia, în funcţie de cele ce avea să le spună, să situeze pe cutare persoană în afara supoziţiilor unui interlocutor care, din politeţe, se prefăcea că-i acceptă spusele. Chiar bănuind ce puteam eu să ştiu sau să presupun cu privire la el, îşi închipuia că această părere, pe care o credea mult mai veche în cazul meu decît era în realitate, era generală, şi că era de ajuns să nege cutare sau cutare amănunt pentru a fi crezut, în timp ce, dimpotrivă, deşi cunoaşterea ansamblului precedă totdeauna cunoaşterea amănuntelor, ea facilitează enorm investigarea acestora şi distrugînd puterea de a fi invizibil, nu-i mai îngăduie celui ce disimulează să ascundă ceea ce vrea. Desigur, cînd domnul de Charlus, invitat la o cină d6 vreun fidel sau de vreun prieten al fidelilor, folosea ocolişurile cele mai complicate pentru a plasa în mijlocul numelor a zece persoane pe care le cita, numele lui Morel, el nu bănuia că motivelor totdeauna diferite prin care explica plăcerea sau comoditatea pe care le va avea în acea

seară dacă va fi invitat cu el, gazdele sale, părînd că-1 cred întru totul, le substituiau unul singur, totdeauna acelaşi şi pe care el îl credea ignorat de ei, şi anume că el îl iubea pe Morel. Tot astfel cum doamna Verdurin, părînd totdeauna că are aerul de a admite pe de-a-ntregul motivele pe jumătate artistice, pe jumătate umanitare pe care domnul de Charlus i le dădea cu privire la interesul pe .care i-1 purta lui Morel, îi mulţumea întruna cu emoţie baronului pentru bunătatea extraordinară, spunea ea, pe care o avea faţă de violonist. Or, ce mirare l-ar fi

406

cuprins pe domnul de Charlus dacă, într-o zi cînd Morel şi el erau în întîrziere şi nu veniseră cu trenul, ar fi auzit-o pe Patroană spunînd: „Nu le mai aşteptăm pe domnişoarele noastre!" Baronul ar fi fost cu atît mai uluit cu cît, neclintindu-se din La Raspeliere, părea un adevărat călugăr, şi uneori (cînd Morel avea o permisie de patruzeci şi opt de ore) se culca aici două nopţi la

rînd-. Doamna Verdurin le dădea atunci două camere ce comunicau între ele, şi, pentru a-i face să se simtă la îndemînă, le spunea: „Dacă aveţi chef să faceţi muzică, să nu vă simţiţi stingheriţi, zidurile sînt groase ca acelea ale unei fortăreţe, nu mai doarme nimeni ia acelaşi etaj cu voi, iar soţul meu are somnul adînc". în acele zile, domnul de Charlus o înlocuia pe prinţesă ducîndu-se să-i aştepte pe noii veniţi la gară, o scuza pe doamna Verdurin că nu venise din cauza unei stări de boală pe care o descria atît de bine încît invitaţii intrau făcînd o mutră de circumstanţă şi scoţînd apoi un strigăt de uimire cînd o găseau pe Patroană vioaie şi în picioare, în rochie pe jumătate decoltată. Căci domnul de Charlus devenise pentru doamna Verdurin fidelul fidelilor, o a doua prinţesă Sherbatoff. De situaţia lui mondenă ea era mult mai puţin sigură decît de cea a prinţesei, închipuindu-şi că aceasta nu voia să întîlnească decît micul grup, pentru că îi dispreţuia pe ceilalţi şi avea o predilecţie pentru el. Cum această prefăcătorie era

caracteristică pentru soţii Verdurin, care îi tratau drept plicticoşi pe toţi cei pe care nu-i puteau frecventa, este de necrezut că Patroana putea să creadă că prinţesa are un suflet de oţel, care ura tot ceea ce e şic. Dar ea nu renunţa la acea idee şi era convinsă că şi marea doamnă nu-i frecventa pe „plicticoşi" dintr-un sincer gust intelectual. Numărul acestora scădea de altfel din punctul de vedere al soţilor Verdurin. în viaţa dintr-o localitate de pe malul mării, o prezentare nu mai avea consecinţele de viitor de care te-ai fi putut teme la Paris. Bărbaţi străluciţi ce veniseră la Balbec fără nevastă, ceea ce facilita totul, le făceau avansuri celor de la La Raspeliere, şi plicticoşii deveneau încîntători. Fu cazul prinţului de Guermantes, pe care absenţa prinţesei nu l-ar fi hotărît totuşi să-i viziteze, precum un „burlac", pe soţii Verdurin, dacă magnetul dreyfusismului n-ar fi fost atît de puternic, încît i-a dat puteri să urce pe nerăsuflate povîrnişul care duce la La Raspeliere, din nefericire într-o zi cînd Patroana nu era acasă. De altfel doamna

Verdurin nu era sigură ca prinţul şi domnul de Charlus aparţineau aceluiaşi’ mediu. Baronul spusese că ducele de Guermantes îi era frate, dar această afirmaţie era poate doar minciuna unui aventurier. Deşi

se arătase atît de elegant în purtări, atît de amabil, atît de „fidel" faţă de soţii Verdurin, Patroana ezita aproape să-1 invite împreună cu prinţul de Guermantes. Ea îi consultă pe Ski şi pe Brichot: „Baronul şi prinţul de Guermantes pot fi oare invitaţi împreună?

- Doamnă, în ceea ce-1 priveşte pe unul dintre cei doi cred că pot spune...

- Dar unul din doi nu-mi este de ajuns, îi răspunsese doamna Verdurin iritată. Te întreb dacă pot să-i invit "împreună.

- Ah! doamnă, ăsta-i un lucru greu de ştiut." Doamna Verdurin vorbea foarte serios. Ea era sigură de moravurile baronului, dar cînd se exprima astfel, nu se

gîndea la ele, ci numai voia să ştie dacă îi puteai invita împreună pe prinţ şi pe domnul de Charlus, altfel spus dacă asta s-ar fi potrivit534. Ea nu folosea acele clişee pe care „micile clanuri" artistice le preferă, cu vreo intenţie răuvoitoare. Pentru a se făli cu domnul de Guermantes, ea voia să-1 ducă - în după-amiaza ce va urma zilei cînd vor lua masa împreună - la o serbare de caritate, unde marinari din apropiere vor juca într-o piesă înfăţişînd plecarea unei corăbii. Dar neavînd timp să se ocupe de toatev îl însărcina cu aceste pregătiri pe fidelul fidelilor, pe baron. „înţelegi, nu trebuie să rămînă nemişcaţi ca nişte stane de piatră, trebuie să meargă în sus şi-n jos, să se agite, să facă mai ştiu eu ce, nu mă pricep. Dar dumneata, care te duci adeseori în portul Balbec-Plaje, ai putea să-i pui să repete, fără să te oboseşti prea mult. Căci, domnule de Charlus, dumneata te pricepi mult mai bine decît mine să-i pui la treabă pe nişte tineri marinari. Dar la urma urmei ne dăm prea multă osteneală pentru domnul de Guermantes. Poate

nu-i decît un imbecil, aşa cum am mai Văzut printre membrii Jockey-Clubului. Dumnezeule, vorbesc de rău Jockey-Clubul, şi abia acum îmi amintesc că şi dumneata faci parte din el. Ei, baroane, nu-mi răspunzi, faci sau nu faci parte din el? Nu vrei să ieşi cu noi la plimbare? Uite o carte pe care am primit-o, cred că te va interesa. Este de Roujon. Are un titlu frumos: *Printre oameni* 555."

în ceea ce mă priveşte, eram cu atît mai fericit că domnul de Charlus o înlocuia adeseori pe prinţesa Sherbatoff, cu cît mă aflam în relaţii foarte rele cu aceasta, pentru un motiv neînsemnat şi totodată profund. într-o zi, cînd mă aflam în trenuleţ, copleşind-o cu amabilităţile mele, ca întotdeauna, pe prinţesa Sherbatoff, am văzut-o urcînd pe doamna de Villeparisis. Venise într-adevăr să-şi petreacă vreo cîteva săptămîni la prinţesa de Luxembourg, dar, sclav acelei nevoi zilnice de a o vedea pe Albertine, nu răspunsesem niciodată invitaţiil°r

nenumărate ale marchizei şi ale regalei ei gazde. Am simţit remuşcări văzînd-o pe prietena bunicii şi, din pură datorie (fără să o părăsesc pe prinţesa Sherbatoff), am stat vreme îndelungată de vorbă cu ea. De altfel, ignoram faptul că doamna de Villeparisis ştia foarte bine cine era vecina mea, dar nu voia să o cunoască. La staţia următoare, doamna de Villeparisis părăsi vagonul, iar eu mi-am reproşat că nu am ajutat-o să coboare; m-am aşezat din nou alături de prinţesă. Dar se părea - cataclism frecvent în cazul unor persoane a căror.situaţie este instabilă şi care se tem că ceilalţi le-au vorbit de rău, că sînt dispreţuite - că avusese loc o schimbare pe cît de rapidă pe atît de totală. Cufundată în *La Revue des Deux Mondes*, doamna Sherbatoff abia dacă îmi răspunse din vîrful buzelor şi în cele din urmă îmi spuse că-i provoc dureri de cap. Nu înţelegeam ce crimă făcusem. Cînd mi-am luat rămas-bun de la prinţesă, faţa-i nu mai era luminată de obişnuitu-i surîs,

ea mă salută scurt din bărbie, nu-mi întinse nici măcar mîna, şi de atunci nu mi-a mai vorbit niciodată. Dar le-a vorbit probabil - nu ştiu însă ce le-a spus - soţilor Verdurin, căci de îndată ce îi întrebam pe aceştia dacă nu ar fi bine să îi arăt toată solicitudinea mea prinţesei Sherbatoff, ei se grăbeau să-mi răspundă în cor: „Nu! Nu! Nu! Nicidecum! Nu-i plac amabilităţile!" Nu spuneau asta ca să mă facă să mă cert cu ea, dar ea izbutise să-i convingă că este indiferentă la gesturile de politeţe, că sufletul ei rămîne inaccesibil vanităţii ce domneşte în această lume. Trebuie să-1 fi văzut pe omul politic ce trece drept cel mai integru, cel mai intransigent, cel mai inabordabil de cînd este la putere; trebuie să-1 fi văzut pe timpul dizgraţiei sale, cerşind sfios, cu un surîs strălucitor de îndrăgostit, salutul arogant al unui jurnalist oarecare; trebuie să fi văzut redresarea lui Cottard (pe care noii săi bolnavi îl luau drept un om de fier), spre a şti din ce amărăciuni de îndrăgostit, din ce eşecuri de snob erau făcute aparenta

superioritate, antisnobismul universal recunoscut al prinţesei Sherbatoff, pentru a înţelege că în cadrul omenirii, regula - care comportă desigur excepţii - este că cei tari sînt tocmai slabii care au fost respinşi, şi că doar cei cu adevărat puternici, indiferenţi la faptul că sînt sau nu doriţi, au acea blîndeţe pe care vulgul o ia drept slăbiciune.

De altfel, nu trebuie să o judec sever pe prinţesa

Sherbatoff. Cazul’ei’este atît de frecvent! într-o zi,’ la irnormîntarea h" Guermantes, un bărbat remarcabil ’ce se afla ngă mine îmi arătă un domn zvelt şi cu chip frumos. „Dintre

\l cei din familia Guermantes, îmi spuse vecinul meu, acesta

409

este cel mai extraordinar, cel mai ciudat. Este fratele ducelui." I-am răspuns imprudent că se înşală, că acel domn, care nu se înrudea nici într-un fel cu casa Guermantes, se numea Fournier-Sarloveze536. Bărbatul

remarcabil îmi întoarse spatele, şi de atunci nu m-a mai salutat niciodată.

Un mare muzician537, membu al Academiei, înalt demnitar oficial şi care îl cunoştea pe Ski, trecu prin Arembouville, unde avea o nepoată, şi veni într-o miercuri în vizită la soţii Verdurin. Domnul de Charlus fu cu deosebire amabil faţă de el (aşa îi ceruse Morel) şi mai ales pentru ca la întoarcerea la Paris academicianul să-i îngăduie să asiste la diferite şedinţe private, repetiţii etc, la care participa violonistul. Academicianul, măgulit - era de altfel un bărbat încîntător - , promise şi îşi ţinu făgăduiala. Baronul fu cît se poate de impresionat de toate amabilităţile pe care acest personaj (de altfel, el însuşi iubind, din răsputeri, numai femeile) le avu faţă de el, de toate înlesnirile pe care i le făcu spre a-1 vedea pe Morel în locurile oficiale unde profanii nu intră, de toate prilejurile, oferite tînărului virtuoz de către celebrul artist, de a se face cunoscut, alegîndu-1 dintre mulţi alţii, cu un talent egal, pentru

audiţii cu larg răsunet. Dar domnul de Charlus nu bănuia că-i datorează maestrului cu atît mai multă recunoştinţă cu cît acesta, de două ori binevoitor, sau, dacă preferaţi, de două ori vinovat, nu ignora nimic în ceea ce priveşte relaţiile violonistului cu nobilul său protector. El le favoriza, desigur, fără nici o simpatie pentru ele, neputînd înţelege o altă iubire decît cea pentru femeie, care-i inspirase toată opera muzicală, dar dintr-o indiferenţă morală, din complezenţă şi serviabilitate profe-.sională, din amabilitate mondenă, din snobism. Avea atît de puţine îndoieli cu privire la caracterul acestor relaţii, încît, încă în timpul primei cine de la La Raspeliere, îl întrebase pe Ski, vorbind despre domnul de Charlus şi despre Morel ca despre un bărbat şi amanta lui: „Sînt de multă vreme împreună?" Dar fiind un om de lume desăvîrşit, nu lăsa să se vadă nimic din bănuielile lui în faţa celor interesaţi, gata să reprime orice bîrfeli printre colegii lui Morel, şi să-1 liniştească pe acesta, spunîndu-i părinteşte: „în zilele

noastre, se spune asta despre toată lumea"; nu încetă să-1 copleşească pe baron cu tot felul de amabilităţi pe care acesta le găsi încîntătoare, dar fireşti, fi’n" incapabil să presupună că ilustrul maestru dădea dovadă de atîta viciu sau de atîta virtute. Căci cuvintele ce erau rostite in absenţa domnului de Charlus, ,,aluziile" privitoare la l

410

nu-i erau repetate, nimeni neavînd un suflet atît de josnic. Şi totuşi această simplă situaţie e de ajuns pentru â arăta că pînă şi un lucru universal condamnat, care nu şi-ar găsi nicăieri un apărător: ,,cleveteala", pînă şi el, fie că are drept obiect propria noastră persoană şi ne devine astfel cu deosebire neplăcut, fie că ne comunică despre altcineva ceva ce nu ştiam, îşi are valoarea sa psihologică. El împiedică mintea să adoarmă încrezîndu-se doar în vederea superficială pe care o are asupra a ceea ce crede ea că sînt lucrurile, şi care nu este decît aparenţa lor. Cleveteala o răstoarnă pe aceasta cu

îndemînarea magică a unui filosof idealist, şi ne prezintă rapid un colţ nebănuit al reversului. Domnul de Charlus şi-ar fi putut oare imagina aceste cuvinte spuse de o duioasă rudă a sa: „Cum ai vrea ca Meme să fie îndrăgostit de mine? Uiţi că sînt femeie?" Şi totuşi ea ţinea cu adevărat, din tot sufletul, la domnul de Charlus. Cum să ne mirăm atunci că pentru soţii Verdurin, pe a căror afecţiune şi bunătate nu avea nici un drept să se bizuie, cuvintele pe care le spuneau departe de el (şi, după cum se va vedea, nu au fost numai cuvinte) erau atît de diferite de ceea ce el îşi închipuia că sînt, adică de simplul reflex al celor pe care le auzea cînd era de faţă? Numai acestea împodobeau cu inscripţii afectuoase micul pavilion ideal unde domnul de Charlus venea uneori să viseze singur, cînd îşi introducea pentru o clipă imaginaţia în ideea pe care soţii Verdurin şi-o făceau despre el. Atmosfera era aici atît de simpatică, atît de cordială, odihna, atît de reconfortantă, încît, cînd domnul de Charlus, înainte de a adormi, venea aici să-şi

uite pentru o clipă grijile, el nu ieşea niciodată din acest loc fără un surîs pe buze. Dar, pentru fiecare dintre noi, acest gen de pavilion este dublu: în faţa celui despre care credem că este unic, există celălalt, pe care de obicei nu-1 vedem, cel adevărat, simetric cu cel pe care îl cunoaştem, dar foarte diferit şi ale cărui ornamente, în care nu am recunoaşte nimic din ceea ce ne aşteptam să vedem, ne-ar înspăimînta, căci sînt alcătuite din simbolurile odioase ale unei duşmănii nebănuite. Cît de uimit ar fi fost domnul de Charlus dacă ar fi Pătruns într-unui din aceste pavilioane ostile, datorită vreunei Wrfe, ca pe una dintre acele scări de serviciu ale căror ziduri, 1 dreptul uşilor apartamentelor, sînt pline de inscripţii >bscene, scrise cu cărbunele de furnizori nemulţumiţi sau de ’togi concediate! Dar, aşa cum sîntem lipsiţi de acel simţ de °nentare cu care sînt înzestrate anumite păsări, sîntem lipsiţi de unitul vederii limpezi, ca şi de cel al distanţelor, noi

închipuindu-ne ca fiind foarte atent urmăriţi de oameni care, dimpotrivă, nu se gîndesc niciodată la noi, şi nebănuind că, în schimb, sîntem, pentru alţii, singura lor preocupare. Astfel, domnul de Charlus trăia amăgindu-se ca un peşte care crede că apa în care înoată se întinde şi dincolo de sticla acvariului, în timp ce nu vede alături de el, în umbră, pe cel ce-i priveşte, distrîndu-se, zbenguielile, sau pe piscicultorul atotputernic care, în clipa neprevăzută şi fatală, amînată acum pentru baron (pentru care piscicultorul, la Paris, va fi doamna Verdurin), îl va scoate fără milă din mediul unde-i plăcea să trăiască, aruncîndu-1 într-altul. Mai mult încă, popoarele, în măsura în care nu sînt decît colecţii de indivizi, pot oferi exemple mai vaste, dar identice parte cu parte, privitoare la această orbire-profundă, încăpăţînată şi care poate descumpăni. Pînă acum, deşi din pricina ei domnul de Charlus spunea în cadrul micului clan cuvinte de o zadarnică iscusinţă sau de o îndrăzneală ce-i făcea pe toţi să surîdă

pe ascuns, ea nu avusese încă pentru el şi nici nu avea să aibă la Balbec grave neajunsuri. Puţină albu-mină, puţin zahăr, o aritmie cardiacă nu împiedică viaţa să continue normal pentru cel ce nu-şi dă seama de ele, în timp ce medicul este singurul care vede în toate acestea profeţia unor catastrofe. în prezent înclinarea - platonică sau nu - domnului de Charlus pentru Morel îl îndemna pe baron să spună, în absenţa lui Morel, cît de frumos este acesta, crezînd că asemenea cuvinte vor fi înţelese în inocenţa lor, şi acţionînd astfel ca un om inteligent care, chemat în faţa unui tribunal, nu se va teme să intre în nişte amănunte ce par dezavantajoase pentru el, dar care, tocmai de aceea, sînt mai fireşti şi mai puţin vulgare decît protestele convenţionale ale unui acuzat ce joacă un rol. Cu aceeaşi libertate, tot între Doncieres-Vest şi Saint-Martin-du-Chene - sau, la întoarcere, în sens invers - , domnul de Charlus vorbea cu toată liniştea despre unii oameni care au, se pare, nişte obiceiuri foarte ciudate, şi adăuga chiar: „Spun ciudate, dar nu

ştiu de ce, căci la urma urmei nu sînt chiar atît de ciudate", pentru a-şi arăta lui însuşi cît de la îndemînă se simte faţă de cei ce-1 ascultau. Şi se simţea într-adevăr, cu condiţia de a avea iniţiativa operaţiilor şi de a şti că se află în faţa unei galerii mute şi surîzătoare, dezarmată prin credulitate sau bună educaţie.

Cînd domnul de Charlus nu vorbea despre admiraţia sa pentru frumuseţea lui Morel ca şi cum ea nu ar fi avut nici o legătură cu acea înclinare a sa, numită viciu, el vorbea despre

412

acest viciu, dar ca şi cum nu ar fi fost al său.. Uneori chiar nu ezita să-1 numească. Cînd, după ce mă uitasem la frumoasa legătură în piele a volumului său de Balzac, l-am întrebat ce preferă din toată *Comedia umană*, el mi-a răspuns, îndreptîndu-şi gîndul către o idee fixă: „Totul-, miniaturile, precum *Preotul din Tours şl Femeia părăsită*, sau marile fresce, precum seria *Iluziilor pierdute538.* Cum! n-ai citit *Iluziile*

pierdute? Momentul cînd Carlos Herrera întreabă cum se numeşte castelul prin faţa căruia trece cu caleaşca, este atît de frumos! Este castelul Rastignac, unde locuise tînărul pe care îl iubise .odinioară. Şi abatele cade într-o reverie pe care Swann o numea, în chip foarte spiritual, *Tristeţea lui Olympio* în ordinea pederastiei539. Şi moartea lui Lucien! Nu-mi mai amintesc ce om de gust540 îi răspunsese cuiva care îl întreba ce eveniment îl mîhnise cel mai mult în viaţă: «Moartea lui Lucien de Rubempre din *Splendorile şi nefericirile vieţii curtezanelor541*».

- Ştiu că anul ăsta Balzac e foarte la modă, aşa cum anul trecut la modă era pesimismul, îl întrerupse Brichot. Dar cu riscul de a amărî sufletele ce-1 admiră pe Balzac, şi fără să pretind, doamne fereşte, să joc rolul de jandarm al literelor şi să scriu un proces-verbal în care să consemnez greşelile de gramatică,.mărturisesc că abundentul improvizator ale cărui elucubraţii înspăimântătoare le supra-apreciaţi, după cîte văd, mi

s-a părut totdeauna a fi un scrib nu îndeajuns de meticulos. Am citit aceste *Iluzii pierdute* despre care ne vorbeşti, baroane, chinuindu-mă să ajung la o fervoare de iniţiat, şi mărturisesc cu toată simplitatea că aceste romane-foileton, redactate patetic, într-o îndoită şi întreită bolboroseală („Fericita Esthera", „Unde duc drumurile primejdioase", „Cît îi costă pe bătrîni iubirea"), mi ’s-au părut totdeauna că seamănă cu misterele lui Rocambole542, ajunse, printr-o inexplicabilă şansă, în situaţia precară de capodoperă.

- Spui asta pentru că nu cunoşti viaţa", zise baronul de două ori enervat, căci simţea că Brichot nu-i va înţelege nici motivele de artist, şi nici pe celelalte. „Pricep, răspunse Brichot, că, pentru a vorbi ca maestrul Francois Rabelais, vrei să spui că sînt sorbonagru, sorbonicol şi sorboniform543. Totuşi, aşa cum cer asta de la prieteni, îmi place ca o carte să dea impresia de sinceritate şi de Vlaţă, nu sînt dintre acei şoareci de bibliotecă... - sfertul de oră jj lui Rabelais, întrerupse

doctorul Cottard cu un aer nu de loială, ci de spirituală siguranţă de sine. - ... care se dedică teraturii urmînd regula impusă de Abbaye-aux-Bois, supusă

413

domnului viconte de Chateaubriand, mare maestru al făcăturii, conform regulii stricte a umaniştilor. Domnul viconte de Chateaubriand...

- *Chateaubriand aux pommes?* întrerupse doctorul Cottard.

- El este patronul confreriei", continuă Brichot fără să ia în seamă gluma doctorului, care, în schimb, alarmat de fraza universitarului, îl privi pe domnul de Charlus cu nelinişte. Lui Cottard i se păruse că Brichot fusese lipsit de tact, calamburul acestuia stîrnind un fin surîs pe buzele prinţesei Sherbatoff. „Cu profesorul, ironia muşcătoare a scepticului desăvîrşit nu-şi pierde niciodată drepturile", spuse ea din amabilitate şi pentru a arăta că „vorba de duh" a medicului nu trecuse neobservată pentru ea. „înţeleptul este prin forţa

lucrurilor sceptic, răspunse doctorul. «Ce ştiu eu544?» «Cunoaşte-te pe tine însuţi», spunea Socrate545. E foarte adevărat, în toate, excesul este un cusur. Dar rămîn încremenit cînd mă gîndesc că asemenea cugetare a fost de ajuns pentru ca numele lui Socrate să dăinuie pînă în zilele noastre. Ce e atît de profund în această filosofie? Nu mare lucru. Cînd te gîrideşti că Charcot şi alţii ca el au făcut lucruri mult mai importante şi care se sprijină cel puţin pe ceva, pe suprimarea reflexului pupilar ca sindrom al paraliziei generale, şi că ei sînt aproape uitaţi! La urma urmei, nu-i mare lucru de capul lui Socrate. Astfel de oameni nu aveau nimic de făcut, îşi petreceau toată ziua în plimbări şi în discuţii. Ca şi în cazul lui Isus Christos: «Iubiţi-vă unii pe alţii546», nimic de zis, e foarte frumos.

-Dragul meu..., îl rugă doamna Cottard.

- Fireşte, nevastă-mea protestează, toate femeile sînt nişte nevrozate.

- Dar, dragă doctore, eu nu sînt nevrozată, murmură

doamna Cottard.

-Nu-i nevrozată? cînd fiul ei e bolnav, ea dă semne de insomnie, în sfîrşit, recunosc că Socrate şi tot restul sînt necesari pentru o cultură superioară, pentru vorbitorii de talent. Eu citez totdeauna acel «Cunoaşte-te pe tine însuţi» în faţa elevilor mei, la primul curs. Părintele Bouchard547, aflînd asta, m-a felicitat.

- Eu nu sînt un adept al formei pentru formă, după cum nici nu aş tezauriza în poezie rima milionară, continuă Brichot, dar totuşi, *Comedia umană* - deşi prea puţin umană - este prea din cale-afară contrariul acelor opere în care arta depăşeşte cu totul fondul, cum spunea dezmăţatul ăla de Ovidiu548. Şi este îngăduit să preferi o cărare ce urcă lin, şi care duce către parohia din Meudon549 sau către sihăstria din Ferney550, la egală distanţă de Vallee-aux-Loups, unde Rene îşi îndeplinea cu orgoliu îndatoririle unui pontificat nemilos551, şi de Jardies552.

unde Honore de Balzac, hărţuit de portărei, mîzgălea întruna hîrtia pentru o poloneză, ca un apostol zelos al cacografiei.

-Chateaubriand este mult mai viu decît crezi, iar Balzac este totuşi un mare scriitor, răspunse domnul de Charlus, încă prea impregnat'de gustul lui Swann, pentru a nu fi fost iritat de spusele lui Brichot, iar Balzac a cunoscut pînă şi acele pasiuni pe care toată lumea le ignoră sau pe care nu le studiază decît pentru a le condamna. Fără să mai vorbim de nemuritoarele *Iluzii pierdute, Sarrazine, Fata cu ochi de aur, O patimă în deşert*, şi pînă şi enigmatica *Amantă mincinoasă* vin în sprijinul spuselor mele. Cînd îi vorbeam lui Swann despre această latură «în afara firii» a lui Balzac, el îmi spunea: «Eşti de părerea lui Taine». Nu aveam cinstea de a-1 cunoaşte pe Taine, adăugă domnul de Charlus (cu acel enervant obicei de a spune „domnul", pe care-1 au oamenii din societatea înaltă, ca şi cum ar crede că

taxîndu-1 drept domn pe un mare scriitor i-ar face o mare onoare, sau poate pentru a păstra distanţele şi a arăta că nu-1 cunosc), nu-1 cunoşteam pe domnul Taine, dar m-am simţit foarte onorat că sînt de aceeaşi părere cu el." De altfel, în ciuda acestor obiceiuri mondene atît de ridicole, domnul de Charlus era foarte inteligent şi este probabil că dacă vreo veche căsătorie ar fi înnodat o legătură de rudenie între familia sa şi cea a lui Balzac, el ar fi simţit (nu mai puţin decît Balzac însuşi) o satisfacţie pe care totuşi ar fi pus-o în evidenţă ca pe semnul unei admirabile condescendenţe.

Uneori, în staţia care venea după Saint-Martin-du-Chene, nişte tineri urcau în tren. Domnul de Charlus nu putea să nu-i privească, dar cum scurta şi ascundea momentul de atenţie pe care li-1 acorda, acel moment părea că închide o taină, mai specială chiar decît adevărul însuşi; s-ar fi spus că-i cunoştea, că arăta asta fără voia lui, acceptîndu-şi astfel sacrificiul, înainte de a se întoarce către noi, aşa cum fac

acei copii cărora, m urma unei dispute între părţi, li s-a interzis să le spună bună ?'ua unor colegi, dar care, cînd îi întîlnesc, îşi ridică totuşi capul o clipă. înainte de a da iar ascultare preceptorului lor.

Cînd a fost rostit cuvîntu'l grecesc pe care domnul de aarlus, vorbind despre Balzac, îl adăugase făcînd aluzie la *lr'steţea lui Olympio* din *Splendorile şi nefericirile vieţii*

Urtezanelor55 Ski, Brichot şi Cottard se priviseră cu un surîs e nu atît ironic cît plin de satisfacţia pe care ar avea-o nişte ivi vi care ar izbuti să-l facă pe Dreyfus să vorbească despre

°Pnul lui proces, sau pe împărăteasă554 despre domnia ei.

415

Sperau să-1 silească să dezvolte mai mult acest subiect, dar ajunsesem la Doncieres, unde Morel ni se alătură. în faţa lui, domnul de Charlus îşi supraveghea cu grijă conversaţia, şi cînd Ski vru să-1 facă iar să

vorbească despre iubirea lui Carlos Herrera pentru Lucien de Rubempre, baronul luă înfăţişarea contrariată, misterioasă şi, în cele din urmă (văzînd că nu era ascultat), severă şi răzbunătoare a unui tată care ar auzi spunîndu-se lucruri indecente în faţa fiicei sale. Ski încăpăţînîndu-se oarecum să continue, domnul de Charlus, cu achii bulbucaţi de indignare, înălţîndu-şi vocea, spuse pe un ton semnificativ, arătînd-o pe Albertine, care totuşi nu ne putea auzi, căci stătea de vorbă cu doamna Cottard şi cu prinţesa Slierbatoff, şi pe tonul cu dublu înţeles al cuiva care vrea să dea o lecţie unor oameni prost crescuţi: „Cred că ar fi timpul sa vorbim despre lucruri care o pot interesa şi pe această fată". Dar am înţeles că pentru el fata nu era Albertine, ci Morel; de altfel, mai tîrziu, se vădi că interpretarea mea fusese exactă, prin expresiile de care se sluji cînd ceru să nu se mai vorbească astfel în faţa lui Morel. „Ştii, îmi spuse el, vorbind despre violonist, nu este deloc ceea ce ai putea să crezi, este un băieţaş foarte

cinstit, care a rămas totdeauna cuminte şi foarte serios." Şi simţeai din aceste cuvinte că domnul de Charlus socotea că inversiunea sexuală este o primejdie tot atît de ameninţătoare pentru tineri cît şi prostituţia pentru femei, şi că se slujea în legătură cu Morel de epitetul de „serios" în sensul pe care el îl capătă cînd este aplicat unei micuţe lucrătoare. Atunci Brichot, pentru a schimba conversaţia, mă întrebă dacă voi rămîne încă multă vreme la Incarville. Deşi îi spusesem de mai multe ori că locuiam nu la Incarville, ci la Balbec, el repeta întruna aceeaşi greşeală, desemnînd acea parte din litoral cu numele de Incarville sau de Balbec-Incarville. Există astfel oameni care vorbesc despre aceleaşi lucruri ca şi noi, numindu-le într-un mod puţin diferit. O anumită doamnă din cartierul Saint-Germain mă întreba totdeauna, cînd voia să vorbească despre ducesa de Guermantes, dacă trecuse multă vreme de cînd nu o văzusem pe Zenaide, sau pe Oriane-Zenaide, din care pricină în prima clipă nu

înţelegeam ce vrea să spună. Probabil că într-o vreme o rudă a doamnei de Guermantes numindu-se Oriane, ea era numită, pentru a se evita orice confuzie, Oriane-Zenaide. Poate, de asemenea, existase mai întîi o gară doar la Incarville, de unde lumea se ducea la Balbec cu trăsura. „Despre ce vorbiţi?" spuse Albertine, mirată de

416

tonul solemn de tată de familie uzurpat de domnul de Charlus. „Despre Balzac, se grăbi să răspundă baronul, şi în seara asta ai o toaletă ca aceea a prinţesei de Cadignan, nu ca prima, cea de la cină, ci ca a doua[555]." Această întîlnire se explica prin faptul că, pentru a alege toaletele Albertinei, mă inspiram din gustul pe care ea şi-1 formase datorită lui Elstir, care aprecia mult o sobrietate ce ar fi putut fi numită britanică, dacă nu s-ar fi îmbinat cu o dulceaţă şi o moliciune franţuzească. Cel mai adeseori rochiile pe care el le prefera ofereau privirilor o armonioasă

combinaţie de culori cenuşii, ca aceea a Dianei de Cadignan. Nimeni nu ştia mai bine decît domnul de Charlus să preţuiască la adevărata lor valoare toaletele Albertinei; pe dată ochii lui descopereau în ce constă preţul şi raritatea lor: n-ar fi confundat niciodată o stofă cu o alta, şi recunoştea mîna care le croise. Totuşi, prefera - pentru femei - mai multă strălucire şi culoare decît erau pe gustul lui Elstir. De aceea în acea seară ea îmi aruncă o privire pe jumătate surîzătoare, ge jumătate neliniştită, încrefindu-şi năsucul roz de pisicuţă. într-adevăr, încrucişîndu-se peşte fustiei de crepe de chine gri, jacheta de stofă gri lăsa să se creadă că Albertine era îmbrăcată numai în gri. Dar făcîndu-mi semn să o ajut, pentru că mînecile-i bufante trebuiau turtite sau ridicatexînd îşi punea sau îşi scotea jacheta, ea o scoase, şi cum aceste mîneci erau un ecosez în tonuri dulci, roz, albastru pal, verzui, guşă-de-porumbel, s-arfi^părut că un curcubeu se* ivise pe un cer cenuşiu. Şi ea se întreba dacă această toaletă îi va plăcea

domnului de Charlus. „Ah! exclamă el, încîntat, iată o rază, o prismă colorată. Complimentele mele.

- Meritul este al domnului de faţă, îi răspunse cu drăgălăşenie Albertine arătîndu-mă pe mine, căci îi plăcea să pună în evidenţă ceea ce îi dădeam.

- Doar femeile care nu ştiu să se îmbrace se tem de culoare, continuă domnul de Charlus. Poţi să străluceşti fără să fii vulgară şi să fii dulce fără a fi fadă. De altfel, dumneata nu ai motivele doamnei de Cadignan pentru a voi să pari desprinsă de viaţă, căci asta era ideea pe care voia să i-o transmită lui d’Arthez prin această toaletă gri." Albertine, pe care o interesa acest limbaj mut al rochiilor, îl întrebă pe domnul de Charlus cu privire la prinţesa de ^-adignan. „Oh! este o nuvelă încîntătoare, spuse baronul pe un on visător. Cunosc grădiniţa în care Diane de Cadignan s-a mbat cu doamna d’Espard556. îi aparţine uneia dintre Uşoarele mele.

- Toate aceste poveşti despre grădina nŞoarei lui, îi spuse în şoaptă Brichot lui Cottard, pot,’ ca şi

genealogia lui, să aibă mare preţ pentru minunatul nostru baron. Dar ce interes pot avea pentru noi, care nu avem privilegiul de a ne plimba prin ea, nu o cunoaştem pe acea doamnă şi nu posedăm titluri de nobleţe?" Căci Brichot nu bănuia că te poţi interesa de o rochie sau de o grădină ca de o opera de artă, şi că domnul de Charlus revedea drumurile doamnei de Cadignan aşa cum erau ele înfăţişate în Balzac. Baronul continuă: „Dar o cunoşti, îmi spuse,^-vorbind despre acea verişoară şi pentru a mă flata adresîndu-mi-se ca unuia care, exilat în micul elan, pentru domnul de Charlus eram dacă nu drn lumea lui, cel puţin frecventam acea lume. Oricum, ai văzut-o probabil în salonul doamnei de Villeparisis.

- Marchiza de Villeparisis, cea căreia îi aparţine castelul Baucreux? întrebă Brichot fascinat.

- Da, o cunoşti? întrebă sec domnul de Charlus.

- Nicidecum, răspunse Brichot, dar colegul nostru Norpois îşi petrece în fiecare an o parte din vacanţă la

Baucreux. Am avut prilejul să-i scriu acolo." I-am spus lui Morel, gîndindu-mă că asta îl va interesa, că domnul de Norpois era prieten cu tata. Dar clipul lui rămase neclintit, ca şi cum nu m-ar fi auzit, într-atît socotea că părinţii mei erau nişte oameni de nimic şi care nu puteau nici măcar visa să fie ceea ce fusese unchiul meu, pe care îl slujise ca valet tatăl lui, şi care, de altfel, spre deosebire de restul familiei, le lăsase servitorilor săi o amintire nepieritoare, prin „încurcăturile" pe care le pricinuia întruna. „Se pare că doamna de Villeparisis este o femeie superioară: dar niciodată n-am fost admis în salonul ei, ca să judec eu însumi, nici eu şi nici colegii mei. Căci Norpois, care este de altminteri plin de curtoazie şi de amabilitate cînd ne întîlnim la Academie, nu ne-a prezentat marchizei pe nici unul dintre noi. Nu ştiu să-1 fi primit decît pe prietenul nostru Thureau-Dangin557, care avea cu ea vechi relaţii de familie, şi pe Gaston Boissier558, pe care a dorit să-1 cunoască după ce citise un studiu al acestuia care o

interesase în mod deosebit. El a cinat în casa ei o singură dată şi s-a întors de acolo plin de încîntare. Doamna Boissier nu a fost invitată." Auzind aceste nume, Morel surîse înduioşat: „Ah! Thureau-Dangin, îmi spuse el, cu o expresie tot atît de interesată pe cît de indiferentă fusese cea pe care o avusese cînd auzise vorbindu-se despre marchizul de Norpois şi despre tata. Thureau-Dangin era prieten la cataramă cu unchiul duniitale-Cînd vreo doamnă voia un Ioc central la o recepţie dată de Academie, unchiul dumitale spunea: «îi voi scrie lui Thureau-

418

Dangin» şi, fireşte, locul era pe dată acordat, căci înţelegi că domnul Thureau-Dangin nu şi-ar fi îngăduit să-i refuze ceva unchiului dumitale, care i-ar fi făcut şi el figura cu primul prilej. Mă amuză şi să aud numele de Boissier559, căci în acest magazin îşi făcea unchiul dumitale toate cumpărăturile pentru doamnele ce-1 vizitau de Anul Nou. Ştiu bine asta, căci îl cunosc pe cel

care se ducea în magazin să cumpere." Era puţin spus că-1 cunoştea, căci era chiar tatăl lui. Unele dintre aluziile afectuoase ale lui Morel la memoria unchiului meu se refereau la faptul că noi nu aveam de gînd să rămînem pentru totdeauna în palatul Guermantes, unde nu venisem să locuim decît din cauza bunicii. Uneori se vorbea despre o posibilă mutare. Or, pentru a înţelege sfaturile pe care mi le da în această privinţă Charles Morel, trebuie să ştim că odinioară unGhiul meu locuia la 40 *bis*, pe bulevardul Malesherbes560. De aceea, în familie, pentru că ne duceam adeseori la unchiul meu Adolphe, pînă în ziua fatală cînd i-am făcut pe părinţii mei să se certe cu el, povestindu-le întîmplarea cu doamna în roz, în loc să se spună „la unchiul dumitale", se spunea „la 40 *bis."* Unele verişoare ale mamei îi spuneau pe un ton cît se poate de firesc: „Ah! duminică nu vă putem avea la masă, cinaţi la 40 *bis."* Dacă mă duceam să-mi văd vreo rudă, mi se recomanda să merg mai întîi „la- 40 *bis"*, pentru ea unchiul meu să nu se

simtă jignit că nu mi-am început vizitele cu el. Era proprietarul casei şi se arăta, Ia drept vorbind, foarte mofturos cînd era vorba să-şi aleagă chiriaşii, care îi erau cu toţii prieteni, sau deveneau prietenii lui. Colonelul baron de Vatry venea în fiecare zi să-şi fumeze ţigara de foi cu el, pentru a obţine mai uşor să i se repare locuinţa. Poarta cea mare era întotdeauna închisă. Dacă Ia o fereastră unchiul vedea o rufă întinsă, un covor, se mînia şi îi silea pe cei ce le scoseseră să le bage repede în casă, cu o autoritate ce o întrecea pe cea a poliţailor de astăzi. Totuşi, închiria o parte din casă, nepăstrînd pentru el decît două etaje şi grajdurile. Ştiind că-i place să i se laude buna întreţinere a casei, confortul „micului palat" era înălţat în slăvi de parcă unchiul ar fi locuit singur în el, iar el nu dezminţea spusele elor ce-1 măguleau, după cum s-ar fi cuvenit. „Micul palat" îfa desigur confortabil (unchiul introdusese în el toate venţiile vremii). Dar nu avea în el nimic neobişnuit. Doar ’chiul meu, spunînd cu o falsă modestie, „vizuina

mea", era ttivins, sau în orice caz îi convinsese pe valetul său, pe soţia -estuia, pe vizitiu, pe bucătăreasă, că în tot Parisul nu există

419

nici o locuinţă care să se poată compara cu a sa în privinţa confortului, luxului şi frumuseţii. Charles Morel crescuse cu această credinţă. Şi nu şi-o schimbase. De aceea, chiar în zilele cînd nu stătea de vorbă cu mine, dacă în tren îi vorbeam cuiva despre posibilitatea unei mutări, pe dată îmi surîdea şi, făcîndu-mi complice cu ochiul, îmi spunea: „Ah! ţi-ar trebui ceva în genul casei de la 40 *bis!* Asta ţi-ar trebui! Căci unchiul dumitale se pricepea, nu glumă! Sînt sigur că în tot Parisul nu există nimic care să se asemene cu casa de la 40 *bis."*

^După înfăţişarea melancolică pe care o căpătase domnul de Charlus vorbind despre prinţesa de Cadignan, simţisem că această nuvelă nu-1 ducea cu gîndul numai la grădiniţa unei verişoare indiferente. El se lăsă pradă unei visări adînci, şi, parcă vorbindu-şi

sieşi: *„Secretele prinţesei de Cadignan!* exclamă el, ce capodoperă! ce profundă, ce dureroasă este acea proastă reputaţie a Dianei, care se teme atît de mult că bărbatul pe care îl iubeşte va afla ce se spune pe seama ei! Ce adevăr etern, şi mai general decît s-ar părea! Cît de departe ţinteşte!" Domnul de Charlus rosti aceste cuvinte cu o tristeţe pe care simţeam totuşi că o gustă ca pe un sentiment plin de farmec. Desigur, domnul de Charlus, neştiind la drept vorbind în ce măsură moravurile sale erau sau nu cunoscute, se temea de cîtva timp că de îndată ce se va întoarce la Paris şi va fi văzut împreună cu Morel, familia acestuia va interveni şi astfel fericirea sa va fi compromisă. Această eventualitate nu-i apăruse probabil pînă atunci decît ca un lucru foarte neplăcut şi penibil. Dar baronul era o fire foarte artistică. Şi acum că, de cîteva clipe, confunda situaţia lui cu cea descrisă de Balzac, el se refugia oarecum în nuvelă, şi se consola de nefericirea care îl ameninţa poate, înspăimîntîndu-1, oricum, găsind în

propria-i nelinişte ceea ce Swann şi Saint-Loup ar fi numit o stare „foarte balzaciană." Această identificare cu prinţesa de Cadignan îi fusese uşurată domnului de Charlus de transpunerea mentală ce-i devenea o obişnuinţă şi cu privire la care dăduse diferite exemple. Ea era de ajuns de altfel pentru ca înlocuirea femeii, ca fiinţă iubită, printr-un tînăr, să declanşeze pe dată în jurul acestuia tot procesul de complicaţii sociale care se dezvoltă rn jurul unei legături obişnuite. Cînd, pentru un motiv oarecare, introduci o dată pentru totdeauna o schimbare în calendar, sau în orare, dacă începi anul cu cîteva săptămîni mai tîrziu sau dacă miezul nopţii sună pentru tine cu un sfert de oră mai devreme, cum zilele vor avea tot douăzeci şi patru de ore, iar

420

lunile treizeci de zile, tot ceea ce decurge din măsurarea timpului va rămîne identic. Totul poate să fi fost schimbat fără să aducă după sine vreo tulburare, de vreme ce raporturile dintre cifre sînt mereu aceleaşi. Tot

aşa stau lucrurile cu vieţile care adoptă „ora Europei centrale" sau calendarele orientale. Se pare chiar că amorul propriu pe care un bărbat îl simte cînd întreţine o actriţă juca un rol şi în această legătură. Cînd, încă din prima zi, domnul de Charlus se interesase cine era Morel, el aflase desigur că e dintr-o familie umilă, dar o demimondenă pe care o iubim nu-şi pierde pentru noi farmecul numai pentru că părinţii ei sînt oameni săraci. In schimb, muzicienii cunoscuţi cărora le scrisese - nici măcar din interes, ca prietenii care, prezentîndu-i-1 pe Swann Odettei, i-o zugrăviseră acestuia ca fiind mai greu de cucerit şi mai căutată decît era - ,pur şi simplu pentru că ei erau celebri, iar el era debutant, îi răspunseseră baronului: „Ah! este"un mare talent, va fi cineva, dat fiind, fireşte, că-i foarte tînăr, va fi foarte apreciat de cunoscători, îşi va croi un dram strălucit." Şi, avînd obişnuita manie a oamenilor care ignoră inversiunea sexuală, vorbeau şi despre frumuseţea masculină: „Şi apoi frumuseţea lui va fi impresionantă

pe scenă: arată extraordinar de bine qînd cîntă la pian: are păr frumos, o ţinută distinsă; are un cap încîntător, orice pictor ar vrea să-i facă portretul, înfăţişîndu-1 cu vioara în mînă." De aceea, domnul de Charlus, aţîţat de altfel de către Morel însuşi, care îi aducea la cunoştinţă marele număr de propuneri ce i se făceau, era măgulit că-1 are cu el, că-i construieşte un „porumbar" unde va putea să se întoarcă adeseori. Căci în restul timpului, îl voia liber, fapt obligatoriu, dată fiind cariera sa, pe care domnul de Charlus dorea ea Morel să’6 continue, indiferent de banii pe care ar fi trebuit să i-i dea, fie că din cauza ideii foarte în „spiritul Guermantes" că trebuie ca un bărbat să facă ceva în viaţă, că nu valorezi ceva decît prin talentul tău, şi că nobleţea sau banii sînt doar acel zero care sporeşte valoarea, fie că se temea că, lipsit de ocupaţie şi mereu în preajma lui, violonistul se va plictisi. în sfîrşit, nu voia să se lipsească de plăcerea pe care o avea cu prilejul Numitor mari concerte, cînd îşi spunea: „ Cel care este aclamat acum, va fi la mine în

noaptea asta." Oamenii din lumea mare, • nd sînt îndrăgostiţi şi în orice fel ar fi, îşi folosesc vanitatea "umicind foloasele anterioare în care vanitatea lor şi-ar fi găsit Mulţumirea.

Morel, simţind că nu am nici un fel de sentiment răutăcios

421

faţă de el, că sînt sincer legat de domnul de Charlus, şi, pe de altă parte, ca sînt de o indiferenţă fizică absolută faţă de amîndoi, îmi arătă în cele din urmă aceleaşi sentimente de călduroasă simpatie pe care le are o cocotă care ştie că nu o doreşti şi că amantul ei are în tine un prieten sincer ce nu va căuta sa-1 certe cu ea. Nu numai că îmi vorbea întocmai ca odinioară Rachel, amanta Iui Saint-Loup, dar, şi avînd în vedere ceea ce îmi repeta domnul de Charlus, îi spunea despre mine, cînd nu eram de faţă,, lucrurile pe care Rachel i le spunea despre mine lui Robert. în sfîrşit, domnul de Charlus îmi spunea: „Te iubeşte mult", aşa cum Robert

îmi spunea: „Te iubeşte mult." Şi aşa cum nepotul lui mă invita din partea amantei sale, tot astfel unchiul îmi cerea adeseori, din partea lui Morel, să vin sa cinez cu ei. De altfel, între ei, ca şi între Robert şi Rachel, aveau loc multe scene furtunoase. Desigur, cînd Charlie (Morel) era plecat, domnul de Charlus îl lăuda întruna, repetînd, ceea ce-1 măgulea mult, că violonistul era nespus de bun cu el. Dar se vedea totuşi cu ochiul liber că adeseori Charlie, chiar în faţa tuturor fidelilor, avea o expresie iritată, în loc să pară totdeauna fericit şi supus, cum ar fi dorit baronul. Această iritare ajunse chiar atît de puternică mai tîrziu încît, ca urmare a slăbiciunii ce-1 îndemna pe domnul de Charlus să-i ierte lui Morel purtările nepotrivite, violonistul nici nu mai căuta să o ascundă, sau chiar o arbora în mod ostentativ. L-am văzut pe domnul de Charlus intrînd într-un vagon în care Charlie se afla cu nişte prieteni militari, întîmpinat cu ridicări din umeri de muzician, ce le făcea totodată cu ochiul camarazilor săi. Sau se prefăcea că doarme,

asemenea cuiva pe care acea sosire îl plictiseşte de moarte. Sau începea să tuşească, ceilalţi rîdeau, mimau în batjocură felul dulceag de a vorbi al unor bărbaţi de felul domnului de Charlus, îl atrăgeau într-un colţ pe Charlie care, pînă la urmă, se întorcea, silit parcă, lîngă domnul de Charlus, a cărui inimă era străpunsă de tot atîtea săgeţi. Este de neînţeles cum de le-a putut îndura: şi aceste forme de suferinţă de fiecare data diferite îl sileau pe domnul de Charlus să-şi pună din nou problema fericirii, îl forţau nu numai să ceară mai mult, dar şi să dorească altceva, combinaţia precedentă aflîndu-se viciată de o amintire înspăimîntătoare. Şi totuşi, oricît de dureroase au fost apoi acele scene, trebuie să recunoaştem că în primele timpuri geniul omului din popor francez desena pentru Morel, îl făcea să îmbrace forme de o încîntatoare simplitate, de o aparenta

sinceritate, chiar de o mîndrie independentă care

părea inspirată de un total dezinteres. Toate acestea erau false, dar avantajul atitudinii era cu atît mai mult în favoarea lui Morel, cu cît, în timp ce acela care iubeşte este totdeauna silit să atace iar, să supraliciteze, este dimpotrivă uşor pentru cel care nu iubeşte să urmeze o linie dreaptă, inflexibilă şi graţioasă. Ea exista, prin chiar privilegiul rasei, în chipul atît de deschis al acestui Morel cu inima atît de închisă, chip împodobit cu graţia neo-elenică ce înfloreşte pe bazilicile din Champagne-561. In ciuda mîndriei sale superficiale şi mincinoase, adesea, zărindu-1 pe domnul de Charlus într-o clipă cînd nu se aştepta, el era stingherit în fata micului clan, se înroşea, îşi cobora privirile, spre încîntarea baronului, care vedea în toate astea un întreg roman. Dar era doar un semn de iritare şi de ruşine. Prima se exprima uneori: căci oricît de calmă şi de energic decentă era de obicei atitudinea lui Morel, ea se dezminţea adeseori totuşi. Uneori chiar, Ia vreun cuvînt pe care i-1 spunea baronul, Morel îi dădea, pe un ton

dur, o replică insolentă care îi şoca pe toţi. Domnul de Charlus cobora capul întristat, nu răspundea nimic şi avînd darul acelor taţi idolatri care cred că nimic nu fusese observat din răceala, din duritatea copiilor lor, continua să-i înalţe osanale violonistului. Domnul’de Charlus nu era de ’altminteri totdeauna chiar atît de supus, dar răzvrătirile sale nu-şi atingeau de obicei scopul, mai ales pentru că, trăind printre oamenii din înalta societate, în calculul reacţiilor pe care le putea stîrni, el ţinea seama de josnicia, dacă nu originară, cel puţin dobîndită prin educaţie. Or, în locul acesteia, el întîlnea la Morel o anumită veleitate plebeiană de momentană indiferenţă. Din nefericire pentru domnul de Charlus, el nu înţelegea că pentru Morel totul trecea în planul al doilea în faţa chestiunilor legate de Conservator şi de buna sa reputaţie Ia Conservator (dar această din urmă problemă, care avea să se arate mai gravă, nu se punea pentru moment). Astfel, de exem-P’u, burghezii îşi, schimbă cu uşurinţă numele din

vanitate, iar ■narii nobili fiindcă asta le aduce folos. Pentru tînărul violonist, dimpotrivă, numele de Morel era indisolubil legat de primul j^u premiu de vioară, fiind deci cu neputinţă de modificat, ml de Charlus ar fi vrut ca Morel să aibă totul de la el, şi numele. Dîndu-şi seama că prenumele lui Morel era uarles, care semăna cu Charlus, şi că proprietatea unde ei se uneau se numea Charmes, voi să-1 convingă pe Morel că un me frumos şi plăcut la rostire fiind pe jumătate garanţia unei

423

1

reputaţii artistice, virtuozul ar fi trebuit, fără să stea pe gînduri, să ia numele de „Charmel562", aluzie discretă Ia locul întîlni-rilor lor. Morel dădu din umeri. Ca ultim argument, domnul de Charlus avu nefericita idee să adauge ca are un valet care se numea astfel. Tînărul Morel fu cuprins de o furioasă indignare. „A fost o vreme cînd strămoşii mei erau mîndri de titlul de valet, de majordom al regelui.

- A fost şi o alta, îi răspunse cu mîndrie Morel, cînd strămoşii mei le-au tăiat gîturile strămoşilor dumitale." Domnul de Charlus ar fi fost foarte mirat dacă ar fi putut bănui că refuzîndu-i-se acel „Charmel", resemnat să-1 adopte pe Morel şi să-i dea unul din titlurile famih’ei de Guermantes de care dispunea, dar pe care împrejurările, după cum se va vedea, nu i-au îngăduit să-1 ofere violonistului, acesta ar fi refuzat, gîndindu-se la reputaţia artistică legată de numele de Morel şi de comentariile ce s-ar fi făcut în „clasa de muzică." Căci el situa strada Bergere cu mult mai^presus de cartierul Saint-Germain. Domnul de Charlus fu silit să se mulţumească pentru moment cu nişte inele simbolice, purtînd antica inscripţie: PLUS ULTRA CAROL’S5^, pe care Ie comandă pentru Morel. Desigur, în faţa unui adversar de o specie pe care nu o cunoştea, domnul de Charlus şi-ar fi putut schimba tactica. Dar cîţi sînt capabili de asta? De altfel, dacă domnul de Charlus făcea multe demersuri neîndemînatice, i se mai întîmpla

şi lui Morel să dea dovadă de neîndemînare. Mai mu ît decît împrejurarea care a dus la ruptură, ceea ce avea să-1 piardă în faţa domnului de Charlus, cel puţin provizoriu (dar ac-.jt provizorat se arătă a fi definitiv), fu dovada că nu numai joşi :ia îl făcea să fie servil în faţa durităţii şi să, răspundă prin insolenţă blîndeţii. Paralel cu această josnicie ce-i era înnăscută, exista în el o neurastenie complicată cu o proastă educaţie care, trezindu-se cu orice prilej cînd el era cel care greşise sau devenea o povară, făcea că, în clipa cînd ar fi avut nevoie de întreaga-i drăgălăşenie, de întreaga-i blîndeţe, de întreaga-i veselie pentru a-1 dezarma pe baron, el devenea sumbru, arţăgos, încerca să intre în discuţii pe care le ştia dinainte contradictorii, îşi susţinea punctul de vedere duşmănos cu argumente slabe şi cu o violenţă tăioasă care le sporea slăbiciunea. Căci ramînînd curînd fără nici un argument, el inventa totuşi altele, desfăşurîndu-se în toată marea-i ignoranţa şi prostie. Acestea abia dacă se întrezăreau, cînd era amabil şi

încerca doar să placă. Dimpotrivă, erau cum nu se poate mai vădite în timpul acceselor sale sumbre de mînie, cînd, a"1

424

inofensive, deveneau cu adevărat vrednice de ură. Atunci domnul de Charlus se simţea depăşit, nu-şi mai punea speranţa decît într-o zi de mîine mai bună, în timp ce Morel, uitînd că trăieşte fastuos pe seama baronului, avea un surîs ironic de milă superioară, şi spunea: „N-am acceptat niciodată nimic de la nimeni. Aşa că nu-i sînt dator cu nimic nimănui."

Pînă una alta, şi ca şi cum ar fi avut de-a face cu un bărbat din societatea lui, domnul de Charlus continua să-şi exercite mîniile, adevărate sau prefăcute, dar acum zadarnice. Şi totuşi nu totdeauna564. Astfel, într-o zi (care se situează de altfel după această primă perioadă) cînd baronul se întorcea împreună cu Charlie şi cu mine de la o masă pe care o luasem la soţii Verdurin, crezînd că-şi petrece sfîrşitul după-amiezii şi seara cu

violonistul la Doncieres, faptul că acesta, încă de la coborîrea din tren, îşi luă rămas bun, spunîndu-i: „Nu, am treburi", îi pricinui domnului de Charlus o decepţie atît de puternică, încît, deşi încercă să şi le stăpînească, an văzut cum i se ivesc în ochi lacrimi, topindu-i rimelul de pe gene, în timp ce rămînea ca năuc în faţa trenului. Această durere a fost atît de mare, încît, cum ne gîndeam să ne terminăm ziua la Doncieres, i-am spus Albertinei, la ureche, că aş vrea să nu-I lăsăm singur pe domnul de Charlus, care mi se părea, nu ştiam de ce, pradă unei mari nefericiri. Drăgălaşa fată acceptă fără să stea pe gînduri. L-am întrebat atunci pe domnul de Charlus dacă nu voia să-1 întovărăşesc puţin. El acceptă, dar refuză să o deranjeze pe verişoara mea. Am simţit o anume plăcere (şi fără îndoială pentru ultima oară, de vreme ce eram hotărît să rup cu ea), cînd i-am poruncit cu blîndeţe, ca şi cum mi-ar fi fost nevastă: „întoarce-te singură, te caut astă-seară", şi cînd am auzit-o dîndu-mi, aşa cum ar fi făcut o soţie,

permisiunea să procedez cum vreau şi aprobîndu-mă în ideea mea de a mă pune la dispoziţia domnului de Charlus, pe care ea îl iubea mult, dacă acesta avea nevoie de mine. Am mers, baronul şi cu mine, el, legănîndu-Sî trupul gras, ochii de iezuit cu privirea oborîtă, eu, urmîndu-1, pînă la o cafenea, unde am băut bere. Am simţit că ochii domnului de Charlus privesc ţintă şi plini de ielinişte către un anume proiect. Dintr-o dată el ceru hîrtie şi cerneală şi începu să scrie cu o viteză neobişnuită. în timp ce acoperea foaie după foaie, ochii săi scînteiau, pierduţi într-o isare rnînioasă. După ce scrise opt pagini: „Pot să-ţi cer să-mi aci un serviciu? îmi spuse el. Scuză-mă dacă lipesc plicul. Dar sbuie. O să iei o trăsură, sau dacă poţi, un automobil, ca să

ajungi mai repede. îl vei găsi desigur pe Morel în camera lui, unde s-a dus să se schimbe. Bietul băiat, a vrut să facă pe grozavul cînd şi-a luat rămas-bun, dar fii sigur că.e mai nefericit decît mine.. Dă-i această

scrisoare şi, dacă te întreabă unde m-ai văzut, spune-i că te-ai oprit la Doncieres (ceea ce este de altfel adevărul adevărat) ca să-1 vezi pe Robert (ceea ce e poate o minciună), dar că m-ai întîlnit cu cineva pe care nu-1 cunoşti, că păream foarte mînios, că ţi s-a părut că auzi ceva în legătură cu nişte martori (într-adevăr, mîine mă bat). Mai ales nu-i spune că-1 caut, nu încerca să-1 aduci, dar dacă vrea să vină cu dumneata, lasă-1 sa vină. Dragul meu copil, torul este spre binele lui, poţi să eviţi o adevărată dramă. în timp ce vei lipsi, le voi scrie martorilor mei. Te-am împiedicat să te plimbi cu verişoara dumitale. Nădăjduiesc că nu-mi poartă pică, ba chiar cred asta. Căci este un suflet nobil şi ştiu că face parte dintre acelea care înţeleg măreţia anumitor împrejurări. Va trebui să-i mulţumeşti din partea mea. îi sînt personal îndatorat şi asta îmi place." Mi-era foarte milă de domnul de Charlus; mi se părea că Charlie ar fi putut împiedica acel duel, a cărui cauză era el poate, şi eram revoltat, dacă lucrurile stăteau astfel, că plecase cu

o asemenea indiferenţă, în loc să-şi asiste protectorul. Indignarea mea fu şi mai mare cînd, sosind la casa în care locuise Morel, am recunoscut vocea violonistului, care, dintr-o nevoie de a răspîndi în juru-i veselie, cînta din toată inima: „Sîmbăta seara, după ce-am tras din greu!565" Dacă bietul domn de Charlus l-ar fi auzit, el, care voia să se creadă şi credea, fără îndoială, că Morel era în acel moment foarte nefericit! Vazîndu-mă, Charlie începu să danseze cu plăcere. „Bătrîhe (iartă-mă că-ţi spun aşa, e o proastă deprindere pe care am căpătat-o în afurisita asta de viaţă militară), ce noroc să te văd! N-am nimic de făcut în seara asta. Hai s-o petrecem împreună, te rog. Rămînem aici, dacă asta vrei, mergem să ne plimbăm cu barca, dacă preferi, facem muzică, mie mi-e totuna." I-am spus că eram silit să cinez la Balbec, vedeam că ar fi vrut să-1 invit şi pe el, dar asta nu voiam eu. „Dacă eşti atît de grăbit, de ce ai venit? - îţi aduc o scrisoare de la domnul de Charlus." Cînd am rostit acel nume, toată veselia i se risipi; chipul

i se contractă. „Nu-mi dă pace nici măcar aici! Aşadar sînt un sclav! Dragul meu, fii bun! Nu deschid scrisoarea. Spune-i că nu m-ai găsit.

- N-ai face mai bine s-o deschizi? Im) închipui că-i vorba de ceva grav.

- Nici pomeneală, nu cunoşti minciunile, vicleniile infernale ale acestui ticălos bătrîn. Este o

426

şmecherie ca să mă convingă să vin. Dar n-o să mă duc, vreau să fiu lăsat în pace astă-seară.

- Dar nu are loc mîine un duel? l-am întrebat pe Morel, care presupuneam că ştie.

- Un duel? îmi spuse el, uluit. Habar n-am. La urma urmei, puţin îmi pasa, babalîcul ăsta scîrbos n-are decît să dea ortul popii, dacă asta vrea. Totuşi, asta mă miră, o să deschid scrisoarea. Să-i spui că ai lăsat-o la voia întîmplării, pentru cazul cînd m-aş fi întors acasă." In timp ce Morel îmi vorbea, eu priveam cu uimire la minunatele cărţi pe care i le dăruise domnul de Charlus

şi care umpleau camera566. Violonistul refuzîndu-le pe cele care purtau inscripţia: „îi aparţin baronului etc", deviză ce-i părea jignitoare pentru el însuşi, ca fiind un semn de apartenenţă, baronul, cu ingeniozitatea sentimentală a oricărei iubiri nefericite, găsise altele, provenind de la strămoşii lui, dar comandate la legătorie în funcţie de împrejurările unei melancolice prietenii. Unele erau scurte şi încrezătoare, ca *„Spes meas67"*, sau ca *„Exspectata non eludetS68u;* unele doar resemnate, ca *„/ 'attendrai369";* unele galante: *„Mesmes plaisir du mestre570"*, sau îndemnînd la castitate, ca aceea împrumutată de la familia Simiane, presărată cu turnuri de azur şi cu flori de crin şi întoarsă de la adevăratul ei înţeles: *„Sustentant lilia turres571";* altele, în sfîrşit, deznădăjduite şi dînd întîlnire în ceruri celui ce nu-1 voise pe pămînt: *„Manet ultima coelo572* ; şi, găsind că strugurii sînt prea acri şi prefăcîndu-se că nici nu căutase ceea ce nu obţinuse, domnul de Charlus spunea în una din ele: *„Non mortale quod opto573*." Dar n-am

avut timp să le văd pe toate.

Dacă domnul de Charlus, scriind în grabă acea epistolă, păruse a fi pradă demonului inspiraţiei, sub îndemnul căruia pana îi alerga în goană pe hîrtie, de îndată ce Morel rupse sigiliul: *Atavis et armis574* purtînd un leopard şi doi trandafiri, el începu să citească cu o febrilitate la fel de mare pe cît fusese cea a domnului de Charlus cînd scrisese, şi pe acele pagini înnegrite în grabă, privirile sale nu alergau mai puţin repede îcît pana baronului. „Dumnezeule! exclamă, nu mai lipsea iecît asta! Dar unde să-1 găsesc? Dumnezeu ştie unde se află fcuni." Am insinuat că dacă s-ar fi grăbit, l-ar fi găsit poate

*că într-o berărie unde ceruse bere, ca să-şi vină în fire. „Nu ^ ^*a*^ m^ întorc"> <i spuse femeii care îi făcea gospodăria, şi

^auga *in petto:* „Depinde de întorsătura pe care o vor lua arit crurile." Cîteva minute mai tîrziu, soseam la cafenea. Am expresia domnului de Charlus în clipa cînd

m-a zărit.

427

Văzînd că nu mă întorc singur, am simţit că respiraţia, că viaţa îi erau redate. Neputînd să se lipsească în acea seară de Morel, el inventase că i se spusese ca doi ofiţeri de la regiment vorbiseră jignitor despre el în legătură cu violonistul, drept care avea de gînd să le trimită martori. Morel venise în goană, închipuindu-şi scandalul ce ar fi putut să urmeze şi care i-ar fi făcut viaţa'la regiment imposibilă. Şi nu se înşela cu totul. Căci, pentru ca minciuna lui să fie mai vrednică de crezare, domnul de Charlus o şi spusese la doi prieteni (unul dintre ei era Cottard), pentru a Ie cere să-i fie martori. Şi dacă violonistul n-ar fi venit, este sigur că, nebun cum era, domnul de Charlus (pentru a-şi preschimba tristeţea în furie), i-ar fi trimis la întîmplare să-1 provoace pe un ofiţer oarecare, cu care i s-ar fi părut o uşurare să se bată. în tot acest timp, domnul de Charlus, amintindu-şi că era de sînge mai nobil decît

însăşi casa regală franceză, îşi spunea că e un mare prost dacă-şi face atîta sînge rău pentru fiul unui majordom pe al cărui stăpîn el, baronul de Charlus, nu ar fi binevoit niciodată să-1 viziteze. Pe de altă parte, chiaf dacă se complăcea în a-i frecventa pe oamenii cei mai ticăloşi, deprinderea adîncă pe care o au aceştia de a nu răspunde la o scrisoare, de a lipsi de la o întîlnire fără să anunţe, fără să se scuze după aceea, îi dădea, cum era vorba adeseori despre iubiri ale sale, atîtea emoţii, iar în restul timpului îi pricinuia atîta enervare, stinghereală şi mînie, încît ajungea uneori să regrete mulţimea scrisorilor în jurul unui lucru de nimic, exactitatea plină de scrupule a ambasadorilor şi a prinţilor, care, chiar dacă l-ar fi privit, din nefericire, cu indiferenţă, i-ar fi dăruit totuşi un fel de pace sufletească. Obişnuit cu purtările lui Morel şi ştiind cît de puţin îl putea influenţa şi cît de incapabil era să se strecoare într-o viaţă în care camaraderii vulgare, dar consfinţite de obişnuinţă, ocupau un prea mare loc şi prea mult timp pentru ca să

mai poată fi pusă deoparte o oră pentru marele nobil respins, orgolios şi care suspina în zadar, domnul de Charlus era într-atît de convins că muzicianul nu va veni, se temea atît de mult că se certase pentru totdeauna cu el împingînd lucrurile prea departe, încît, văzîndu-1, îşi stăpîni cu greu un strigăt. Dar, simţindu-se învingător, ţinu să dicteze condiţiile de pace şi să tragă el însuşi toate foloasele ce se puteau trage. „Ce cauţi aici? îi spuse el. Şi dumneata? adăugă el, privindu-mă. Ţi-am spus şi am insistat sa nu mi-1 aduci : - Nu voia să mă aducă", spuse Morel, rostogolind către domnul de Charlus, cu naivă cochetărie, priviri

Fran cOnvenţional triste şi languros demodate, cu o expresie, socotită, de el irezistibilă, ce spunea că vrea să-1 îmbrăţişeze pe baron şi totodată să plîngă. „Eu am venit, fără voia lui. Vin în numele prieteniei noastre, pentru a te ruga în genunchi să nu faci această nebunie." Domnul de Charlus delira de bucurie. Reacţia era mult

prea puternică pentru nervii lui; totuşi, ştiu să şi-o stăpînească. „Prietenia, pe care o invoci în chip destul de nepotrivit, îi răspunse el pe un ton sec, ar trebui, dimpotrivă, să te facă să mă aprobi cînd vezi că nu vreau să las nepedepsite obrăzniciile unui prost. De altfel, chiar dacă aş vrea să ascult de rugămintea unei afecţiuni pe care am cunoscut-o cîndva ca fiind mai bine inspirată, lucrul n-ar mai sta în puterea mea: am trimis martorilor scrisori şi nu mă îndoiesc că vor accepta. Te-ai comportat totdeauna cu mine ca un mic imbecil şi, în loc să te mîndreşti,1 cum aveai tot dreptul, de preferinţa pe care ţi-am* arătat-o, în loc să-i faci să înţeleagă pe toţi acei adjutanţi sau servitori în mijlocul cărora legea militară te sileşte să trăieşti, ce pricină de nemaipomenită mîndrie era pentru dumneata o prietenie ca a mea, ai încercat să te scuzi, ba chiar aproape să-ţi faci un merit stupid din faptul că nu-mi eşti îndeajuns de recunoscător. Ştiu că în privinţa asta, adăugă el, pentru a nu lăsa să se vadă cît de mult îl umiliseră anumite scene,

nu eşti vinovat decît pentru că te-ai lăsat dus de nas de gelozia celorlalţi. Dar, la vîrsta dumitale, cum de eşti încă atît de copil (şi chiar un copil destul de prost crescut) ca să nu ghiceşti pe dată că faptul că te-am ales şi toate foloasele ce rezultă de aici vor stîrni multe gelozii? Că toţi camarazii dumitale, în timp ce te îndemnau să te cerţi cu mine, încercau să-ţi ia locul? Nu am crezut că trebuie să te avertizez, vorbindu-ţi despre scrisorile pe care le-am primit în această privinţă de Ia toţi cei în care ai cea mai mare încredere. Dispreţuiesc atît avansurile acestor slugi, cît şi batjocurile lor fără rost. Singura persoană de care îmi pasă eşti dumneata, pentru că te iubesc, dar şi iubirea are o limită, şi ir fi trebuit să ştii asta." Oricît de tare ar fi fost cuvîntul „slugi" pentru urechile lui Morel, al cărui tată fusese tocmai asta, explicaţia tuturor acelor nefericiri sociale prin „gelozie", îxplicaţie simplistă şi absurdă, dar de neatacat şfcare într-o anumită clasă „prinde" totdeauna fără a da greş, ca şi străvechile trucuri în faţa publicului

ce umple sălile teatrelor, sau ameninţarea primejdiei clericale în adunări, găsea la el o crezare aproape tot atît de puternică pe cît ar fi avut-o la icoise sau la servitorii doamnei de Guermantes, pentru care

429

gelozia era singura cauza a nefericirilor omenirii. Nu se îndoi că prietenii săi încercaseră să-i sufle locul şi fu cu atît mai nefericit din pricina acelui duel nenorocit şi de altfel imaginar. „Cît sînt de deznădăjduit, exclamă Charlie. N-o să pot supravieţui. Dar nu trebuie să te vadă înainte de a se duce la acel ofiţer?

- Nu ştiu, cred că da. I-am transmis unuia dintre ei că voi rămîne aici în seaţa asta, spre a-i da toate instrucţiunile.

- Nădăjduiesc că pînă la venirea lui o să te conving să renunţi; îngăduie-mi doar să rămîn lîngă dumneata", îi ceru cu tandreţe Morel. Era tot ce voia domnul de Charlus. Dar el nu cedă de la bun început. „Greşeşti dacă aplici aici proverbul «cine iubeşte, pedepseşte»,

căci te iubesc pe dumneata şi vreau să-i pedepsesc, chiar după ce noi ne-am certat, pe cei care au încercat în chip laş să-ţi facă rău. Pînă acum, la insinuările lor, la întrebările lor îndrăzneţe prin care se mirau cum un bărbat ca mine putea întreţine relaţii cu un gigolo de felul dumitale şi de cea mai joasă speţă, n-am răspuns decît prin deviza verilor mei La Rochefoucauld: *«Cest mon plaisir575»*. Ţi-am arătat chiar de mai multe ori că această plăcere putea deveni cea mai mare plăcere a mea, fără ca din înălţarea arbitrară a dumitale să rezulte pentru mine o înjosire." Şi, într-o pornire de orgoliu aproape nebunească, el strigă, ridicînd braţele: *,,Tantus ab uno splendor576* A fi condescendent nu înseamnă a te coborî, adăugă el cu cel mai mare calm, după acel delir de mîndrie şi de bucurie. Nădăjduiesc cel puţin că cei doi adversari ai mei, în ciuda rangului lor inegal, au în vine un sînge pe care să-1 pot vărsa fără ruşine. Mi-am luat în această privinţă cîteva informaţii discrete care m-au liniştit. Dacă ai mai avea faţă de mine puţină

recunoştinţă, ar trebui să fii mîndru văzînd că din cauza dumitale se naşte în mine pornirea războinică a străbunilor mei, şi că spun ca şi ei, în cazul unui sfîrşit fatal, acum cînd am înţeles că eşti un mic ticălos: «Moartea e viaţă pentru mine[577]»". Şi domnul de Charlus spunea toate aceste cuvinte în chipul cel mai sincer, nu numai din iubire pentru Morel, ci şi pentru că o înclinare bătăioasă pe care credea cu naivitate că a moştenit-o de Ia strămoşii săi îi dădea o asemenea stare de voioşie la gîndul că se va lupta, încît acel duel pus mai întîi la cale doar pentru a-1 sili pe Morel să vină, el ar fi vrut acum să aibă loc cu adevărat, simţind o mare părere de rău la gîndul de a renunţa la el. Niciodată nu avusese în perspectivă un duel fără să se creadă pe dată foarte viteaz şi fără să se identifice cu ilustrul conetabil de Guermantes, în timp ce pentru

oricare altul faptul de a merge pe teren i se părea lucrul cel mai neînsemnat. „Cred că va fi frumos, ne

spusese el cu sinceritate, psalmodiind fiecare cuvînt. S-o vezi pe Sarah Bernhard în *tyulturaşul578?* Căcat! să-1 vezi pe Mounet-Sully57? în *Oedipl* Căcat! Cel mult îl vezi cum se schimbă la faţă şi devine palid cînd scena se petrece în Arenele din Nîmes. Dar ce sînt toate acestea alături de nemaiauzitul fapt de a-1 vedea luptîndu-se pe însuşi descendentul Conetabilului?" Şi fie şi numai la acest gînd, domnul de Charlus, nemaiputîndu-şi stăpîni bucuria, începu să facă un fel de paşi de dans care ne aminteau de Moliere580, ne siliră să ne apropiem cu prudenţă de halbele noastre de bere, şi să ne temem că primele încrucişări de spadă îi vor răni pe adversari, pe medic şi pe martori. „Ce spectacol ispititor pentru un pictor! Dumneata, care îl cunoşti pe domnul Elstir, îmi spuse el, ar trebui să-1 aduci." I-am răspuns că nu venise la mare. Domnul de Charlus îmi strecură că i s-ar putea telegrafia. „Oh!.spun asta doar pentru el, adăugă baronul în faţa tăcerii mele. Pentru un mare pictor aşa ceva este totdeauna interesant, şi, după părerea mea, el

este un mare pictor, pe care nu-1 poate lăsa indiferent exemplul unei asemenea revigorări etnice, pe care sînt sigur că ar vrea s-o fixeze pe pînză. Poate că asta nu se întîmplă nici măcar o dată într-un secol."

Dar dacă domnul de Charlus era încîntat la gîndul unui duel pe care îl crezuse mai întîi doar fictiv, Morel se gîndea cu groază la bîrfelile care, pornind de la „fanfara" regimentului, puteau fi colportate, datorită scandalului pe care-1 va stîrni acel duel, pînă la templul din strada Bergere. Văzînd parcă de pe acum cum „clasa de muzică" e la curent cu toate acele întîmplări, el devenea tot mai insistent pe lîngă domnul de Charlus, care continua să gesticuleze la gîndul îmbătător de a se duela. El îl imploră pe baron să-i îngăduie să hu-1 părăsească pînă în ziua presupusă a duelului - ce urma să aibă loc peste două zile - , pentru a-1 putea supraveghea şi a încerca să-1 convingă să renunţe. O propunere atît de înduioşătoare învinse ultimele şovăieli ale domnului de Charlus. El spuse că va încerca să

găsească o cale de ieşire, că va lua o hotărîre definitivă în preajma clipei cînd trebuia să se bată. Astfel, nepotolind lucrurile dintr-o dată, domnul de Charlus ştia că-1 va păstra Pentru sine pe Charlie cel puţin două zile şi că va profita spre a abţine de la el angajamente pentru viitor în schimbul acelei renunţări la duel, exerciţiu, spunea el, care, în sine, îl umplea de încîntare, şi de care se va lipsi cu mare părere de rău. Şi în

431

privinţa asta de altfel era sincer, căci îi plăcuse totdeauna să meargă pe teren cînd trebuia să-şi încrucişeze spada sau să aibă un schimb de gloanţe cu un adversar. Cottard sosi în sfîrşit, deşi cu foarte mare întîrziere, căci, încîntat să slujească drept martor, dar încă şi mai emoţionat, fusese silit să se oprească la toate cafenelele şi Ia toate fermele din drum, întrebîndu-i pe toţi dacă nu ştiu unde este „numărul 100" sau „privata". De îndată ce se află la faţa locului, baronul îl duse într-o încăpere izolată, căci găsea că este mai conform cu

regulamentul ca Charlie şi cu mine să nu asistăm la acea întrevedere. Şi el excela în a da unei încăperi oarecare rolul provizoriu de sală de tron sau de consiliu. Cînd se găsi singur cu Cottard, îi mulţumi călduros, dar îi declară că se părea că acele cuvinte ce-i fuseseră repetate nu fuseseră cu adevărat rostite şi că, în asemenea condiţii, doctorul era rugat să-I anunţe pe al doilea martor ca, dacă nu se ivesc posibile complicaţii, incidentul să fie considerat închis. Primejdia îndepărtîndu-se, Cottard fu descumpănit. Vru chiar o clipă să-şi arate mînia, dar îşi aminti că unul dintre dascălii săi, care făcuse cea mai frumoasă carieră medicală din vremea lui, eşuînd prima oară, din lipsă de numai două voturi, la intrarea în Academie, primise întîmplarea cu seninătate şi se dusese să dea mîna cu concurentul ales. De aceea doctorul renunţă a mai fi înciudat, căci nu ar mai fi schimbat nimic cu asta, şi, după ce şopti, el, cel mai fricos dintre oameni, că anumite lucruri nu pot fi trecute cu vederea, adăugă că

poate era mai bine astfel, că această soluţie îl umple de bucurie. Domnul de Charlus, dornic să-şi arate recunoştinţa faţă de doctor, tot aşa cum domnul duce fratele său ar fi netezit gulerul paltonului tatei, tot aşa cum o ducesă, mai ales, ar fi ţinut-o de mijloc pe o plebeiană, îşi apropie scaunul cît mai mult de scaunul doctorului, în ciuda dezgustului pe care acesta i-1 inspira. Şi nu numai fără nici o plăcere fizică, dar stăpînindu-şi chiar repulsia ca un Guermantes, şi nu ca un invertit, pentru a-şi lua rămas bun de la doctor îi luă mîna şi i-o mîngîie o clipă cu bunătatea stăpînului ce mîngîie botul calului în timp ce-i dă zahăr. însă Cottard, care nu-i arătase niciodată baronului că auzise pe seama lui fie *şi* cele mai vagi bîrfeli, dar care îl socotea totuşi în sinea lui ca făcînd parte din clasa „anormalilor" (ba chiar, cu felul lui obişnuit de a folosi greşit cuvintele, şi pe tonul cel mai serios, spunea despre un valet al domnului Verdurin: „Nu cumva este amanta baronului?"), personaje pe care le cunoştea foarte/ puţin,

îşi închipui că

432

această mîngîiere era preludiul nemijlocit al unui viol, în vederea săvîrşirii căruia el fusese - duelul slujind doar drept pretext - atras într-o capcană şi dus de baron în acel salon izolat, unde avea să fie posedat cu forţa. Neîndrăznind să-şi părăsească scaunul, pe care rămînea ţintuit de frică, îşi rostogolea ochii înspăimîntaţi, de parcă ar fi căzut în mîinile unui sălbatic ce se hrănea poate cu carne omenească. în sfîrşit, domnul de Charlus lăsîndu-i mîna şi voind să fie amabil pînă la capăt: ,,Te rog să bei ceva cu noi, cum se spune, un *mazagran* sau o *gloria581*, cum le zicea altădată, băuturi pe care le mai găseşti, ca pe nişte curiozităţi arheologice, doar în piesele lui Labiche şi în cafenelele din Doncieres. O *gloria* s-ar potrivi destul de bine cu locul ăsta, nu-i aşa? Şi cu împrejurările, ce părere ai?

- Sînt preşedinte al ligii antialcoolice, răspunse Cottard. Ar fi de ajuns ca vreun mărunt medic de

provincie să treacă pe aici, pentru ca să se spună că una zic şi alta fac. *Os homini sublime dedit coelumque tueri582* adăugă el, fără nici o legătură, pentru că provizia sa de citafe latine era destul de săracă, dar ajungîndu-i de altfel pentru a-şi uimi studenţii. Domnul de Charlus ridică din umeri şi-1 aduse pe- Cottard la masa noastră, după ce îi ceruse discreţie absolută, spunîndu-i că motivul duelului eşuat fiind pur imaginar, el nu trebuia să ajungă la urechile ofiţerului pe nedrept învinuit. In timp ce beam toţi patru, doamna Cottard, care îşi aştepta soţul afară, în faţa porţii, şi pe care domnul de Charlus o vedea foarte bine, nesinchisindu-se însă să o cheme, intră şi îi spuse bună ziua baronului, care îi întinse mîna ca unei cameriste, fără să se mişte de pe scaun, în parte ca un rege ce primeşte omagiile supuşilor, în parte ca un snob care nu vrea ca o femeie deloc elegantă să se aşeze la masă cu el, în parte ca un egoist căruia îi place să fie singur cu prietenii săi şi nu vrea să fie plictisit. Doamna Cottard rămase deci în

picioare, în timp ce le vorbea domnului de Charlus şi soţului ei. Dar poate pentru că politeţea, ceea ce „trebuie să faci", nu este privilegiul exclusiv al familiei Guermantes, şi ea poate dintr-o dată să lumineze şi să călăuzească pînă şi minţile cele mai nesigure, sau pentru că, inşelîndu-şi mult nevasta, Cottard simţea din cînd în cînd, ca un fe] de revanşă, nevoia de a o proteja împotriva oricui s-ar fi purtat urît cu ea, dintr-o dată doctorul îşi încruntă sprîncenele, ceea ce nu-1 mai văzusem făcînd niciodată ’şi, fără să-1 Întrebe Pe domnul de Charlus şi purtîndu-se ca un adevărat stăpîn: »Leontine, draga mea, nu sta în picioare, aşază-te.

- Dar poate

433

vă deranjez?" îl întrebă timid doamna Cottard pe domnul de Charlus care, surprins de tonul doctorului, nu răspunsese nimic. Şi fără să-i dea timpul să o facă, Cottard repetă cu autoritate: „Ti-am spus să te aşezi."

După o clipă ne-am risipit care încotro, şi atunci

domnul de Charlus îi spuse lui Morel: ,,Din toată această întîmplare, care s-a terminat mai bine decît meriţi, trag concluzia că nu ştii să te porţi şi că atunci cînd îţi vei termina serviciul militar te voi duce eu însumi la tatăl dumitale, aşa cum a făcut arhanghelul Rafael trimis de Dumnezeu la tînărul Tobia583." Şi baronul începu să surîdă cu măreţie şi cu o bucurie pe care Morel, căruia perspectiva de a fi astfel adus acasă nu-i plăcea deloc, nu părea să o împărtăşească. în beţia de a se compara cu arhanghelul, şi pe Morel cu fiul lui Tobia, domnul de Charlus nu se mai gîndea la scopul frazei sale, care era aceea de a pipăi terenul pentru a şti dacă, aşa cum îşi dorea, Morel va consimţi să vină cu el la Paris. Ameţit de iubire sau de amor propriu, baronul nu văzu sau se prefăcu a nu vedea strîmbătura violonistului, căci, lăsîndu-1 pe acesta singur în cafenea, îmi spuse cu un surîs orgolios: ,,Ai observat că atunci cînd l-am comparat cu fiul lui Tobia era într-al nouălea cer de bucurie? Cum e foarte inteligent, a înţeles pe dată

că Tatăl în preajma căruia va trăi de’ acum înainte nu era tatăl său de came, ce trebuie să fie un oribil valet cu mustăţi, ci tatăl său spiritual, adică Eu. Ce orgoliu pentru el! Cu cîtă mîndrie îşi înălţa capul! Ce bucurie simţea cînd a înţeles! Sînt sigur că va spune în fiecare zi: «O, Dumnezeule care l-ai dat pe preafericitul arhanghel Rafael drept *călăuză* slugii tale Tobia într-o lungă călătorie, fă astfel ca noi, servitorii Tăi, să fim totdeauna ocrotiţi şi păziţi de el». Nici măcar nu a trebuit, adăugă baronul, foarte convins că într-o zi va sta în faţa tronului lui Dumnezeu, să-i spun că eram trimis ceresc, el a înţeles asta singur şi era mut de fericire!" Şi domnul de Charlus (căruia, dimpotrivă, fericirea nu-i luase graiul), nesinchisindu-se de cei cîţiva trecători care îşi întorceau capul, crezînd că au de-a face cu un nebun, strigă de unul singur şi din răsputeri, ridicîndu-şi braţele către cer: „Aleluia!"

Această împăcare nu puse capăt decît pentru scurtă vreme chinurilor domnului de Charlus: adeseori Morel,

plecat pentru manevre prea departe pentru ca domnul de Charlus să poaţa merge să-1 vadă sau să mă trimită pe mine să-i vprbesc, îi scria

434

baronului scrisori deznădăjduite şi duioase, în care îi spunea că trebuie să-şi curme viaţa pentru că avea nevoie, în vederea unui lucru înspăimîntător, de douăzeci şi cinci de mii de franci. Nu spunea, care era acel lucru înspăimîntător, şi chiar dacă ar fi spus, el ar fi fost fără îndoială născocit. Domnul de Charlus ar fî trimis bucuros banii, dacă n-ar fi simţit că asta îi dădea lui Charlie posibilitatea să se lipsească de el şi totodată să obţină favorurile altuia. De aceea refuza, iar telegramele lui aveau tonul sec şi tăios al vocii sale. Cînd era sigur de efectul lor, dorea ca Morel să se fi certat pentru totdeauna cu el, căci, convins că se va întîmpla tocmai contrariul, îşi dădea seama de toate inconvenientele ce aveau să renască din această legătură inevitabilă. Dar dacă nu venea nici un răspuns de la

Morel, el nu mai dormea, nu mai avea nici o clipă de linişte, într-atît de mare este, într-adevăr, numărul lucrurilor pe care le trăim fără să le cunoaştem, şi al realităţilor lăuntrice şi profunde care ne rămîn ascunse. El făcea atunci toate presupunerile posibile cu privire la acea grozăvie din pricina căreia Morel avea nevoie de douăzeci şi cinci de mii de franci, îi dădea toate formele, îi acorda rînd pe rind tot felul de nume proprii. Cred că în acele momente domnul de Charlus (şi deşi în acea perioadă snobismul său, micşorîndu-se, era cel puţin ajuns din urmă dacă nu chiar depăşit de curiozitatea sporită a baronului faţă de popor) îşi amintea probabil cu oarecare nostalgie graţioasele vîrtejuri multicolore ale petrecerilor mondene în care femeile şi bărbaţii cei mai încîntători nu-1 căutau decît pentru plăcerea dezinteresată pe care el le-o oferea, unde nimeni nu s-ar fi gîndit să-1 „tragă pe sfoară", să născocească un „lucru înspăimîntător" pentru care eşti gata să te omori dacă nu primeşti pe dată douăzeci şi cinci de mii de franci. Cred

că atunci, şi poate pentru că rămăsese totuşi mai legat de Combray decît mine şi altoise mîndria feudală pe orgoliul Guermantes, găsea că nu poţi fi, fără să plăteşti amarnic, amantul de inimă al unui servitor, că poporul nu este asemenea societăţii înalte, şi „nu se mai incredea" în popor, aşa cum m-am încrezut eu întotdeauna.

Staţia următoare prin care trecea trenuleţul, Maineville, îmi aminteşte de o întîmplare legată de Morel şi de domnul de

Charlus. înainte de a vorbi despre ea, trebuie să spun că oprirea i Maineville (cînd îl conduceai la Balbec pe vreun oaspete de ază care, pentru a nu le stingheri pe gazde, prefera să nu locuiască la castelul La Raspeliere) era prilejul unor scene mai

435

puţin penibile decît cea pe care o să v-o povestesc pe dată. Cel care sosea, avîndu-şi bagajele în tren, găsea în general că Grand-Hotel se află cam departe, dar cum

înainte de Balbec nu erau decît mici plaje cu vile neconfortabile, el se resemnase, dintr-o înclinare spre lux şi plăcere, să facă o lungă călătorie, cînd, în timpul opririi trenului la Maineville, el vedea dintr-o dată înălţîndu-se în faţă marele Palace, pe care nu-1 putea bănui a fi o casă de prostituţie. „Dar de ce să mergem mai departe, îi spunea el de fiecare dată doamnei Cottard, femeie cunoscută pentru spiritul ei practic şi sfaturile ei bune. Iată ce-mi trebuie. De ce să-mi continui drumul pînă la Balbec, unde cu siguranţă nu voi găsi ceva mai bun? E de ajuns să-mi arunc ochii, ca să văd că am aici tot confortul: o voi putea invita foarte bine aici pe doamna Verdurin, căci mă gîndesc să dau şi eu cîteva mici petreceri în cinstea ei, ca răspuns la cele date de ea. Va avea de făcut un drum mai scurt decît dacă aş locui la Balbec. Mi se pare un loc foarte potrivit pentru ea şi, de asemenea, pentru soţia dumitale, dragul meu profesor. Sînt aici desigur şi saloane, o să le invităm pe doamne acolo. Intre noi fie spus, nu înţeleg

de ce, în loc să închirieze La Raspeliere, doamna Verdurin nu a preferat să locuiască aici. Este o clădire mult mai sănătoasă decît o casă veche ca La Raspeliere, care este umedă şi nu prea curată; nu au apă caldă, nu te poţi spăla cum vrei. Maineville îmi pare un loc mult mai plăcut. Doamna Verdurin ar fi putut juca aici foarte bine rolul ei de patroană. Oricum, fiecare cu gusturile lui, eu mă instalez aici. Doamnă Cottard, nu vrei să cobori cu mine? Şi să ne grăbim, căci trenul o să plece curînd. Mă vei călăuzi prin această casă care va fi ca a dumitale şi pe care cred că ai vizitat-o adeseori. Este tocmai cadrul nimerit pentru dumneata." Era nespus de greu să-1 sileşti să tacă, şi mai ales să-1 împiedici să coboare, pe nefericitul care, cu încăpăţînarea celui care face o gafă, insista, îşi lua valizele şi nu voia să se lase convins pînă cînd nu i se spunea limpede că niciodată doamna Verdurin şi doamna Cottard nu vor veni să-1 vadă acolo. „Oricum, o să stau aici. Doamna Verdurin îmi va scrie."

Amintirea legată de Morel se raportează la un incident de un ordin mai special. Au mai fost şi altele, dar mă mulţumesc aici, pe măsură ce trenuleţul se opreşte şi conductorul strigă Doncieres, Grattevast584, Maineville etc, să notez ceea ce îmi evocă mica plajă sau garnizoana. Am vorbit mai sus despre

436

Maineville585 *(media villa)* şi despre importanţa pe care o căpăta din cauza acelei somptuoase case de prostituţie care fusese recent construită, nu fără a strîrni. protestele inutile ale unor- mame de familie. Dar înainte de a spune prin ce Maineville are, în memoria mea, o legătură' cu Morel şi cu domnul de Charlus, trebuie să notez disproporţia (pe care îmi propun să o aprofundez mai tîrziu) între importanţa pe care Morel o acorda faptului de a-şi păstra libere anumite ore şi neînsemnătatea ocupaţiilor la care pretindea că se deda în acel răstimp, aceeaşi disproporţie aflîndu-se de asemenea în miezul explicaţiilor de un alt gen pe care le

dădea domnului de Charlus. El, care făcea pe dezinteresatul cu baronul (şi putea să joace acest rol fără riscuri, dată fiind generozitatea protectorului său), cînd dorea să-şi petreacă seara pe cont propriu, pentru a da o lecţie etc, adăuga totdeauna pretextului invocat aceste cuvinte spuse cu un surîs lacom: „Şi apoi cu asta pot cîştiga patruzeci de franci, care nu-s de aruncat. Ingăduie-mi să mă duc, căci, după cum vezi, este în interesul meu. Eu nu am rente, ca dumneata, trebuie să-mi fac o situaţie, acum ori niciodată trebuie să cîştig bani." Morel nu era cu totul nesincer cînd dorea să dea acea lecţie. Pe de o parte, vorba care spune că banii nu-au miros este mincinoasă. Un fel nou de a-i cîştiga dă o nouă savoare monedelor tocite de prea multă folosinţă. Dacă ar fi ieşit cu adevărat pentru a da o lecţie, ar fi fost cu putinţă ca acei doi ludovici ce i-ar fi fost daţi la plecare de o elevă să producă asupra lui un alt efect decît cei doi ludovici căzuţi din mîna domnului de Charlus. Apoi fie şi omul cel mai bogat ar face

pentru doi ludovici kilometri care se transformă în leghe, dacă este fiul unui valet. Dar adeseori domnul de Charlus avea cu privire la realitatea lecţiei de vioară îndoieli cu atît mai mari cu cît adeseori muzicianul invoca pretexte de un alt gen, de un ordin pe de-a-ntregul dezinteresat din punct de vedere material, |i de altfel absurde. Morel nu se putea astfel împiedica să • nfăţişeze o imagine a vieţii sale, dar cu bună ştiinţă, şi totodată fără voia lui, atît de înceţoşată, încît doar anumite părţi se lăsau desluşite. Timp de o lună se puse la dispoziţia domnului de Charlus, cerînd doar să poată avea toate serile libere, căci iorea să urmeze cu sfinţenie nişte cursuri de algebră. Nu putea oare veni după aceea Ia domnul de Charlus? Ah! era cu neputinţă, cursurile durau uneori pînă foarte tîrziu. „Chiar pînă după două noaptea? întreba baronul.

- Uneori, da.

- Dar al-

gebra se învaţă la fel de uşor de unul singur.

- Chiar mai uşor, căci nu înţeleg mare lucru din aceste cursuri.

- Atunci de ce te duci? De altfel, algebra nu-ţi poate sluji la nimic. - îmi place foarte mult. îmi vindecă neurastenia." „Nu cred că vrea să lipsească noaptea din cauza algebrei, îşi spunea domnul de Charlus. O fi făcînd parte din poliţie?" Oricum, Morel, orice i s-ar fi obiectat, îşi rezerva anumite ore tîrzii, fie pentru algebră, fie pentru exerciţiile la vioară. Odată nu lipsi nici pentru una dintre aceste ocupaţii, dar prinţul de Guermantes, venit să-şi petreacă vreo cîteva zile pe malul mării pentru a o vizita pe ducesa de Luxembourg, îl întîlni pe muzician, fără să ştie cine este, şi fără să fie cunoscut de acesta, şi îi oferi cincizeci de franci pentru a-şi petrece noaptea împreună în casa prostituatelor din Maineville; Morel avu o dublă plăcere, cea a cîştigului obţinut de la domnul de Guermantes, şi voluptatea de a fi înconjurat de femei ce-şi arătau sînii goi şi bruni. Nu

ştiu cum află domnul de Charlus de această întîmplare şi de locul unde se petrecuse, fără a afla însă numele seducătorului. Nebun de gelozie şi pentru a-1 cunoaşte, îi telegrafie lui Jupien, care sosi după două zile, şi cînd, la începutul săptămînii următoare, Morel anunţă că va lipsi iar, baronul îl întrebă pe Jupien dacă vrea să o cumpere pe patroana stabilimentului şi să o convingă să-i ascundă undeva, pe el şi pe Jupien, de unde să poată asista la scenă. „De acord. Am eu grijă de asta, iubirea mea", îi spuse Jupien baronului. E greu să înţelegem în ce măsură spiritul domnului de Charlus era zbuciumat de această nelinişte şi, prin chiar aceasta, se îmbogăţise. Iubirea pricinuieşte astfel adevărate zguduiri geologice ale gîndirii. în cea a domnului de Charlus care, în urmă cu cîteva zile, semăna cu o cîmpie atît de plată, încît, pînă departe în zare, n-ai fi putut zări nici o idee, se înălţase dintr-o dată, tare ca piatra, un lanţ de munţi586, dar de munţi sculptaţi, de parcă vreun sculptor, în loc să ia cu el marmura, ar fi dăltuit-o pe loc, şi din care se

înălţau, răsu-cindu-se în grupuri uriaşe şi titanice, Furia, Gelozia, Curiozitatea, Invidia, Ura, Suferinţa, Orgoliul, Spaima şi Iubirea. Seara cînd Morel trebuia să lipsească sosise. Jupien îşi adusese la îndeplinire misiunea. El şi baronul trebuiau să vină către orele unsprezece seara, iar patroana îi va ascunde. Cu trei străzi înainte de a sosi la acea casă de prostituţie magnifică (unde venea toată lumea bună din împrejurimi), domnul de Charlus mergea în vîrful picioarelor, vorbea în şoaptă, îl

implora pe Jupien să facă la fel, de teamă că Morel i-ar putea auzi dinăuntru. Or, de îndată ce intră ca o pisică în vestibul, domnul de Charlus, care nu era obişnuit cu acest gen de local, spre spaima şi uimirea sa se găsi într-o clădire mai zgomotoasă decît Bursa sau o sală de licitaţii. Zadarnic le recomanda el unor subrete care se îngrămădeau în jurul lui, să vorbească mai încet; de altfel, însăşi vocea lor era acoperită de strigătele şi răstelile unei bătrîne cu perucă foarte neagră, cu un chip

pe care se putea citi gravitatea unui notar sau a unui preot spaniol, şi care urla din minut în minut, în timp ce uşile erau închise şi deschise rînd pe rînd, cu o regularitate ce amintea de cea a circulaţiei trăsurilor: „Domnul trece la douăzeci şi opt, în camera spaniolă." „Pentru moment toate camerele sînt ocupate." „Deschideţi uşa, domnii vor s-o vadă pe domnişoara Noemie. Ea îi aşteaptă în salonul persan." Domnul de Charlus era speriat ca un provincial care trebuie să traverseze bulevardele; şi pentru a face o comparaţie cu mult mai puţin blasfe-matorie decît subiectul reprezentat pe capitelurile porticului vechii biserici din Couliville, vocile tinerelor bone repetau, pe un ton mai potolit, fără a osteni, ordinul suveran, ca acele catehisme pe care elevii le psalmodiază sub bolta sonoră a unei biserici de ţară. Oricît s-ar fi temut, domnul de Charlus care, în stradă, tremura că va fi auzit, convins fiind că Morel se află la o fereastră, nu fu poate totuşi la fel de înspăimîntat în mijlocul vacarmului acestor scări uriaşe,

de unde îţi dădeai seama că din camere nu se putea vedea nimic. In sfîrşit, ajuns la capătul chinului său, dădu de domnişoara Noemie, ce trebuia să-1 ascundă împreună cu Jupien, dar care la început îl închise într-un salon persan foarte somptuos, de unde nu vedea nimic. Ea îi spuse că Morel ceruse o oranjadă şi că de îndată ce-i va fi fost servită, cei doi călători vor fi conduşi într-un salon transparent. Pînă atunci, fiindcă era chemată, ea le făgădui, ca într-o poveste, că, pentru ca să le treacă timpul mai uşor, le va trimite „o doamnă drăgălaşă şi inteligentă." Căci ea era aşteptată. Doamna drăgălaşă şi inteligentă purta o rochie persană pe care voi s-o scoată. Domnul de Charlus o rugă să rămînă îmbrăcată, şi ea comandă şampanie, care costa patruzeci de franci sticla. Morel, în acest timp, era cu prinţul Guermantes; de formă, se prefăcuse că a greşit camera, trase într-o cameră unde se aflau două femei, care se grăbiseră să-i lase singuri pe cei doi domni. Domnul de Charlus nu Ştia toate astea, dar înjura, vru să deschidă

uşile; o chemă

439

pe domnişoara Noemie, care, auzind-o pe doamna drăgălaşă şi inteligentă dîndu-i domnului de Charlus amănunte despre Morel care nu se potriveau cu cele pe care ea însăşi i le dăduse lui Jupien, o expedie şi trimise curînd, pentru a o înlocui pe doamna drăgălaşă şi inteligentă, ,,o doamnă nostimă", care nu le arătă nimic în plus, dar le spuse cît de serioasă era acea casă şi ceru şi ea să li se aduc» şampanie. Baronul, spumegînd de furie, o chemă din nou pe domnişoara Noemie, care le spuse: ,,Durează cam mult, doamnele cu care se află încearcă sa-1 aţîţe, dar el nu pare a avea poftă de ele." în sfîrşit, la promisiunile baronului şi, de asemenea, la ameninţările sale, domnişoara Noemie plecă, foarte contrariată, asigurîndu-i că nu vor aştepta mai mult de cinci minute. Acele cinci minute au durat o oră, după care Noemie îi conduse în vîrful picioarelor pe domnul de Charlus - ’beat de furie - şi pe Jupien -deznădăjduit.-

către o uşă întredeschisă, spunîndu-le: „De aici o să vedeţi foarte bine. De altfel, acum nu se petrece nimic prea interesant, se află cu trei doamne şi le povesteşte viaţa lui de la regiment." în sfîrşit, baronul putu privi prin deschizătura uşii şi, de asemenea, într-o oglindă. Dar o spaimă de moarte îl sili să se sprijine de perete. îl avea în faţa lui pe Morel, dar ca şi cum misterele păgîne şi vrăjite ar fi existat încă, era mai curînd umbra lui Morel, un Morel îmbălsămat, nici măcar un Morel înviat din morţi precum Lazăr587, vedenia lui Morel, o fantomă a lui Morel, un Morel strigoi sau adus în chip magic în această cameră (unde pretutindeni zidurile şi divanurile erau încăreate de embleme vrăjitoreşti), la cîţiva metri de el, din profil. Morel îşi pierduse orice culoare, de parcă ar fi fost mort; între acele femei cu care părea că ar fi trebuit să petreacă plin de veselie, livid, rămînea înţepenit într-o încremenire artificială; pentru a bea cupa de şampanie ce se afla în faţa lui, braţul său sleit de puteri încerca încet să se întindă şi

cădea. Aveai impresia acelui echivoc care face ca o religie să vorbească despre nemurire, înţelegînd însă prin aceasta ceva care nu exclude neantul. Femeile îl copleşeau cu întrebări: „Vezi, îi spuse în şoaptă domnişoara Noemie baronului, îi vorbesc despre viaţa lui de la regiment, e nostim, nu-i aşa? - şi ea rîse - eşti mulţumit? E liniştit, nu-i aşa?"adăugă ea, de parcă ar fi vorbit despre un muribund. întrebările femeilor se înmulţeau, insistente, dar Morel, neînsufleţit, nu avea putere să le răspundă. Nu se producea nici măcar miracolul unui cuvînt rostit în şoaptă. Domnul de Charlus nu avu decît o clipă de ezitare, el înţelese

440

\

adevărul şi că, fie din pricina neîndemînării lui Jupien cînd pusese totul la cale, fie pentru că secretele încredinţate au o putere de expansiune ce le face să nu fie niciodată tăinuite, fie pentru că acele femei erau indiscrete, fie de teama poliţiei, Morel fusese prevenit

că doi domni plătiseră bani grei ca să-1 vadă, prinţul de Guermantes fusese scos pe ascuns din casă şi se metamorfozase în trei femei, iar bietul Morel fusese aşezat între ele, tremurînd din tot trupul, paralizat de stupoare, astfel încît, dacă domnul de Charlus îl vedea cu greu, el, terorizat, fără a rosti un cuvînt, neîndrăznind să-şi ia paharul de teamă să nu-1 scape din mînă, îl vedea limpede pe baron.

De altfel, povestea nu se sfîrşi mai bine pentru prinţul de Guermantes. Cînd fusese scos pe ascuns, pentru ca domnul de Charlus să nu-1 vadă, furios şi fără să bănuiască cine era autorul acelei situaţii jalnice, el îl rugase pe Morel, fără să vrea a-i spune cine este, să-i dea întîlnire pentru noaptea următoare în micuţa vilă pe care o închinase şi, deşi urma să-şi petreacă aici foarte puţin timp, o decorase, el avînd aceeaşi deprindere maniacală pe care am observat-o odinioară la doamna de Villeparisis, înconjurîndu-se de amintiri de familie, pentru a se simţi mai Ia el acasă. Deci a doua zi, Morel,

privind în urmă tot timpul, tremurînd -de teama că este urmărit şi spionat de domnul de Charlus, intrase în cele din urmă în vilă, fără a fi văzut vreun trecător suspect. Un valet îl introduse în salon, spunîndu-i că-1 va anunţa pe domnul (stăpînul său îi recomandase să nu-i rostească numele de prinţ, de teamă să nu

■ stîrnească bănuieli). Dar cînd Morel se aflā singur şi voi să privească, în oglindă, dacă era bine pieptănat, avu un fel de halucinaţie. Pe cămin, fotografiile, pe care violonistul le recunoştea, căci le văzuse la domnul de Charlus, prinţesei de Guermantes, ducesei de Luxembourg, doamnei de Villeparisis, îl împietriră de spaimă. în chiar acea clipă o zări şi pe cea a domnului de Charlus, care era ceva mai în spate. Baronul părea

^că se uită la Morel cu o privire stranie şi fixă. Nebun de teamă, Morel, revenindu-şi din prima stupoare, nemaiîndoindu-se că se află prins într-o capcană în care domnul de Charlus îl făcuse sa cadă, punîndu-i la încercare fidelitatea, coborî în cea mai

mare goană treptele vilei, începu să alerge cît îl ţineau Picioarele, şi cînd prinţul de Guermantes (după ce crezuse că îl lăsase pe acel tînăr să aştepte îndeajuns, nu fără a se fi întrebat iacă e prudent ce face şi dacă individul nu este primejdios) intra în salon, nu mai găsi pe nimeni. Zadarnic cotrobăi prin

441

toată casa cu valetul său, temîndu-se că a fost furat, zadarnic cercetă toate încăperile, care nu erau multe, cu revolverul în mînă, zadarnic străbătu toate ungherele grădiniţei şi ale subsolului, cel de a cărui prezenţă fusese sigur, dispăruse. El îl întîni de mai multe ori în cursul săptămînii următoare. Dar de fiecare dată Morel, individul primejdios, dădea bir cu fugiţii, de parcă prinţul ar fi fost încă şi mai primejdios. Morel nu-i risipi niciodată îndoielile, şi chiar la Paris, fie şi numai vederea prinţului de Guermantes îl punea pe goană. Şi iată cum domnul de Charlus a fost apărat de o infidelitate ce-1 deznădăjduia, şi răzbunat fără a-şi fi

închipuit vreodată asta, şi nici mai ales în ce fel.

Dar amintirile ce-mi fuseseră povestite cu privire la această întîmplare sînt acum înlocuite de altele, căci T.S.N.-ul, reluîndu-şi mersul de „melc", continuă să lase sau să ia călători din staţiile următoare588.

La Grattevast589, unde locuia sora lui cu care îşi petrecuse după-amiaza, urca uneori domnul Pierre de Verjus conte de Crecy (numit doar contele de Crecy590), gentilom sărac, dar foarte distins, pe care îl cunoscusem prin mijlocirea familiei Cambremer, de care de altfel nu era foarte legat. Silit să ducă o viaţă nespus de modestă, aproape sărăcăcioasă, simţeam că o ţigară de foi, o „consumaţie" erau lucruri atît de plăcute pentru el, încît mi-am făcut obiceiul să-1 invit la Balbec în zilele cînd nu o puteam întîlni pe Albertine. Foarte inteligent şi exprimîndu-se minunat, albit cu totul, avînd nişte încîntători ochi albaştri, vorbea mai ales, din vîrful buzelor, foarte delicat, despre confortul vieţii senioriale, pe care-1 cunoscuse, şi, de asemenea, despre genealogii.

Cînd l-am întrebat ce este gravat pe inelul lui, mi-a spus cu un surîs modest: „Un ciorchine de aguridă." Şi adăugă cu o plăcere de fin degustător: „Blazonul nostru este un ciorchine de aguridă verde591-simbolic de vreme ce mă numesc Verjus ." Dar cred că ar fi ■ fost dezamăgit dacă la Balbec nu i-aş fi dat să bea decît zeamă de aguridă. Ii plăceau vinurile cele mai scumpe, fără îndoială fiindcă fusese lipsit de ele, dintr-o cunoaştere profundă a ceea ce îi lipsise, dintr-o înclinare, poate şi dintr-un fel de patimă. De aceea cînd îl invitam să cineze la Balbec, el comanda masa cu o ştiinţă rafinată, dar mînca peste măsură, şi mai ales bea, ţinînd ca vinurile ce trebuie să fie păstrate la gheaţă să i se aducă reci, iar celelalte la temperatura camerei. înainte de cină şi după, indica data sau numărul vinului de Porto pe care-1

442’

voia, cum ar fi făcut pentru a preciza istoria în general necunoscută a unui marchizat, dar pe care el o

ştia la fel de bine.

Cum eram pentru Aime un client preferat, el era fericit că ofer asemenea mese speciale şi le striga chelnerilor: „Repede, pregătiţi masa 25"; nu spunea de fapt „pregătiţi", ci „pregătiţi-mi", ca şi cum masa ar fi fost pregătită pentru el. Şi cum limbajul chelnerilor-şefi nu este întru totul cel al şefilor de rînd de mese, al ajutoarelor acestora etc, în clipa cînd ceream nota, el îi spunea chelnerului care ne servise, cu un gest repetat şi liniştitor făcut cu dosul mîinii, ca şi cum ar fi vrut să liniştească un cal nărăvaş: „N-o lua razna (era vorba de notă), ia-o încet, foarte încet." Apoi, cum chelnerul pleca înarmat cu acest sfat, Aime, temîndu-se că recomandările sale nu vor fi urmate întocmai, îl chema: „Aşteaptă, o să fac chiar eu socoteala." Şi cum eu îi spuneam că nu trebuie să se ostenească: „Principiul meu este, ca să mă exprim vulgar, că nu trebuie niciodată să-1 jumuleşti pe client." Iar directorul, văzînd hainele simple, mereu aceleaşi şi destul de uzate ale invitatului

meu (şi totuşi nimeni n-ar fi ştiut mai bine decît el să se îmbrace fastuos, ca un personaj elegant din romanele lui Balzac, dacă ar fi avut putinţa), se mulţumea, fiindcă eram eu la mijloc, să inspecteze de departe dacă totul merge bine, şi să poruncească din priviri să ni se pună sub un picior al mesei o scîndurică, pentru a o fixa. Şi asta nu pentru că nu ar fi ştiut - deşi îşi ascundea cum putea mai bine trecutul îndepărtat de spălător de veselă - să servească foarte bine la masă. Trebui totuşi să aibă loc o împrejurare neobişnuită pentru ca într-o zi să se hotărască să tranşeze el însuşi curcanii. Ieşisem, dar am ştiut apoi că făcuse asta cu o măreţie sacerdotală, înconjurat, la o distanţă respectuoasă, de un cerc de chelneri care încercau astfel nu atît să înveţe cît să se pună bine cu el, cuprinşi de beatitudine şi de admiraţie. De altfel, directorul (ce-şi cufunda cu un gest lent mîna în măruntaiele victimelor, nedesprinzîndu-şi de ele ochii pătrunşi e înalta-i funcţie, de parcă ar fi trebuit să citească viitorul), nu-i V£zu nicidecum. Sacrificatorul

nu-şi dădu nici măcar *eama că eu lipsesc de la masă. Cînd află, fu nefericit. „Cum, u m-ai văzut tranşînd eu însumi curcanii?" I-am răspuns că j^putînd vedea pînă atunci Roma, Veneţia, Siena, muzeul do, muzeul din Dresda, India, pe Sarah în *Fedra*, ştiam ce-i jjsemnarea, şi că voi adăuga pe lista mea tranşarea curcanilor acută de el. Comparaţia cu arta dramatică (Sarah în *Fedra)* a

443

fost singura pe care păru a o înţelege, căci ştia datorită mie că în zilele cînd aveau loc reprezentaţiile de gală, Coquelin *aîne59?* acceptase roluri de debutant, chiar şi pe cel al unui personaj care nu spune decît un singur cuvînt sau nu spune nimic. „Oricum, îmi pare rău pentru dumneata. Cînd o să mai tranşez ceva la masa dumitale? Ar trebui să se întîmple ceva neobişnuit, să izbucnească un război." (Trebui, într-adevăr, să aibă loc armistiţiul.) Din acea zi calendarul fu schimbat, şi zilele începură să se numere astfel: „Este a doua zi după ce am tranşat eu însumi curcanii". „Au trecut exact opt zile de

cînd directorul a tranşat el însuşi curcanii." Astfel, acea prosectomie a devenit, precum naşterea lui Christos sau Hegira, punctul de plecare al unui calendar diferit de celelalte, dar care nu cunoscu răspîndirea lor, şi nici nu dăinui cît ele.

Tristeţea domnului de Crecy venea nu numai din faptul că el nu mai avea cai şi o masă suculentă, ci şi din aceea că avea drept vecini nişte oameni care puteau crede că a fi un Cambremer şi a fi un Guermantes era unul şi acelaşi lucru. Cînd văzu că ştiam că Legrandin, care acum îşi zicea Legrand de'Meseglise, nu avea nici un drept la acest nume, înfierbîntat de vinul pe care îl bea, simţi un fel de bucurie năvalnică. Sora sa îmi spunea pe un ton complice: „Fratele meu nu-i niciodată mai fericit decît atunci cînd poate sta de vorbă cu dumneata." El simţea într-adevăr că există de cînd descoperise pe cineva ce cunoştea mediocritatea familiei Cambremer şi măreţia familiei Guermantes, pe cineva pentru care universul social exista. Tot astfel, după

incendierea tuturor bibliotecilor de pe glob şi după ascensiunea unei rase pe de-a-ntregul ignorante, un bătrîn latinist şi-ar recăpăta încrederea în viaţă auzind pe cineva care îi citează un ’vers din Horaţiu. De aceea, nu părăsea niciodată vagonul fără să-mi spună: „Pe cînd ne întîlnim?" dintr-o lăcomie de parazit, dintr-o poftă de erudit şi pentru că vedea în agapele de la Balbec un prilej de a sta de vorbă şi despre subiectele scumpe inimii lui şi despre care nu putea vorbi altcuiva, agape asemănătoare întru aceasta cu acele cine la care se întruneşte la date fixe, în jurul mesei cu deosebire gustoasă dată de Cercul uniunii593, Societatea Bibliofililor594. Foarte modest în privinţa propriei sale familii, domnul de Crecy nu-nu vorbi niciodată despre ea, şi am aflat de la alţii că era foarte mare, reprezentînd o autentică ramură franceză a familiei engleze care poartă titlul de Crecy. Cînd am aflat că era un adevărat Crecy, i-am povestit că o nepoată a doamnei de

Guermantes se căsătorise cu un american ce purta numele de Charles Crecy şi i-am spus că presupun că între el şi acela nu există nici o legătură. „Nici una, îmi zise el. Tot astfel cum -deşi familia mea nu e atît de ilustră - mulţi americani care se numesc Montgommery595, Berry, Chandos sau Capei, n-au nici o legătură cu familiile de Pembroke, de Buckingham, de Essex, sau cu ducele de Berry." M-am gîndit de mai multe ori să-i spun, ca să-1 amuz, că o cunoşteam pe doamna Swann care, cocotă odinioară, era pe acea vreme cunoscută sub numele de Odette de Crecy; dar deşi ducele d'Alencon nu se putea simţi jignit că vorbim cu el despre Emilienne d'Alencon596, nu m-am simţit destul de prieten cu domnul de Crecy ca să duc gluma atît de departe. „Aparţine unei familii foarte nobile, îmi spuse într-o zi domnul de Montsurvent. Patronimul ei este Saylor." Şi adăugă că pe vechiul său castel, situat mai sus de Incarville, ce aproape nu mai putea fi locuit şi pe care, deşi se născuse atît de bogat, nu-1 mai putea

repara, astăzi fiind ruinat, se citea încă străvechea deviză a familiei. Am găsit că este o deviză foarte frumoasă, aplicată fie nerăbdării unei rase prădalnice cuibărită în acel loc de unde avea odinioară să-şi ia zborul, fie, astăzi, contemplării declinului, aşteptării morţii apropiate în acea sihăstrie semeaţă şi sălbatică. Căci această deviză joacă pe dublul sens al numelui de Saylor: *„Ne sgais l’heure* *>?."

La Hermonville urca uneori domnul de Chevregny, al cărui nume, ne spuse Brichot, însemna, ca şi acela al monseniorului de Cabrieres, „loc unde se adună caprele." El era rudă cu familia Cambremer, din care pricină, şi dintr-o greşită evaluare a situaţiei, aceasta îl invita adeseori la Feterne, dar numai cînd nu aveau invitaţi cărora să vrea să le ia ochii. Trăind tot anul la Beausoleil, domnul de Chevregny rămăsese mai provincial decît cei din familia Cambremer. De aceea, cînd se ducea Hi petreacă cîteva săptămîni la Paris, nil voia să piardă nici ftiăcar o singură zi, căci „avea multe

de văzut"; uneori, cam • auc din pricina multelor spectacole prea repede digerate, cînd • întrebai dacă văzuse o anume piesă, nu mai era sigur dacă da Sau nu. Dar această şovăială era rară, căci el cunoştea Parisul de-amănuntul, ca toţi oamenii care vin aici doar din cînd în md. Mă sfătuia ce „lucruri noi trebuie să văd („Merită oste-!a|a"), considerîndu-le de altfel doar din punctul de vedere al i! plăcute pe care o petreci văzîndu-le, şi ignorînd punctul de ler estetic pînă la a nu bănui că acele lucruri puteau să

445

constituie uneori o „noutate" în istoria artei. Vorbind astfel despre toate în acelaşi plan, ne spunea: „Am fost o dată la Opera-Comique, dar spectacolul nu era grozav. Se numeşte *Pelleas şi Melisanda.* Nu mi-a spus nimic. Perier598 joacă bine, ca de obicei, dar mai bine vedeţi-1 în altă piesă. In schimb, la Gymnase599, se joacă *Castelana600* Ne-am dus de două ori să vedem acest spectacol; să nu cumva să-1 scăpaţi, merită să fie

văzut; şi apoi jocul actorilor este extraordinar; îi veţi vedea pe Frevalles601, pe Mărie Magnier602, pe Baron fiul603,": îmi cita chiar şi numele unor actori despre care nu auzisem niciodată, şi fără a le preceda de domnul, doamna sau domnişoara, cum ar fi făcut ducele de Guermantes, care vorbea pe acelaşi ton ceremonios şi dispreţuitor despre ,,cjntecele domnişoarei Yvette Guilbert604" şi despre ,,experienţele domnului Charcot605." Domnul de Chevregny nu proceda la felr el spunea Cornaglia606 şi Dehelly607, cum ar fi spus Voltaire şi Montesquieu. Căci în cazul lui, dorinţa aristocratului de a se arăta dispreţuitor faţă de actori ca şi faţă de tot ce era parizian, era învinsă de dorinţa de a părea un bun cunoscător, specifică provincialului.

încă după prima cină pe care o luasem la castelul La Raspeliere cu cei ce erau numiţi încă la Feterne ,,tînăra pereche", deşi domnul şi doamna de Cambremer nu mai erau demult tineri, bătrîna marchiză îmi scrisese una dintre acele epistole pe care o recunoşteai dintr-o mie.

Ea îmi spunea: „Adu-o cu dumneata pe încîntătoarea dumitale verişoară -fermecătoare - plăcută. Va fi pentru mine o bucurie, o plăcere", ratînd de fiecare dată cu o asemenea regularitate progresiunea aşteptată de cel care primea scrisoarea, încît am sfîrşit prin a-mi schimba părerea cu privire la natura acestor *diminuendo*, prin a le crede voite, şi a recunoaşte în ele acelaşi gust depravat - transpus în ordine mondenă - care-1 făcea pe Sainte-Beuve să compromită toate asocierile de cuvinte, să altereze orice expresie oarecum obişnuită608. Două metode recomandate fără îndoială de profesori diferiţi intrau în contradicţie în acest stil epistolar. Prin a doua, doamna de Cambremer răscumpăra banalitatea adjectivelor multiple folosindu-le în gamă coborîtoare şi evitînd să sfîrşeasca printr-un acord perfect. In schimb, eu înclinam să văd în aceste gradaţii inverse, nu o dovadă de rafinament, ca atunci cînd erau opera marchizei mamă, ci o dovadă de stîngăcie, de fiecare dată cînd erau folosite de fiul ei marchizul sau de

verişoarele sale. Căci în întreaga familie, pînă la un grad de

446

rudenie destul de îndepărtat şi printr-o imitaţie admirativă a rnătuşii Zelia, regula celor trei adjective era foarte la cinste, ca si un anume fel entuziast de a-ţi trage răsuflarea în timp ce vorbeai. De altfel erap imitaţie trecută în sînge; şi cînd în familie o fetiţă, încă din copilărie, se oprea în timp ce vorbea pentru a-şi înghiţi saliva, cei din preajmă spuneau: ,,Seamănă cu mătuşa Zelia", şi simţeai că mai tîrziu buzele sale vor fi repede umbrite de o uşoară mustaţă şi îţi făgăduiai să-i cultivi înclinările muzicale. Relaţiile familiei Cambremer deveniră curînd mai puţin bune cu doamna Verdurin şi mai bune cu mine, pentru diferite motive. Ei voiau să o invite pe doamna Verdurin. ,,Tînăra" marchiză îmi spunea cu dispreţ: ,,Nu văd de ce n-am invita-o pe această femeie; la ţară te întîlneşti cu oricine, lucru care nu are nici o însemnătate." Dar, destul de

impresionaţi de fapt, ei mă consultau întruna asupra felului cum ar trebui să procedeze pentru a-şi realiza dorinţa de a se arăta politicoşi. Cum ne invitaseră la cină, pe Albertine şi pe mine, împreună cu cîţiva prieteni ai lui Saint-Loup, tineri eleganţi din acea regiune, proprietari ai castelului Gourville şi care reprezentau ceva mai mult decît mica nobilime normandă, ce o interesau peste măsură pe doamna Verdurin, deşi încerca să ascundă acea dorinţă, i-am sfătuit pe soţii Cambremer să o jnvite pe Patroană odată la ei. Dar castelanii de la Feterne, de teamă (într-atît erau de timizi) să nu-şi nemulţumească nobilii prieteni, sau (într-atît erau de naivi) pentru ca doamna şi domnul Verdurin să nu se plictisească stînd de vorbă cu nişte oameni care nu erau intelectuali, sau încă (ei fiind impregnaţi de un spirit de rutină ce nu devenise rodnic prin experienţă) de teamă că invitaţii vor fi prea amestecaţi, declară că asemenea combinaţie nu merge, că persoanele „se bat cap în cap" şi că e mai bine ca

doamna Verdurin (ce va fi invitată cu întregul ei grup) să vină la altă cină. La cina imediat următoare - cea cu adevărat elegantă, la care aveau să participe prietenii lui Saint-Loup - nu-1 invitară decît pe Morel, pentru ca domnul de Charlus să fie astfel indirect informat despre nobilimea strălucită care-i vizita şi, de asemenea, pentru că muzicianul putea să-i distreze pe invitaţi, căci i se va cere să-şi aducă Yjoara. 1-1 alăturară şi pe Cottard, pentru că domnul de j-ambremer declară că-i un om spiritual şi „face figură bună " a orice cină; şi pentru că putea fi util să te afli în termeni buni 1 un medic, dacă vreodată cineva din familie s-af fi bolnăvit. Dar îl invitară doar pe el, fără nevastă, pentru a nu

447

fi „siliţi să o invite şi mai tîrziu." Doamna Verdurin fu profund jignită cînd află că doi membri din micul grup erau invitaţi fără ea să cineze la Feteme, „în cerc intim." îi ceru doctorului, care în prima clipă voise să accepte, să dea un răspuns arogant, spunînd: „ *Nor*

cinăm în seara asta la doamna Verdurin", plural care trebuia să fie o lecţie pentru familia Cambremer şi să le arate că el era inseparabil de doamna Cottard. în privinţa lui Morel, doamna de Verdurin nu avu nevoie să-i impună o purtare nepoliticoasă, căci el o avu în chip spontan, şi iată de ce. Deşi avea, faţă de domnul de Charlus, în ceea ce priveşte plăcerile sale, o independenţă care-1 mîhnea pe baron, am văzut că influenţa acestuia se făcea simţită mai mult în alte domenii şi că de exemplu el îmbogăţise cunoştinţele muzicale şi purificase stilul virtuozului. Dar, cel puţin în acest punct al povestirii noastre, nu era încă decît o influenţă. în schimb, exista un teren pe care tot ceea ce spunea domnul de Charlus era orbeşte crezut şi executat de Morel. Orbeşte şi nebuneşte nu numai pentru că învăţămintele domnului de Charlus erau false, dar şi pentru că, chiar dacă ar fi fost valabile pentru un mare nobil, aplicate ca atare de către Morel deveneau burleşti. Terenul pe care Morel devenea atît de credul şi de supus

faţa de stăpînul său era terenul monden. Violonistul, care înainte de a-1 cunoaşte pe domnul de Charlus nu avea nici o noţiune cu privire la societatea înaltă, se lăsase pătruns cuvînt cu cuvînt de schiţa arogantă şi sumară pe care i-o desenase baronul: „Există un anume număr de familii importante, îi spusese domnul de Charlus, cea mai importantă fiind familia Guermantes, care numără patrusprezece căsătorii cu Casa regală franceză, ceea ce de altfel este mai ales măgulitor pentru Casa regală franceză ,căci tronul Franţei ar fi trebuit să-i revină lui Aldonce de Guermantes şi nu lui Ludovic cel Gras, fratele său de sînge, dar născut după el609. Sub Ludovic al XlV-lea, noi am avut dreptul să purtăm doliu la moartea fratelui acestuia610, căci bunica noastră era şi bunica regelui611. Cu mult sub familia Guermantes, îi putem totuşi cita şi pe cei din familia La Tremoîlle, coborîtori din regii ţinutului Napoli şi din conţii de Poitiers612; familia Uzes, nu prea veche, dar ai cărei membri sînt cei mai vechi pairi613; familia Luynes614,

de dată recenta, dar avînd strălucirea pe care o dau căsătoriile de vază; familia Choiseul615, familia Harcourt616, familia La Rochefoucauld617-Adaugă-i şi pe cei din familia Noailles618, în ciuda contelui de Toulouse, <pe cei din familia Montesquiou619, pe cei din famil|a

448

Castellane620, şi, dacă n-am uitat cumva pe cineva, cam asta-i totul621- Cît priveşte toţi aceşti domni ce-şi spun marchizi de Cambremerde sau de Fatefairefiche622, între ei şi ultimul răcan din regimentul dumitale nu-i nici o diferenţă. Dacă te duci să faci pipi la contesa Caca, sau caca la baroana Pipi, e acelaşi lucru: îţi compromiţi reputaţia-şi îţi iei drept hîrtie igienică o cîrpă de spălat pe jos. Ceea ce e murdar şi scîrbos." Morel băgase la cap cu sfinţenie această lecţie de istorie, poate cam sumară; judeca lucrurile de parcă ar fi fost el însuşi un Guermantes şi abia aştepta un prilej de a se găsi faţă în faţă cu falşii La Tour

d’Auvergne, pentru a-i face să simtă, strîngîn-du-le mîna cu dispreţ, că nu-i lua cîtuşi de puţin în serios. Cît priveşte familia Cambremer, iată că tocmai putea să le arate că nu făceau mai mult decît „ultimul răcan din regimentul lui." Nu răspunse invitaţiei lor, iar în seara cinei se scuză în ultima clipă printr-o telegramă, încîntat ca şi cum s-ar fi purtat ca un prinţ de sînge. Trebuie de altfel să adaug că nu ne putem închipui cît putea fi de insuportabil, în general, domnul de Charlus, cît putea fi de bănuitor, şi chiar, el, atît de inteligent, cît putea fi de prost, în toate împrejurările cînd intrau în joc defectele lui de caracter. Putem spune într-adevăr că acestea sînt ca o boală intermitentă a minţii. Cine n-a observat acest fapt la femei, şi chiar la bărbaţi înzestraţi cu o inteligenţă remarcabilă, dar cu un sistem nervos foarte fragil? Cînd sînt fericiţi, calmi, mulţumiţi de anturajul lor, îşi pun în valoare, stîrnind admiraţia tuturor, preţioasele daruri; prin gura lor vorbeşte numai şi numai adevărul. O migrenă, o mică jignire ce le-a rănit amorul

propriu sînt de ajuns pentru ca totul să se schimbe. Luminoasa lor inteligenţă, bruscă, convulsivă, şi îngustată, nu mai reflectă decît un eu iritat, bănuitor, cochet, făcînd tot ce trebuie pentru a displăcea. Mînia familiei Cambremer a fost năprasnică; şi, între timp, alte incidente au dus la o anumită tensiune în raporturile lor cu micul clan. Pe cînd ne întorceam, soţii Cottard, Charlus, Brichot, Morel şi cu mine, de la o cină dată la castelul La Raspeliere, iar soţii Cambremer, care luaseră masa la nişte prieteni, la Arembouville, făcuseră o parte din drum cu noi: ^Dumneata, căruia îţi place atît de mult Balzac şi ştii să-i recunoşti personajele în societatea contemporană, îi spusesem eu domnului de Charlus, cred că găseşti că aceşti Cambremer Par ieşiţi din *Scene din viaţa de provincie623."* Dar domnul de Charlus, de parcă le-ar fi fost prieten şi l-aş fi rănit prin spusele mele, îmi tăie dintr-o dată vorba: „Spui asta pentru că femeia îi

I

este superioară soţului, îmi zise el pe un ton sever.

- Oh! nu mă gîndisem la Muza departamentului624, şi nici la doamna de Bargeton625, deşi..." Domnul de Charlus mă întrerupse încă o dată: „Ci la doamna de Mortsauf626". Trenul se opri şi Brichot coborî. „Zadarnic îţi tot făceam semne, eşti teribil.

- Cum aşa?

- Nu ţi-ai dat seama că Brichot s-a îndrăgostit pînă peste urechi de doamna de Cambremer?" Am văzut din atitudinea soţilor Cottard şi a lui Charlie că micul grup nu mai avea nici o îndoială în această privinţă. Am crezut că-i o răutate din partea lor. „Haide, haide, n-ai observat cît era de tulburat cînd ai vorbit în faţa lui despre ea?" continuă domnul de Charlus, căruia îi plăcea să arate că are experienţa femeilor şi vorbea despre sentimentul pe care ele îl inspiră pe un ton firesc şi ca şi cum acest sentiment ar fi fost cel de care era el însuşi stăpînit de obicei. Dar *un* anume ton echivoc şi

părintesc faţă de toţi bărbaţii tineri - în ciuda iubirii sale exclusive pentru Morel -dezminţi tonul părerilor privitoare la femei pe care le emitea: „Oh! bieţii copii, spuse el, cu o voce ascuţită, dulceagă şi bine ritmată, trebuie să-i în.veti totul, sînt nevinovaţi precum nişte prunci care abia s-au născut, nu ştiu să vadă cînd un bărbat este îndrăgostit de o femeie. La vîrsta dumitale eram mai dezgheţat", adăugă el, căci îi plăcea să folosească expresii,tari, poate dintr-o înclinare specială, poate pentru a nu părea, evitîndu-le, că mărturiseşte implicit că-i frecventează pe cei ce le foloseau în mod curent. Cîteva zile mai tîrziu, trebui să văd ceea ce sărea în ochi şi să recunosc că Brichot era îndrăgostit de marchiză. Din nefericire, el acceptă să ia masa de mai multe ori la ea. Doamna Verdurin socoti că venise timpul să-şi spună cuvîntul. în afară de utilitatea pe care o vedea într-o intervenţie-ca aceasta spre folosul politicii micului grup, aceste explicaţii şi drame îi pricinuiau o tot mai mare plăcere, născută şi din

trîndăvia ei, plăcere pe care o cunoaşte atît lumea aristocraţilor cît şi cea a burgheziei. La castelul La Raspeliere, toţi cei de faţă au trăit o mare emoţie în ziua cînd au văzut-o pe doamna Verdurin dispărînd timp de o oră într-o încăpere cu Brichot; se ştiu că ea îi spusese că doamna de Cambremer îşi bătea joc de el, că el se făcuse de rîsul lumii, că îşi va necinsti bătrîneţile şi îşi va compromite situaţia în învăţămînt. Doamna Verdurin ajunse chiar să-i vorbească în termeni duioşi de spălătoreasă cu care el trăia la Paris, şi de fetiţa lor. învinse, căci Brichot nu se mai duse la Feterne, dar durerea lui fu atît de mare, încît, timp de două zile, am crezut că-şi va pierde cu desăvîrşire vederea,

450

şi oricum boala lui se înrăutăţise mult şi rămase astfel. Familia Cambremer, foarte mîniată pe Morel, 1-a invitat totuşi o dată, în mod cu totul special, pe domnul de Charlus, dar fără el. Neprimind nici un răspuns de la baron, se temură că au făcut o gafă, şi găsind că

ranchiuna este o rea sfetnică, îi scriseră cam tîrziu lui Morel, platitudine care-1 făcu să surîdă pe domnul de Charlus, arătîndu-i întreaga lui putere. „Vei răspunde pentru noi amîndoi că accept", îi spuse baronul lui Morel. Cînd sosi ziua acelei cine, toată lumea aştepta în marele salon al castelului Feterne. Familia Cambremer dădea de fapt acea petrecere pentru strălucita pereche alcătuită din domnul şi doamna Fere. Dar se temeau atît de mult să nu-i displacă domnului de Charlus, încît, deşi îi cunoscuse pe cei doi Fere prin domnul de Chevregny, doamna de Cambremer se simţi cuprinsă de fiori cînd, în ziua petrecerii, ea îl văzu pe acesta venind să le facă o vizită la Feterne. Inventară toate pretextele pentru a-i face vînt la Beausoleil, dar nu de ajuns de repede totuşi pentru ca să nu se încrucişeze în curte cu soţii Fere, care au fost tot atît de uimiţi văzînd cum este izgonit, pe cît fu el de ruşinat. Dar familia Cambremer voia cu orice preţ să-1 scutească pe domnul de Charlus .de o întîlnire cu domnul de Chevregny, considerîndu-1 pe acesta

foarte provincial, din pricina unor nuanţe pe care în familie le treci cu vederea, dar de care ţii seama în faţa unor străini, ce sînt tocmai cei în ochii cărora ar trece neobservate. Dar oamenilor nu le place să-şi arate rudele ce au rămas ceea ce ei înşişi s-au străduit să nu mai fie. Cît priveşte domnul şi doamna Fere, ei erau în cel mai înalt grad ceea ce numim nişte persoane cu care „te puteai mîndri". în ochii celor care îi calificau astfel, cei din familia Guermantes, Rohan şi din multe alte familii erau de asemenea nişte persoane cu care te puteai mîndri, dar numele lor te scutea să o mai spui. Cum nu toată lumea cunoştea ilustra origine a mamei domnului Fere, şi nici pe cea a mamei doamnei Fere, şi cercul foarte închis pe care ea şi soţul ei îl frecventau, cînd erau numiţi, cel ce Ie rostea numele adăuga totdeauna că sînt oameni „de rang înalt." Numele lor obscur le dicta poate un fel de rezervă arogantă? Fapt este că familia Fere nu vizita oameni pe care i-ar fi vizitat familia La Tremoille. Numai situaţia de regină de

pe malul mării pe care o avea bătrîna marchiză de Cambremer în ţinutul Manche, îngăduise ca soţii Fere să vină la una din petrecerile date de ea dimineaţa, în fiecare an. Fuseseră invitaţi la cină de data asta, şi toţi îşi puneau mare nădejde în impresia pe

■

imm

451

care avea să o producă domnul de Charlus asupra lor. Li se spuse în mod discret că el se afla printre invitaţi. Din întîmplare, doamna Fâre nu-1 cunoştea. Doamna de Cambremer simţi o vie satisfacţie, şi pe chipul ei rătăci acel surîs specific chimistului care va

pune pentru prima dată în contact două corpuri cu deosebire importante. Uşa se deschise şi doamna de Cambremer fu cît pe ce să leşine, văzîndu-1 pe Morel care intra singur. Ca un secretar însărcinat sa-1 scuze pe ministrul în slujba căruia se afla, ca o soţie morganatică ce exprima regretul prinţului de a fi bolnav (aşa proceda doamna de Clinchamp cu privire la ducele d'Aumale627), Morel spuse pe un ton oarecare: „Baronul nu va putea veni. Nu se simte prea bine, cel puţin cred că despre asta este vorba; nu l-am întîlnit deloc săptămîna asta, adăugă el, deznădăjduind-o pînă şi prin aceste ultime cuvinte pe doamna de Cambremer, care le spusese domnului şi doamnei Fere că Morel îl vedea pe domnul de Charlus la orice oră din zi şi din noapte. Soţii Cambremer se prefăcură că pentru ei absenţa baronului reprezenta un agrement în plus al acelei petreceri şi, fără ca Morel să-i audă, le spunea invitaţilor: „Ne vom" lipsi de el, nu-i aşa? va fi cu atît mai plăcut." Dar ei erau furioşi, banuiră că la mijloc este

o intrigă pusă la cale de doamna Verdurin şi, cînd aceasta îi invită iar la La Raspeliere, domnul de Cambremer, neputînd rezista plăcerii de a-şi revedea casa şi de a se regăsi în micul grup, veni, dar singur, spunînd ca marchiza regretă din suflet, dar că medicul îi recomandase să nu iasă din cameră. Soţii Cambremer crezură că prin această prezenţă parţială vor da o lecţie domnului de Charlus şi totodată le vor arăta soţilor Verdurin că nu erau obligaţi să-i trateze decît cu o politeţe limitată, aşa cum odinioară prinţesele de sînge regal le conduceau pe ducese, dar numai pînă la jumătatea celei de a doua camere. După cîteva săptămîni, aproape se certaseră. Domnul de Cambremer îmi dădea următoarele explicaţii: „îţi voi spune că relaţiile cu domnul de Charlus erau nespus de dificile. Este un partizan înverşunat al lui Dreyfus...

- Nicidecum!

- Ba da..., oricum, vărul lui, prinţul de Guermantes, este, şi se discută mult lucrul ăsta. Am rude ce urmăresc

cu atenţie tot ce se întîmplă în această privinţă. Nu pot să frecventez asemenea oameni, m-aş certa cu toată familia mea.

- De vreme ce prinţul de Guermantes este, de partea lui Dreyfus, s-ar putea, spuse doamna de Cambremer, ca Saint-Loup care, se spune, se căsătoreşte cu nepoata lui, să fie şi el. Este poate chiar motivul

452

acestei căsătorii.

- Haide, draga mea, să nu-mi spui că Saint-Loup, pe care noi îl iubim mult, este partizan al lui Dreyfus. Asemenea vorbe nu trebuie spuse cu uşurătate, zise domnul de Cambremer. îi poţi aduce prejudicii în armată!

- A fost, dar nu mai este, i-am spus domnului de Cambremer. Şi e adevărat că se însoară cu domnişoara de Guermantes-Brassac?

- E noutatea despre care se vorbeşte cel mai mult. Dar dumneata ar trebui să fii la curent.

- Dar vă repet că mi-a spus chiar mie că este de partea lui Dreyfus, zise doamna-de Cambremer. De altfel, este de înţeles, cei din familia Guermantes sînt pe jumătate nemţi.

-Daca-i vorba de cei care locuiesc în strada Varenne, poţi să spui că sînt cu totul nemţi, zise Cancan. Dar cu Saint-Loup lucrurile stau cu totul altfel; deşi are multe rude de origine germană, tatăl său revendica înainte de orice titlul de mare nobil francez, a reintrat în armată în 1871 şi a fost ucis pe cîmpul de luptă în timpul războiului. Deşi am relaţii cu ambele părţi, nu trebuie să exagerăm nici într-un sens, nici în celălalt. *In medio... virtus628,* ah! nu-mi pot aminti bine. E un citat pe care îl dă doctorul Cottard. El găseşte totdeauna cuvîntul potrivit. Aveţi poate pe aici un Petit Larousse." Pentru a evita să se pronunţe asupra citatului latin şi a părăsi subiectul Saint-Loup, cu privire la care soţul ei părea că găseşte că e lipsită de tact, doamna de Cambremer începu să vorbească despre Patroană, căci

cearta acesteia cu ei trebuia grabnic explicată. „I-am -închiriat cu dragă inimă La Raspeliere doamnei Verdurin, spuse marchiza. Numai că ea a părut să creadă că o dată cu casa şi cu tot ceea ce a găsit mijlocul să-şi însuşească, folosinţa pajiştii, vechile tapiserii, tot ceea ce- nu era nicidecum trecut în contract, va avea, pe deasupra, şi dreptul de a se afla în intimitatea noastră. Dar astea sînt lucruri cu totul distincte. Greşeala noastră este că nu am făcut formele prin mijlocirea imui notar sau a unei agenţii. La Feterne asta nu are nici o importanţă, dar parcă văd ce ochi ar face mătuşa mea de Ch’nouville dacă ar vedea-o, de ziua mea, pe cumătră Verdurin la mine în casă, cu părul ei ciufulit. Domnul de Charlus, fireşte, cunoaşte oameni din societatea cea mai înaltă, dar el frecventează şi persoane dintre cele mai compromise." Am întrebat despre cine este vorba. La insistenţele mele, doamna de Cambremer spuse în cele din urmă: „Se zice că îl mtreţinea pe un anume domn Moreau, Morille, Moroue, sau ;eva de genul ăsta. Nu

există nici o legătură, bineînţeles, cu Morel, violonistul, adăugă ea, roşind. Cînd am simţit că

453

doamna Verdurin îşi închipuia că, fiind chiriaşa noastră în provincie, are dreptul să-mi facă vizite la Paris, am înţeles că trebuie să i-o tai scurt."

Deşi se certaseră cu Patroana, soţii Cambremer întreţineau bune relaţii cu fidelii acesteia, şi se urcau în vagonul nostru cînd luau trenul. Cînd eram pe punctul de a sosi la Douville. Albertine, scoţîndu-şi pentru ultima oară oglinda, găsea uneori că e bine să-şi schimbe mănuşile sau să-şi scoată pentru o clipă pălăria şi, cu pieptenul de baga pe care i-1 dădusem şi pe care-1 purta în păr, îşi netezea buclele, le dădea o linie mai suplă şi, dacă era nevoie, îşi înălţa cocul, deasupra ondulaţiilor ce coborau în văi regulate pînă la ceafă. O dată, în trăsurile care ne aşteptau, nu mai ştiam unde ne aflăm; drumurile nu erau luminate; ne dădeam seama după zgomotul mai puternic al roţilor că străbăteam un

sat, credeam că am sosit, dar ne regăseam în mijlocul cîmpului, auzeam clopote îndepărtate, uitam că sîntem în smoching, şi aproape adormisem, cînd, la capătul acelei lungi margini de întuneric care, din pricina distanţei străbătute şi a întîmplărilor caracteristice pentru orice drum făcut cu trenul, părea că ne-a dus pînă la o oră înaintată din noapte şi aproape la jumătatea drumului de întoarcere către Paris, dintr-o dată, după ce alunecarea trăsurii pe un nisip mai fin ne arătase că tocmai intrasem în parc, ţîşneau, introducîndu-ne iar în viaţa mondenă, strălucitoarele lumini ale salonului, apoi cele ale sufrageriei, unde făceam o bruscă" mişcare uimită cînd auzeam bătînd cele opt ore pe care le credeam de mult depăşite, în timp ce numeroasele servicii de masă şi vinurile fine se succedau în jurul bărbaţilor în frac şi femeilor pe jumătate decoltate, în cursul unei cine şiroind de lumină ca o adevărată cină luată în oraş şi pe care o înconjura doar, schimbîndu-i astfel caracteristicile, dubla eşarfă întunecată şi bizară

pe care o ţesuseră, întoarse de la prima lor solemnitate prin această folosinţă mondenă, ceasurile nocturne, cîmpeneşti şi marine ale drumului de la dus şi de la întors. Acesta ne silea într-adevăr să părăsim splendoarea radioasă şi uitată a salonului luminos, pentru trăsurile în care aveam grijă să mă aflu întotdeauna împreună cu Albertine, pentru ca prietena mea să nu poată fi cu alţii fără mine, şi adeseori Ş1 pentru alt motiv, căci puteam face împreună multe lucruri într-o trăsură scufundată în întuneric, iar hurducăturile coborîrii ne-ar fi scuzat de altfel în ochii celorlalţi, în cazul cînd o rază s-ar fi strecurat dintr-o dată, dacă ne-ar fi văzut încleştaţi unul de

454

celalalt. Cînd domnul de Cambremer nu era încă certat cu soţii Verdurin, el mă întreba: „Nu crezi că pe ceaţa asta o să ai sufocări? Sora mea a avut azî-dimineaţă nişte sufocări îngrozitoare. Ah! Şi dumneata ai avut deci, spunea el cu satisfacţie. O să-i

spun diseară. Ştiu că, de îndată ce se va întoarce acasă, mă va întreba dacă a trecut multă vreme de cînd le-ai avut". Nu-mi vorbea de altfel de sufocările mele decît pentru a ajunge la cele ale surorii lui, şi nu mă punea să-i descriu particularităţile lor decît pentru a stabili şi mai bine diferenţele dintre ele. Dar, în ciuda acestora, cum i se părea că sufocările surorii sale trebuie să fie mai importante, nu putea să creadă că ceea ce „dădea rezultate" în cazul acestora, nu dădea rezultate în cazul meu, şi se enerva că nu încerc leacurile pe care mi le recomanda,- căci exista un lucru încă şi mai greu de obţinut decît acela de a te supune unui regim, şi anume acela de a nu-1 impune altora. „De altfel, ce tot spun eu, profanul, cînd te afli aici în faţa aeropâg-ului, la sursă. Ce crede despre toate astea profesorul Cottard?»9"

Am revăzut-o de altfel pe soţia lui altă dată, pentru că ea spusese că „verişoara" mea e cam ciudată, şi voiam să ştiu ce înţelege prin asta. Susţinu că nu spusese niciodată aşa ceva, dar pînă la urmă mărturisi că

vorbise despre o persoană pe care o întîlnise parcă în preajma verişoarei mele. Nu-i ştia numele şi zise pînă la urmă că, dacă nu cumva se înşela, era soţia unui bancher, şi se numea Lina, Linette, Lisette, Lia, în sfîrşit, ceva cam în felul ăsta. M-am gîndit că „soţia unui bancher" era spus aici mai curînd pentru a mă induce în eroare. Am vrut să o întreb pe Albertine dacă este adevărat. Dar preferam să par că sînt cel care ştiu şi nu cel care întreabă. De altfel, Albertine nu mi-ar fi răspuns nimic, sau cel mult printr-un „nu", cu un „n" foarte şovăitor şi un „u" nu prea sigur de sine. Albertine nu povestea niciodată nimic din ceea ce era în defavoarea ei, ci ioar alte fapte care nu se puteau explica decît prin primele, adevărul fiind mai curînd un curent care pleacă de la ceea ce ni se spune şi pe care îl captăm, oricît de invizibil ar fi, decît lucrul însuşi ce ne-a fost spus. Astfel, cînd am asigurat-o că o femeie pe care o cunoscuse la Vichy avea purtări dubioase, ea nu jură că acea femeie nu era nicidecum ce credeam eu şi

nu încercase niciodată să o îndemne să facă ceva rău. Dar adăugă o altă zi, pe cînd vorbeam despre curiozitatea pe care o smţeam faţă de acest gen de persoane, că doamna din Vichy avea o prietenă pe care Albertine nu o cunoştea, dar pe care

455

doamna îi *„făgăduise* să i-o prezinte." De vreme ce îi făgăduise, însemna că Albertine dorea acest lucru, sau că doamna, oferindu-se să-i facă acea cunoştinţă, ştiuse că-i va pricinui o mare plăcere. Dar dacă i-aş fi arătat toate acestea Albertinei, s-ar fi părut că tot ce ştiu, ştiu doar de la ea, ea s-ar fi supravegheat pe dată, iar eu n-aş mai fi aflat nimic, nemaifi-ind totodată temut de ea. De altfel, ne aflam la Balbec, iar doamna din Vichy şi prietena ei locuiau la Menton; îndepărtarea, imposibilitatea primejdiei mi-ar fi risipit curînd bănuielile.

Adeseori, cînd domnul de Cambremer mă striga din gară, eu tocmai profitasem de întuneric aflîndu-mă

împreună cu Albertine, dar cu oarecare dificultate, căci aceasta.se zbătuse puţin, temîndu-se că totuşi e prea multă lumină. „Să ştii că sînt sigură că ne-a văzut Cottard; şi chiar' dacă nu ne-a văzut, ţi-a auzit vocea sufocată, chiar în clipa cînd se vorbea de sufocările tale de cu totul alt gen", îmi spunea Albertine, pe cînd soseam în gara Douville, unde luam iar trenuleţul, pentru a ne întoarce acasă. Dar această întoarcere, ca şi plecarea, dacă, trezind în mine anume impresii poetice, îmi trezea şi dorinţa de a călători, de a duce o viaţă nouă, făcîndu-mă astfel să doresc a renunţa la orice proiect de căsătorie cu Albertine, şi chiar să rup definitiv relaţiile cu ea, făcea de asemenea, şi chiar din pricina naturii lor contradictorii, ca această ruptură să fie mai uşoară. Căci la întoarcere, ca şi la dus, la fiecare staţie urcau în vagonul nostru sau ne salutau de pe peron oameni pe care îi cunoşteam; plăcerile ascunse ale imaginaţiei erau astfel dominate de plăcerile continui ale sociabilităţii, care sînt atît de liniştitoare,

adormindu-ţi conştiinţa. Chiar înainte de staţii, numele lor (care mă făcuseră'să visez atît de mult din ziua cînd le auzisem, în prima seară cînd călătorisem cu bunica) se umanizaseră, îşi pierduseră bizareria începînd din seara cînd Brichot, la rugămintea Albertinei630, ne explicase mai cu de-amănuntul etimologiile. Mă încîntase acel „fleur" prin care se terminau unele nume, ca Fiquefleur, Honfleur, Flers, Barfleur, Harfleur etc, şi mă. amuzase acel „boeuf" de la sfîrşitul lui Bircqueboeuf, dar floarea dispăru, ca şi boul, cînd Brichot (şi el îmi spusese asta încă din prima zi, în tren) ne învăţă că „fleur" înseamnă „port" (ca *fiord*) şi că „boeuf, în normandă *budh*, înseamnă „cabană"63"1. Cum cita mai multe exemple, ceea ce mi se păruse a fi un fapt particular, se gene-

456

raliza: „Briqueboeuf i se alătura lui Elbeuf, şi chiar într-un nume la prima vedere atît de individual ca acela de Pennedepie, desemnînd un loc la fel de

individualizat, nume în care ciudăţeniile cele mai cu neputinţă de elucidat prin mijlocirea raţiunii mi se păreau amalgamate din timpuri imemoriale într-o vocabulă rustică, gustoasă şi tare ca o anume brînză normandă, şi am fost nefericit regăsind acel *pen* galic care înseamnă „munte" şi se regăseşte atît în Penmarch, cît şi în Apenini. Cum la fiecare oprire a trenului simţeam că va trebui să strîngem murii prietene, ba poate chiar că vojn primi vizite, îi spuneam Albertinei: „Grăbeşte-te să-1 întrebi pe Brichot numele pe care vrei să le ştii. Mi-ai vorbit despre Marcouville-l'Orgueilleuse.

-Da, îmi place mult acest orgoliu, este un sat mîndru, spuse Albertine.

- L-ai găsi, îi răspunse Brichot, încă şi mai mîndru, dacă, în loc de forma lui franceză, sau chiar de cea în latina tîrzie, aşa cum o întîlnim în textul episcopului din Bayeux, *Marcovilla superba*, cercetezi forma mai veche, mai apropiată de normandă, *Marculphivilla*

superba, satul, domeniul lui Merculph. în aproape toate aceste nume care se termină în *viile*, veţi putea vedea încă înălţîndu-se pe această coastă de mare, fantoma sălbaticilor năvălitori normanzi632. La Hermonville, nu l-aţi avut, în picioare la portiera vagonului, decît pe minunatul nostru doctor care, nu are nimic dintr-un şef războinic. Dar închizînd ochii l-aţi putea vedea pe ilustrul Herimund *(Herimundivilla).* Deşi nu ştiu de ce mergem pe aceste drumuri, cuprinse între Loigny şi Balbec-Plajă, mai curînd decît pe cele, foarte pitoreşti, care duc de la Loigny la vechiul Balbec, doamna Verdurin v-a plimbat poate cu trăsura pe acolo. Atunci aţi văzut Incarville sau satul lui Wiscar, şi Tourbille, înainte de a ajunge la doamna Verdurin, este satul lui Turoldus633. De altfel, pe aici nu au fost numai normanzi. Se pare că au venit şi germani (Aumenancourt, *Alemanicurtis);* să nu-i mai spunem toate astea tînărului ofiţer pe care îl văd; ar fi m stare să nu mai vrea să se ducă la verii lui. Au fost pe aici şi

saxoni, cum stă mărturie fîntîna de la Sissonne (unul din locurile favorite ale doamnei Verdurin, şi pe bună dreptate), ca Ş!j în Anglia, Middlesex, Wessex. Lucru inexplicabil, se pare -a pînă aici au venit şi goţii, acei «gueux634», cum li se spunea, >J chiar şi maurii, căci Mortagne vine de Ia *Mauretania. A* "" o urmă în Gourville *(Gothorumvilla).* Mai sînt de altfel şi • Hune latine, ca Lagny *(Latiniacum)*..

- Eu cer să mi se explice

457

Thorpehomme, spuse domnul de Charlus. înţeleg ce înseamnă «homme», adăugă el, în timp ce sculptorul şi Cottard schimbau între ei o privire complice. Dar Thorp? - „Homme" nu înseamnă nicidecum ceea ce eşti înclinat să crezi, baroane, îi răspunse Brichot, privind maliţios către Cpttard şi sculptor. «Homme» nu are aici nimic de-a face cu sexul căruia nu-i aparţinea mama. «Homme» este de fapt *Holm*, ceea ce înseamnă «insuliţă» etc. Cît priveşte Thorp, sau «sat», îl regăsim

în cel puţin o sută de cuvinte, cu care l-am plictisit deja pe tînărul nostru prieten. Astfel, -*în* Thorpehomme nu există un nume de căpetenie normandă, ci doar cuvinte din limba normandă. Vedeţi cum a fost germanizat acest întreg ţinut.

- Cred că exagerează, spuse domnul de Charlus. Am fost ieri la Orgeville...

- De data asta îţi restitui acel «homme» pe care ţi-1 luasem din Thorpehomme, baroane. Să spunem fără nici o pedanterie că o cartă a lui Robert I ne dă pentru Orgeville *Otgerivilla*, domeniul lui Otger. Toate aceste nume sînt cele ale unor nobili străvechi. Octeville-la-Venelle este în loc de l'Avenel. Avenel era o familie cunoscută în Evul mediu. Bourguenolles, unde doamna Verdurin ne-a dus acum cîteva zile, se scria «Bourg de Moles», căci acest sat a aparţinut în secolul al-XI-lea lui -Baudoin de Moles, ca şi la Chaise-Baudoin; dar iată-ne la Doncieres. Dumnezeule, cîţi locotenenţi or să încerce să urce! spuse domnul de

Charlus, cu o spaimă prefăcută. Spun asta pentru voi, căci pe mine asj;a nu mă stinghereşte, de vreme ce cobor.

- Ai auzit, doctore? spuse Brichot. Baronul se teme că ofiţerii or să-i treacă peste trup. Şi totuşi ei sînt în rolul lor cînd se află aici în număr atît de mare, căci Doncieres este tocmai Saint-Cyr, *Dominus Cyriacus.* Există multe nume de oraşe în care *sanctus* şi *sancta* sînt înlocuite prin *dominus* şi prin *domina.* De altfel acest oraş liniştit şi militar seamănă uneori cu Saint-Cyr, cu Versailles, şi chiar cu Fontainebleau."

în timpul acestor întoarceri (ca şi la dus), îi spuneam Albertinei să se îmbrace, căci ştiam că la Amnancourt, la Doncieres, la Epreville, la Saint-Vast, vom primi unele scurte vizite. Ele nu-mi displăceau de altfel, fie că la Hermonville (domeniul lui Herimund) primeam vizita domnului de Chevregny, care profita de faptul că venise să-i caute pe invitaţii lui pentru a mă ruga să vin a doua zi spre a lua masa de prînz la

Montsurvent, sau la Doncieres, pe cea a unuia dintre

458

fermecătorii prieteni ai lui Saint-Loup, trimis intempestiv de el (cînd nu era liber) spre a-mi transmite o invitaţie a căpitanului de Borodino, a ofiţerilor la ,,Cocoşul îndrăzneţ", sau a subofiţerilor la ,,Fazanul auriu". Saint-Loup venea adeseori el însuşi, şi tot timpul cît se afla de faţă, şi fără ca alţii să-şi dea seama, o ţineam prizonieră pe Albertine sub privirea mea, de altfel inutil vigilentă. Odată totuşi mi-am întrerupt supravegherea. Cum trenul se oprise de multă vreme, Bloch, după ce ne salută, plecă aproape pe dată pentru a se duce la tatăl lui, care îşi moştenise unchiul şi, închîriind un castel care se numea ,,La Commanderie", găsea că se comportă ca un mare nobil dacă nu circulă decît cu caleaşca şi cu servitori în livrea. Bloch mă rugă să-1 întovărăşesc pînă la trăsură. ,,Grăbeşte-te, căci aceste patrupede sînt nerăbdătoare; vino, tu, om preaiubit de zei, o să-i faci plăcere tatei." Dar sufeream

prea mult că o lăsasem pe Albertine în tren cu Saint-Loup, căci ar fi putut, în timp ce eu stăteam cu spatele, să-şi vorbească, să se ducă într-un alt vagon, să-şi surîdă, să se atingă; privirea mea ce se lipea de Albertine nu se putea desprinde de ea atîta vreme cît Saint-Loup va fi acolo. Or, am văzut foarte bine că Bloch, care îmi ceruse ca pe un serviciu să mă duc să-i spun bună-ziua tatălui său, găsea că nu e prea frumos din partea mea să-1 refuz, deşi nimic nu mă împiedica să fac ceea ce el mă ruga, funcţionării prevenindu-ne că trenul va rămîne încă cel puţin un sfert de oră în gară, şi aproape toţi călătorii,- fără de care trenul nu ar fi pornit, fiind pe peron; nu se îndoi că îl refuz pentru că, hotărît lucru - purtarea mea cu acel prilej era un răspuns limpede -, eram un snob. Căci el cunoştea numele persoanelor cu care mă găseam în compartiment., Intr-adevăr, domnul de Charlus îmi spusese, cîtva timp mai înainte şi fără să-şi amintească sau să-i pese dacă vreodată asta.se mai întîmplase, pentru a se apropia de

el: „Prezintă-mă prietenului, dumitale, ceea ce faci este o dovadă că nu mă respecţi", şi stătuse de vorbă cu Bloch, care, după cîte se părea, îi plăcuse atît de mult încît fusese gratificat cu un „sper să te mai văd." „Deci eşti hotărît, nu vrei să faci o sută de metri ca să-i spui bună-ziua tatei, care ar fi atît de fericit să te vadă?" îmi spuse Bloch. Eram foarte amărît că păream a nu fi un bun prieten, dar şi mai amărît din pricina motivului pentm care Bloch credea că nu mă oue să-1 salut pe tatăl său, şi pentru că simţeam că el îşi tfichipuia că nu mă port în acelaşi fel cu prietenii mei burghezi cwd sînt de faţă oameni din înalta aristocraţie. Din acea zi el

I

459

încetă să-mi mai arate aceeaşi prietenie şi, ceea ce mă supăra cel mai tare, nu-mi mai preţui la fel de mult caracterul. Dar ca să-i arăt că se înşală în privinţa motivului care mă silise să rămîn în vagon, ar fi trebuit

să-i spun ceva - şi anume că eram gelos pe Albertine -, ceea ce mi-ar fi pricinuit o durere încă şi mai mare decît dacă-1 lăsam să creadă că sînt doar stupid de monden. Astfel, teoretic, găsim că ar trebui totdeauna să ne explicăm cu sinceritate, sa evităm neînţelegerile. Dar adeseori viaţa le combină pe acestea în aşa fel încît, pentru a le anihila, în rarele împrejurări cînd ar fi cu putinţă, ar trebui să dezvăluim sau - ceea ce nu este cazul aici - ceva care l-ar jigni încă şi mai mult pe prietenul nostru decît greşeala imaginară pe care ne-o impută, sau un secret a cărui divulgare - şi tocmai asta mi se întîmpla - ne pare încă şi mai greu’de îndurat decît o neînţelegere. Şi de altfel, chiar fără să-i explic lui Bloch.de vreme ce nu puteam, motivul pentru care nu-1 întovărăşisem, daca l-aş fi rugat să nu se simtă jignit, n-aş fi făcut decît să adîncesc acea jignire, arătîndu-i că îmi dădusem seama de ea. Nu-mi rămînea deci decît să mă înclin în faţa acelui *fatum* care voise ca prezenţa Albertinei să mă împiedice să merg cu el şi ca el să

poată crede că, dimpotrivă, fusesem împiedicat de prezenţa unor oameni străluciţi care, chiar dacă ar fi fost de o sută de ori mai iluştri, nu m-ar fi putut opri să mă ocup numai şi numai de Bloch şi să-i consacru doar lui întreaga mea politeţe. Este deci de ajuns ca în mod întîmplător, absurd, un incident (în cazul de faţă faptul că Albertine şi Saint-Loup se aflau împreună) să se interpună între două destine ale căror linii convergeau una către cealaltă, pentru ca ele să fie deviate, să se îndepărteze tot mai mult unul de celălalt şi să nu se mai apropie niciodată. Şi există prietenii mai frumoase decît cea a lui Bloch pentru mine, care s-au pomenit astfel distruse, fără ca autorul involuntar al rupturii să-i fi putut vreodată explica celui jignit motivele adevărate care, fără îndoială, i-ar fi vindecat amorul propriu şi i-ar fi înviat vechea prietenie.

Şi nu spun prea mult vorbind despre prietenii mai frumoase decît cea a lui Bloch faţă de mine. Căci. Bloch avea toate acele cusururi care-mi displăceau cel mai

mult. Iubirea \ mea pentru Albertine le făcea, din întîmplare, cu totul de nesuportat. Astfel, chiar în acea clipă cînd am stat de vorbă cu el, supraveghindu-1 totodată pe Robert cu coada ochiului, Bloch îmi spuse că luase masa la doamna Bontemps şi că toată lurnea vorbise despre mine aducîndu-mi cele mai mari laude, pîna

460

cînd „Helios a apus." „Bun, m-am gîndit eu, cum doamna Bontemps crede că Bloch este un geniu, elogiile entuziaste pe care el mi le va fi adus vor face mai mult decît tot ceea ce ceilalţi ar fi putut spune, şi asemenea vorbe vor ajunge pînă la urmă la Albertine. Intr-o zi-două ea le va afla cu siguranţă, şi sînt mirat că mătuşa ei nu i le-a spus încă, arătîndu-i că sînt un om „superior." „Da, adăugă Bloch, toată lumea te-a lăudat. Doar eu am păstrat o tăcere atît de adîncă de parcă aş fi mîncat, în locul felurilor mediocre ce ne erau servite, sămînţă de mac, cea atît de scumpă preafericitului frate

al lui Tanathos şi al Lethei, divinul Hypnos, care învăluie în dulci legături trupul şi limba635. Şi asta nu pentru că te admir mai puţin decît haita de cîini lacomi636 împreună cu care fusesem’ invitat. Dar eu te admir pentru că te înţeleg, iar ei te admiră fără să te înţeleagă. Spre a fi mai limpede, eu te admir prea mult pentru a vorbi astfel despre tine în public, mi s-ar fi părut o profanare să laud cu voce tare ceea ce port în adîncul inimii. Deşi mi s-au pus nenumărate întrebări despre tine, o pudoare sacră, fiică a lui Kronion637, m-a silit să rămîn mut." Nu am avut prostul gust de a părea nemulţumit, dar acea Pudoare îmi păru înrudită - mult mai mult decît cu Kronion - cu pudoarea care-1 împiedică pe un critic ce te admiră să vorbească despre tine pentru că templul secret în care tronezi ar fi năpădit de gloata cititorilor ignoranţi şi a jurnaliştilor; cu pudoarea omului politic care nu te decorează pentru ca să nu te simţi rău în mijlocul unor oameni decoraţi şi ei, dar care nu au valoarea ta; cu pudoarea academicianului

care nu votează pentru tine, ca să te cruţe de ruşinea de a fi colegul lui X... care nu are talent; în sfîrşit, cu pudoarea, mai respectabilă şi mai criminală totuşi, a fiilor care te roagă să nu scrii despre răposatul lor tată, plin de merite, spre a asigura tăcerea şi odihna şi a împiedica să se întreţină efervescenţa vieţii şi să se creeze o glorie în jurul bietului mort, care ar prefera nu coroanele, foarte pios puse de altfel pe mormîntul său, ci ca numele său să fie rostit de gurile oamenilor.

Deşi Bloch, mîniindu-mă că nu poate înţelege motivul care mă împiedica să mă duc să-1 salut pe tatăl său, mă exaspe-e mărturisindu-mi că se purtase aşa cum se purtase în casa toamnei Bontemps (înţelegeam acum de ce Albertine nu-mi facuse niciodată vreo aluzie la acea masă şi rămînea tăcută cînd vorbeam despre afecţiunea lui Bloch faţă de mine), tînărul produsese asupra domnului de Charlus o impresie cu totull alta. Desigur, Bloch credea acum că nu numai că eu nu

puteam rămîne nici măcar o singură clipă departe de prietenii mei mondeni, dar că, gelos pe avansurile pe careţi Ie făcuseră lui (aşa cum se întîmplase cu domnul de Charlus), încercam să-i pun bete în roate şi să-1 împiedic sa se apropie de ei; dar pe de altă parte, baronul regreta că nu-1 întîlnise mai mult pe prietenul meu. După cum îi era obiceiul, se feri să arate asta. îmi puse la început, fără să para, cîteva întrebări despre Bloch, dar pe un ton atît de nepăsător, vădind un interes ce părea atît de simulat, încît n-ai fi putut crede că aude ceea ce i se răspunde. Cu un aer detaşat, pe o melopee care exprima mai mult decît indiferenţă, arătîndu-se cu totul distrat, şi ca şi curn mi-o spunea doar din politeţe: „Pare inteligent, a spus că scrie, are oare talent?" I-am spus domnului de Charlus că fusese foarte amabil spunîndu-i ca speră să-1 mai vadă. Nici o mişcare nu-mi arătă că baronul îmi auzise fraza, şi cum am repetat-o de patru ori fără să capăt vreun răspuns, am ajuns să mă îndoiesc ca fusesem victima unui miraj acustic cînd

crezusem că aud ceea ce spusese domnul de Charlus. „Locuieşte la Balbec?" spuse baronul cîntîndu-şi parcă vorbele, şi părînd atît de puţin că pune o întrebare, încît este supărător că limba franceză nu posedă un alt semn decît semnul de întrebare pentru a termina aceste fraze în aparenţă atît de puţin interogative. Este adevărat ca acest semn nu ar putea sluji decît pentru domnul de Charlus. „Nu, au închiriat în apropiere La Commanderie." Aflînd ce dorea, domnul de Charlus se prefăcu a-1 dispreţui pe Bloch. „Ce oroare! exclamă el, cu obişnuita-i voce răsunătoare. Toate localităţile sau proprietăţile numite «La Commanderie» au fost construite sau posedate de cavalerii ordinului Maltei (căruia îi aparţin), ca şi locurile numite «Le Temple» sau «La Cavalerie», zidite sau posedate de Templieri638. Dacă eu aş locui în «La Commanderie», lucrul ar fi foarte firesc. Dar un evreu! De altfel, asta nu mă miră; ţine de un ciudat gust al sacrilegiului, specific acestei rase. De îndată ce un evreu are destui bani ca să

cumpere un castel, el alege totdeauna unul care se numeşte le Prieure, I’Abbaye, leMonastere, laMaison-Dieu. Am avut de-a face cu un funcţionar evreu, ghici unde stătea? la Pont-1’Eveque. Căzînd în dizgraţie, ceru să fie trimis în Bretania, la Pont-FAbbe«9. Cînd în Săptămîna Patimilor sînt date acele spectacole indecente numite *Patimile’ lui I$us Cristos*, jumătate din sală este plină de evrei, ce se bucură la culme gîndindu-se că-1 vor răstigni încă o dată pe Cristos, măcar în efigie. La concertul Lamoureux640, aveam ca vecin,

462

într-o zi, un bogat bancher evreu. Se cînta *Copilăria lui Cristos de* Berlioz641; era consternat. Dar îşi regăsi curînd obişnuita expresie de beatitudine, ascultînd «Farmecul Vinerii Sfinte»642, prietenul dumitale locuieşte Ia «La Commanderie»! Nefericitul! Ce sadism! O să-mi arăţi drumul, adăugă el, reluîndu-şi înfăţişarea indiferentă, pentru ca să mă duc într-o bună

zi să văd cum îndură străvechile noastre domenii o asemenea profanare. Ce nenorocire, căci este un om politicos, şi pare fin. N-ar mai lipsi decît să locuiască la Paris în strada Temple643!" Domnul de Charlus părea că vrea, prin aceste cuvinte, doar saşi sprijine teoria pe un nou exemplu; dar în realitate el îmi punea o întrebare ce avea două scopuri, principalul fiind acela de a şti adresa lui Bloch. „într-adevăr, observă Brichot, strada Temple se numea strada Chevalerie-du-Temple. Şi în legătură cu asta îmi îngădui o remarcă, baroane? spuse universitarul.

-Ce anume? Despre ce e vorba? spuse tăios domnul de Charlus, pe care această observaţie îl împiedica să-şi capete informaţia.

- Despre nimic, răspunse Brichot intimidat. Voiam să vorbesc despre etimologia cuvîntului Balbec, cum mi se ceruse. Strada Temple se numea odinioară strada Barre-du-Bec, pentru că Abbaye du Bec, din Normandia, îşi avea la Paris avocaţii ei." Domnul de

Charlus nu răspunse nimic şi se prefăcu a^nu fi auzit, ceea ce era în cazul lui una din formele insolenţei. „Unde locuieşte prietenul dumitale la Paris? Cum trei sferturi din străzi îşi trag numele din cel al unei biserici sau al unei abaţii, sînt toate şansele ca sacrilegiul să continue. Nu-i poţi împiedica pe evrei să locuiască în bulevardul Madeleine, în cartierul Saint-Honore sau în piaţa Saint-Augustin. Atîta vreme cît nu se arată rafinat din perfidie alegîndu-şi domiciliul în piaţa Parvis-Notre-Dame, pe cheiulTArcheveche, în strada Chanoinesse, sau în strada Ave-Maria, trebuie să ţinem seama de dificultatea alegerii." Nu l-am putut informa pe domnul.de Charlus, adresa actuală a lui Bloch fiindu-ne necunoscută. Dar ştiam că birourile tatălui său se aflau în strada Blancs-Manteaux. „Oh! Ce culme a perversităţii, exclamă domnul de Charlus, părînd a *si, in propriul său strigăt de ironică indignare, o satisfacţie Profundă. Strada Blancs-Manteaux, repetă el, insistînd pe «ec’are silabă şi rîzînd. Ce sacrilegiu! gîndiţi-vă că

aceste Albe lantii pîngărite de domnul Bloch erau cele ale fraţilor erşetori, zişi servitori ai Sfintei Fecioare, ce au fost aşezaţi °lo de către sfîntul Ludovic. Şi strada a aparţinut întotdeauna tor ordine religioase. Profanarea este cu atît mai diabolică cu

463

cît la doi paşi de strada Blancs-Manteaux există o stradă al cărei nume îmi scapă şi care este pe de-a-ntregul cedată evreilor; firmele prăvăliilor sînt scrise cu litere ebraice, se află aici brutării ce scot azime, măcelării evreieşti, este o adevărată *Judengasse* din Paris. Domnul de Rochegude numeşte această stradă ghettoul parizian. Domnul Bloch ar fi trebuit să locuiască aici. Fireşte," continuă el pe un ton destul de emfatic şi de mîndru şi, pentru a rosti acele păreri estetice dînd, printr-un răspuns pe care i-1 adresa, fără voia lui, propria-i ereditate, o înfăţişare de bătrîn muşchetar al lui Ludovic al XlII-lea chipului său înălţat şi înclinat spre spate, „nu mă ocup de toate acestea decît

din punct de vedere artistic. Politica nu mă interesează şi nu pot condamna în bloc, de vreme ce tot vorbim de Bloch, o naţiune ce numără printre copiii ei iluştri pe Spinoza644. Şi-1 admir prea mult pe Rembrandt pentru a nu şti ce frumuseţe se poate extrage din frecventarea sinagogii645. Dar un ghettou este cu atît mai frumos cu cît este mai omogen şi mai complet. Fii sigur de altfel, într-atît instinctul practic şi lăcomia se amestecă în cazul acestui popor cu sadismul, că apropierea de strada ebraică despre care îţi vorbesc, comoditatea de a avea la îndemînă măcelăriile lui Israel l-au făcut pe prietenul dumitale să aleagă strada Blancs-Manteaux. Cît e de ciudat! De altfel cam pe acolo locuia un evreu bizar care pusese la fiert ostii, după care cred că l-au pus la fiert pe el însuşi, ceea ce este încă şi mai ciudat, de vreme ce pare să însemne că trupul unui evreu poate valora cît şi trupul bunului Dumnezeu. Poate că am putea aranja ceva cu prietenul dumitale ca să ne ducă să vedem biserica Blancs-Manteaux. Gîndeşte-te că acolo a fost

depus trupul lui Ludovic de Orleans după ce a fost asasinat de către Ioan cel fără de Teamă care, din nefericire, nu ne-a eliberat de familia Orleans. Sînt de altfel în relaţii foarte bune cu vărul meu ducele de Chartres646, dar.totuşi e dintr-un neam de uzurpatori care l-au asasinat pe Ludovic al XVI-lea şi i-au lipsit de tron pe Carol al X-lea şi pe Henric al V-lea. De altfel au şi cu cine să semene, avîndu-1 drept strămoş pe *Monsieur*, numit astfel fără îndoială pentru că era cea mai uimitoare dintre bătrînele doamne, şi pe regent, şi tot restul. Ce familie!" Acest discurs antievreiesc sau proebraic - după cum erai atent la exteriorul frazelor sau la intenţiile pe care le ascundeau - fusese comic întrerupt pentru mine printr-o frază pe care mi-o şopti Morel şi care l-ar fi făcut nefericit pe domnul de Charlus. Morel, care observase impresia produsă de Bloch, îmi mulţumea la ureche

464

că-i „făcusem vînt", adăugind cinic: „Ar fi vrut să

rămînă, numai din gelozie, ar fi vrut să-mi ia locul. Nu mă miră din partea unui evreu!

- Am fi putut profita de această oprire care se prelungeşte, pentru a-i cere cîteva explicaţii rituale prietenului dumitale. Oare nu l-ai mai putea găsi? mă întrebă domnul de Charlus, cuprins de o îndoială neliniştită.

- Nu, e cu neputinţă, a plecat cu trăsura şi, de altfel, s-a supărat.pe mine. - îţi mulţumesc, îţi mulţumesc, îmi şopti Morel.

- Ăsta nu-i un motiv, o trăsură poate fi’ oricînd ajunsă din urmă, nimic nu te-ar împiedica să te urci într-un automobil", răspunse domnul de Charlus, ca un om obişnuit să i se îndeplinească toate voile. Dar, observînd tăcerea mea: „Cum arată această trăsură mai mult sau mai puţin imaginară? îmi spuse el cu insolenţă şi cu o ultimă speranţă.

- Este o trăsură deschisă^ şi care trebuie să fi ajuns acum la castelul La Commanderie." în faţa

imposibilului, domnul de Charlus se resemna şi încercă să glumească. „înţeleg că au dat îndărăt în faţa unui asemenea cupeu. în sfîrşit, ni se anunţă că trenul porneşte, şi Saint-Loup ne părăsi. Dar acea zi a fost singura cînd, urcînd în vagonul nostru, m-a făcut să sufăr fără ştirea lui, la gîndul că trebuia să-1 las o clipă singur cu Albertine pentru a-1 întovărăşi pe Bloch. De celelalte daţi prezenţa lui nu mă chinui. Căci Albertine, pentru a mă cruţa de-orice nelinişte, se aşeza, sub un pretext oarecare, astfel încît nu-1 putea atinge nici măcar fără voie pe Robert, aproape prea departe pentru a-i putea întinde mîna; întorcîndu-şi privirea de la el, ea începea, de îndată ce el se afla de faţă, să stea de vorbă, ostentativ şi aproape cu afectare, cu oricare dintre ceilalţi călători, continuînd acest joc pînă cînd Saint-Loup pleca. Astfel, vizitele pe care ni le făcea el la Doncieres nepricinuindu-mi nici o suferinţă, ba chiar nestingherindu-mă deloc, ele nu constituiau o excepţie printre celelalte care, toate, îmi făceau plăcere,

aducîndu-mi oarecum omagiul şi invitaţia acelui ţinut. încă de la sfîrşitul verii, pe drumul nostru de la Balbec la Douville, cînd zăream în depărtare staţia Saint-Pierre-des-Ifs unde, seara, timp de o clipă, creasta falezelor scînteia, roză ca, sub apusul de soare, neaua de pe un munte, ea nu mă mai ducea cu gîndul (nu spun nici măcar la tristeţea pe care vederea ciudatei ei apariţii neaşteptate mi-o pricinuise |n prima seară, trezind în mine o atît de mare dorinţă de a lua wr trenul pentru Paris, în loc să-mi continui călătoria pînă la Balbec) la spectacolul pe care, dimineaţa, îl puteam avea de acolo, după cum îmi spusese Elstir, la ceasul de dinaintea

465

răsăritului de soare, cînd toate culorile curcubeului se răsfrin» pe stînci, şi cînd de atîtea ori îl trezise pe băieţaşul care, timp de un an, îi servise drept model, căci îl pictase gol, pe nisip. Numele de Saint-Pierre-des-Ifs îmi vestea doar că în curînd se va ivi un bărbat de cincizeci de ani, ciudat, spiritual şi

fardat, cu care voi putea vorbi despre Chateaubriand şi despre Balzac. Şi acum, în ceţurile serii, îndărătul acestei faleze de la Incarville care mă făcuse odinioară să visez atît de mult, vedeam, ca şi cum gresia-i străveche devenise transparentă, frumoasa casă a unui unchi al domnului de Cambremer, în care ştiam că voi fi totdeauna bine primit dacă nu voiam să cinez la La Raspeliere sau să mă întorc la Balbec. Astfel, nu numai numele locurilor din acest ţinut îşi pierduseră misterul începutului, dar şi aceste locuri înseşi. Numele golite pe jumătate de un mister pe care etimologia îl înlocuise printr-un raţionament, mai coborîseră cu o treaptă. în întoarcerile noastre la Hermonville, la Saint-Vast, la Arembouville, în momentul cînd trenul se oprea, zăream umbre pe care nu le recunoşteam în prima clipă şi pe care Brichot, care nu vedea mai nimic, le-ar fi putut lua poate, în întuneric, drept fantomele lui Herimund, Wiscar şi Herimbald. Dar ele se apropiau de vagon. Era doar domnul de Cambremer, certat de-a binelea cu soţii

Verdurin, ce-şi conducea invitaţii şi care, din partea mamei şi a soţiei sale, venea să mă întrebe dacă nu voiam să mă „răpească" spre a mă ţine cîteva zile la Feterne, unde aveau să vină o minunată muziciană, care îmi va cînta toată opera lui Gluck, şi un jucător de şah vestit cu care voi face cîteva partide straşnice, ce nu le vor dăuna nici celor de pescuit şi de iahting în golf, şi nici chiar cinelor Verdurin, pentru care marchizul se angaja pe onoarea lui să mă „împrumute", conducîndu-mă şi venind să mă ia, pentru mai multă comoditate şi, totodată, siguranţă. „Dar nu pot să cred că e bine pentru dumneata să urci atît de sus. Ştiu că sora mea n-ar'putea să suporte. S-ar întoarce într-un hal fără de hal. De altfel, nici acum nu se simte prea grozav... într-adevăr, ai avut o criză atît de puternică! Mîine cu greu o să te ţii pe picioare!" şi se zvîrcolea din tot trupul, nu cu 'răutate, ci pentru acelaşi motiv care-1 făcea să nu se poată opri" din rîs cînd vedea pe stradă un şchiop sau cînd vorbea cu un surd. „Şi înainte de asta?

Cum, de cincisprezece zile n-ai mai avut nici o criză? Ştii că-i grozav! Ar trebui să vii să stai la Feterne, ai discuta cu sora mea despre sufocările pe care le ai • ' La Incarville, marchizul de Montpeyroux care, neputînd să se

ducă la Feterne, căci fusese la vînătoare, venise „la tren" cu cizme şi purtînd pălăria împodobită cu o-pană de fazan, spre a strînge mîna unor rude şi mie cu acelaşi prilej, anunţîndu-i, pentru acea zi din săptămînă cînd nu mă va stingheri, vizita fiului său, mulţumindu-mi că-1 primesc şi spunîndu-mi că va fi foarte fericit dacă l-aş convinge să citească din cînd în cînd cîte o carte; sau domnul de Crecy, venit să-şi facă digestia, spunea el, fumîndu-şi pipa, acceptînd una sau chiar mai multe ţigări de foi, şi care îmi zicea: „Ei bine! nu-mi spui în ce zi are loc noua noastră întîlnire şi banchetul ce-i urmează? Nu avem nimic să ne spunem? îngăduieşte-mi să-ţi amintesc că am lăsat neterminată discuţia despre

cele două familii de Montgommery. Trebuie să o terminăm. Mă bizui pe dumneata." Alţii veniseră doar ca să-şi cumpere jurnalele. Şi, de asemenea, mulţi stăteau de vorbă cu noi, persoane pe care le-am bănuit totdeauna că nu se găseau pe peronul staţiei celei mai apropiate de micul lor castel decît pentru că nu aveau nimic altceva mai bun de făcut decît să se întîlnească pentru o clipă cu nişte cunoştinţe. De fapt, aceste opriri ale trenuleţului constituiau un cadru de viaţă mondenă ca oricare altul. El însuşi părea că este conştient de rolul ce-i" era hărăzit, căpătînd cu timpul un fel de amabilitate omenească: răbdător, docil, îi aştepta pe cei întîrziaţi atîta vreme cît era necesar, şi chiar după ce plecase se oprea pentru a-i culege din drum pe cei care îi făceau semn; alergau atunci după el răsuflînd din greu, şi începînd să-i semene, dar deose-bindu-se totuşi de el prin aceea că îl ajungeau din urmă gonind, în timp ce el nu mergea decît cu o înţeleaptă încetineală. Astfel, Hermonville, Arambouville, Incarville nu-mi mai

evocau nici măcar sălbatica măreţie a cuceririi normande, după ce se lăsaseră cu totul despuiate de tristeţea inexplicabilă în care le căzusem scăldate odinioară, în ceaţa serii. Doncieres! Pentru nine, chiar după ce-1 cunoscusem şi mă trezisem din visul neu, rămăseseră multă vreme în acel nume străzi plăcut frigu-"oase, vitrine luminate, păsări suculente! Doncieres! Acum nu ma> era decît staţia din care urca Morel; Egleville *(Aquilaevilla647)*, cea unde ne aştepta de obicei prinţesa iherbatoff; Maineville648, staţia unde cobora Albertine în serile nd era vreme frumoasă şi cînd, nefiind prea obosită, avea*

f să mai stea încă puţin cu mine, căci dacă ar fi coborît la rville *(Paterni villa)*, ar fi ajuns pe dată acasă, pe o potecă niptă. Nu numai că nu mai simţeam frica neliniştită a izolării

; mă apăsase în prima seară, dar nici nu mă mai temeam că

;

o voi simţi iar, sau că mă voi simţi înstrăinat sau singur pe acest pămînt ce rodea nu numai castani, ci şi prietenii care, de-a lungul întregului drum, alcătuiau un lung lanţ, întrerupt precum cel al colinelor albăstrii, ascunse uneori de muchiile ascuţite ale stîncilor sau îndărătul teilor de pe şosea, dar trimiţînd în întîmpinarea noastră, la fiecare oprire, cîte un amabil gentilom, care, cu o strîngere de mînă cordială, îmi întrerupea drumul, mă împiedica să simt cît e de lung, se oferea, la nevoie, să-1 continue alăturr de mine. Un altul va fi prezent în gara următoare, astfel încît şuieratul trenulefului nu ne silea să părăsim un prieten decît pentru a ne îngădui sa regăsim alţi prieteni. între castelele cele mai puţin apropiate şi calea ferată care mergea de-a lungul lor aproape în ritmul unei persoane ce umblă repede, distanţa era atît de mică încît în clipa cînd, pe peron, în faţa sălii de aşteptare ne strigau proprietarii lor, am fi putut aproape crede că ei se aflau pe pragul uşii, Ia

fereastra camerei lor, ca şi cum micul drum departamental n-ar fi fost decît o stradă de provincie, iar castelul izolat doar o casă din oraş; şi chiar în rarele staţii unde nu auzeam nici un „bună seara", tăcerea avea o plenitudine hrănitoare şi calmantă, pentru că o ştiam alcătuită din somnul unor prieteni ce se culcaseră devreme în conacul apropiat, unde sosirea mea ar fi fost salutată cu bucurie dacă i-aş fi trezit pentru a le cere să mă găzduiască. Nu numai că obişnuinţa ne umple în asemenea măsură timpul, încît nu ne mai rămîne, după cîteva luni, nici măcar o clipă liberă într-un oraş unde, la sosire, ziua ne punea la dispoziţie cele douăsprezece ore ale ei, dar dacă una dintre ele, printr-o întîmplare, ar fi devenit liberă, n-aş mai fi avut ideea să o folosesc spre a vedea vreo biserică pentru care odinioară venisem la Balbec, şi nici chiar să confrunt un peisaj pictat de Elstir cu schiţa pe care o văzusem la el, ci să mă duc să joc încă o partidă de şah la domnul Fe"re. Era degradanta influenţă, ca şi farmecul pe care-1 avusese acest ţinut al

Balbecului, de a deveni pentru mine un adevărat loc plin de cunoştinţe; dacă repartiţia lor teritorială, însămînţarea lor extensivă de-a lungul întregii coaste, în culturi diverse, confereau în mod obligatoriu vizitelor pe care li le făceam acestor diferiţi prieteni forma călătoriei, ele restrîngeau totodată efectele călătoriei, care nu mai prezenta decît agrementul social al unui şir de vizite. Aceleaşi nume de locuri, atît de tulburătoare pentru mine odinioară încît simplul *Anuar al castelelor49*, răsfoit la capitolul departamentul La Manche, îmi

468

pricinuia tot atîta emoţie cît şi Mersul trenurilor, îmi deveniseră atît de familiare, încît aş fi putut consulta însuşi acest mirific Mers al trenurilor la pagina Balbec-Douville prin Doncieres, cu aceeaşi fericită linişte cu care consulţi un dicţionar de adrese. în această vale prea socială de pereţii căreia simţeau că se află agăţată, vizibilă sau nu, o societate de prieteni numeroşi, poeticul strigăt al serii nu mai era cel al bufniţei sau al

broaştei, ci acel „Ce mai faci?" al domnului de Criquetot-sau acel „Khaire"650" al lui Brichot. Atmosfera nu mai trezea nelinişti şi, încărcată de efluvii pur omeneşti, putea fi uşor respirată, fiind chiar prea calmantă. Folosul pe care-1 trăgeam era cel puţin acela că nu mai vedeam lucrurile decît din punct de vedere practic. Căsătoria cu Albertine îmi apărea ca o nebunie.

CAPITOLUL IV651

Bruscă întoarcere către Albertine.

- *Nefericire la răsăritul soarelui.*

- *Plec pe dată cu Albertine la Paris.*

N

U AŞTEPTAM decît un prilej pentru ruptura definitivă. Şi, într-o seară, cum mama pleca a doua zi la Combray, unde avea să stea la căpătîiul unei surori ale mamei sale, bolnave şi pe moarte, lăsîndu-mă, pentru ca să profit, cum ar fi vrut bunica, de aerul mării, o anunţasem că eram irevocabil hotărît să nu mă

căsătoresc cu Albertine şi că foarte curînd voi înceta să o mai văd. Eram mulţumit că prin aceste cuvinte putusem să-i fac o bucurie mamei, în ajunul plecării ei. Ea nu-mi ascunsese că, într-adevăr, se bucura foarte mult. Trebuia totodată să am o explicaţie cu Albertine. Cum mă întorceam împreună cu ea de la La Raspeliere, fidelii coborind din tren rînd pe rînd, unii la Saint-Mars-le-Vetu, alţii la Saint-Pierre-des-Ifs, alţii la Doncieres, simţindu-mă cu totul fericit şi desprins de ea, mă hotărîsem, acum că nu mai eram decît noi doi în vagon, să încep în sfîrşit acea discuţie. Adevărul de altfel este că tînăra fată din Balbec pe care o iubeam, deşi absentă în acel moment, ca şi prietenele eiv dar care urma să se întoarcă (îmi plăcea să fiu cu toate, pentru că fiecare avea pentru mine, ca şi în prima zi, ceva din esenţa celorlalte, era parcă dintr-o rasă aparte), era Andree. De vreme ce ea avea să vină din nou, după cîteva zile, la Balbec, desigur va vrea să mă vadă pe dată, şi atunci, pentru a rămîne liber, a nu mă căsători cu

ea dacă nu voiam pentru a putea merge la Veneţia, dar totuşi a o avea în tot acest răstimp doar pentru mine, mă voi foloside mijlocul de a nu părea că o caut prea mult şi, încă de la sosirea ei, cînd vom sta de vorbă împreună, îi voi spune: „Ce păcat că nu neam întîlnit acum cîteva săptămîni! Te-aş fi iubit; dar acum inima mi-e dată. Totuşi, nu-i nimic, "ne vom vedea adeseori, căci sînt trist din pricina celeilalte iubiri şi o să mă ajuţi să mă

consolez." Surîdeam în sinea mea gîndindu-mă la această conversaţie, căci astfel îi voi da Andreei,iluzia că nu o iubeam cu adevărat; ea nu va fi obosită de prezenţa mea şi eu. voi pro-’ -fiita cu bucurie şi în deplină linişte de tandreţea ei. Dar toate acestea mă obligau cu atît mai mult să-i vorbesc în sfîrşit cu seriozitate Albertinei, spre a nu mă purta nedelicat cu ea, şi de vreme ce eram hotărît să mă consacru prietenei ei, trebuia ca ea să ştie, ea, Albertine, că nu o iubesc. Trebuia să i-o spun pe dată, Andree putînd să vină de la

o zi la alta. Dar cum ne apropiam de Parville, am simţit că nu vom avea timp în acea seară şi că era mai bine să las pe a doua zi ceea ce acum era definitiv hotărît. M-am mulţumit deci să vorbesc cu ea despre cina noastră de la soţii Verdurin. In clipa cînd îşi îmbrăca mantoul, trenul părăsind chiar atunci Iricarville, ultima staţie înainte de Parville652, ea îmi spuse: ,,Mîine mergem din nou la soţii Verdurin, să nu uiţi că trebuie să vii să mă iei." Nu m-am putut împiedica să-i răspund destul de sec: ,,Da, dacă nu cumva mă răzgîndesc şi «las totul baltă», căci încep să găsesc că viaţa asta este cu totul stupidă. în orice caz, dacă mergem totuşi, pentru ca să nu-mi pierd cu totul timpul la La Raspeliere, va trebui să mă gîndesc să o întreb pe doamna Verdurin ceva care mă va putea interesa mult, să fac din toate acestea un obiect de studiu, şi totodată de plăcere, căci am avut parte de prea puţine plăceri anul ăsta la Balbec.

- Nu-i măgulitor pentru mine ce-mi spui, dar nu-ţi port pică, pentru că simt că eşti nervos. De ce plăcere e

vorba?

- O s-o rog pe doamna Verdurin să dea ordin să mi se cînte lucruri compuse de un muzician ale cărui opere ea le cunoaşte foarte bine. Şi eu cunosc una, dar se pare că exista şi altele şi aş avea nevoie să ştiu dacă a fost editată, dacă diferă de primele.

- Despre ce muzician e vorba?

- Draga mea, dacă îţi voi zice că se numeşte Vinteuil, o să-ţi spună, crezi tu, ceva?" Putem să fi rostogolit în capul nostru toate ideile posibile fără ca adevărul să se fi ivit vreodată, şi iată cum, venind din afară, cînd te aştepţi mai puţin, el ne înţeapă îngrozitor şi ne răneşte pentru totdeauna. „Nici nu ştii cît de tare mă distrez, ’mi răspunse Albertine în timp ce se ridica, trenul fiind pe cale de a se opri. Nu numai că asta îmi spune mult mai mult decît crezi, dar chiar şi fără doamna Verdurin ţi-aş putea procura toate informaţiile pe care le vrei. îţi aminteşti că ţi-am vorbit «spre o prietenă mai mare decît mine care mi-a fost ca o mamă

fi ca o soră, şi cu care mi-am petrecut la Trieste653 anii mei cei nai buni şi pe care de altfel trebuie să o întîlnesc peste cîteva

471

săptămîni la Cherbourg, de unde vom călători împreună (este cam baroc, dar ştii cît de mult îmi place marea), ei bine! această prietenă (oh! nu-i deloc genul de femeie la care te-ai putea gîndi!), ce lucru extraordinar, este tocmai cea mai bună prietenă a fetei acestui Vinteuil, şi o cunosc aproape la fel de bine şi pe fata lui Vinteuil. Spun totdeauna despre ele că sînt cele două surori mai mari ale mele. îmi place să-ţi arăt că micuţa ta Albertine îţi va putea fi de folos în privinţa acestor lucruri privitoare la muzica, despre care spui, şi ai dreptate, că-mi sînt cu totul străine." La aceste cuvinte rostite de ea pe cînd intram în gara Parville, atît de departe de Combray şi de Montjouvain, la atîta vreme după moartea lui Vinteuil, o imagine se zbuciuma în inima mea, o imagine ţinută în rezervă timp

de atît de mulţi ani, ÎHCît, chiar dacă aş fi putut ghici, înmagazinînd-o odinioară, că are o putere dăunătoare, aş fi crezut că o dată cu trecerea vremii, şi-o pierduse cu totul; se păstrase vie în adîncul meu - ca Oreste, a cărui moarte fusese împiedicată de zei pentru ca în ziua hărăzită să se întoarcă în ţara-sa spre a pedepsi uciderea lui Agamemnon654, - întru chinul meu, întru pedeapsa mea poate, cine ştie? pentru că o lăsasem pe bunica să moară; ivindu-se dintr-o dată din adîncul nopţii unde părea pentru totdeauna îngropată şi lovind ca un Răzbunător, spre a începe pentru mine o viaţă teribilă, meritată şi nouă, poate şi pentru a mă fape să văd bine funestele consecinţe pe care faptele rele le zămislesc la nesfîrşit, nu numai pentru cei care le-au săvîrşit, dar şi pentru cei care nu au făcut decît să contemple un spectacol ciudat şi amuzant, care. nu au crezut decît că asistă la el, ca mine, vai! în acel sfîrşit de zi îndepărtat pe care mi l-am petrecut la Montjouvain, ascuns îndărătul unui tufiş, unde (ca atunci cînd ascultasem cu

complezenţă povestirea iubirilor lui Swann) lăsasem în chip primejdios să se lărgească în mine calea funestă şi menită a fi dureroasă a Cunoaşterii. Şi chiar în acel timp, am avut un sentiment aproape orgolios al marii mele dureri, un sentiment aproape de bucurie, cel al unui om pe care şocul ce-1 primise îl săltase într-un punct în care nici un alt efort n-ar fi izbutit sa-1 urce. Albertine prietenă a domnişoarei Vinteuil şi a prietenei sale, practicantă profesionistă a safismului, însemna, pe lîngă ceea ce îmi închipuisem eu pe cînd eram cuprins de cele mai mari îndoieli, ceea ce înseamnă un raport cu micul aparat acustic ce putea fi văzut la Expoziţia din 1889655 şi de Ia care abia se putea spera că va stabili o comunicare de la o casa la alta, tele-

472

fonul planînd asupra străzilor, oraşelor, cîmpurilor, mărilor, legînd între ele ţările. Aterizasem într-o *terra incognita* teribilă, în faţă mi se deschidea o fază nouă de nebănuite suferinţe. Şi totuşi, chiar dacă acest potop al

realităţii ne copleşeşte, deşi uriaş pe lîngă timidele şi infimele noastre presupuneri, era presimţit de ele. Fără îndoială, era ceva ca acel lucru pe care îl aflasem, ceva ca prietenia dintre Albertine şi domnişoara Vinteuil, ceva pe care mintea mea nu ar fi ştiut să-1 inventeze, dar pe care îl înţelegeam în mod obscur cînd mă simţeam atît de neliniştit văzînd-o pe Albertine alături de Andree. Adeseori doar numai din lipsă de spirit creator nu mergerh îndeajuns de departe în suferinţă. Şi realitatea cea mai teribilă îţi dăruieşte, o dată cu suferinţa, bucuria unei frumoase descoperiri, pentru că nu face decît să dea o formă nouă şi clară acelui lucra ce ne obseda de multă vreme, fără să ne dăm pe deplin seama de el. Trenul se oprise la Parville şi cum noi eram singurii călători, conductorul strigă cu o voce înmuiată de simţămîntul zădărniciei, din aceeaşi obişnuinţă care îl făcea totuşi să-şi îndeplinească de fiecare dată acea obligaţie şi îi inspira totodată exactitatea şi indolenţa şi, mai mult încă, din dorinţa de a dormi: „Parville!"

Albertine, aşezată în faţa mea şi văzînd că sosise la destinaţie, făcu. vreo cîţiva paşi dinspre fundul vagonului unde ne aflam şi deschise portiera. Dar această mişcare pe care o făcea astfel pentru a coborî, îmi sfîşia într-un chip greu de îndurat inima, ca şi cum, împotriva poziţiei independente a trupului meu, poziţie pe care, la doi paşi de el, părea s-o ocupe şi cel al Albertihei, acea separaţie spaţială, pe care un desenator veridic ar fi fost silit să o figureze între noi, nu era decît o aparenţă, şi ca şi cum, pentru cine ar fi vrut, conform realităţii adevărate, să redeseneze lucrurile, ar fi trebuit să o aşeze acum pe Albertine nu la cîţiva paşi distanţă de mine, ci în mine. Ea îmi făcea atît de rău îndepărtîndu-se, încît, apucînd-o, am tras-o cu deznădejde de mînă, către mine. „Oare ar fi imposibil, am întrebat eu, să vii să te culci în seara asta la Balbec?

- Nu. Dar pic de somn.

- Mi-ai face un mare serviciu...

- Atunci, fie, deşi nu înţeleg; de ce nu mi-ai spus

mai devreme? In sfîrşit, rămîn." Mama dormea cînd, după ce am obţinut pentru Albertine o cameră situată la un alt etaj, am intrat în cameră. M-am aşezat lîngă fereastră, stăpînindu7mi hohotele de plîns pentru ca mama, care nu era despărţită de niine decît printr-un perete subţire, să nu mă audă. Nu mă gindisem nici chiar să închid obloanele, căci la un moment dat,

473

ridicînd ochii, am văzut, în faţa mea, pe cer, aceeaşi licărire de un roşu stins pe care o vedeai pe .restaurantul din Rivebelle într-un tablou în care Elstir pictase un apus de soare[656]. Mi-am amintit cît de mult mă exaltase, cînd o văzusem din tren, în prima zi a sosirii mele la Balbec[657], aceeaşi imagine a unei seri care nu vestea noaptea, ci o nouă zi. Dar nici o zi acum nu va mai fi pentru mine nouă, nu va mai" trezi în mine dorinţa unei fericiri necunoscute, ci-mi va prelungi doar suferinţele, pînă cînd nu voi mai avea puterea să le îndur. Adevărul celor spuse mie de Cottard la cazinoul

din Parville nu-mi mai lăsa nici o îndoială658. Lucrul de care mă temusem, pe care îl bănuisem vag de multă vreme cu privire la Albertine, acel lucru pe care instinctul meu îl desluşea în întreaga-i fiinţă, şi pe care raţionamentele mele, călăuzite de dorinţă, mă făcuseră treptat să-1 neg, acel lucru era deci adevărat! îndărătul Albertinei nu mai vedeam munţii albaştri ai mării, ci camera de la Montjouvain, unde cădea în braţele domnişoarei Vinteuil cu acel rîs în care lăsa să se străvadă parcă sunetul necunoscut al plăcerii ei. Căci, Albertine fiind atît de frumoasă, cum aş fi putut crede că domnişoara Vinteuil, cu gusturile pe care le avea, nu i-ar fi cerut să i le satisfacă? Şi, dovadă că Albertine nu fusese şocată şi consimţise, ele nu se certaseră, ci intimitatea lor crescuse întruna. Iar acea mişcare graţioasă a Albertinei punîndu-şi bărbia pe umărul Rosemondei, privind-o surîzînd şi sărutînd-o pe gît, acea mişcare care îmi amintise de domnişoara Vinteuil şi pentru interpretarea căreia ezitasem să admit că una şi

aceeaşi linie trasată de un gest rezulta cu necesitat© dintr-o aceeaşi înclinare, cine ştie dacă Albertine nu o învăţase pur şi simplu de la domnişoara Vinteuil? Treptat cerul stins se aprindea. Eu, care nu mă trezisem niciodată pînă atunci fără să surîd lucrurilor celor mai umile, ceştii cu cafea cu lapte, zgomotului ploii, vuietului vîntului, am simţit că ziua care se va ivi peste cîteva clipe, şi toate zilele care vor veni după ea, nu-mi vor mai aduce niciodată speranţa unei fericiri necunoscute, ci doar prelungirea martiriului meu. Ţineam încă la viaţă; ştiam că nu mai aveam de, aşteptat de la ea decît lucruri crude. Am alergat către ascensor, în ciuda orei nepotrivite, l-am sunat pe liftierul care făcea slujba de paznic de noapte şi i-arn poruncit să se ducă la camera Albertinei, să-i spună că am să-i comunic ceva important şi să o întrebe dacă poate să mă primească. „Domnişoara preferă să vină ea, îmi spuse el, întorpîndu-se. Va fi aici peste, o clipă." Şi curînd, într-adevăr,

Albertine intră, îmbrăcată într-o rochie de casă. „Albertine", i-am spus, vorbindu-i foarte în şoaptă şi rugînd-o să nu înalţe vocea pentru a nu o trezi pe mama, de care nu eram despărţiţi decît de acel perete a cărui subţirime, astăzi inoportună şi care ne silea să şuşotim, semăna odinioară, cînd intenţiile bunicii se exprimau atît de bine prin el, cu un fel de muzică diafană, „mi-e ruşine că te-am deranjat. Dar, ca să mă înţelegi, trebuie să-ţi spun ceva ce nu ştii. Cînd am venit aici, tocmai o părăsisem pe o femeie cu care trebuia să mă căsătoresc, care era gata să abandoneze totul pentru mie. Ea trebuia să plece într-o călătorie chiar în acea dimineaţă şi de o săptămînă, zilnic, mă întrebam dacă voi avea curajul să nu-i telegrafiez că mă întorc. Am avut acest curaj, dar eram atît de nefericit, încît am crezut că mă voi sinucide. Iată de ce te-am întrebat ieri seara dacă nu poţi să vii să te culci la Balbec. Dacă ar fi trebuit să mor, mi-ar fi’plăcut să-ţi spun adio." Şi am lăsat să-mi curgă

lacrimile pe care ficţiunea mea mi le adusese în ochi în chip firesc. „Dragul meu, dacă aş fi ştiut, mi-aş fi petrecut noaptea lîngă tine", exclamă Albertine, în mintea căreia ideea că mă voi căsători poate cu acea femeie şi că prilejul ca ea să facă o «frumoasă căsătorie» dispărea, nici măcar nu se ivi, ~într-atît era de sincer emoţionată de o nefericire a cărei cauză, dar nu şi realitate intensă, aş fi putut să i-o ascund. „De altfel, îmi spuse ea, ieri, în timpul drumului pe care l-am făcut la La Raspeliere, am simţit că eşti nervos şi trist şi mă temeam că ţi s-a întîmplat ceva." în realitate, nefericirea mea nu începuse decît la Parville, şi nervozitatea, cu totul diferită, dar pe care din fericire Albertine o confunda cu ea, venea din plictisul de a mai trăi încă vreo cîteva zile alături de Albertine. Ea adăugă: „Nu te mai părăsesc, voi rămîne tot timpul aici." îmi oferea astfel - şi numai ea putea să mi-1 ofere - sigurul leac împotriva otrăvii care mă ardea,. omogen în raport cu aceasta, de altfel; unul blînd, cealaltă crudă, leac şi

durere erau în egală măsură derivate din Albertine. în acel moment, Albertine - boala mea - odihnindu-^se după ce îmi pricinuise atîtea suferinţe, mă lăsa ~ ea, Albertine, leacul meu - duios şi iubitor ca un convalescent. Dar mă gîndeam că va pleca în curînd de la Balbec la Cherbourg şi de acolo la Trieste. Obiceiurile ei de altă dată vor renaşte. Voiam înainte de orice s-o împiedic pe Albertine să ia vaporul, să încerc să o duc cu mine la Paris. Desigur, de la Paris, încă şi mai uşor decît de la Balbec, ea va putea, dacă va Vrea, să meargă la Trieste, dar la Paris vom mai vedea cum

stau lucrurile; poate că îi voi putea cere doamnei de Guermantes să o influenţeze indirect pe prietena domnişoarei Vinteuil pentru ca să nu rămînă la Trieste, pentru a face să accepte o situaţie în altă parte, poate în slujba prinţului de , pe care îl întîlnisem la doamna de Villeparisis şi chiar şi la doamna de Guermantes. Iar acesta, chiar dacă Albertine ar fi vrut să meargă la el

să-şi întîlnească prietena, ar fi putut, prevenit fiind de doamna de Guermantes, să le împiedice să se întîlnească. Desigur, mi-aş fi putut spune că la Paris, dacă Albertine avea într-adevăr asemenea gusturi, ea va găsi multe alte persoane cu care să şi le satisfacă. Dar fiecare simţămînt de gelozie este specific şi poartă pecetea făpturii - de data aceasta a prietenei domnişoarei Vinteuil - care 1-a trezit. Marea mea preocupare rămînea prietena domnişoarei Vinteuil. Pasiunea misterioasă cu care mă gîndisem odinioară la Austria659, pentru că era ţara de unde venea Albertine (unchiul ei fusese consilier de ambasadă aici), pentru că singularitatea ei geografică, rasa care locuia aici, monumentele, peisajele ei, eu puteam să le privesc ca într-un atlas, ca într-o colecţie de cărţi poştale ilustrate, în surîsul, în purtările Albertinei, acea pasiune misterioasă, eu o simţeam încă, dar, printr-o inversiune a semnelor, în domeniul ororii. Da, Albertine venea de-acolo. Acolo, în fiecare casă, ea era sigură că o va

regăsi fie pe prietena domnişoarei Vinteuil, fie pe o alta. Deprinderile din copilărie vor renaşte, ne vom reuni peste trei luni pentru Crăciun, apoi pentru întîi ianuarie, date care pentru mine erau triste în sine, datorită amintirii inconştiente a nefericirii pe care o simţeam cînd, odinioară, ele mă despărţeau, în timpul vacanţei de Anul Nou, de Gilberte660. După cinele prelungite, după petrecerile de la miezul nopţii, cînd toată lumea va fi bucuroasă, însufleţită, Albertine va avea, pentru prietenele ei de acolo, aceleaşi gesturi pe care văzusem că le are faţă de Andree, chiar dacă prietenia Albertinei faţă de ea era - cine ştie? - nevinovată, aceleaşi gesturi poate pe care le avusese în faţa mea, la Montjouvain, domnişoara Vinteuil urmărită de prietena ei. Domnişoarei Vinteuil, acum, în timp ce prietena ei o gîdila înainte de a se năpusti peste ea, îi dădeam chipul înflăcărat al Albertinei, al Albertinei pe care am auzit-o izbucnind, pe cînd fugea, pe cînd, apoi, se abandona în braţele celeilalte, în rîsul ei ciudat şi profund. Ce putea

fi, alături de- suferinţa pe care o simţeam, gelozia pe care o avusesem în ziua cînd Saint-Loup o întîlnise pe Albertine alături de mine la Doncieres şi cînd ea cochetase

476

cu el? Sau cea pe care o simţisem gîndindu-mă din nou la iniţiatorul necunoscut căruia îi datoram primele sărutări pe care ea mi le dăruise la Paris, în ziua cînd aşteptam scrisoarea domnişoarei de Stermaria[661] ? Acea altă gelozie, provocată de Saint-Loup, de un tînăr bărbat oarecare, nu însemna nimic. în cazul ei aş fi putut cel mult să mă tem de un rival pe care aş fi încercat să-1 înlătur. Dar acum rivalul nu mai era asemeni mie, armele lui erau diferite, eu nu puteam lupta pe acelaşi teren, nu-i puteam da Albertinei aceleaşi plăceri, şi nici chiar nu puteam să le înţeleg întru totul. In multe clipe din viaţa noastră, am fi în stare să ne dăm întreg viitorul în schimbul unei puteri neînsemnate în sine. Odinioară aş fi renunţat la toate bucuriile vieţii pentru a o cunoaşte

pe doamna Blatin, pentru că ea era o prietenă a doamnei SwannŞ62. Astăzi, pentru ca Albertine să nu se ducă la Trieste, aş fi îndurat orice suferinţă şi, dacă nici asta nu ar fi fost de ajuns, aş fi făcut-o pe ea să sufere, aş fi izolat-o, aş fi închis-o, i-aş fi luat puţinii bani pe care îi avea pentru ca să nu-şi poată cumpăra biletul de călătorie. Aşa cum odinioară, cînd voiam să merg la Balbec, eram îndemnat să plec de dorinţa de a vedea o biserică persană, o furtună în zori, acum inima mea era sfîşiată cînd mă gîndeam că Albertine va merge poate la Trieste, de faptul că ea va petrece acolo noaptea de Crăciun cu prietena domnişoarei Vinteuil: căci imaginaţia, cînd îşi schimbă natura şi se transformă în sensibilitate, nu dispune totuşi de un număr mai mare de imagini simultane. Cum aş fi plîns, cuprins de o dulce bucurie, dacă mi s-ar fi spus că ea nu se găsea în acel moment la Cherbourg sau la Trieste, că nu putea deci să o vadă pe Albertine! Viaţa şi viitorul meu ar fi fost pe de-a-ntregul schimbate! Şi totuşi ştiam că această

localizare a geloziei mele era arbitrară, că dacă Albertine avea asemenea gusturi, ea şi le putea satisface şi cu altele. De altfel, poate că dacă înseşi aceste fete ar fi putut-o întîlni altundeva, ele nu mi-ar fi chinuit într-atît sufletul. Căci acea atmosferă ostilă, inexplicabilă era exaltată de Trieste, de acea lume necunoscută unde simţeam că se complace Albertine, unde erau amintirile ei, prieteniile, iubirile ei din -opilărie, atmosferă ce semăna cu aceea care urca-odinioară Pmă la camera mea din Combray, din sufrageria unde îi auzeam pe invitaţii străini stînd de vorbă şi rîzînd, în clinchetul ™rculiţelor, cu mama, care nu va veni să-mi spună bună-seara; cu aceea care umpluse pentru Swann locurile unde Odette îşi * caută seara plăceri de neînchipuit. Acum nu mă mai gîndeam la

Trieste ca la un ţinut minunat cu locuitori melancolici, cu apusuri aurii, cu dangăt trist de clopote,

ci ca la o celate blestemată căreia aş fi vrut să-i dau foc pe loc, scoţînd-o din lumea reală. Acest oraş era împlîntat în inima mea ca un piron pe care-1 simţeam întruna. Mă umplea de groază gîndul de a o lăsa pe Albertine să plece curînd la Cherbourg şi Trieste; şi chiar de a o lăsa să rămînă la Balbec. Căci acum, cînd revelaţia intimităţii prietenei mele cu domnişoara Vinteul îmi dădea aproape o certitudine cu privire la gusturile ei, mi se părea că în toate clipele cînd Albertine nu era cu mine (şi timp de zile întregi, din cauza mătuşii ei, eu nu puteam să o văd), ea se dăruia verişoarelor lui Bloch, sau poate altora. Gîndul că în acea seară chiar ea le va putea vedea pe verişoarele lui Bloch, mă înnebunea. De aceea, după ce îmi spuse că timp de cîteva zile nu mă va părăsi, i-am răspuns: ,,Aş vrea să plec la Paris. Nu vrei să vii cu mine? Şi nu vrei să vii să locuieşti cîtva timp cu noi la Paris?663" Trebuia să o împiedic cu orice preţ să fie singură, cel puţin timp de cîteva zile, să o am lîngă mine. pentru a fi

sigur că nu o va putea întîlni pe prietena domnişoarei Vinteuil. Aceasta va însemna de fapt că ea va locui singură cu mine, căci mama, profitînd de o călătorie de inspecţie pe care urma să o facă tata, îşi impusese ca o datorie să asculte de voinţa bunicii, care dorea ca ea să se ducă timp de cîteva zile la Combray, la căpătîiul uneia dintre surorile bunicii. Mama nu-şi iubea mătuşa, pentru că ea nu fusese faţă de bunica, ce se arătase în schimb atît de iubitoare cu ea, ca o adevărată soră. Astfel, după ce au crescut, copiii îşi amintesc cu ranchiună de cei care au fost răi cu ei. Dar mama, devenind asemenea bunicii, era incapabilă de ranchiună, viaţa .mamei sale era pentru ea ca o neprihănită şi inocentă copilărie, în care îşi căuta acele amintiri a căror dulceaţă sau amărăciune hotărau cum să se poarte cu unii şi cu alţii. Mătuşa mea i-ar fi pujut da mamei cîteva nepreţuite amănunte, dar acum ea le va obţine cu greu, mătuşa ei era foarte bolnavă (se spunea că suferă de un cancer), şi ea se învinuia că nu se dusese mai devreme,

doar pentru că nu voise să-1 lase singur pe tata, găsind astfel un motiv mai mult să facă ceea ce mama ei ar fi făcut şi cum se ducea la aniversarea tatălui bunicii, care fusese un tată atît de rău, spre a-i pune pe mormînt florile pe care le punea de obicei bunica, astfel, lîngă mormîntul ce urma să se întredeschidă, mama voia ţă aducă blîndele spuse pe care mătuşa nu venise să i le dăruiască bunicii. în timp ce va fi la Combray, mama se va

478

ocupa de anumite lucrări pe care bunica le dorise totdeauna, dar numai dacă ar fi fost executate sub supravegherea fiicei sale. De aceea nu fuseseră încă începute, mama nevoind, cînd părăsise Parisul împreună cu tata, să-1 facă să simtă povara unei morţi care îl mîhnea şi pe el, dar care nu-1 putea îndurera cît o îndurera pe ea. ,,Ah! acum nu va fi cu putinţă, îmi răspunse Albertine. De altfel de ce vrei să te întorci atît de repede la Paris, de vreme ce acea doamnă a plecat?

- Pentru că voi fi mai liniştit într-un loc unde am cunoscut-o, decît la Balbec, pe care ea nu 1-a văzut niciodată şi pe care am început să-1 urăsc." Oare Albertine a înţeles mai tîrziu că cealaltă femeie nu exista, şi că în acea noapte voisem cu adevărat să mor pentru că ea îmi dezvăluise cu nesăbuinţă că era prietenă cu prietena domnişoarei Vinteuil? Poate. în anumite clipe mi se pare probabil, în orice caz, în acea dimineaţă ea a crezut că acea femeie exista cu adevărat. „Dar ar trebui să te căsătoreşti cu acea doamnă, îmi spuse ea, dragul meu, ai fi fericit, şi cu siguranţă că şi ea ar fi fericită." I-am răspuns că gîndul că aş putea-o face pe acea femeie fericită fusese cît pe ce să mă hotărască; nu demult, cînd moştenisem o mare avere care îmi va îngădui să-i ofer soţiei mele o viaţă de lux şi de plăceri, fusese cît pe ce să accept sacrificiul celei pe care o iubeam. îmbătat de recunoştinţa pe care mi-o trezea drăgălăşenia Albertinei atît de aproape de suferinţa atroce pe care mi-o pricinuise, tot astfel cum i-ai făgădui

o avere chelnerului care îţi toarnă al şaselea pahar cu rachiu, i-âm spus că soţia mea va avea un automobil, un iaht; că din acest punct de vedere, Albertinei plăcîndu-i atît de mult să meargă cu automobilul şi cu iahtul, era păcat că nu pe ea o iubeam664; că i-aş- fi fost un soţ desăvîrşit, dar că vom mai vedea, că vom putea poate să ne întîlnim în mod plăcut. Totuşi, aşa cum chiar cînd eşti beat nu-i strigi pe trecători temîndu-te să nu fii văzut, am avut grijă să nu fac imprudenţa pe care aş fi săvîrşit-o pe vremea cînd o iubeam pe Gilberte, spunîndu-i că de fapt eu o iubeam pe ea, Albertine. „Vezi, era cit pe ce să mă căsătoresc cu ea. Totuşi n-am îndrăznit să fac asta, n-aş. fi vrut să silesc o tînără femeie să trăiască lîngă un bărbat atît de bolnav şi de plictisitor.

- Dar eşti nebun, oricine âr vrea să trăiască lîngă tine, nu vezi că toată lumea te caută? *~a doamna Verdurin nu se vorbeşte decît despre tine şi, după -!te am auzit, şi în societatea cea mai înaltă. Acea doamnă

nu ~a purtat deloc bine cu tine, dacă te face să te îndoieşti atît e mult de tine însuti. Văd acum ce fel de femeie este, o

479

femeie rea, o urăsc, ah! dacă aş fi fost în locul ei...

- Nicidecum, se poartă cu mine foarte bine, prea bine chiar. Cît priveşte soţii Verdurin şi ceilalţi, puţin îmi pasă. în afară de cea pe care o iubesc şi la care de altfel am renunţat, nu ţin decît la micuţa mea Albertine, doar ea, fiind cu mine cît mai mult timp - cel puţin în primele zile, am adăugat eu, pentru a nu o înspăimînta şi a putea fi cît mai exigent în acele zile -, mă va putea controla puţin." Nu am făcut decît vag aluzie la posibilitatea unei căsătorii, spunînd totodată că ea nu era cu putinţă pentru că firile noastre nu s-ar fi potrivit. Fără voia mea, urmărit fiind întruna în gelozia mea de amintirea relaţiilor dintre Saint-Loup şi Rachel şi dintre Swann’şi Odette, eram prea înclinat să cred că, pentru că o iubeam, nu puteam fi iubit, şi că doar interesul

putea să o lege pe o femeie de mine. Fără îndoială că era o nebunie să o judeci pe Albertine după Odette şi Rachel. Dar nu era vorba de ea, ci de mine; era vorba de sentimentele pe care le puteam inspira şi pe care gelozia mea mă făcea să le nesocotesc. Şi, din acea judecată, poate greşită, s-au născut neîndoielnic multe nefericiri care aveau să se năpustească asupra noastră. „Atunci refuzi invitaţia mea pentru Paris?

- Mătuşa mea nu ar vrea să plec chiar acum. De altfel, chiar dacă aş putea mai tîrziu, oare nu ar fi cam ciudat să mă instalez aşa dintr-o dată la voi? La Paris se va şti că nu-ţi sînt verişoară.

- Vom spune că sîntem oarecum logodiţi. Asta nu are nici o importanţă, de vreme ce ştii că nu este adevărat." Gîtul Albertinei, care ieşea în întregime din cămaşă, era puternic, auriu, cu pielea zgrunţuroasă. L-am sărutat cu nevinovăţia cu care aş fi sărutat-o pe mama, pentru a-mi potoli o durere de copil pe care atunci credeam că nu mi-o voi putea niciodată smulge

din inimă. Albertine mă lăsă singur şi se duse să se îmbrace. De altfel, devotamentul ei începea să devină şovăielnic; cu cîteva clipe mai înainte, îmi spusese că nu mă va părăsi zi şi noapte. (Şi simţeam că hotărîrea ei nu va dura, de vreme ce mă temeam că, dacă rămîneam la Balbec, ea le va întîlni chiar în acea seară, fără mine, pe verişoarele lui Bloch.) Or, ea îmi spusese chiar acum că vrea să treacă pe la Maineville şi că se va întoarce să mă vadă în timpul după-amiezii. Nu se întorsese acasă în ajun, s-ar fi putut să-i fi sosit scrisori şi, pe deasupra, mătuşa ei era probabil neliniştită. Ii răspunsesem: „Dacă doar asta te preocupă, îl putem trimite pe liftier să-i spună mătuşii tale că eşti aici şi să-ţi aducă scrisorile." Dornică să se arate drăguţă cu mine, dar contrariata

480

pentru că o silisem să se supună, ea îşi încruntă fruntea, apoi, pe dată, cu mare drăgălăşenie, îmi spuse: „Foarte bine", şi îl trimisese pe liftier. Albertine nu mă părăsise decît cu o clipă în urmă, cînd liftierul bătu uşor

în uşă. Nu mă aşteptam ca, în timp ce stăteam de vorbă cu Albertine, el să aibă timp să se ducă la Maineville şi să se întoarcă. Venea să-mi spună că Albertine îi scrisese un bileţel mătuşii ei şi că ea putea, dacă voiam, să vină la Paris chiar în acea zi. Ea greşise de altfel spunîndu-i toate acestea cu voce tare căci, în ciuda orei matinale, directorul era acum la curent şi, înnebunit, venea să mă întrebe dacă eram nemulţumit de ceva, dacă plecam cu adevărat, dacă nu aş putea aştepta cel puţin cîteva zile, vîntul fiind astăzi temător (de temut). Nu voiam să-i explic că vreau cu orice preţ ca Albertine să nu mai fie la Balbec la ora cînd verişoarele lui Bloch îşi făceau plimbarea, mai ales că Andree, singura care ar fi putut-o ocroti, nu era aici, şi că Balbec era ca acele locuri unde .un bolnav care nu mai respiră este hotărît, chiar dacă va muri pe drum, să nu-şi mai petreacă noaptea următoare. De altfel, trebuia să lupt împotriva unor rugăminţi de acelaşi fel în hotel mai întîi, unde Mărie Gineşte şi Celeste Albaret aveau ochii roşii665.

(Mărie, de altfel, plîngea în hohote, făcînd un zgomot de torent; Celeste, mai moale, o sfătuia să se liniştească; dar după ce Mărie spuse în şoaptă singura poezie pe care o ştia: *Aici toţi liliecii moi666*, Celeste nu-şi mai putu stăpîni plînsul şi o pînză de lacrimi i se răspîndi pe chipul liliachiu; cred, de altfel, că m-au uitat chiar din acea seară.) Apoi, în micul tren de interes local, deşi îmi luasem toate precauţiile pentru a nu fi văzut, l-am întîlnit pe domnul de Cambremer care, văzîndu-mi cuferele, păli, căci se bizuia pe naine pentru petrecerea pe care o dădea peste două zile; mă exaspera vrînd să mă convingă că sufocările mele erau legate de schimbarea vremii şi că luna octombrie va fi foarte bună pentru sănătatea mea, şi mă întrebă dacă nu puteam totuşi să-mi „amîn plecarea cu opt zile", cuvinte a căror prostie nu mă înfurie poate decît pentru că ceea ce îmi propunea îmi făcea fău. Şi în timp ce-mi vorbea în vagon, la fiecare staţie mă temeam să nu-1 văd ivindu-se, mai teribil decît Herimbald sau Guiscard667,

pe domnul de Crecy, implorîndu-mă să-1 invit, sau lucru încă şi mai de temut, pe doamna Verdurin, ţinînd să m& invite ea. Dar asta nu avea să se întîmple decît peste cîteva ore. Nu ajunsesem încă acolo. Pentru moment nu trebuia să wfrunt decît văicărelile deznădăjduite ale directorului. L-am

481

scos afară din cameră, căci mă temeam că, deşi vorbea în şoaptă, o va trezi pe mama. Am rămas singur în cameră, chiar în acea cameră prea înaltă în care fusesem atît de nefericit cînd sosisem prima oară, în care mă gîndisem cu atîta iubire la domnişoara de Stermaria, pîndisem trecerea Albertinei şi a prietenelor ei ca pe cea a unor păsări călătoare ce s-au oprit pe plajă, unde o posedasem cu atîta indiferenţă cînd trimisesem liftierul să o cheme, unde cunoscusem bunătatea bunicii, şj unde apoi aflasem de moartea bunicii; eu deschisesem prima oară acele obloane lîngă care cădea lumina dimineţii, pentru a zări primii

contraforţi ai mării (acele obloane pe care le închideam din porunca Albertinei, căci ea nu voia să fim văzuţi cînd ne sărutam). Luam mai bine cunoştinţă de propriile mele transformări, confruntîndu-le cu identitatea lucrurilor. Te obişnuieşti totuşi cu ele aşa cum te obişnuieşti cu nişte fiinţe omeneşti şi cînd, dintr-o dată, îţi aminteşti semnificaţia diferită pe care au avut-o, apoi, cînd şi-au pierdut orice semnificaţie, evenimentele atît de diferite de cele de astăzi pe care le-au străjuit, diversitatea actelor jucate sub acelaşi plafon, între aceleaşi biblioteci cu geamuri, schimbarea din inimă şi din viaţă presupusă de acea diversitate pare încă sporită de permanenţa imuabilă a decorului, întărită de unitatea locului.

De două sau de trei ori, timp de o clipă, mi-a trecut prin minte gîndul că lumea în care se aflau acea cameră şi acele biblioteci, şi în care Albertine era atît de puţin lucru, era poate o lume intelectuală, care era singura realitate, iar durerea mea, ceva asemănător cu cea pe

care ţi-o dă lectura unui roman şi din care doar un nebun ar putea face o nefericire durabilă şi permanentă, şi prelungindu-i-se în viaţă; că va fi poate de ajuns un mic act de voinţă pentru a ajunge la acea lume reală, a intra iar în ea depăşindu-mi durerea ca pe un cerc de hîrtie pe care îl spargi, şi pentru a nu-mi mai păsa de ceea ce făcuse Albertine, aşa cum nu ne pasă de faptele eroinei imaginare dintr-un rornan, după ce l-am citit. De altfel, amantele pe care le-am iubit cel mai mult nu au coincis niciodată cu iubirea mea pentru ele. Acea iubire era adevărată, de vreme ce subordonam totul faptului de a ne întîlni, de a le păstra doar pentru mine, de vreme ce plîngeam dacă într-o seară le aşteptasem zadarnic, dar ele aveau mai curînd darul de a trezi acea iubire, de a o duce pînă la paroxism, fiind mai puţin imaginea ei. Cînd le vedeam, cînd le auzeam, nu găseam în ele nimic care să semene cu iubirea mea şi care s-o poată explica. Totuşi, singura mea bucurie era

să le văd, singura mea nelinişte era să le aştept. S-ar fi spus că o virtute ce nu avea nici o legătură cu ele le fusese încredinţată de natură, şi că această virtute, această putere aproape electrică avea asupra mea efectul de a-mi aţîţa iubirea, adică de a-mi călăuzi toate faptele şi de a-mi pricinui toate suferinţele. Dar frumuseţea, sau inteligenţa, sau bunătatea acestor femei nu aveau nici o legătură cu tot ce am spus. Ca de un curent electric care te zguduie, am fost eu însumfzguduit de iubirile mele, le-am trăit, le-am simţit: niciodată n-am putut izbuti să le văd sau să le gîndesc. Chiar înclin să cred că în aceste iubiri (las la o parte plăcerea fizică ce le întovărăşeşte de altfel de obicei, dar care nu este de ajuns pentru a le constitui), sub aparenţa femeii, noi ne adresăm, ca unor obscure divinităţi, acelor forţe invizibile ce o întovărăşesc. Ne este necesară bunăvoinţa lor, căutăm să ajungem Ia ele, chiar dacă nu aflăm întru aceasta nici o plăcere concretă. Cu aceste zeiţe ne pune în legătură femeia în timpul întîlnirii noastre cu ea, nefăcînd nimic

altceva. Am făgăduit, ca pe nişte ofrande, bijuterii, călătorii, am rostit formule de adoraţie şi formule contrarii, care exprimă indiferenţa noastră. Am dispus de întreaga noastră putere pentru a obţine o nouă întîlnire, dar care să ne fie acordată cu uşurinţă şi plăcere. Oare ne-am da atîta osteneală doar pentru femeia însăşi, dacă ea nu ar fi însoţită de acele forţe oculte, ne-am strădui oare atîta numai pentru, ea, despre care, după ce a plecat, nu am putea spune cum era îmbrăcată, căci ne dăm seama că nici măcar nu am privit-o?

Cît de înşelător este simţul vederii! Un trup omenesc, chiar iubit, cum era cel al Albertinei, ni se pare departe de noi şi atunci cînd se află la cîţiva metri, la cîţiva centimetri. Şi tot aşa ni se pare şi sufletul care sălăşluieşte în el. Dar e de ajuns ca locul acestui suflet în raport cu noi să se schimbe dintr-o dată şi cu violenţă, arătîndu-ne că el iubeşte alte fiinţe şi nu pe noi şi, după bătăile inimii noastre -înnebunite, simţim că făptura

iubită se află nu la cîţiva paşi de noi, ci chiar în noi. în noi, în regiuni mai mult sau mai puţin superficiale. Dar cuvintele: „Prietena aceasta este domnişoara Vinteuil" fuseseră acel „Sesam, deschide-te!" pe care aş fi fost incapabil să-1 găsesc eu însumi 1 care o introdusese pe Albertine în adîncurile inimii mele sfîşiate. Iar poarta care se închisese în urma ei, eu aş fi putut • ncerca timp de o sută de ani să o deschid iar, fără să ştiu cum.

încetasem să aud timp de o clipă acele cuvinte, pe cînd "libertine era lîngă mine. Sărutînd-o cum o sărutam pe mama la

483

Combray, pentru a-mi calma neliniştea, credeam aproape în nevinovăţia Albertinei sau cel puţin nu mă gîndeam întruna la descoperirea pe care o făcusem cu privire la viciul ei, Dar acum, cînd eram singur, cuvintele răsunau din nou ca acele zgomote lăuntrice ale urechii pe care le auzi de îndată ce nu ţi se-mai vorbeşte. Viciul său, acum, era pentru mine neîndoielnic. Lumina

soarelui ce urma să răsară, modificînd lucrurile în jurul meu, mă făcu să iau din nou cunoştinţă, de parcă m-aş fi deplasat o clipă în raport cu ea, o cunoştinţă încă şi mai crudă, de suferinţa mea. Nu văzusem niciodată începutul unei dimineţi atît de frumoase şi totodată atît de chinuitoare. Gîndindu-mă la toate peisajele indiferente ce aveau să se lumineze şi care,' încă în ajun, nu m-ar fi umplut decît de dorinţa de a le vizita, nu mi-am putut stăpîni un suspin cînd, printr-un gest de ofrandă săvîrşit mecanic şi care îmi păru că simbolizează sîngerosul sacrificiu al oricărei bucurii pe care va trebui să-1 fac, în fiecare dimineaţă, pînă la sfîrşitul vieţii mele, reînnoire solemn celebrată odată cu fiecare răsărit de soare, a nefericirii mele zilnice şi a sîngelui ce-mi ţîşnea din rană, oul de aur al soarelui, parcă proiectat de ruptura de echilibru pe care avea să o aducă în clipa coagulării o schimbare de densitate, înconjurat de flăcări ca în tablouri, străpunse dintr-o dată perdeaua îndărătul căreia îl simţeai fremătînd de

cîteva clipe, gata să intre în scenă şi să se înalţe, înecînd sub valuri de lumină purpura misterioasă şi încremenită668. M-am auzit pe mine însumi plîngînd. Dar în acea clipă, împotriva oricărei aşteptări, uşa se deschise, şi în timp ce inima îmi bătea puternic, mi se păru că o văd pe bunica669 în faţa mea, ca într-una din acele vedenii pe care le mai avusesem, dar numai în somn. Toate nu erau deci decît un vis? Vai! eram treaz de-a binelea. „Găseşti că seamăn cu biata ta bunică", îmi spuse mama - căci ea era - cu blîndeţe, vrînd parcă să-mi liniştească spaima şi întărind acea asemănare printr-un frumos surîs de mîndră modestie, care nu ştiuse niciodată ce-i cochetăria. Părul ei în dezordine, cu şuviţe cenuşii pe care nu le ascunsese şi care şerpuiau în jurul ochilor ei neliniştiţi, pe lîngă obrajii ei îmbătrîniţi, însăşi rochia de casă a bunicii, pe care o purta, totul mă împiedicase, timp de o secundă, să o recunosc şi mă silise să nu mai ştiu dacă dormeam sau dacă bunica înviase. încă de multă vreme mama semăna mai mult cu

bunica decît cu tînăra şi vesela mamă pe care o ştiam din copilărie. Dar nu mă mai gîndisem la asta. Tot astfel, citind vreme îndelungată, distrat fiind, nu-fi dai seama

484

că vremea trece şi, dintr-o dată, vezi în jurul tău soarele, ce trebuie în mod inevitabil să parcurgă aceleaşi faze, amintindu-ţi întru totul de soarele ce lumina în ajun la aceeaşi oră, şi trezind în jurul Iui aceleaşi armonii, aceleaşi corespondente care pregătesc amurgul. Surîzînd, mama îrfli arătă că greşesc, căci se bucura că seamănă atît de mult cu mama sa. ,,Am venit, îmi spuse mama, pentru că, în timp ce dormeam, mi s-a părut că aud plîngînd pe cineva. Asta m-a trezit. Dar cum de nu eşti în pat? Şi, ai ochii plini de lacrimi. Ce se întîmplă?" I-am luat capul în mîini: ,,Mamă, mă tem ca o să mă crezi foarte schimbător. Mai întîi vreau să-ţi spun că ieri nu ţi-am vorbit foarte frumos despre Albertine; tot ceea ce ţi-am spus era nedrept.

- Dar ce importanţă are asta?" îmi spuse mama şi, văzînd soarele care răsărea, surîse cu tristeţe gîndindu-se la mama sa şi, pentru ca să nu pierd roadele unui spectacol pe care bunica regreta că nu-1 contemplu niciodată, îmi arătă fereastra. Dar îndărătul plajei de la Balbec, îndărătul mării şi răsăritului de soare pe care mi-1 arăta mama, vedeam, cu o expresie de deznădejde ce nu-i scăpa, camera de la Montjouvain, unde Albertine, roză, cuibărită ca o pisică mare, cu nasul în vînt, luase locul prietenei domnişoarei Vinteuil, şi spunea, hohotind într-un rîs .voluptuos: „Dacă sîntem văzute, o să ne fie cu atît mai bine. Eu să nu îndrăznesc să scuip pe maimuţoiul ăsta bătrîn?" Vedeam această scenă îndărătul celei care se întindea peste fereastră şi care nu era decît un văl posac, suprapus peste cealaltă ca un reflex. Părea ea însăşi aproape ireală, ca un peisaj pictat. în faţa noastră, în locul unde înainta faleza din Parville, păduricea în care ne jucasem de-a veveriţa îşi cobora pînă la mare, sub luciul încă auriu al apei,

tabloul frunzişului, ca în ceasul la care adeseori, către sfîrşitul zilei, cînd mă dusesem acolo să-mi fac siesta împreună cu Albertine, ne ridicasem văzînd cum coboară soarele. In învălmăşeala ceţurilor nopţii, care îşi tîrau încă zdrenţele roz şi albastre peste apele năpădite de sfărîmăturile sidefii ale zorilor, corăbii treceau, surîzînd în lumina oblică ce le îngălbenea pînzele şi vîrful catargului, ca atunci cînd se întorc seara: scenă imaginară, tremurătoare şi pustie, pură evocare a apusului, ce nu se întemeia, precum seara, pe înşiruirea ceasurilor zilei care eram obişnuit să le preceadă, aeriană, intercalată, mai inconsistentă jncă decît imaginea oribilă de la Montjouvain, pe care nu izbutea să o anuleze, să o acopere, să o ascundă - poetică şi vană imagine â amintirii şi a visului. „Dar, dragul meu, îmi

485

zise mama, nu mi-ai spus nimic rău despre ea, mi-ai spus că te cam plictiseşte şi că eşti mulţumit că te-ai hotărît să nu te mai căsătoreşti cu ea. Ăsta nu-i un motiv

să plîngi. Gîndeşte-te că mama ta pleacă astăzi şi că va fi nenorocită ştiind că-şi Iasă iepuraşul în asemenea"hal. Mai ales că, bietul meu băiat, n-am timp să te consolez. Căci deşi mi-am făcut bagajele, tot mai rămîn atîtea de dus la bun sfîrşit, - Dar nu-i vorba de asta." Şi atunci, calculînd viitorul, cumpănindu-mi bine voinţa, înţelegînd că o asemenea iubire a Albertinei pentru prietena domnişoarei Vinteuil, iubire ce ţinuse vreme atît de îndelungată, nu putuse fi inocentă, că Albertine fusese iniţiată şi, în ’ măsura în care toate gesturile ei mi-o arătau, se născuse cu predispoziţia acelui viciu pe care neliniştile mele îl presimţiseră de atîtea ori, la care ea se dedase fără îndoială întruna (la care se deda poate în acea clipă, profitînd de faptul că nu sînt lîngă ea), i-am spus mamei, ştiind cît de mult o îndurerez, durere pe care ea nu mi-o arătă şi care se vădi doar în expresia preocupată şi serioasă pe care o avea cînd cîntărea cum îmi face mai mult rău, supărîndu-mă sau punîndu-mi la încercare sănătatea, acea expresie pe care o avusese la

Combray pentru prima oară cînd se resemnase să-şi petreacă noaptea lîngă mine, acea expresie care, în clipa aceea, semăna nespus de mult cu cea a bunicii cînd îmi îngăduia să beau coniac: „Ştiu cît de mult o să te mîhnesc. Mai întîi, în loc să rămîn aici,-cum voiai tu, voi pleca o dată cu tine. Dar asta nu-i încă nimic. Aici nu mă simt bine, prefer să mă întorc acasă. Dar ascultă-mă, şi nu fi prea supărată. Uite: M-am înşelat, te-am înşelat fără voie ieri, m-am gîndit toată noaptea. Trebuie neapărat, şi hai să hotărîm asta pe data, pentru că îmi dau bine seama acum, pentru că nu-mi voi mai schimba hotărîrea, şi pentru că nu voi fi în stare să trăiesc altminteri, trebuie neapărat să mă căsătoresc cu Albertine."

NOTE ŞI COMENTARII

1. Ca şi în volumele anterioare, urmăm în toate privinţele - text, dispunere în părţi, subtitluri, alineate, punctuaţia prin care sînt marcate diferitele niveluri şi instanţe ale „dialogului" etc. - ediţia publicată sub

conducerea lui Jean-Yves Tadie, Paris,
Gallimard, „Bibliotheque de la Pleiade", voi. 3, 1988 (cola boratori: Antoine Compagnon şi Pierre-Edmond Robert).
Această ediţie este şi sursa noastră de informaţie cea mai impor tantă pentru notele ce urmează.

Ediţia originală a volumului *Sodome et Gomonhe* /este datată 30 aprilie 1921 şi e tipărită la Tipografia Louis Bellenand, pentru Editions de la Nouvelle Revue Francaise. Cartea are 282 pagini, dar numai ultimele 28 sînt ocupate de *Sodome et Gomonhe*, cea mai mare parte a volumului fiind consacrat titlului anterior, *Le Cote de Guermantes II.* Există un exemplar corectat de mîna lui Proust din cea de-a doua ediţie - de fapt o . prelungire de tiraj la ediţia originală -, dar intervenţiile autorului sînt puţine la număr şi neimportante. Ediţia Tadie a luat drept bază ediţia originală (dar şi manuscrisul - *Caietul I* din seria de douăzeci de caiete scrise în timpul Primului Război Mondial şi cuprinzînd textul ciclului *Â la*

recherche du temps perdu, de la *Sodome et Gomonhe* şi pînă la sfîrşit -, ori de cîte ori textul a fost incoerent din punct de vedere semantic etc), precum şi una din cele două copii dactilografiate existente, corectată de Proust şi adeseori mult diferită de manuscris, căruia i-a fost preferată.

2. Sumarul acesta - adaos manuscris la a doua copie dactilografia tă - figurează şi în *Prefaţa* lui Proust la *Tendres stocks* de Paul
Morand, datînd din 1920!

3. Vers din *Mînialui Samson*, poem din *Destinele* de Alfred de
Vigny: „Bientot se retirant dans un hideux royaume,/ La Femme aura Gomorrhe et I'Homme aura Sodome,/ Et, se jetant, de loin, un regard irrite,/ Les deux sexes mourront chacun de son cote" (v. 77-80, *Oeuvres completes*, Bibliotheque de la Pleiade, ti, 141). Acelaşi vers e citat de două ori în articolul *în legătură cu Baudelaire*, scris în 1921 şi publicat în *La Nouvelle*

Revue frangaise (iunie 1921). Titlul volumului, sumarul şi epigraful

487

fac aluzie la cele două cetăţi biblice a căror pedepsire este descrisă în Geneza, XVIII, 16 şi XIX, 29. Dumnezeu a distrus cele două cetăţi prin pucioasă şi foc, spre a-i pedepsi pe locuitorii lor pentru moravurile lor sexuale, după ce trimisese doi îngeri să-i salveze pe cei căşti.

4. Gf. *Guermantes II.*

5. *Cf. Guermanles II.*

6. Proust se inspiră din *Inteligenţa florilor* de Maeterlinck
(Fasquelle, 1907) şi din lucrările lui Darwin *Despre fecundarea orhideelor de către insecte şi despre bunele rezultate ale încrucişării*, trad. franceză de F. Perolle, C. Reinwald, 1870;
Despre efectele fecundării încrucişate şi despre fecundarea

’ *directă în regnul vegetal*, trad. franceză de C. Reinwald, 1877; *Despre diferitele forme ale florilor la plantele din aceeaşi specie*, trad. franceză de C. Reinwald, 1878. Toate informaţiile lui Proust provin de fapt din prefaţa profesorului Amedee Coutance la cea de-a treia lucrare citată mai sus, unde acesta sugerează o comparaţie cu oamenii.

7. Asemenea comentarii ce se constituie într-o poietică/ poetică *imanentă* operei sînt frecvente la Proust. *Orice* domeniu, în aparenţă oricît de derizoriu, le poate suscita. Ele ţin de însăşi concepţia *analogică* despre lume ce stă la originea creaţiei proustiene.
8. Proust scrie totdeauna „orchydee", şi nu, conform grafiei reco mandate de dicţionare, „orchidee."
9. Este probabil ca Proust să se fi gîndit aici la *Cvatuorurile* lui

   Beethoven sau la pasajele de tranziţie care, în simfoniile aceluiaşi compozitor, pregătesc întoarcerea temei.

lO.într-o versiune iniţială - ce poate fi descifrată sub o ştersătură din manuscris -, Jupien se numea „Borniche." ll.Cf. *Swann.*

12. Războiul burilor avusese loc în 1899-1902. într-o primă versiu ne, Proust menţiona şi războiul din Manciuria. Cît priveşte lungile conversaţii cu Saint-Loup despre arta militară (ce pot fi citate şi ca tot atîtea poietici/poetici ale operei de artă - cf. *supra*, nota 7), a se vedea *Guermantes I.*

13. Această precizare, adăugată pe a doua versiune dactilografiată şi modificată pe exemplarul personal al lui Proust, permite speculaţii cu privire la vîrsta „naratorului."

14. Proust se referă la o anecdotă privitoare la Neron, relatată de

Emile Mâle în legătură cu influenţa *Legendei de aur de.* Jacques de Voragine (aprox. 1229-1298) asupra iconografiei medievale.

Neron „s-a căsătorit cu unul din sclavii săi eliberaţi, şi

vrea cu orice preţ ca medicii să-1 facă să nască un copil; prin efectul unei băuturi magice, acesta a născut o broască, pe care a cres-

cut-o în palatul imperial" *(Arta religioasă din secolul al XlII-lea în Franţa*, Ernest Leroux, 1898, p. 379; Proust a consultat frecvent această lucrare).

15. în manuscris exista un lung pasaj, absent din textul definitiv, în care era vorba despre legătura domnului de Charlus cu un vatman.

16. Aluzie la o poveste din *O mie şi una de nopţi*, „întîlnirile lui Al-Raşid pe podul din Bagdad." în *Timpul regăsit*, naratorul însuşi se compară cu legendarul calif. Există în opera lui Proust numeroase alte referinţe la *O mie şi una de nopţi.*

17. Catedrala Sainte-Croix din Orleans este un edificiu gotic din secolele XVII şi XVIII, terminat abia în 1829. Fleşa centrală, construită în 1858, este inspirată

după cea a catedralei din
Amiens. •

18. Acest edificiu renascentist este numit astfel fără nici un temei istoric. E vorba de palatul Cabu unde, în 1885, a fost deschis un muzeu de istorie. Edificiul a ars în iunie 1940.

19. Aluzie probabilă la următorii papi din familia Medici: Leon al
X-lea (papă de la 1513 la 1521); Clement al VH-lea (papă de la
1523 la 1534); Leon al Xl-lea (papă în 1605). Domnul de
Charlus este descendent al familiei Medici prin familia
Bouillon. Cf. Willy Hachez, *în legătură cu papii înrudiţi cu domnul de Charlus*, „Bulletin de la Societe des amis de Marcel
Proust," nr. XXXVII, 1987, p. 46.

20. Zeiţa Athena îl ocroteşte pe Ulise în *Iliada*,

precum şi în

Odiseea. în cîntul XIII din *Odiseea,* i se dezvăluie ca fiind ea, după ce îi apăruse sub trăsăturile unui adolescent. Proust foloseşte grafia „Athene", utilizată de Leconte de Lisle în traducerea *Imnurilor orfice* (Lemerre, 1869).

21. Daniel, V, 25: *Socotit,' cîntărit, împărţit.* Ameninţare profetică înscrisă pe zidurile sălii unde Baltazar, regentul Babiloniei, petrecea, făcînd orgii, în timp ce Cyrus pătrundea în cetate.

22. In prefaţa sa la *Corydon,* Gide îi va reproşa lui Proust teoria sa privitoare la bărbatul-femeie: „Anumite cărţi - mai cu seamă cele ale lui Proust - au obişnuit publicul să se înspăimînte mai puţin şi să îndrăznească a privi cu sînge rece ceea ce se prefăcea că ignoră sau prefera mai întîi să ignore. Mulţi oameni îşi închipuie că suprimă ceea ce ignoră... Dar aceste cărţi au contribuit mult totodată, mă tem, să dezorienteze opinia publică. Teoria bărbatului-femeie,

aşa-numita *Sexuelle*

Zwischenstufen (trepte intermediare ale sexualităţii), lansată de doctorul Hirschfeld în Germania, cu mult timp înainte de război, şi pe care Marcel Proust pare a o adopta, poate să nu fie falsă; dar ea nu explică şi nu priveşte decît anumite cazuri de homosexualitate, cele de care eu nu mă ocup în această carte

489

- cazurile de inversiune, de efeminare, de sodomie" *(Corydon*, N.R.F., 1924, n.l.,p.ll).

23. Aluzie la Oscar Wilde (1856-1900), condamnat în 1895 la doi ani de muncă silnică, în urma unui proces de moravuri.

24. Vers din poemul lui Alfred de Vigny, *Mînia lui Samson* (cf. *supra*, nota 3).

25. Consacrîndu-se restaurării formelor muzicale ale trecutului, gregoriene şi palestriniene, Schola cantorum a fost mai întîi o societate

muzical-religioasă, întemeiată în 1894 de Charles Bordes: „Ies Chanteurs de Saint-Gervais." Sub conducerea lui Vincent d'Indy, cu începere din 1896, Schola cantorum a devenit un conservator prestigios (într-un local din strada Saint-Jacques din Paris). Cîţiva din elevii săi sînt Georges Aurie, Arthur Honegger, Erik Satie.

26. Felix-Potin, 45-47, boulevard Malesherbes, magazin unde Celeste Albaret, slujnica lui Proust, îşi făcea cumpărăturile. Adeseori Proust recurge la acest amestec de ficţiune şi date pozitive.

27. Proust scrie „Galathee", ca şi Gide în *Corydon.* Galateea este o nimfă marină pe care a iubit-o centaurul Polifem. S-ar părea că Proust se referă la tabloul lui Gustave Moreau,

Galateea dormind, trimis de acesta la Salonul din 1880 (în manuscris există o aluzie, suprimată ulterior, la femeile din pictura lui
Gustave Moreau şi a lui Felicien Rops).

28. Imagine inspirată din *Inteligenţa florilor* de Maeterlinck *(ed.*
cit., p. 26).

29. în manuscris, Proust punea un semn de întrebare după „Saturn."
Satelitul lui Saturn la care se referă este fără îndoială Titan
(descoperit în 1655). După cea mai veche tradiţie astrologică, inversiunea sexuală stă sub semnul lui Saturn însuşi.

30. *Rob-Roy* este un roman de Walter Scott (1817). Eroul său, Rob-
Roy, brigand, este tatăl Dianei Vernon, care se va căsători cu
Francis Obaldistone.

31. In manuscris, descrierea tinereţii ihvertitului i se aplică domnu lui de Charlus.

32. Eroină legendară, ce apare în scrierile lui Petrarca, Boccaccio,

Perrault. Este simbolul virtuţii conjugale, în virtutea încercărilor la care i-a fost supusă fidelitatea faţă de soţ.

33. Andromeda era fiica lui Cepheu, rege al Etiopiei, şi al

Casiopeei. Regina lăudîndu-se că e mai frumoasă decît nimfele

Oceanului, Poseidon trimisese un monstru marin de care ţara nu putea să scape decît prin sacrificarea prinţesei Andromeda. Cînd sosi Perseu - şi nu unul din Argonauţi -, el o zări pe aceasta înlănţuită de o stîncă şi înălţîndu-şi la cer ochii plini de lacrimi.

Obţinu de la Cepheu făgăduinţa că, dacă va ucide monstrul, o

va primi pe Andromeda de nevastă. Perseu omorî monstrul (cu sabia cu care tăiase capul Meduzei). Bolnav şi izolat de lume, Proust se compara adeseori, în scrisorile sale, cu Andromeda.

34. în *Marea* (1861) de Michelet există o frapantă descriere a meduzei.

35. Proust s-a inspirat, pentru aceste detalii, din Ilia Metchnikoff,
Studii asupra naturii umane. Eseu de filosofie optimistă
(Masson, 1903, pp. 23-24).

36. Victor Hugo, *Vocile lăuntrice*, XI: „Puisqu'ici-bas toute âme/
Donne â quelqu'un/ Sa musique, sa flamme,/ Ou son parfum
(...)." Reynaldo Hahn, prietenul lui Proust, a compus prima sa melodie pe versurile acestui poem, sub titlul *Reverie*. Proust o evocă într-o scrisoare către Reynaldo Hahn (septembrie 1904).

37. Familiile dinJ?omeo *şi Julieta* de.Shakespeare.

38. Cf. prefaţa lui Coutance la *Despre diferitele forme de flori* de

Darwin, *ed. cit.*, p. XXV şi urm. (cf. *supra*, nota 6).

39. Cf. prefaţa lui Coutance, *op. cit.*, p. XX'şi XXVIII.

40. *Ibidem*, p. XX.

41. A se vedea şi *Guermantes II.* Amănuntele botanice au fost găsite de Proust în *Inteligenţa florilor* de Maeterlinck, deja citată.

42. Cu privire la melc, cf. Remy de Gourmont, *Fizica amorului.*

Eseu despre instinctul sexual, Mercure de France, 1903, p. 140.

43. în *Banchetul* lui Platon (189d-191d), Aristofan explică formele amorului printr-un mit al originii conform căruia, înainte ca

Zeus să-i fi tăiat în două, existau trei feluri de bărbaţi, unul înzestrat cu două corpuri masculine, altul înzestrat cu două corpuri feminine, şi bărbatul-femeie

sau androginul. Din momentul separării, fiecare este în căutarea jumătăţii sale, cu care urmează să refacă unitatea dintîi. Ideea lui Darwin, pentru care diviziunea sexelor a intervenit tîrziu în evoluţia speciilor, s-ar preta în acelaşi fel la justificarea inversiunii printr-un

„hermafroditism iniţial", făcînd din homosexualitatea lui

Legrandin, de exmplu, „un fel de întoarcere, deşi printr-un ocol, la natură" (cf. *Albertine a dispărut)*. Critica a pus adeseori în lumină faptul că Proust naturaliza şi dezvinovăţea astfel inversiunea sexuală.

44. Cf. prefaţa lui Coutance la *Despre diferitele forme de flori* de

Darwin, *ed. cit*, p. XXII.

45. Geneza, XIX, 1 şi XVIII, 21. Proust rescrie cu dezinvoltură povestea distrugerii Sodomei, din care, conform Bibliei, nu a scăpat decît Lot.

46. îngerul cu „sabie arzătoare" nu apare în Geneză cu

prilejul nimi cirii Sodomei, ci atunci cînd Adam şi Eva sînt izgoniţi din paradis.

I

491

47. Geneza, XIX, 26: sofia lui Lot a scăpat din Sodoma nimicită, dar fiindcă a privit în urmă, deşi i se interzisese, a fost preschimbată într-o statuie de sare.

48. Geneza, XIII, 16. Cf. şi Geneza, XXVIII, 14.

49. Scrierea textului *Sodoma şi Gomora II* e cît se poate de labo rioasă şi complexă. între manuscris şi ediţia originală există enorm de multe variante, descrise în ediţia Pleiade pe care lucrăm, pp. 1291-1298. Ediţia originală a apărut în trei volume la Editions de la Nouvelle Revue francaise, în mai 1992, fiind tipărită la Abbeville (Somme) de către F. Paillard.

50. în *Uuermantes*, către sfîrşit, apar deja îndoielile eroului cu privire la faptul de a fi fost sau nu invitat la serată. în manu scrisul *Sodoma şi Gomora II*, descrierea începutului seratei era foarte diferită faţă

de cel definitiv, din ediţia originală.

51. Traseul acesta, după ediţia Pleiade, este o aberaţie. Eroul, care locuieşte în palatul* ducelui de Guermantes, în cartierul Saint-

Germain, trebuie să meargă prin cu totul alte locuri spre a ajunge la palatul prinţului de Guerman.tes, situat în strada

Varenne. într-o versiune anterioară, acesta era situat în strada

Solferino, traseul fiind în acest caz posibil. Am dat această notă pentru a arăta în ce mod este făcută uneori exegeza proustiană.

Deşi sîntem în plină ficţiune, i se cere textului proustian să se conformeze normelor de exactitate la care se supune un ghid al

Parisului.

52. Un duce de Chatellerault apare în *Memoriile* lui Saint-Simon:

Anne-Charles-Frederic de la Tre"moîlle (1711 r

1759), făcut duce de Chatellerault cu prilejul căsătoriei sale. Va deveni prinţ de Talmond la moartea tatălui său, în 1739 {*Memorii*, Bibliotheque de la Pleiade, t. III,pp. 52-53).

53. După Maurice Sachs *(Sabatul*, Correâ, 1946, pp. 281-282), această întîmplare ar fi fost relatată de Albert Le Cuziat, fost servitor al prinţului Constantin Radziwill (cf. şi George Painter, *Marcel Proust*, Mercure de France, 1966, t. II, p. 327).

54. Edouard Detaille (1848-1912), pictor francez, membru al Academiei, a participat la războiul din 1870 şi s-a specializat în scene militare. Naţionalist şi antisemit, a făcut parte din Liga patriei franceze. în însemnarea din Caietul 61, în locul lui figura romancierul Bergotte, binecunoscutul personaj *(fictiv)* din *In căutarea timpului pierdut.*

55. *Visul*, tablou alegoric cu mesaj patriotic de Edouard Detaille, ce ia adus acestuia un premiu Ia Salonul din 1888. Astăzi se află Ia muzeul d'Orsay. Datorită unei gravuri realizate în mare tiraj, tabloul era foarte popular.

492

56. Există în *Swann* o descriere foarte asemănătoare cu aceasta, referitoare la momentul sosirii lui Swann la serata doamnei de

Sainte-Euverte.

57. Thomas Henry Huxley (1825-1895), biolog, paleontolog, medic, profesor de anatomie comparată şhde biologie, este autorul a numeroase lucrări ce vulgarizează doctrinele trans formiste. Scriitorul Aldous Leonard Huxley, nepotul său, făcuse o cronică la *La umbra fetelor în floare* în *The Athenaeum* din 7 noiembrie 1919.

58. *Lacrimile sfîntului Petru* (...), stanţe dedicate lui Henric al

IIMea, 1587, v. 238-240 *(Oeuvres*, Bibliotheque de Ia Pleiade, p. 14). E vorba de pruncii nevinovaţi ucişi de Irod şi primiţi triumfal în ceruri.

59. „Le mal est sans espoir, aussi j’ai du le taire", vers din *Sonet imitat din italiană* de Alexis Felix Arvers (1806-1850), apărut în

Clipele mele pierdute (1833). Arvers a fost un dramaturg de mare succes. A scris, între 1835 şi 1849, şaptesprezece piese de teatru, dintre care unele în colaborare cu Scribe. Totuşi astăzi el este cunoscut doar prin acest sonet.

"60. Ca, de exemplu, politeţurile pe care le schimbă între ei Argan şi Diafoirus, personaje din *Bolnavul închipuit* de Moliere (act II, scena V).

61. Cf. memorabila scenă a vizitei naratorului - ce-şi însoţeşte aici bunica - la profesorul Exxx.

62. Publicat între 1836 şi 1885, acest cotidian a reapărut, cu orientare boulangistă, în 1888, şi s-a menţinut pînă în 1928. A

mai existat şi o a treia etapă: 1934-1935.

63. Cunoscuta piesă a lui Racine.

64. Bernhard, prinţ von Biilow (1849-1929), om politic german, cancelar al Imperiului sub Wilhem al Il-lea (1900-1909), ambasador la Roma în 1915, se căsătorise în 1886 cu Măria

Beccadelli. Şi-a petrecut ultimii ani de viaţă la Roma, unde a şi murit. Colina Pincio este un loc predilect pentru plimbare.

65. Aluzie la Maurice Paleologue (1859-1944), diplomat,şi scriitor francez. A depus mărturie în procesele legate de Afacerea

Dreyfus în 1899, ca membru al cabinetului ministrului de

Afaceri externe. A fost ambasador la Petrograd (1914-1917).

Membru al Academiei franceze (1928). Numele său era cel al unei ilustre familii bizantine, cunoscută încă din secolul al

Xl-lea, care a domnit pe tronul din Constantinopole între 1261
Şi 1453, adică pînă la cucerirea oraşului de către turci. După
Andre de Fouquieres, familia sa, de origine bulgară, se numea de fapt Pollack şi se stabilise în Constantinopole, unde tatăl său îşi luase numele de Paleologue *(Cincizeci de ani de panaş*,
Flore, 1951, p. 141).

493

66. Charlotte Elisabeth de Bavaria (1652-1722), fiica lui Carol-
Ludovic, elector palatin, a fost a doua soţie a lui Filip, duce de
Orleans, fratele lui Ludovic al XlV-lea. Avînd într-adevăr o înfăţişare masculină, această prinţesă foarte cultivată a lăsat o corespondenţă plină de detalii cu privire la curtea de la
Versailles şi homosexualitatea marilor nobili.

Scrisorile ei, traduse de G. Brunet sub titlul *Corespondenţă completă a doam nei ducese de Orlâans, născută prinţesă palatină* (Charpentier, 1857), au fost adeseori reeditate.

67. Prinţul de Radolin (1841-1917) a fost ambasador al Germaniei la Paris (1901-1914).

68. Marchizul de La Tour du Pin-Gouvernet, precum şi marchiza, născută Gabrielle de Clermont-Tonnerre, figurează în *Tout-Paris* din 1908, ca şi contele de la Tour du Pin-Verclause şi contesa, născută Marie-Louise de Chateaubriand.

69. Un de Brantes, Leon d'Albert, duce de Piney-Luxembourg, mort în 1630, apare în *Memoriile* Iui Saint-Simon *(ed.cit.*, t. I, p. 59). Doamna de Brantes, şi marchiza, născută de Cessac, marchizul de Brantes, şi marchiza, născută Marguerite Schneider, figurează în *Tout-Paris* din 1908. Marchiza de

Brantes, născută de Cessac, mătuşa lui Montesquiou, este citată într-o pastişă după Saint-Simon.

70. Casa nobiliară Mecklembourg este citată de Saint-Simon, în persoana Elisabethei de Montmorency-Bouteville, ducesă de Châtillon, apoi de Mecklembourg. Marea ducesă Wladimir (1854-1920) era născută ducesă de Mecklembourg. /

71. Referirile la cei doi pictori erau mult mai precise în manuscris.

72. Aluzie la corul din actul II al operei *Tannhăuser* de Wagner, care anunţă sosirea cîntăreţilor ce vin să participe la turnirul cavalerilor.

73. Conform *Memoriilor* lui Saint-Simon *(ed. cit*, t. V, pp. 783-785), familia de Souvre s-a stins o dată cu moartea doamnei de Louvois, în 1715.

74. în manuscrisul *Sodoma şi Gomora* /, numele uitat era

cel al
Albertinei. Consideraţiile acestea asupra memoriei şi somnului pot fi apropiate de un text despre somn ce se inspiră din
Bergson. Ele amintesc de o conferinţă a acestuia din 1912,
Sufletul şi,trupul, publicată în 1919 în *Energia spirituală*, volum pe care Proust 1-a consultat pentru reflecţiile sale asupra somnului.

75. O marchiză d'Arpajon este menţionată în februarie 1911, în corespondenţa dintre Proust şi Anna de Noailles
(Corespondenţă, ed. Ph. Kolb, t. X, pp. 245 şi 246). Marchizatul d'Arpajon aparţinea casei de Noailles. în *Memoriile* Iui Saint-
Simon apare o marchiză d'Arpajon, precum şi o ducesă, iar în

Scrisorile doamnei d'Arpajon este citată o ducesă

d'Arpajon. în *Sodoma şi* ***Gomora,*** doamna d'Arpajon este vicontesă sau contesă. în *Timpul regăsit* este menţionată o marchiză d'Arpajon.

Toate aceste precizări privitoare la familiile nobiliare din note vor de fapt să pună în evidenţă două lucruri: adeseori Proust nu inventează nume şi titluri, ci, dimpotrivă, le introduce pe cele reale în contextul său fictiv: printre sursele sale predilecte se află scriitori ca Saint-Simon şi doamna de Sevigne.

76. Doamna de Surgis se numea doamna de Blio în versiunea din
1912 (cf. Schiţa VI, p. 973, ed. Tadie). în manuscris găsim şi numele de doamna de Turgis. E unul din nenumăratele exemple care arată cît de importantă era pentru Proust alegerea numelor personajelor sale, care implicau întotdeauna - mai cu seamă eufonic - raporturi analogice.

77. Referinţă mai precisă în manuscris. Poate fi o aluzie la portretul lui Robert de Montesquiou făcută de

Whistler, *Arrangement'in Black and Gold* (1891), astăzi la Frick Collection din New York.

78. Crucea de Malta este o cruce de aur, siriălţuită cu alb. Panglica este neagră. Pata roşie e constituită de un scut smălţuit purtînd armele ordinului: „de gueules â la croix latine d'argent."

79. Cf. Evanghelia după Matei (X, 35-37) şi **după** Luca (XIV, 26).

80. Boni de Castellane concepuse acest proiect pentru castelul său din Marais. Mai mulţi duci d'Aiguillon apar în *Memoriile* lui Saint-Simon *(ed. cit,* t. II, p. 544).

81. Descrierea acestei fîntîni arteziene este anunţată încă din *Guermantes II.* Ea pare inspirată de fîntîna arteziană din parcul

Saint-Cloud, reprezentată de mai multe ori de Hubert Robert în tablourile sale.

82. Marele duce Wladimir (1847-1909), al doilea fiu al ţarului

Alexandru II şi unchi al lui Nicolae II, a stat vreme îndelungată la Paris împreună cu soţia sa, **Măria** Pavlovna, prietenă cu doamna de Chevigne".

83. După Paul Morand, căruia Proust i le-âr fi spus, cuvintele aces tea au fost rostite de marele duce Paul, fratele marelui duce

Wladimir (cf. *supra*, nota 82), care ar fi aplaudat-o pe domnişoara Bartet, actriţa, în aceşti termeni (George Painter,

Marcel Proust, ed. cit., t. II, p. 316).

84. Este o nouă aluzie la *Memoriile* lui Saint-Simon *(ed. cit.*, t. II, p. 13), pasajul acesta amintindu-1 pe unul din cele evocate de marele scriitor, în privinţa cadrului, dar şi a personajului.

85. Helene de Montenegro (1872-1953), căsătorită în 1896 cu prinţul de Napoli, devenit în 1900 rege al Italiei, sub numele de
Victor Emmanuel al III-lea.

495

86. Acest personaj apare într-o versiune tîrzie a manuscrisului.
Ambasadorul Turciei la Paris era, cu începere din 1895, Salih
Munir Paşa *(Tout-Paris,* 1908).

87. Mitridate al Vl-lea Eupator (cel Mare) (aprox. 132-63 a. Chr.), rege al Pontului. Se imunizase împotriva otrăvii, luînd zilnic mici cantităţi: Verbul (se) *mitridiser*, existent în dicţionarele franceze, înseamnă a (se) imuniza împotriva otrăvii (la propriu, dar şi - ca în textul lui Proust - la figurat).

88. Doamna Henry Standish (1848-1933), născută Helene de
Perusse des Cars. Proust o cunoscuse în mai 1912.

89. Titlul de duce de Doudeauville aparţinea uneia dintre cele trei ramuri ale casei de La Rochefoucauld. Ducele Sosthene de Doudeauville se căsătorise cu Yolande, prinţesă de Polignac, decedată în 1855, şi, a doua oară, cu Mărie, prinţesă de Ligne, decedată în 1898.

90. Tablourile lui Tiepolo sînt una din obsesiile lui Proust. în *Prizoniera* va descrie rozul din pictura marelui italian (1696-1770).

91. Cf. şi *Guermantes II.* Anecdota aceasta a fost - se pare - povestită de Montesquiou lui Proust şi-1 are ca personaj real pe contele Aimery de La Rochefoucauld, care a refuzat să-şi modi fice programul serii, deşi vărul său Gontran de Montesquiou era în agonie (cf. George Painter, *Marcel Proust*, ed. cit., t. I, p. 208).

92. Ultima Montmorency - familie franceză dintre cele mai nobile şi mai ilustre - a fost Anne, mama lui Adalbert de Talleyrand-

Perigord, căruia Napoleon al III-lea i-a acordat titlul de duce de

Montmorency în 1862, după moartea mamei sale.

93. Tema vocii uşor recognoscibile a invertiţilor - loc comun al psihiatriei din secolul al XlX-lea (cf. Krafft-Ebing,

Psychopathia sexualis, 1886) - este frecventă la Proust.

94. Citat din Racine *(Estera*, act I, scena I , v. 83), în versiune modificată. începe aici o comparaţie - susţinută de-a lungul întregului roman *Sodoma şi Gomora* - între secretarii de ambasadă sau tinerii servitori de la Grand-Hotel şi fecioarele din piesa lui Racine.

95. Contesa Blanche de Clermont-Tonnerre a dat la 4

iunie 1912 o serbare „persană", al cărei decor reproducea zidurile palatului din Susa (străvechi oraş din Elam, capitală a Susianei şi centru administrativ al imperiului ahemenizilor; astăzi face parte din Iran), descoperite de Dieulafoy.

96. *Estera*, act I, scena II, v. 122-124.

97. Referire la un personaj real, domnul de Wedel-Jarlsberg, ambasador al Norvegiei la Paris cu începere din 1906

496

(Corespondenţa, ed. cit., t. X, p. 303; scrisoarea din iunie 1911 către Robert de Billy).

98. Citat modificat din *Estera* de Racine, actl, scena I, v. 101-106.

99. Citat modificat din *Estera* de Racine, act I, scena I, v. 90 şi 92.

100. Referire la scriitorul Gabriele d’Annunzio (1863-1938).

101.Alexandru Pavlovici Isvolski (1856-1919), ambasadorul Rusiei la Paris (1910-1917).

102.Datele reale arată că această coexistenţă a scriitorului norvegian

(1828-1906) şi a lui Isvolski (cf. *supta*, nota 101) în conversaţia doamnei Timoleon d'Amoncourt este neverosimilă.

103.Marele premiu al Parisului se dispută la Longchamp, la cinci sprezece zile după disputarea premiului Jockey-Club, ce are loc la Chantilly, cu începere din 1863.

104. Referire la soţia baronului Alphonse de Rothschild (1827-

1905), regent al băncii Franţei, preşedinte al Consiliului Căilor ferate din Nord, membru al Academiei Artelor Frumoase.

105. Ducesa de La TremoTlle, născută Marguerite Duchâtel, soţia lui

Charles, duce de La Tremoille (1838-1911), erudit.

106. Prinţesa de Sagan, născută Jeanne-Marguerite Seilliere, s-a căsătorit în 1858 cu Charles Guillaume Boson de Talleyrand-
Perigord (1832-1910), cunoscut sub numele de prinţ de Sagan.
Trecea drept arbitrul eleganţei. Unul din nepoţii săi era Boni de
Castellane, prieten cu Proust.

107. Baronul Maurice de Hirsch de Gereuth (1831-1896), om de finanţe bavarez de origine israelită. S-a îmbogăţit în afaceri cu
Căile ferate şi şi-a consacrat averea unor fundaţii caritabile şi ajutîndu-i pe evreii persecutaţi.

108. Referirea apare şi în *Guermantes II*. Ducele Charles Ferdinand de Berry (1778-1820), evocat în *Memoriile* doamnei de Boigne
(una din lecturile predilecte ale lui Proust), mort asasinat.

109. Jean de Monaldeschi, favorit al Cristinei de Suedia, a fost asasinat din ordinul acestei regine la Fontainebleau, în 1657.

110. într-o primă versiune, doamna de Sainte-Euverte se numea doamna d'Ordener sau, de asemenea, doamna d'Arbance.

111. Cf. Juvenal, *Satire*, X, 78-81. Locuţiunea *panem et circenses*, ca şi majoritatea citatelor latine din opera lui Proust, figurează în paginile roz din *Petit Larousse* (1907, ed. 18).

112. E probabil vorba de Anne de Rochechouart-Mortemart (1847-
1933), văduva lui Emmanuel de Crussol (al treisprezecilea duce d'Uzes, mort în 1878), romancieră, poetesă, sculptoriţă, mare sportivă şi feministă. Sau poate de tînăra ducesă d'Uzes, născută Therese de Luynes, soţia lui Ludovic, duce d'Uzes.

H3. Cf. *supra*, nota 105.

114. Casa nobiliară de Durfort este prezentă în *Memoriile* lui Saint-Simon. Mai mulţi Durfort figurează în *Tout-Paris*.

497

115. în *Memoriile* doamnei de Boigne (ed. Jean-Claude Berchet,

Mercure de France, 1971, t. II, p. 7) există un pasaj unde aceasta arată că, în timpul Restauraţiei, cînd seratele sale erau foarte la modă, îşi invita oaspeţii verbal, în funcţie de întîlniri întîmplătoare, dar şi de o selecţie strictă.

116. Contesa Edmond de Pourtales, născută Melanie de Bussiere.

Apare şi în *Guermantes II*. De origine franceză, dar de religie protestantă, această străveche familie emigrase din Franţa după revocarea Edictului din Nantes.

117. Colegiu ecleziastic, instituit în Rusia de Petru cel Mare (1721).

A fost desfiinţat în 1917.

118.Mănăstirea Oratoriului (din Paris, str. Rivoli nr. 145) a fost consacrată de către Napoleon, în 1811, cultului protestant.

119.Sau mai curînd a bătrînei doamne de Chanlivault, conform logicii desfăşurate în context.

120.Joseph de Riquet, prinţ de Chimay şi de Caraman (1836-1892), ministru al Afacerilor externe în Belgia, căsătorit cu Mărie de
Montesquiou-Fezensac. Fiica lor cea mai mare era contesa
Greffulhe, de care va fi vorba aici.

121.Cf. *Swann.* Facem toate aceste trimiteri la volumele anterioare şi posterioare pentru a pune în lumină şi sub acest raport coerenţa construcţiei ansamblului.

122.Portretele burgmestrului şi soţiei sale fac parte din colecţia Six din Amsterdam.

123. Citat din *Eneida* de Vergiliu, cartea II, v. 65-66. Expresia figurează în paginile roz din *Petit Larousse* (1907, ed. 18):

„După unul singur, învăţaţi să-i cunoaşteţi pe toţi ceilalţi."

Referire la perfidul grec Sinon, care i-a convins pe troieni să introducă în cetate calul de lemn.

124. Proust a cunoscut-o pe fiica naturală a ultimului prinţ domnitor peste ducatul Parma.

125. Proust se referă aici la o afacere de moştenire care a dat loc la mai multe procese, cu începere din vremea Restauraţiei,

126. Proust a cunoscut un marchiz de Lubersac, antidreyfusard pătimaş (George Painter,^ op. *cit*, t. I, pp. 298 şi 314), precum^

şi „două tinere doamne Lubersac" *(Corespondenţă*, ed. cit., t.

VII,' p. 149, scrisoarea din iunie 1908 către Louis d'Albufera).

127. Chaiies-Victor Prevot, viconte d'Arlincourt (1789-1856), scrii tor francez. După Revoluţia din Iulie, a scris romane istorice, de fapt pamflete împotriva noului regim. Este şi autorul unei tragedii, *Asediul Parisului* (1826).

128. Loisa Puget (1810-1889), poetă şi muziciană franceză. ;,Vremea vicontelui d'Arlincourt şi a Loi'sei Puget" este perioada

Monarhiei din Iulie.

498

129. în romanul lui Proust, familia Guermantes e înrudită cu familia

La Rochefoucauld. Ducele de La Rochefoucauld, pretins bunic

(din partea mamei) al lui Saint-Loup, ar putea fi tatăl lui Aimery de La Rochefoucauld, unul dintre modelele ce i-au servit lui

Proust pentru personajul prinţului de Guermantes.

130. Un anume Marcel Herwegh, muzician, figurează

în *Tout-Paris* din 1908.

131. Vitraliile bisericii din Montfort-l'Amaury sînt celebre pentru frumuseţea lor. Printre ele se remarcă în mod special cel ce reprezintă un miracol al sfintei Elisabeta de Ungaria.

132. în italiană: „cimitir." Cel mai cunoscut este *Camposanto monu mentale* din Pisa, cuprinzînd fresce celebre, începute în 1360 şi continuate în următoarele două secole. Ducesa de Guermantes face aluzie la trei fresce pictate de un maestru necunoscut: „Triumful morţii", „Judecata din urmă" şi „Infernul."

133. Pentru comparaţia mitologică a celor doi fii ai doamnei de

Surgis cu copiii lui Jupiter, Proust s-a documentat cu minuţie, cerînd date precise lui Albert Thibaudet etc. (cf.

Corespondenţa).

134. Contele d'Aumale a trecut, prin căsătorie, în familia d'Harcourt, în 1340. în 1417, Mane d'Harcourt s-a

căsătorit cu

Antoine de Lorraine. Comitatul a fost înălţat la rangul de ducat în 1547, de către regele Henric al II-lea, în favoarea lui

Franşois de Lorraine, duce de Guise.

135. Frază imitată după *Teogonia* lui Hesiod în traducerea lui

Leconte de Lisle, urmată de *Imnurile orfice* (Lemerre, 1869).

136. Două citate foarte cunoscute. Primul, din Lucreţiu, *De natura rerum,* cartea II, v. 1-2; cel de-al doilea reproduce esenţialul din cuvintele rostite de preot în Ziua Cenuşii, în amintirea cuvin telor rostite de Dumnezeu către Adam după ce acesta păcătuise.

Citatul din Lucreţiu, împreună cu contextul c&re-i dă un sens, este, în traducere: „Ce bine-i cînd pe-ntinsa mare e furtună, să priveşti, de pe mal, primejdiile-n care se zbate altul." Citatul al doilea, de asemenea în

traducere şi pus în context, înseamnă:

„Aminteşte-ţi, omule, căci ţărînă eşti, şi în ţărînă te vei întoarce" (Geneza, III, 19).

137. Dinastia Valois a domnit în Franţa între 1328-1589.

138. Este singura aluzie din roman la faptul că soţia domnului de

Charlus este din familia Bourbon. Cît priveşte adevăratul cult pe care acesta i-1 consacră, cf. *Guermantes II.*

139. Cf. La *umbra fetelor în floare.*

140. Orgeville (Eure), avînd la origine termenul de *Otgerivilla*,

„domeniul lui Otger", după Hippolyte Cocheris, *Originea şi formarea numelor de locuri*, ed. cit., p. 171.

499

141. în cartea citată în nota precedentă, originea denumirii „Croix-

I'Eveque" este cea de „Crux episcopi", dată unei

cruci ridicate pe locul unde a murit subit episcopul de Lisieux *(Originea şi formarea numelor de locuri,* ed. cit., p. 166).

142. Acest personaj, cu totul secundar în ultima versiune a romanu lui, ocupa un toc important în prima. Numele Putbus figurează *în Almanahul Gotha* (ed. din 1908), ca fiind cel al unei familii cunoscute încă din secolul al Xll-lea.

143. Gustave Jacquet (1846-1909), discipol al lui Bouguereau, este un cunoscut portretist „monden" (a pictat portretul ducesei d'Uzes, al contesei de Maigret etc).

144. *DerNeffe als Onkels* („Nepotul luat drept unchi", 1803), come die în trei acte de Schiller, adaptare în proză a unei piese de

Louis-Benoît Picard (1769-1828), inspirată din *Menechmii,*

1705, piesă de Jean-Francois Regnard. Piesa Iui Schiller a fost publicată de mai multe ori în Franţa,

sub titlul *Oncle et neveu*.

145. Tipul de frumuseţe la care se referea aici Proust este cel atribuit de epoca sa femeilor pictate de Giorgione, al căror model este cel reprezentat de cele două personaje feminine din *Concertul cîmpenesc* (Muzeul Luvru). Astăzi există istorici ai artei care atribuie tabloul lui Tiţian sau presupun că a fost început de

Giorgione şi terminat de Tiţian.

146. Citat modificat din *Femeile savante* de Moliere, act I, scena III, v. 244,

147. Roman de'Balzac (1838), aparţinînd seriei *Scene din viaţa de provincie (Comedia umana)*. Personajul la care se face aici referinţă se numeşte Victurnien d'Esgrignon. Tînăr şi frumos, cade victimă unor intrigi feminine cînd ajunge la Paris (venind din provincie).

148. Emile Loubet (1838-1929), om politic francez. A fost preşedinte a! Republicii (1899-1906).

Pronunţîndu-se pentru revizuirea procesului Dreyfus, cade victimă unor manevre antidreyfusarde.

Cînd Dreyfus a fost din nou condamnat (la Rennes, în 1899),

Loubet 1-a graţiat.

149. Referire probabilă la prinţul Edmond de Polignac şi la contele

Robert de Montesquiou.

150. Diatriba lui Charlus împotriva doamnei de Sainte-Euverte

(Mathilde See) este reproducerea fidelă a unei diatribe a lui

Montesquiou, prietenul lui Proust (cf. Jean Cocteau, *Trecutul definit*, Gallimard, 1983,1.1, p, 271).

151. Citat din *Descompuneri. Poeme decadente de Adore Floupette*

(1885), parodie a poeziei simboliste de Gabriel Vicaire şi Henri

Beauclair. Versurile („Ah! verte, combien verte,/Etait

mon âme ce jour-lâ!") aparţin poemului *Simfonie în verde minor*.

500

152. Aluzie la *Imnurile orfice* în traducerea lui Leconte de Lisle
(Lemerre, 1869), XXXI, unde zeiţa apare şi ca divinitate
„sportivă" şi „hipică."

153. Primul landgrav de Hesse din familia Hesse-Darmstadt care a purtat titlul de mare duce a fost-Ludovic al X-lea (1790-1830), aliat cu Napoleon I. Cînd are loc Afacerea Dreyfus , marele duce de Hesse era Ernest Ludwig.

154. Gustav (1858-1950), fiul cel mai mare al regelui Oscar al II-lea şi al Sofiei de Nassau.

155. Eugenie de Montijo de Guznan (1826-1920), care se căsătorise cu Napoleon al III-lea în 1853, a fost o înfocată apărătoare a cauzei **lui** Dreyfus.

156. După Cocheris, *Originea şi formarea numelor de*

locuri, ed.
cit., în Evul mediu toate titlurile demnităţilor ecleziastice sau laice intră în compunerea numelor de locuri.

157. *Le Demon de la perversite* este titlul primei povestiri din *Noi întîmplări extraordinare* de Edgar Poe, în traducerea lui
Baudelaire.

158. Marie-Anne de Mailly, marchiză de La Tournelle şi ducesă de
Châteauroux (1717-1744). Văduvă în 1740, a fost timp de doi ani metresa lui Ludovic al XlV-lea. Jean-Marc Nattier (1685-
1766), pictor oficial al cufţii, i-a făcut cîteva portrete.

159. Toate aceste detalii referitoare la procesul Dreyfus sînt încă şi mai explicite şi numeroase în *Gueimantes*.

160. Acest cotidian (1836-1917) a luptat pentru revizuirea procesului lui Dreyfus.

161. Principalul colaborator al acestui cotidian

dreyfusard (fondat în
1897) era Clemenceau. Aici şi-a publicat Zola faimosul text
Acuz (13 ianuarie 1898).

162. Cf. *supra*, nota 153.

163. Prinţesa Henri de Ligne, născută Marguerite de Talleyrand-
Perigord, prinţesa Louis de Ligne, născută Diane de Cosse-
Brissac, figurează în *Tout-Paris* din 1908.

164. Cf. şi *Guermantes II*. Prinţul Louis de La Tremoille de Tarente şi prinţesa, născută Pillet-Will, figurează în *Tout-Paris* din
1908.

165. în *Memoriile* lui Saint-Simon *(ed. cit*, t. I, pp. 508-522) apare o faimoasă doamnă de Chevreuse: Mărie de Rohan-Montbazon
(1600-1679), soţia conetabilului de Luynes şi apoi a lui Claude de Lorraine, duce de Chevreuse. Este

celebră prin viaţa ei romanescă, plină de aventuri amoroase şi intrigi politice.

166. Prinţesa d'Arenberg figurează în *Tout-Paris* din 1908, ca şi prinţesa Pierre d'Arenberg, născută de Gramont. Prinţul

Auguste d'Arenberg, membru al Academiei, era preşedintele

Companiei universale a Canalului de Suez.

501

167. Modelul care i-a servit lui Proust aici pentru prinţul şi prinţesa de Guermantes este probabil cuplul domnul şi doamna de

Greffulhe (cf. George Painter, *op. cit*, t. I, p. 3.15). Pentru abatele Poire, modelul probabil ar fi abatele Mugnier (1853-

1944), care 1-a cunoscut pe Proust spre sffrşitul vieţii acestuia.

168. Cf. *supra*, nota 159.

169. Cf. şi *Swann.* Charles Haas, din a cărui viaţă Proust s-a inspirat pentru personajul său Swann, a luptat pe front în 1870
împotriva prusacilor, iar în septembrie 1898 a refuzat să semneze petiţia referitoare la Picquart.

170. Dreyfus a fost reabilitat în 1906. Picquart, reformat cu începere din 1898, a fost reintegrat în armată în 1906 şi numit ministru de Război în guvernul Clemenceau (1906-1909). Charles Haas a murit în 1902.

171. Marchizul d'Hervey de Saint-Denis, om de **litere** şi sinolog francez (1823-1892); a fost profesor de chineză la College de
France în 1874, precum şi membru al Academiei inscripţiilor
(1878). Proust a cunoscut-o pe văduva sa, ce i-a inspirat perso najul doamna d'Orvillers.

172. Monseniorul Dupanloup (1802-1878) a participat activ la lupta pentru libertatea învăţămîntului4

între 1844 şi 1850. în 1850, a fost unul din promotorii legii Falloux.

173. Străveche familie provensală, ale cărei origini urcă pînă în secolul al Xl-lea. Contele Boni de Castellane era foarte bun prieten cu Proust. Cf. şi *supra*, nota 80.

174. Prinţul de Sagan, unchiul contelui Boni de Castellane, a murit în 1910.

175. Marchiza d'Hervey de Saint-Denis era fiica naturală a ultimului prinţ domnitor peste Parma. Proust o descrie în cronica mondenă „O serbare literară la Versailles" (cf. *Eseuri şi articole*, ed. Pleiade, p. 360).

176. Aluzie la un episod de la sfîrşitul romanului *Guermantes II:*

înainte de a porni în vizită, ducesa urcase să-şi schimbe pantofii.

177. O caricatură a lui Albert Guillaume, apărută în *Le Journal* din

16 iulie 1916, corespunde în mare măsură descrierii făcute de Proust.

178. S-ar părea că Proust reia aici o replică dată de Aimery de La Rochefoucauld la moartea vărului său, Gontran, fratele lui Robert de Montesquiou (ultimul fiind bunul prieten al lui Proust).

179. Reflecţiile asupra limbajului folosit de Frangoise şi de fiica ei aparţin unor adaosuri tardive, notate în Caietul 62 şi în Caietul 60.

180. Referire la un sat din Eure-et-Loire, cantonul Illiers.

502

181. Telefonul nu a fost inventat de americanul Thomas Edison (1847-1931), ci de compatriotul său Alexander-Graham

Bell

(1847-1922).

182. „Eşarfa fluturată" apare - ca semnal între Izolda şi Tristan - în actul II, scena I, din opera lui Wagner. „Fluierul păstorului"

(actul III, scena I) îi vesteşte lui Tristan, aflat în pragul morţii, plecarea corăbiei pe care se află Izolda. în „Zile în automobil"

(cf. *Pastişe şi alte felurite texte,* ed. Pleiade, pp. 68-69), Proust compară sunetul claxonului cu cele două motive din Wagner.

183. Motivul telefonului apare de mai multe ori în opera lui Proust, ca „prezenţă regăsită şi totodată pierdută." Pentru Georges

Poulet, el marchează „imposibilitatea fiinţelor de a fi prezente unele pentru celelalte" *(Spaţiul proustian*, Gallimard, 1963, pp. 63 şi 65).

184. Nume dat între prieteni pictorului Georges Clairin (1843-1919), autor al unui portret al lui Sarah

Bernhardt şi decorator al scării

Operei din Paris. Semnatar al petiţiei lansate după apariţia arti colului lui Zola, *Acuz!* Proust pastişează o conversaţie ce a avut loc în realitate între doamna Lemaire (vestită pentru Salonul ei)

şi Clairin (cf. scrisoarea din 1896 adresată lui Reynaldo Hahn).

185. Stradă de-a lungul Senei, între piaţa Concorde şi Grand-Palais.

186. Tablou de Boucher (1747), cumpărat de Ludovic al XV-lea.

Acum se află la muzeul Luvru.

187. Va exista totuşi şi o a treia şedere la Balbec a naratorului, după călătoria sa la Veneţia (cf. *Albertine a dispărut).*

188. Debutul parizian al Baletelor ruseşti a avut loc lai8 mai 1909, la teatrul Châtelet. Proust a asistat la prima reprezentaţie a bale tului *Şeherezada*, pe muzică de Rimski-Korsakov, la 4 iunie

1910. Va deveni un admirator fervent al spectacolelor date de această trupă de balet celebră. începînd din 1911, îi va frecventa pe Nijinski şi pe Bakst.

189. Leon Bakst (1866-1924), scenograf, cunoscut mai ales datorită contribuţiei sale la spectacolele trupei Baletele ruseşti, condusă de Serge de Diaghilev.

190. Vatslav Nijinski (1890-1950) era, în acea vreme, cel mai ce lebru dansator rus. Angajat în trupa lui Diaghilev, a interpretat, printre altele, şi baletul *Preludiu la după-amiaza unui faun*, pe muzică de Debussy.

’91. Alexandru Nikolaievici Benois (1870-1960), pictor rus şi istoric al artei, a fost scenograf al Baletelor ruseşti la Paris, cu începere din 1909. Capodopera sa a fost *Petruşka* (1911), produs al unei colaborări dintre Fokin, Stravinski şi Diaghilev. 92. Igor Stravinski (1882-1971) a venit la Paris împreună cu Baletele ruseşti, pentru care a scris (la cererea lui Diaghilev)

muzica la *Pasărea de foc* (1910), *Petruşka* şi *Sărbătoarea primăverii* (1913), ce au reprezentat tot atîtea uriaşe succese.

193. Modelul acestei prinţese Iurbeletiev ar fi, după George Painter
(op. cit., t. II, pp. 203-204), Maria-Sofia (zisă Misia) Godebska
(1872-1950), căsătorită cu Thadee Nathanson, apoi cu Alfred
Edwards, în 1904, şi, în sfîrşit, cu Jose-Maria Sert, în 1910.
Proust a cunoscut-o la Cabourg, în august 1907.

194. Criticul de artă Serge de Diaghilev (1872-1929) a fost conducătorul şi impresarul trupei Baletele ruseşti, cu începere din 1909.

195. Unul din modelele personajului Bergotte este Anatole France, care se bucura de un regim asemănător în .salonul doamnei
Arman de Caillavet.

196.*în Memoriile* lui Saint-Simon apare frecvent o anume prinţesă d'Epinoy (Elisabeth de Lorraine-Lillebonne, domnişoară de
Commercy, căsătorită cu Ludovic I de Melun, prinţ d'Epinoy).

197.„La Ligue de la patrie franşaise", fondată în 1898, ca replică la
Liga drepturilor omului, îi reunea pe intelectualii antidrey- fusarzi. Condusă de mari personalităţi ca Lemaître, Coppe"e,
Brunetiere, Barres, cuprindea 22 de membri ai Academiei franceze. Luase naştere în salonul prinţesei de Kersaint, sora contesei Aimery de La Rochefoucauld.

198. Marchizul Armând du Lau d'Allemans, membru al Jochey-
Clubului şi prieten cu Charles Haas, Louis de Turenne, Eduard al VH-lea (pe atunci prinţ de Walles).

199.împreună cu marchizul du Lau (cf. *supra*, nota 198),

făcea parte din curtea contesei ,,Melanie", Melanie de Pourtales.

200. Prinţul Giovanni Borghese (1855-1918) se căsătorise în 1902 cu
Alice de Riquet, contesă de Caraman-Chimay.

201. Charles, viconte de La Rochefoucauld, duce d'Estrees (născut în 1863), era fiul ducelui Sosthene de La Rochefoucauld.

202. Paul Doumer (1857-1932), om' politic francez, preşedinte al
Republicii în 1931, asasinat în 1932.

203. Paul Deschanel (1852-1922), om politic francez. Ales preşedinte al Republicii împotriva lui Clemenceau, a fost silit să demisioneze, pentru motive de sănătate.

204. Francois Athanase de Charette de La Contrie (1763-1796).
Originar din Vendeea, a condus insurecţia din 1793. După eşecul tentativei emigranţilor de a debarca la

Quiberon în 1795, a fost arestat, condamnat la moarte şi executat. Familia sa a rămas legitimistă, ca, de exemplu, baronul de Charette (născut în 1832), partizan al contelui de Chambord.

205. Ambroise Polycarpe de La Rochefoucauld, duce de

Doudeauville (1765-1841), director general al Poştei, apoi ministru al Casei regale. Louis Francois Sosthene (1785-1864),

504

fiul său, om politic ultraregalist. Sosthene de Doudeauville (1825-1908), al doilea fiu al lui Louis Franşois, unul dintre membrii cei mai înflăcăraţi ai partidului legitimist şi corespondent al contelui de Chambord.

206. Fondat în 1868, ziarul *Le Gaulois*, mai întîi bonapartist, a devenit favorabil legitimiştilor în 1882. între 1885 şi 1914, intră în concurenţă cu *Le Figaro*, căruia îi răpeşte o parte din cititori, în 1928, fuzionează

cu Le *Figaro.*

207. Georges Picquart,. martor ce nu era pe placul armatei, fusese dezavuat de şefii săi şi îndepărtat de generalul Billot, ministrul de Război, care 1-a trimis în Tunisia. Georges Clemenceau

. (1841-1929), care publicase în *U Aurore* textul lui Zola *Acuz!*, îl apără pe acesta (în procesul ce i se intentează), alături de fratele său Albert şi de Labori (7-23 februarie 1898). Fernand Labori (1860-1917) a fost unul dintre avocaţii cei mai celebri ai epocii. Proust i-a evocat elocinţa într-una din pastişele sale *(Afacerea Lemoine de Gustave Flaubert).* Comitetul Salvării publice a fost instituit în 1793 de către Convenţie. Cînd Robespierre a preluat conducerea, după căderea Girondinilor, a fost instaurată Teroarea.

208. Judas Colonna, zis Edouard Colonne, dirijor francez (1838-

1910), a fondat la Paris „Concertul naţional" (1871) şi, mai tîrziu, „Asociaţia concertelor Colonne", care a

apărat şi promo vat muzica franceză timp de patruzeci de ani.

209. Referire la un episod din *Swann.*

210. Cele două case nobiliare se legaseră prin căsătorie, în 1661. în

Memoriile lui Saint-Simon se face de mai multe ori referire la ele, mai cu seamă în legătură cu un proces de „prese’ance" *(ed.*

cit, 1.1, pp. 122-153 şi pp. 885-927).

211. Etienne Falconet (1716-1791), sculptor francez, protejat al doamnei de Pompadour, membru al Academiei (1754). Aici se face aluzie la cunoscuta *Baigneuse* (1757), ce se află acum la

Muzeul Luvru.

212. într-o primă versiune, Proust se gîndise să dea acest titlu între gului ciclu romanesc.

213. Greşelile grosolane de exprimare ale directorului hotelului dîri

Balbec au fost introduse într-o versiune tardivă a

romanului. E

încă o dovadă a obsesiei - ce ţine mai curînd de tradiţia romanu lui din secolul al XlX-lea-de a „caracteriza" personajele şi prin limbajul pe care-1 folosesc. Noua structură a personajului, inventată de Proust (personalitate discontinuă, în funcţie de o durată şi nu de un timp cronologic etc), intră de fapt în contradicţie cu această minuţioasă atenţie acordată vorbirii personajelor ca fapt în primul rînd social.

I

505

214. Acest cotidian, fondat în 1884, s-a transformat, dintr-un ziar literar şi artistic, într-unui care promova o orientare conserva toare şi catolică.-

215. Joseph Caillaux (1863-1944), om politic francez, ministru al

Finanţelor, şi-a legat, între altele, numele de instituirea impozi tului pe venit. A devenit obiectul unei violente campanii în *Le*

Figaro, directorul acestui ziar, Gaston Calmette, ameninţîndu-1

cu publicarea unor vechi scrisori primite de la amanta sa, devenită doamna Caillaux. Aceasta îl asasinează pe Calmette.

Proust, ’care îi dedicase lui Gaston Calmette primul roman al ciclului, a fost foarte afectat de moartea acestuia. Directorul hotelului din Balbec se referă probabil la criza marocană din

1911, cînd Caillaux a fost acuzat că face o politică favorabilă

Germaniei.

216. Un cătun din apropiere de Illiers se numeşte La Rachepeliere.

217. într-o versiune mai veche a romanului (1912), naratorul făcea cunoştinţă cu camerista într-un loc situat în apropiere de

Veneţia.

218. Referire la un episod din *Swann.*

219. Paillard, restaurant din Paris (avînd, din 1880, adresa: 38, boulevard des Italiens), foarte apreciat de Reynaldo Hahn, prietenul lui Proust. Detaliu interesant pentru a determina încă o dată prezenţa unui amestec - foarte specific lui Proust - de ficţiune şi o realitate ce presupune o „documentare" extrem de exactă.

220. în versiunea din 1912 a romanului, scena ce urmează avea loc în Italia. „Intermitenţele inimii" reprezintă unul dintre textele cele mai vechi ale ciclului *în căutarea timpului pierdut*, jucînd un rol cu totul specific în *geneza* acestuia. într-o,pagină din

Caietul 1 datînd de la sfîrşitul anului 1909 sau de la începutul anului 1910, există deja otrimitere Ia acest tip de experienţă. în primele versiuni, înainte de inventarea personajului bunicii, apar în rolul acesteia părinţii lui Proust.

221. Cf. *La umbra fetelor în floare.*

222. Sensul metaforic al termenului a fost luat de

Proust după

Maurice Maeterlinck, *Itnortalitatea*, eseu. El reapare, tot la

Maurice* Maeterlinck, în *Inteligenţa florilor*, ed. cit., carte consultată de Proust pentru *Sodoma şi Gomora* /(cf. şi aplicarea metaforei vegetale la iubirea homosexuală). Iată ce spune

Maeterlinck: „S-ar zice că funcţiile acestui organ, prin care gustăm viaţa şi o raportăm la noi înşine, sînt intermitente, şi că prezenţa eului nostru - cu excepţia prezenţei în durere - nu-i decît o suită perpetuă de plecări şi întoarceri." Sensul proustian este apropiat de acesta. Proust asociază „intermitenţele" şi

„memoria involuntară", în noiembrie 1913, într-o scrisoare

506

adresată lui Rene Blum: „(...) tot astfel credem că nu-i mai iubim pe cei morţi, dar asta pentru că nu ni-i mai amintim; e de-ajuns să ne cadă sub ochi o mănuşă

veche, şi iată-ne izbucnind în lacrimi" *(Corespondenţă*, ed. cit., t. XII, p. 296).

223. Fotografiile bunicii naratorului (făcute de Saint-Loup) amintesc de fotografiile mamei lui Proust (făcute de doamna Catusse la
Evian şi evocate de Proust în *Corespondenţă*, ed. cit., t. X, p. 215), ce au precedat cu puţin moartea acesteia.

224. Fluviul uitării, în mitologia greacă. Manuscrisul menţiona
Styxul, fluviul Infernului, care este descris de Vergiliu în
Eneida ca avînd două cotituri.

225. Grafia grecească pentru Ajax, reluată de Leconte de Lisle în traducerea teatrului lui Sofocle (Lemerre, 1877).

226. Aceste recife sînt descrise de Michelet în capitolul despre meduză din *Marea (ed. cit*, pp. 375-376), din care Proust a luat unele sugestii pentru *Swann* şi *Sodoma şi Gomora*.

221. „Tema" săpunurilor apare încă din 1908, în Carnetul 1.

228. Directorul hotelului poceşte numele sfîntului îoan Botezătorul, al cărui cap i-a fost cerut lui Irod de către Salomeea. „Ionathan"
este deformarea lui „Iaokanann", forma veche a lui „îoan" aşa cum apare ea în povestirea Iui Flaubert *Irodiada.*

229. în franceză: /a *sole* şi *le saule.*

230. Există patru case d’Orleans, dintre care doar două au ajuns să domnească. Una ajunge pe tron prin Ludovic al Xll-lea (1462-
1515), alta, al cărei fondator a fost Filip (1640-1701), duce de
Orldans, fratele lui Ludovic al XlV-lea, s-a urcat pe tron în
1830, prin Ludovic-Filip. Comparaţia lui Proust e deci eronată.

231. Titlul de prinţ de Tarente a aparţinut, într-adevăr,

casei de La

Tremoîlle. în *Memoriile* Iui Saint-Simon, prinţul de Tarente a devenit duce de La Tremoîlle în 1707, la moartea tatălui său

(ed. cit, t. III, pp. 51 şi 54).

232. Scriitoare fictivă, avînd-o drept model pe doamna de Boigne.

233. „Le bonhomme", „la femme la plus spirituelle", formule prin care Sainte-Beuve îi desemnează pe La Fontaine şi pe doamna de Sevigne.

234.Bertrand de Salignac-Fe"nelon (1878-1914), unul dintre modelele ce i-au inspirat lui Proust personajul Saint-Loup, era un descendent al unui frate al episcopului de Cambrai, autorul lui *Telemah.* Proust îl cunoscuse, prin Antoine Bibesco, în 1901, şi pe amîndoi îi legase o prietenie pătimaşă, pînă în decembrie 1902, cînd Fenelon pleacă la Constantinopole. Fenelon a fost ucis în decembrie 1914, la Mametz.

235. Rene Duguay-Trouin (1673-1736), marinar

francez ce s-a ilustrat în timpul războaielor purtate de Ludovic al XlV-lea

507

împotriva olandezilor şi englezilor. Principala sa faptă de vitejie a fost cucerirea oraşului Rio de Janeiro (1711).

236. Marie-Madeleine Gabrielle de Rochechouart (1645-1704), fiica lui Gabriel de Rochechouart, primul duce de Mortemart, soră a doamnei de Montespan, a devenit maică superioară a mănăstirii Fontevrault în 1670. Apare şi în *Memoriile* lui Saint-Simon.

237. Franşoise Athenais de Rochechouart, marchiză de Montespan (1641-1707), metresă a lui Ludovic al XlV-lea. în cei opt ani de legătură, i-a dăruit opt-copii.

238. Sărbătoare celebrată la Atena în onoarea zeiţei Athena. în ultima zi avea loc o procesiune. Friza

Panateneelor este fîşia sculptată, înfăţişînd procesiunea, ce încununa zidul

Partenonului din Atena. Fragmente din această friză se găsesc la

British Museum şi la Muzeul Luvru.

239. Citat modificat din Racine, *Estera*, actul II, scena IX, v. 790.

240. Citat modificat din Racine, *Atalia*^ actul II, scena VII, v. 661.

Atalia i se adresează lui Joas.

241. *Ibidem*, v? 669-670. Este o nouă întrebare adresată de Atalia lui

Joas.

242. Citat modificat din *Atalia*, *ibid.*, v. 676. Joas îi răspunde

Ataliei.

243. Citat modificat din *Atalia*, actul II, scena IX, v. 772.

O voce din cor vorbeşte despre Joas.

244. *Atalia*, actul I, scena III, v. 299. Vorbeşte Josabet.

245. Această localitate apare şi în variantele: Egreville, Evreville. în ciuda diferenţelor ortografice, e vorba de unul şi acelaşi loc.

Ediţia pe care o urmăm a reţinut varianta cea mai frecventă

- Epreville, a cărei etimologie este singura discutată.

246. Descrierea ce urmează e unul din acele fragmente gata scrise pe care Proust le inserează ulterior, ici-colo, în romanele sale. Este o tehnică a adaosului specific proustiană şi care a fost pusă în evidenţă de exegeţi prin compararea succesivelor versiuni.

247. Nume dat unei căi ferate înguste şi trenului respectiv, după cel al inventatorului, Paul Decauville (1846-1922), industriaş şi om politic francez.

248. în ediţia originală, în mod eronat, Grallevast, alături de alte numeroase deformări de nume de localităţi, datorate în primul rînd descifrării greşite a manuscrisului.

249. Proust a schiţat - în bruioanele sale - două planuri ale

reţelei de cale ferată, cu staţiile numite în text. Ele sînt paradigmatice pentru tipul de verosimil - întemeiat pe un amestec de ficţiune şi realitate - pe care-1 practică.

250. Numele de Rosemonde este aici un *lapsus calami* pentru cel de

Albertine.

508

251. Citat modificat dintr-o scrisoare a doamnei de Sevigne din (11)

"februarie 1671 *(Corespondenţă,* Gallimard, Bibliotheque de la

Pleiade, 1.1, p. 157).

252. Cf. *supra,* nota 245.

253. Tînăr păstor de o mare frumuseţe. Zeiţa Selena, care-1 iubea, i-a cerut lui Zeus să-i dăruiască nemurirea şi deplina fericire. Zeus i le-a dăruit, cu condiţia însă ca Endymion să rămînă cufundat într-un somn veşnic.

254. în *Femeile savante,* Moliere îşi bate joc de cei

ce idolatrizează gramatica. în actul II, scena VI, v. 483-484, Belise îi spune Martinei: „De pas mis avec *rien* tu fais la recidive, / Et c'est, comme on t'a dit, trop d'une negative." Contextul proustian în care apare acest citat a dus la o polemică între Proust şi Paul Souday (Le *Temps* din 12 mai 1922) - care îl provocase prin afirmaţii ca acestea: „Domnul Proust e certat cu timpurile, cu modurile şi, în general, cu gramatica." Stilul şi scriitura proustiene, care înnoiau în primul rînd sintaxa limbii franceze, obligînd-o să iasă din canoanele prescrise, au şocat pe mulţi dintre contemporanii francezi ai scriitorului.

255. Scena aceasta, care-i va trezi naratorului bănuieli în privinţa înclinaţiilor homosexuale ale Albertinei, este anunţată printr-o frază din *Swann*, ce apare în contextul descrierii „scenei din Montjouvain" dintre cele două tinere lesbiene.

256. Celeste Gineşte (1891-1984) s-a căsătorit în 1913 cu

Odilon

Albaret (1881-1960), angajat ca şofer de Proust cu începere din

1910. A devenit menajera lui Proust în 1914, rămînînd în servi ciul scriitorului pînă la moartea acestuia (1922). Era originară din Auvergne. A lăsat interesante amintiri: *Domnul Proust*

(Laffont, 1973 - în transcrierea lui George Belmont). Mărie

Gineşte, sora ei mai mare (de care e vorba aici), celibatară, a venit la Paris după moartea părinţilor celor două. Paginile despre Mărie Gineşte şi Celeste Albaret, adăugate într-o versiu ne tîrzie a romanului, sînt evocate de Celeste-în amintirile sale.

257. Poetesă greacă născută la Lesbos. Conform legendei, s-a arun cat în mare de pe promontoriul din Leucadia, pentru că îl iubea pe barcagiul Phaon, care o respingea (Ovidiu, *Heroides*, XV).

Pe de altă parte, tot conform legendei, practica iubirea la

modul tradiţional atribuit femeilor de pe insula Lesbos.

258.Verişoara lui Bloch, aici anonimă, se numeşte (cf. *La umbra fetelor în floare)* Esther Levy şi este prietena domnişoarei Lea. Reprezintă în roman paradigma iubirii lesbiene.

259. în versiuni anterioare: Claire şi Victorine.

260. într-o versiune anterioară: Claire.

261. într-o versiune anterioară: Victoire.

262. Intr-un bruion, liftierul o numea şi „baroana de Cannebiere."

509

263.într-o versiune anterioară, acest „domn" se numea des Forges.

264.Henri Le Sidaner (1862-1939)), pictor francez. Prieten al Iui

MaeterJinck şi al lui Rodenbach, a avut o perioadă simbolistă. A

pictat mai ales vederi din Veneţia şi Bruges şi „naturi moarte."

265.Episodul acesta aminteşte de cîteva pagini publicate postum, în

Le Figaro Uttiraire din 22 noiembrie 1952, şi aparfinînd

Textelor regăsite.

266.în *Memoriile* lui Saint-Simon există o doamnă de Thiange, sorg a doamnei de Montespan, care, de asemenea, are o hipersecreţie salivară: „Elle bavait sans cesse et fort abondam- ment" *(ed. cit.,* t. III, p. 67).

267.Există o legătură etimologică între acest nume şi numele La

Raspeliere.

268.Cîteva vitralii din catedrala Notre-Dame din Bayeux, construită în stil gotic normand (secolul al XlII-lea), datează din secolul al

XV-Iea.

269.Catedrala din Avranches, construită în secolul al XH-lea, s-a prăbuşit în 1790. Biserica principală - Saint-Saturnin -, în stil neogotic, păstrează urme dintr-o

veche construcţie, între altele un portal din secolul al XlII-lea.

270. Proust se referă aici şi la o lucrare a unui preot din Illiers,
Marquis: *Illiers*, ,,Archives du diocese de Chartres", XII,
,,Monographies paroissiales", II, Chartres, 1907. Lucrarea reală şi personajul real devin, conform unui mecanism pe care l-am mai surprins şi în alte note, ,,model", surse de inspiraţie pentru cele fictive.

271. ,,Seriile", printre care şi cea a ,,Nuferilor" (1898-1926) (mai există şi cea a ,,Căpiţelor de fîn", a ,,Plopilor", a ,,Catedralelor din Rouen"), caracterizează ultima parte a evoluţiei pictorului.
Cea a ,,Nuferilor" decorează I'Orangerie des Tuileries. Proust era un mare admirator ai picturii lui Monet (cf. *Eseuri şi arti cole*, ed. cit., 675).

272. Cf. *supra*, nota 264.

273. Cf. *supra*, nota 271. în prefaţa sa la traducerea *Bibliei din Amiens* de Ruskin, Proust evocase aceste „tablouri sublime" ale lui Monet (cf. *Pastişe şi alte felurite texte*, ed. cit., p. 89).

274. Prima reprezentare a operei *Pelleas şi Melisanda* de Debussy a avut loc la Opera-Comique la 30 aprilie 1902. Proust admira foarte mult această operă, după care a făcut şi o pastişă (cf. *Pastişe şi alte felurite texte*, ed. cit., p. 206).

275. Referire, în primul rînd, la *Masacrul Inocenţilor*, *Tezeu*, *Leda*, *Copilăria lui Bacchus*. Colecţia de la Muzeul Luvru e mult mai bogată. în 187O; Degas făcuse o copie după *Răpirea Sabinelor*, tablou aflat atunci la Muzeul Luvru. Degas a contribuit foarte

mult la redescoperirea lui Poussin, în anii 1890, alături de Cezanne.

276. într-o scrisoare către Reynaldo Hahn, din martie 1911, despre

Pelleas şi Melisanda (Corespondenţă, ed. cit., t. X, pp. 256-

257), Proust compara, de asemenea, opera lui Debussy cu cea a lui Wagner.

277. Cf. *Swann,* episodul *Preludiului* şi *Polonezei* de Chopin cînlate în salonul doamnei de Saint-Euyerte, în prezenţa celor două doamne de Cambremer.

278. Trimitere la poemul *Albatrosul* de Baudelaire, din volumul

Florile răului.

279. Luptajmpotriva congregaţiilor a început în 1899, ca urmare a supremaţiei instituţiilor religioase de învăţămînt. După venirea la putere, în mai 1902, a partidului radical, lupta s-a înteţit, iar congregaţiile autorizate au fost desfiinţate prin legea din 7 iulie

1904.

280. Războiul ruso-japonez din 1904-1905 s-a terminat

prin victoria japonezilor. Această victorie a contribuit la punerea în circulaţie a conceptului de „pericol galben."

281.Jules Massenet (1842-1912) a compus opera *Manon* (1884), după romanul *Manon Lescautde* abatele Prevost, pe un libret de

H. Meilhac şi Ph. Gilles.

282.Proust făcuse deja o observaţie asemănătoare în articolul său *în legătură cu stilul lui Flaubert (La Nou vel le Revue francaise*, ianuarie 1920; articol reluat în *Eseuri şi articole*, ed. cit., p. 587) şi într-o scrisoare către Antoine Bibesco (din ianuarie 1913; cf.

Corespondenţă, ed. cit., t. XII, p. 34).

283.Opiniile critice erau într-adevăr împărţite cu privire la Chopin, ca şi cu privire la Wagner sau Debussy. La 2 iunie 1909,

Baletele ruseşti au dansat *Silfidele pe*. un amalgam de compoziţii de Chopin care a stîrnit o mare polemică.

Dar centenarul naşterii lui Chopin a fost sărbătorit prin publicarea unui important număr special din *Curierul muzical*, ce-i era dedicat (1 ianuarie

1910). Gide, Jăcques Riviere ere. scriu texte ce dovedesc o nouă înţelegere a muzicii lui Chopin.

284. Marguerite Long spune, în amintirile sale, că Debussy afirmase nu o dată că Chopin este principalul său model *{La pian cu*

Claude Debussy, Julliard, 1960). Pe de alta parte, Debussy vorbeşte foarte rar în articolele sale critice despre Chopin.

285. Jean-Henry Latude (1725-1805) - zis şi Jean Danry, Danger,

Jedor, Masers d'Aubrespy, Masers de Latude -, aventurier originar din Languedoc, i-a trimis doamnei de Pompadour o cutie, fabricată de el, ce urma să explodeze, apoi a prevenit-o ca şi cum nu el ar fi fost făptaşul /în speranţa unei recompense).

Şi-a petrecut, în ciuda mai multor evadări, treizeci şi

cinci de

511

ani în închisorile Vechiului Regim (1749-1784). Piesa citată de Proust este o melodramă istorică în trei acte şi cinci tablouri de Guilbert de Pixerecourt şi Anicet Bourgeois, creată la Teatrul Gaîte la 15 noiembrie 1834 şi reluată la teatrul Porte Saint-Martin în 1893 şi la teatrul Ambigu în 1903.

286. în opera lui Beethoven (1805-1814), corul prizonierilor ce respiră „aerul dătător de viaţă" figurează în finalul actului III.

într-o scrisoare către Reynaldo Hahn din martie 1911, făcînd elogiul momentului cînd Pelleas iese din subterană, în opera lui

Debussy, Proust considera că scena este imitată după *Fidelio*

(Corespondenţă, ed. cit., t. X, pp. 256-257).

287. Elme Mărie Caro (1826-1887), filosof spiritualist, profesor la

Sorbona (1864-1887), conferenţiar cu succes la marele public.

288. Ferdinand Brunetiere (1849-1906), important critic literar francez, profesor la Şcoala normală superioară şi director al publicaţiei *La Revue des Deux-Mondes.* Numele său rămîne mai ales legat de teoria evoluţiei genurilor literare. Referindu-se la un ideal clasic, s-a opus romantismului şi simbolismului şi a condamnat romanul naturalist în numele unor exigenţe morale.

289. Charles Lamoureux (1834-1899), violonist şi dirijor, adept al muzicii clasice şi al lui Wagner, a fondat în 1881 Noile

Concerte, care mai tîrziu i-au purtat numele. Acestea aveau loc în fiecare duminică, la Circul de pe Champs-Elysees, apoi la

Noul Teatru. în bruionul din 1914, Proust nu făcea precizările concrete din context. Probabil că a adăugat mai tîrziu numele proprii ale unor personaje

reale pentru a obţine un „efect de real."

290. Opera lui Le Sidaner cuprinde cîteva marine, pictate în tinereţe.

291. Chauvelin de Crisenoy (1685-1762) este pomenit în *Memoriile* lui Saint-Simon. Un baron de Crisenoy şi un conte de Cjisenoy de Lyonne figurează în *Tout-Paris* din 1908.

292. Sunet de clopote se aude în actul III, scena III, din *Pelleas şi*

Melisanda, text deja citat în legătură cu mireasma trandafirilor.

293. în original: „talentueuse", adjectiv absent din dicţionarul Littre, dar care apare în opera fraţilor Goncourt în 1876, după „talen-

. teux" în 1857, conform dicţionarului *Grand Larousse de la langue frangaise*.

294. într-o versiune anterioară: Andree şi Victoire.

295. Nici o cameristă nu apare în seara primei sosiri la Balbec, conform episodului - la care se face aici

referinţă - din *La umbra fetelor în floare.*

296. Exegeza subliniază - conform ediţiei Tadie, p. 1466 - interesul cresjcînd al lui Proust, pe măsură ce înaintează în scrierea romanelor, pentru clasele sociale şi pentru revoluţie.

512

297. Proust însuşi intervenise, în scopuri similare, pe lîngă guverna torul militar al Parisului, în favoarea valetului său Nicolas
Cottin.

298. Aluzie la comportamentul naratorului, după ce hotărîse să nu o mai întîlnească pe Gilberte, dar fără a o anunţa (cf. *La umbra fetelor în floare).*

299. Antoine Galland (1646-1715), orientalist francez. A dat prima traducere în limba franceză a vestitei culegeri de poveşti orien tale, sub titlul *O mie şi una de nopţi,* în douăsprezece volume, publicate între 1704 şi 1717, pentru curtea lui Ludovic al
XlV-lea.

300. Charles Victor Mardrus (1868-1949), medic şi orientalist francez, a dat o nouă traducere a culegerii menţionate la nota
299, care a apărut între 1899 şi 1904, sub titlul *Cartea celor o mie de nopţi şi a unei nopţi, traducere literală şi completă a textului arab,* la Editions de la Revue blanche. Mardrus polemi zează cu prima traducere care, după el, a fost „sistematic castrată de orice îndrăzneală şi lipsită de orice grăunte de sare."
într-o cronică la traducerea literală a lui Mardrus, Gide are aceeaşi reacţie ca şi Proust. Această carte joacă un rol important în ciclul romanesc *în căutarea timpului pierdut* (cf., între alţii,
Jean Rousset, *Forme et signification,* Jose Corti, 1962, pp.
150-164).

301. Augustin Thierry (1795-1856) este autorul cărţii *Povestiri din timpurile merovingiene* (1840), foarte

citită de Proust în tinereţe, ca şi al unei *Istorii a cuceririi Angliei de -către normanzi* (1825). într-o scrisoare din 1888 către mama sa,

Proust vorbeşte despre „anul Augustin Thierry"

.*(Corespondentă*, ed. cit., t.I, p. 110), adică despre toamna anufui 1886, petrecută la Illiers şi dedicată în mare măsură lecturilor din Augustin Thierry.

302. Vila lui Gaston Calmette (cf. *supra*, nota 215) de la Houlgate se numea „Les Tamaris."

303. Personaj din romanul Lance/of (secolul al XlII-lea).

304. Personaj din cunoscuta poveste a lui Perrault.

305. Sfîrşitul acestui paragraf este inspirat de *Imnurile orfice*, în traducerea lui Leconte de Lisle (Lemerre, 1869), bine cunos cută de Proust.

306. Vrăjitoarea Circe, din *Odiseea*, care îi preschimbă pe Ulise şi tovarăşii săi în porci. Ea nu-şi are locul în această enumerare de zei evocaţi în *Imnurile orfice.*

’307. Nici un *Imn orfic* nu-i adresat Zilei. Proust se

gîndeşte probabil la Helios, divinitate personificînd soarele. 308. Racine, *Atalia*, actul II, scena IX, v. 788-791; o voce din cor vorbeşte despre Joas.

I

513

309. *Ibidem*, v. 772; o altă voce din cor vorbeşte despre Joas. Acest vers a fost deja citat.

310. Citat modificat din *Atalia*, actul IV, scena II, v. 1279.

311. *Atalia*, aetul II, scena IX, v. 794; o voce din cor vorbeşte despre Joas.

312. Citat jnodificat din *Atalia*, actul I, scena II, v. 253-254.

313. Citat modificat din *Atalia*, actul II, scena IX, v. 784-785; o voce din cor vorbeşte despre Joas.

314. *Ibidem*, v. 821-822; o voce din cor

vorbeşte despre Joas.

315. *Ibidem*, v. 824-825; aceeaşi voce.

316. Citat modificat din *Atalia*, actul III, scena VIII, v. 1201-1204.

317. Referire, extrasă din contextul racinian, la piesa *Baiazid* de

Racine (cf. Emily Eells-Ogee, ,,Proust şi seraiul", *Etudes pmustiennes*, nr. V, 1984).

318. Citat din opera *Evreica* (1835) de Halevy, pe un libret de Scribe

(cf. şi *Swann).*

319. Citat din marea arie din *Briganzii* (1869) de Offenbach,

,,Saltarelle", cîntată în actul I, partea a şasea, de Fragoletto.

320. Cf. *supra*, nota 256.

321. Este vorba de Saint-John.Perse (pe adevăratul său nume.Alexis

Saint-Leger Leger) (1887-1975). Pînă la

moartea lui Proust nu a publicat decît un singur volum de poeme, *Elogii*. Proust le citise, fără îndoială, în *La Nouvelle Revue frangaise* din iunie

1911. Intîmplarea este povestită şi de Celeste Albaret, menajera lui Proust, în *Domnul Proust*, ed. cit., p.151. Paul Morand povesteşte în memoriile sale *(Jurnalul unui ataşat de ambasadă,*

26 iunie 1917, La Table" Ronde, 1949, p.299) că Proust i-a relatat acest episod rîzînd în hohote.

322. în cartea Celestei Albaret este reprodusă o pagină manuscrisă pe care Proust scrisese cîteva versuri de Sully Prudhomme din poemul *Aici* (extras din volumul *Viaţa lăuntrică, Opere de Sully*

Prudhomme, Poezii 1865-1866, Lemerre, 1883, p.32), primul fiind „Ici-bas tous Ies

lilas meurent" (poemul fusese pus pe muzică de Faure). Sentimentele lui Proust faţă de poezia lui

Sully Prudhomme sînt contradictorii. Acelaşi vers va fi citat din nou mai jos. în *Corespondenţa* lui Proust apar alte citate din acelaşi poet, într-un context ce arată ambiguitatea părerilor lui

Proust faţă de opera lui Sully Prudhomme.

323. Celeste Albaret avea patru fraţi. Al doilea se căsătorise cu o nepoată a monseniorului Negre, arhiepiscop de Tours, fapt menţionat în *Monsieur Proust*, ed. cit., p. 137. Episcopul de

Rodez nu este menţionat în memoriile Celestei.

324. Aluzie la soţul Alcmenei, sub al cărui chip Jupiter s-a înfăţişat acesteia, spre a o seduce. în comedia lui Moliere, ca şi în cea a lui

Plaut, Mercur luase chipul lui Sosia, valetul lui Amfitrion,

320. 1!

514

iar în actul I, scena I, adevăratul Sosia e bătut zdravăn de cel fals.

325. Sînt astfel asociate, într-un traseu fictiv, cîteva locuri-cheie ale geografiei proustiene.

326. Intîlnirea dintre baronul, de Charlus şi Morel este una dintre scenele cele mai vechi din geneza romanului, ca şi cea a întîlnirii baronului cu Jupien. în scrisorile sale, Proust menţionează totdeauna aceste două scene împreună.

327. Pe o versiune anterioară, Proust notase:„O vînzătoare de ziare, vrînd cu orice chip să i se cumpere *L'Echo de Paris*, s-ar potrivi mai bine aici" (Caietul 46).

328. Albert Agostinelli, şoferul lui Proust, purta un fulgarin în cursul plimbărilor făcute de cei doi cu maşina („Zile în automobil",

Pastişe şi alte felurite texte, ed.cit., pp.66-67).

329. Citat din Alfred de Vigny, *Casa păstorului*, poem din culegerea *Destinele*, v. 323-324.

330. Reorganizarea învăţămîntului superior a avut loc între 1885 şi 1896. Erau abolite vechile facultăţi napoleoniene înfiinţate în universităţi. Proust se referă aici la cearta dintre partizanii disci plinelor umaniste şi cei ai metodei, considerată a fi de origine germană, care determina cu stricteţe domeniul ştiinţelor exacte.

331. Posibilă aluzie la compozitorul Reinaldo Hahn, prietenul lui Proust.

332. Abel Francois Villemain (1790-J870), critic, profesor la Sorbona, membru al Academiei franceze la treizeci şi unu de ani, om politic. A fost ministru al

învăţămîntului în guvernul Guizot (1840-1844). Istoria literaturii franceze vede astăzi în el un fel de figură emblematică a criticului mediocru.

333. Trimitere la faimoasele cuvinte ale lui Charles Maurice de Talleyrand-Perigord (1754-1838), prinţ de Benevent: „Cine n-a trăit în anii 1780, n-a cunoscut plăcerea vieţii."

334. Paul de Gondi (1613-1679), cardinal de Retz. *Struggle for li fer* adaptează sintagma engleză *struggle for life*, popularizată de lucrările lui Darwin. în piesa lui Daudet *Lupta pentru viaţă* (1889), apare sub forma *struggle-for-lii'eur.*

335. La Rochefoucauld (1613-1680), autorul *Maximelor*, a fost prinţ de Marcillac pînă la moartea tatăhii său. Tratîndu-1 aici drept partizan al generalului Boulanger (1837-1891), Brichot sugerează o

discutabilă apropiere între Frondă şi *boulangisme.*

336. Charles de Secondat, baron de la Brede şi de Montesquieu
(1689-1755), binecunoscutul scriitor francez.

337. Aluzie la articolele contelui Albert de Mun, publicate în *Echo de Paris* în primele luni ale războiului din 1914. Proust notează în Caietul 2: „Mun. Politeţea din articolele despre război:
«împăratul Wilhelm»."

338. Comunitate religioasă de femei, situată în Paris, în strada
Sevres nr. 16. După Revoluţie, a fost deschis, lingă mănăstire, un „azil" pentru doamnele din înalta societate. Doamna de
Recamier s-a stabilit aici în 1814. Salonul ei era frecventat de
Chateaubriand, Lamartine, Hugo, care îşi citeau aici operele.

339. Emilie, marchiză du Châtelet (1706-1749), doamnă de onoare a reginei, scriitoare. A avut o legătură îndelungată cu Voltaire, care s-a retras la reşedinţa ei din Cirey în 1734.

340. Referire la Agrippina, soţia împăratului Claudius şi mama împăratului Neron. Episodul la care se face aluzie este relatat de

Tacit.

341. Referire la Evanghelia după Matei, X, 37, şi la Evanghelia după Luca, XIII, 26. („Cine-şi iubeşte tatăl sau mama mai mult decît pe mine, cine-şi iubeşte fiul sau fiica mai mult decît pe mine, nu-i vrednic de mine.")

342. Wilhelm al II-lea scrisese acest aforism în cartea de aur a primăriei din Miinchen (1891): *,,Suprema lex, regis volumaş"* ~

,,Voinţa regelui e *legea supremă."* Cîteva zile mai tîrziu, trecînd în revistă trupele la Potsdam, le-a spus că vor trebui să tragă asupra propriilor fraţi, surori, părinţi,

„fără să murmure", dacă el Ie va porunci asta. Cele două întîmplări au scandalizat opinia

. publică din întreaga Europă occidentală.

343. Citat din Alfred de Vigny, *EJoa*, cîntul III, v.47. Acest vers este dat ca motto la volumul de poeme *Liliecii* de Robert de Montesquiou.

344. în teatrul lui Marivaux nu există nici o baroană.

345. Proust nu era de acord cu restaurările făcute în maniera lui ViolIet-le-Duc.

346. *Ctsupra*, nota 333.

347. *Cf.supra*, nota 207.

348. Vincent d'Indy (1851-1931) este, în mod făţiş, antidreyfusard şi' antisemit. Cazul lui Debussy este mai complicat, comporfînd atitudini contradictorii.

349. Apropierea dintre Cleopatra şi eroinele din piesele lui Meilhac e foarte discutabilă. Proust scrisese o

cronică la romanul *Nasul Cleopatrei* de Henri de Saussine (Ollendorf, 1893), publicată şi în *Eseuri şi articole*, ed.cit. pp.358-359.

350. In privinţa introducerii toponimiei în roman şi a surselor biblio grafice din care se inspiră Proust, cf. *In căutarea timpului pier dut*, vol.III, ed. Tadie, pp. 1498-1501.

Cele mai multe etimologii ce urmează sînt date de Proust după lucrarea lui Hippolyte Cocheris, *Originea şi formarea numelor de locuri*, Librairie de l'Echo de la Sorbonne, 1874, şi Delagrave, 1885. Unele sînt după alţi autori, iar cîteva îi aparţin

Iui Proust. Exactitatea lor ştiinţifică - în cîteva cazuri - e foarte discutabilă". Unele soluţii sînt evident eronate.

351. în această localitate a avut loc, în 911, o întrevedere între Carol cel Drept, regele Franţei, şi Rollon, primul duce al

Normandiei, prin care se consacra cedarea provinciei.

352. Regele Danemarcei nu a fost suzeranul Normandiei cucerite.

353. Zeu din mitologia scandinavă.

35.4. Etimologia numelui Lyon nu-i menţioantă de Cocheris, fiind, de altfel, bine cunoscută.

355. Abaţie fondată în 1155, în dioceza Coutances. L-a avut multă vreme suzeran pe regele Angliei. Este evocată în romanul Iui

Barbey d' Aure vil ly, *Vrăjita.*

356. Saint-Laurent-de-Brevedent, comuna din departamentul La

Seine-Maritime.

357. Veche abaţie a călugărilor cistercieni, din dioceza Rouen, numită, după patronul său, Saint-Laurent-de-Beaubec.

358. Preotul roman este sfîntul Laurent, unul din cei şapte

diaconi, care a fost martirizat în 258, sub papa Sixt al II-lea. Abaţia

Beaubec, menţionată mai sus, din ţinutul Bray, îl are ca patron pe sfîntul Laurent. Laurent O'Toole (1120-1180), sfîntul

Laurent de Dublin, episcop de Dublin, foarte venerat în

Normandia, unde a şi murit.

359. Jean-Baptiste Poquelin, adică Moliere.

360. Medicul lui Argan, dirl *Bolnavul închipuit de* Moliere.

361. Francisque Sarcey (1827-1899), unul din criticii de teatru cei mai celebri ai epocii, prin cronica săptămînală pe care a sem nat-o în *Le Temps* mai bine de treizeci de ani, cu începere din

1867. Reprezentînd gustul unui public mediocru, fusese supra numit Unchiul.

362. Americanul Phineas Taylor Barnum (1810-1891), director de circ cotat drept şarlatan, îşi scrisese

Memoriile, care apăruseră, într-o adaptare franceză, la Hachette, în 1899.

363. Conform contextului, Cottard ar trebui să se afle în cealaltă trăsură.

364. Gaston Plante (1834-1889), fizician francez, inventatorul primului acumulator electric (1859).

365. Ignacy Jan Paderewski (1860-1941), pianist şi om politic polonez. Interpret virtuoz al lui Chopin, a cîntat la Paris în

1888, în sala Erard, şi apoi la concertele Lamoureux. A nego ciat cu Aliaţii, în cadrul Tratatului de la Versailles (1919), statutul unei Polonii libere, al cărei preşedinte a fost.

66. Edouard Risler (1873-1929), pianist francez, interpret al lui Liszt şi al Iui Beelhoven, admirator al lui Wagner. A cunoscut mari succese în Franţa şi Germania.

367. Suetoniu, *Vieţile celor doisprezece Cezari*, VI, 49: „Ce mare artist a pierit odată cu mine!", text foarte comentat de exegeza germană.

368. *Missa solemnis*, opus 123, de Beethoven.

369. Pampille este pseudonimul doamnei Leon Daudet, care scria rubrica despre modă şi reţete de bucătărie în publicaţia *Action frangaise*, condusă de soţul ei. Şi-a reunit reţetele în cartea

Minunatele mîncăruri franceze, Fayard, 1913 (cf. şi referirea din *Guermantes II)*. Reţeta privitoare la langustele fripte la grătar nu figurează în carte. în franceză, specia de languste cu pricina are un nume destul de ciudat: *„la demoiselle de* Caen", consemnată, împreună cu reţeta, într-o altă carte de bucate, scrisă de Emilie de Clermont-Tonnerre, *Almanahul gustoaselor mîncăruri franceze*, Georges Cres et Cie, 1920, p.108, pe care

Proust o citează mai jos. Dăm aceste detalii pentru două motive.

Vrem să arătăm-cît de amănunţit se documenta Proust pentru un roman care urma totuşi să transforme toate aceste date pozitive şi exterioare într-o profundă realitate subiectivă şi interioară. Pe de altă parte, încercăm să punem şi astfel în evidenţă mecanis mul analogic ce stă la originea scriiturii proustiene: a *face* o carte, a *face* un fel de mîncare - sîntem, în’ ambele cazuri, în plin proces *creator.*

370. „Casfoa/j", în arabă fortăreaţă, şi *„jeremiades"*, lamentările profetului biblic evreu, dau, în textul francez, o combinaţie contrastantă, imprevizibilă.

371. Ronsard, în *Elegia XXI* (textul din 1587), afirma că se trage dintr-un strămoş, marchizul de Ronsart, ce locuise acolo unde

„îngheţata Dunăre se învecinează cu Tracia: / Mai jos decît

Ungaria, într-un ţinut rece." Această legendă a originii române a lui Ronsard e contestată de Henri

Lognon, *Pietre de Ronsard.*

Essai de biographie. Les ancetres, la jeunesse, Champion,

1912.’

372. Mod alambicat de a desemna, în spaniolă, cabinetul de toaletă.

Cottard posedă un bogat vocabular - cf. *supra* şi *infra* - spre a-1

desemna.

373. Jean Gilbert Victor Fialin, duce de Persigny (1808-1872), om politic francez, bonapartist, şi-a dat sprijinul pentru lovitura de stat din 2 decembrie 1851 (care 1-a adus pe tron pe împăratul

Napoleon al IlI-lea). A fost ministru de interne şi ambasador la

Londra.

374. *Cf.supra,* notele 188-192, 194.

375. Cf. La *umbra fetelor în floare.*

376. Jean-Pierre Claris de Florian (1755-1794), scriitor

francez cunoscut mai ales prin fabulele sale (a scris şi comedii, precum şi romane cavalereşti şi pastorale).

518

377. Giovanni Pico della Mirandola (1463-1494), filosof italian, supranumit „prinţul erudiţilor." Declarat eretic în urma publicării lucrării sale *Conclusiones philosophicae, cabalisticae et theologicae*, s-a refugiat pentru un timp în Franţa. Amic, pentru un timp, al lui Savonarola. A încercat să arate legătura dintre religii şi a vrut să analizeze Biblia şi să interpreteze creştinismul cu ajutorul cabalei. A murit probabil otrăvit.

Comparaţia trebuie făcută cu *Frangois* de Beauchâteau (nu există un *Julien* de Beauchâteau) care, ca şi Pico della

Mirandola, a fost un copil minune. Proust citise poate o carte reeditată de mai multe ori în secolul al XlX-lea: Michel

Masson, *Copiii celebri*, 1837, unde figurau capitole despre cei doi.

378. Ferdinand Barbedienne (1810-1892), specialist în reproduceri în bronz, la dimensiuni reduse, ale statuilor antice şi moderne.

Bronzurile sale au invadat saloanele burgheze din secolul al

XlX-lea.

379. Personajul principal din *Avarul* (1668) de Moliere.

3,80. *încercări de teodicee*, partea al III-lea, paragraful 311. în secolul al XlX-lea, au fost traduse în Franţa cîteva culegeri antologice din *Teodiceea* lui Leibniz.

381. John Stuart Mill (1806-1873), filosof englez, era cunoscut în

Franţa mai ales prin traducerea lucrării sale *Auguste Comte şi pozitivismul*, adeseori reeditată între 1868 şi 1903. S-ar părea că

Proust face aici aluzie la *Sistemul de logică deductivă*

şi induc tivă (lucrare publicată în traducere franceză în 1866 şi reeditată în 1880), unde Stuart Mill combate doctrina intuiţiei sub toate formele sale. Empirist convins, el afirmă realitatea lumii exte rioare aşa cum o percepem. E o gîndire cu totul opusă celei proustiene.

382. Jules Lachelier (1832-1918), filosof francez, autor al unei cele bre teze *Despre fundamentul inducţiei* (1871), adeseori reeditată între 1896 şi 1924, urmată de *Psihologie şi metafizică.* Influenţa sa a fost considerabilă. Preocuparea sa centrală se referă la condiţiile de existenţă ale unei lumi ce se revelează experienţei şi felul în care ea devine obiect de gîndire. E un punct de vedere absolut opus celui al lui Stuart Mill.

383. Cf. mai sus. Totuşi, nu se poate deduce cu precizie care este cea de-a doua fabulă de La Fontaine citată mereu, în alternanţă cu

Omul şi vipera, de către domnul de Cambremer.

384. Aluzie (existentă şi în *Swann*, într-o replică a Odettei) ce nu a putut fi descifrată de exegeţii lui Proust.

385. Variantă probabilă pentru numele preşedintelui Poncin, prim- preşedinte al curţii de apel din Caen.

519

386. Citat modificat dintr-o scrisoare a doamnei de Se"vigne datată 1
octombrie 1684, ce se referă Ia soţia lui Charles de Sevigne, fiul marchizei *(Corespodenţă*, Gallimard, Bibliotheque de la
Pleiade, t.III, p.146).

387. Proust notează acelaşi detaliu lingvistic în 1920, într-un articol despre marea actriţă Rejane *(Eseuri şi articole*, ed. cit., p.600).

388. în original, „peres conscrits", ceea ce înseamnă membrii
Senatului, la Roma.

389. Charles-Louis de Saulces de Freycinet (1828-1923) s-a interpus între popor şi trupe cu prilejul revoluţiei din 1848, Colaborator al lui Gambetta după 1870, senator, preşedinte al Consiliului
(de patru ori, între 1879 şi 1892), membru al Academiei franceze.

390. Toate aceste etimologii cu trimitere la vegetale provin din lucrarea lui Cocheris despre numele de locuri deja citată de noi de mai multe ori. *Salix* înseamnă în latină „salcie", iar *fraxine- tum*, „loc plantat cu frasini."

391. Justin de Selves (1848-1934), om politic francez, membru al
Academiei de Arte Frumoase.

392. *Sylva*, în latină „pădure." Etimologia îi aparţine tot lui Cocheris.

393. Aluzie la suedezul Algot Henrik Leonard Ruhe (1867-1944).
Traducător al lui Bergson şi autor al unei vieţi a

acestuia în engleză, scrisese şi un articol despre Proust, *Un nou scriitor*, care a apărut în 1917 într-o publicaţie din Stockholm. Va trimi te, spre publicare, cîteva nuvele, pe care Proust i le-a transmis lui Jacques Riviere. Amîndoi le-au găsit bune, dar scrise într-o franceză proastă. Detaliile acestea (franceză incorectă, context bergsonian) se regăsesc în textul lui Proust.

394. .lestaurant şi hotel celebre, unele dintre cele mai luxoase de la sfîrşitul secolului al XlX-lea. Proust utilizează sistematic procedeul introducerii unor nume reale în romanul său.

395. Emile Boutroux (1845-1921), filosof şi profesor la Sorbona. L-a avut student pe Bergson.

396. Henry Houssaye (1848-1911), istoric şi critic, membru al

Academiei franceze. Etimologia îi aparţine tot lui Cocheris.

397. Wladimir d'Ormesson (1888-1973), diplomat

şi scriitor. Acelaşi

Cocheris vede originea acestui nume în latinul *ulmus* - în franceză *orme* (în română *ulm).*

398. Antoine Paul Rene Lefebvre de la Boulaye (1833-1905), ambasador al Franţei în Rusia (1886-1891). Andre de La

Boulaye, diplomat, viitor ambasador, era în post la Washington în 1913. Cocheris vede originea acestui nume în latinul *betula*- îrt franceză *bouleau* (în română *mesteacăn).*

520

I

399. Charles-Marie Le Pelletier d'Aunay a fost ambasador la Berna în 1907. Etimologia îi aparţine tot lui Cocheris: latinul *alnus* a dat în franceză *Aunay*, prin *aulne.*

400. Edmond Renouard de Bussieres (1804-1888) a fost ambasador la Napoli. După Cocheris, latinul *buxus* stă la onginea lui *buis* şi a lui *Bussieres.*

401. Originea numelui Albaret nu figurează în Cocheris. Să ne amintim că pe menajera lui Proust o chema Celeste Albaret, acest domn Albaret din text fiind soţul ei.

402. Armand-Pierre, conte de Choiet, fusese locotenentul în a cărui subordine se aflase Proust în timpul serviciului miliar, la

Orleans. Cocheris vede la originea acestui nume latinul *caulis/*

cauletum. Chou înseamnă în franceză *varză.*

403. Henri Berdalle de Lapommeraye, pseudonim al lui Henri d'Alleber (1839-1891), critic, profesor de istorie şi de literatură la Conservatorul de muzică şi declamaţie. Etimologia îi aparţine tot lui Cocheris. Latinul *pomerium/pomeretum* (loc plantat cu meri) a dat *Pommeraye.*

404. Deşiră Paul Parfouru, zis Porel (1842-1917), actor şi director de teatru. A debutat la teatrul Odeon, al cărui director a fost, ilustrîndu-se totodată ca mare actor. A

fost şi directorul teatrului

Vaudeville, şi soţ al marii actriţe Rejane (1856-1920). Jacques

Porel, fiul lor, a fost un bun prieten al lui Proust, care-i menţionează de mai multe ori poemele, în scrisorile sale către

Jacques Riviere.

405. Ambele etimologii sînt luate de Proust tot din lucrarea lui

Cocheris mai sus citată.

406. Pentru etimologiile ce urmează, cf. *supra*, nota 350.

407. *La chercheuse d'esprit,* operă comică (1741) de Favart (1710-

1792). O adaptare după ea s-a jucat în 1888, la teatrul Alcazar, iar în 1900, la Opera-Comique. Pe Caietul 59, Proust face următoarea însemnare: „{Legrandin *şters]* spune *Căutătoarea* nu numai pentru a scurta titlul, ci şi dintr-o obişnuinţă de om de litere." Asemenea notaţii arată ce importanţă acorda Proust

pînă şi celui mai mic amănunt din vorbirea personajelor sale.

408. Observaţie ce aminteşte de doctrina sociologică a lui Gabriel

Tarde (1843-1904), care vedea în imitaţie şi inovaţie cele două mari principii ce guvernează societăţile omeneşti. Tarde nu dă nici un fel de sens pejorativ acestor două concepte, dezvoltate de el în *Legile imitaţiei* (1890) şi în *Logica socială* (1895).

409. Titlurile prescurtate ale celor două comedii ale lui

Molibre, *Bolnavul închipuit* şi *Burghezul gentilom*. Cf. şi *supra*, nota 407.

410. Lui Porel *(cf.supra*, nota 404) i-au urmat la conducerea teatrului

Odeon, Emile Marck şi Emile Desbeaux (între 1892 şi 1896).

I

Acestora le-au succedat Paul Ginesty şi Andre Antoine. După demisia lui Antoine (care-1 introdusese pe Ibsen în repertoriu), Ginesty (care-1 introdusese în repertoriu pe Tolstoi) a rămas singur la conducere, pînăîn 1906. între 1906 şi 1914, Antoine a redevenit directorul teatrului Odeon.

411. Romanul lui Tolstoi *învierea* (1899) a fost adaptat pentru scena franceză de către Henry Bataille. A fost jucat pentru prima oară la teatrul Odeon (1902) şi apoi la teatrul Porte-Saint-Martin (1905). *Anna Karenina* a fost pusă în scenă, de către Edmond Guiraud, la teatrul Antoine (1907).

412. Iată încă una din numeroasele inadvertenţe mărunte ce apar în romanul lui Proust. Pînă acum nu a fost vorba de vreun portret al lui Favart. Pictorul elveţian Jean-Etienne Liotard (1702-1789) făcuse în 1757 un portret în pastel al lui Favart - gravat de

Littret -, precum şi un portret al doamnei Favart. E posibil ca
Proust să le fi văzut în colecţia pariziană Georges şi Henri
Pannier.

413. Personaj (subretă) din repertoriul comic. în piesa lui Favart
Căutătoarea de inteligenţă nu există însă nici o subretă. Zerbina este numele subretei din *Căpitanul Fracasse* de Theophile
Gautier, carte foarte gustată de Proust, pastişată în *Zile de lectură* şi lăudată, în ciuda opiniei lui Faguet, în bruioanele eseului *împotriva lui Sainte-Beuve.*

414. Jeanne Samary (1857-1890) a debutat la Theâtre-Franşais în
1875, excelînd în rolurile de subretă.

415. Personaje din repertoriul comic şi din romanul lui Gautier
Căpitanul Fracasse, care a fost adaptat pentru scenă

de două ori, ca operă comică (compozitor: Pessard; libretist: Catulle
Mendes) şi ca piesă (adaptare de Emile Bergerat) (reprezentată la Teatrul liric în 1878 şi, respectiv, la teatrul Odeon, în 1896).

416. Etimologie ce nu figurează în lucrarea lui Cocheris (îi aparţine lui Proust).

417. în dioceza Bayeux, Templierii aveau drepturi asupra a patru abaţii (Baugy, Voismer, Bretteville-le-Rabet, Courval). După suprimarea Ordinului Templierilor, aceste drepturi au fost preluate de ordinul Cavalerilor de Malta.

418. Ludovic d'Harcourt, mort în 1459, a devenit cel de-al patruzeci şi nouălea episcop de Bayeux, în 1459. Papa 1-a onorat cu titlul de patriarh de Ierusalim.

419. Anthelme Brillat-Savarin (1775-1826), gastronom şi scriitor, autorul cunoscutei lucrări *Fiziologia gustului* (1825).

420. Etimologiile care urmează aparţin, de asemenea, în cea mai mare măsură, lui Cocheris, a cărui lucrare despre numele de locuri a fost asiduu consultată de Proust.

522

421. Paul Helleu (1859-1927), pictor şi gravor francez, aparţinea, prin titlul său, tradiţiei secolului al XVIII-lea, ceea ce explică sintagma „Watteau â vapeur" pe care i-o aplică Brichot în rîndurile imediat următoare.

422. Au existat duci de Brabant încă din secolul al Xll-lea şi pînă în secolul al XV-lea, cînd titlul a trecut în posesia casei de

Burgundia, iar apoi în cea a casei de Austria. Montargis era numele lui Saint-Loup în versiunea din 1912 a romanului. Titlul de prinţ d’Oleron pregăteşte probabil adopţiunea fiicei lui

Jupien, ce se va numi domnişoara d’Oleron (cf. *Prizoniera).* Ea se va căsători cu Leonor de

Cambremer, al cărui prenume este o anagramă a numelui Oleron. Viareggio este un oraş din Italia.

Dunes este o localitate franceză de lîngă Dunkerque, unde

Turenne a cîştigat o faimoasă bătălie (1658) împotriva armatei spaniole.

423. Referire la un fapt ce se petrecuse în realitate, între Wilhelm al

II-lea, împăratul Germaniei, şi doi duci francezi pe care acesta îi primise la bordul yachtului său, cu prilejul săptămînii regatelor din Kiel. Titlul de „monsenior" nu se acordă ducilor, ci marilor prelaţi şi prinţilor din familiile domnitoare. Proust se informase dintr-un articol al lui Ferdinand Bac apărut în *La*

Revue de Paris (1 aprilie 1916).

424. Familia germană Hohenzollern este menţionată cu începere din secolul al Xl-lea. Ramura din Franconia i-a dat pe regii Prusiei cu începere din secolul al

XVIII-lea, şi pe împăraţii Germaniei începînd din 1859. Abdicarea împăratului Wilhelm al II-lea în 1918 a pus capăt domniei acestei case în Germania. Bismarck, care nu o iubea, spunea: „Această familie venită din Suabia nu-i mai veche decît a mea" (cf.contextul similar din paragraful proustian).

425. Hanovra a devenit un regat după tratatul din Viena. în 1866, cu prilejul conflictului austro-prusac, a fost invadată de Prusia şi- anexată după înfrîngerea de la Sadowa. Regele George al V-lea a fost deposedat de regatul său de către Wilhelm I şi Bismarck.

Aşadar, nu Wilhelm al II-lea 1-a spoliat, cum este arătat în textul lui Proust. Totuşi, acesta a deturnat averea mobiliară a celor din casa de Hanovra, care le fusese restituită printr-o convenţie din 1867. înrudirea dintre familia Guermantes şi

- familia Hanovra e greu de demonstrat, dar ea ar putea totuşi să se fi produs prin intermediul unor căsătorii între casa de Hanovra şi casa de Hessa (casa de

Brabant). Insistăm pe toate aceste detalii nu atît pentru interesul pe care l-ar prezenta în sine, cît pentru a arăta atenţia şi minuţia cu care se *documenta* Proust aproape pentru fiecare rînd pe care-1 scria. Pentru critic (şi pentru cititor) important este să înţeleagă cum aceste *fapte*

523

pozitive încep să funcţioneze într-o nouă structură care nu are nimic de-a face cu romanul „realist" sau „naturalist."

426. Proust se inspiră tot din articolul lui Ferdinand Bac (cf. *supra*, nota 423).

427. *Cf.supra*, nota 426.

428. Hugo von Tschudi (1851-1911), istoric de artă german.

Conduce Nationalgalerie din Berlin (1896-1907). Partizan al impresionismului, a scris *o* carte despre Manet în 1902. Dar

Wilhelm al II-lea nu aprecia această pictură. Spre a cumpăra tablouri de Manet, Renoir şi Degas, pentru muzeul din Berlin,

Tschudi a fost silit să strîngă fonduri de la particulari.

429. Lui Ludovic al XlV-lea nu-i plăceau maeştrii flamanzi, ci pictorii italieni.

430. Proust deţine această informaţie tot din articolul lui Ferdinand

Bac (cf. *supra*, notele 423, 426, 427).

431. Filip, prinţ von Eulenbourg şi Hertfeld (1847-1921), diplomat, confident al lui Wilhelm al II-lea, a fost ambasador la Viena

(1894-1902). Fiind acuzat de homosexualitate în 1906, a fost protagonistul unor procese de mare răsunet %(1907, 1908).

Afacerea Eulenbourg a jucat un rol important în geneza ciclului *în căutarea timpului pierdut.* Proust o

evocă de mai multe ori în scrisorile sale din 1907 şi 1908, iar numele de Eulenbourg este prezent în Carnetul 1, din 1908. în bruioanele romanului (din 1912), Proust impută faimosului proces faptul de a fi difuzat cuvîntul „homosexualitate" în Franţa.

432. *Almanahul din Gotha*, anuar diplomatic şi genealogic publicat la Gotha cu începere din 1763, de către editorul Justus Perth, în germană şi în franceză, precizează că *Durchluucht* („Alteţă serenisimă") este un titlu acordat şefilor familiilor princiare „prin mijlocire" („mediatisees") (odinioară co-State ale Sfîntului Imperiu romanic), printiso hotârîre a Dietei germanice din 18 august 1825. Aceste familii princiare „mediatisees" şi-au obţinut astfel recunoaşterea unui rang şi al unui titlu conforme cu drep tul lor de egalitate prin naştere cu familiile domnitoare. Prinţii au căpătat titulatura de *Durchlâucht*, iar conţii princiari pe cea de

Evlaucht („Alteţă ilustrissimă"). Unele dintre aceste familii nu sînt specific germane (Arenberg, Croy etc); cei din familia Croy, ca şi cei din familia Guermantes sînt în acelaşi timp duci în Franţa şi prinţi „mediatises" („prin mijlocire") în Germania.

433. Cu excepţia cîtorva case domnitoare (ducii de Lorena, de Savoia), titlul de alteţă nu era acordat în Franţa prinţilor străini, ca, de exemplu, celor din casa de Lorena-Guise, cu excepţia şefului casei (cf. Saint-Simon, *Memorii*, ed. cit., t.I, pp.517-518). în tot acest pasaj, pretenţiile casei de Guermantes le au ca model pe cele ale casei de Lorena. Să transcriem aici o veche

însemnare a lui Proust privitoare la familia Guermantes (foaie separată din „Fondul Marcel Proust", lotul nr. 16): „Mă gîndeam la rangul pe care-J dădea la

Curte numele de Guermantes, căci cei din familia Guermantes erau trataţi drept veri de Ludovic al XlV-lea şi aveau întîietate faţă de prinţii din casa de Lorena. Mă gîndeam că titlul de ducesă de Guermantes era atît de înalt, încît Ludovic al XlV-lea îi spunea ducesei de Guermantes «verişoara mea», dîndu-i întîietate faţă de familia Guise şi de prinţii de Lorena, şi că astăzi chiar, împărăteasa Rusiei, regina Angliei o tratau pe doamna de Guennantes ca pe cineva de rangul cel mai înalt."

434. Saint-Simon denunţă acest abuz în cazul cardinalului de

Bouillon şi al prinţului de Monaco, dar el se petrecea în timpul ambasadei lor la Roma, şi nu în Franţa.

435. Tot acest paragraf, ce presupune o foarte nuanţată cunoaştere a prerogativelor legate de titlul şi calitatea de mare nobil (prinţ, duce etc. - dar cîte trepte sînt chiar şi în interiorul acestor calităţi şi titluri!), este, ca şi multe altele din acest roman, inspi rat din

Memoriile lui Saint-Simon.

436. E probabil vorba de Elisabeth, *demoiselle* de Commercy, fiica prinţului de Lillebonne, din casa de Lorena, care s-a căsătorit în

1691 cu Ludovic I de Melun, prinţ d'Epinoy. Prinţesa d'Epinoy este un personaj important în *Memoriile* lui Saint-Simon.

437. Cf. *supra*, nota 432.

438. Ducele d'Aumale se născuse în casa de Lorena-Guise, dar a trecut, prin moştenire, în casa de Savoie-Nemours. Această moştenire fusese cumpărată de Ludovic al XlV-lea pentru fiul său recunoscut, ducele du Mâine, şi nu intrase deci propriu-zis în familia domnitoare franceză. Să notăm aici totodată că tatăl lui Bloch (cf. *La umbra fetelor în floare)* e poreclit „ducele d'Aumale."

39. Baronul de Charlus nu precizează în ce calitate. în principiu, ducii aveau prioritate în raport cu prinţii străini din case nedomnitoare.

440. Casa de Croy coboară din vechifregi al Ungariei. S-a aliat prin căsătorie cu mai multe case regale. Figurează în partea a doua a *Almanahului din Gotha*. Saint-Simon condamnă pretenţiile princiare ale acestei familii *(Memorii*, ed.cit., t.IV, pp.689-691). H. în *Memoriile* sale, Saint-Simon povesteşte mai multe certuri între ducese şi prinţese străine, cu privire la diferite priorităţi şi prerogative. Aici recunoaştem o aluzie la aceste relaţii saint-simoniene.

42. Ludovic (1682-1712), moştenitorul tronului Franţei, nepot al lui

Ludovic al XlV-lea şi tată al lui Ludovic al XV-lea.

43. Bagheta aceasta este însemnul funcţiei celui ce o purta.

525

444. Ducii de Brabant se trăgeau din Antoine de Bourgogne, cel de-al doilea fiu al lui Filip cel îndrăzneţ. Nemaiavînd urmaşi, ducatul a trecut în 1430 sub dominaţia casei de Lorena-Austria.

Strigătul lor de luptă era „Brabant au noble duc!" - şi nu
„Limbourg â qui l’a conquis!", cum pretinde ducele de
Guermantes (cf. *Guermantes II).*

445. Cf.*Gueimantes II*, unde ducele de Guermantes vorbeşte de o asemenea legătură între familia Guermantes şi ducii de Brabant.
„Passavant li meillor" era strigătul de luptă al lui Thibault, conte de Champagne în secolul al XlII-lea. „Passavant!" a fost strigătul de luptă al confilor de Vendome.

446. Louise Chretienne de Savoie Carignan (1627-1689), soţia prinţului de Bade, apare în *Memoriile* lui Saint-Simon *(op.c/’L,* t.I, p.580). Dar aluzia pare a trimite la pretenţiile ducesei de
Hanovra-Brunswick, care a silit caleaşca doamnei de Bouillon să se dea la o parte pentru a o lăsa să treacă

(ibid., p.49).

Familia Bouillon s-a răzbunat bâtîndu-i pe servitorii doamnei de

Hanovra, iar regele nu a vrut să se amestece în acest conflict.

447. Episodul povestit de domnul de Charlus transpune o frază celebră a lui Henric al IV-Iea, relatată de Saint-Simon, cu privire la prioritatea prinţilor francezi de sînge regal asupra prinţilor străini. Protagoniştii sînt prinţul de Conde şi ducele de

Savoie. Intîlnindu-se în faţa uşii camerei regelui, acesta a spus, adresîndu-se prinţului de Conde: „Passez, passez, mon neveu; monsieur de Savoie sait trop ce qu'il vous doit" *(Memorii*, ed.cit., t.I, p.666).

448. Conform ediţiei Tadie (vol.Ifl, p.1541, hota 1), această schemă de înrudire este plauzibilă.

449. Citat din Horaţiu, *Ode*, cartea 1,1: „Mecena, născut din străbuni regali." Mecena era protectorul lui

Vergiliu şi al lui Horaţiu.

450. E vorba de *Prima sonată* pentru vioară şi pian, opus 13 (1875)

de Gabriel Faure, capodoperă a noii muzici de cameră fanceze, anterioară cu mai bine de zece ani celei a lui Franck (1886), căreia îi este adeseori comparată. Aceasta din urmă a constituit unul din „modelele" sonatei Iui Vinteuil din *Swann*, conform dedicaţiei date de Proust Iui Jacques de Lacretelle, în aprilie

1917 *(Eseuri şi articole*, ed.cit., p.565).

451. Ideea legăturii dintre homosexualitate şi o dispoziţie artistică este un joc comun al medicinii de Ia începutul secolului al

XX-lea. In opera lui Proust ea apare de mai multe ori.

452. în partea a patra, allegro finale, a sonatei lui Faure, se desfăşoară o temă compusă în stilul liric al lui Schumann.

Comparaţia aceasta e, de altfel, un loc comun.

453. *Serbările* este a doua din cele trei *Nocturne* pentru orchestră de
Debussy (1899).

526

454. *Pelleas şi Melisanda* (1902), dramă muzicală de Claude
Debussy, pe un poem de Maurice Maeterlinck. Proust face referire la ea de mai multe ori.

455. Meycrbeer (Jacob Liebmann Beer, zis Giacomo) (1791-1864), compozitor german ce a locuit la Paris cu începere din 1826.
Operele sale, printre care şi cea citată în textul lui Proust, care realizează o sinteză între surse franceze, italiene şi germane, îl fac celebru, mai ales în Franţa. A compus şi simfonii, cantate etc.

456. Ar putea fi vorba de Alessandro Scarlatti (1660-1725), cunoscut compozitor italian, autor de opere. Totuşi, s-ar părea mai curînd că Proust se

referă la fiul lui Alessandro, Domenico Scarlatti (1685-1751), dată fiind trimiterea la „una dintre acele compoziţii blestemate." Domenico Scarlatti este, în Italia, ceea ce sînt Bach şi Haendel în Germania: cel mai eminent reprezen tant al noii şcoli a clavecinului.

457. Este binecunoscută pasiunea lui Proust pentru ultimele cvatuoruri ale lui Beethoven (cf. şi *La umbra fetelor în floare,* precum şi *Corespondenţa* lui Proust).

458. Proust însuşi condamnase ermetismul, fără a cita numele lui

Mallarme, într-un articol- din *La Revue blanche* din 15 iulie

1896, intitulat *împotriva obscurităţii (Eseuri şi articole,* ed.

cit.,pp.390-395).

459. Nu-i vorba aici de confreria de iluminaţi germani din secolul al

XVIWea, ci de o mişcare intelectuală şi estetică ce a

reunit scri itori şi artişti de la sffrşitul secolului al XlX-lea.

460. Ludovic, prinţ de Conde (1621-1686), căpetenia *Frondei prinţilor*.

461. „Lor" ar fi mai logic.

462. Celestine Galli-Marie (1840-1905), cîntăreaţă franceză. A debu tat Ia Opera-Comique în 1862 şi a cunoscut un mare succes pînă în 1885. A creat rolul Mignon din opera lui Ambroise Thomas

(1866) şi a avut rolul titular din *Carmen* (1876) la Opera-

Comique.

463. Speranza Engally a debutat la Opera-Comique în 1878, în rolul

Eros din *Psyche* de Ambroise Thomas. Cottard face un joc de cuvinte cu numele celor două cîntăreţe, modificîndu-1 pe cel al

Speranzei Engally.

464. Charles Bouchard (1837-1915), medic şi biolog,

membru al

Academiei de Medicină. Figurează în *Tout-Paris* din 1908.

465. Jean Martin Charcot (1825-1893), medic francez, profesor la

Salpetriere, unde P. Janet, A. Binet şi S. Freud i-au fost discipoli. A avut o mare contribuţie la dezvoltarea cercetărilor asupra patologiei nervoase şi mai ales asupra isteriei şi a hipnozei. Proust se referă la el în numeroase rînduri.

527

466. Doctorul Gabriel Bouffe de Saint-Blaise figurează în *Tout-Paris* din 1908. E foarte probabil ca Proust să fi luat la întîmplare, pentru romanul său, nume din acest anuar.

467. Doctorul Courtois-Suffit figurează în *Tout-Paris* din 1908.

468. Referire la un hipnotic foarte utilizat în epocă (C8HI8O4).

469. Proust se inspiră aici din monografia canonicului Marquis, preot în Illiers. Familia Arrachepel a dat numele proprietăţii La Rachepeliere, sau la Raspeliere, din regiunea Illiers.

470. Sînt descrieri cu totul fanteziste. Sursa consultată de Proust este *Le Nouvel armorial du bibliophile* de Joannis Guigard (1890, 2 voi. Li, p.34).

471. Explicaţie dată tot în monografia canonicului Marquis.

472. Trimitere la fabula lui La Fontaine *Cămila şi beţigaşele pluti toare* (IV, 10).

473. Cottard utilizează cuvîntul „turlututu", evitînd a spune „cocu" („încornorat"). Moliere utilizează cuvîntul „cocu" în *Sganarelle ou le Cocu imaginaire* şi în *Şcoala femeilor*.

474. „Qui vivra verra. Â roublard, roublard et

demi." A doua propoziţie este o parafrază după Corneille, *Văduva*, actul IV, scena VII, v. 1522: „Un trompeur en moi trouve un trornpeur et demi."

475. Proust scrie Chevregny sau Chevrigny. Etimologia, notată în
Caietul 72, corespunde primei variante şi e luată după lucrarea lui Hippolyte Cocheris.

476. Tema vocii specifice in veniţilor sexuali, după care ei pot fi uşor recunoscuţi, este frecventă în opera lui Proust.

477. Proust scrie „Uxelles." E vorba de Nicolas de Laye du Ble
(1652-1730), marchiz d'Huxelles, mareşal al Franţei. Ii găsim portretul în *Memoriile* lui Saint-Simon din 1703 *(ed.cit.*. t.II, pp. 303-304).

478. Idee inspirată de o anecdotă favorită a_ lui Robert de
Montesquiou, auzită de el de la fiica lui Gustave Rothschild:

,,Nu-mi poţi recomanda vreun bătrîn nobil pentru un post de portar?"

479. Regele de pică.

480. După victoria de la Asculum (279), unde îi bătuse p"e romani, dar cu preţul unor pierderi enorme, Pyrrhus, regele Epirului, a spus aceste cuvinte, rămase celebre: ,,încă o victorie ca asta şi sîntem pierduţi."

481. încă o dovadă a uriaşei erudiţii a lui Proust şi a ,,documentării"

sale minuţioase în vederea scrierii romanului: după o tradiţie medievală, Vergiliu este înzestrat şi cu daruri de magician.

Multe texte îi atribuie crearea unor băi cu ape miraculoase, lîngă Napoli, regiune unde se află şi mormîntul său.

482. Posibilă aluzie la Brichot.

483. *Cf.supra*, nota 393.

484. Emile Boutroux *(cf.supra*, nota 395) fusese membru

al juriului pentru premiul Blumenthal, reunit în septembrie 1920, prilej cu care - se pare - Proust şi Bergson ar fi discutat despre somn.

485. Citat din *Florile răului* de Baudelaire, XXXIX, v.5-6: „Ta memoire, pareille aux fables incertaines,/Fatigue le lecteur ainsi qu’un tyrnpanon."

486. Filosof neoplatonician (234-305). A scris *Viaţa lui Pitagora* şi

Viaţa lui Plotin (ale cărui tratate le-a publicat), comentarii despre opera lui Platon şi a lui Aristotel, tratatele *Despre întoarcerea sufletului la Dumnezeu* şi *Despre oracole* (din care s-au păstrat fragmente).

487. Filosof grec neoplatonician (2057-270). Operele sale au fost publicate de discipolul său Porptiyr *(cf.supra*, nota 486), sub titlul *Eneadele)*, A abordat toate marile teme ale neoplatonis mului, încercînd o sinteză între raţionalitatea lui Aristotel şi a lui Platon şi mistică.

488. Este afirmată aici ideea susţinută de Bergson în

Visul, care e conceput ca o înviere a unui trecut abolit.

489. Se pot face apropieri cu o conferinţă a lui Bergson *Sufletul şi trupul*, publicată în volumul *Energia spirituală* şi, de asemenea, cu eseuMui Maeterlinck deja citat, *Nemurirea*, din volumul

Inteligenţa florilor, care trecea în mod analog la ideea de imor- talitate pornind de la cea de intermitenţă a eului. Mecanismul proustian e identic (cf. *supra*, nota 222).

490. Şi acest text poate fi apropiat de *Visul de* Bergson.

491. Citat din *Estera* de Racine, actul I, scena II, v.125. Proust atribuie greşit acest vers unui personaj (Josabet) din *AtaJia*. De

. fapt îl rosteşte Elise, către cor.

492. Citat din *Estera* de Racine, actul I, scena I, v. 112, cu aceeaşi atribuire eronată.

33. Aluzie la cunoscuta scenă din *Odiseea* (XIX, 474): prima care-1 recunoaşte pe Ulise la întoarcerea lui

în Itaca este bătrîna lui doică, datorită cicatricei unei vechi răni, pe care o vede cînd îi spală picioarele.

94. Referire la restaurările făcute de marele arhitect francez Viollet-le-Duc (1814-1879) catedralei Notre-Dame din Paris, foarte criticate de unii contemporani. Proust e unul dintre cei ce nu iubeşte restaurările, privindu-le cu multă neîncredere. . Aluzie probabilă la nuvela lui Edgar Allan Poe tradusă de Baudelaire cu titlul *Scrisoarea furată.*

496. Cf. *La umbra fetelor în floare.*

497. Cf. *Guermantes I.*

HI

529

498. Marcel Plantevignes remarca asemănarea dintre o scrisoare pe care o primise de la Proust şi scrisoarea trimisă de Charlus lui
Aime *(Avec Marcel Proust,* Nizet, 1966, p.98).

499. Variante anterioare, în Caietul 72: Doville, Saint-Jean-sous-

Goville.

500. Aceste două etimologii ale numelui de localitate Epreville, tardiv adăugate, nu se inspiră din nici una din sursele identifi-

’ cate pînă acum şi par a-i aparţine lui Proust.

501. în ediţia orginală: Grattevaste..

502. Descrierea ce urmează o reproduce pe cea a traversării pădurilor

Chantereine şi Canteloup, făcută cu prilejul primei şederi la

Balbec (cf. *La umbra fetelor în floare).*

503. Nimfe, fiicele Iui Okeanos şi ale lui Tethys, ce personifică izvoarele, rîurile, valurile mării etc.

504. Cf. *supra*, nota 469.

505. Proust scrisese, în urma plimbărilor sale prin Normandia împreună cu şoferul Agostinelli, în vara anului 1907, un articol,

Impresii de drum din automobil, publicat în *Le Figaro* în noiem brie 1907 şi reluat în *Pastişe şi felurite alte*

texte sub titlul *Zile în automobil (ed.cil*, pp. 63-69).

506. în Caietul 72, Proust dădea alte nume de localităţi (cu indicaţia că trebuie schimbate): Bricqueville, Benerville, Blapertis,

507. Este astfel anunţată viitoarea revelaţie: Guermantes şi

Meseglişe, entităţi pînă acum percepute ca fiind separate, se vor întîlni.

508. Numele acesta figura îri *Vrăjita* de Barbey d'Aurevilly.

509. Aluzie la vila pe care împăratul Adrian (76-138) şi-a construit-o lîngă Tivoli (Villa Adriana) şi ale cărei monumente aminteau de locurile **ce-l** impresionaseră în călătoriile sale.

'510. Contextul ne obligă să citim: „luni."

511. Este, fără îndoială, vorba de Beaumont-en-Auge, de lîngă Pont- l'Eveque, şi de vila doamnei Straus - o prietenă a lui Proust de la Trouville.

512. Etimologie adoptată după Le Hericher, *Filologia*

topografică a Normandiei.

513. în 1868, Pernet-tatăl a botezat o specie de trandafir „Baroana de Rothschild", cu numele soţiei baronului Alphonse de Rothschild (cf. *La umbra fetelor în floare* şi *Guermantes 1).*

514. în 1864, ■Philippe Noisette a botezat o specie de trandafir „Marechalul Niel", după numele lui Adolphe Niel (1802-1869), mareşal al Franţei în 1859, şi nu după numele soţiei acestuia.

515. Camille Stamati (1811-1870), pianist şi compozitor grec natu ralizat francez, virtuoz celebru. S-a consacrat mult învăţămîntului. L-a avut ca discipol pe Saint-Saens.

530

516. Citat aproximativ din comedia lui Moliere

Contesa d’Escarbagnas.

517. Proust se documentează pentru numele de specii de pere enumerate aici, consultînd lucrarea Emiliei de Clermont-

Tonnerre. în cartea acesteia găsim „Virginie-Baltet", Charles

Baltet fiind un horticultor reputat.

518. în decursul verii anului 1907, plimbîndu-se cu automobilul,

Proust a vizitat biserica Norrey, situată între Caen şi Bayeux.

Satul se numeşte Bretteville-l’Orgueilleuse.

519. Albertine se arată a fi aici o discipolă a lui Elstir, personaj ce exprimă de fapt opinia lui Emile Mâle (1862-1954), istoric de artă, profesor la Sorbona, specialist în istoria artei religioase medievale. Proust însuşi, care e în corespondenţă cu Emile

Mâle, era împotriva restaurărilor. în Caietul 54 îl citează, arătînd totodată că Monet, Hallays, Ruskin

erau, de asemenea, împotriva restaurărilor.

520. Citat modificat dintr-o scrisoare a doamnei de Sevigne adresată fiicei ei în 27 mai 1680.

521. *Hamlet,* actul III, scena I.

522. Benjamin Godard (1849-1895), compozitor francez, autor al unor opere de succes, reprezintă aici muzica uşoară, frivolă.

523. Acest lucru se întîmplă întruna în *Memoriile* lui Saint-Simon.

524. Modelul probabil al acuarelei lui Elstir este *Poetul mort purtat de un centaur* de Gustave Moreau.

525. în *Prizoniera*, eroul şi Albertine vor vedea un aeroplan la

Versailles.

526. „Munceşte, munceşte, dragă prietene, fa-te celebru" (scrisoarea lui Fontanes către Chateaubriand din 28 iulie 1798, citată de

Chateaubriand în *Memorii de dincolo de mormînt*, cartea XI, cap.III). Marchizul Louis de Fontanes

(1757-1821), scriitor francez, profesor la Universitate în timpul Imperiului napoleo nian, devenise unul din prietenii lui Chateaubriand în timpul exilului, la Londra, după începutul Terorii.

527. Sediul Conservatorului naţional de muzică şi declamaţie, pînă în 1913, cînd a fost mutat în strada Madrid.

528. Staţia unde urmează să urce domnul de Charlus este Saint-
Martin-du-Chene.

529. Sursa lui Proust pentru devizele de pe părţile domnului de
Charlus este, aici şi mai jos, lucrarea lui Joannis Guigard, *Noul armorial al bibliofilului. Ghid al amatorului de cărţi cu armoarii*,
E.Rondeau, 1890, 2 voi.

530. „Nu totdeauna în lupte."

531. „Totul se cîştigă cu strădanie."

532. Acest loc comun al psihiatriei din secolul al XlX-lea îşi află dezvoltarea paradigmatică în lucrarea lui Cesare Lombroso

531

(1835-1909), *Genio e follîa* (1864), tradusă în Franţa de Fr. Colonna d'Istria sub titlul *L'Homme de genie* (Alean, 1889).

33. Cuvîntul „bayadere" înlocuieşte cuvîntul „almee" din manu scris, care era numele - folosit între prieteni - lui Emmanuel

Bibesco (George Painter, *op.cit*,, ti, p. 370).

34. După dicţionarul Littre, „corder" e folosit într-un limbaj popular cu sensul de „a te afla, a trăi în bună înţelegere", părînd a fi o apocopă a Iui „aceorder."

35. Titlul cărţii lui Henry Roujon (1853-1914), scriitor şi critic literar, este *în mijlocul oamenilor* (J.Rueff, 1906). E vorba de o culegere de articole de critică. Roujon a fost director al .Şcolii de

Arte Frumoase (1891) şi membru al Academiei franceze.

16. Fournier-Sarloveze, fost prefect, fondator al Societăţii iubitorilor de artă, a împodobit cu miniaturi invitaţiile la serbarea persană a contesei de Chabrillan, la 29 mai 1912. Fiul său, Robert, a fost primar al oraşului Compiegne şi deputat de Oise.

7. Aluzie posibilă la Gabriel Faure - membru al Academiei şi director al Conservatorului -, pentru care iubirea faţă de femei a fost o importantă sursă de inspiraţie.

8. Domnul de Charlus îşi aminteşte vag de *Iluziile pierdute* de

Balzac, evocînd întîlnirea dintre Lucien de Rubempre şi

Vautrin.

}. *Tristeţea lui Olympio* este unul dintre poemele cele mai cunoscute ale lui Victor Hugo *(Razele şi umbrele*, XXXIV).). ,,Omul de gust" este Oscar Wilde.

în *The Decay of Lyîng*, dialog publicat în *Intentions* în 1891, Vivian, personaj *porte-paxole* al autorului, spune: „Una din cele mai mari tragedii ale vieţii mele este moartea lui Lucien de Rubempre."

. *Estera cea fericită era* - în ediţia din 1844 - titlul primei părţi din *Splendorile şi nefericirile vieţii curtezanelor*, înlocuit prin *Cum iubesc femeile de moravuri uşoare.* Titlurile celorlalte părţi: *Cît îi costă dragostea pe bătrîni, Unde duc drumurile greşite, Ultima încarnare a lui Vautrin.*

. Rocambole este eroul a vreo treizeci de romane publicate de Ponson du Terrail (1829-1871) în cea de-a doua jumătate a secolului al XlX-lea. Este prototipul personajului angrenat în tot felul de aventuri incredibile, „rocamboleşti."

. Cuvinte create de Rabelais prin derivare de la „Sorbonne." Această deviză, adoptată de Montaigne, este comentată într-o adăogire din 1588 la *Apologia lui Raimond Sebond (Opere complete,* Bibliotheque de la

Pleiade, p.508 *b)*. Deviză gravată pe frontonul templului lui Apollo din Delphi, şi adoptată de Socrate. Evanghelia după loan, XV, 12. Cf. *supra*, nota 464.

532

548. *Materiam superabat opus* („munca depăşea materia") (Ovidiu,

Metamorfoze, II, 5). Paul Souday citase aceste cuvinte ale lui

Ovidiu într-o cronică despre *Swann (Le Temps,* 10 decembrie

1913), atribuindu-le în mod eronat lui Horaţiu. Enervat de criti- cile lui Paul Souday referitoare la greşelile lui de franceză,

Proust i-a răspuns pe un ton polemic în luna decembrie a aceluiaşi an, arătîndu-i eroarea pe care o făcuse *(Corres- pondance,* ed.cit., XII, p.381).

549. Rabelais, care a slujit în această parohie, a fost supranumit

„preotul din Meudon."

550. Locul unde s-a retras Voltaire între 1758 şi 1778.

551. Casă situată lîngă Sceaux, pe care Chateaubriand a cumpărat-o în 1811 şi unde a locuit cîţiva ani.

552. Numele casei lui Balzac din Viile d'Avray, unde a locuit între

1837 şi 1840. Poloneza este doamna Hanska, cu care Balzac s-a căsătorit în 1850.

553. Scena la care se gîndeşte domnul de Charlus se găseşte la sfîrşitul romanului *Iluzii pierdute* de Balzac.

554. Aluzie probabilă la Eugenia de Montijo de Guznan (1826-

1920), care devenise împărăteasă a Franţei prin căsătoria cu

Napoleon al III-lea. A fost o mare partizană a lui Dreyfus.

555. In *Secretele prinţesei de Cadignan*, Balzac descrie cu de-amă- nuntul rochia purtată de prinţesă cînd îl întîlneşte a doua oară pe d'Arthez.

556. Doamna d’Espard este prietena şi confidenta prinţesei de

Cadignan. Prinţesa de Cadignan are drept „model" (cum spune curent exegeza franceză) pe Cordelia de Castellane, a cărei fiică, doamna de Beaulaincourt, este ea însăşi „modelul" după care s-a inspirat Proust cînd a creat personajul doamna" de

Villeparisis, mătuşa domnului de Charlus.

557. Paul Thureau-Dangin (1837-1913), jurnalist şi istoric de orientare catolică şi conservatoare. Este autorul unei *Istorii a monarhiei din Iulie*, în 7 volume. Membru al Academiei franceze.

.558". Gaston Boissier (1823-1898), profesor de elocinţă Ia College de France, autor de lucrări de archeologie şi literatură latină, membru al Academiei franceze. Boissier este şi autorul monografiei *Doamna de Sevigne*, Hachette, 1887.

559. Cofetar din bulevardul des Capucines, nr.7.

560. Proust locuise în bulevardul Malesherbes nr.9 pînă în 1900.

561. Aluzie posibilă la sculpturile faţadei catedralei din Reims, a căror distrugere, survenită în timpul primului război mondial, era deplînsă de Proust (cf. *Timpul regăsit).*

562. în indexul de nume citate în *Memoriile* lui Saint-Simon,

Charmel urmează după Charlus: e vorba de Ludovic de Ligny, conte du Charmel, prieten cu Saint-Simon.

563. Proust se inspiră din deviza lui Carol Quintul, pe care a găsit-o în cartea lui Joannis Guigard: *Plus Ultra Carol'Quint.* Cf. şi *supra*, nota 529.

564. Episodul duelului domnului de Charlus aminteşte de duelul pe care scriitorul a fost cit pe ce să-1 aibă cu tatăl lui Marcel

Plantevignes, la Cabourg, în 1908, în urma unei scrisori jigni toare adresate fiului de către Proust, din

cauza unei neînţelegeri create de homosexualitatea acestuia.

565. Primele cuvinte ale cîntecului popular *Vino Poupoule*, de Henri

Christine-Trebitsch, lansat de Felix Mayol în 1902, pe scena unui caf^-concert, *l'Efdorado.*

566. Cf. *supra*, nota 529.

567. „Speranţa mea." Citare incompletă a devizei regelui Henric al

III-lea: *Spes mea Deus* (Joannis Guigard, *op.cit.)*.

i68. „Nu va dezamăgi niciodată." Citare aproximativă a devizei reginei Marguerite de Valois, prima soţie a lui Henric al IV-lea: *Expectata non cludet (ibid.)*.

69. Deviza ducelui d'Aumale *(ibid.)*.

70. Această deviză nu pare să figureze în lucrarea lui Joannis

Guigard.

1\. „Pe turnuri se sprijină crinii." Citare

aproximativă a devizei familiei Simiane, notată în lucrarea lui Joannis Guigard, după care a luat-o Proust: *Sustendant lilia turws.*

2. „Sfîrşitul aparţine cerului." Este deviza lui Henric al III-lea, consemnată, de asemenea, de lucrarea lui Joannis Guigard.
3. „Am ambiţia unui nemuritor." Citare aproximativă a devizei lui
Carol de Lorena: *Non est mortale quod opto* (cf. Joannis
Guigard, *op.cit.).* Această deviză pare a fi inspirată din
Metamorfozele lui Ovidiu, cartea a II-a, versul 56: *Sors tua mortalis; non est mortale quod optas* („Destinul tău este al unui muritor; ambiţia ta este a unui nemuritor").

. „Prin strămoşi şi prin arme." Este deviza marchizului d'Angivillier (cf. Joannis Guigard, *op.cit)* şi, de asemenea, a lui Daniel de Montesquiou, senior de

Prichac, focotenent-general al armatelor regelui (1634-1715). Această deviză a familiei La Rochefoucauld nu-i citată de Joannis Gufgard.

„O asemenea strălucire venind de la unul singur." Citare aproximativă a devizei Louisei de Lorena, văduva lui Henric al III-lea: *Ab uno tantus splendor* (cf. Joannis Guigard, *op.cit.).* Variaţie proustiană pe tema faimosului strigăt al lui Francisc I: „Moarte celuilalt, iar mie viaţă."

534

578. Sarah Bernhardt a creat (15 martie 1900) rolul din drama lui

Edmond Rostand, cu care a avut un extraordinar succes, piesa jucîndu-se în decursul anului de 237 de ori.

579. Jean-Sully Mounet (1841-1916), zis Mounet-Sully, actor, a devenit societar la Come'die-Francaise în 1874. S-a ilustrat mai ales în rolurile „Hamlet" şi „Oreste." A jucat, la începutul secolului, rolul titular

din *Oedip rege.de* Sofocle. Spectacolul avea însă loc, în timpul verii, la teatrul antic din Orange şi nu la arenele din Nîmes.

580. Aluzie la scena lecţiei de scrimă din *Burghezul gentilom de*

Moliere, actul II, scena III.

581. *Mazagranul* este o cafea în care se adaugă cîteva picături de rom, *gloria* este o cafea foarte dulce în care se adaugă rachiu sau rom. în *Călătoria domnului Perrichon,* domnul Perrichon bea „trei picături de rom adăugate într-un pahar cu apă" (actul II, scena V). Personajele din *Doamna Bovaryde* Flaubert şi din

Vrăjita de Barbey d'Aurevilly beau adeseori băutura numită *gloria.*

582. „I-a dăruit omului o faţă întoarsă spre cer" (Ovidiu,

Metamorfozele, I, 85).

583. Cartea Iui Tobia, XL-Arhanghelul Rafael îl readuce

pe tînărul

Tobia la casa tatălui acestuia, Tobit, care este orb, iar Tobia îi redă vederea.

584. Grattevast se află acum pe linia dintre Balbec şi Douville-

Feterne, deşi mai înainte era situat pe o altă linie. După cum am mai arătat, geografia fictivă a acestei regiuni este şi foarte fluc tuantă.

585. Etimologia localităţii Maineville nu figurează în lucrările consultate de Proust şi identificate (cf. *supra)* de ediţia Tadie"

care, în cea mai mare măsură, ne furnizează informaţia pentru aceste note.

586. Proust face acordul după sens (silepsă de număr).

587. Aluzie la învierea lui Lazăr (Evanghelia după Ioan, XI, 1-44).

588. Cu privire la caracterul vag şi fluctuant al geografiei proustiene, cf.*supra*, nota 584.

589. Cf. *supra*, nota 584.

590. Proust a Juat acest nume din lucrarea lui Guigard mai sus citată:

Louis de Verjus (1629-1709), conte de Crecy, consilier de Stat, membru al Academiei franceze. Descrierea blazonului era următoarea: „D’azur, au lion d’or, au chef d’argent, charge d’une branche de verjus, feuille’e et tigde de sinople couchee en fasce."

591. Cf. *supra*, nota 590.

592. Constant Coquelin (1841-1909), actor francez. A jucat, la

Comedie-Francaise, cu un enorm succes, roluri.de valeţi în

535

piesele lui Molidre, rolul Figaro din cele trei piese ale lui Beaumarchais, precum şi rolul Cyrano din *Cyrano de Bergerac* de Edmond Rostand. Numeroase turnee i-au creat o mare faimă şi în străinătate.

593. Fondat în 1828 de către ducele de Guiche, *Le Cercle de VUnion* avea cinci sute de membri. A jucat un rol

foarte important în timpul Celui de-al Doilea Imperiu.

594. Societatea bibliofililor francezi, fondată în 1820, era alcătuită cu precădere din aristocraţi. Timp de cincizeci de ani, 1-a avut ca preşedinte pe baronul Pichon. La început a avut douăzeci şi patru de membri, apoi, douăzeci şi nouă.

595. Comitatul Montgomery (în edifia originală: „Montgommery") a fost anexat de către comitatul Pembroke în 1630. Casa de

Buckingham-et-Chandos figurează în *Almanahul Gotha* sub acest nume (edifia din 1908, p. 288). Arthur Capei, om politic englez (1632-1683), conte de Essex în 1661, a guvernat Irlanda între 1672 şi 1677. Arestat cu prilejul complotului Rye House

(1683), s-a sinucis în Turnul Londrei. Proust o cunoştea pe

Berthe Capei.

596. Emilienne Andre, celebră cocotă pariziană din anii

1900. A

fost admisă, în urma unui concurs la care viitorul mare actor francez Lugne’-Poe a căzut, la Conservatorul de muzică şi declamaţie. Va juca pe scena de Ia Folies-Bergere şi va publica un volum de poeme *Sub mască* (E.Sansot, 1918). Fusese

- metresa lui Jacques, cel de-al patrusprezecelea duce d’Uzes, care se ruinase pentru ea.

597. S-ar putea ca această deviză să fi fost inventată de Proust. Nu figurează, ca marea majoritate a celorlalte, în lucrarea mai sus citată a lui Joannis Guigard.

598. Jean-Alexis Perier (1869-1924) a debutat la Opera-Comique

(1892), rernarcîndu-se cu deosebire, în 1902, în rolul Pelleas din opera lui Debussy *Pelleas şi Melisanda.*

599. Cf. *Guermantes I.*

>00. Comedie în patru acte de Alfred Capus (1858-1922), jurnalist şi autor dramatic, membru al

Academiei franceze, director politic al ziarului *Le Figaro.* Premiera *Castelanei &* avut loc nu la teatrul Gymnase, ci la teatrul Renaissance, la 25 octombrie 1902. Cei trei actori citafi nu par a fi jucat în piesa lui Capus. *31. E* vorba poate de Simone Frâvalles, care a jucat la teatrul Porte-Saint-Martin. Sau poate de Eugene Fe"lix Constant Langlois, zis Freville (1826-1890), care a jucat la teatrul Oddon între 1852 şi 1886. Este şi autorul mai multor comedii.

12. Mărie Magnier (1848-1913) şi-a făcut debutul la teatrul Gymnase, în 1867. A jucat şi pe scena teatrelor Palais-Royal, Vaudeville, VarieteX Ode'on.

I

603. Louis Baron, zis Baron fiul (1870-1939), fiul marelui actor

Louis Bouchenez, zis Baron (1838-1920). Laureat al Con servatorului de muzică şi declamaţie (premiul

întîi de comedie)

în 1893, a jucat la teatrele Odeon, Vaudeviile, Nouveautes şi

Palais-Royal.

604. Yvette Guilbert (1867-1944), celebră cîntăreafă de cafe-concert.

605. Cf. *Guerniantes I.*

606. Ernest Cornaglia (1834-1912) a fost remarcat de actorul

Constant Coquelin (cf. *supra*, nota 592) abia după ce şi-a petre cut doisprezece ani jucînd pe obscure scene provinciale.

Impunîndu-se pe scena teatrelor pariziene VaudevilJe şi Odeon, a creat un mare rol în *Arteziana* de Alphonse Daudet.

607. Emile Dehelly-(1871-1969), laureat al Conservatorului de muzică şi declamaţie în 1890, a debutat la Comedie-Francaise în acelaşi an, în rolul

Horace din *Şcoala femeilor* de Moliere.

608. Proust mai remarcase această trăsătură a stilului lui Sainte-

Beuve (într-o notă la traducerea sa din Ruskin, *Sesam şi crinii*, în legătură cu arhaismele existente în textul lui Ruskin), pu- nînd-o pe seama unui „talent de mărimea a doua." în textul

Sainte-Beuve şi Baudelaire, din 1908, Proust vorbeşte încă o dată despre „plăcerea de a da peste cap sensul cuvintelor" („le goflt de faire deYailler le sens des mots") ca fiind tipică pentru

Sainte-Beuve. Această observaţie se referea la ceea ce vor pune în lumină şi alţi autori: la „improprietăţile (asociaţii neuzitate şi imagini improprii) şi arhaismele din lunga sa frază preclasică, amintind-o pe cea a prozatorilor din epoca lui Ludovic al

XlII-lea" (cf. ed. Tadie, t.III, p.1605, nota 5).

609. Nici o familie nu pare a fi avut acest gen de pretenţie. în schimb, multe ar fi vrut să arate, ca familiile Montesquiou şi La

Rochefoucauld, că se trag din Merovingieni, sau, precum casa

- de Lorena, că se trag din Carolingieni. E posibil însă ca Proust să jongleze aici cu unele referinţe istorice şi literare, după ce îşi previne cititorul că „spusele domnului de Charlus erau false." în privinţa lui Ludovic al Vl-lea cel Gras (1081-1137) şi a fratelui său fictiv, să precizăm că prenumele de Aldonce era de neconceput pentru un Capeţian, într-o perioadă cînd nou-născuţilor de sînge regal li se alegea numele în conformitate cu reguli foarte stricte (cu excepţia bastarzilor). în legătură cu doamna de Commercy, personaj din *Lucian Leuwen* de Stendhal, acesta nota că, aparţinînd casei de Lorena, se credea mai nobilă decît împăratul Austriei.

610. La moartea fratelui său, în 1701, spune Saint-Simon în *Me morii*, regele a ţinut doliu timp de

şase luni *(ed.cit.*, t.U, p.21).

537

611. Cele două bunici ale regelui şi ale fratelui acestuia sînt Măria de
Medici şi Margareta de Austria, a căror posteritate este exclusiv regală la moartea fratelui regelui.

612. Familia La Tremoîlle, ce a fost înghiţită în secolul al XVTI-lea de casa de Montmorency, se numea astfel după un fief din
Poitou şi avea rangul de prinţ străin în Franţa. După surse nesi gure, ea s-ar fi tras din Guillaume III, conte de Poitou. Deve nise moştenitoarea regilor ce domneau peste Napoli (din casa de
Aragon), în 1605, în urma căsătoriei (1521) lui Francois de La
Tremoîlle cu Anne Laval, descendenta lui Frederic, rege al
Aragonului. Este şi motivul pentru care Ludovic al XFV-lea le-a recunoscut titlul princiar. în *Memorii*,

Saint-Simon se ocupă îndelung de pretenţiile casei de La Tremoîlle la tronul regatului
Napoli *(ed.cit*, t.III, pp. 45-54).

613. Deşi cei mai vechi ca pairi, descendenţii casei Crussol d'Uzes nu au o obîrşie foarte veche ca familie.

614. Familia lui Albert de Luynes - nobilă familie provensală - afirma că se trage din neamul Alberti, venit din comitatul
Venaissin la începutul secolului al XV-lea. Dar familia Luynes nu s-a ilustrat cu adevărat decît începînd cu domnia lui Ludovic al XHI-lea: Charles d'Albert (1578-1621), ministru şi favorit al regelui, a fost făcut duce şi pair după pacea de la Angouleme
(1619). Se căsătorise în 1617 cu Mărie de Rohan. Fiul său,
Louis Charles, se va căsători cu Louise Mărie de Seguier, apoi cu Anne de Rohan.

615; Această familie coboară - se pare - din vechii

conţi de Langres, sau din Hugues, conte de Bassigny şi de Boulogne-sur-Marne, ce a trăit la sfîrşitul secolului al X-lea.

616. Această vestită familie din Normandia pretinde că se trage din
Bemard, rudă a şefului normand Rollon, prim ministru al lui
Guillaume I, zis Sabie Lungă, care guverna Normandia la începutul secolului al X-lea.

617. Cunoscută încă din secolul al X-lea, este una dintre cele mai strălucite familii din Franţa, originară din Poitou. Se trage din
Hugues al II-lea, senior de Lusignan, prin nepotul acestuia,
Foucauld, senior de La Roche. Descendenţa directă a lui
Foucauld s-a stins în 1762.

618. Familia de Noailles, originară din burgul Noailles din Correze, este una dintre cele mai nobile din Franţa,

avîndu-şi obîrşia cunoscută în secolul al Xl-lea. Louis-Alexandre de Bourbon

(1678-1737), conte de Toulouse, al doilea fiu recunoscut al lui

Ludovic al XlV-lea şi al doamnei de Montespan, s-a căsătorit în

1723 cu Sophie de Noailles, văduva marchizului de Gondrin, de la care a avut un fiu, ducele de Penthievre. Căsătoria, mai întîi secretă, a fost apoi declarată. Saint-Simon arată în

538

Memoriile sale că „lumea, care-i plina de proşti şi de invidioşi, n-a văzut cu ochi buni cum înaintează în rang." Lucrurile s-au întîmplat deci tocmai invers în raport cu felul cum le sugerează Proust. De altfel şi ceilalţi copii recunoscuţi ai regelui au fost căsătoriţi cu prinţi şi prinţese de sînge regal, ceea ce arată că asemenea întîmplare nu era excepţională.

619. Ilustra casă de Montesquiou-Fezensac se trage din

vechii conţi de Fezensaa Aimery I trăia la începutul secolului.

620. Casă de foarte veche obîrşie, trăgîndu-se din Thibaut, conte de

Arles şi de Provenţa în secolul al Xl-lea; s-a divizat în mai multe ramuri începînd din secolul al XlII-lea.

621. Domnul de Charlus uită totuşi de familiile Rohan, Polignac,

Durfort de Lorges, Gramont, Maille etc, adică de toate casele ducale de origine feudală. Familiile Castellane, Noailles,

Montesquiou sînt mai puţin nobile. Poate că Proust le acordă prioritate acestora doar pentru că-i cunoştea pe unii membri ai lor. Ierarhia este însă cu totul alta în *Memoriile* lui Saint-Simon.

622. După marchizul de Cambremer, familia Cambremer este înrudită prin alianţă cu familia Arrachepel şi, prin aceasta, cu familia Feterne. In *Guermantes II*, ducele de Guermantes vorbeşte despre

una din verişoarele sale, „regalistă înverşunată,
(care) era fiica marchizului de Feterne, cel ce a jucat un anume rol în războiul Şuanilor." Aşadar, deşi domnul de Charlus contestă acest lucru, familia Cambremer e înrudită cu familia
Guermantes.

623. Printre romanele mai sus citate de domnul de Charlus, două fac parte din *Scene din viaţa de provincie: Preotul din Tours* şi *Iluzii pierdute*.

624. Aluzie la doamna de La Baudraye, născută Dinah Piedefer, eroină din romanul lui Balzac *Muza departamentului (Scene din viaţa de provincie)*.

625. Personaj din *Iluziile pierdute* de Balzac.

626. Eroină din *Crinul din vale*, alt roman din seria (cuprinsă în
Comedia umană) Scene din viaţa de provincie.

627. Contesa Berthe de Clinchamp i-a urmat mătuşii sale, contesa de
Coeffier, ca doamnă de companie a ducesei

d'Aumale. Ferventă admiratoare a ducelui d'Aumale, a scris *Ducele d'Aumale, prinţ şi soldat*, Tours, Mame, 1899.

628. *In medio stat virtus*, „Virtutea se află la mijloc", adică la egală distanţă de extreme.

629. Cf. *supra*, nota 383.

630. E ultima apariţie a „temei" etimologiilor. Sursa lui Proust rămîne tot lucrarea lui Hippolyte Cocheris, *Originea şi formarea numelor de locuri*, Librairie de l'Echo de la Sorbonne, 1874, şi

Delagrave, 1885.

^^H

539

631. Informaţia lui Proust privind etimologiile e compozită, venind din trei surse principale citate mai sus: Cocheris, Le Hericher,

Longnon. Constatarea aceasta e valabilă şi pentru tot ce urmează.

632. Etimologia numelui de localitate

Marcouville-rOrgueilleuse nu figurează în lucrările autorilor citaţi *supra*. Proust o deduce probabil singur, fără a'apela la vreo autoritate în materie.

633. Cf. *supra*, nota 631.

634. Termenul are şi sensul de „calic", „cerşetor."

635. Proust se inspiră din traducerea în franceză a *Imnurilor orfice* făcută de Leconte de Lisle, pe care a mai utilizat-o (cf. *supra)*. E

vorba de imnul LXXII.

636. Invectivă din textele homerice. Agamemnon îi vorbeşte astfel lui Achille, iar Ulise lui Thersit.

637. Aidos, fiica lui Zeus, personaj mitologic pe care Proust l-a întîlnit *în_Munci şi zile* de Hesiod, text tradus în franceză de

- Leconte de Lisle.

638. Proust îşi ia aici informaţia din Cocheris, *op.cit.*

639. Cf. *supra*, nota 638.

640. Cf. *supra*, nota 289.

641. Acest oratoriu, opus 25 de Berlioz (1850-1854), a

făcut parte din repertoriul concertelor Colonne în Vinerea Sfîntă (28
martie) a anului 1902.

642. Referire la primul tablou din actul III al operei *Parsifal* de
Wagner. E una din bucăţile muzicale favorite ale lui Proust. în dedicaţia la *Swann* pe care i-a dat-o, în 1918, lui Jacques de
Lacretelle, Proust arăta că această bucată muzicală e unul din
„modelele" sonatei lui Vinteuil din romanul său.

643. Pentru observaţiile cu privire la străzile Parisului, Proust se inspiră din.cartea marchizului F. de Rochegude, *Plimbări prin toate străzile Parisului*, Hachette, 1910, 20 volume.

644. Filosoful Baruch Spinoza (1632-1677) a fost excomunicat din sinagoga din Amsterdam în 1656, din cauza îndoielilor pe care le manifestase în legătură eu autenticitatea textelor sacre.

645. Rembrandt (1606-1669) nu era evreu, dar a trăit în cartierul evreiesc din Amsterdam, avîndu-i ca vecini şi prieteni pe rabinii

Menasseh beh Israel şi Morteira, adversarii lui Spinoza. Nu se ştie dacă Rembrandt l-a cunoscut pe acesta şi dacă, eventual, l-a pictat. Rembrandt a avut ca modele evrei din cartierul său şi a făcut numeroase desene după sinagogă, dintre care cel mai cunoscut este cel de la Luvru, *Sinagoga* (164â).

646. Nepot al lui Ludovic-Filip şi al doilea fiu al ducelui de Orleans şi al prinţesei Helene (1840-1910). Nu reiese limpede care este gradul de înrudire cu domnul de Charlus.

647. Etimologia numelui de Egleville îi aparţine cu siguranţă lui

Proust.

648. Cf. *supra*, nota 585.

649. *Anuarul castelelor* a fost publicat pentru prima oară

în 1887-

1888, ca o completare la *Tout-Paris,* pe care Proust îl consulta frecvent pentru romanul său.

650. „La revedere" în greceşte (în traducere literală: „bucură-te").

651. Capitolul IV din *Sodoma şi Gomora II* a fost publicat sub titlul

„Ciudat şi dureros motiv al unui proiect de căsătorie", în revista

Intentions, anul 1, nr. 4, aprilie 1922. în încheierea volumului, eroul descoperă că Albertine o cunoaşte pe domnişoara Vinteuil şi că pleacă la Paris cu ea. Acest episod fusese numit de Proust

„Intermitenţele inimii II", fiind pus într-o simetrie strictă cu

„Intermitenţele inimii I", titluri şi compoziţie la care Proust a renunţat ulterior.

652. Incarville ca ultimă staţie înainte de Parville e o indicaţie ce le contrazice pe cele precedente. E încă o

dovadă că „geografia"
proustiană, adeseori construită cu elemente reale, este, în ansamblul ei, fictivă, cu desăvîrşire fantezistă.

653. într-o versiune anterioară, locul întîlnirii era Amsterdam.

654. în *Odiseea,* Homer spune numai că în timpul celui de-al optulea an după uciderea lui- Agamemnon, tatăl lui Oreste, acesta, întorcîndu-se la Troia, 1-a răzbunat, omorîndu-şi mama, pe
Clitemnestra, şi pe Egist, amantul acesteia (III, 306). O legendă ulterioară spune totuşi că, în momentul asasinării tatălui său,
Oreste fusese salvat de la moarte de doica sa Arsinoe sau de sora sa Electra.

655. Proust se înşală: la Expoziţia universală din Paris din 1889, au fost expuse aparate cu totul noi şi mult mai complexe decît cele deja existente, între altele un comutator telefonic pentru 3000 de abonaţi, precum

şi fonograful lui Edison. Patru săli de audiţie erau legate prin telefon cii principalele scene pariziene muzicale.

Această ultimă invenţie, care îl entuziasma pe Proust, se numea

„teatrofon."

656. Un „răsărit de soare pe mare" îi fusese dăruit de către Elstir patronului restaurantului din Rivebelle (cf. *La umbra fetelor în floare).*

657. Naratorul vedea un răsărit de soare din tren, cu prilejul primei sale sosiri la Balbec (cf. *ibidem).* Proust plasează aici elemente din descrierea pe care o făcuse în *La umbra fetelor în floare.*

658. Aluzie la scena cînd naratorul are primele bănuieli cu privire la lesbianismul Albertinei: dansul acesteia cu Andree, la cazinoul din Incarville (nu din Parville, cum apare aici).

659. Austria pare să se substituie Olandei ca loc mitic unde îşi are

Albertine originea.

541

660. Cf. *Swann.*

661. Cf. *Guermantes II.*

662. Cf. *Swann.*

663. Hotărîrea aceasta o aminteşte pe cea luată de Proust împreună cu Agostinelli (plecarea amîndurora la Cabourg, în august 1913) (cf. şi *supra*, nota 505).

664. In *ÂlbertJne a dispărut*, naratorul va comanda un iacht şi un Rolls-Royce pentru Albertine. Scrisoarea în care îi anunfă acest lucru, aminteşte mult de o scrisoare a lui Aifred Agostinelli, din 30 mai 1914, scrisă1 chiar în ziua morţii acestuia *(Corespondenţă*, ed.cit., t.XIII, p.217).

665. Cf. *supra*, nota 256.

666. Cf. *supra*, nota 322.

667. Robert Guiscard (1015?-1085?), unul dintre aventurierii normanzi ce au întemeiat regatul Napoli.

668. Cf. *supra*, nota 657.

669. în prima versiune a deznodămîntului romanului *Sodoma şi*

Gomora, în pragul uşii apărea bunica naratorului.

668. SUMAR